HAROLD LAMB

VILÁGHÓDÍTÓ NAGY SÁNDOR

HAROLD LAMB

VILÁGHÓDÍTÓ NAGY SÁNDOR

HAROLD LAMB

VILÁGHÓDÍTÓ NAGY SÁNDOR

Második kiadás

BUDAPEST, 1966

A mű eredeti címe:

ALEXANDER OF MACEDON

The Journey to the World's End

New York, 1955

Fordította:

TERÉNYI ISTVÁN

ELSŐ RÉSZ

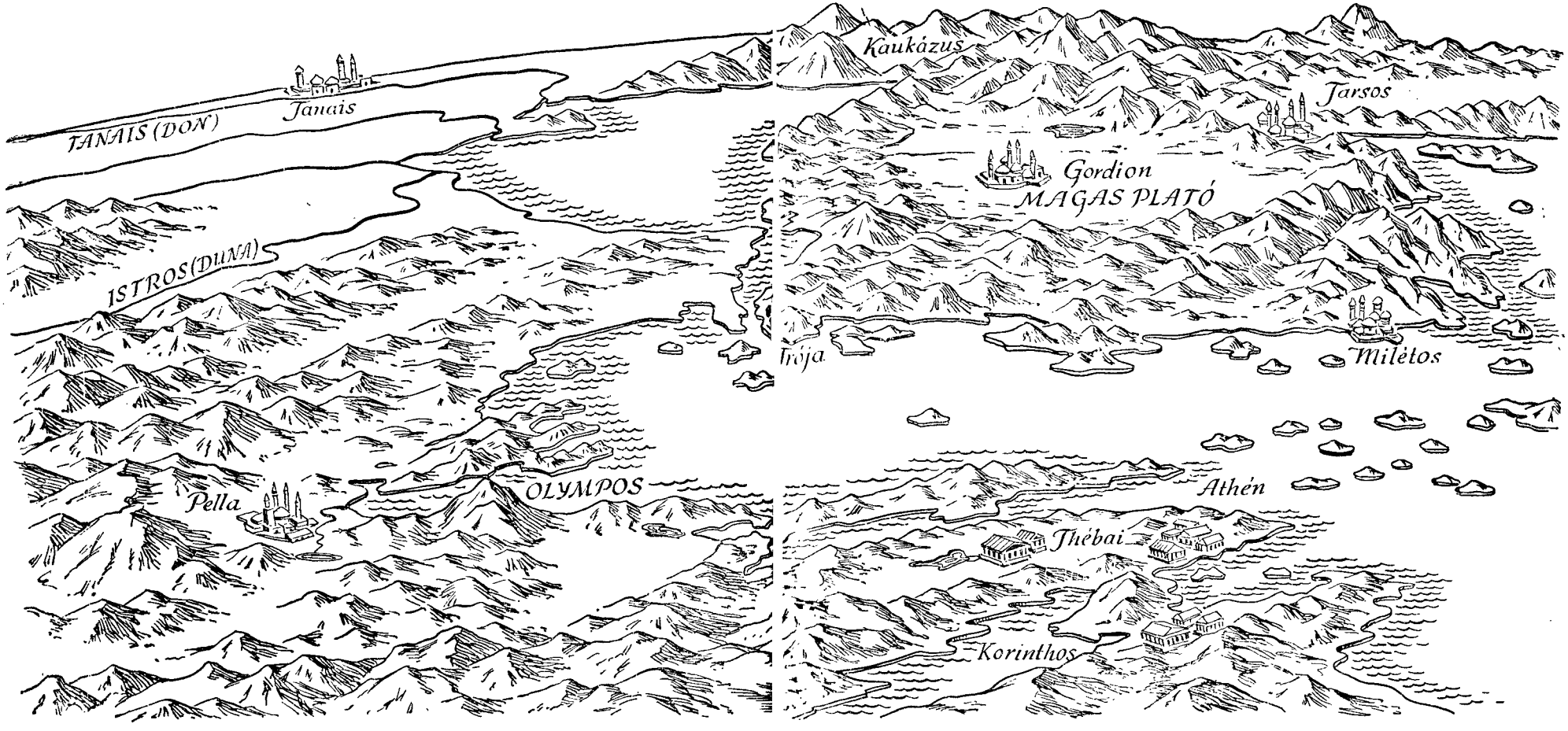
Kaukázus
Tanais
TANAIS (DON)
Jarsos
Gordion
MAGAS PLATÓ
ISTROS (DUNA)
Trója
Milétos
Athén
Pella
OLYMPOS
Thébai
Korinthos

I

A NAPSZEKÉR ÚTJA

Amikor először hallunk róla, egyedül volt. Nem olyan értelemben, hogy magára hagyták volna, hiszen mindig voltak mellette. Abban volt egyedül, amit leginkább akart volna tenni, és magányos maradt gondolataiban.

Mindennél jobban szerette az Iliast, a trójai háború mondáját. Ezt olvasgatta éjszakánként, olyan buzgón, hogy végül már hosszú részeket tudott belőle könyv nélkül. Amikor abbahagyta az olvasást, kemény, fából ácsolt fejtámlája alá dugta a könyvet, hogy ott legyen a feje alatt reggelig. Mindig Achilleuson járt az esze, úgyhogy egyik nevelője az Achilleus csúfnevet biggyesztette rá. Elalvás előtt, amikor a lámpást már kivitték a szobából, a fiú az Ilias hőseivel átkelt a tengeren, és velük együtt kötött ki messze Keleten, egy különös idegen tengerparton. A pergamenkönyvet saját kizárólagos tulajdonának tekintette, olyasvalaminek, amit nem kell megosztania rokonaival, játszótársaival, nevelőivel, sőt még a thébai veteránnal sem.

Nevelőit, akik görög nyelvre meg egyéb dolgokra – retorikára, logikára – oktatták, az anyja választotta ki számára. A szigorú Leónidas, aki a nevelők munkáját irányította, anyai ágon rokona volt. Oktatói gondoskodtak arról, hogy kitöltsék napjának minden óráját, s már virradatkor felkeltették, hogy egy rabszolga kíséretében végigfusson bizonyos távolságot, mielőtt ételhez nyúlna.

– A hajnali futás – zengedezte kántáló hangon a nevelő a rajtnál – jó étvágyat ad neked a reggelihez. A könnyen megemésztett reggeli pedig könnyűvé teszi az ebédet.

A fiú mintegy ezer lépést futott, térdeit kissé behajlítva, a hegyilakók könnyed, szökellő futási modorában, egészen a temetőig. A fordulópontnál megpillantotta a fehér márványszentélyt és a homlokzatára vésett szavakat: *„Halhatatlan isten vagyok, nem halandó többé."* A szentély oszlopa jelezte a pálya végét: itt megfordultak, s a másik oldalon futottak vissza – most már emelkedő úton – a város felé. A fiút mohó

kíváncsiság hajtotta: a hegyorom fölött kigyúló sáv azt jelenti, hogy a napszekér most hagyja el a távoli óceánban levő kocsiszínt, s megkezdi égi pályafutását. Valahányszor felhők szálltak a hegyek fölött, látni vélte a hánykolódó paripák fejét. A futópálya utolsó szakaszában, a palota első fáinál megnyújtotta lépéseit, és maga mögött hagyta a vele futó rabszolgát. Nem tűrhette, hogy megelőzzék, s a rabszolga nem mert elébe vágni.

Amikor bement és az oltár parázsló tüze mellett megkente kezeit, úgy érezte, hogy még mindig a száguldó napot köszönti – a napot, amely most ott messzi keleten felszárnyal a magasságos magasságokba, a sötétséget nem ismerő és sohasem alvó istenek közé.

Tömjént markolt ki a ládikóból, s meggondolatlan bőkezűséggel szórta a parázsra. Miközben várta, hogy a felszálló tömjén gőzölgő melege megfürdesse hidegtől dermedt arcát, ezeket a szavakat mormolta: *„Az Isten-Atyának és az ő fiának, aki szarvas kigyótól született – oltalmazzanak és védelmezzenek bennünket."* Ezek a szavak sötétben kimondva üres fecsegésnek tűntek volna; de most, a tömjéntől felgerjedt parázs izzó fényében valóban azokhoz a távoli, nagyon távoli jótevőkhöz, azokhoz a hatalmas, türelmes és örökké éber szellemekhez szóltak.

Így gondolt az istenek ragyogóan fényes gyülekezetére, Zeusra és a sebesen szárnyaló Aphroditéra, akik jótanácsokat súgtak Achilleus fülébe.

Ha túlságosan sok tömjént szórt az oltár tüzére, rokona, Leónidas megérintette a karját, s száraz hangon figyelmeztette:

– A porrá tört myrrha nem homok, hogy marokszámra lehessen pazarolni.

Ilyenkor a fiú úgy érezte, mintha fojtogatnák, mintha kemény abroncs szorítaná össze az agyát, s nem tudott megszólalni. Igaz, a tömjén messziről jött, Arábiából; elég kevés volt belőle a háznál. De hát neki azt mondták a rokonai, hogy végezzen áldozatot az oltár előtt. Csak egy csipetnyit vegyen a drága anyagból, tegyen úgy, mintha nem sajnálná az áldozatot, s közben ügyeljen arra, hogy maradjon belőle más napokra is? Úgy érezte, hogy ezt nem lehet: vagy az egészet, vagy semmit. De arra nem volt képes, hogy ezt az érzését megmagyarázza rokonainak.

Egyáltalában, nem volt könnyű dolog bármiről is beszélni anyja rokonaival. Megmondták neki, mit kell tennie, és ő úgy cselekedett, ahogyan azt kívánták. Tudomásul vette Leónidas tilalmát: nem szabad apja lovain nyargalásznia az új versenypályán, mert – úgymond – a makedónok hegyi nép, s a hegylakóknak nem lovagolniuk kell, hanem hegyeket mászni. Leónidas azt sem engedte meg neki, hogy finomra

őrölt búzából készült, tejjel puhított kását egyen, mert – magyarázta –, nem az efféle ételek adják majd meg neki azt a bátorságot, amely még hiányzik belőle.

A reggeli áldozás után Leónidas mindig átkutatta a fiú szobájában levő szekrényeket. Meg akart győződni róla, hogy az anya nem csempészett-e valamelyik szekrénykébe mézessüteményt vagy tejből erjesztett italt – mert ez gyakran megesett. A rokonok szigorúan teljesítették kötelességüket, és spártai módon nevelték a fiút. Megmagyarázták neki, hogy bátornak és edzettnek kell lennie, mert csak így tud majd megfelelni mindazoknak a kötelességeknek, amelyek egy királyra hárulnak.

Nem volt benne biztos, hogy rokonai és nevelői hisznek-e az istenekben. A Földről azt tanították neki, hogy az olyan, mint egy lapos tál; felülről az égbolt borul rá, s az egész az éjszaka végtelen sötétjében lebeg. Addig nem is volt rajta élet, amíg meg nem jelent a Világosság. Azelőtt csak az öreg Kronos – az Idő – munkálkodott egyedül.

S most a Világosság lakozik Keleten, ahol Zeus, az Isten-Atya honol. Ott keleten van az a végtelen magasság, ahonnan a napszekér kapja fényes ragyogását, s ahonnan valamikor Prométheus lelopta a földre az első tüzet. Prométheust büntetésül a keletet határoló hegyek egyik sziklaormához láncolták.

Ami a nyugatot illeti, a fiú tudta, hogy ott csak homályos árnyékok lebegnek az óceán fölött. Ott a napszekér fényessége alámerül az óceánba. És oda mennek a meghalt emberek lelkei, hogy az árnyékok rabszolgái legyenek, mert fényt nem látnak soha.

Egyszer hallotta, amint Leónidas arról beszélt Lysimachosnak, a görög nyelv tanítójának, hogy ő – mármint Alexandros – valóságos könyvmoly, az áldozati szertartások rajongója, aki menekülni igyekszik a valóság elől, és sohasem lesz olyan tevékeny, tetterős férfi, mint Philippos, az apja. Alexandros pedig azért csüngött szívvel-lélekkel e könyveken, mert ha elmerült olvasásukban, senki sem állt a háta mögött, s olyankor nem mondták neki, hogy most ezt tegye, vagy azt hallgassa. A pergamentekercsek sorai között élő barátaival volt olyankor, azok vidáman ránevettek, elmondva neki minden titkukat, – ő pedig, mintha szelek szárnyán repülne, velük együtt elhagyta a várost, s szálltak, szálltak messzi tengerek, távoli szigetek felé.

– Vannak apámnak barátai? – kérdezte egyszer Leónidastól, egészen váratlanul.

A rokont szemmelláthatólag meglepte a kérdés.

– A te apád király... – kezdte, s megakadt. Jól tudta, mire gondol a fiú. Vannak-e Philipposnak, Makedónia királyának olyan társai, akik

többek egyszerű ivócimboráknál? Olyanok, akik megosztják gondolatait, és hibái, gyengeségei ellenére is szeretik őt? Leónidas fontolgatta magában a kérdést, majd őszintén, de óvatosan így folytatta:

– Ott van Parmenión és Antipatér. Igen, és Démadés, az athéni.

Két tábornokot meg egy politikust nevezett meg.

– És nekem? – kérdezte most a fiú. – Nekem kik a barátaim? Nevezz meg hármat.

Egy alkalommal Leónidas habozás nélkül válaszolt.

– Ptolemaios, Nearchos, Harpalos... de akár egy tucat nevet is felsorolhatnék.

Egy tucat – tűnődött Alexandros – igen, körülbelül egy tucatnyi azoknak a vele egyívású – 12–14 éves – fiúknak a száma, akiket anyja válogatott ki, hogy vele együtt hallgassák a tanítómesterek oktatásait. Ptolemaios, aki egy esztendővel idősebb nála, folyékonyabban olvas, és a tréfacsinálásban is fürgébb, mint ő. Anyja, Arsinoé, görög prostituált volt, s keleti divat szerint festi a haját. Ptolemaios – noha anyja sohasem beszélt neki erről – szentül hiszi, hogy ő Philippos természetes fia. Emiatt titokban azt tartja magáról, hogy egyenrangú Alexandrosszal, sőt talán előbbrevaló is nála, s csak azért van alantasabb helyzetben, mert anyja nem előkelő asszony.

Ami Nearchost illeti, ő nem a hegyvidék szülötte, a távoli Kréta szigetén látta meg a napvilágot. Sokat hajózott, egyik szigettől a másikig, bár maga sohasem beszél erről. Most mint túsz él itt a városban, és Alexandros nem tudta, mit is gondoljon erről a dologról. Mert hát Nearchos szűkszavú, s ritkán mond valamit; együtt tart ugyan a fiúkkal, de barna arca mindig kifejezéstelen marad, és szó nélkül beleegyezik mindenbe, amit a többiek akarnak. Alexandros kedvelte, mert sohasem civakodott; de azért érezte, hogy valami láthatatlan szakadék húzódik közöttük. Ugyanúgy nem tudott bizalmas lenni Harpaloshoz sem, aki paraszti sorból származott, s gyakran megutálta a tanulást. Alexandros anyja azért rakta be Harpalost is a többiek közé, mert úgy tartotta, hogy a fiának minden típust meg kell ismernie.

– Három *barátnak* a nevét kértem tőled – fakadt ki Alexandros mérgesen –, nem pedig három játszótársét!

Leónidas, a rokon, különös tekintettel mérte végig.

– Az ember maga formálja a barátait – jegyezte meg némi hallgatás után. – Ennyit már tudnod kellene.

A magányosság mellett ott lapult a félelem. Alexandros nem beszélt erről. Valahányszor rágondolt, a thébai veterán jutott az eszébe. A thébai

öreg katona egyik szeme alatt hosszú sebforradás húzódott lefelé, s ettől olyan volt az arca, mint egy megfacsart birsalma. Philippos meghívására jött el Thébaiból; a király, aki túszként ott töltötte fiúkorát, alaposan tanulmányozta a híres thébai falanx-harcmodort. Alexandros jól emlékezett rá, mit mondott neki az apja, amikor elvitte hozzá a thébai veteránt:

– Ha valamikor hadat akarsz viselni, előbb meg kell tanulnod a hadviselés módját azoktól, akik ebben a művészetben a legkiválóbbak.

S ép szemével bizalmasan hunyorított Alexandrosra, de úgy, hogy nem lehetett tudni: szavai a hallgatag thébainak szóltak-e, vagy a fiának, aki ugyancsak némán állt előtte.

Ez a thébai nem volt óriás, de hatalmas izomnyalábjai úgy fonódtak egymásba, mint a megcsavart láncköteget. A nehéz, tizenkét láb hosszú, *sarissa* nevű dárdát játszi könnyedséggel pörgette sebhelyes kezének ujjaival a feje fölött. Ezt a súlyos fegyvert harminc lépésnyire is el tudta hajítani.

Alexandrost azonban nem a sarissa, hanem a kard forgatására tanította. Könnyű, fényesre csiszolt vaskardokkal gyakorlatoztak, amelyek csengő hangot adtak, valahányszor élük fémnek ütődött. A thébai minden vívólecke után gondosan kifényesítette őket.

– Ha megszokod az ilyen kardot – magyarázta tanítványának –, ha mindig a kezedben van, mint egy sétabot vagy vadászkés, akkor valósággal hozzád nő, és akkor tudod csak igazán használni. Úgy segíthetsz vele, hogy közben nem is kell gondolkodnod.

Alexandros haragudott az öreg thébai nehézkes szavaira. Ez a buta falanx-ember úgy beszél a hadviselésről, mint egy árpatermesztő paraszt a filozófiáról. Vajon gyanítja-e – tűnődött magában –, hogy ő, Alexandros fél a fegyverektől? Különösen akkor érezte ezt a félelmet, amikor Ptolemaiosszal kellett kardviadalra kiállnia. Mihelyt bal karjára fűzte a gyakorlatoknál használt otromba fapajzsot, két tenyerén kiütött a verejték. Érezte, hogy valami bénító hidegség ül a gyomrára – valami, ami egészen más, mint a hajtóvadászaton vagy a gerelyhajítás közben tapasztalt izgalom jóleső forrósága.

Ptolemaios karcsúbb, fürgébb és okosabb volt nála. De Alexandrost keménnyé és merevvé tette a sok futás, edzés, lovaglás. Egyenes testtartásban állott, fejét kissé oldalra billentve, nyugodt kék szemét ellenfelére szögezte, s könnyed mozdulattal hátravetette aranyvörös hajának homlokába hulló fürtjeit. Finom bőre olyan volt, mint az anyjáé: arcát és testét inkább pirosra, mint barnára sütötte a nap. S szép volt, akár az anyja.

Ptolemaios azonban átkozottul jól vívott, ügyesen és okosan forgatta a kardját, s Alexandros fapajzsát mindig több vágás érte, mint az övét. Ez nyilvánvalóan bizonyította, hogy Ptolemaios felülmúlja őt ügyességben. S néha, amikor a thébai éppen nem nézett oda, pengéjével hirtelen Alexandros combjára csapott, vagy a fejét sebezte meg oldalról; a kicsorduló vér láttára aztán a thébai véget vetett a mérkőzésnek. Ilyenkor Ptolemaios mosolygott, mint aki nagyon unja már a gyerekes játékokat.

Egyszer azonban a thébai nem lépett közbe; Alexandros már olyan gyengének és kimerültnek érezte magát, hogy testének súlyát alig-alig bírta egyik lábáról a másikra helyezni, s már jóformán nem is látta ellenfelét, mert a szemébe csurgó vér félig megvakította. Megpróbálta kirázni szeméből a vért; Ptolemaios arca helyett csak egy vörös ködfoltot látott, s akkor hirtelen mintha megszűnt volna benne a szorongató hidegség. Érezte, hogy kardja könnyű, karja biztosan mozog, s lábai előre viszik a testét. A vörös ködfátyol mögött Ptolemaios pajzsa recsegve széttört, s kardja tehetetlenül csapkodott ide-oda.

Alexandros most ugyanazt a vad forróságot érezte, mint hajtóvadászatokon, amikor már egészen megközelítette a fáradtra hajszolt szarvast. Akkor felharsant a thébai „Állj" kiáltása, s a következő pillanatban a vívómester dárdája félreütötte az egymásra acsarkodó kardokat. Ptolemaios nyögött, lihegett, tántorgott; Alexandros csúnyán helybenhagyta.

A thébai megragadta Alexandros jobb karját, s addig járkált fel-alá a fiúval, míg az teljesen le nem csillapodott.

– Ha nem bírod megfékezni indulataidat – intette dörmögő hangján –, akkor nem leszel hosszú életű.

Philippos királynak azonban másképpen jelentette a dolgot a veterán katona:

– Hihetetlenül szívós, és sokkal félelmetesebben vív, mint a többiek. Csak az a baj, hogy izzad, akár egy versenyparipa, amikor felszerszámozzák és elveszti a fejét. Nem tudom, hogy egyáltalán meg fogja-e tanulni a helyes fegyverforgatást.

– Ha nem, akkor ezt az anyjának köszönheti – jegyezte meg Philippos.

Ugyanaz a jeges félelem fogta el Alexandrost akkor is, amikor megpróbált átúszni a tavaszi vizektől megduzzadt folyón. Nearchos csöppet sem félt az áradástól. Bement a vízbe, és magabiztosan, nyugodt, szabályos tempókkal dolgozta magát előre, mintha csak egy gabonatáblán kellene keresztülgázolnia. A sebes áradat lejjebb sodorta ugyan, de

azért elég könnyen átjutott a túlsó partra. Alexandros küzdött a vízzel, lélegzete egyre nehezebbé vált, végül teljesen kifulladt, úgyhogy visszsza kellett fordulnia. Úgy tűnt neki, hogy a krétai fiú olyan ügyességgel vagy tudással rendelkezik, amilyenre ő nem tehet szert soha. A jószívű Nearchos azonban nem dicsekedett azzal, hogy különleges képességek rejlenek benne.

– Egy vízipatkány sokkal jobban ért hozzá – mondta vigyorogva.

De Ptolemaios nem állhatta meg csúfolódás nélkül.

– Te olyan nagyszerű futó vagy – mondta Alexandrosnak. – Miért nem veszel részt jövőre a Pythói Játékokban ... ha még nagyon fiatal vagy a marathoni futáshoz?

Alexandros lelki szemeivel maga előtt látta a nagy versenyjátékok hatalmas nézőseregét, a zöldelő gyeppályán rohanó atlétákat, a világ legjobb futóit. Aztán megrázta a fejét.

– Attól félsz, hogy nem te leszel a legelső a célban? – gúnyolódott Ptolemaios. – Egy királyfi nem veszíthet soha, nem igaz?

– Részt vennék a versenyben – tört ki Alexandros –, ha a többiek is királyfiak lennének.

Ptolemaios mosolygott.

A szolgák azt mondták, hogy a víz mindig veszedelmes lesz Alexandros számára. A víz mélyében lakozó szellem ellenséges érzülettel viseltetik iránta, s ezen semmiféle áldozattal nem lehet segíteni. Nearchos, aki a kék tengeren nevelkedett, úgy vélekedett, hogy itt a hegyekben éppen eléggé veszedelmesek a zuhatagos folyók, akár laknak bennük szellemek, akár nem.

Nem tudni, miért gyűlölte Alexandros a várost, apja városát, Pellát. Nem övezték falak, mert Philippos kijelentette, hogy nincs szükség városfalakra; kicsiny és szürke volt ez a város, és gránittömbökből rakott házai kaszárnyákra hasonlítottak. Kertek nem voltak benne, s lépcsőkkel ellátott, tekervényes sikátorai mintegy fel-alá bukdácsoltak a domboldalon. A fiú talán azért érezte börtönnek, mert itt kellett élnie; talán az építési mód egyformasága keltett benne olyan benyomást, mintha az egész helységet földrengés pusztította volna el, s most nagy sietve egyforma szükség-épületeket emeltek volna benne. Igaz, a legújabb házak görög stílusú oszlopcsarnokokkal büszkélkedtek, de egészében véve Pella mégiscsak csúnyának és törpének tűnt a délebbre fekvő görög nagyvárosokhoz képest.

Philippos ragaszkodott hozzá, hogy a dombvidéki Aigaiból leköltözzenek ide, ehhez a tóhoz, mely közel van a tengerparthoz.

– Ha egyszer nincsenek hajóink – mondta zsémbesen –, legalább az országúthoz vigyük közelebb a várost.

Ebben az egyben a felesége sem ellenkezett vele.

Az új fővárosnak a lóversenypálya, a hippodrom volt a legszebb pontja. Philippos, aki nagyon szerette a lóversenyeket, lent a tó mellett jelölte ki a hippodrom helyét. („Igazán jó istállóink vannak" – jegyezte meg Alexandros anyja, amikor végignézte az első futtatásokat.)

Anyja, aki sokat utazott – hol Delphoiba, a Misztérium-ünnepségekre, hol Korinthosba, a vásárokra –, gyakran ócsárolta Pellát a fia előtt. Ezt a várost – mondogatta neki – az apja tervei szerint építették fel; Alexandrosnak már semmi építenivalója nem lesz apja halála után. Philipposnak pedig annyi érzéke sincs a várostervezéshez, mint egy csikósnak.

Lehetséges, hogy Alexandros azért gyűlölte Pellát, mert oly sok ellentét gyülemlett fel benne. Noha Philippos többnyire nem tartózkodott otthon, hanem hol erre, hol arra járt seregeivel, mégis az ő akarata érvényesült Pellában; nem szerette, hogy az ő tanácsa és megkérdezése nélkül építkezzenek.

A felföld egyik szűk völgyébe zárt Pella ekkoriban egészen közel volt a nagy országúthoz. A völgykatlan felső peremének arról a részéről, mely a temető mögött húzódott, látni lehetett a Nagy (Földközi) Tenger sötét csillogását és a tengerpart mentén haladó Királyi Út távolba tűnő fehér vonalát. Philipposnak semmi köze sem volt ehhez az úthoz; még Xerxés, a perzsák nagykirálya építette, amikor száz évvel azelőtt hadaival kivonult Ázsiából, hogy leigázza Görögországot. Még mindig ez volt a legjobb út kelet felé.

A Királyi Úton egy napon férfiakból álló menetoszlop tűnt fel kelet felől. A menet rákanyarodott a Pella felé vezető dűlőútra, hatalmas porfelhőket kavarva maga körül, melyekből ragyogó bíborköntösök és arannyal hímzett köpenyek csillantak ki. A fiúk még sohasem láttak ekkora pompát.

– Ázsiából jöttek – szólalt meg Nearchos, ernyőt formálva szeme elé, mert erősen tűzött a nap. – Azok ott, akik tiarát viselnek a fejükön, bizonyára mágusok.

– Nagyon mutatósak – dünnyögte Ptolemaios irigyen.

Alexandros az idegenek lovait figyelte, de olyan elbűvölten, mintha varázslat alatt állna. Némelyik paripa hatalmas állat volt; Alexandros még sohasem látott ilyen óriási lovakat. Szügyük, faruk csupa vastag izom, s erős patáikkal szinte elrúgták maguk alól a domboldalt. De voltak közöttük karcsú testű, fürge mozgású lovak is, keskeny, finom vo-

nalú fejük kecsesen táncolt jobbra-balra, fel-le. Nem, Alexandros még sohasem látott ilyen remek lovakat. A legjobb thessaliai tenyészállatokat is felülmúlták.

A fiúk hamarosan megtudták, hogy az idegeneket Ázsia királya – vagy ahogyan a görögök mondták: a perzsák királya – küldte követségbe. Alexandros ott settenkedett a bejárat lépcsői körül, izgatottan várta az alkalmat, hogy alaposan szemügyre vehesse a keleti követek paripáit és fegyvereit. De ugyanakkor félelem is volt benne, hogy esetleg magára vonja az idegenek figyelmét.

– Philippos persze szokása szerint most sincs itthon – mormogta Ptolemaios. – Ki tudja, hol jár a barátaival. Nincs az egész városban senki, aki százados rangnál magasabbat viselne, és üdvözölhetné ezeket az embereket.

Valóban, a követek már leszálltak lovaikról, s ott álltak az árnyékban. Várták, hogy szolgáik utánuk hozzák a poggyászukat, s közben derűsen nézelődtek, bámulták Pella zegzugos utcáit. Ekkor a ház egyik rabnője tűnt fel, odarohant Alexandroshoz, s ziháló lélegzettel hadarta:

– Olympias úrnő, az édesanyád, üdvözletét küldi, és megparancsolja neked, hogy üdvözöld a követeket és gondoskodj az elszállásolásukról.

Alexandros lassan megindult. Érezte, hogy torka hirtelen kiszáradt, és egyszerűen képtelen szavakat találni. Anyjának megvolt ez a szokása, hogy rákényszerített bizonyos dolgokat. Parancsolóbb természetű volt, mint apja, aki beérte azzal, hogy figyelte a fiát, valami furcsa, szinte kötekedő módon, mintha egy bizonytalan származású fiatal csikó fejlődését kísérné kíváncsi figyelemmel.

A látogatók ügyet sem vetettek a fiúra, aki ócska gyapjúinget és bő lovaglónadrágot viselt. Amikor bort hozott ki nekik, hanyag mozdulattal visszautasították. Inkább vizet kértek.

A köztük levő mágusok fehér selyemruhát viseltek; sötét bőrű, keskeny arcukon a feszült figyelem kifejezése honolt. Halk, gyorsan pergő szavakkal beszéltek egymáshoz, miközben a nyilván ajándékba hozott aranytálakat, dísztárgyakat, ékszereket és gyönggyel hímzett selymeket rendezgették. Alexandros hallotta, hogy Ptolemaios csúfondárosan nevetgél. De nem törődött vele, mert valósággal megigézte az egyik perzsa ló, melynek hátát bélelt bőrtakaró fedte, s két oldaláról egy-egy hevederszíj csüngött alá. Mindegyik heveder kettős karikában végződött.

– Lábtámaszték – magyarázta az egyik látogató, aki tudott görögül.

A következő pillanatban Alexandros felpattant a ló hátára. Az állat felágaskodott, vad táncba kezdett. A fiú megragadta a kantárszárat, és büszke örömmel hajolt a ló széles, izmos, ív formájúra görbült nyaka

fölé. Aztán mindkét lábafejét becsúsztatta a lelógó karikába, mire a paripa megnyugodott. Egy szolga le akarta húzni a szemtelen kamaszt a ló hátáról, de valamelyik tolmács, aki már előzőleg észrevette, hogy ez a fiú a csődület élén állt, halkan figyelmeztette a követeket:

– Ez a makedónok királyának egyetlen fia. A többi vagy félkegyelmű, vagy fattyúgyerek.

A követek szürcsölgették a jó hideg ivóvizet, közben nyugodt figyelemmel tanulmányozták a fiút, és türelmesen válaszolgattak neki, amikor a lovakról kezdett kérdezősködni. Alexandros már nem félt, nem borzongott többé. Félelme abban a pillanatban elhagyta, amikor a nagy lóval kezdett viaskodni.

Az ilyen lovakon – magyarázták neki a jövevények – napnyugtától napkeltéig ötszáz stadiont, vagyis hatvanezer lépés távolságot be lehet járni. Az ő országukban ugyanis a nagy meleg miatt gyakran az éjszaka óráit használják utazásra. Ázsiában az utak háromszor olyan szélesek, mint Pellában, és az útvonalak mentén postaállomások vannak, ahol lovakat lehet váltani, úgyhogy meg sem kell szakítani az utazást.

Ez erősen feltüzelte Alexandros kíváncsiságát. A kérdések valóságos záporával árasztotta el az idegeneket. Milyen messziről jöttek? Hogyan keltek át a Nagy Tengeren? Mi a neve a királyuknak?

– Artaxerxés nagykirály, a földkerekség országainak ura.

Miféle országok azok? Milyen messzire nyúlnak el napkelet felé? Erre a kérdésre nem tudtak válaszolni a követek. Egyikük sem járta még be soha a nagykirály birodalmának minden országát. Csak annyit tudtak mondani Alexandrosnak, hogy huszonhárom nemzet lakja azokat az országokat. Az egyik követ még hozzátette: ő azt hallotta, hogyha egy lovas megállás nélkül vágtat végig nyugatról keletre a postautakon, akkor száz nap alatt elérhet a birodalom másik végébe.

– És hány nap alatt jöttetek át Makedónián?

– Három nap alatt.

Alexandros teljesen megfeledkezett arról, hogy a követeket ünnepélyesen köszöntenie kellett volna. Az sem jutott eszébe, hogy a szállásukra kísérje őket. Az ázsiaiak ott üldögéltek, kissé gyámoltalanul, a fiú pedig – úgy látszott – sohasem fog kifogyni a kérdésekből. Egyszerre azonban csend lett, de olyan hirtelen támadt, mint amikor felhő úszik a fényes napkorong elé.

Alexandros anyja, Olympias jelent meg a fölöttük emelkedő teraszon, rokona, Leónidas és néhány testőr kíséretében. A szent misztériumok függönye előtt megjelenő papnő sem vonhatta volna jobban magára a hívők figyelmét, mint most Olympias. Valóban annak látszott,

ami volt – fejedelmi papnőnek. Csigákba göndörödő sötét haját mirtusz ékesítette, öve ezüst kígyót formázott, hangja olyan dallamosan csengett, mint egy kis aranyharangé.

– Üdv az ázsiai nagykirály küldötteinek. A makedóniai Olympias felkéri őket, lépjenek be otthonába.

A követek nem feleltek, sőt meg sem mozdultak első döbbenetükben. A legfeljebb harminc esztendős Olympias az északi hegyvidék legragyogóbb asszonya volt, s amellett kitűnően értette a módját, hogy szépségének megfelelő hátteret és keretet adjon. A gránitfalak és a viharvert, bütykös-csomós tölgyfák egyhangú szürkesége pompásan kiemelte húsának üde színét, szemének kihívó csillogását. A követek felszedegették az ajándéktálakat, és néma csendben kezdtek felhágni a lépcsőfokokon.

– Milyen szép ajándékok – mosolygott rájuk Olympias. – Átvehetem őket Philippos nevében?

Alexandros ezt gondolta magában: „Nagyon dühös rám, hogy olyan két balkezes módon viselkedtem." Ptolemaios ezt gondolta: „Milyen ügyesen helyezkedik el a színpad középpontjában!" Aztán hangosan odaszólt Alexandrosnak:

– Annyi mindent kérdeztél tőlük, csak éppen afelől nem érdeklődtél, hogy milyenek Ázsiában a lányok.

Alexandros szórakozottan mentegetődzött:

– A keleti nők fátyolt viselnek, és el vannak zárva a külvilágtól. Külön élnek a férfiaktól, és a férfiak maguk között nem beszélnek róluk. Legalábbis így beszéli Hérodotos.

– No hiszen, ha te megelégszel azzal, hogy csak könyvekből ismerd meg a lányokat! Ó, te Achilleus! – mondta Ptolemaios, majd hirtelen felnevetett. – Ha valóban úgy élnek keleten az asszonyok, ahogy Hérodotos állítja, akkor nagyon szeretném tudni, mit gondolnak ezek itt Olympiasról.

Ám bajosan lehetett volna kideríteni, hogy a perzsa követek miként vélekedtek Olympiasról. Gondolataikat magukba zárták, és csak udvarias társalgást folytattak. Azt azonban észre lehetett venni, hogy a köztük levő mágusok sohasem emelték tekintetüket Makedonia szép királynéjára. Mintha attól féltek volna, hogy látása bajt hozhat rájuk. Ptolemaios is észrevette ezt, s reményei megújultak. Anyja, Arsinoé, akiben megvolt a görög prostituáltak magasabb műveltsége, többször is kijelentette neki: Olympias uralomra vágyó asszony, de nem elég okos ahhoz, hogy kormányozni tudjon. A fekete szemöldökű Olympias – folytatta bizalmas közlését Arsinoé – alapjában véve ma is ugyanaz, aki volt házasságkötése előtt: szilaj lány, Dionysos vad szertartásainak

buzgó rajongója. Sohasem érett asszonnyá; és sohasem lesz képes megszabadulni saját féktelen temperamentumának rabszolgaságából. Igaz ugyan, hogy vérbeli hercegnő, de hát ez mit sem változtat azon a tényen, hogy Olympias *despoina* ostoba teremtés. Szülei már gyermekkorában meghaltak, és ő Épeiros (Albánia) vad erdőségeiben nőtt fel, ahol szenvedélyesen hódolt a rejtett istenek orgiasztikus kultuszának.

Az okos Arsinoé ily módon világosította fel a fiát, s óva intette attól, hogy valaha is megbántsa valamivel Olympiast. Az ilyesmi éppen olyan veszélyes volna, mint ha valaki a *despoina* egyik szelídített kígyójára hágna.

Olympias tehát sajátkezűleg átvette az ázsiai követektől a férjének szánt ajándékokat, s még azon az estén magához hívatta a fiát. Az sejtette, mi vár rá, és sejtelme nem csalta meg: anyja dühödt szidalmakkal fogadta.

– Micsoda ostoba borjú vagy te! – támadt rá szilaj haraggal. – Te, te könyvmoly! Poros írástekercseket rágcsáló kukac! Még Arrhidaios is illendőbben tudta volna fogadni a követeket!

Kiszedte fürtjeiből a mirtuszokat, és vadul fésülni kezdte sűrű, fekete haját, mit sem törődve a mellette álló rablánnyal, aki segédkezni próbált neki. Szavai fájtak, mint az ostorcsapás, mert Arrhidaios Alexandrosnak fattyú féltestvére volt; folyton ennivalót lopkodott, falánk mohósággal tömködte magába az ételt, szája szüntelen nyáladzott, s értelmes beszéd helyett csak dadogni tudott. A rokonok tudták – és Alexandros is sejtette –, hogy Olympias azért nem szenvedhette Arrhidaiost, mert egy thessaliai táncosnő volt az anyja; már kisgyermek korában huzamosabb ideig mérget kevertetett az ételébe – nem annyit, hogy megölje, de eleget ahhoz, hogy értelme elboruljon.

Alexandros némán tűrte a fejére záporozó szidalmakat, mert tudta, hogy anyja haragja gyorsan el szokott párologni.

– Achilleusról ábrándozol – mormogta Olympias, egyik hajfürtjét cibálva – pedig annyi szenvedélyesség sincs benned, mint egy borjúban.

A fia csak állt és várt.

– Persze, a nevelők Achilleusnak hívnak. De tudod-e, miért? Hogy nekem hízelegjenek. Ámbár – tette hozzá kissé megenyhülve – pompás a testalkatod ahhoz képest, hogy még csak kölyök vagy. És mondd csak, miért ugrottál fel annak a lónak a hátára, és minek vitatkoztál lovakról a követekkel? Nem láttál még ló hátán soha olyan bőrpárnát?

– Nem láttam – mondta Alexandros, és buzgón kezdett magyarázni. – Az a dolog, az a bőrpárna – azt ők nyeregnek nevezik és arra jó, hogy biztosabban üljön az ember, amikor a ló...

– No persze, a ló. Újra csak a ló! Megint a mekadón paraszt beszél belőled. Philippos eleven képmása beszél belőled, Philipposé, a lótenyésztő Amyntas fiáé. Hát lehet-e csodálkozni azon – fordult a kis rabszolgalány felé –, hogy a görögök szerint a makedónok ősei kentaurok voltak? Felül emberek, alul lovak? Hiszen még most sem lehet különválasztani egy makedónt a lovától.

– De talán ez az oka annak, hogy a mi lovasságunk be tudja keríteni a görögöket – nevetett a fiú.

Ez a megjegyzés tetszett Olympiasnak. Mindig arra vágyott, hogy az ő nehézkes fiában a vezéri rátermettségnek némi jeleit fedezhesse fel; legalább olyan mértékben lenne meg benne a vezetés ösztönös képessége, mint abban a Ptolemaios gyerekben. Sajnos – gondolta –, Alexandrost nem a lovasság érdekli, ő csak a lovakat szereti. Makedón vonás ez benne. A makedónok mind ilyenek: szívvel-lélekkel parasztok. Még Philippos újszerű módon kiképzett falanxharcosai is ragaszkodnak ahhoz, hogy a tavaszi ültetések meg az őszi aratás idejére hazatérhessenek.

– Ez is Philippos egyik kedvenc rögeszméje – mondta, inkább a maga gondolataira, mint a fiú szavaira válaszolva. – A földből sarjadt katonai arisztokrácia. Nemzet, amely hadsereg, és hadsereg, amely mozgóképes, gazdálkodni és harcolni tudó nemzet. A görögök már régesrég rájöttek arra, hogy a katona nem lehet igazi polgár és fordítva.

Olympias néha igen ravaszul fürkészte ki az igazságot. Tökéletes színésznő lévén, másokban is fel tudta ismerni a színlelést, neki magának pedig vajmi kevés illúziója volt. Mi több, ősei olyan alattvalókon uralkodtak, akik azzal a kérelemmel járultak Épeiros hercegnője elé, hogy gyógyítsa meg nyavalyáikat, és fejtse meg az általuk észlelt babonás előjeleket. Olympias már fiatal árvalány korában egy egész nép hercegnője és papnője volt. Most pedig fiára koncentrálta minden féltékenységét, minden szenvedélyét, s arra vágyott, hogy saját uralkodó énjének mását teremtse meg Alexandrosban. Ezért igyekezett letörni, megsemmisíteni fiában mindazt, ami Philipposra vallott benne.

Kiváltképpen arról igyekezett meggyőzni a fiát, hogy apja népe, a makedónok népe alacsonyrendű és értéktelen. Nagyon is hosszú ideig élnek már a hegyek között – magyarázta neki –, még mindig megtartották a törzsi élet régi formáit. Igazi nemességük nincsen; még a Philippost kísérő, őt tanácsokkal segítő „barátok" sem igazi nemesek, legfeljebb nagy ménesek tulajdonosai. Énekeik csikós-nóták, táncaik pedig abból állnak, hogy talpukkal verik a földet, meg esetlenül forgolódnak, miután felrakták az utolsó gabonaasztagot. Még mindig rettegnek a ba-

bonás ómenektől, az aszálytól meg a járványos állatbetegségektől. Volt-e közöttük valaha is olyan szónok, filozófus, vezér vagy uralkodó, akit össze lehetne hasonlítani bármely másodrangú athénivel?

Alexandros jól tudta, hogy népe bizony nagyon alárendelt szerepet játszott a világ nagy eseményeinek színpadán. Makedón erdőlakók döntötték ki azokat a fatörzseket, amelyeket aztán leúsztattak a tengerhez, hogy az athéniek hadihajókat építhessenek maguknak. Makedón lótenyésztők látták el a görög városokat lóállománnyal. Makedón földeken termett az az árpa, szőlő és hús, amit lefoglaltak – és meg is fizettek – a két perzsa nagykirálynak, Dareiosnak és Xerxésnek inváziós hadai. A művelt görögöknek minden okuk megvolt arra, hogy a makedónokat barbár parasztoknak tartsák.

Mielőtt Philippos lett a király, a makedónok hadi ténykedése mindössze abból állott, hogy időnként visszaverték az Istros (Duna) menti erdei törzsek támadásait vagy a nem kevésbé vad skytha lovasnép betöréseit. A makedón királyoknak még saját pénznemük sem volt mindaddig, amíg Philippos meg nem szerezte a Pangaios-hegy környékének arany- és ezüstbányáit. Addig a finom veretű athéni ezüstpénzek voltak forgalomban. A pangaiosi bányák most már ezer talantont jövedelmeztek évente; de Olympiast ez sem elégítette ki.

– No lám, most már bányászok is lettünk! Megint csak a szent földből kaparjuk ki a gazdagságot. Szép gazdagság, mondhatom. Ezzel bizony nem lehetett volna felfogadni Xenophón tábornok tízezer zsoldosból álló hadosztályát – nem mintha apád valaha is hajlandó lenne zsoldos katonákat szegődtetni, noha még az egyiptomi fáraók is spártai testőrgárdát tartanak.

Olympias szemében Philipposnak minden elgondolása kicsinyes, nevetséges és helytelen volt. Elszántan harcolt férje akarata ellen, és fiát a maga rokonaival vétette körül. A palotabeli rabszolgáknak megparancsolta, hogy Alexandros minden lépéséről beszámoljanak neki. A fiával pedig elhitette, hogy anyjának rajta kívül nincsen senkije, akire támaszkodhatna, akiben megbízhatna. Így aztán Alexandrosban gyökeret vert az az érzés, hogy ő és az anyja egyedül állnak; Philippos nem szereti őket, s különféle ürügyeken távoltartja magát tőlük.

Philippos csak egyetlen alkalommal hozta szóba fia előtt ezt az elidegenülést.

– Semmi kedvem sincs ahhoz, hogy anyád ágyát kígyókkal osszam meg – dünnyögte, s lehunyta hibás félszemét. Még ebből is mókát csinált.

A hosszú kígyóknak megvolt az a szokásuk, hogy hirtelen és váratlanul kúsztak elő az Olympias hálószobáját övező repkények levelei közül vagy azokból a nagy legyezőkből, melyeket úrnőjük a szent táncok alkalmával használt. A fiú mégis csodálkozva kérdezte magától, hogy vajon apját miért idegesítik ezek a közönséges csúszómászók. Pedig köztudomású volt, hogy Philippos a test és a lélek minden rajongó szenvedélyességével szerette feleségét házasságuk első időszakában. Halálosan beleszeretett már akkor, amikor először látta: Samothraké szent szigetén, az éjszakai Dionysos-ünnepségeken, ahol Olympias a fáklyák imbolygó fényében táncolt, majd ruháját tépdesve szenvedélyesen kiáltozott, miután megszállta őt az istenség lelke. Attól a perctől fogva – így beszéltek az emberek – Philippos nem tágított a ragyogó szépségű árva leány oldala mellől, s így tartott ez még egy évig a házasságkötés után. Amikor Olympias megszülte a fiát, Philippos boldogsága határtalan volt.

Azon az éjszakán, melyen Alexandros megszületett, anyja ágyához lépett a jóstehetséggel megáldott öreg Aristandér, s elmondta neki, hogy napszálltakor lángokat látott felcsapódni a nyugati égbolton. Ez az ómen hamarosan be is igazolódott, mert azon az éjszakán az ázsiai tengerparton leégett az ephesosi Artemis-templom.

– És azon az estén – tette hozzá Philippos – az egyik versenylovam győzött az olympiai futtatásokon.

De mostanában Philippos kerülte a feleségét, pedig az még szebb volt, mint féktelenül szilaj lánykorában. Egész éjszakákat áttivornyázott katonacimboráival. S az ittas Philippos merőben más ember volt, mint a józan Philippos. Ha a bor mámora a fejébe szállt, megölelte és a szobájába hurcolta a legelső valamire való fehérnépet, aki a folyosókon az útjába akadt. Sok nő gondosan ügyelt arra, hogy ilyenkor ne találkozzon össze vele, de voltak olyanok is, akik egyáltalán nem kerülték a találkozást. Mindazonáltal nem valószínű, hogy Philippos Olympiason kívül bárkit is szerelemmel szeretett volna.

Bármennyire gyűlölte Alexandros Pella városát, s bármennyire félt az apjától, el kellett ismernie, hogy valahányszor Philippos megjött Pellába – ez ugyan mostanában elég ritkán fordult elő – a város egész képe valahogyan megváltozott. Látogatók jöttek nagy sietve: állást, hivatalt vadászó emberek, a gazdag delphoii jóshely ügynökei, kereskedők, hajósok, lókupecek, matematikusok Syrakusaiból, különféle rendű és rangú idegenek a Földközi-tenger világának minden sarkából, akik információkat hoztak Philipposnak, és ilyen vagy olyan ígéreteket pró-

báltak kicsikarni belőle. A málháslovak fürgébben mozogtak a szűk sikátorokban, és az ácsok baltái hangosabban csattogtak a gerendákon – mert Philippos megérkezett Pellába.

Philippos gyalog bicegett végig a poros és lármás városon; nem akart lóra ülni, mert úgy gondolta, hogy béna lábának jót tesz a gyaloglás. Barna, szakállas arca fénylett az izzadságtól, s minduntalan törölgette azt a szemét, amelynek világát egy pajzs hegye oltotta ki valamikor. Egyik karja mereven, bénán csüngött alá. Nem sokat törődött fogyatékosságaival; azzal szokott dicsekedni, hogy maradt még egy ép karja, minden szerve makkegészséges, és heregolyóira sem panaszkodhat.

Philippos soha életében nem vesződött könyvolvasással. Leveleit a titkárjának szokta tollbamondani, aki árnyékként vitte utána a készenlétben tartott pergameneket és írótáblákat.

Alexandros, ha csak tehette, elsomfordált a lóversenypályára, hogy végignézze a próbafuttatásokat. Lehetőleg azon az oldalon helyezkedett el, amelyre apja megvakult fél szemével nem láthatott. Ilyenkor mindig a megkönnyebbülés érzése fogta el. A bicegő, káromkodó Philippos közelében valahogy biztosabbnak érezte magát, mint csendes szobáiban, a palota női lakosztálya mellett, ahol a könyvei voltak felhalmozva.

Egy napon Philippos kiküldött a palotából minden tanítót és nevelőt a hippodromba, s Alexandros is ott lebzselt már kora reggel.

Philippos a *gastrapheté* nevű új hadigépet akarta kipróbálni, mely állítólag egy hat láb hosszú dárdát messzebbre tud hajítani, mint amennyire egy íjász el tudja lőni a nyilát. Amikor a syracusai Deiadés, ez a meglehetősen önhitt tervezőmérnök eloldotta a fogantyút, a kötélsodronyok megreccsentek, a faalkotmány nagyot zöttyent, és a súlyos dárda suhogva ívelt át a levegőn. Philippos elégedetten dörmögött.

– Most szedjétek szét – parancsolta.

Erre két munkás felkapaszkodott a gépezetre, s Alexandros csodálkozva nézte, mit művelnek: kihuzigálták a masinából a kampókat, szögeket, s a köteleket is lehajigálták a földre. Az egész alkotmány szétesett, mint egy gabonaasztag, ha lecsúszik róla a kötélhurok.

– No most lássuk, hogyan lehet szállítani – szólalt meg Philippos nyájasan.

Négy ember némi erőlködés után vállára emelte a katapulta alkatrészeit, és megindult velük – mintha igazi menetelésről volna szó. Alexandros már hallott egyet-mást arról, hogy Philippos és Deiadés újfajta hadigépeken törik a fejüket; hordozható katapultákat terveznek, melyeket a menetelő hadsereg magával vihet. Úgy látszik – gondolta Alexandros – ez is egy ilyen új típusú hadigép. A csapott vállú Deiadés

ujjongva figyelte a bemutatót, s hangosan, hogy Philippos is meghallja, kijelentette: soha, de soha nem volt még hadigép, mely könnyűsége mellett is ekkora hatóerőt bírt volna kifejteni, mint ez.

Philippos ép szemének tekintetét Deiadésre szegezte, majd így szólt:

– A hatóerő megfelel, de a súly felénél több a kelleténél. Négy ember nem bírja cipelni hegynek fölfelé...

– Két ló elbírja.

– Két ló igen. Csakhogy, Deiadés, a te imponáló öncsodálatodban megfeledkezel arról, hogy ennek a katapultának ki is kell lőnie valamit. Húsz ilyen nehéz dárda szállításához még két további emberre vagy egy lóra van szükség. Nem, törd csak a fejed, és eszelj ki valamit. Keress könnyebb fajsúlyú, de mégis tömör faanyagot és olyan kenderfonalat, amelyből erős, de könnyebb köteleket lehet sodorni.

A mérnök az öklét rázta, és dühösen kiabálta:

– Keress, keress! Azt mondod: keress! Talán Hermés isten pálcáját keressem meg, vagy valami bűvös fát? Eszeljek ki olyan kötelet, amely könnyebb, mint ez a tízszálú bizánci kender? Igen?

Nagy koponyájával majdhogy fel nem öklelte Philippost, s mérgében szinte fröcskölte a szavakat:

– Aranyhajú leányaitok fürtjeit kellene levagdosnom, Philippos, hogy olyan kötelet fonathassak, ami elég finom lenne neked...

– Nem! – bömbölte Philippos. – A női haj mindennél súlyosabb. Kitapasztaltam. Ami pedig a masinádat illeti, véleményem szerint az csak nehézkes tákolmány marad mindaddig, amíg hat ember kell a szállításához.

– Gondolod? – vetette oda Deiadés, s megvetése jeléül a fogait csikorgatta.

Philippos Antigonoshoz, a Félszeműhöz fordult:

– Állíttasd össze újra ezt a dárdavetőt, és hozass ide öt krétai íjászt. Aztán üríttesd ki a tér középső részét, mert meg akarom mutatni ennek a borostyánnal övezett homlokú mérnöknek, hogy mennyire nincs igaza. Tudakold meg tőle, milyen temetést óhajt magának.

Deiadés kimeresztette a szemét, majd odakiáltott a munkásainak, hogy állítsák össze a katapultát. Antigonos tétován figyelte Philippost. Nem értette a dolgot. Philippos többre becsülte a mérnököt, mint Antigonost meg a többi vezérkari tisztet, de az volt a szokása, hogy gyakran ócsárolta Deiadés munkáját, s mindenben hibát keresett – így akarta a mérnök agyát még nagyobb találékonyságra serkenteni. Ugyanígy szokott gúnyolódni Antigonosszal is, hogy még nagyobb teljesítményekre ösztönözze. Most azonban nem lehetett tudni, mi lappang a fürge észjá-

rású Philippos szavai mögött. Hiszen Antigonos tisztában volt azzal, hogy itt a nyílt terepen Philippos öt íjásza könnyen túlszárnyalja Deiadés katapultjának teljesítményét.

– A katapulta várfalra való hadigép – dörmögte. – Ha igazán ki akarod próbálni, akkor állíttasd fel egy háztetőre, és ostromoltasd meg az íjászaiddal.

Erre Philippos majd kiugrott a bőréből, olyan dühös lett egyszerre.

– A pokolba is, Antigonos! Hány esztendő óta magyarázom már neked, jó és egyszerű makedón nyelven, amit még te is meg tudsz érteni, hogy *hallani sem akarok* többé ostromgépekről? Tudhatnád már, hogy semmi szín alatt nem óhajtok birka módjára egy fal mögé bújni, s éppen olyan kevéssé áll szándékomban megtámadni azokat, akik bástyákkal meg hadigépekkel felszerelt erődítményekbe húzódnak. A spártaiak a legbutább emberek, akiket asszonyok valaha is szültek, de még ők is megtanulták, hogy messzire elkerüljenek minden városfalat.

Antigonos vigyorgott:

– Nos, ha olyan hadigépet akarsz, amit a sereg magával vihet, miért nem fogsz elébe lovat? Egyetlen ló is el tudja húzni ezt az izét.

Philippos hirtelen lecsillapodott.

– Igen, ha kerekeket szerelünk alája. Meg is tettük. Hegyi terepen azonban szét kell szedni és alkatrészenként kell szállítani. De tegyük fel, hogy egy ló húzza a masinát – akkor még kell egy ember is, aki a lovat hajtja. Nos, ér-e akkor az egész a csatatéren annyit, mint egy lovaskatona?

Philippos emberei már hozzászoktak ahhoz, hogy követni tudják királyuk villámgyorsan csapongó gondolatmenetét.

– Igen – felelte Antigonos. – Nincs az a lovas, aki katapulta lövedékek ellen tudna rohamozni.

Deiadés még mindig nem bírta megemészteni a király gúnyos szavait.

– Miért nem mondtad meg nekem, hogy a gépet kerékre is szerelhetem? Ebben az esetben nem egy, hanem hat dárdát tudna kilőni egyszerre. Kezeskedem róla.

Philippos megfordult és ránézett:

– Hatot? Egyszerre?

– Úgy van, ha egy rácsos kilövő szerkezettel látjuk el. Persze akkor nem lesz ilyen szép a formája, és – tette hozzá gyorsan – még egy lófogatú szekér is kell hozzá, amely a sok lövedéket szállítja.

Philippos vaksi szemét törölgette, gondolkodott, töprengett, majd felderült az arca. Nyájasan megveregette Deiadés vállát:

– Ha ez az egylövetű masina csak afféle fattyúhajtás is, annyi baj

legyen. Azért éppen elég galibát fog majd okozni egy ellenséges falanxnak. Hanem, zseniális Deiadésem, te csak gondolkozzál azon a hatlövetűn. Csináld meg. Mindent megkapsz hozzá, amire szükséged van. Ha beválik, ha megállja a próbát, akkor annyi ara... annyi ezüstöt kapsz tőlem, amennyit az egész masina nyom.

Deiadés mélyet lélegzett, és büszkén felemelte a fejét.

– Fütyülök minden próbára! Minden próbát vállalok! – kiáltotta, hogy mindenki hallja. – Te csak azt mondd meg Deiadésnak, *milyen* próbát kívánsz.

Majd intett az embereinek, hogy vigyék el az új típusú katapulta alkatrészeit.

Philippos odasúgta Antigonosnak:

– Ha jól felmérgesíti az ember, gyakran igazán használható dolgokat tud produkálni.

Bólintott, majd merev nyakán ülő keskeny koponyáját jobbra-balra csavargatva hozzátette:

– Hat lövedék egyetlen töltéssel! Száz gépnél az annyi, mint hatszáz dárda – és csak akkor kilőve, amikor a támadó sor közel van...

Ajka mozgott még, de szavait nem lehetett meghallani. Aztán megint fennhangon gondolkodott:

– De azért félek, félek. Mire Deiadés teljesen elkészül vele, már olyan nagy lesz a súlya, hogy két lóval lehet csak elszállítani egy napi járóföldre. Ami annyit jelent, hogy még egy málhás lóra is szükség lesz, amelyik majd a másik kettőnek az abrakját cipeli. És akkor legalább három ember is kell... – Ép szemét körbe jártatta, s tekintete megpihent Alexandroson, aki tíz lépésnyire állott tőle. – Igen, ez a baj az ilyen hadigépekkel. Egyre nagyobb és egyre súlyosabb masinákat akarnak csinálni, de arra nem gondolnak, hogy azokat szállítani is kell. Ha Deiadésnak szabad kezet adnék, akkor csupa tornyokat, repülőhidakat, emelődarukat meg lángvető gépeket kellene cipelnünk magunkkal. Igen, ha tőle függne, az egész lovasságunkat fuvarosokká meg utászokká változtatná.

Philippos fürkésző tekintettel méregette Alexandrost; szerette volna tudni, hogy figyel-e a szavaira. A fiú azonban felkapaszkodott az egyik pályajelző pillérre, s nagy érdeklődéssel nézte a csikókarámot, ahol nagy munka folyt: a thessaliai ménesekből összeszedett csikókat egymásután kihajtották a tér közepére, s Philippos lószakértői kiválogatták közülük a legjobbakat.

Az egyik fiatal állattal sok baj volt, mert minduntalan ki akart törni. Sima, fekete szőre fénylett a reggeli nap sugaraiban; ideges fején, mely

vadul rángatta a kötőféket, egyetlen fehér csillag ragyogott. Alexandros egy pillanatra sem bírta levenni szemét erről a fekete csikóról, s gyönyörködve szemlélte a fiatal állat pompás testét, izmos lábait és erős fejét. Végül oda is ment hozzá, olyan közel, amennyire csak meg merte közelíteni a nagy munkában levő lószakértőket.

Amikor a fekete csikó szemügyre vételére került a sor, az állat felágaskodott, farolni kezdett, belegázolt a körülötte álló embercsoportba s vadul rugdalózott. Őrzői, türelmüket vesztve, csuklyát próbáltak húzni a fejére. Amikor egyikük felugrott a hátára, a csikó felágaskodott, s az ember a következő pillanatban elterült a földön. Alexandrosnak olyan érzése támadt, hogy ez a fehér csillagos homlokú fekete ló emberi kétségbeesést és izgatottságot tanúsít, amikor a köréje csődült emberek ordítoznak rá. Az egyik szakértő felügyelő kijelentette, hogy ennek az állatnak veleszületett hajlama a vadság. Alexandros egyszerre megkívánta a dacos természetű csikót. Többet ér az minden más lónál, melyet valaha is látott.

Alexandros átszaladt a Philippos körül álló tisztekhez; közben még hallotta, amint a ménesfelügyelők kijelentették: ezt az Ökörfejet nem lehet bevenni a válogatott csikók közé. (Ökörfejnek – Bukephalosnak – nevezték el, mert fehér csillagos feje némileg az ökörére emlékeztetett.) Alexandros odatoppant Antigonos elé, és méltatlankodva felkiáltott:

– Szégyen, gyalázat lemondani arról a lóról!

Remegett izgalmában és félelmében, mert tudta, hogy senki sem ügyel a szavára...

– Nézd... nézz oda... – dadogta. – Azt a csikót ott... nem szabad...

Antigonos szórakozott pillantást vetett a csikóra, melyet éppen elvezettek. Alexandros érezte, hogy egész testét elönti a forró indulat.

– Hallgass rám! – kiáltotta. – Különben késő lesz!

Most aztán a többiek is felfigyeltek, abbahagyták a beszélgetést, és Philippos hunyorogva pislogott a fiára. Antigonos, a Félszemű elmondta neki, miről van szó. Egy ménesfelügyelő még hozzátette, hogy a fekete csikó teljességgel idomíthatatlan, pedig a gazdája tizenhárom talantont kapott érte. Alexandros érezte, hogy maró könnyek szöknek a szemébe, s valami fojtogatta a torkát. Philippos újra a hadigépek szállításáról kezdett beszélni, és figyelemre sem méltatta a fiát.

– A legnagyszerűbb ló a világon! – tört ki Alexandrosból a kétségbeesés. – Csak azok ott nem tudják, hogyan kell vele bánni!

Ez alkalommal Philippos is hajlandó volt észrevenni őt:

– Azt mered állítani, hogy nem tudnak elbánni egy csikóval?

Alexandros tüstént belátta, hogy baklövést követett el, de kétségbeesett elszántsággal kibökte:

– Én tudnék bánni azzal a lóval. Kezesbárányt faragnék belőle.

Philippos nem mosolygott. Komolyan megkérdezte tőle:

– És körüllovagolnál rajta a versenypályán, úgy, hogy engedelmeskedjen a kantárszárnak?

Alexandros bólintott.

– És ha nem sikerül a dolog, mit fizetsz a bolondságodért? – szólt közbe Antigonos.

– Tizenhárom talantont – felelte a fiú. – A Bukephalos árát.

Mindenki nevetett, csak Philippos nem. Megkérdezte fiától, van-e tizenhárom talantonja. Alexandros azt felelte, hogy nincsen, de meg tudja szerezni a pénzt.

– Helyes. Szóval fogadást ajánlottál fel – mondta Philippos. – Nos, próbáld meg. Ha sikerül, ráadásul még megkapod azt a hogyhívjákot... Ökörfejet.

Alexandros rohant, vágtatott a fekete ló felé, s egy pillanatig ugyanazt a bénító, jeges dermedtséget érezte, mely akkor fogta el, amikor Ptolemaiosszal állt ki kardviadalra. Eszébe jutott, hogy Bukephalos az imént milyen vad ellenállást fejtett ki, amikor a csikósok csuklyát akartak húzni a fejére; ezért válláról lekapcsolta a saját csuklyagallérját, ledobta a földre, s csak azután közelítette meg a lovat. Nyugodtan, lassan ment oda hozzá, kezébe vette a kötőféket, elküldte onnan az embereket – s akkor a jeges zsibbadtság is elszállt belőle. Szelíd, megnyugtató hangon beszélt a lóhoz, gyönyörködve nézte a sima bőr alatt dagadozó izmokat, a nyugtalanul csapkodó füleket. Nagy örömét lelte benne. Fejét lassan elfordította, felnézett a napra, de azalatt is folyvást beszélt a lóhoz.

Csak akkor pattant fel Bukephalos hátára – csak úgy szőrén ülte meg –, amikor az már lehajtotta fejét, s a füvet kezdte szaglászni. A kötőféket lazán hagyta. Bukephalos megfeszítette testét, előreszökött, Alexandros pedig ráhajolt a nyakára, s a kötőfék egyik szárával úgy irányította az állat fejét, hogy az mindig a nap irányába nézzen. Nem ütött rá, nem rugdalta az oldalát, hanem amikor Bukephalos mintegy a maga jószántából bevágtatott a lóversenytérre, a kötőfékkel a pálya vonalára irányította. A fekete ló egy-két pillanatig ellenszegült akaratának, tovább akart száguldani előre, de aztán engedelmeskedett az irányításnak, egyenletes, könnyű vágtában körbefutotta a pályát, s szépen lassított is, valahányszor lovasa úgy kívánta. Alexandros csak most vette észre, hogy az egész tisztikar meg az apja élénken figyelik őt. Ami-

kor leszállt a lóról, Antigonos odakiáltotta neki, hogy derék dolog volt. Philippos azonban nem nyilatkozott, csupán kiadta a parancsot, hogy magánpénztárából fizessék ki a csikó árát. Aztán intett Alexandrosnak, hogy menjen utána, s elsántított a hippodrom néptelen részébe, az üres kőpadsorok felé.

Amikor már hallótávolságon kívül voltak, Philippos dörmögve megszólalt:

– Hát szép volt, szép volt, de hogyan csináltad? Megvesztegetted a lovászokat, hogy ugráltassák a lovat, mi?

Szavai szíven ütötték a fiút. Majdnem rákiáltott az apjára: „Hogy mersz ilyesmit gondolni rólam?" De fegyelmezte magát, és kurta szavakkal elmagyarázta neki: megfigyelte a csikót is, a lovászokat is, és észrevette, hogy abban a korai órában még nagyon hosszúak az árnyékok; Bukephalos szeme előtt ott táncolt a füvön a saját nyugtalan árnyéka meg a sok sürgő-forgó ember árnyéka – emiatt volt olyan rémülködő és ideges. Neki, Alexandrosnak nem kellett egyebet tennie, mint a nap felé fordítania az állat fejét és szelíden bánnia vele. Nagyszerű csikó az, nincs annak semmi hibája az égvilágon.

Philippos hümmögött, majd megkérdezte tőle, milyen görög olvasmánnyal foglalkozik mostanában. Ő maga csak a nyers és bárdolatlan makedón dialektust használta, mely keménnyé és darabossá tette mondatait, de Alexandros gyanította, hogy apja a csiszolt, kidolgozott, ékesszóló fordulatokban bővelkedő görögöt is meglehetősen érti.

Bukephalos újdonsült és izgatott gazdája forró hálát érzett bicegő, szitkozódó apja iránt, s áradozó szavakkal számolt be neki legújabb gyönyörűségéről – különféle könyvekből kikereste mindazokat a mondákat, amelyek Héraklés hőstetteiről szólnak; Héraklésről, Zeus fiáról, a csodálatos íjászról, félelmetes fenevadak legyőzőjéről, aki oroszlánbőrt viselt ruha gyanánt, félelem nélkül hatolt be az örök sötétség birodalmába, megölte Hippolyté boszorkányt, elvette annak övét, aztán átkelt az Ókeanos áramlatán...

A fiú jól ismerte a Héraklés-mondakör valamennyi változatát, s buzgó lelkesedéssel mondta el apjának, mi mindent tudott meg a héroszról.

Philippos nyugtalanul fészkelődve hallgatta, aztán kirobbant belőle az indulat:

– Pokol és fene! Hősmondákkal tömöd a fejed. Először Achilleus az ő ragyogó páncéljában – most meg az oroszlánbőrbe búját Héraklés.

Philippos köhögött, és kiköpött ideges zavarában; kínosan kereste a megfelelő szavakat, amelyekkel hatni tudna a fiára. Majd így folytatta:

– Ptolemaiosnak jó feje van a politikai dolgokhoz, Amyntas, az unokatestvéred pedig sokkal jobban érti a matematikát, mint te. Igen, és Arrhidaiosnak is több esze van annál, mint hogy himnuszokat zengedezzen Héraklés dicsőítésére! No, most pedig gyere –, fel fogsz nekem olvasni valamit.

Ha valami bosszantotta Philippost, olyan volt, mint egy éhes párduc: még a velejét is ki akarta szedni annak, amin rágódott. Magával vitte a fiát rendetlen dolgozószobájába, s ott megparancsolta neki, hogy fennhangon olvassa fel egy Démosthenés nevű fiatal athéni polgár egyik szónoklatának teljes szövegét. Alexandrost erősen felizgatták a fenségesen szárnyaló mondatok, melyek úgy zengtek, akár egy énekkar hangjai – s ezek a mondatok arra buzdították Athén polgárait, hogy ragadjanak fegyvert, mert jobb meghalni, mint meghódolni egy jogtipró zsarnok előtt. *„Ellenségünknek tartom őt, mert minden eddigi tette neki magának előnyére, nekünk pedig csak ártalmunkra volt."*

Alexandros nagyon mérges lett, amikor rájött, hogy az a zsarnok, aki ellen Démosthenés mennydörög, – nem más, mint Philippos, az ő tulajdon édesapja. Philippos azonban szemmelláthatólag közömbös maradt. Mialatt fia valósággal belelovalta magát a szövegbe, s kellő hangsúllyal olvasta a hatásos mondatokat, ő hanyagul hátradőlve egy padon, szőlőt majszolgatott; de azért figyelmesen hallgatta a felolvasást. Amikor Alexandros a beszéd végére ért, és a nagyszerű szónoklat hatásától felzaklatva letette a tekercset, Philippos bólintott – jól olvasott a fiú –, aztán megkérdezte, hogyan tetszett.

– Hiszen ez majdnem támadás ellened, apám – mondta Alexandros őszintén.

– Nem majdnem, hanem egészen. Ez Démosthenés egyik úgynevezett *filippikája*. Tudod-e, micsoda ez a Démosthenés? Egy új Héraklés, aki az eszményi jó érdekében fáradozik – igen, egy szép eszménnyel próbálja meggyógyítani a városállam gyengeségét.

Elhallgatott, s miközben beteg karját dörzsölgette, gondolatai valahová messze-messze szálltak; ilyesmi gyakran megesett vele. Csak jó sokára szólalt meg újra:

– Népkormányzatnak lehetne nevezni ezt az ő eszményképét, ezt az ő demokráciáját. Nagyszerű népszónok, kitűnően tud a tömegekhez szólni. Démagógos – így nevezik az ilyent a görögök. Véleményem szerint ez a beszéde ér annyit, mint egy lovasbrigád. Most pedig olvasd fel nekem ezt – itt van.

A sánta férfi nagy halom levél közül kihalászott egy keskeny pergamencsíkot, s odalökte a fiú elé.

– Ez csak másolat, persze – jegyezte meg. A fiú pedig olvasni kezdte:

– *Philippos az athéni Démosthenésnek: üdvözöllek, és bármikor szívesen látlak Pellában, hogy beszélj előttem, utána pedig sértetlenül visszatérhetsz.*

Ez az írás – noha csak írnok fogalmazta – tetszett a fiúnak, mert nemes és lovagias dolog, ha valaki ilyen módon hívja meg ellenfelét. Ez a levél arra vallott, hogy a ravasz és kapzsi Philippos nagylelkű is tud lenni. Ezt meg is mondta az apjának; az nem szólt rá semmit, hallgatott, látszott rajta, hogy nem tetszik neki a megjegyzés. (Alexandros csak évekkel később tudta meg, hogy amikor Démosthenés elfogadta a meghívást, és ellátogatott Pellába, Philippos óriási előkészületeket tett a fogadására. A nagy ceremónia annyira megzavarta a szónokot, hogy beszéde igen gyatrán sikerült. Az emberek pedig úgy vélekedtek, hogy nem tud mit mondani Philippos színe előtt. Démosthenés ugyanis dadogott néha.)

– Mellesleg szólva – jegyezte meg váratlanul Philippos – ez a nagy athéni férfiú azt állítja rólad, hogy paposkodó könyvmoly vagy. Mit gondolsz erről, he?

Alexandros nevetett:

– Talán igaza is van.

Philippos halkan elkáromkodta magát, majd így folytatta:

– A nevelőid azt mondják, hogy mindenre van tehetséged, ami a tanulást illeti. Ó, te tömjénszagú, aranyhajú, lányos szemű kölyök, és még mit tudom én micsoda! Képzeletben lépcsőket építsz magadnak a Parnassos felé. Pfuj!

Most már ordító hangon támadt a fiúra:

– Miért van az, hogy nem vagyok képes kemény acéllal ötvözni ezt a te tejszerű húsodat? Hogyan fogod megállni a helyed, ha veszedelmekkel kell szembeszállnod, he? Azt hiszed, hogy szopós borjaknak semmi bajuk nem esik, amikor az egész csorda vad vágtatásba lendül?

Elhallgatott, tehetetlenül bámult a fiúra, s közben önmagán mérgelődött.

– No, mindegy – legyintett. – Ne törődj vele. Mit nézel úgy rám, mint egy megütött borjú? Mi katonák úgy használjuk a szavakat, mint a szerszámokat. Tetteket formálunk velük. Félek, hogy... értsd meg, hallatlanul bosszant, hogy ilyennek kell látnom a fiamat: könyvekbe temetkezett kukacnak, oltár előtt könyörgő jámbornak, akin egy Démosthenés köszörülheti gúnyának fegyvereit. Eh, ha rádnézek, Astyanax jut az eszembe, akit hódítók öltek meg... (s itt görögül kezdte recitálni:

„Szegény, drága gyermek, akit sem férfikor, sem nász nem koszorúzott; sem királyság, mely halandó embert istenné emel országa szolgálatában...") Miért nem Euripidést olvasol a zagyva homérosi legendák helyett? Vagy, ha beteg lelkekkel akarsz bíbelődni, legyél orvos.

Hirtelen szünet után megismételte:

– Igen, orvos. Orvost meg kovácsmestert még sohasem öltek meg.

Volt ebben a gondolatban valami, ami megtetszett Philipposnak.

– Eredj, fiú – szólt oda Alexandrosnak –, hajkurászd fel valamennyi tanítódat, nevelődet, az egész pereputtyot. Mondd meg nekik, hogy Philippos beszélni akar velük. Meg ne feledkezz Ökörfejről, keress jó helyet neki az istállóban. Remek egy dög. Magam is szívesen lovagolnám a tíz stadionos versenyben, de hát most már a tiéd.

Ezzel Philippos megcsókolta fiát az egyik füle mögött, s ép karjával keményen magához szorította.

– Mit is mond a költő Astyanaxról? Már efelejtettem... de nem... megvan: „S ha mást nem is, *atyád pajzsát örökölted volna.*" Te örökölni fogod az enyémet. Ez a nap a szerencsés előjelek napja, Bukephalos napja. Mondd meg az ajtónállónak, hozzon nekem jó thessaliai vörösbort. Unom már azt a chiosi szirupos löttyöt. Iszkiri!

Alexandros kirontott a szobából, s meg sem állva kiáltotta oda az ajtónállónak apja parancsát. Aztán rohant, hogy megkeresse a fekete csikót. Azon az éjszakán, amikor összekuporodva üldögélt az ágyán, és a lámpás imbolygó fényénél kibontotta a Homéros énekeit tartalmazó tekercseket, még mindig a fülében csengtek apja panaszos szavai. Még akkor is hallotta visszhangjukat, amikor Homéros hőseivel együtt hosszú gályára szállt, mely duzzadó vitorlákkal úszott az ő kedves Trójája felé. Amikor bejött az anyja, hogy megcsókolja, ruhájából tömjénhez hasonló illadt áradt, s hangja lágyan csilingelt:

– Philippos megint részeg volt ma este, drágám. Magához hívatta valamennyi tanítódat, még Leónidast is, és kiutasította őket Pellából. Esküdözött, hogy valamiféle fekete csikón távoli iskolába küld téged, Pellától messze, egy magányos templomba, mely a nimfáknak van szentelve. Sőt mi több, képzeld csak el, arra akar téged kárhoztatni, hogy csak egy tanítómestered legyen, egy Stageirából való orvos, akinek Aristotelés a neve. Azt hiszem, ennek az embernek az apja valamikor a te nagyapádnak volt a háziorvosa. Mintha bizony Philippos száműzhetne téged! Meg hogy orvosi mesterséget tanulj! Még mit nem!

A stageirai Aristotelés azonban mégis beállított egy szép napon. A magányos templomot átalakították Aristotelés magániskolájává. Kiderült, hogy ez a templom nincs is messze Pellától. Philippos megengedte,

hogy Ptolemaios, Nearchos meg a többi fiú is Alexandrossal mehessen.

Alexandros a Bukephalos hátán néhány óra alatt vissza tudott jönni Pellába. Olympias pedig úgy tett, mintha meg volna elégedve az új fordulattal. Kénytelen volt így viselkedni, mert hasztalan próbálta rávenni férjét, hogy változtassa meg elhatározását. Philippos józan állapotban is ragaszkodott a tervéhez.

II

MILYEN ALAKÚ A FÖLD?

Olympias oly gyorsan tudott köpenyeget fordítani, mint amilyen gyors volt szemének pillantása. Eltökélte magában: ha már nem bír megszabadulni a stageirai filozófustól meg annak fiúakadémiájától, igyekszik hasznára fordítani azt, amin úgysem tud változatni. Kémeitől megtudta, hogy Aristotelés nem csupán a gyógyítás tudományára oktatja tanítványait; politikai hajlamai is vannak; legjobb barátja Antipatér, a vezérkar legmegbízhatóbb tábornoka; maga Philippos is gyakran ellovagol a csodabogár filozófushoz, s tanácskozni szokott vele.

Philippos valóban nagyon igyekezett Pella közelében tartani Aristotelést, s ezért nagy áldozatokra is kapható volt: megígérte, hogy újjáépítteti Stageirában mindazokat a lakóházakat, melyek egy háború alkalmával elpusztultak. Olympias kellően tudta méltányolni az ilyen nagy befolyást.

– Elég nagy vagy már ahhoz, hogy a magad fejével gondolkozzál – mondta a fiának. – Ne pocsékold az idődet az orvosi mesterség kitanulására. Ez a stageirita fel tudja tárni előtted a politika és a kormányzás titkait. Neked most arra volna szükséged, hogy némi hatáskört kapjál azért, mert Philippos jóformán soha sincs itthon, vagy vadászik, vagy a csapataival jár valamerre. Távollétében *neked kellene* uralkodnod helyette.

Valóban arra gondolt, hogy akkor nagyobb hatalom lenne a *sajat* kezében, s ezt a hatalmat ügyesen fel is tudná használni.

Olympias elhatározta, hogy meglátogatja azt az új iskolát ott Mieza mellett. Előbb azonban átrágta magát néhány könyvön, és figyelmesen elolvasta Euripidés tragédiáit, különösen a *Médeiát*. Úgy érezte, hogy Médeia is úgy volt vele, mint jómaga: a férfiak ereje ellen csak boszorkánysággal lehet védekezni. Aztán elutazott Miezába, s úgy jelent meg a Nimfák Temploma előtt, mint egy földreszállt istennő. Amikor lelépett a kocsijáról, s a szél ruganyos alakjára tapasztotta gyönyörű tisztaselyem ruháját – a fiúknak még a lélegzetük is elállt a csodálattól. Ke-

vés férjes asszony merészkedett házon kívül ennyire kitenni arcát és testét a kíváncsi pillantásoknak. Alexandros nem vette észre, de Ptolemaios figyelmét nem kerülte el, hogy a királyné két csinos rablányt is hozott magával; a két fiatal lány nevetgélve nézegette a bejárati terasz mentén felállított, szürke kőből faragott nimfaszobrokat. Az üdvözlésére elősietõ Aristotelést kecses szerénységgel fogadta Olympias; kijelentette, hogy õ maga is olyan régimódi asszony, akárcsak ez az elhagyatott szentély; a Misztériumokban nőtt fel, s fogalma sincs a tudományról. És idézte Andromaché szavait: *„Az asszonynak az az egyedüli öröme, hogy szívének bánatát a nyelve is panaszolhatja."*

Miezában az a benyomás maradt utána, hogy ez az elbűvölő asszony Aristotelés kezébe tette le egyetlen fiának jövőjét.

Aristandérral, a jóssal viszont bizalmasan közölte, hogy ez az Aristotelés nevű új filozófus selypít, és semmiféle alkotó eszméi nincsenek. Hírnevét nyilván annak köszönheti, hogy Platón kedvelt tanítványa volt; meg annak, hogy tagadja az istenek hatalmát.

A Miezába küldött fiúk nagy csodálkozással látták, hogy a templomépületet meg a kerteket mindenféle furcsaságok töltik meg. Halmokba tornyozott színes kődarabok, kagylós állatokkal, kitömött madarakkal, rovarokkal telerakott dobozok és ládák, halasmedencék, lepkegyűjtemények, növények leveleivel teleragasztott könyvek foglaltak el minden helyet a szögletekben és a kályhák mellett – mintha az élő és növekvő dolgok valamennyi fajtáját ide hordták volna össze. A fiúk azzal kezdték orvosi tanulmányaikat, hogy megfigyelték az állatok testében levő véredényeket, s a homokba vázlatokat rajzoltak az emberi test egyes részeiről. Aristotelés maga nem sokat beszélt hozzájuk; segédeinek egész serege foglalkozott velük, s ők irányították a végtelen kísérletezéseket, melyek már napkeltekor megkezdődtek, miután Alexandros elvégezte reggeli áldozatát Zeus oltára előtt.

A segédoktatók elmagyarázták a fiúknak, hogy Aristotelés így dolgozik: nem állít fel elméleti tételeket – legalábbis nem azzal kezdi. Csak megfigyel, kísérleteket végez, hogy megállapítsa a természeti okszerűségeket. Először erre a kérdésre igyekszik felelni: *micsoda?* – aztán erre: *miért?* – és sohasem tűnődik ezen: *mi célból?* Ezt a módszert kell tanítványainak is alkalmazniuk: semmit sem szabad eleve készpénznek venniük, s előbb meg kell ismerniük a betegségek okait, csak aztán fogják őket megtanítani a gyógykezelés módjára. Majd ha a nemes makedón ifjak kellő mértékben elsajátították a természeti dolgok ismeretét, akkor majd meg fogják ismerni a jelenségeket, a Misztériumokat. Aristotelés

ravasz módon emlegette a Misztériumokat, azt szokta mondani, hogy az élet is éppen elég misztérium az emberi agyvelő számára.

– Ő maga is furcsa jelenség – panaszkodott Ptolemaios. – Nem oktat, nem magyaráz, nem tanít, és azt mondja nekünk, hogy ne higgyünk el semmit abból, amit olvasunk, hanem tegyünk fel kérdéseket. Ha aztán kérdéseket teszünk fel neki, azt mondja, hogy ő azokra nem tud felelni.

Nem, nem – mondták ilyenkor a segédoktatók –, nem így áll a dolog. Aristotelésnek egész sereg olyan Misztérium van a fejében, melyeknek a megoldását már kidolgozta. Csak hát szerinte maga a felelet nem annyira fontos, mint a megoldás kidolgozására irányuló képesség.

– Olyan ez – magyarázták –, mint az a csomó, melyet odaát Ázsiában, a Gordios-szentélyben őriznek. Aristotelés azt mondaná nektek, hogy a csomót nem tudjátok kibogozni, amíg rá nem jöttök, miképpen csomózták össze. Akkor aztán még egy gályarabszolga is kioldozhatja.

Ptolemaios erre megkérdezte: talán tőlük is azt várják, hogy úgy robotoljanak, mint a gályák evezős-rabszolgái?

Igen – mondották a segédoktatók –, valahogy úgy. Igaz, ők előkelő ifjak, de most az a dolguk, hogy szorgalmas munkával kiválogassák és osztályozzák a dolgokat, fajtájuk és nemük szerint, a koralloktól kezdve egészen a csillagképekig. Amíg nem végzik el a dolgok megmérését és azonosítását, addig nem tudnak megbirkózni az *ideákkal*.

Alexandros úgy vetette bele magát e feladatok roppant tömkelegébe, mintha valaki párviadalra szólította volna. Úgy érezte, a görög segédoktatók egyre csak azt lesik, hogy felsüljön, s mintha maga Aristotelés is titkolt derűvel figyelné tanítványa ügyetlen próbálkozásait. Alexandros haragudott a filozófusra, amiért hallgat, s nem fedi fel a Misztériumokat, hanem magába zárja a megfejtett titkokat.

A stageirai csak egyszer napjában, alkonyat táján bukkant elő dolgozószobájából. Végigsétált a kerteken, megszemlélte a fiúk aznapi munkáját, de redőktől szántott arcán látszott, hogy gondolatai valahol a felhők között kalandoznak. És már a legelső közvetlen kérdése, mellyel a fiúk felé fordult, felingerelte Alexandros mozgékony temperamentumát. Aristotelés azt akarta tudni, mit tennének a fiúk, ha kis vitorlás hajóban ülnének messze a parttól, és hirtelen vihar törne rájuk.

Harpalos, az eszes parasztfiú azt felelte, hogy jól megerősítené a vitorlaköteleket, és hátszéllel hajózna tovább. Ptolemaios valami értékes tárgyat hajítana be gyorsan a tengerbe, hogy megengesztelje a vízi hatalmakat. Nearchos leszerelné az árbocot, köréje tekerné a vitorlát, aztán kötelekkel jól megerősítve az egészet kidobná a hajó orra elé a vízbe;

a hajó hánykolódását ez úgy fékezné, akár egy horgony, s ily módon nyugodtan ki lehetne várni, míg kidühöngi magát a hirtelen támadt vihar. Aristotelés utoljára Alexandroshoz fordult.

– Hogyan tudnék felelni a kérdésre? – tört ki a fiúból. – Hogyan tudhatnám, mit tennék, amíg a dolog meg nem történik?

A stageirai tűnődve nézett rá egy-két pillanatig, mintha csak most venne róla először tudomást.

– Jól feleltél – szólt aztán. – Vagy legalábbis becsületesen.

Ezzel tovább sétált, mintegy elejtve a témát, de Alexandros mérgesen elébe ugrott.

– Nos, mondd meg, kinek van igaza – Ptolemaiosznak-e vagy Nearchosnak? – követelte.

– Hogy kinek van igaza? – szólt Aristotelés és megrázta a fejét. – Hát attól függ, milyen az a vihar. Az ilyesmit pedig csak egy hajóskapitány tudná megmagyarázni neked.

Szemének bogara összeszűkült, mintha nézését erősen koncentrálná valamire, majd így folytatta:

– Én csak azt mondhatom meg neked, hogy ez a... ez a krétai rosszul járna, ha imádkozna, Ptolemaios pedig, Lagos fia szintén helytelenül cselekedne, ha úszó horgonnyal próbálkozna.

– Megkerülöd a kérdést. Téged azért fizetnek, hogy taníts bennünket, nem pedig azért, hogy szavakkal játszadozzál itt nekünk. Mi az igazság? Poseidón isten uralkodik-e a hullámokon, vagy saját akaratából korbácsolja fel őket a szél? Vagy az egyik igaz, vagy a másik. Az igazságot nem lehet kisebb részekre osztani úgy, mint a számokat!

Aristotelés nem haragudott meg. Nyugodtan nézte tovább a napnyugtát, majd így szólt:

– Amikor igazságról beszélsz, egy ideára gondolsz. Egy ideát pedig újra meg újra el lehet osztani, s az osztást mindaddig folytathatod, míg el nem érsz ahhoz, ami oszthatatlan.

Amikor az ember elért az oszthatatlanig – folytatta Aristotelés –, akkor biztos lehet benne, hogy szemtől szembe áll a valósággal. De addig nem tudhatja biztosan.

Alexandros makacsul kitartott álláspontja mellett; nem, az igazságot nem lehet megosztani, nem lehet felváltani, mint egy ezüst drachmás pénzdarabot. A filozófus nem szállt vitába vele, ehelyett belenyúlt a hozzá legközelebb álló gyűjteményes ládába, s kihúzott belőle valamit – egy kiszárított, preparált folyami rákot, melyhez cédula volt erősítve.

– Mi ez? – kérdezte.

– Kis folyami rák.

– Igen – mondta Aristotelés, majd a cédulára pillantott. – Történetesen a Kyklad-szigeteken honos kis válfajok egyik példánya. De lehetne kicsi azért is, mert még ki nem fejlett korában fogták, és az is elképzelhető volna, hogy nagyon messze, valahol az Euxeinos-tenger mellékén találták. Héjas állat, egyben a szárazföldi kagylóállatok prototípusa, s annak a legkorábbi életnek a maradványa, mely a szárazföld kialakulása előtt a vizekben létezett. No mármost, ez az állatka táplálék a hajótörötteknek, ritka csemege az ínyencnek, rokona a homárnak, és erősen kicsinyített arányokban azt a tengeri életet tükrözi, amely arra adott alkalmat az embereknek, hogy tengeri kígyókról meg egyéb mélyvízi szörnyekről költsenek legendákat. Mindamellett valóban az, aminek látod: egy aprócska folyami rák.

Visszalökte a rákot a dobozba, és folytatta sétáját a lenyugvó nap sugaraiban fürdő ösvényen.

Amikor már hallótávolságon kívül volt a fiúktól, Ptolemaios hangosan felnevetett:

– És *ennek* a kedvéért dolgozzunk úgy, mint az evezős-rabszolgák?

Töprengve nézett Alexandrosra:

– Mi vagy te, pajtás? Nosza, boncoljuk csak szét az igazságot. Minden bizonnyal Alexandros vagy, véleményem szerint már majdnem teljesen kifejlett példány. Olympias egyetlen magzata vagy, ugyanakkor Philippos egyetlen ép elméjű és törvényes sarjadéka. Emberi lény, hiszen véred szokott csorogni – vér az, semmi esetre sem *ichor* –, ám úgy tűnik, hogy isteni szikra lakozik benned, melyet Hérakléstől vagy Achilleustól örököltél. Vagy legalábbis így gondolod. Mondd meg nekem, közönséges levegőt vagy mennyei étert lehelsz magadba? De lássuk csak tovább. Barbár ifjú vagy, aki megpróbálja elsajátítani a görögök bölcsességét...

Itt hirtelen abbahagyta, mert észrevette, hogy Alexandros mereven és hallgatagon áll előtte, s szemmel láthatólag már alig bírja fékezni haragját. Ptolemaios attól a naptól fogva, melyen Alexandros majdnem megölte őt az emlékezetes kardviadalban, nagyon ügyelt arra, hogy ne ingerelje fel túlságosan a lobbanékony természetű fiút.

– Tudod mit – csavart egyet beszéde fonalán –, ha ki akarod deríteni, miben hisz ez a stageirai, állíts neki csapdát. Végezz vele kísérletet: mutasd meg neki azokat a verssorokat, amelyekben arról van szó, milyen varázslatokkal oltalmazza Médeia a szeretőjét, Iasónt.

Ptolemaios egy pillanatra Olympiast képzelte el maga előtt Médeia szerepében, majd gyorsan hozzáfűzte:

– Mindenesetre egy dologban tökéletesen igazad van. Abban, hogy az istenek vagy léteznek, vagy nem léteznek.

Azon az estén Alexandros egyedül bemerészkedett a laboratóriumba, ahová a tanítványok nem léphettek be lámpagyújtás után. Hóna alatt vaskos kézirattekercset cipelt, mely a sok használattól meglehetősen elnyűtt állapotban volt. Amikor belépett, Aristotelés a segédeivel éppen az egyik kemence fölé hajolt; a kemence felső részébe süllyesztett rézüstben forró víz bugyborékolt. Azt a gőzt figyelték, amely az üst szűk kivezető csövén áramlott ki, amikor a víz magas hőfokot ért el. Ez a gőzsugár elegendő erőt fejtett ki ahhoz, hogy egy nehéz fakereket forgasson; de a filozófusokat nem a gőzben rejlő erő foglalkoztatta – azt figyelték, miképpen száll fel a gőz a mennyezetről függő hideg fémlap felé. A lemezre csapódó gőz vízcseppekké változott, s azok eső módjára hullottak alá. Valósággal miniatűr-esőt idéztek elő a helyiségben, a laboratórium falai között.

Aristotelés feszült figyelemmel kémlelte a vízgőz viselkedését. A fiúk tudták, hogy szerinte a négy jól ismert elemen kívül – a földön, a levegőn, a tűzön és a vízen kívül – még van egy ötödik elemi erő is, s ez a gőzben rejtőzik.

Aristotelés úgy vélekedett, hogy a nap heve gőzt fakaszt a föld felszínén levő vizekből; ez a gőz felfelé szállva összetalálkozik a magasban egy hideg levegőréteggel, esővé vagy hóvá sűrűsödik, majd lehull a hegytetőkre, táplálván a hegyi patakokat, amelyek folyókká szélesednek, s vizüket kisebb, szárazföldtől körülvett tengerekbe hordják. Ezekből a beltengerekből a víz a Héraklés Oszlopaihoz hasonló kapukon keresztül nyugat felé távozik, és belefolyik abba a roppant kiterjedésű víztömegbe, amely körülöleli az egész szárazföldet, s amely Ókeanos néven ismeretes. Amiképpen a véredényekben áramló vér életben tartja az embert, úgy tart életben a víz körforgása mindent az égbolt alatt. Ha az ötödik elem – a gőz – nem segítene a víz utazásában, folyók, tavak mind kiapadnának, s az élet változatos, sokféle formái – rovarok, növények, állatok – hamarosan megszűnnének.

Ha pedig az eső a nedvesség körforgásának következménye, akkor nyilván nem az Északi Szél fiai támasztják, akik végigrepülnek az égboltozaton, miközben a Kyklóps-óriások mennyköveket szórnak alá a felhőkből.

Alexandros egy darabig elnézte a mesterséges eső csepegését, mielőtt Aristotelés észrevette, hogy ő is ott van a laboratóriumban. A fiúnak vörösre gyúlt az arca, amikor a ráváró korholás dacos tudatában átnyújtotta Aristotelésnek a kéziratot.

– Nem jegyeznéd fel nekem – kérdezte hirtelen elszántsággal –, hogy mi a helytelen ebben?

A filozófus kigöngyölte a tekercset, s látta, hogy az Homéros Iliasának agyonolvasott, elnyűtt példánya.

– Három nap múlva gyere el érte – mondta a fiúnak minden további magyarázat nélkül –, de ne az éjszakai tanulmányok órájában.

Amikor három nappal később Alexandros visszakapta dédelgetett Homérosát, Aristotelés széljegyzetei között – nagy meglepetésére – egyetlen olyan utalást sem talált, amely kétségbe vonta volna a halandókat segítő istenek hatalmát. A megjegyzések kizárólag egyes kifejezések helyesbítésére és számos homályos rész magyarázatára vonatkoztak, úgyhogy ezek révén könnyebben meg lehetett érteni a művet, mint azelőtt. Amikor Alexandros megkérdezte: miért csak a szövegmagyarázattal törődött, s miért nem foglalkozott az Ilias tartalmának igazságával, a stageirai elmagyarázta neki, hogy az Ilias retorikai mű, nem pedig történelmi munka, mint például Hérodotos könyvei. Nagyon szép mű, mint költemény. A költészet pedig távol áll attól, hogy a természeti dolgok történeti leírása legyen.

– Bárcsak az lenne!

A filozófus ráncos arcán mosoly suhant át:

– Azt a könyvet még nem írták meg.

Így folyt Alexandros élete Miezában. Küszködött, dolgozott, magányosan, egyedül, rettegve a felsülésektől, a kudarcoktól. Úgy érezte, hogy az idősebb emberek ostobának tartják. Nem rokonszenveznek a képzeletével, nem méltányolják gondolatait, melyek megszülettek benne, miközben nehéz munkával keresztüldolgozta magát a retorikán, a logikán és az új természettudományok végtelen kísérletezésein. Elszánt makacssággal kényszerítette magát erre a munkára; szilárdan eltökélte, hogy majd önnön erejével fogja felderíteni a Misztériumok igazságait, a Misztériumokét, melyekben egész lelkével hitt, de Aristotelés nem beszélt róluk soha. Aristotelés látszólag nemigen törődött vele, s minthogy maga is tizenhat órát dolgozott naponta, nem vette észre, hogy tanítványa túlságosan megerőlteti szemét és agyát.

Olympias óvatosan ösztönözte fiát a tanulásra; azt mondogatta neki, hogy félisten-őse, Héraklés, emberfeletti fáradozások árán lett naggyá. Egy alkalommal lelkendezve tért vissza Delphoiból, melynek templomát gyakran meglátogatta. A delphoii vendégházban sok mindenről pletykáztak a látogatók.

– Képzeld csak! Az emberek azt beszélik, hogy milyen szerencsések a makedónok, mert Philippos a hadvezérük és Alexandros a királyuk. Milyen különös, hogy az én drága kisfiamat királyként emlegetik...

Ámbár, ha meggondoljuk, tizenhat esztendős vagy, és ebben a korban nem egy fiú már országot kormányzott. Aristotelés minden bizonnyal tudja ezt. Valóban, amikor bölcs életre tanít, többet tesz érted, mint Philippos, aki nem tesz érted semmit, legfeljebb elismer fiának, és én meglehetősen kétlem, hogy ez olyan nagy áldás volna számodra. Nem, fiam...

Fia iránti magatartása észrevétlenül megváltozott. Valahányszor Alexandros fekete Bukephalosa hátán ellovagolt a Pella melletti ligetbe, ahol Olympias felügyelete alatt a végső simításokat végezték az új palota épületén, a szolgálók mindig szertartásos hódolattal fogadták. Olympias a legkülönfélébb ügyekben kikérte fia véleményét, s általában igyekezett kimutatni, mennyire megbízik ítéletében. Ha Alexandros az éjszakát is ott töltötte, Olympiasnak gondja volt rá, hogy fiatal, görög módra iskolázott prostituáltak tartózkodjanak a palotának azokban a termeiben, amelyekben a fiúnak meg kellett fordulnia. Alexandros – gondolta – már elég idős az ilyesmihez, s jobb, ha olyan lányokat vesz igénybe, akiket ő, Olympias, az ellenőrzése alatt tarthat. A lányok azonban mindannyiszor azt jelentették neki, hogy Alexandros fel sem figyel rájuk. Annyiba veszi őket, mint a többi cselédséget – mintha közönséges rabnők volnának, akiknek az a dolguk, hogy megfésüljék, vagy fürdő után megkenjék Olympiast.

A királynét bosszantotta, hogy nem sikerül ezeknek a lányoknak a segítségével szorosabban magához láncolnia a fiát. Szidta őket, és rájuk parancsolt, hogy másfajta kenőcsöket és illatszereket használjanak. És akkor váratlanul a fülébe jutott a kerti nimfa fantasztikus históriája.

Az egyik kertész felesége mondta el neki nagy remegve úgy, ahogyan a férjétől hallotta. A férje éppen azon a learatott búzatáblán tartózkodott akkor. Olyan hihetetlenül és valószínűtlenül hatott az egész, mintha emberfeletti hatalmak léptek volna közbe.

Egy este, napnyugta táján, Alexandros szokása szerint vágtatva lovagolt át a palota kertjein, hogy visszatérjen Miezába. Amint átugratta lovát egy alacsony kőfalon, majdnem legázolt egy idegen leányt, aki szőlővel megrakott fonott kosarat vitt a fején. Ruhája alsó szélét övébe tűzte, úgyhogy lábszárai fedetlenek voltak. Halkan énekelgetett. A következő pillanatban kosara lerepült a fejéről, a szőlőfürtök szanaszét potyogtak, ő maga megtántorodva már-már lezuhant a földre, de a lovas hirtelen lehajolt hozzá, karjaiba kapta, és felrántotta magához. A lány szőke haja úgy borult a fiú fejére, mint egy szélben lengő aranysátor. Alexandros erősen magához szorította, s a lány nem kiáltott, csendben maradt.

Alexandros a learatott búzatáblához érve megállította lovát, és letette az aranyhajú nimfát a földre. Majd maga is leszállt, karját a lány nyaka köré fonta, s köpenyével befedve mindkettőjüket, ott maradt vele. Az arra őgyelgő kertész aztán nem láthatott többet, mert közben leszállt a szürkület.

Amikor Alexandros eltávozott, az ismeretlen lány visszament a kőfalhoz, hogy felszedje kosarát. A kertész utána sietett, és megkérdezte, hogy hívják. A lány azonban nem tudott felelni neki sem makedón dialektusban, sem görögül. A kertész ennélfogva úgy vélekedett, hogy bizonyára erdei nimfával találkozott össze, aki megjelent itt az éjszaka korai órájában, majd visszatért erdei lakhelyére.

Olympias azonban nem hitt az olyan erdei szellemekben, akik szőlőskosarát szedegetnek fel a külső kertekben. Így hát először a házi cselédek között, majd a rabszolga-szálláson kutatta a szőke vagy vörös hajú barbár lány kilétét. S nem sok időbe tellett, mire elébe hoztak egy skytha lányt, akit nemrég vásároltak a délosi rabszolgapiacon; szőlőszedési munkára állították be. Olympias végigmustrálta, és megállapította, hogy a lány még nappali világításban is jóalakú, ragyogó szemű, szép hajú teremtés. Megparancsolta, hogy tüstént távolítsák el Pellából, és adják el Thébaiban. Semmi kedve sem volt ahhoz, hogy Alexandroson olyan szeretővel kelljen osztoznia, aki mégcsak nem is a saját belső rabnője. Gondosan megmotoztatta a barbár lányt, mielőtt eltávolította a városból. Félig-meddig számított rá, hogy valami áruló jel kerül elő. Nem is csalódott: a lány ruháját oroszlánfővel díszített ezüst övcsat fogta össze – ezt a csatot maga Olympias ajándékozta Alexandrosnak. Amikor indulatosan a tűzbe hajította a csatot, a lány sírva fakadt.

Miután a skytha lányt csukott szekéren elvitték a városból, Olympias maga elé hívatta a kertészt és mindazokat a rabszolgákat, akik tudtak a lány létezéséről, és szigorúan meghagyta nekik, hogy egyetlen szót se merjenek szólni róla. Ha kitudódik – mondotta –, hogy egy ilyen lány volt Pellában, akár egyetlen éjszakára is, valamennyiükre köveket kötöztet, és a tóba dobatja őket. Másrészt viszont – jelentette ki Olympias – nem kell titkolniuk azt a tényt, hogy múlt este tündérlányt láttak előbukkanni az erdőből.

Még azon a napon estefelé megjelent Alexandros a Bukephalos hátán – az anyja ezt előre sejtette –, és bekóborolta a külső kerteket, nyugtalanul hajszolva lovát a búzaföld és az erdő széle között. Egészen addig ottmaradt a találka helyén, míg teljes fényükben ki nem gyúltak a csillagok. Akkor felkereste a kertészeket, és kamaszos félszegséggel tudakozódott a fiatal skytha lány után. Ők azonban valamennyien ugyan-

azt felelték neki: csak egy nimfát láttak, aki kiosont az erdőből, hogy szőlőt lopjon.

Alexandros nem kérdezősködött tovább. Egy ideig még ott bolyongott a búzaföldön, majd – ahelyett, hogy bement volna a palotába – visszalovagolt Miezába. Olympias mérgelődött magában, amiért a fia akkor nem ment be hozzá, sőt később sem hozta szóba az eltűnt lányt.

Amikor legközelebb Alexandros a palotában maradt vacsorára, Olympias úgy rendelkezett, hogy egyéb csemegéken kívül gyümölcsféléket és tejszínt is szolgáljanak fel. Ő maga nagy gonddal az erdei istenségek tisztelőinek laza, bő *thréskié*-köntösét öltötte fel, s borostyánt fűzött hajának tömör fekete tömegébe. Ebben a ruházatban foglalt helyet az asztal melletti heverőn, s a lámpások csillogó fénye mellett szebbnek és kedvesebbnek tűnt bármely papnőnél. A görög prostituáltakat elküldte, de gondoskodott róla, hogy a terembe beszűrődjenek a lant- és fuvolazene lágy hangjai; maguk a zenészek láthatatlanok voltak. Azt remélte, hogy az ily módon elrendezett környezetben megnyílik előtte a fia szíve, amely azelőtt mindig nyitott könyv volt a számára.

Ezen az estén Alexandros nem akarta megízlelni a pompás, válogatott ételeket. Arra hivatkozott, hogy Leónidas már régen hozzászoktatta őt a spártai életmódhoz. Feltűnően kerülte anyja tekintetét, s lehetőleg nem nézett azokba a sötét szemekbe. Amikor Olympias a tanulmányai felől érdeklődött, azt felelte, hogy most éppen a lakható világ külső alakjának kérdésével foglalkozik. Végül is maga a királyné volt kénytelen szóbahozni, hogy a cselédség állítólag valami erdei lányalakot látott a kertben. Azt mondják, hogy nimfa volt. Ő, Olympias azonban kétli, erősen kétli, hogy ilyen emberfeletti lények emberlakta helyeken is megjelennének.

Úgy látszott, hogy Alexandros is kételkedik ebben.

– Nimfáknak általában nem szokott nevük lenni – mondta kurtán.

Szavai meghökkentették Olympiast; alig bírta tűrtőztetni magát, hogy meg ne kérdezze a lány nevét. Pedig szörnyen kíváncsi volt rá, hogy Alexandros, aki egyetlen szót sem értett skytha nyelven, miképpen tudhatta meg. Mindegy – gondolta – szóval tudja, hogyan hívják a lányt; akkor pedig meg is találhatja. És Olympiasban egy pillanatra felvillant az a gondolat, hogy a lánynak esetleg gyereke is lehet Alexandrostól.

Óvatosan arról kezdett beszélni, hogy az erdők féligember tündéreinek is lehet közönséges nevük. Példának okáért...

– Ő a Nap leányának nevezte magát – vágott közbe türelmetlenül Alexandros.

Olympias újból meglepődött. A Nap gyermekei valóban halhatatlanok, s könnyű felismerni őket szemük ragyogásáról – ez bizonyítja, hogy a Napistentől származnak, aki tüzes kocsiján végighajtat az égbolton. Egyébként nagyon megörült ennek a véletlennek, mert saját cselének sikerét segítette elő. Jómaga nagyon is meggyőződött róla, hogy a skytha lány tetőtől talpig emberi, sőt asszonyi lény.

Azon az estén Alexandros hamar felszedelőzködött, felpattant a lovára, s miközben kivágtatott az útra, gondosan kerülte a kertészekkel való találkozást. Iszonyúan sajgott a szíve, hogy eltűnt az idegen lány, akivel oly rövid ideig volt együtt az édesbús alkonyat órájában – de fájdalmát magába zárta. Mogorva hallgatásba burkolózott, amint az olykor gyakori szokása volt, és az éjszaka java részét a csillagképek rajzának tanulmányozásával töltötte, mert aludni nem tudott.

Olympias pedig tanújelét adta annak, hogy ravasz és furfangos aszszony, de nem okos. Minthogy mindig csak önmagára gondolt, cselekvését többnyire az ösztönei sugalmazták. Most valami olyan érzés nyugtalanította, mely hasonlított a félelemhez. Lelke mélyéig babonás lévén, azon kezdett tűnődni, hogy a barbár lány különös megjelenése talán mégis igazi ómen volt, mégpedig neki szóló titokzatos figyelmeztetés. De ha így áll a dolog, mit akart neki jelezni az a hatalom, aki küldte? Olympias sokat gyötrődött ezen, és Alexandros is nyugtalansággal töltötte el a szívét. Érezte, hogy a fiú már nem engedelmeskedik az akaratának; valami megváltoztatta, s most eltávolodott tőle.

Abban az időben Olympias nem gyűlölte Philippost. Csak azért nehezteltrá, hogy olyan közömbösen viselkedik vele szemben, csak akkor szól hozzá, amikor hosszú távollét után hazatér valahonnan – s akkor is olyan bohóckodó módon szokta üdvözölni, mint egy anyakirálynőt, nem pedig úgy, mint a saját feleségét.

Olympias mindeddig nem tudta, mi a félelem. Most, hogy valami bizonytalan szorongás vett rajta erőt, s nem volt senkije, akiben megbízhatott volna, magához hívatta a telemessosi Aristandért. Ez a jós megvesztegethetetlen volt, nem úgy, mint a görög jövendőmondók. Olympias nagyon jól tudta, hogy ha a maga szolgálatába akarja állítani Aristandért, ahhoz nem elég a pénz – annál többre van szükség. Magához kérette tehát, és kiöntötte előtte minden bánatát.

A jós sokáig hallgatott.

– A csillagok pályája szabja meg az emberi sorsokat – szólalt meg végül réveteg hangon. – Milyen előjelek kísérték a fiad születését?

Olympias türelmetlen mozdulatot tett. Aristandér éppen olyan jól tudja, mint ő, hogy azon az éjszakán kigyulladt az ephesosi Artemis-

templom. Aristandér elgondolkozva mormogta, hogy azóta két dolog bizonyosodott be: az egyik az, hogy Olympiasnak nem született több gyermeke; a másik pedig az, hogy Alexandros igen különös fiú.

– Az ómen – folytatta – a tűz jegyében mutatkozott meg. Az égből szállott alá. És Philippos ném szólít-e téged *anya*királynőnek?

Olympias sötét haját fátyol módra a szája elé vonta, s kutató szemmel nézett a jósra. Kemény ösztökével sarkallta, noszogatta a gőg.

– És ha tűz szállott alá az égből azon az éjszakán, de nem Philippos volna a fiú apja?

– Ez olyasvalami – mondta Aristandér –, amit te tudhatsz legjobban.

Olympias sohasem tétovázott, amikor a saját felmagasztalásáról volt szó. Aristandér csupán halványan célzott arra, ami már ott lappangott a királyné gondolatai között. Mielőtt a jós eltávozott volna, Samothraké papnője már elhatározta magát.

Egyelőre csak lassan, fokozatosan terjedt a szóbeszéd, az öregebb cselédek suttogták el egymásnak a dolgot a palota körül, és csak olyankor, amikor Philippos nem tartózkodott otthon. Eleinte csak az ómennel kapcsolatos pletyka volt, s a női cselédek szállásán kezdtek beszélni arról, hogy Alexandrosnak talán nem Philippos az apja. Hogy ismeretlen nemzőerő árnyékolta be a királynét azon az éjszakán, amelyen egy kígyó kúszott elő a nászágyból. Néhány cseléd felhívta a többiek figyelmét arra a körülményre, hogy Philippos látta azt a kígyót, s – milyen különös – nem sokkal azután fél szemére megvakult.

Arsinoé, aki régebben Philippos szeretője volt, most pedig Lagos házában úrnői hatalmat élvezett, megrettent e mendemondák hallatára. Jobban ismerte az önfejű Philippost és a heves természetű Olympiast, mint azok egymást. Aggodalmában figyelmeztető üzenetet küldött Miezába Ptolemaiosnak. Fia jövője Philippos személyes akaratától függött. A ravasz Ptolemaios megértette az üzenetet, s aszerint cselekedett, ahogyan anyja kívánta.

– Ahelyett, hogy a hajnali csillagok énekét próbálnád megfejteni – szólt figyelmeztető hangon Alexandroshoz –, jobban tennéd, ha fél füleddel azt hallgatnád, mit beszélnek a pellai piactéren.

– Miért, mit beszélnek? – kérdezte Alexandros meglepődve.

– Hogy mit beszélnek, azt senki meg nem mondhatja neked. Saját füleddel kell hallgatnod, saját szemeddel kell látnod a dolgokat, személyesen, mielőtt elhiszel valamit. Eh, te is olyan vagy, hogy ha az égbolt meghasadna a fejed fölött, még akkor is csillagtérképeket böngésznél, amíg rád nem szakad az egész mindenség.

Abban az időben Alexandrosnak legkisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy ellátogasson a piactérre, és ott hagymát meg lencsét áruló parasztasszonyok fecsegését hallgassa. Pedig ha nem temetkezik el szűk miezai cellájában rajzai és jegyzetei közé, talán felfigyel a Makedoniában lábrakapott mendemondákra, s akkor elkerülhette volna a megaláztatás és a száműzetés keserűségeit.

De bizonyosnak látszik, hogy azokban az években sohasem szabadította fel elméjét a tanulás terhe alól. Végigküzdötte magát az alapismeretek útvesztőin, s most már a politikai tudományokat meg a kozmográfiát ostromolta. Saját gondolatait és elmélkedéseit rendre feljegyezte, és mohón olvasta az Aristoteléstől kölcsönkapott kéziratokat. Tanulószobáját csak olyankor hagyta el, amikor áldozatot kellett bemutatni, vagy amikor este sétára indult a dombok között. Jóllehet kissé még mindig hadilábon állt Aristotelésszel, már nem lázongott tanítási módszere ellen, sőt maga is azon az úton haladt, hogy valami újat fedezzen fel.

Sokat törte a fejét, tűnődött, töprengett.

Nagy megelégedésére felfedezte az üres területet, az ismeretlen térséget ott messze-messze keleten. Gyermeki fantáziájával mindig úgy képzelte, hogy ott kel fel a nap. Most megtudta, hogy ott, a földgolyó túlsó szélén, melyet az Ókeanos határol, ismeretlen földek is lehetnek.

Aristotelés és filozófus-segédei sutba hajították azt a kozmosz-koncepciót, melyet a milétosi filozófiai iskola alkotott meg. A milétosi elmélet szerint ős-éjszaka borul a világűrre, kivéve ott, ahol a nap meg a hold fénye megvilágítja a földet és a körülötte keringő bolygókat, amelyek harmonikusan, a szférák zenéjét hallatva mozognak pályájukon.

A filozófusok most már más koncepcióra jutottak. Úgy vélekedtek, hogy a föld gömb alakú, és mozdulatlanul lebeg a világmindenség középpontjában. (Aristotelés ennek bizonyítékául hozta fel azt a tényt, hogy nap- vagy holdfogyatkozás idején a föld kerek vonalú árnyékot vet a napra, illetőleg a holdra. Az utazók pedig elmondták, hogy fenn a messzi északon a legdélibb csillagképeket már nem lehet látni.)

A földgömb körül kering a nap meg a hold, s váltakozva hol sötétség, hol világosság van a földgolyó féltekéin.

Ezen a gömbön évmilliók alatt szárazföld emelkedett ki a vizekből; a szárazföld kiemelkedése és terjeszkedése ma is tart, jóllehet a mozgó vizek állandóan marják, koptatják. A szárazföldnek azonban csupán egy része lakható az ember számára. Ez a lakható rész, az *Oikumené*, a nap pályájával párhuzamosan jóval messzebb húzódik keletről nyugatra, mint északtól délre. Vagyis a hosszúsága sokkal nagyobb, mint a *szélessége*.

Az Oikumené fölött a hyperboreus hideg, az örökös hó és zajló jég birodalma terül el. Aristotelésnek alkalma volt beszélni kimmerekkel (a mai Oroszország akkori lakóival), akik befagyott folyók jegén messzire felhatoltak északra. Vadászemberek voltak és elmondták, hogy a lakható zóna felső határszélén sok állatnak fehér szőrméje van – ami a hófedte területeken levő élet bizonyítéka.

Az Oikumené alatt terül el a tropikus forróság övezete, ahol emberi lény nem tud megélni. Ott a talaj egyre inkább homokká válik, mert a nap koncentrált sugarai szüntelenül perzselik. Pellától pontosan délre fekszik a termékeny libyai partvidék, de a mélyebbre hatolt utazók azzal a hírrel tértek vissza, hogy ott végtelen sivatagok vették őket körül, melyek ellenségei az embernek. Azokban a sivatagokban csak tüskés kórók teremnek, halálos mérget hordozó viperák csúsznak-másznak mindenfelé, a talajba ásott kút pedig ihatatlan, sós vizet adott. Nyilvánvaló, hogy az Oikumené északi és déli határai nem lehetnek túlságosan messzire, hiszen kalandvágyó emberek már eljutottak odáig – például az Argonauták, az *Argos* nevű hajó utasai.

Aristotelés azonban újból felvetette az Oikumené északi és déli határainak kérdését. Ki járt valaha is a legnagyobb folyók forrásainál? – kérdezte. Hiszen az ilyen nagy folyóknak – ha a víz körforgási elmélete helyes – távoli hegységekben kell eredniük, ahol a hegyi patakok ezrei és tízezrei táplálják folyásukat. Hol ered a hatalmas Nílus, amely teljes vízbőségében jelenik meg az egyébként száraz Egyiptom földjén? És hol a forrásvidéke az Istrosnak, amely majdnem akkora folyó, mint a Nílus, s a Makedoniától északra elterülő erdőségek között végigfolyva, vizét a messzi Pontos Euxeinosba (a mai Fekete-tengerbe) hordja?

Aristotelés úgy érvelt, hogy az ilyen nagy folyók forrásvidékén állati és növényi életnek kell lennie. Ha pedig így áll a dolog, akkor ember is megélhet azokon a helyeken. De a görögök közül még senki sem hatolt el a Nílus vagy az Istros forrásvidékéig.

Alexandros elméjét pedig az Oikumené távol-keleti határa foglalkoztatta. A nyugati határ, ahol a leszálló nap eltűnik, nem érdekelte különösebben. A miezai könyvtárban olvashatott egyet-mást az egymással vetélkedő főníciai és karthagói kereskedők utazásairól; ezek látták a Belső (Földközi) Tenger nyugati kapuját, sőt át is haladtak rajta. A Héraklés Oszlopainak vagy Atlas Hegyének nevezett magas sziklák között a Belső Tengerből a víz átfolyik az Ókeanosba. Abban a szűk tengerszorosban furcsa formájú delfinek csordáival találkoztak a hajósok ott hancúroztak a gályák körül –, majdnem az evezőlapátok közelében. A hajósok az Ókeanos sötét vizeire is kimerészkedtek, de ott az Észak

Szél szárnyas fiai meg az Isten-Atya-Zeustól odaküldött fúriák magasra korbácsolták a hullámokat.

Ilyenformán tehát az emberi terjeszkedésnek nyugaton határt szabott a járhatatlan Ókeanos, meg a sós vizek mélyén lakozó ellenséges indulatú szörnyetegek serege; ezek a borzalmas lények oly könnyedén roppantják össze a legerősebb gályát is, mint ahogyan az ember letör a fáról egy darázsfészket. Így beszélték a merész tengerjárók.

Aristotelést sem érdekelte az Oikumené nyugati széle. Nem adott hitelt Platónnak, aki szerint a Külső Ókeanos atlasi szakaszán szigetek vannak; egyes legendák Boldog Szigeteknek, más legendák az elsüllyedt Atlantis maradványainak nevezik ezeket. Aristotelés nem hitt e szigetek létezésében, mégpedig egyszerűen azért, mert nem volt rá semmi bizonyíték. Arra sem vesztegette idejét, hogy egy elpusztult atlantisi civilizációról elmélkedjék – szerinte különben is a civilizáció keletről terjedt nyugat felé, nem pedig fordítva. Legalábbis Ázsiában előbb ismerték a tudományokat, mint Kréta szigetén; nyilván a görögök is Ázsiától tanultak, főleg pedig Egyiptomtól.

Aristotelésnek ez a véleménye még jobban megszilárdította a maga felfedezésének útján haladó Alexandros lépteit.

Most már biztosra vette – és a lehetőségét Aristotelés sem tagadta –, hogy az Oikumené keleti határait még egyáltalán nem ismeri senki. Igaz, az Iliasban szó esik Ázsia küszöbéről, a Dardanellák víz-kapujáról, ahol Trója állott. Trója valóban ott volt, ehhez nem fért kétség. De az Argonauták túlhajóztak rajta, s vízi úton eljutottak a messzi Euxeinosba. Valahol ott, az Euxeinos táján szűnt meg a tényleges ismeret, s megkezdődött a mítosz világa. Hátha az Argonauták nem a legendás aranygyapút keresték, hanem a hegyekből kimosódott arany lelőhelyei után kutattak? Mégis, elmerészkedtek a legtávolabbi tengerparton emelkedő mitikus hegyek, a Kaukázus hegyei közé, ahol Prométheus, a Titán fekszik egy szirthez láncolva, s óriás alakja megvonaglik, amikor az ég ragadozó madarai rászállnak, hogy testébe vájják csőrüket. Nemrégiben az Euxeinos partvidéki görög kolóniákon járt utazók arról számoltak be, hogy hatalmas, felhőkbe nyúló hegyeket láttak a messzeségben derengeni, s ha jól látták, a magas csúcsokat örök hótakaró borítja. A tengerészek azt beszélték, hogy a Kaukázus hegyfalai között van egy kapu, amelyen keresztül tovább lehet haladni keleti irányban, ismeretlen tájak felé. Néhány ázsiai görög állítása szerint egy beltenger terül el ott, a Kaspi-tenger; azon a vidéken óriásmadarak, harcias amazonok és ismeretlen égi hatalmak szoktak megfordulni.

Ez a Kaspi-tenger – ha valóban létezik – valószínűleg észak felé, a Külső Ókeanosba hordja vizeit.

Ősrégi számítások vagy feltevések alapján Görögország – Makedonia is – az Oikumenének majdnem pontosan a közepén terül el. Athén városától például nagyjából éppen olyan messzire esik a nyugati Héraklés-vízikapu, mint a keleti Kaukázus szárazföldi kapuja. Alexandros azonban inkább azoknak a merész gondolkodóknak a véleményét osztotta, akik a lakható világ közepét jóval keletebbre képzelték el.

Alexandros úgy gondolta, hogy ott, a távoli kelet ismeretlen tájain még talán az igazi istenek élnek.

Türelmesen gyűjtögette a fellelhető bizonyítékok szálait, s az éjszakai tanulás óráiban, mialatt Aristotelés elmélyedt a maga laboratóriumi kísérleteibe, szorgalmasan olvasgatta a keleti utazók műveiben feljegyzett legendákat és történeteket. Már régen leszokott arról, hogy lámpaoltás előtt Homéros eposzát bújja. De azért nem nagyon volt bizalmas sem a társaihoz, sem a tudósokhoz.

S miközben így követte kedvenc eszméjének fonalát, mintha a krétai labirintusból keresné a kivezető utat, néhány körülményt sikerült biztosan megállapítania.

Hérodotos könyveiben a messzi keletre – például a Kaukázusra – vonatkozó részek nem annyira tényeken, mint inkább mendemondákon alapulnak. A legtávolibb város, melyet Hérodotos részletesen ismertet – a függőkertjeiről és felhőkarcoló tornyairól nevezetes Babylón, a lakott világ egyik csodája. Egy föníciai író szerint Babylón tulajdonképpeni neve *Bab-il*, ami annyit jelent, mint „Isten kapuja". Alexandros nem ismerte a föníciai nyelvet, de felfigyelt arra, hogy itt valamiféle kapuról van szó. Mert hát Babylón – úgy látszott – körülbelül azon a hosszúságon fekszik, mint a Kaukázus hegység, amelynek sziklafalai között szintén van egy keletre nyíló átjáró kapu. Mi lehet mögötte?

Aristotelés a folyók irányából és nagyságából szokott következtetni bizonyos vidékek táji formáira. Alexandros is ezt a módszert követte, és megállapította, hogy Babylón mellett két nagy folyó folyik – két ikerfolyó, a Tigris és az Euphratés. Nos, hol, milyen tájon erednek ezek a folyók? A Kaukázus magaslatain, vagy olyan hegyekben, melyek még keletebbre vannak? Annyi bizonyos, hogy déli irányban folynak, s a Külső Ókeanosba ömlenek. De hol van a forrásvidékük?

Hátha úgy áll a dolog, hogy a legmagasabb hegytömeg az ismert határokon túl fekszik, s a föld légköréből kiemelkedve, a mennyei éterbe fúrja fejét? Hátha a Tigris meg az Euphratés erről a roppant magas hegységről ered, amely mögött a nap fel szokott kelni az Ókeanosból?

Hátha ott, azokon a végtelen magaslatokon van a Hatalmak lakóhelye, a Parnassos vagy Olympos, vagy – ahogyan az ázsiaiak nevezik – a Paradicsom?

Felfedezte azt a tényt, hogy a legtöbb legenda a messzi keleten született. Azt mesélték, hogy ott fakadnak a földből az Élet Vizei – aki megízleli, örökké él. Ott van valahol az Élet Fája is; aki gyümölcséből eszik, halandó létére isteni tudás birtokába jut.

Igen, az istenek nyomai mind a földnek ama ismeretlen tájékai felé vezetnek. A régi szentélyek és templomok a felkelő nap felé fordulnak. Ez minden esetben megállapítható. Ami Delphoit illeti, ez fiatalabb, mint az ázsiai parton épült Arados; az athéni Apollón-templom később épült, mint Zeus Ammón szentélye Egyiptomban; az utóbbi viszont – így következtetett Alexandros – még sehol sem volt akkor, amikor a babylón chaldeusok és mágusok imádni kezdték napistenüket.

Alexandros a miezai könyvtárban hamarosan felfedezte Hekataios egyik rajzát, mely a világ képét ábrázolta. Az egész Oikumené országai, tájai, folyói és tengerei láthatók voltak rajta, olyan módon, mintha valaki roppant magasságból tekintene alá az előtte elterülő lakott világra.

Ezt a rajzot kínos pontossággal lemásolta, s belerajzolta a különféle templomokat, a legendás utazók útvonalait, valamint azokat a kapukat, amelyek vágyai céljához, az ismeretlen kelet felé nyitottak utat.

Sajnos, nem tudta megállni, hogy az Oikumené keleti határa mentén be ne rajzoljon egy iszonyú magas hegyláncot, amely mellett minden más hegyvonulat eltörpült. Ezt írta föléje: *Parapanisades* – a Legnagyobb Fal –, mert úgy érezte, hogy csak ez a név méltó az istenek lakóhelyéhez.

Persze elkerülhetetlen volt, hogy mások is meg ne lássák az ő világképét, s a Parapanisadesről csakhamar suttogni kezdtek a miezai akadémia csarnokaiban. Harpalos megtette azt a tréfát, hogy felment a lapos háztetőre, és mindenki szemeláttára nagy buzgón kémlelt valamit a cső alakú magasságkereső készüléken keresztül. Majd jó hangosan kezdte magyarázni: azt álmodta, hogy a Legmagasabb Fal istenekkel meg démonokkal telezsúfolt tetejét megpillantotta a felhők fölött.

Az oktatók közül néhányan vitatkozni kezdtek Alexandrosszal: ostobaság – mondották neki – távolságokat belerajzolni egy térképbe csak úgy, ötletszerűen; csak olyan távolságokat szabad feltüntetni, amelyeket már megmértek lépésekben vagy stadionokban. Csupán a tengerpart vonulatainak hosszúságát szabad külön felmérés nélkül térképre vinni, mert ezeket az egyenletes széltől hajtott hajók sebesség-adataiból eléggé pontosan meg lehet állapítani.

A Parapanisades-ügy végül Aristotelés füléig is eljutott. A stageirai filozófus azonban nem szállt közvetlen vitába lázongó tanítványával. Megelégedett azzal, hogy egyik este a kertben megemlítette neki: az emberi ismeretek határai egyre jobban kitolódnak, s ilyenformán minden évszázad többet ismer meg a lakható világból, mint az előző. Száraz, selypítő hangján még a következő megjegyzést fűzte szavaihoz: A Homéros előtti időkben a Dél-Makedoniából jól látható Olympos hegyet tartották az istenek lakóhelyének. Később, amikor bátor emberek megmászták, kiderült, hogy csupasz sziklákból álló közönséges hegy, akár a többi. Az emberi képzelet ekkor Trójától keletre helyezte át a mitikus Olympost, mert arrafelé felhőkbe nyúló hegycsúcsokat láttak. Nos, idővel ezek a hegyek is ismertté váltak. Manapság úgy képzelik az emberek, hogy a mitikus Olympos valahol a távoli Kaukázusban terül el. S nagyon meglehet, hogy idővel a Kaukázusról is kiderül, miszerint az is közönséges, bár a többinél magasabb hegylánc.

Aristotelés közben egyetlenegyszer sem említette a „Parapanisades" szót. Csak célzott rá, amikor maga köré mutatott a kertben, ahol ültek, s megjegyezte:

– Itt is jelen vannak az istenek. Az élet impulzusa itt is megvan, mint bárhol másutt.

Amikor azonban négyszemközt maradt Alexandrosszal, többet is mondott. Kifejtette, hogy az ismeretlen mindig titokzatosnak, ezért félelmetesnek, egyszersmind csodálatosnak tűnik, majd elgondolkozva fűzte hozzá:

– És amikor az emberek nagyon magányosak, akkor ragaszkodnak leginkább a mítoszokhoz.

Mihelyt Alexandros visszatért a cellájába, fogott egy kést, és darabokra szabdalta a világ képét. Nagyon dühös volt saját magára. Kínlódott, gyötrődött, töprengett, hogy szelleme megközelíthesse az ismeretlent, s úgy viselkedett, mint a gyermek, aki homokvárat épít a tengerparton, amikor már közeleg a dagály ideje. Aristotelés nyomorúságos mítosznak tartja az ő Parapanisades-elméletét, és a többiek itt Miezában nevetnek az együgyűségén, mint már annyiszor. Oly hevesen tombolt benne az önvád dühe, hogy némán, magába roskadva ült sokáig.

Ezután senki sem beszélt többé a szerencsétlen Parapanisades-ügyről. Az oktatók pedig közölték Alexandrosszal Aristotelés kívánságát: a mester inkább a politikai tudományokra, mint a kozmográfiára akarja koncentrálni különc természetű tanítványa figyelmét és energiáját. Alexandros nem ellenkezett.

A természeti okok rendszerét kutató középkorú tudós és a Miszté-

riumok titkos igazságainak megfejtésére sóvárgó fiatal álmodozó között nem volt olyan pont, ahol szellemük találkozhatott volna. De azért tanítvány és mester kölcsönösen megbecsülték egymás munkabírását. Egyikük sem sajnálta az időt, hogy minél több érvet keressen a maga igazának bizonyítására.

Négy évszázaddal később római történetírók valóban feljegyezték, hogy Alexandros nagy szenvedéllyel vetette magát a tanulásba. De még Aristotelés irányításával sem volt képes arra, hogy valamely tudományágat teljesen elsajátítson. Csak olvasott, olvasott, s könyveit ugyanazzal az odaadó tisztelettel övezte, mint a pellai szentély oltárát. Ha magára hagyják, valószínűleg az akadémia magányos remetéje válik belőle, aki sohasem lép ki gondolatainak szövevényes labirintusából. Ebben az esetben hosszabb élete lett volna.

Vagy akár orvos is válhatott volna belőle, ahogyan Philippos gondolta. Nem kétséges, hogy Philippos eleinte Aristotelés vezetése és a legtekintélyesebb hadseregparancsnokok pártfogása révén igyekezett megoltalmazni álmodozó természetű fiát. De aztán fülébe jutottak a pellai pletykák, márpedig az ő ingerlékeny és önfejű természetével nem lehetett tréfálni.

Alexandros – talán magányos és befelé néző természete miatt, vagy talán azért, mert makacs és önfejű volt akkoriban – nem vált meg semmitől, ami egyszer szoros közelségbe került vele. Mindig a keze ügyében tartotta a széljegyzetekkel teletűzdelt Iliast; gondosan abrakolta és ápolta Bukephalost, a fekete lovat, amely most már teljesen kifejlett, remek állat volt; gyakorlatban is űzte az orvosi mesterséget, amelyre megtanították. Azonkívül verseket tanult meg fejből, és közben állandóan foglalkoztatta őt a Nílus vizét tápláló hegyek rejtélye, de a saját Parapanisades-mítoszát sem felejtette el.

Tizenhat esztendős volt, amikor belekezdett a politika, vagyis az államkormányzás kérdéseinek vizsgálatába, – ez volt az utolsó tanulmánya, melyet Aristotelés irányításával végzett.

Anaxagorastól Platónig a filozófusok egész sora igyekezett megalkotni a tökéletes állam elméletét. Pontosabban szólva, a kormányzás eszményi, tökéletes formáját próbálták megkonstruálni. Platón a maga *Köztársaság*ában odáig ment, hogy be is mutatta a tökéletes állam mintaképét; ebben az államban – úgymond – az arisztokrata gondolkodók együtt élhetnek a rabszolga dolgozókkal, s együttélésük kölcsönösen hasznos.

A miezai vizsgálódók úgy vélekedtek, hogy Platón államtervezete a legnagyszerűbb görög kísérlet a valóság problémáinak ideális megoldására.

Maga Aristotelés azonban nem volt hajlandó elméleti síkon vitatkozni azon, hogy melyik az államkormányzás legjobb formája. Erőfeszítéseit annak meghatározására korlátozta, hogy milyen kormányzati formák bizonyultak *eddigelé* a legjobbaknak, s azokat mikor, hogyan és miért dolgozták ki. Segédei serényen dolgoztak azon, hogy megvizsgálják mindazon államok alkotmányát és alkotmánytörténetét, amelyekről csak tudtak – több mint százötvenet szedtek össze. Ez a szám magában foglalta a különféle görög városok alkotmányát, köztük az athéni demokráciát (vagyis népkormányzatot) és a spártai katonai közösséget (amelyet a harcosok kiválasztott csoportja kormányzott). A dokumentumok között szerepelt még a krétai tyrannis (vagyis egykéz-uralom), továbbá néhány különleges forma, amilyen például Delphoi kormányzata, mely a látogatóktól szedett illetékekből tartotta fenn a híres jóshelyet.

Aristotelés azonban a görög városállamokon túlra is kiterjesztette vizsgálódásait és azokat a törzsi közösségeket is bevonta megfigyeléseinek körébe, melyek a nagy Istros folyam túlsó partvidékén laktak. E törzsek vezető családjának uralkodó szerepét az egyiptomi fáraók uralmával vetette egybe. Úgy vélte, hogy az előbbi az utóbbinak primitív formája. A barbár törzsek háborúk, portyázások és némi kereskedelem révén tartják el magukat, ebből áll az ő gazdasági életük. Ezért még elfogadják egyes kiváló harcosok vezető szerepét, engedelmeskednek nekik, míg ellenben az egyiptomiak már régen földművelésből és kézművességből élnek, s jóval magasabb szellemi színvonalat értek el.

Aristotelés a csordákat nevelő, kunyhókban lakó dunai törzsek és Egyiptom nagyvárosi központjai közé helyezte gondolatban a maga népét, a makedónokat.

A makedónok még fiatal nép, még barbár nép. Történelmi arányokban mérve még csak tegnap költöztek le csordáikkal az északi erdőkből és folyamvidékekről ezekre a tengerszéli dombokra. Még mindig megvan bennük a vadásznépek nyers függetlenségi vágya. Állandó kemény harcokat vívnak a be-betörő skytha törzsekkel meg a görög városok kiválóan felszerelt seregeivel, s meg is tudták védeni szabadságukat olyan értelemben, hogy nem lettek rabszolgákká. Szellemileg azonban nem érnek fel a művelt görögökig, és jóval alatta maradnak annak a színvonalnak, melyet a még rafináltabb krétaiak, egyiptomiak és föníciaiak képviselnek.

A makedónok még megőrizték a törzsi élet maradványait. A Roko-

nok nem mások, mint a királyi Amyntas-család vér szerinti atyafisága; a Barátok vagy egyéni nemesek pedig a nagy területen gazdálkodó és igen sok jószágot nevelő családok tagjaiból kerülnek ki. Minden fontos államügyben a hadsereg parancsnokainak gyűlése határoz, mint ahogyan nemzedékekkel korábban a vezető harcosok összejövetelén döntötték el, mit kell tenni a törzs érdekében.

És Aristotelés vizsgálódásai nyomán meghökkentő kérdések bukkantak elő. Úgy tűnt, hogy az egyes népeket nem annyira az alkotmányuk, mint inkább fizikai környezetük alakította ki. Aristotelés miezai munkatársai, visszanyúlva a természeti dolgok történetéig, a következő hasonlóságot fedezték fel: ahogyan valamely partvidék a víz hatására szétmállik, vagy magasabb lesz, termékennyé avagy meddővé válik – ugyanúgy az állatok fejlődése is aszerint alakul, hogy milyen táplálkozási lehetőségeik vannak, biztonságban élhetnek-e, vagy állandó veszedelem környékezi őket. Az erdei vadak nyilvánvaló módon különböznek a füves síkságokon élő állatoktól; az utóbbiak pedig másképpen fejlődtek ki, mint a sivatagos vidékek állatai.

Így áll a dolog az emberekkel is. A félig-meddig terméketlen dombokon letelepedett pásztoremberek nem fejlődtek úgy, mint egy termékeny folyóvölgy lakói. Nyilvánvaló, hogy egy természetes erőd védelme alatt megtelepedett embercsoport önvédelem, táplálkozás és lakásépítés tekintetében másképpen fejlődött, mint egy olyan csoport, amely a nyílt tengerparton telepedett le. Vajon a különféle görögök nem közös származásúak-e? Nem voltak-e egyek a törzsi időkben? S nem azért építettek-e külön-külön oly sok kicsiny várost, mert a Hellas-félsziget csupán szűk és egymástól elszigetelt völgyeket nyújtott nekik?

Ezek a görögök önvédelmi célból külön erődítményeket – *polis*okat, azaz városokat – építettek maguknak. Szükségből cselekedtek így, nem pedig azért, mintha abban a korai időszakban azt a felfogást vallották volna, hogy az egyedülálló, önmagába zárt városállam az eszményi tökéletességű államforma. Fejlődésük is más és más volt. A partvidéki városok tengeri kereskedelemre rendezkedtek be, és erősebben ragaszkodtak a demokráciához, mert a hajóépítés és általában a hajózás a közösség kooperációját követelte meg –, egy hajó fedélzetén nem volt-e egyenlő mindenki, miként az ősi Argonauták, csak éppen vezetőt választottak maguk közül? Ezzel szemben a szárazföld belsejében keletkezett városállamok az arisztokratikus kormányzás irányában fejlődtek, vagyis egy elit kisebbség uralkodott rajtuk, amely a hadsereget is kezében tartotta.

Ezek a kérdések kicsinyesnek és zavarónak tűntek a Platón-féle ideális

állam nagyszerű koncepciója mellett. Sőt mi több, arra utaltak, hogy egy népnek a sorsa nem egyedül a végzet rendelésétől függ.

Ami a makedónokat illeti, ők nem alkottak ilyen fejlett városállamokat, hiszen Aigai és Pella szegényes városok, fekvésük kedvezőtlen, nincs kereskedelmük, hiányzik belőlük a fejlettebb görög központok tekintélyes méltósága, és híres akadémiákkal sem dicsekedhetnek. A makedónok földművelésre és állattenyésztésre kényszerültek, mert el vannak vágva a kereskedelmi fő útvonalaktól, sőt magától a tengerparttól is. Ennélfogva – vonta le Aristotelés a következtetést – nincs meg a lehetőségük arra, hogy Pellát olyan várossá fejlesszék, amilyen például Athén.

Aristotelés nem fektetett le szabályokat, amelyek előírnák, hogyan fejlődhet egy nép, vagy miképpen kell egy várost helyesen kormányozni. Kifejtette ugyan, hogy a városállam felvirágzását a környező vidék, lakosságának boldogulását pedig szorgalma és energiája befolyásolja, de a fejlődés, a haladás irányára vonatkozó kérdést válasz nélkül hagyta. De azt sem ismerte el, hogy egy állam jövőjét a végzet vagy az istenek akarata szabja meg.

Alexandros azonban megsejtette azt a feleletet, amely felé a stageirai filozófus végtelen türelemmel tapogatózott. Ha az embereket környezetük formálja, alakítja, akkor saját erőfeszítéseikkel éppen olyan mértékben képesek saját maguk megváltoztatására. Ha pedig képesek erre, akkor nem kell a végzet hatalmától függniük.

Aristotelés a valósággal dolgozott, s azt legparányibb atomjaira bontotta széjjel. Alexandros pedig egy álomvilágot idézett fel, amely csak saját képzeletében volt reális valóság, s ott is csak azért, mert kívül esett az emberi szem látókörén.

A százötven megvizsgált állam között volt egy, Thébai, amelyre Aristotelés a következő megjegyzést tette: ez a város a legutóbbi emberöltő folyamán egyetlen ember – Epameinóndas – páratlan képességei révén emelkedett a többiek fölé. Epameinóndas győzni tudó hadsereget szervezett, és kitűnően értette a módját annak, hogyan kell learatni a győzelem gyümölcseit –, *„mert a háborút követő béke megszervezése sokkal nehezebb, mint a háború megnyerése"*.

A városi kormányzás (politika) kérdéseiről írt fejtegetéseibe még a következő megjegyzést iktatta be: *„Ha valamely államban van egy személy, ákinek erényei annyira kimagaslók, hogy egyetlen polgártársának erényei vagy politikai képességei sem mérhetők hozzá... akkor helytelen volna, ha a többiek magukkal egyenlőnek tekintenék őt. Az ilyen férfiúra úgy kellene tekinteniük, mint emberek között járó istenre."*

Ezt olvasva, Alexandrosnak úgy tűnt, hogy Aristotelés szerint valami isteni szikra lappang még az emberiségben.

Egy napon mélyen elmerült annak a kérdésnek a tanulmányozásába, hogy az athéni állam tengerentúli terjeszkedésében mekkora szerepe volt az athéni flotta erejének, amikor betoppant hozzá egy nemes. Lóháton jött Miezába, és azt az üzenetet hozta neki, hogy csatlakozzék a fő hadsereghez, amely a Közeli Tenger partja mentén menetel valamerre. Alexandros, aki nyakig ült a jegyzetelésben, azt felelte, hogy a hónap végére elkészül, s akkor eleget tesz a kívánságnak.

– Még ma velem kell jönnöd – közölte a lovas. – Ez a parancs.

Alexandros annyira kétségbeesett, hogy semmiféle előkészületet nem tett: sutba vágta jegyzeteit, felkapkodta hálóköntösét, Homérosát, meg a kését, aztán kirohant az istállóba a fekete lóért. Ha így áll a dolog – mondotta –, akkor máris indulhatnak.

Sohasem tért vissza Miezába, hogy folytassa félbeszakadt tanulmányait.

Ha Philippos azért távolította el a fiát Pellából, hogy kivonja őt anyja befolyása alól, ezt a gondolatát sohasem öntötte szavakba. A makedónok félszemű királya sohasem beszélt Alexandros előtt sem Olympiasról, sem Kleopatráról. Philippos áthidalhatta volna a köztük tátongó szakadékot, de Alexandros soha.

Philippos azzal sem törődött, hogy kioktassa a miezai akadémia tanítványát, miképpen is kell viselkednie a hadseregben. A makedónok erős ütemben meneteltek előre, porfelleget kavarva a Királyi Úton, majd a meredek kecskeösvényeken; húsz, néha huszonhárom mérföldet tettek meg a hajnali indulást jelző kürtszó és a napnyugtakor elfogyasztott vacsora időpontja között. Teljes felszerelést és öt napi élelmet cipelve is gyorsabban meneteltek bármely görög falanxnál, s így szinte megelőzték saját jöttük hírét. A türelmetlen Philippos még ezzel a teljesítménnyel sem volt megelégedve. Hol itt, hol ott bukkant fel a menetelő oszlopok között, sántikálva, bicegve, mintha Pellában járná végig az építkezéseket. Nem volt külön főhadiszállása, sem saját sátra. Éjszakánként ott iddogált a poggyászszállítók tábortüzénél, vagy a lovas előőrsökkel beszélgetett.

Ha Alexandros úgy képzelte, hogy fehér köpenyeget, Achilleushoz méltó aranyveretű mellvértet fog kapni, és Bukephalosa hátán ott pompázik majd a nemesek, a Barátok válogatott lovascsapatában – kegyetlen kiábrándulásban volt része. A málhásszekerek mellett kellett gyalogolnia, tetőtől talpig belepte az út fehéresszürke pora, maga cipelte

a holmiját, és amellett ő felelt az emberekért, az állatokért, a rakományért. Izzadva, káromkodva harcolt a múló idő ellen, igyekezett távolságot nyerni, szüntelen birkózva azzal a sajátságos ténnyel, hogy egy század nem tud, vagy nem akar olyan gyorsan menetelni, mint az egyes ember, s hogy egyetlen törött kerék miatt az egész szekérsornak rostokolnia kell. Megtanulta, hogy a lovak csak akkor húzzák el a terhet, ha tisztességesen etetik őket, s vigyáznak lábaikra, patáikra, emésztésükre. Szerencséjére edzett gyalogló volt, s makacssága is kitartásra sarkallta.

A makedónok tehát meneteltek, meneteltek, de szemmelláthatólag minden különösebb cél vagy irány nélkül; néha a nyílt tengerparton lustálkodtak, megúsztatták a lovakat, gyógykezelték a lesántult patákat; máskor megállás nélkül meneteltek egész nap, meg a rákövetkező éjszaka is. Néha bekerítették valamelyik tengeri kikötőt, s minden előkészületet megtettek az ostromra, – majd hirtelen elvonultak onnan, mihelyt hadiflotta tűnt fel a láthatáron. Éjnek idején benyomultak valamely városba, hogy aztán hirtelen felkerekedjenek és másfelé induljanak. A málhás osztagok csak ritkán zárkóztak fel annyira, hogy láthassák, mire készül a sereg éle.

Azon a napon, amikor Kleopatra meglátogatta a sereget, a katonák éppen pihentek; egyesek lóversenyt rendeztek, mások gyalogfutásban mérték össze erejüket, megint mások birkózással szórakoztak. Utána bort kapott az egész sereg. A poggyászszállítók esküdöztek, hogy ez a Kleopatra szerencsés egy leány, bizonyára burokban született. Alexandros látta őt a játékoknál: laza kontyba kötött, göndör barna haját félfátyol takarta, és csak egy testhez simuló *peplos* volt rajta, melynek alja ide-oda hullámzott ringó léptei nyomán – tizennégy éves lány, aki mindig nagybátyja, Attalos sarkában járt, és szemtelenül félrelökte az előtte álló embereket, hogy közelről nézhesse a versenymérkőzéseket. Mégis, volt benne valami komolyság; szemét félig lehunyva tartotta. Amikor elhaladt Alexandros mellett, felpillantott, mintha annak erejét mérlegelné magában, aztán nekiiramodott, hogy utolérje Attalost. Kicsinynek és törékenynek látszott Kleopatra, Attalos unokahúga, de a nézésében volt valami, ami Olympiasra emlékeztetett.

A lány azon az estén bort töltögetett Philipposnak, s a katonák fogadásokat kötöttek egymás közt, hogy Kleopatra együtt hál-e a királlyal vagy sem. A többség négy drachmával fogadta le egy drachma ellenében, hogy nem fog vele hálni, mert becsvágyó szűzecske, és ennél sokkal többre tartja magát. A katonák aztán gyümölccsel meg borral kínálták meg Alexandrost – aki csak a gyümölcsöt fogadta el, mert a bort nem

szerette –, mivel halványan felködlött bennük az a gondolat, hogy Philippos fiának ilyenkor bizony az ünnepi lakomán, nem pedig közöttük volna a helye.

Alexandros azt tapasztalta, hogy ezek a katonák meglehetősen jól ismerik parancsnokaik szeszélyeit, szokásait és képességeit. Könyörtelenül megvitatták egymás között vezetőik tulajdonságait, s Philippost egyszerűen félszemű rókának meg sánta kecskének nevezték. És mindig gúnyolódtak, morogtak, akár abrakolással, akár harcászattal, akár fürdéssel voltak elfoglalva. Leginkább azon mérgelődtek, hogy kicsinyek a fejadagok, kevés a zsold, nem szabad fosztogatni a tengerparti városokban, s gyalázatosan rossz állapotban vannak az utak, melyeket nekik kellett megjavítaniuk, miközben kelet felé, a Dardanellák irányába meneteltek rajtuk. Philipposra azért haragudtak, mert nem engedi haza őket az aratás meg a vetés idejére, és elvárja tőlük, hogy őszvéreknek való terheket cipeljenek.

Mindazonáltal egyáltalán nem tartották értelmetlennek a tekervényes ide-oda menetelést. Úgy vélekedtek, hogy Philippos meg akarja szerezni a partvidék kikötőit Makedonia számára, melyet ezek a görög kereskedelmi telepek elvágtak a tengertől. Arra is találtak magyarázatot, miért vonultak el akkor, amikor a spártai flotta megjelent a közeli vizeken. A Róka – magyarázták egymásnak – kímélni akarta haderejét, mert az erősítést kapott város ostroma drága mulatság lett volna. Nem, a Róka nem kockáztat ilyesmit, majd valahol elfoglal egy másik várost, aztán majd alkudozni kezd a spártaiakkal, hogy cseréljék el a kettőt. A Róka sohasem fogy ki az új és ravasz ötletekből; inkább az aranyrúdjait pazarolja, mint katonái életét – ezt a hadsereg rendkívül fontos szempontnak tartotta –, és előbb az új hadigépeit fogja bevetni, csak aztán küldi az embereket a csatatérre. Így magyarázták Philippos katonái a dolgot, s gondjuk volt rá, hogy Alexandros is megismerje felfogásukat – hiszen talán nemsokára egy egész ezredet fog vezényelni.

Ott álltak a Dardanellák szürke vizei fölött kanyargó ösvényen, átkémleltek a szemközti, ázsiai partra, és megpróbálták felismerni Trója kerek dombjait. Ekkor történt, hogy az *agéma* egyik tisztje fogadást ajánlott fel társainak: szerinte Alexandrosnak semmi esélye sincs a vezéri rangra. (Az agéma válogatott elit-csapat volt, s a király testőrségét alkotta.) A szóban forgó tiszt, név szerint Héphaistión, könnyűvérű, vakmerő fiatalember volt, de csiszolt modorú, akár egy művelt athéni; saját bevallása szerint azért állt be zsoldos katonának, mert kereskedő családja tönkrement. Még a legszentebb dolgokon is gúnyolódni szokott. Most is pénzfogadást ajánlott fel: szerinte Alexandrosból sohasem lesz

hadvezér, se király. Nem vette észre, hogy olyan valakiről beszél, aki ott áll a közelében.

– Mert hát minden Philippos szeszélyes akaratától függ. A Róka pedig nincs éppen elragadtatva az ő lányos, könyvfaló csemetéjétől. Meg aztán lehet még neki másik fia is. Mit szóltok hozzá?

A többiek azonban nem szóltak semmit. Arra vártak, hogy Alexandros jól nekiront majd Héphaistiónnak. Tudták, hogy az agéma kapitánya vérrokonságban van a király fiával.

– Sőt mi több – folytatta Héphaistión –, a Rokonok, kivéve azt a gyerekdajkáló Leónidast, valamennyien ellenszenvvel viseltetnek annak az asszonynak a fia iránt, akiről az a hír járja, hogy boszorkány, és Philippos ellen dolgozik. Márpedig a hadsereg nem hajlandó engedelmeskedni senki másnak, csak a saját tábornokainak. Ez az én nézetem. Nos, poggyászszállítók, ki akar pénzben fogadni velem?

Alexandros mereven bámult a szürke víz fölött lebegő könnyű párafelhőbe, mely izzó vörösre vált a szeme előtt, amint a vére vadul nyargalászni kezdett az ereiben. Ebben a pillanatban lovas küldönc vágtatott az oszlophoz, és Alexandros előtt megállva jelentette: a király megsebesült és látni akarja a fiát. Héphaistión fürkésző tekintetet vetett Alexandrosra, majd némi tétovázás után kivonta rövid kardját, s keresztben a tenyerére fektetve feléje tartotta.

– Egyetlen esélyem volt tízezer ellenében, hogy te is fogadsz velem. Vesztettem, ennyi az egész – szólt mosolyogva, és sötét szemében gúny csillogott. – Ne várass addig, amíg majd hivatalosan is panaszt emelsz ellenem a fegyelem megszegése miatt. Nem akarok kihallgatásokat – nos, Alexandros?

Héphaistión nem gondolhatott volna ki jobb módot arra, hogy életét megmentse. Alexandros megérezte, hogy ez a vakmerő kapitány most *kér* tőle. Kissé sután megérintette a feléje nyújtott kard markolatát, és így szólt:

– Nem akarok temetést néhány szó miatt.

Philipposnak eltörött a csípőcsontja egy útközben megvívott csetepatéban, s most ott feküdt hordágyon valamilyen szentély forrásvize mellett, kinyújtott testtel; törött csontjait úgy-ahogy összeillesztették, és egy dárdához kötözték. Amikor Alexandros megjelent előtte, nem engedte, hogy hozzáérjen törött csontjaihoz.

– Újabb késedelem – dünnyögte bosszúsan, a szemébe szivárgó verejtéket törölgetve. – Nem térünk vissza Pellába addig, míg le nem esik a hó. Nem akarom, hogy ilyen állapotban lássanak.

Majd tekintetét fia arcára szegezve, így folytatta:

– Mi igaz abból a híresztelésből, hogy te Pellában akarsz kormányozni, mialatt én a sereggel vagyok? Valóban ezt szeretnéd?

Parmenión, a vezérkar főnöke, és a hallgatag Antipatér ott tartózkodtak a közelben és feszülten füleltek. Ha Philippos magához szólítja őket, az azt fogja jelenteni, hogy a fiát gyanús dolgokon kapta rajta, s ítélkezni akar fölötte.

Alexandros lehorgasztott fővel állt előtte, kék szeme elfátyolosodott, s azt kezdte magyarázni, hogy legszívesebben visszatérne tanulmányaihoz, melyeket félbe kellett szakítania. Ami a pellai híreszteléseket illeti, azokról nem tud semmit.

– Pedig az egész hadseregben beszélik, még a közkatonák is erről fecsegnek. Nagyobb kárt csinál ez, mint egy pestisjárvány.

Mint mindig, Philippos szaggatott szavai szinte kergették villámgyorsan váltakozó gondolatait. A következő pillanatban már egészen másról beszélt:

– A *pezetairosok*, a falanx-emberek kedvelnek téged, azok pedig pokolian kemény fickók. Tudsz te erről?

– Nem tudok, apám.

Philippos gyors oldalpillantást vetett a két néma parancsnokra.

S tüstént megállapította, hogy Parmenión nem hisz Alexandrosnak, a józan gondolkodású Antipatér azonban nem kételkedik őszinteségében.

– Több időt töltöttem távol Pellától, mint kellett volna – dörmögte Philippos, óvatosan megmozdítva egyik lábát. – Nem lehetett másképpen. De most már *lehet* segíteni a dolgon. Akárhogyan is nézzük, ebben a kósza menedémondában van valami ésszerű mag. Igen, miért ne mehetnél *te* haza helyettem?

Fájdalmáról szinte megfeledkezve, vigyorogva tette hozzá:

– Komolyan beszélek, te fiú! Ne temetkezz el abban a te doktor-barlangodban (még mindig úgy gondolt a fiára, mintha most is orvosmesterséget tanulna), hanem eredj haza, és intézkedj helyettem. Az én nevemben, persze.

Nagyon kedvére lehetett ez az új ötlete, mert magához intette a két parancsnokot, s kijelentette nekik, hogy mostantól a tizenhét éves Alexandros fog a nevében kormányozni, amikor ő maga nem tartózkodik a fővárosban.

Alexandros ellenkezni akart, de meggondolta magát.

– De hát mekkorra hatalommal akarsz engem felruházni? És voltaképpen mit is kell majd csinálnom?

Philippost most megint előfogta a fájdalom, mert törött csípőcsontja erősen sajogni kezdett. Türelmetlen mozdulattal átadta fiának a kicsiny királyi pecsétnyomót, melyet oroszlán képe díszített.

– Teljes hatalmat adok neked. A pénztárból fizetéseket utalhatsz ki, leveleket írhatsz alá. De jól gondold meg, mielőtt ígérsz valakinek valamit. Ne kérdezd tőlem, mit kell tenned – majd magadtól is kitalálod, hogy mit *lehet* tenni. Nem fizettem-e egy szekérrakományra való aranyat Aristotelésnek, hogy ő legyen a tanítómestered? Politikai ügyekben vele tanácskozzál. Végy magad mellé egy katonai tanácsadót is – itt van Antipatér, legyen ő az. Minthogy most már kíséretre is szükséged lesz, válassz ki magadnak az agemából egy századot. Sem Aristotelés, sem Antipatér nem fog cserbenhagyni téged, a hadsereg meg majd vigyáz arra, hogy ne sokat ábrándozz a lányokról.

Némi tűnődés után még megjegyezte:

– Az arany- és ezüstbányák terméséből veress valamelyes mennyiségű érmét, hogy legyen készpénzed.

Most, hogy az utasításokkal végzett, zavarban volt, nem tudta, miképpen mutassa ki fia iránt érzett hajlandóságát. Alexandros ebben a pillanatban inkább azt kívánta volna, hogy ott maradhasson a seregnél, sebesült apja mellett.

– Csókolj meg, és aztán isten veled, szerencsés utat – mormogta Philippos. Cserepes ajkaival megérintette a föléje hajoló arcot, aztán Antipatér intett a fiúnak, hogy távozzék.

Alexandros a pecsétnyomót szórakozottan beledugta az övébe, s azon tűnődött, hogy voltaképpen miért is küldte el apja a seregtől. Talán azért, mert mint katona nem vált be? Vagy mégis azért, mert Philippos valóban úgy gondolta, hogy szükség van rá Pellában? Egyszerre forró hálát érzett apja iránt, amiért megvetette a kósza híreszteléseket, és nyíltan kitüntette őt. De azért nem áltatta magát azzal a reménnyel, hogy Pellában majd kitűnően végzi el a rábízott feladatot. (Később Olympias kijelentette, hogy Philippos összeszűrte a levet Kleopatrával, s ezért meg akart szabadulni a fiától; annál is inkább, mert észrevette, hogy Alexandrost nagyon megkedvelték a katonák.)

Amikor Alexandros másnap reggel, napkeltekor útrakelt Antipatérrel, eszébe jutott Héphaistión, s a szemtelen fickót kinevezte gárdatisztjének.

Héphaistión valósággal Alexandros fölé tornyosult, pedig ő is elég magas termetű volt. Ebben a fiatal arisztokratában egy Héraklés ereje és egy Dionysos kacagó derűje lakozott, s jókedve sohasem hagyta el, akár józan volt, akár részeg. Sok tekintetben merő ellentéte volt az egy-

szerű, nyíltszívű Alexandrosnak; a küzdelmet jobban kedvelte a testgyakorlatoknál, a bort pedig mindenekfölött szerette. Ha Alexandros sötét aggodalmakba merülve tépelődött ilyen vagy olyan nehézségek miatt, Héphaistión ugyanolyan helyzetben mit sem törődött a bajokkal, s töprengés helyett inkább a fuvoláján játszott. A filozófiát hanyag kézlegyintéssel intézte el, és nevetve idézte Euripidés szavait: *„Bármik legyenek is az istenek, mi az ő rabszolgáik vagyunk."* Ennek bizonyítására felhozta a saját példáját: jóformán fél óra leforgása alatt vádlottból egy trónörökös gárdatisztjévé lépett elő.

– Ha ez nem valóságos csoda, akkor mutass ennél nagyobbat – mondta nevetve.

Könnyed és vidám természete nagyon megtetszett Alexandrosnak; mindig a közelében tartotta Héphaistiónt, s örült annak, hogy végre barátra lelt. Ptolemaios azt a fullánkos megjegyzést tette rájuk, hogy ebben a házaspárban Héphaistión a férfi.

Minthogy Pellában Antipatér gondoskodott a politikai ügyek intézéséről, Olympias pedig mindjárt kezdetben magához ragadta a palota kormányzását, Alexandrosnak sok szabad ideje maradt. Ennek az időnek javarészét a miezai kertek olajligeteiben töltötte, ahol a stageirai filozófus töprengett problémáinak megoldásán.

Aristotelés most sem adott axiómaszerű szabályokat volt tanítványának. A görög filozófia – mondotta – a stagnálás kátyújába került, mert miközben értékeket keresett, túlságosan elvonttá vált. Sókratés volt az, aki nyers kérdezősködésével eltérítette a filozófiát a tiszta gondolkodás, a spekulatív értelem keresésétől. Sókratés előtt a legtöbb görög filozófus a múltra korlátozta szellemi erőfeszítéseit – a teremtés *miként*jét, az isteni hatalmak természetét akarták megérteni. Ez a csökönyös fejű athéni – szinte először – nem volt hajlandó az emberi lét eredetén töprengeni, hanem ehelyett azt kérdezte: mivé képes formálni magát az emberiség élete? Azt a célt akarta megtalálni, amelyért a világ lett, s nem arra a forrásra volt kíváncsi, amelyből eredt. Keresett, kutatott, egyedül, társtalanul, s ellenségei végül öngyilkosságra kényszerítették.

A kemény parasztkoponyájú, az örökös kísérletezésektől foltos ujjú Aristotelés makacsul, szívósan folytatta ezt a keresést. Lehet, hogy a Világszellem titka kifürkészhetetlen – mondotta –, de az emberi fejlődés lemérhető és irányítható, akár az állatok fejlődése, amelynek történetét meg akarja írni. Az emberek – egész népek – valamiből fejlődtek, és állandóan változnak, valami mássá alakulnak. Ez a változási folyamat mérhető és irányítható. Úgy látszik, hogy az egész folyamat annak a dolognak a kedvéért van, amely majd belőle kifejlődik – a vég-

eredmény érdekében, nem pedig magának az önműködő folyamatnak az érdekében. Ha pedig ez így van, akkor az embereket mindörökre meg lehetne szabadítani attól, hogy a mindeneket eleve elrendelő végzet hatalmától rettegjenek. Ha megértenék a folyamat lényegét...

Így beszélt a stageirai tanítványainak az első Misztériumról, s olyan gondolatokat mondott el nekik, melyeket addig magába rejtett. Alexandrost, bár még keveset értett meg mindebből, fellelkesítette a végtelen kísérletezés mögött megbúvó cél nagyszerűsége.

Olympias egy szép napon azzal állt elő, hogy Alexandros vezessen büntető hadjáratot a határon túli törzsek ellen, amelyek – kihasználva a makedón hadsereg távollétét – nagyon elszemtelenedtek.

– A nép hadvezért akar látni benned – mondta fiának –, és nem azt akarja hallani rólad, hogy folyton csak a könyveket búvod.

Antipatér megtette a szükséges előkészületeket, és Alexandros is felkészült, de nem érzett valami nagy lelkesedést. Anyja azonban nagy parádéval rendezte meg a kivonulást, arra a napra bezáratott minden boltot, és könnyű kocsiján ott haladt a fia mellett; Antipatért már előrekűldte a gyalogos zsoldoskatonákkal. Alexandros hajadonfőtt lovagolt nagy testű Bukephalosán, s a lakosság lépten-nyomon lelkes kiáltozással üdvözölte.

Amikor kiértek a városból, és magukra maradtak, Olympias magához intette a fiát, hogy megcsókolja. Közben odasúgta neki: az ő fia nem olyan, mint más közönséges ember; ezt a tudását eddig titokban tartotta, de most már eljött az ideje annak, hogy neki is elmondja a titkot.

Ő, Olympias – folytatta suttogó hangon – mindig mélységes odaadással tisztelte a samothrakéi szentélyt, ahol az istenek néha megjelennek a halandó emberek előtt. Nos, a menyegzőjét megelőző éjjel azt álmodta, hogy szél zúgja körül a szobáját; a csillagok fénye elhomályosodott, és hirtelen mennydörgés rázta meg a házat, – utána valami ragyogás szállt az ágya fölé, egyre jobban szétterjedve, úgyhogy az egész szobában lángnyelvek villóztak. Aztán felébredt. Azon az éjszakán fogantatott Alexandros, nem pedig Philippos ágyában.

– Annyi bizonyos, és Aristandér, a jós is azt mondja, hogy az istenek gyermeke vagy.

Ezzel Olympias otthagyta a fiát, s még hangosan utána kiáltott, hogy születéséhez méltóan viselkedjék. Majd megpillantva a mögöttük lovagló Héphaistiónt, egy pillanatra megállította kocsiját mellette, és halkan odaszólt neki.

– Vigyázz a fiamra, de mondd meg neki, hogy ne rágalmazzon meg engem Zeus felesége előtt!

Ezzel elhajtatott a város felé, integetve – olyan szép volt így, olyan csodálatosan szép, mint Nausikaa az Odysseiában.

Alexandros pedig hallgatagon lovagolt élete legelső katonai vállalkozása felé, és félelem volt a szívében. Rettegett attól, hogy esetleg nevetségessé válik, és amikor kezdtek felkapaszkodni a dombokra, megint azt a bizonyos dermesztő hidegséget érezte, mely szoros páncél módjára szorította össze testét-lelkét. De aztán látta, hogy nincs semmi dolga, neki csak lovagolnia kell kicsiny haderejének közepén. Héphaistión, aki az egész vállalkozást nem tekintette nagyobb dolognak az őzvadászatnál, állandóan készen állt arra, hogy egy-két bátorító szóval, vidám tréfával kizökkentse őt csüggeteg hangulatából. Ami pedig a vezényletet illeti, a veterán makedón parancsnok magától is tudta, mi a teendője.

A hegylakók – a maeti törzs – visszavonultak a makedónok elől; csak nyílvesszeikkel nyugtalanították az előre nyomuló csapatot, miközben igyekeztek nyájaikat biztos rejtekhelyre terelni. Antipatér tanácsára Alexandros nem pusztította el a maetik elhagyott városkáját, hanem a legközelebbi mezőgazdasági területről telepesekkel népesítette be, és bástyákat emeltetett védelmükre. Héphaistión azt javasolta, hogy a helységet nevezzék el Alexandriának – Alexandros Városának –, mint ahogyan Philippos is a Philippoi nevet adta egy nemrégiben elfoglalt városnak. Békés, álmos kis helység volt a maetik városkája, mindenfelől hegyek övezték, s a környező erdők lombjai között szénégetők boksái füstölögtek. Alexandros arra gondolt, hogy a stageirai filozófus elmélete szerint ő is, makedónjai is ilyen pásztorkodó maetik lettek volna, ha pár száz évvel ezelőtt élnek.

Mihelyt visszatért Pellába, magához kérette Aristandért, a jóst, és kikérdezte őt Olympias álma felől. A telemessosi férfiú nem látszott meglepettnek; nyugodtan elmagyarázta, hogy a királyné álmát egyéb ómenek is megerősítették. Sőt, maga Philippos is azt álmodta, hogy pecséttel zárta le Olympias testét, amikor vele hált, s a bélyeg egy oroszlánfej rajzát mutatta. Ő, Aristandér megmagyarázta a királynak: ez a különös álomjel nem azt jelenti, hogy erősen szemmel kell tartania erotikus hajlamú feleségét, hanem azt, hogy megszületendő fia bátrabb és vitézebb lesz minden halandónál.

– Mindezek az ómenek – foglalta össze véleményét a jós – együttvéve olyasmit jelentenek, amit nem szabad firtatni. Philippos nem az apád.

A jós szavai valahogy kiszivárogtak a palotából, és a piactéren meg a vendégfogadókban sokat beszéltek Aristandér kijelentéséről. Többen a

delphoii jósda egyik papjához fordultak, aki történetesen Pellában tartózkodott akkor. A görög jóshelynek ez a megbízott ügynöke nem erősítette meg, de nem is tagadta Olympias és Aristandér kijelentéseinek helyességét. Alexandrosnak pedig, amikor hajnalonként a szentélybe ment, hogy az oltár előtt megállva, arcát napkelet felé fordítva bemutassa szokásos áldozatát, a szolgálattevők és rabszolgák tömegén keresztül kellett utat törnie magának. A tömeg áhítatos csendben várakozott, hogy legalább egy pillanatra láthassa az aranyhajú herceget, amint áldozatot mutat be apjának – Zeusnak.

Annyi idő sem telt el, amennyi alatt a hold kigömbölyödik, majd vékony sarlóvá fogyatkozik – amikor egy napon Antipatér felkereste Alexandrost, és egy üzenetet adott át neki. Maga hozta, mert az üzenet Philippostól jött.

– Philippos, a makedónok királyi hadvezére – közölte Antipatér a felindultság legcsekélyebb jele nélkül – elválik Olympiastól, Épeiros hercegnőjétől, Neoptolemos leányától. Kleopatrát, Attalos unokahúgát veszi feleségül.

III

DÉMOSTHENÉS ÉS A CHAIRÓNEIAI SÍROK

Philippos nemsokára visszarendelte fiát a hadsereghez, és ez alkalommal megengedte neki, hogy Héphaistiónnal együtt szolgálhasson az elit lovasságnál.

Abban az évben – az első Olympiai Játékoktól számított 438. esztendőben* – rendkívül kiéleződött a makedón hadsereg és a görög városállamok közötti konfliktus. Valójában Philippos ambíciójának és Démosthenés elszántságának konfliktusáról volt szó – de lényege abban a kérdésben rejlett, hogy ki uralkodjék a görög városokon.

Mert Görögország – mint egységes egész – nem létezett. A tucatnyi városállamban elkülönült hellének csak egyszer fogtak össze, amikor ázsiai hadseregek zúdultak rájuk tengeren és szárazföldön, hogy eltiporják szabadságukat. Egyesülésük a marathóni összecsapástól a salamisi tengeri tüközetig és a Plataiai mellett megvívott csatáig tartott. Amikor e ragyogó győzelmek nyomán elmúlt fejük felől a leigázás veszedelme, a görög városok ismét széthullottak, mint egy törött kerék küllői, és hosszadalmas polgárháborúba keveredtek egymással. Ádáz küzdelem folyt a szárazföldi és tengeri hatalom hegemóniájáért, észak dél ellen harcolt, s a háború utolsó fázisát az athéniek és a spártaiak egyeduralmi törekvései jellemezték. Sajátságosnak tűnik, hogy a pusztító hadjáratok, a kegyetlen ostromok, a vadul tomboló dögvész és a hallatlan arányú katonai mozgósítások ellenére Athént Periklés korának fénye ragyogta be.

Aztán bekövetkezett a háború utáni nemzedék politikai kimerültségének időszaka; a kereskedelem terjeszkedett ugyan, de az adóterhek mindenütt megnövekedtek. A küzdelemben elerőtlenedett városok békeligákba igyekeztek tömörülni, de törekvésük csak bágyadt erőfeszítés maradt. A másfél évszázadig tartó háborúk után a híres városállamok – melyeket immár a rabszolgák munkája tartott el – hivatásos zsoldos

* Vagyis i. e. 338-ban.

katonasággal próbálták megvédeni magukat; jó pénzért mindig fogadhattak zsoldosokat. A városállamok vezetését tyrannosok, diktátorok, vagy vallási jellegű testületek ragadták magukhoz. E hanyatlási időszak vége felé tűnt fel a makedón Philippos, aki politikájával erős hegemóniát akart magának teremteni – amilyen nem volt Periklés halála óta –, ugyanakkor Démosthenés, az athéni népszónok minden rábeszélő tehetségével azon igyekezett, hogy felrázza kábultságából a városállamokat, és ráébressze őket a Makedonia felől fenyegető veszedelemre.

A hegemóniáért folyó küzdelem most ebben a két férfiban testesült meg. Az opportunista és realista Philippos minden alkalmat kihasznált arra, hogy fokról fokra a maga hatalmi körébe vonja Hellas széthullott városait; a vallási testületek, a delphoii szentély és a *démos* – a nép, a kisemberek – önzetlen védnökének mezét öltötte magára. Démosthenés pedig kegyetlen szavakkal ostorozta a meggazdagodott athéniek politikai ernyedtségét, a Marathónnál elesett hősök haragos lelkeit idézte a fejükre, felszólította polgártársait, hogy szervezzenek igazi, polgári – nem zsoldos – hadsereget, és védjék meg a demokrácia maradványait. A kettejük között folyó, életre-halálra menő párviadalban voltaképpen két olyan eszme csapott össze, melyek összeférhetetlenek egymással – a szabad városállam egyre halványuló elve és a monarchia új, egyre erősödő koncepciója. Mert Démosthenés nem annyira Philippost, az embert, mint inkább a benne megtestesült hatalmi törekvéseket támadta: *„Ha Philippos holnap eltűnne, más Philippost találnátok helyette. Köztársasági hadsereget követelek."*

Talán félnek az athéniek Philippostól? Démosthenés haragos szavakkal ostorozta gyávaságukat. Talán olyan zseniális stratéga az a Philippos? Olyan stratéga, mint a farkas, amely gyáván kerüli az embereket, és hullákból táplálkozik. Csinos külsejű, és jól bírja az italt? Egy asszony mérhetetlenül szebb nála, a spongya pedig még több folyadékot képes magába szívni. Vajon az égből figyelő halhatatlan istenek egy ilyen kéjencre, egy ilyen alattomos cselszövőre, egy ilyen vérszopóra fogják-e pazarolni pártfogásukat?

Nem, nem fogják – jelentette ki Démosthenés –, és már küldtek is figyelmeztető ómen a hellén hazafiaknak. A Pythiai Szentély látnok-papnőjének a következő két verssort sugalmazták:

Látni fogják a sasok, az egekből földre tekintve:
Sírnak a hódoltak, noha meghal az, aki győztes.

Ez a jóslat kétségkívül azt jelenti – magyarázta Démosthenés –, hogy az idegen területre behatoló makedónok meg fogják gyászolni Philippost, aki életét veszti majd az eljövendő háborúban.

Démosthenés szenvedélyes szónoklataival annyira a maga pártjára tudta vonni az athénieket, hogy azok felállították a hazafiak hadseregét. Azt is elérte, hogy a sereg Makedonia felé vonuljon. Ebben két tényező játszott szerepet: egyrészt meg tudta győzni az athénieket, hogy minél messzebbre viszik a háborút városuk falától, annál jobb; másrészt sikerült katonai szövetséget kötni a thébaiakkal. (Thébai komoly hadászati erőt képviselt. A tizenhat sor mélységű thébai falanx Epameinóndas vezérletével még a híres spártai sereget is megverte; az állandó hadiéletre fogadalmat tett hopliták – nehéz fegyverzetű harcosok – Thébai Szent Szövetségéről a közvélemény azt tartotta, hogy csatatéren egyszerűen legyőzhetetlen.)

Így hát abban az esztendőben a nagy szónok – szüntelen buzdítva, bátorítva, ígérgetve, lelkesítve – Makedonia felé vonult polgár-katonáival, akikben ő a demokratikus hatalom feltámadását látta. A hoplitákkal menetelt együtt, karján tartva bronz pajzsát, melyen a következő aranybetűs jelige volt olvsható: „Szerencsével." Ez a pajzs volt az egyetlen rangjelzése.

Ám attól fogva Démosthenésnek semmivel sem volt nagyobb befolyása az események menetére, mint a mellette menetelő hoplitáknak. Philippos, a minden hájjal megkent róka, az ügyes komédiás, a tökéletes hadvezér éreztetni kezdte jelenlétét. Ami a makedón hadsereget illeti, az eltűnt, elenyészett, nem volt sehol. Legalábbis a görögök sehol sem tudtak rátalálni; amikor pedig olyan értesülést szereztek, hogy Philippos elvonult valahová a Balkán-félsziget másik végébe, lelkes hangulatban nyomultak előre. Csak akkor döbbentek meg, amikor felfedezték, hogy Philippos ott van a hátuk mögött a makedónjaival egyetemben. Távollétének híre csak megtévesztés volt.

A kelepcét sejtő, kimerült görögök erőltetett meneteléssel igyekeztek kijutni a hegyekből; leereszkedtek a Chairóneia mellett elterülő hosszú völgybe – és ott találták a makedónokat. Ám azok még akkor sem mutatták egy ütközetre kész, megfelelően elrendezett hadsereg képét. Hanyagul mászkáltak ide-oda a völgyben, nem álltak össze nagyobb harci egységekbe, s úgy látszott, hogy sem szolgáik, sem málháik nincsenek. Később megállapodtak, majd leültek, mintha csak a fáradtságtól ólomlábakon járó görögökre várnának, hogy aztán gyorsan csatarendbe álljanak ellenük.

A makedón sereg egyik szárnyán, de attól jó messzire, lovak hosszú sora mozgott egy erdőcskén keresztül; az embereket, akik a lovakat kantárszáron vezették, csípőig érő bronzpáncél fedte.

Egyáltalán nem látszottak veszedelmes ellenfélnek.

A görögök nekilendültek. A Thébai Szent Szövetség harcosai falanxba tömörültek. Elhaladtak egy Héraklésnek szentelt kis templom mellett, maguk mögött hagyták Chairóneia falut, és egy kanyargó folyó felé meneteltek, amely elválasztotta őket a rájuk várakozó lovas csapattól.

Kora délutánra járt az idő, a lovasoknak szemébe sütött a nap. Lóra szálltak ugyan, de még várakoztak a magaslaton, a terebélyes tölgyek között.

Ezeket a Barátokat – a makedón nemesség színe-javát, mind a három ezredet – Parmenión, a vezérkar főnöke vezényelte. Régi tapasztalatból mindnyájan tudták, hogy Parmenión addig nem ad parancsot az előnyomulásra, amíg erre Philippostól utasítást nem kap. De nem jött semmi rendelkezés a sánta vezértől, aki valahol a thébai falanx ellen harcoló katonák között tartózkodott. A Barátok a balfelől hangzó zajból arra következtettek, hogy a makedónok hátrálnak, és visszafelé mozognak, felfelé a hegyoldalon. Ez annyit jelentett, hogy a thébaiakat nem sikerült feltartóztatni.

A várakozás feszült izgalma meglátszott a fegyveres lovasokon, jóllehet hozzászoktak már az efféle helyzetekhez. A fák között, a felszálló porfelhőkben csupán annyit tudtak kivenni, hogy tőlük balra a *hypaspitések* – segédcsapatok – kis létszámú köteléke áll. Időnként kurta zekét viselő krétai íjászok rajai vonultak át az előttük levő lejtőn, hogy fedezzék őket. A porfelhőt valósággal izzó fényűvé tette az erős napsütés, úgyhogy ennél többet a lovasok nem láthattak.

Idegesen igazgatták zsibbadozó karjukon a pajzs csatlószíjait, fészkelődtek a nyeregben, de egyikük sem szólt semmit, mert mindenki feszülten hallgatózott. Mindazonáltal fegyelmezetten várták a parancsot, s nem is mozdultak volna el a helyükből, ha az egyik lovas meg nem bontja soraik rendjét – és ha az a lovas nem Alexandros, Philippos fia lett volna.

Alexandros is ott várakozott fekete lovának hátán, de egyre erősebben érezte, hogy vibráló idegei hamarosan felmondják a szolgálatot. Héphaistiónnal együtt őt is a Barátok csapataihoz osztották be, ezredparancsnoki ranggal, bár az ezredet valójában Philótas, Parmenión tapasztalt fia vezényelte. Alexandros mellett egy óriás termetű harcos ült türelmesen a lován – Kleitos volt a neve, de többnyire csak „Feketének" szólí-

tották, mert jóformán egész testét égett faszínűre perzselte a nap. Neki kellett vigyáznia Alexandros testi épségére, ezért szorosan mellette maradt, hogy térdeik szinte érintették egymást, és visszafogta Bukephalost, ha az már nem bírt magával. Kleitos, a Fekete, roppant nyugodt, higgadt természetű ember volt, s talán még egy tölgyfában is több idegesség lakozott, mint az ő robusztus testében.

Alexandrosnak azonban kínos erőfeszítésbe került, hogy meztelen térdeinek remegését megszüntesse; letörölte a jobb kezén kiütközött verejtékcseppeket, s gyötrődve gondolt arra a pillanatra, amikor majd beleveti magát a vadul kavargó harc forgatagába, ott a porfelhő mögött, ahonnan a csatazaj hol erősödő, hol halkuló hangjai ütköznek a dobhártyájába, mint a tengerpartnak verődő hullámok dörgő robajai és gyengén morajló neszei. Szaporán lélegzett, torka kiszáradt. A félelem vasmarokkal szorította a szívét, súlyos láncokat rakott rá, mely egyre szorosabb lett, amint múltak a percek, és amint a nap izzó fénye mind tűrhetetlenebbül sütött a szemébe. Érezte, a mögötte álló lovasok figyelik őt, és máris észrevették, hogy elhatalmasodik benne a félelem.

Jeges hidegség markolt a gyomrába, olyan kínokat okozva, hogy kénytelen volt nagyokat nyelni meg köhögni, különben elhányta volna magát. Kleitos, a Fekete, lustán kapargatta, piszkálgatta az egyik karsebén képződött vart, és a fák mögül jövő lárma helyett most sirályok jajgatása hallatszott.

De hát errefelé nem lehetnek tengeri sirályok...

Alexandros érezte, hogy mozognia kell, mert másképpen nem tudja legyűrni az egyre jelentkező rosszullétet. Megrántotta a fekete ló kantárszárát, térdeit megfeszítette, és Bukephalos kitört a sorból. Kleitos felkiáltott, de Alexandros nem értette, hogy mit; egy gally az arcába csapódott; feje elé kapta pajzsát, s lova sörényére hajolva vágtatott el egy csoport íjász mellett, akik elképedve bámultak utána.

Más lovasok is nyargaltak utána, de azokat nem láthatta. Valami fém súrlódott a pajzsához, Bukephalos félreugrott, úgyhogy térdeivel keményen kellett szorítania a megriadt állatot. Hirtelen érezte, hogy a ló hatalmas ugrásra lendül. Alatta emberek lapultak a földhöz. Csak most vette észre, milyen őrülten vágtatott, s megpróbálta lassúbb ütemre fogni a nekivadult lovat.

A porfelhőn keresztül emberalakok rajzolódtak ki előtte; sokan voltak, egymás mellé préselődve álltak, dárdájuk hegyét feléje tartották, a sok dárdahegy szinte egyetlen sorrá folyt össze. Alexandros összegörnyedve a pajzsa mögé húzódott; fekete lova hirtelen megállt, felágaskodott, ide-oda táncolt, aztán megint nekiiramodott... Két sebesült em-

bert látott a földön, egymásnak vetették a hátukat, feléje nyújtogatták fegyvertelen kezüket, mintha jelezni akarnának valamit...

Amikor végre sikerült megfékeznie fekete lovát, mélyen bent találta magát egy sűrű cserjésben, mely valami folyóvíz szélén nőtt. Hallgatózni próbált, de a füle annyira zúgott, hogy nem hallott semmit. Iszonyú szomjúságot érzett, leszállt a lóról, hogy odavonszolja magát a vízhez; a gyeplőszárat a csuklójára csavarta. Lehasalt a parton, száját a folyó fölé tartva szürcsölte a vizet, majd a fejét is megmártotta. Amikor megtörölgette a szemét, látta, hogy Bukephalos is ott vedeli a vizet mellette. Türelmesen várt, hogy a ló is kedve szerint ihasson. Most már könnyen lélegzett, rosszulléte elmúlt. De valahogy nem volt kedve mozogni. Valahonnan a cserjés mögül kiáltások, szekérnyikorgások távoli visszhangja hatolt a fülébe.

Aztán észrevette, hogy az égbolt megváltozott. Az éles napfény eltűnt, és a domb fölött összegyűlt felhők sötét színt öltöttek. Kinyújtotta a karját, megfordította a lovát, és a tisztáson át visszatért a sűrűbe. Rábukkant valami ösvényre, azon ment tovább; az ösvény keresztülhaladt egy gyümölcsösön, majd fehér kőtemplom mellett vezetett el. Alexandros embereket látott feküdni a templom körül; mozdulatlanul nyúltak el, mintha kőbálványokká váltak volna.

Időnként bizonytalan körvonalú valamiket látott mozogni a lenyugvó nap utolsó, bágyadt fényfoltja felé. Próbált visszaemlékezni, de az elmúlt órákat nem tudta emlékeivel kitölteni.

Úgy látta, hogy ezen a darab földön már alighanem véget ért az ütközet. Csak az itt-ott égő őrtüzek fénye integetett feléje.

Majd egy emberre lett figyelmes, aki ide-oda járkált a réten, és lelehajolt, valahányszor egy-egy sebesült katona nyöszörgését meghallotta. Feltűnt neki, hogy a bolyongó embert fegyveres, pajzsos katonák osztaga kíséri – és akkor döbbent rá, hogy az apját látja maga előtt. Amikor Philippos megpillantotta a fiát, ráemeredt, majd elbődült:

– Hála a mindenható és magasságos isteneknek!

Megragadta Alexandrost, megtapogatta, hogy nem sebesült-e meg valahol, majd vadul ölelgetni kezdte:

– Philótas megesküdött rá, hogy olyan eszeveszetten száguldtál el a falu felé, mintha tüzes démonok ragadtak volna magukkal. Eltűntél, de úgy, hogy sehol sem tudtak rádakadni elesett tetemedre. No de most nem fogom sajnálni az aranyat attól a tolvaj Delphoitól!

Hirtelen elkáromkodta magát. Jó sok bor volt már benne.

– Te fiú, mi bújt beléd, hogy parancs nélkül megindítottad a Barátokat? Parmenión nem kapott támadási parancsot. Még korai lett volna.

A fickók azt mondják, hogy ők Philótast követték, Philótas pedig azzal mentegetőzik, hogy teutánad ment. Miféle démon szállt meg, he?

– Nem tudom. Féltem.

Philippos a fia felé fordította sebhelyektől tarkálló koponyáját, és élesen ránézett. Alexandrost megcsapta a borgőzös száj lehelete.

– Féltél? Ne mondj már ilyet. Nem volt könnyű dolog ott a chairóneiai magaslaton. Parmenión úgy festett, akár valami hazajáró lélek, nekem meg tán még a beleim is lúdbőröztek az izgalomtól. Az ilyesmit senki sem kerülheti el, amikor közvetlen hadiakció előtt áll. Csak az a fontos, hogy tiszta maradjon a fejed, amíg el nem készültél a munkáddal...

Alexandroson a megkönnyebbülés kellemes érzése hullámzott végig; nagyon félt, hogy apja lehordja őt a sárga földig. De úgy látszott, mintha Philippos megértené, milyen lelkiállapotban lehetett a fia ott, abban a tölgyesben.

Philippos belebámult a sötétségbe, és megint mérges szitkokra fakadt. A fenébe is, túl sok ember harapott fűbe néhány röpke óra alatt. Nem, egy ütközetet sohasem szabad ilyen módon megvívni. A Barátok tehetnek mindenről, mert belerohantak a csatába, mielőtt rájuk került volna a sor.

Fiára támaszkodva sántikált tovább a homályban fekvő emberi testek között, dühös szitkokat szórva saját fejére, meg azokra, akik ilyen durva baklövést követtek el. Neki az volt a haditerve, hogy át kell engedni a thébaiak falanxját – ezért is állított a falanx elé kis létszámú kötelékeket. A falanx után nyomulnak majd az athéni hopliták; de a makedónok még akkor is várnak, mert holtbiztos, hogy az ellenség már győztesnek véli magát, és kezd bomlani a hadirendje. És *akkor*, akkor rájuk ereszti a Barátokat, a hypaspistéseket meg a thessaliai lovasságot...

Alexandros sohasem feledte el azt a percet, amikor a részeg, de csodálatosképpen mégis tiszta fejű Philippos felvezette őt arra a lejtőre, ahol éppen az elesettek fegyvereit szedték össze.

– Itt álltak a thébaiak – magyarázta neki. – Amikor olyan idős voltam, mint te, gyakran végignéztem a kiképzésüket. Ezek nem adták be a derekukat, mint az athéniek. Utolsó leheletükig verekedtek, meg kellett ölni valamennyit – ostoba fickók... kár értük... mintha vasból gyúrták volna őket...

Tovább botorkáltak a sötétben. Philippos félhangon mormogott, dünnyögött, nem lehetett érteni, hogy mit. Egyszerre azonban tisztán, érthetően csengett a hangja – görögül idézte Démosthenés szavait: „*Ha-*

zánk forrásaira, a földjét öntöző folyókra, a lankás halmokra, melyek édes otthonunkká váltak..."

A csatatéren megtalálták az athéni szónok pajzsát – ráismertek az aranybetűs jeligéről: „Szerencsével." Sokan látták – és a csata után elmondták Philipposnak, hogy Démosthenés elhajígálta fegyvereit, és honfitársaival együtt fejvesztve menekült a chairóneiai völgyből.

Később, amikor Athénben unszolták Démosthenést, hogy beszéljen a néphez, ezekkel a szavakkal hárította el a felszólítást:

– Chairóneia beszélt már helyettem.

Az athéni polgárokat valósággal elkábította a chairóneiai katasztrófa, és dermedt rémülettel fogadták azt a hírt, hogy a makedónok bevonultak Thébaiba. Most már hajlandók voltak elpártolni szónokuktól meg a háború többi hívétől, hogy megbékítsék Philippost. Valahányszor Démosthenés megjelent a város utcáin, gúnyos pisszegésekkel fogadták, és ezt kiabálták utána: „Kígyó!" Politikai orátorok arra emlékeztették hallgatóságukat, hogy Démosthenés beszédei a „dolgozószoba olajlámpásának szagától bűzlenek." Az egyik ilyen vádaskodónak Démosthenés a következő megjegyzéssel vágott vissza:

– Az én lámpásomnak más szaga van, mint a tiéteknek.

Ámde – és ez meglepett mindenkit – Philippos nem tartott igényt a gazdag városközösség birtoklására. Néma csodálatot érzett az Akropolis nagyszerű városa iránt – a világvárosban elfogódott szívvel szemlélődő barbár hegyilakó megilletődése volt ez.

Jóakaratát és barátságos érzületeit kimutatandó, követeket küldött Athénbe. Alexandros és Héphaistión is részt vettek a küldöttségben. A makedón királyfi mohón habzsolta a látnivalókat – most járt először ilyen sok művelt ember között. Felkereste az Areopagos ősi dombját; az éjszaka kellemes hűvösében órákig elüldögélt a Dionysos-színház nézőterének első sorában, amely márványból faragott karosszékekből állott; politikai kérdésekről vitatkozott a legelőkelőbb prostituáltak hangulatosan kivilágított kertjeiben – ezek a nők mindenről tudtak csevegni: a tengeri kereskedelemről, a szofisták divatos eszméiről, vagy Egyiptomról, a csodák országáról, ahol a Szfinx kinyilatkoztatja a jövendő titkait.

A két makedón ifjú gyakran sétálgatott Platón tanítványaival a Lykaionban. Ez a hely egy héroszról, Lykosról – a Farkasról – kapta a nevét. Héphaistión itt is csúfondárosan szellemeskedett:

– No, itt saját szemeddel láthatod azt a híres emberi fejlődést: farkastól héroszig, hérosztól filozófusig. Vajon mi következik ezután?

Héphaistión akkor sem hatódott meg, amikor Alexandrosszal együtt ott ültek a Parthenón alatti dombon épült palotában, a városi tanács politizáló tagjai között.

– Ezek a polgárok napidíjat kapnak, hogy táplálják magukat, és naphosszat itt ülnek, azon vitatkozva, hogy mit kezdjenek magukkal – jegyezte meg mosolyogva.

Alexandrosnak pedig eszébe jutott a stageirai filozófus panaszos megállapítása: az athéniek túlságosan absztrakttá váltak eszméikben és eszménykeresésükben.

Találkoztak deres szakállú emberekkel, akik még ismerték Sophoklést, és annak idején sokat élcelődtek a csúnyaságán; akik ott voltak Euripidés darabjainak első előadásán – ezek a színdarabok, például a *Trójai nők*, éppen úgy foglalkoztak asszonyi sorsokkal, mint férfiak történetével, s ezt a gátlásokat nem ismerő Aristophanés alaposan kiaknázta a maga *Lysistraté* című komédiájában. Való igaz, hogy a metropolis társaságbeli hölgyei modernebb gondolkozásúak voltak, mint a férfiak, és nem mentek a szomszédba szellemes irodalmi idézetekért: *„Ha látom, milyen pimaszul gazdaggá tettek engem az istenek, miért is vonnám kétségbe létezésüket?"*

Ezek a művelt hölgyek igen szellemes társnőknek bizonyultak, amellett jóval magasabb színvonalat képviseltek, mint partnereik. Derűs lenézéssel viseltettek a faragatlan makedón hegyilakók iránt, de kicsinylésüket nem mutatták ki, mert nagyon jól tudták, hogy ezek a hegyvidékiek immár egész Görögország legbefolyásosabb emberei, ha gazdagságuk még nem is a legnagyobb. A *hetairák* érzékenyen reagáltak a politikai széljárás változásaira, és nagy érdeklődéssel figyelték a várható fejleményeket.

Alexandrosnak feltűnt, hogy a hölgyek lakosztályaiban nem találkozott gyermekekkel. Héphaistión tüstént készen állt a jelenség magyarázatával:

– Nem akarják, hogy a gyerekek ott lábatlankodjanak a fogadótermekben, folyton enni kérjenek, és a látogatókat papának szólítsák. De egyébként is, nincs sok gyerekük, mert ahhoz az új praktikához folyamodnak, amit magzatelhajtásnak neveznek. Nem tudom, hogy ez jó-e vagy rossz, mindenesetre lejjebb szorítja a népszaporulatot. A mi asszonyainkkal másképpen áll a dolog: ők egész rakás gyereket szülnek. Láttad azt a lányt, akit Thaisnak hívnak? Képzeld el, ha gyereke volna. Hiszen maga is gyereklány még.

Héphaistión nem látott semmi rosszat abban, hogy ezek a nyilvános hölgyek befolyást gyakorolnak a közéletre.

– Mi van abban? – mondta. – Hát én nem adtam-e el a testemet? De én csak kemény ütéseket osztogatok és kapok. Ők szintén áruba bocsátják a testüket, de ráadásul még műveltséget is nyújtanak.

Athén sok másban is különbözött Pellától, az álmos, vidéki várostól. Roppant gazdagság áramlott ide: az adójövedelmek, a szolgáltatásra kötelezett szigetekről befolyó dézsmák és illetékek, valamint az egyre nagyobb méreteket öltő tengerentúli kereskedelem folytán a városban új utak épültek, és hatalmas arányú közmunkák folytak.

A boltok pultjain szüntelen csengtek a gazdát cserélő ezüstpénzek; az árak fantasztikusan magasak voltak a pellai árakhoz képest. Lent a kikötőben kerek hasú kereskedő-gályák csak úgy ontották magukból az Euxeinos partjairól hozott gabonát, épületfát, fémrakományokat, meg a távoli szigeteken vásárolt fekete és fehér rabszolgák csoportjait. A naphevítette rakpart fölött erős borszag terjengett. Alexandros, aki Aristoteléstől megtanulta, hogy a dolgok okait kell fürkészni, megállapította: ezt a pénzbőséget az állandó áremelkedés idézte elő. Az áruk értéke megnövekedett, a munka viszont olcsó maradt, mert rengeteg volt a facér katonák száma, és a rabszolgák beözönlése is folytatódott. Azonkívül Athén a maga új iparágaihoz szükséges nyersanyagokat keletről, Ázsia szigeteiről és partvidékeiről hozta be. Ez a nagy gazdagság új arisztokráciát termelt ki Athénben, három nemzedékkel a polgárháború után.

Alexandros a zsúfolt utcákon járva mindenhonnan láthatta Pallas Athéné istennő gigászi nagyságú szobrát, melynek csillogó aranya és halvány fényű elefántcsontja csodálatosan tündökölt a derűs égbolt makulátlan kékségében. Ha felpillantott erre a fenséges és lenyűgöző istenszoborra, eszébe jutott, hogy odahaza Pellában az Isten-Atya kicsiny oltára elfér az ablak alatt.

Sokan emlegették előtte a száz esztendős Isokratést, akit abban az évben temettek el. A filozófus Isokratés is a demokrácia eszményének szentelte egész életét, mint Démosthenés. De neki – Démosthenéstől eltérően – az volt a véleménye, hogy a hellén városállamok a hanyatlás állapotába jutottak.

Hogyan beszélhet valaki hanyatlásról – érveltek a polgárok –, amikor a statisztikai adatok szerint Athén külkereskedelme olyan arányokat ért el, mint még soha, és a kolóniák – kivéve a makedónok kezébe került kikötőket – jobban virágoznak, mint valaha? A népességre vonatkozó számadatok, az ezüsttartalék mennyisége, az iskolák és a közlétesítmények száma – mindez világosan megmutatja, hogy Isokratés el-

vetette a sulykot. Isokratés – magyarázgatták az emberek – élemedett kora miatt csupán a régi, primitív városállamra tudott gondolni – arra az időre, amikor a lakosság túlnyomó többsége mezőgazdasággal foglalkozott, és az iparosodás még nem köszöntött be az új köztársaságba. Isokratés azon sopánkodott, hogy a hellén városállamok képtelenek békében élni egymással, sőt egy-egy városon belül is viszályok dúlnak. Valamennyien – Spárta, Athén, Argos, Delphoi, Korinthos, Thébai – előbb a hegemóniáért, majd a kereskedelmi előnyökért marakodtak egymással, most pedig belső ellentéteik támadtak a vagyonos osztály és a dolgozók osztálya között. Így beszélt az elaggott Isokratés, és az a szóbeszéd járta, hogy a chairóneiai vereség után önkéntes éhhalállal vetett véget életének.

Az aggastyán filozófus valóban azzal vádolta a modern városállamokat, hogy most, száz esztendővel a salamisi győzelem után, kiszolgáltatják magukat a perzsa hatalomnak. Mert – magyarázta – a perzsák diplomáciai ügyességük és aranyuk segítségével megszerezték maguknak azt a győzelmet, amelyet hadiflottáik és szárazföldi seregeik nem bírtak kivívni Salamisnál és Plataiainál. Most már hatalmasak; a spártaiakat rávették arra, hogy kölcsönös segítségnyújtási szerződést írjanak alá; az ázsiai hellén kolóniák behódoltak a perzsa államhatalomnak; perzsa hajóhadak uralkodnak a tengereken; és még az athéni választásokat is a perzsa király aranyai döntik el.

Ilyen körülmények között – folytatta Isokratés – a hellén városállamok csak akkor maradhatnak fenn, ha erőiket egyesítve arra törekednek, hogy lerázzák magukról az ázsiai birodalom arany igáját. Üzenjenek hadat Perzsiának, egyesült haderejükkel keljenek át a tengeren, hogy felszabadítsák a kolóniákat – ily módon megvédelmezhetik demokráciájukat, és visszaszerezhetik ősi örökségüket.

Isokratés elismerte: a közös erővel megindítandó ázsiai háború talán szükségessé teszi majd, hogy a szövetséges városállamok elfogadják Makedoniai Philippos főhatalmát; Philippos jóformán görögnek számít, és ő az egyetlen megfelelő ember egy ilyen háború irányítására. Az agg filozófus temetése után az athénieknek eszükbe jutott ez az utolsó jó tanács.

Szinte eszeveszett örömet éreztek, amikor látták, hogy a chairóneiai vereség után Athén nem jutott Thébai sorsára. Hisztérikus elragadtatásukban athéni polgárjogot szavaztak meg Philipposnak. Igyekeztek elfelejteni Isokratés valamennyi intelmét, kivéve azt az egy tanácsát, hogy fogadják el Philippos védnökségét. Amikor a rettegett makedón hadsereg helyett Alexandros jelent meg a városukban küldött-társaival, min-

den lehetséges módon hízelegtek neki. Csak Démosthenés barátai jegyezték meg, hogy a farkaskölyök is farkas.

Philippos pedig azzal, hogy jóakaratának bizonyítására a fiát küldte hozzájuk követségbe, valóságos diplomáciai csodát művelt a chairóneiai csatát követő esztendőben. Miután kémei mindenről pontosan informálták, gyors lépésre szánta el magát. Mielőtt még a rivális városoknak idejük lett volna megfontolni akciójának horderejét – felszólított minden görög városállamot, hogy küldjék el képviselőiket a Korinthosban megtartandó kongresszusra.

Philippos látszólag a közömbös érdeklődő fülével hallgatta az előtte vitatkozó görög küldöttek problémáit. Minden problémára tudott valami megoldást javasolni.

A megosztottság állapotát oly módon szüntette meg, hogy Spárta kivételével valamennyi görög várost ligába tömörítette. Legyen a neve Hellén Liga, és válasszon magának külön tanácskozó és irányító szervet; ő, Philippos nem kíván beleavatkozni a liga ügyeibe, csupán háború idején. Minden egyes város alkotmánya, tulajdonjogai és kiváltságai változatlanul megmaradnak. Egyetlen város sem kötelezhető adófizetésre. Még a köztük felmerülő, nagy horderejű vitás kérdésekkel sem kell Philipposhoz fordulniuk; mindent a vallási jellegű tanács fog legfelső fokon eldönteni.

Sőt mi több, Philippos hajlandó elfogadni Isokratés tervét. Az egész egyesült görögséget kész háborúba vezetni a perzsa uralom ellen, hogy felszabadítsa a tengereket, szabaddá tegye a kolóniákat, és Hellast hozzásegítse igazi nagyságához. Az egyesült haderőt nem mint makedón király, hanem mint Hellas vezértábornoka fogja vezényelni. Mindegyik várostól egy-egy önkéntes gyalogsági különítményt fog kérni. Csak Spártától nem, mert az szövetségese az ázsiaiaknak. (A spártaiak nem csatlakoztak az új Hellén Ligához, s Philipposnak azt üzenték, hogy ők „vezetni szoktak, nem vezettetni".)

Amikor a görög városok küldöttei látták, hogy semmit sem kell fizetni a hódítóknak, hogy veszteni való nincs, viszont tekintélyt és hatalmat lehet szerezni – lelkesen elfogadták Philipposnak a nagyobb Hellas megteremtésére vonatkozó tervét.

Alexandros, aki a korinthosi színházban lezajlott kongresszus valamennyi ülésszakát végighallgatta, a végén tanúja lehetett annak, hogy apját szabadítónak és a jelen legnagyobb államférfiának kiáltották ki. Démosthenés, amikor megtudta a korinthosi kongresszus határozatát, önkéntes számkivetésbe vonult, kijelentvén, hogy képtelen végignézni a görög demokrácia halálát.

Philippos úgy rendelkezett, hogy a görög városokban toborzott csapatok a következő évben csatlakozzanak hozzá a Királyi Úton, amikor ő seregével a Dardanellák felé vonul. Addig is előre küldte Parmeniónt, vezérkari főnökét, hogy megfelelő haderővel biztosítsa a tengerszoroson való átkelés ázsiai hídfőállását. Alexandrost maga mellett tartotta, hogy figyelje, tanulmányozza az előkészületeket. Közben arra is szakított magának időt, hogy gyengeelméjű fiát, Arrhidaiost eljegyezze egy alacsonyabb rangú nemes lányával; ez a család az ázsiai parton lakott.

Philippos most végre elégedett volt: a korinthosi tárgyalások eredménye kárpótolta a chairóneiai csatában elszenvedett nagy emberveszteségért. Az a nagy győzelem, amelyet a görög városállamok kongresszusán kivívott, biztosította Makedonia uralmát.

Minthogy oly jelentős lépést tett előre tervei megvalósításának útján, némi pihenést engedélyezett magának, makedónjainak pedig megengedte, hogy nagy dáridóval ünnepeljék meg hazatérését.

És akkor, sikereinek teljében, gyilkos merénylet oltotta ki az életét. Az emberek pedig megemlékeztek a pythiai papnő jóslatáról: a legyőzöttek Chairóneiánál sírtak, a hódító pedig meghalt.

Olympias, miután tudomásul kellett venie, hogy nem a király felesége többé, szolgaszemélyzetével visszavonult egy külön házba a temető közelében; nem akart találkozni sem Philipposszal, sem az új menyasszonnyal. Ragyogó selyemruháit félretette, sötét színű köntösökbe öltözött, és hosszú órákat töltött némán, szótlanul a rokkája mellett. Ha eltávozott hazulról, fedett gyaloghintóba ült, hogy Pella utcáin senki se láthassa meg az arcát – a gyaloghintó azonban maga is elég nagy feltűnést keltett. Az emberek arról kezdtek beszélni, hogy Épeiros hercegnője, aki feleség korában sohasem zárkózott el a világ szeme elől, most úgy bujkál, mint egy elűzött, kitaszított asszony. Mások megfigyelték, hogy csak éjjel szokott gyalog kimerészkedni, akkor is csak a temetőben jár, mint valami második Médeia, azokban az órákban, amikor az alvilági Hekaté sötét hatalma a legerősebb.

Olympias az ablakából szokta figyelni a Pellába özönlő újfajta idegenforgalmat – hadi felszereléseket kínáló tyrosi és karthagói kereskedőket, barbár törzsek követeit, görög prostituáltakat és politikai ügynököket. Philippos udvara egy évnél rövidebb idő alatt Hellas tengelyévé változott. Olympias azelőtt gyakran álmodozott ilyen diadalról, de úgy képzelte, hogy az a saját diadala lesz.

Amikor Alexandros végre hazaérkezett, anyja nem panaszkodott

előtte balsorsa miatt. Csak annyit mondott neki nyugodt hangon, hogy a végzet keze letaszítja azokat, akiket sikereik túlságosan magasra lendítettek. Neki most már minden reménye Alexandrosban van, és csak attól fél, hogy nem képes megvédeni fiát a részeges Philippos erőszakos durvaságaitól.

– Pedig még régen – mormogta a gyapjúszálakkal babrálgatva –, amikor a szívem alatt hordoztalak, megfogadtam az Isten-Atyának, hogy minden lépésedre vigyázni fogok.

Kiváltképpen arra intette fiát, hogy legyen óvatos, ne ingerelje maga ellen Kleopatra erőszakos természetű rokonait. Ezek most, hogy a lány gyereket vár, úgy viselkednek, mintha az ő családjuk volna egész Pella gazdája és döntőbírája. Alexandros különösnek találta, hogy szenvedélyes, féktelen természetű anyja szelídségre inti őt.

– Féltem az életedet – magyarázta Olympias, még mindig egy laza gyapjúgombolyaggal bíbelődve.

Alexandros megjegyezte magának, hogy Philippos, aki azelőtt az ünnepi lakomákon egyedül szokott ülni az oroszlán-címeres padon, most Attalost, Kleopatra nagybátyját is maga mellé ülteti, jóllehet Attalos részeg állapotban nagyon mocskos szájú volt. Ami Philippost illeti, róla sohasem lehetett tudni, részeg-e vagy sem. Amikor Attalos durva szavakkal ingerelte Alexandrost, Philippos néma csendben maradt, mintha figyelné mindkettőjüket. Kleopatra most már nem töltögetett nekik bort, ha együtt ültek, mert terhessége már erősen meglátszott rajta.

Attalosnak nem tetszett, hogy Alexandros mindig érintetlenül hagyja boroskupáját.

– Bezzeg titokban bőven öntözöd az oltárra, amikor a *te* Atya-Zeusodnak áldozol – szokta mondogatni. Egy este pedig hirtelen felállt, serlegét magasra emelte, és elordította magát:

– Adják az istenek, hogy Kleopatra fiút szüljön, aki törvényes örökösöd lesz majd, Philippos!

Alexandros indulata hirtelen fellángolt, és nem látott mást maga előtt, csak Attalos szakállas, gúnyos, kihívó arcát. Megragadta borral teli kupáját, a gúnyosan vigyorgó arc felé hajította, s miközben a háta mögé nyúlt valami fegyver után tapogatózva, vadul felkiáltott:

– Azt mondod, fattyú vagyok?!...

Fegyvert nem talált, felugrott az asztalra, hogy puszta kézzel nekirontson Attalosnak. Ebben a pillanatban Philippos kiragadta a mögötte álló fegyverhordozó kezéből a kardját, felugrott, és fia felé tört etett, de mivel már bizonytalanul állott a lábán, megcsúszott a síkos kőkockákon, és elterült a földön. Alexandros dühtől reszketve nézett le az

asztal tetejéről az apjára, majd nagy ívben keresztülugrott rajta, és egyetlen szökkenéssel az ajtónál termett. Onnan üvöltött vissza:

– És ez az ember akar titeket Ázsiába vezetni! Hiszen még egyik padtól a másikig sem képes menni!

Végignézett a rámeredő, elképedt arcokon, meg az apján, aki nehézkesen tápászkodott fel a kőpadlóról – aztán sarkon fordult, és kirohant a teremből. Végigszáguldott az őrök között, ki a fáklyákkal kivilágított épületből, és egyenesen abba az utcába futott, ahol Olympias háza állott.

Anyját még ébren találta, a rokkája mellett ült. Nem ért rá magyarázkodni, csak annyit kért tőle, hogy egy cseléd tüstént siessen a királyi istállóba és hozzák el neki Bukephalost. Még egy óra sem telt bele, ott lovagolt fekete paripáján a sötét úton, Olympias kocsija mellett – Épeiros erdőségei felé.

Amikor elértek Olympias régi családi házához, Alexandros búcsút vett anyjától, és egyedül lovagolt tovább észak felé, a hegyekbe. Úgy vélte, hogy ha nincs vele anyja, aki folytonosan csak zaklatná, könnyebben el tudja majd felejteni azt a pellai éjszakát. S mialatt maga elé képzelte a szökésén élcelődő Attalos gúnyoros vigyorgását, egyre mélyebben hatolt az erdő sűrűjébe, mert attól tartott, hogy esetleg makedón emberekkel találkozik. Egy hírvivő lovas azonban megtalálta a nyomát, s addig hajszolta lovát, míg utol nem érte Alexandrost. Levelet nyújtott át neki – az apja küldte. A görög tanácsadók – írta Philippos – azt kérdezték tőle: hogyan tud majd rendet tartani az új Hellén Ligában, ha még a saját házanépét sem képes összefogni? Azt kívánta fiától, hogy térjen vissza és foglalja el azt a helyet, melyet mostanáig betöltött a hadseregben.

Amikor Alexandros megmutatta a levelet anyjának, az nem tett ellenvetést; a fiú kissé csodálkozott is ezen. Olympias kijelentette, hogy ő csöppet sem bízik Philippos levelének őszinteségében, mert az az ember, akit saját katonái Rókának neveznek, akkor a legveszedelmesebb, amikor nagyon barátságosnak látszik. Mégis azt tanácsolja, hogy térjen vissza és nézzen szembe ellenségeivel; az ő fiát – és ezt jól tudja – azok a Hatalmak védelmezik, akik a hős Achilleust is megoltalmazták minden veszedelemben. Alexandros bízvást számíthat ezekre a segítő Hatalmakra, akik más emberek számára érzékelhetetlenek és felfoghatatlanok.

Pellában Philippos úgy fogadta a visszatért szökevényt, mintha mi sem történt volna azon a borgőzös éjszakán. Tüstént arról kezdett beszélni, hogy kerekekre szerelve akarja szállíttatni azokat a szétszedhető kata-

pultákat, amelyeket Deiadés tervezett az ázsiai hadjáratra. Olympiasnak meglehetősen gyanús volt ez a nagy harci kedv. Mert – magyarázta fiának – Philippos rendszerint éppen az ellenkezőjét cselekszi annak, amit nyilvánosan hangoztat. Miért is szállna most hadba, miért vonulna Ázsiába, amikor Görögországot még csak félig sikerült pacifikálnia? Sokkal valószínűbb, hogy Alexandrost akarja eltávolítani. A hadigépekkel majd Alexandrost is elküldi, hogy a tenger túlsó partján csatlakozzék Parmeniónhoz – legalábbis addig távol akarja tartani, amíg ki nem derül: fiút vagy leányt szül-e neki Kleopatra?

Ptolemaios is bosszankodva mondta Alexandrosnak, hogy idióta féltestvére egy keleti kormányzó családjába fog benősülni, egy másik féltestvére – Philippos törvénytelen lánya – herceget kapott vőlegényül, csak éppen róla, Alexandrosról nem esik szó. Philippos még sohasem említette, hogy fiának megfelelő házasságot kellene kötnie. Pedig – vélte Ptolemaios – Alexandrost állandóan élénk figyelemmel kíséri a közvélemény, mert Chairóneia óta az egész hadsereg szentül hiszi, hogy szerencsét hozott a makedón fegyvereknek.

Alexandrost meglehetősen felbolygatták Ptolemaios szavai; édeskeveset értett ő az efféle házasságkötési ügyekhez. Anyja előtt sem merte szóba hozni a dolgot, hanem elhatározta, hogy a saját szakállára fog cselekedni. Megbízta egyik jó ismerősét – az új színház egyik színészét –, utazzon el ahhoz a keleti kormányzóhoz, és Alexandros nevében mondja meg neki, hogy ne Arrhidaioshoz, hanem őhozzá adja a leányát. Mindazonáltal előre sejtette, hogy Philippos nem fogja őt elengedni maga mellől, és ezt az önálló diplomáciai próbálkozását sem bocsátja meg neki. Mégis elszánta magát erre a lépésre, mert meghajszoltnak, kimerültnek érezte magát, s jól esett, hogy mások tanácsaira támaszkodhat.

Úgylátszik, Philippos megtudta a titkát, még mielőtt a színész-küldött visszatért volna Pellába. Egy napon besántikált Alexandros szobájába – mögötte jött Philótas –, mogorván leült, és dörzsölgetni kezdte fésületlen koponyáját. Philótas, a Barátok egyik ezredének parancsnoka, az ajtó mellé cövekelte magát, mintha szolgálatban volna, pedig akkoriban már bizalmas lábon állt Alexandrosszal.

Philippos színjózan volt. Fáradtnak látszott, amint végigjártatta tekintetét a könyveken, az éjjeli lámpásokon meg a félig kész rajzokon, amelyek szanaszéjjel hevertek a szobában.

– Meddig leszel még ilyen tökfilkó? – dünnyögte kelletlenül. – Mikor hagyod már abba ezt az egész ostobaságot? Mindig csak mások irkafirkáival tömöd a fejed, és csak fecsegsz bele a nagyvilágba. Kényes-

kedve felnyerítesz, mint egy kancacsikó, valahányszor az ember toppant egyet, vagy hörpint a boroskupájából.

Ép szemével élénken pislogott, és megenyhült hangon folytatta:

– A pokol kutyáira mondom, bár sose lettek volna nevelőid! Dehát ezen már nem lehet segíteni. Figyelj ide. Arrhidaios komoly probléma volt. Azt akartam, hogy benősüljön valahová, és elkerüljön innét. Te pedig a hadsereget fogod vezényelni majd egyszer, Parmeniónnal együtt. Azt akartam, hogy megtanuld a dolgokat. Hogy jól belelásss az ügyekbe, és bánni tudj az emberekkel. De ezt a képességet nem lehet elsajátítani, ha az ember csak a lantját pengeti, mint valami Orpheus, vagy matematikai problémákon elmélkedik. Vagy ha arra vár, hogy majd hirtelen megjelenik előtte egy égi hatalom, mint a színpadon, ahol egy gépezet odarepíti valamelyik istent, és az megoldja a drámaíró minden problémáját. Én azt akarom...

Hirtelen úgy érezte, hogy egy némaságba merevedett, makacs iskolásfiúnak prédikál, s hasztalan próbál áthatolni a konokság vastag falán.

– No mindegy, nincs értelme a mérgelődésnek – mondta félszegen. – A testem amúgy is törött már itt is, ott is. Hát majd ezt a fájdalmat is elviselem valahogy.

Alexandros még sokáig emlékezett rá, hogyan bicegett ki apja az egyoldalú beszélgetés után a szobából, fejét esetlenül félrebillentve az ajtófüggöny hasítéka előtt. Abban a pillanatban erősen hitte, hogy apjának esze ágában sincs eltávolítani őt.

De néhány órával később Philippos elrendelte, hogy Ptolemaios, Harpalos, Nearchos hagyják el Pella városát, és vonuljanak számkivetésbe. Ezzel a rendeletével Alexandrost legbizalmasabb barátaitól fosztotta meg.

Aztán elkövetkezett az a nap, amelyen Alexandros mostohanővérének menyegzőjét ünnepelték. Sohasem tudta elfeledni azt a napot: a Rokonok, a hallgatag Antipatér és Makedonia legelőkelőbb családjai ünnepélyesen egybegyűltek Aigaiban, a régi királyok félig rombadőlt palotájának csarnokában, mialatt kíséretük odakünn szórakozott, és a fuvolások nászdalokat játszottak. Ő maga néhány tiszt kíséretében egyedül állt a csarnok közelében. Aztán felrivalltak a harsonák. Nem is látta Philippost, amikor az kisántikált a durva kövekből összerótt kapun. A kürtösök teli tüdőből fújták a harsonákat, és a tömeg hátrább húzódott a kapu előtt, hogy utat engedjen a királynak.

És akkor Philippos térdre rogyott – egy fedetlen fejű férfi rohant rá, nagy üvöltéssel kést döfött a hátába. Megölte.

IV

A HEGYEK ÉS THÉBAI

Abban a pillanatban, amikor Philippos sebhelyektől borított testéből elszállt az élet, Makedonia léte is megszűnt. Nem olyan volt az ország, mint egy kapitányát vesztett hajó; inkább olyan hajóhoz lehetett hasonlítani, mely félig megépítve, gerendákkal aládúcolva feküdt a tengerparton, s építőmestere váratlanul otthagyta befejezetlen állapotban. Mert Philippos, Amyntas fia volt a makedón törzsek agyveleje, mozgató ereje, hadvezére és legfelsőbb törvényszéke. Nem maradt utána életképes kormányzó testület, nem voltak tapasztalt miniszterek, akik a kormányzatnak legalább a látszatát megőrizték volna, és nem volt jogutód sem, mert Philippos nem jelölte ki név szerint trónjának örökösét. Jövőre vonatkozó terveit sem ismerte senki pontosan, mert Philippos a maga nagy óvatosságában többet fáradozott ellenségei rászedésén, mint azon, hogy szándékait elmagyarázza bizalmi embereinek. Így hát nagy zűrzavar maradt utána.

A gyilkosság másnapján Aigaiból és Pellából egymásután utaztak el a föníciai kereskedőházak ügynökei, a görög városállamok képviselői, a látogatóba érkezett külföldi követek futárjai, az illyr és thrák törzsek kémei – mind, mind sietve oszoltak el a négy világtáj felé, hogy megvigyék mindenfelé a hírt: a makedón uralomnak vége.

Pellában pedig az idősebb Rokonok meg a nagy nemzetségek fejei tanácskozásra ültek össze a hadsereg főtisztjeivel. Az ősi törzsi szokás ugyanis megkövetelte, hogy vérbűn elkövetése esetén a nemzetségfők tanácsának kell ítélkeznie. A tanácsban Antipatér és a félszemű Antigonos elnökölt.

A nyomozás kiderítette, hogy egy Pausanias nevű fiatal makedón volt Philippos gyilkosa. Ő sem élt már; közvetlen a merénylet után megölte a tömeg az aigai palota udvarán. Kiderült továbbá, hogy Pausaniast csúnyán megsértették Attalos és Kleopatra emberei: egy vad tivornya után levetkőztették és elpáholták. Bebizonyosodott, hogy Pausanias fűhöz-fához folyamodott elégtételért, végül Philipposhoz fordult,

de az is elutasította. Többen látták, hogy ezután Olympiasnál és Alexandrosnál járt.

Alexandros kijelentette, hogy nem volt hajlandó meghallgatni Pausaniast; semmi köze sincs az egész ügyhöz. Határozottan tagadta, hogy ő adta volna Pausaniasnak azt a kelta kést, amellyel a gyilkosságot elkövette.

Valakinek mégis fel kellett tüzelnie a félbolond fiatalembert, hogy ölje meg Philippost. Pausanias Alexandros baráti köréhez tartozott – és e barátok közül néhányat nemrégiben száműzött a király; Alexandros nyíltan és hevesen civakodott apjával; Alexandros fékezhetetlen indulatosságát mindenki ismerte; Alexandros ott volt a tetthely közelében. És még valami: Kleopatra fiúgyermeket szült, aki idővel talán háttérbe szoríthatja a szeszélyes természetű Alexandrost.

Olympiast nem merték maguk elé idézni a vizsgálatot vezető nemzetségfők. Olympias papnő is volt, Épeiros hercegnője is volt, ugyanakkor Philippos özvegye és a gyanúsítottnak édesanyja. Szolgálói azt vallották, hogy amikor úrnőjük megtudta a gyilkosságot, valami ilyesfélét mormogott: *„férjre, apára* és *menyasszonyra"*. E szavakról megállapították, hogy Euripidés egyik tragédiájából valók, de nem tudtak mit kezdeni velük, hiszen nem bizonyítottak semmit.

Ezen a ponton aztán be is fejeződött a nyomozás. A nemzetségi törvény értelmében sem a Rokonok, sem a tábornokok nem ítélkezhetnek olyan gyilkosság ügyében, amelyet a királyi család valamelyik tagja ellen követ el egyik vérrokona.

Ugyanezek a nemzetségfők és tábornokok még nagyon is jól emlékeztek arra, hogy valamikor Philippos családjára a vérbűn átka nehezedett. Philippos anyja, a házasságtörő Eurydiké, tétette el láb alól Philippos idősebb fitestvérét, Perdikkast.

Az Attalos befolyása alatt álló makedónok Alexandrost tartották bűnösnek, de a többség akkor is, később is azon a véleményen volt, hogy Olympias bujtogatta Pausaniast a gyilkosságra. Addig beszélt neki, míg aztán Pausanias nem Attalosnak, hanem Philipposnak szegezte a kését. Maga Alexandros sohasem beszélt a gyilkosságról.

A nemzetségfők tanácsa tehát ily módon lezárta a vérbűn ügyét, de hátra volt még a nagy feladat: ki kellett neveznie a makedónok új uralkodóját. *Valakinek* okvetlenül el kell foglalnia Philippos királyi székét, különben a nagy nemzetségek újra szétszóródnak, és egymástól elszigetelődve fogják élni régi törzsi életüket a hegyekben meg a fennsíkon. A hadsereg tisztjei átvehetik ugyan azokat a szervezési feladatokat, amelyeket eddig Philippos maga végzett, de magának a hadseregnek

– főleg a közkatonáknak – névleges uralkodóra van szüksége, és ez a névleges uralkodó csakis Philippos sarjadéka lehet. Legjobb volna a félkegyelmű Arrhidaios, akinek a nevében az öreg Amyntas kormányozhatna. Vagy pedig Kleopatra újszülött fiát kellene megtenni királynak, s Antipatér meg Antigonos lehetnének a régensek.

Ami Alexandrost illeti, ellene több nyomós érv szólt: a szóbeszéd szerint nem Philippos nemzette; nem törődik az emberekkel, csak a tanulmányai érdeklik, és semmi tapasztalata sincs a vezetésben; Philippos meggyilkolása felidézte a vérbosszút, s most egymást fogják követni a nemzetségek közötti megtorló gyilkosságok, ezek letöréséhez pedig erős kézre van szükség.

A veterán tábornokok azt követelték, hogy azonnal hozzanak határozatot, és ahhoz feltétlenül ragaszkodjanak. S bár nagy volt a vita, végül mégis megszületett a döntés. A gyűlés után Antipatér és Antigonos bementek Alexandros dolgozószobájába. Alexandros felpillantott könyveiből, és hellyel kínálta őket, de mindkét férfi állva maradt. Közölték vele a hadsereg határozatát. Philippos – úgymond – nem nevezte meg utódját, de huszonkét esztendős Alexandros fiára bízta a hadsereget, és Alexandros Chairóneia után ezt a feladatkört be is töltötte. Tehát most ő a makedónok királya.

Amikor Parmenión, a sokoldalú és tekintélyes vezérkari főnök sietve visszatért a keleti határról Pellába, ő is hozzájárult a többiek döntéséhez. A három főparancsnok valószínűleg jól ismerte a makedón hadsereg hangulatát, s tudta, hogy a katonák az ifjú Alexandrost az istenek kegyeltjének, sőt valamelyik isten fiának tartják. Ez a parasztokból és hegyipásztorokból álló hadsereg semmi szín alatt sem követne egy olyan fővezért, akit nem fogadott a szívébe. A három tábornok úgy vélte, hogy az álmodozó, tudóskodó fiatal ember nem sok vizet fog zavarni. Ebben a tábornok-triumvirátusban az ügyes, tapintatos Parmenión mintegy az összekötő láncszemet alkotta az erőszakos, nagyravágyó Antigonos és a lojális Antipatér között, akinek ambícióját teljesen kielégítette a kapott parancsok végrehajtása.

Mindhárman tisztában voltak azzal – és Alexandros is nemsokára megtudta –, hogy a makedón hatalom, amely még tegnap egy terjeszkedni vágyó hellén államszövetség vezető ereje volt, Philippos halálával kicsiny és jelentéktelen királysággá zsugorodott össze. E királyság három oldalán a hegyvidéki törzsek máris a maguk régi, primitív, de független életformájukhoz tértek vissza. Észak felől az Istros menti barbár kelták nyomakodtak a tenger felé, és a sztyepplakó skythák betöréseitől is tar-

tani kellett. A görög városok faképnél hagyták az egész Hellén Ligát. Athénben nyilvános ünnepélyeken örvendeztek annak az embernek a halálán, akit egy esztendővel azelőtt díszpolgárrá választottak. Ázsiából titokzatos küldemény érkezett bizonyos athéni vezető férfiak címére: egy hajórakomány aranypénz. Démosthenést megint a görög demokrácia vezérévé kiáltották ki.

Másrészt a makedón vezérkar a saját erőforrásait is nagyon jól ismerte. Philippos kockázatot kockázatra halmozott. Az a bűvészmutatványa, hogy liga-főtábornóki álruhájába bújva kicsavarta a görög városok kezéből a hegemóniát, még nem hozott semmi kézzelfogható eredményt, s most már nem is fog soha többé. Nincs már főtábornok, nincs már Hellas. Igaz, a görögök nem ismerik a makedón hadsereg gyengeségét. A ravasz Philippos mindig oly gyors manővereket hajtott végre, hogy idegen államok kémei sohasem voltak képesek megállapítani hadseregének nagyságát. A makedón vezérkarnak azonban számolnia kellett azzal a ténnyel, hogy a sereg magva – a pezetairosok (falanx-harcosok), a Barátok, a hypaspistések – nem rúg többre tizenhat-tizenhétezer embernél. Ami a thessaliai lovasságot, az agrian néptörzs haderejét, valamint a szövetségesek könnyű fegyverzetű csapatait illeti, ezeket csupán Philippos személye kapcsolta a makedón hadsereghez.

A kincstár állapota még nyugtalanítóbb volt, mint a hadseregé. Rudakban és érmékben mintegy hetven talanton súlyú pénzzel rendelkezett, ezzel szemben ezerháromszáz talanton adóssága volt. Philippos arra számított, hogy a gazdag ázsiai partvidéken majd dús jövedelemforrásokat fog feltárni. Mindent egybevéve, Pella legfeljebb két hónapig bírja fedezni a kiadásokat.

Philippos a merész szerencsejátékosok szenvedélyével egy nagyobb állam megteremtésén fáradozott – és most a tulajdonképpeni Makedoniát itthagyta a legnagyobb bajban.

Aristotelés egyetértett a tábornokokkal abban, hogy most mindenekelőtt a lázongó törzseket kell megfékezni. Így hát Alexandros tüstént felkerekedett a hadsereg zömével, hogy végrehajtsa ezt a feladatot. Antipatér Pellában maradt, hogy szükség esetén megvédje a várost.

Alexandros töprengve lovagolt tábornokai mellett. Bizonytalanság gyötörte; fogalma sem volt róla, hogyan tud majd eleget tenni azoknak a súlyos kötelességeknek, melyeket Philippos oly könnyedén vett. Tanulmányainak meghitt világa elenyészett, azt már sohasem fogja meglelni többé. Démosthenés azt mondta róla akkoriban, hogy a tanuló számára elérkezett a vizsgatétel ideje.

A félénk, magába forduló makedón fiatalember könnyen hitt az embereknek és megszokta, hogy barátainak tanácsait elfogadja. Világa a képzelet világa volt, melynek horizontján csodálatos városok és Parapanisades-hegyek terülnek el – és ott nyájas, barátságos istenek laknak. Álomország felé tapogatózva Aristotelést követte azon a még járatlan, szűz nyomon, amelyet az emberi lények fejlődésének tanulmányozása tárt fel. Démosthenéshez hasonlított abban, hogy tudásából a dolgozószoba lámpásának szaga áradt – de ez a lámpás nem volt akármilyen, közönséges lámpás.

Minden egyéb tekintetben Alexandros éppen olyan normális volt, akár Héphaistión vagy Ptolemaios – mindkettő királyi vér –, csak makacsabb, csökönyösebb; mélyebben érezte át felelősségének tudatát, és fizikai szépsége is felülmúlta amazokét.

Húszegynéhány esztendős fővel elindult hát a nagy útra.

Még egy év sem telt bele, kemény és határozott férfivá érett; már nem fogadott gyanútlan jóhiszeműséggel minden tanácsot, merészen vágott neki a veszedelmeknek, és szilárdan eltökélte magában, hogy szülőházájától messzire, Ázsia szívébe fogja vezetni hadseregét.

A következő évek során kifejlődött benne az ihletett vezető tehetsége, kibontakozott az a képessége, hogy idegen földeken és idegen tengereken is irányítani tudja az események menetét, valamint az az eltökéltsége, hogy elérje azt, amire előtte nem vállalkozott senki.

Bajosan lehetne megállapítani, hogy mi befolyásolta őt, mi terelte gondolatait új mederbe ez alatt a röpke esztendő alatt. Annyi bizonyos, hogy nagyon hamar értesült a Pellában bekövetkezett halálesetekről. Amyntas nevű unokatestvérét megmérgezték, Kleopatra kisfiát pedig megfojtva találták az ágyában. Alexandrosnak most már csak egy férfi vérrokona maradt, a gyenge elméjű Arrhidaios.

Egyedül Olympiasról lehetett feltételezni, hogy ennek a kettőnek a halálát kívánta. Alexandrosnak eszébe jutott az az Euripidés-idézet, amelyet anyja mormogott maga elé, amikor hírül vette Philippos halálát: megtorlás az apa, a férj és a menyasszony ellen. Alexandros ezek után nem kívánkozott vissza Pellába. Úgy képzelte, hogy a palotában és az új városban ellenséges erők és a rémület szörnyei tanyáznak.

A makedón hadsereg gyorsan áthaladt a Haimos hegycsúcs közelében húzódó magaslati völgyeken, és behatolt a barbár törzsek közé. Azok rejtekhelyükről lesték a makedónokat, gyanakodva latolgatták erejüket, és kedvező alkalomra vártak, hogy bekerítsék ezt a fegyelmezett sereget, amely visszatartotta őket az alföldek kirablásától. Alexandrosnak

tisztjeivel együtt sűrű erdőkön kellett keresztüllovagolnia, ahol az ellenség bármely pillanatban orvul lenyilazhatta volna őket. Megtanulta, hogy nem várhat lovagias figyelmeztetést. A makedón sereg olyan emberek között mozgott, akik nem ismertek irgalmat, és sohasem lehetett előre kiszámítani, hogy a következő percben mire szánják el magukat. Olyanok voltak, mint a vadállatok; csak fegyelmezéssel és nyers erővel lehetett rájuk hatni. Némelyek közülük – a hegyvidéki agrian törzsből – önként a makedón hadsereghez csatlakoztak.

Áldz összecsapások következtek; az ellenség a kiéhezett farkascsorda szilaj vadságával támadott. Az egyik hegyszoros közelében a felderítő őrsök azzal a hírrel tértek vissza, hogy néhány ellenséges törzs egy meredek lejtő tetején szekérsánc mögé húzódott, s az egész barikádot valószínűleg az arra menetelő makedón hadoszlopra akarják zúdítani. A hegyszorost csak azon az egy úton lehetett megközelíteni. Ha az élen haladó oszlop szétszórt rajokban hatol előre, akkor nem tudja elfoglalni a szekérvárat; ha viszont egy tömegbe tömörülve, előreszegezett dárdákkal közeledik, akkor az egész szekérvár a fejükre zuhanhat. Minthogy Philippos fia is ott volt velük, a parancsnok nem határozott – tőle várt utasítást.

Alexandros ötszáz szempár figyelő tekintetét érezte magán, és tudta: most nem szabad tétováznia. Ha most megállást parancsolna, és megvárná, míg egy tapasztaltabb tiszt utoléri őket – ez annyit jelentene, hogy beismeri saját ügyefogyottságát. Így hát azt a megoldást választotta, mely leghamarább jutott az eszébe.

– Menjetek előre úgy, ahogyan most vagytok. Ha rátok görgetik a szekereket, gyorsan oszoljatok széjjel, keressetek fedezéket, és várjátok ki, míg a szekerek átrohannak köztetek. Aki nem talál idejében fedezéket, az feküdjön hasra, és pajzsát jó erősen csatolja a hátára. A pajzs majd felfogja a szekérkerék súlyát.

Csodálkozva látta – akkoriban mindig meghökkent ezen –, hogy a gyalogság egyetlen parancsszóra megindult. A sok harci tapasztalat már hozzászoktatta a katonákat ahhoz, hogy merészen vállaljanak minden kockázatot, mihelyt tisztjeik a helyzet mérlegelése után megszabták a teendőket. Alexandros szárnyaló erejű képzelete pedig egy szempillantás alatt számot vetett minden lehetőséggel. Így hát a katonák szilárdan, állhatatosan nyomultak előre; a lejtő tetejéről rájuk zúdultak a szekerek, megbontották a sorokat, és nagyokat huppanva zörögtek el a hasravágódott emberek fölött, akik pajzsukból meg dárdájukból hevenyésztek maguknak fedezéket. Miután a szekerek eldübörögtek, az emberek feltápászkodtak, megtapogatták sajgó csontjaikat, aztán mentek tovább,

előre – már tudniillik azok, akik tudtak még járni. Alexandros soha többé nem adott katonáinak olyan parancsot, hogy szekerek elé feküdjenek. A csúcson meghúzódó ellenség mindenesetre rémülten látta, hogy a szekerektől megtizedelt makedón csapat tovább folytatja a támadást. Erre az egész horda eltűnt, visszamenekült az erdő sűrűjébe.

Alexandros jól megtanulta, mennyire fontos a gyors elhatározás. Erre részint saját tapasztalata tanította meg, de abból is sokat okult, hogy megfigyelte Parmeniónt meg a veteránokat. Ezek a tapasztalt parancsnokok sokszor éjszaka indítottak támadásokat; folyókon keltek át, és váratlanul csaptak le az ellenségre; kétnapi erőltetett meneteléssel hirtelen ott termettek egy-egy hegyi város előtt, amilyen például a jó magasra épült Pélion. És a csapatok mindig mozgásban voltak, úgyhogy az ellenséges megfigyelők sohasem tudhatták, mi a legközelebbi céljuk. Olyan terepszakaszon, amelyet az ellenségnek esze ágában sem volt őrizni, előretörtek az Istrosig, elfoglaltak néhány bizánci gályát, és a sötétség leple alatt átkelhettek a folyamon. Alexandros is velük volt akkor; gabonaföldeken gázolt át, melyeken olyan magasra nőtt a vetés, hogy eltakarta az embereket; a csillagok állásából tájékozódott; didergett a nyirkos hidegtől, a fáradtságtól és az aggodalomtól – míg végül napkeltekor ott álltak egy szendergő város fagerendákból összerótt falai előtt. Amikor az ébredező lakosok megpillantották a várost körülfogó páncélos, fegyveres makedónokat, nem akartak hinni a szemüknek – azt hitték, valami varázslat történt velük.

Bőrnadrágos, szakállas, varkocsba font hajú kelta törzsfőnökök jöttek ki elébük aranyedényekkel és asszonyaik ékszereivel; mindezt felajánlották a katonáknak, és kijelentették, hogy hajlandók adót fizetni a makedónok királyának, mert félnek.

– Mitől féltek? – nevetett Alexandros.

– Csak egy valamitől.

– És mi az a valami? – Alexandros keblét büszkeség dagasztotta, hogy *tőle* félnek, mert fiatal és erős.

– Az, hogy ránk szakadhat az ég.

Alexandros odaszólt Héphaistiónnak:

– Derék embereknek látszanak, de úgy látom, szeretnek dicsekedni.

– A legtöbb ember szeret hencegni – felelte Héphaistión –, és csak nagyon kevésnek van igazi bátorsága.

Alexandrosnak eszébe jutott, hogy apja is valami ilyesmit mondott neki a chairóneiai csata után. A félelmet nem lehet elkergetni, és Philippos azonfelül még katonáinak életét is féltette. Pezetairosait úgy óvta,

akár a szemevilágát, s minden lehetséges előnyt megszerzett nekik, mielőtt életüket kockára tette. Gondosan elkerülte az erődítményeket, nem bízta katonáit a bizonytalan tengerre; ármánykodott, ravaszkodott, kész volt megszegni saját ígéreteit, ha arról volt szó, hogy csata nélkül is győzelmet arathat. Hogyan tudta mindezt elérni – titok volt, nem tudta senki, csak Parmenión. A vezérkari főnök megértette Philippos módszereit, de ő maga nem tudott velük ugyanolyan eredményeket elérni. A legfelső vezetésnek ez a titka éppen olyan izgató rejtély volt a maga módján, mint az élet fejlődésének tudománya, amelyet csak Aristotelés ismert.

Aristotelés és Philippos két vonatkozásban egyformán gondolkodott: mind a ketten hasonló módon ragadták meg a magasabb rendű tudást, és a valóság legparányibb elemeiből kiindulva jutottak el az egész valóság ismeretéig. Minden egyéb tekintetben élesen különböztek egymástól, mert Philippos tetteit az intuíció diktálta, mely majdnem géniusznak volt nevezhető, a stageirai filozófus pedig csak akkor jutott valamilyen végkövetkeztetésre, ha azt megfelelő bizonyítékok támasztották alá.

Alexandros a maga mérhetetlen konokságában sokat töprengett a vezetői képesség titokzatos problémáján. Élesen figyelte Parmeniónt, de tőle csak gyakorlati eljárásokat és hasznos ötleteket tanulhatott. Ez a veterán katona hihetetlen könnyedséggel tudta mozgatni brigádjait ideoda, hogy bizonyos hadászati előnyöket szerezzen. De ezen túl nem terjedt a tehetsége; a megszerzett előny kiaknázását a makedón hadsereg fegyelmezettségére és harci tapasztalatára bízta.

A harapós természetű és öntelt Antigonosban, a Félszeműben kétségtelenül megvolt Philippos egyik képessége: a fortélyosság. Az ellenség megijesztésével, befolyásos személyiségek megvesztegetésével, színlelt béketárgyalásokkal ravaszul elő tudta készíteni egy váratlan, mindent elsöprő támadás sikerét.

– Sose masírozz egész sereggel az orruk elé – szokta mondani dörmögő hangján. – Ne légy olyan bolond, hogy parádézva mutogasd az erődet, és mindenkinek kikürtöld a szándékaidat. Kapj el közülük néhányat, zsigereld ki őket, és a többi sok ezer olyan eszeveszetten fog menekülni, mint egy megriasztott csorda. Ezt kell csinálni. Csihold ki a rettegés szikráját, és a tűz majd elvégzi a többit helyetted. A csatára majd csak akkor kerüljön sor, amikor az ellenségnek több embere fél a tieidtől, mint azok az ellenségtől. Ki kell várni, míg ez bekövetkezik.

Alexandros azonban felfedezte, hogy csak nagyon kevés makedón bízik igazán Antigonosban. Ha számításaiba hiba csúszott, a Félszemű néha egy egész ezredet feláldozott, hogy kivághassa magát a bajból.

Alexandrost még mindig gyengeség és jeges szorongás fogta el, valahányszor belelovagolt a veszélyes övezetbe, de most már tudott uralkodni magán. Oly sok ember figyelte, s azoknak is mind pattanásig feszültek az idegeik; mindenki őt leste, legkisebb mozdulata is a nyugtalanság vagy a bátorság érzetét keltette bennük – ezért úgy kellett viselkednie, mintha tökéletesen biztos volna magában. Még a sisakját is le szokta venni fejéről; megfigyelte, hogy olyankor a körülötte levő sisakos katonák mindjárt magabiztosabban mozognak. Saját félelmének takarását szolgálta az a szokása is, hogy sokat nevetett, és kedélyesen beszélgetett az emberekkel. Egyébiránt bízott abban, hogy idejében észreveszi, ha megváltozik körülötte a helyzet, és új nehézségek bukkannak fel. Hadászati képességeiben viszont nemigen bízott; ezért csak ritkán gondolta el előre, hogy mit fog majd cselekedni, jóllehet agyát szüntelen foglalkoztatták a várható események lehetőségei. A közkatonák azonban lassanként megszokták, hogy a fekete Bukephaloson ülő aranyhajú ifjútól várjanak valami jeladást, amely megszabja legközelebbi teendőjüket. Ezért Alexandros csak olyankor ült fel Bukephalosára, amikor valamilyen akcióra volt kilátás.

Akkoriban fejlődött ki benne az a törekvés, hogy vakmerően nyomuljon előre. Megtanulta, hogy hegyi terepen biztonságosabb gyorsan előretörni, mint tétovázni, késlekedni. A hegyvidéken született makedón gyalogosoknak nem esett nehezükre az ilyen gyors menetelés. A dalmáciai hegyekben egyszer megesett, hogy Alexandros csak úgy vaktában behatolt oszlopával egy szűk dobozhoz hasonló völgybe. Csak akkor vették észre, hogy a völgy körüli magaslatokat félelmetes hírű illyr barbárok tartják megszállva. Az illyrek tüstént elvágták a makedón hadoszlop menekülésének útját; ők maguk biztos távolságban maradtak, mialatt más barbár törzsek is előtűntek, hogy nagy erőkkel körülfogják a hegyi csapdába szorult makedónokat. A völgykatlanon kívül maradt Parmenión lovasságával áttörte az ellenséges gyűrűt, átverekedte magát Alexandroshoz, és sikerült szabaddá tenni az utat visszafelé egy folyóig, ahol a gyalogságot már nem fenyegette veszély.

– Akármit is beszélnek az emberek – mondta Alexandrosnak Héphaistión –, mégis csak van szeretőd, az a loncsos, céda nőszemély, akinek Tyché a neve.

Tyché a szerencse istennője volt, és a katonanépség ugyancsak könyörgött a kegyeiért. A könnyelmű Héphaistión egyébiránt sohasem volt izgatott, akármilyen veszélyes akcióban kellett is részt vennie. Minden makedónnak – szokta mondogatni – száz esélye van egy ellen, hogy ép bőrrel vagy sebesülten, de mindenesetre élve kerül ki a csetepatéból,

Ha pedig az esélyek aránya ilyen kedvező, minek izgassa magát az ember?

Alexandros nevetett. Hatalmas megkönnyebbülést érzett. Miután a hátvéddel együtt átgázolt a folyón, és a túlsó partra visszanézve figyelte az ott nyüzsgő barbár tömeget, egész testét kiverte a verejték.

– Sohasem láttam még a szerencse arcát – mondta Héphaistiónnak.

– Pedig az emberek azt beszélik, hogy Tyché mindig a nyomodban jár – jegyezte meg Héphaistión, majd komolyra vált arccal folytatta: – Talán magad sem tudod, de annyi bizonyos, hogy *oltalom* alatt állsz. Vagy istenek vannak az őseid között, vagy pedig az istenek rád testálták Philippos jószerencséjét, mely egészen a haláláig el nem hagyta őt. Végzet, sors, fátum. Nem lehet róla vitatkozni. A falanx-emberek kiókumlálták a dolgot. Ha nem fogdosod a csinos lányokat, nem szürcsölsz bort a kupából, nem ütöd le azt a fickót, aki ráhág a lábujjaidra – nos, ez annak a jele, hogy több vagy a közönséges halandóknál, példának okáért nálam, Héphaistiónnál, aki megteszi mindezeket a dolgokat. És megteszi Perdikkas is, pedig az nagyszerű katona. Az emberek nem tudják, miért vagy más a többinél, de azt tudják, hogy nem vagy olyan, mint a többi. Miért nem hívnak maguk között Nagyfejűnek, Főnöknek vagy Zsuppfedélnek? Mi? Eszükbe sem jut ilyesmi veled kapcsolatban. Te nekik Alexandros vagy, és ebben rejlik a dolog veleje.

Alexandros furcsa helyzetben találta magát: úgy érezte, hogy a körülmények kényszerítő ereje folytán azt kell tennie, amire legkevésbé van kedve – csatába kell vezetnie embereket. Most már nem törődött azzal, hogy megsebesülhet, de állandóan gyötörte ügyetlenségének, hozzá nem értésének keserves tudata. Rettegéssel gondolt arra, hogy előbb-utóbb valami megbocsáthatatlan hibát fog elkövetni, és akkor a bajtársai – Héphaistión, Perdikkas meg a többiek – ráeszmélnek majd, milyen törékeny agyaglábakon áll az a bálványszobor, amelyet maguknak emeltek. Máris úgy érezte, hogy elbukott, és Makedonia darabokra hull. A hadsereg közkatonái csak a maguk eszményképének visszfényét látják benne – azt hiszik róla, hogy félelmet nem ismerő, legyőzhetetlen vezér, az istenek kegyeltje. De ha majd felfedezik gyöngeségét, akkor majd gúnyosan ordítoznak á sárgahajú bolondra, aki a katona szerepében akart tetszelegni előttük. Letépik róla az álarcot, szemébe röhögnek és visszaküldik őt anyjához, Olympiashoz, aki bizonyára újabb gyilkosság szálait szövögeti.

Konok akaratának minden erejével eltökélte magában: azon lesz, hogy a leleplezés minél később következzék be. Mert tudta, nagyon jól

tudta, hogy Aristotelés akadémiáján kívül egész Makedoniában nem számíthat irgalomra.

Lehet, hogy Thébai lerombolása elkerülhetetlen volt. De Alexandrost annyira megrendítette, hogy sohasem tudta elfelejteni.

A katasztrófa már akkor kezdte bontogatni fekete szárnyait, amikor a makedón sereg még a dalmát partvidéken tartózkodott. Futárok jöttek délről, és jelentették, hogy új védelmi liga alakult, amelynek Athén az éltető lelke. Thébaiban a szónokok arra buzdítják a polgárokat, hogy védjék meg függetlenségüket és a szabad szó jogát. Arra a hírre, hogy Alexandros elesett az illyr erdőségekben, a thébaiak megölték annak a makedón helyőrségnek két tisztjét, amelyet még Philippos hagyott Thébai fellegvárában, a Kadmeiában. Most a makedón helyőrség beszorult a Kadmeiába, a thébaiak pedig Spártát hívták segítségül a hódítók ellen. A Hellén Liga fellázadt urai és gazdái ellen.

Pellában az ország tanácsnokai úgy vélekedtek, hogy meg kell békíteni a görög városokat. Aristotelés hangsúlyozta, hogy a hellén államokat diplomáciai eszközökkel kell legyőzni.

A Kadmeiában rekedt helyőrséget azonban nem volt szabad feláldozni a tárgyalások kedvéért. A makedón tábornokok erőltetett menetben megindultak Thébai felé; a sereg a hegyi utakon haladt, ahol nem kelthetett feltűnést, és tizenhárom nap alatt majdnem háromszáz mérföldet tett meg. Alexandros is velük tartott.

A Thébai melletti temető megszentelt területén ütöttek tábort. Reméltek, hogy felmenthetik a várba zárt helyőrséget, és legyűrhetik a thébaiak ellenállását, még mielőtt más seregek is beleavatkoznának a küzdelembe; ebben az esetben már sokkal nehezebben menne a dolog, mert a makedónokat a hosszú menetelés meglehetősen elcsigázta.

Parmenión azzal, hogy a tábor helyét a temető területén jelölte ki, világos tanújelét adta szándékának: nem törekszik ütközetre. Hogy katonáinak némi pihenési időt adjon, követeket küldött a városba a következő üzenettel: hajlandó fegyverszünetet kötni, ha a thébaiak átadják az erődítményeket, és kiengedik a körülzárt helyőrséget. A küldöttek sötét arccal tértek vissza.

– A thébaiak nem hajlandók lemondani semmiről – jelentették. – *Nekünk* kínálnak fegyverszünetet, ha kiadjuk nekik Parmeniónt és Philótast.

Alexandros körüllovagolta a város gerendafalait, melyek magas földsáncra épültek, és arra a meggyőződésre jutott, hogy a dilemmát csak egy módon lehet megoldani – meg kell ostromolni a várost. A bástyá-

kon túl jól láthatta a négyszögletes kőcitadella tetejét: abban a várban van most a helyőrsége, és várja a szabadulás pillanatát.

– De hogy jussunk be oda? – kérdezte elgondolkozva Perdikkastól. Ez a brigádparancsnok már akkor is a hadseregben szolgált, amikor ő még a miezai akadémiában töltötte tanulóéveit.

– Ahogy lehet – felelte Perdikkas, aki szintén a maga gondolataiba volt elmerülve. Harcoló alakulat tisztje lévén, számára igen egyszerű volt a feladat: egy helyen rést kell ütni a falba, és azon be kell nyomulni a városba – ennyi az egész. Alexandros azonban nem tudta ilyen egyszerűen felfogni a kérdést. Egy nagy város, amely a múlt pompás emlékeit őrzi, s az emberek tízezreinek nyújt otthont, sokkal bonyolultabb problémát jelentett neki, mint az ilyen szempontokkal mit sem törődő Perdikkasnak.

Alexandros nem sokkal ezután az előretolt őrsök csatározását figyelte, amikor jelentették neki, hogy Perdikkas emberei az attikai kapu mellett, a Kadmeia közelében megmászták a gerendabástyát, és egy szakaszon ledöntötték a falat. Alexandros a krétai íjászokat meg az agrianokat küldte Perdikkas segítségére; emberei közül ezek voltak a legkevésbé fáradtak. Amikor odaért velük a rés elé, a makedónok már behatoltak a város utcáiba, és a templomtér felé nyomultak előre. A segítségükre küldött egységek is utánuk mentek.

Hamarosan kiderült azonban, hogy a behatolt csapatok nehéz helyzetbe kerültek: a szűk utcákba szorulva megakadtak, és ádáz kézitusa folyt mindenütt. Alexandros a páncélos gyalogság élén határozatlanul állt odakünn; nem tudta, mitévő legyen. Parmenión azt tanácsolta, hogy a falanxot be kell küldeni a szűk résen, de Alexandros mégsem adta ki a parancsot. Azon töprengett, hogy talán jobb lenne egy másik falszakasz elfoglalásával próbálkozni. Közben kihozták a súlyosan megsebesült Perdikkast. Egy küldönc jelentette, hogy a krétai íjászok parancsnoka mintegy nyolcvan emberével együtt elesett, és a makedónok hátrálnak.

Rendetlenül özönlöttek kifelé a falba ütött résen, nyomukban a thébai pajzsos gyalogság, mely erősen szorongatta őket. Amikor Alexandros látta, hogy a thébaiak is kifelé tódulnak a résből, támadási parancsot adott a falanxnak. A hosszú dárdák előre szegeződtek, a falanx-tömeg éle megindult; a tapasztalt krétaiak gyorsan utat engedtek a szárnyaknak, és a kifelé hömpölygő thébai hullám beleütközött a falanx sziklaszilárd falába. Alexandros és a tisztek – ők is a falanx sorai között voltak – most kiadták a parancsot: előrel És a falanx roppant tömege valósággal beleszántott az ellenség összekuszálódott soraiba. Ha már

egyszer megindult, úgy gördült előre, mint egy könyörtelen gépezet, legázolva mindent, ami útjába akadt. A fal előtt az élvonal kissé elkanyarodott, hogy aztán behatoljon a szűk résbe, onnan a város zsúfolt utcáiba; ott aztán megakadt. Megkezdődött az elkeseredett, őrjöngő kézitusa, lépésről lépésre, egyik háztól a másikig. A makedónok kisebb-nagyobb csoportokra szakadva küzdöttek mindenfelé – utcákban, sikátorokban, sőt még a lapos háztetőkön is –, szívósan, elkeseredetten, kiki a saját szakállára, mert ebben a rettentő tumultusban egységes irányításról szó sem lehetett.

Így állt a helyzet, amikor a Kadmeiából kitört a makedón helyőrség, és csatlakozott a támadáshoz. A nők és gyermekek kusza tömegébe keveredett thébai katonák fejveszetten hátráltak a templom felé. Minthogy a falakat már nem őrizte senki, más makedón egységek is beözönlöttek a városba; velük tartottak a Phókisból és Plataiaiból való önkéntesek is, akiknek megvolt a maguk oka arra, hogy leszámoljanak a thébaiakkal. Egy órával később az utcák olyanok voltak, mint a folyómedrek, de nem víz, hanem emberáradat hömpölygött bennük – harcoló és menekülő, üldöző és üldözött, haldokló és öldöklő emberek vadul gomolygó áradata. Azon az éjszakán Thébai a pusztító lángok martaléka lett.

Másnap, amikor nagyjából eltakarították a romokat és megásták a sírokat, négyezer halottat szedtek össze. Alexandros az ezredparancsnokokkal egy kertben telepedett le, ahová nem hatolt el a romok közül felszálló füst fojtogató szaga, és hallgatta a befutó jelentéseket. A katonák egy része pénzek és ékszerek után kutatott, mások a foglyokat őrizték. Thébai, mely még két napja virágzó város volt, élettelen pusztasággá változott. Néhány tiszt a legnagyobb elismerés hangján dicsérte Alexandrost, amiért a gyalogság ellentámadására éppen a kellő időben adott parancsot, és nagy stratégiai érzékkel ki tudta várni a megfelelő pillanatot. Meg voltak róla győződve, hogy Alexandros józan hidegséggel előre kitervezte az egészet, és tudatosan várt mindaddig, amíg – Antigonos szavaival élve – el nem jött az ütközet sora.

Alexandros azonban nem dolgozott ki ilyen tervet, és tudta, hogy most sem volna képes erre.

Felmerült a kérdés: mi legyen a várossal? Hagyják magára, hogy gyógyítsa meg sebeit? Vagy rombolják le? Antigonos meg a parancsnokok nagy többsége azon a véleményen volt, hogy le kell rombolni az erődöt, mert már kétszer sok bajt okozott a makedón seregnek. Az elrettentő példa majd üdvös hatással lesz a többi görög városra. Alexandros beleegyezett.

A foglyok között, akik a kertben várták eljövendő sorsukat, feltűnt neki egy jól öltözött asszony. Ő viselkedett a legnyugodtabban valamennyi között. Szokatlanul szép teremtés volt; két apró gyermek kapaszkodott a ruhájába. Ezt a nőt azzal vádolták, hogy megölt egy tisztet. Nem tagadta a vádat; elmondta, hogy az a tiszt egy thrák barbár volt, betört a házába, és erőszakoskodott vele, majd azt akarta kicsikarni belőle, vannak-e elrejtett ékszerei. Igen, vannak – felelte neki –, a kerti kútba rejtette el őket. Kivezette a thrákot a kertbe, s amikor az a kút fölé hajolt, hátulról beletaszította, majd nagy fedőköveket dobált a fejére. Meg is ölte, mielőtt a katonái odaérkeztek.

S most ott állt nyugodtan a makedón fővezér előtt.

– Ki vagy? – kérdezte tőle Alexandros.

– Theagenés nővére vagyok. Fivérem parancsnok volt, amikor ellenetek harcolt Chairóneinál, és ott halt hősi halált Görögország szabadságáért.

Elhallgatott, és szenvtelen arccal várta halálos ítéletét.

– Engedjétek el – parancsolta Alexandros. – Gyermekeivel együtt kísérjétek odáig, ahol már nincsenek katonák.

Majd ugyanolyan gyors elhatározással kiadta a parancsot, hogy a nagy város minden épületét földig kell rombolni – kivéve a templomot, Pindaros költő házát és azoknak az otthonait, akik Philipposszal vagy vele barátságos viszonyban voltak; a lakosokat pedig el kell adni rabszolgának. Hallani sem akart arról, hogy ezzel vagy azzal kivételt tegyenek.

Így semmisült meg a Hellén Liga egyik tagállama, mielőtt még a többiek észrevehették volna, hogy görög földön jár a makedón hadsereg. Az ingatag athénieket halálos rémület fogta el. A lázadás kihunyt, mielőtt még lángra kaphatott volna. Az athéniek nagy sebbel-lobbal követeket menesztettek Alexandroshoz – olyanokat válogattak ki, akik közismerten a barátai voltak –, és ünnepélyesen kijelentették, hogy ebben a válságos helyzetben a görög városok benne látják hivatott vezetőjüket. Alexandrosnak – mondották a követek – csak el kell lovagolnia Korinthosba, ahol a Hellén Liga tanácsa egyhangú lelkesedéssel fogja üdvözölni új fővezérét, mint ahogy Philippost is egyöntetű lelkesedéssel választották meg annak idején.

Antigonos ekkor már irigységgel vegyes tiszteletet érzett Alexandros iránt. Thébai ostroma után a makedónok fiatal királya kijelentette, hogy ezentúl minden parancsot ő maga fog kiadni a hadseregnek. Ha már nem lehet meglenni hibák nélkül, akkor azokat inkább ő maga fogja elkövetni.

Athénben Démosthenés barátai heves szemrehányásokkal illették a békepártot, mondván:

– Még a birkák sem szolgáltatnák ki az őket őrző juhászkutyákat a farkasoknak.

Ám azok a küldöttek és filozófusok, akik sietve összesereglettek Korinthosban, az öböl kéklő vizei fölött, nagy ceremóniával fogadták Alexandrost. Minden ékesszólásukat latbavetve igyekeztek őt rávenni arra, hogy álljon az egyesült görög sereg élére, és indítson megtorló háborút Ázsia ellen. (Nem látták tisztán a fiatal fővezér hajlamait, ezért azt a politikát találták a legbiztosabbnak, hogy megcsillogtassák előtte a katonai hódítás dicsőségét; hódítson, amennyit csak akar – de minél messzebb tőlük.)

A filozófusok folyton csak azt ismételgették előtte, hogy Isokratés és maga Philippos is egy ázsiai hadjáratba vetette minden reményét. Egyszer, amikor Alexandros társaságában felsétáltak a színház fölött emelkedő magaslatra, elhaladtak egy ember mellett; elnyűtt *chlamys* fedte a testét, és egy széltől védett sziklán heverészett. Alexandrost felvilágosították a kísérői, hogy az az ember ott Diogenés, aki szeret egyedül lenni. Alexandros odament a furcsa remetéhez, és kíváncsian nézte végig a napcserzette *kynikos* filozófust, akiről nagyon sokat beszéltek akkoriban. Diogenés nyugtalanul fészkelődni kezdett, Alexandros pedig megkérdezte tőle:

– Van valami kívánságod?

– Igen – nézett rá az egykedvűen. – Eredj arrébb, ne takard el előlem a napot.

A többiek nevettek, Alexandros pedig szótlanul ment tovább. Sohasem felejtette el, hogy a korinthosi Diogenésnek a napfény volt az egyetlen kívánsága.

Igen kellemesen érezte magát Korinthosban. Elnézegette az öböl kéklő vizét, a langyos esti órákat a dombtetőre épült színházban töltötte, és jóleső érzéssel hallgatta a görög szónokok és államférfiak unszolását: legyen ő a második Achilleus, keljen át a tengeren Trójába, ragadja fel a fáklyát, melyet a halál kiütött Philippos kezéből, és szerezzen hervadhatatlan babérokat mint Hellas dicső nemzeti hőse. De gyakran hirtelen elborult a kedélye, amikor Thébaira gondolt, ahol az ő parancsára a dombtetőn álló templom körül kioltották az élet tüzét. Úgy érezte, hogy egy istenség szentélyébe tört be akkor. S ha mostanában egy-egy thébai számkivetett valamilyen kérelemmel fordult hozzá, lehetőleg teljesítette kívánságát. Úgy érezte, hogy ott Thébaiban nem egyszerűen emberi ellenségre támadt – valami többet és nagyobbat pusztított el.

Ezért igyekezett valahogy jóvátenni az elkövetett vétket. Szeme gyakran fürkészte a tömegeket – a thébai asszonyt kereste, de hasztalan.

Néhány filozófus eléggé tisztán látta, hogy Alexandrost csak a brutális akció emelte oly hirtelen és váratlanul az új Hellén Liga fővezéri méltóságára, melyet Philippos a diplomácia eszközeinek mesteri alkalmazásával ért el. Ezek közé a filozófusok közé tartozott Aristotelés is.

V

TRÓJA FELÉ

Később, évek múltán sokan hivatkoztak arra, hogy abban az esztendőben a görög föld különböző pontjain mindenféle csodálatos előjelek mutatkoztak a Pleiadok letűnésének idejétől egészen az Arkturusz csillag feljöveteléig – vagyis azokban a tavaszi hónapokban, amikor még senki sem tudta: elindul-e az ázsiai hadjáratra vagy nem.

A pellai piactéren arról beszéltek a halárusok, hogy Delphoiban a látnok papnő nem volt hajlandó nyilatkozni az ázsiai kaland várható kimeneteléről. Alexandros ismételt unszolására csak annyit mondott síri hangon:

– Ó, Alexandros, te mindig a magad útján fogsz járni!

A pellai halárusok azon vitatkoztak egymással, hogy mármost ez igazi jóslat-e vagy sem; meg hogy Alexandros valóban az ő királyuk-e, Philippos fia, vagy pedig az Isten-Atya nemzette azzal a varázsló és boszorkány Olympiasszal. Gondoljunk csak arra – mondogatták egymásnak –, hogy mi lett a hatalmas Thébaiból három nap alatt? Döglegyektől ellepett véres hullák, üszkös romok és márványtörmelékek halmaza. Ennél nagyobb katasztrófát még az istenek segítségét élvező Achilleus sem zúdított Trója városára.

A keményfejű makedón parasztok is sokat beszéltek Alexandrosról odafönt a hegyekben. Milyen nyájas a beszéde; olyan szép és erős, mint Héraklés; fejét kissé oldalra hajtva hallgatja őket, s kék szemében lelkesedés és jóindulat csillog, amikor elmagyarázza nekik, hogyan gyógyítsák beteg lovaikat, milyen gyümölcsfőzetekkel meg balzsamokkal kúrálják ki magukat, ha lázas nyavalyákba esnek. Testalkata olyan, mint egy atlétáé; a sarissa erős fanyelét könnyedén ketté tudja törni; az ökölvívók és birkózók durva viaskodását nem kedveli; riadozik az ütközetektől, de azért három alkalommal – Chairóneiánál, Pélionnál és Thébainál – úgy rohant a csata forgatagába, akár egy iszákos a lakodalomba.

Ezek a makedón parasztok és lótenyésztő nemesek jól megértették

Philippost, de nem tudták megérteni tudománykedvelő, gondolataiba mélyedő fiát, aki éjszaka is égeti a lámpást a sátrában, fogas kérdéseken rágódik, és olyan áhítattal hajol irattekercsei fölé, mintha különös szertartást végezne, mielőtt a cselekvés iszonyú karjaiba veti magát.

S miközben a köznép csodálkozva beszélt róla, a hadsereg tábornokai kijelentették neki, hogy a makedónokat okvetlenül Ázsiába kell vezetnie, és azt is megmondták, miért.

Apja már elhatározta a hadjáratot, és a vezérkar ki is dolgozta a terveket, melyek szerint a mozgósítható makedón haderőnek a fele – körülbelül huszonötezer fő – fog átkelni a Dardanellákon. Parmenión már előrement, hogy hídfőállást készítsen elő, ahonnan majd átkelnek a tengerszoroson, Trója mellett. (Antipatér Pellában maradna, hogy az idősebb katonákkal őrizze az országot, gondoskodjék az újonckiképzésről, és szemmel tartsa Olympiast.) Hogy meggyöngítsék az ingatag görög városok ellenálló erejét, magukkal visznek bizonyos számú athéni hoplitát – ezek a legvitézebbek köztük –, továbbá a thessaliai lovasság is velük tart. Minden terv készen áll – mondták a tábornokok Alexandrosnak –, minden részletet kidolgoztak már; a hadjárat sikerrel kecsegtet, tehát nem szabad lemondani róla.

– Miért nem? – kérdezte Alexandros. – Xenophón tábornok nem tudta tartani magát Ázsiában a maga tízezer emberével. Könyvének sem *Behatolás* a címe, hanem *Anabasis*, vagyis *Kihatolás* – azaz visszavonulás.

Parmenión tudta, hogy Alexandros olvasta Xenophón könyvét. De hát Parmenión kezdett öregedni, és három fia már magas rangot viselt a hadseregben. Az volt a vágya, hogy még utoljára győzedelmes hadjáratot vezessen, aztán visszavonuljon, és fiaira bízza a fegyveres erők vezényletét. De ha leszerelik, szélnek eresztik a hadsereget, mi lesz akkor az ő három fiával?

– A kockázatokat figyelembe vettük – magyarázta türelmesen. – Bízvást feltehetjük, hogy seregünk minden ellene küldött haderőt le fog győzni.

– Jó, tegyük fel, hogy így van. De a tengeren nem bírjuk tartani magunkat. Mindenfelé perzsa flották cirkálnak.

Az nem baj – felelte Parmenión –, mert a makedón sereg a partvidék mentén fog vonulni; csak a szűk Dardanellákon kell átkelnie, s ő már minden intézkedést megtett, hogy az a rövid tengeri út is sikerüljön. A kockázat tehát csekély, a várható nyereség viszont óriási: felszabadíthatják a Hellasszal szemközt elterülő gazdag ión tengerpartot, történelmi múltú kikötővárosait, Milétost és Ephesost, aztán Halikarnassost,

ahol Mausolos király csodálatos szépségű síremléke látható, meg Sardeist, ahol a mesés gazdagságú Kroisos uralkodott... és ellenőrzésük alá vonhatják az Euxeinos-tenger partvidékéről jövő gabonaszállítmányok útvonalát.

– Philippos mindezt két szóban foglalta össze: „Arany és dicsőség" – jegyezte meg Olympias.

Olympias nem bízott a tábornokokban, mert nem tudta befolyásolni őket. Óva intette fiát: legyen óvatos velük szemben, és nézzen a körmükre; használja fel őket, de ne tűrje, hogy kiskirályok legyenek. És a végkifejlet eseményei igazolták, hogy gyanúja nem volt alaptalan.

Az idősebb, tekintélyes Rokonok gyakran meglátogatták Alexandrost, s mialatt a borát itták, folyvást unszolták, nógatták, hogy a hadsereggel mielőbb lépjen a tettek mezejére. Nem erre nevelte-e őt Philippos? A makedón nemzet fiatal nemzet, és harcolnia kell a környező ellenséges erőkkel, hogy létét és fennmaradását biztosíthassa. Az ellenséges erők között – hangoztatták a vének – a legveszedelmesebb a hivatásos, zsoldos katonaság. Ők látták, hogy ez a veszély nőttön-nő.

A görög–perzsa nagy háborúk előtt a hivatásos katona ismeretlen fogalom volt Görögországban. Abban a régi korszakban a hoplita igazi polgár-katona volt, odahaza tartotta fegyverzetét, és ha a szükség úgy kívánta, egy hónapig vagy akár tovább is katonai szolgálatot teljesített szülővárosa seregében, mégpedig ingyen, minden ellenszolgáltatás nélkül – aztán visszatért a földjére, a műhelyébe, vagy a boltjába. Az ilyen fegyvergyakorlat alig jelentett többet a számára, mint a nagy erőpróbát igénylő olympiai versenyekre való felkészülés. (A legelső marathóni versenyfutás résztvevői ugyanazt az útvonalat tették meg, mint az a hírnök, aki a marathóni csatatérről egyhuzamban futott Athénbe, hogy megvigye a győzelem hírét.)

De aztán jöttek a kimerítő polgárháborúk, és a hoplita egyre hosszabb ideig volt kénytelen katonáskodni. Családja, mely ily módon támasz nélkül maradt, kezdetben bizonyos mennyiségű élelmiszert, később pedig pénzbeli segélyt kapott az államtól arra az időre, míg a családfőt katonai szolgálata távoltartotta otthonától. Lassanként aztán az a szokás alakult ki, hogy a polgár-katonaság zsoldot húzott.

A hadjáratok egyre hosszabbra nyúltak, a hadseregek létszáma megnövekedett, és egyre több újoncot vontak be a falanxok soraiba; végül még Spártában is az történt, hogy a heilótákat – a rabszolga munkásokat – szintén besorozták katonának, sőt később még zsoldot is adtak nekik. A totális mobilizációnak ugyanez a folyamata ment végbe a hadiflották matrózainál, evezőseinél és sorkatonáinál is. Ezt a változást

nem lehetett feltartóztatni. A testvérgyilkos háborúk vége felé a saját otthonnal és gazdasággal rendelkező önkéntes polgár-katona jóformán semmiben sem különbözött a pusztán fizikai erőt képviselő heilótától vagy felszabadult rabszolgától, mihelyt katonai szolgálatba lépett. Vagy azoktól az erdei és tengerparti barbároktól, akik beálltak zsoldos katonának.

S mi több, a leszerelés után hazatérő polgár-katonát gyakran szomorú látvány fogadta: gazdasága elpusztult, műhelye, boltja leégett. Rendszerint valami idegent vagy rabszolgát talált ott, aki mint aratómunkás, sarukészítő vagy illatszergyártó olyan olcsón dolgozott, hogy ő azokkal nem bírt versenyezni. Azt is tapasztalnia kellett, hogy a ruhafélék meg a fényűzési cikkek ára igen magasra szökött.

A facér katonák leggyakrabban azt tették, hogy segélyért folyamodtak az államhoz, vagy pedig elszegődtek más hadseregekhez. Hivatásos katonaság kezdett kialakulni minden olyan városban, ahol belső villongások törtek ki – ahol a tulajdonosok osztálya elkeseredetten védekezett az új nincstelenek osztálya ellen. A marathóni idők hoplita önkéntese, aki saját maga vásárolta dárdáját, pajzsát, kardját és bronzsisakját, éppen olyan legendás alakká homályosult, akár a trójai harcok Achilleusa. A tehetősebb városállamok zsoldos katonaságot béreltek maguknak, és nagy pénzeket fizettek egy-egy jól kiképzett alakulatért. Az újgazdag kereskedők és a földbirtokosok már nem szolgáltak a falanxban – mindig akadt zsoldos, aki jó pénzért elvállalta helyettük a szolgálatot.

A tisztekkel is úgy állt a dolog, mint a közkatonákkal. Régente a besorozott polgár-katonákat választott parancsnokok vezették; ezek helyére később hivatásos tisztek léptek, akik éppúgy életpályának tekintették a hadviselést, mint az orvosok a maguk hivatását. Xenophón tízezer embere tisztjeivel egyetemben egészen Babylónig vetődött el a perzsa király szolgálatában. Egy Agésilaos nevű spártai király pedig ezer veterán harcosával az egyiptomi fáraó zsoldjába szegődött.

Ez a szétszóródási jelenség kiterjedt a nyugtalan görög városok minden olyan társadalmi rétegére, amelynek akár elméleti, akár gyakorlati téren bizonyos szakismeretei voltak. Technikai képzettségű szakemberek egyre-másra hagyták el szülővárosukat, hogy a távolabbi gyarmatokon vagy Ázsia nagyvárosaiban próbáljanak szerencsét; tanítómesterek, prostituáltak, építészek és filozófusok olyan helyekre vándoroltak ki, ahol jobban érvényesülhettek. A Parthenón művészeit – Pheidiast és a többieket, akik hazájuk templomait a nemes szépség tökélyére emelték – háttérbe szorították a szoborcsinálók, a jáspisból vagy achátból ékszere-

ket faragó vésnökök, fürdőmedencéket, szökőkutakat, agyag istenfigurákat tervező mesteremberek. A háborút követő új világnak ezek a jellemző alakjai már nem voltak ihletett művészek; iparosok voltak, akik becsületesen dolgoztak, szerették szakmájukat, de nem lobogott bennük a művészi alkotás tüze. Ezek is elindultak, hogy messzi országokban bőkezű megrendelőket keressenek; ők is a tengeri kereskedelem útvonalait meg a szárazföldi karavánutakat követték, mint ahogyan a hírhedt Thais utazott Egyiptomba a spártai zsoldosok nyomában.

A Nílus országába került zsoldos katonák nem egy várost, hanem egy tisztet szolgáltak; tisztjük pedig azt szolgálta, aki legtöbbet fizetett neki. S minthogy ezek a bérelt hopliták foglalkozásszerűen űzték a háború mesterségét, alaposan ismerték a hadviselés minden csínját-bínját, és soraikban vasfegyelem uralkodott.

A hadigépekkel is úgy állt a dolog, mint az emberekkel. A polgárháború hosszú időszaka alatt tyrosi meg syrakusai mérnökök tökéletesítették a dárdákat hajító, égő olajat okádó, súlyos kőgolyókat dobáló, falakat törő vagy bástyákat védő hadigépeket. Ezek a messzire hordó lövegek nagyobb pusztítást vittek végbe, mint a közelről harcoló emberi csatasorok. S akinek elegendő pénze volt hozzá, beszerezhetett ilyen újfajta pusztító, romboló hadigépeket.

Philippos – mondták a makedón vének Alexandrosnak – felismerte, mekkora fenyegető erőt jelent a pénz hatalma és a zsoldos katonaság intézménye. Hivatásos katonákat fogadott, hogy képezzék ki a makedónokat; ilyen volt a thébai veterán is, aki Alexandrost oktatta a vívás tudományára; meg aztán megvásárolta Deidést, hogy nagyobb hatóerejű, szállítható hadigépeket tervezzen neki. A makedón hegyilakók bátrak, vitézek, küzdőszellemük pompás, nemzeti érzésük igen erős; de azért szívükben még földművelő és állattenyésztő parasztok, és mindig csak az otthonukra gondolnak. Körülöttük pedig mindenütt egyre fenyegetőbb erővé válnak a zsoldos hadseregek, a zsoldos hadiflották és a pénzért megszerezhető hadigépek. A hatalmas perzsa király pénz-hatalma bármely pillanatban egyesítheti mindezeket a szétszórt erőket, és akkor könnyűszerrel letiporhatja, megsemmisítheti a kicsiny Makedóniát. Igen, bármely pillanatban, mert Philippos nincs többé. Nem érti még most sem Alexandros, hogy népét mekkora veszedelem fenyegeti?

Aztán beállítottak Alexandroshoz a Pangaios-hegyi királyi ezüst- és aranybányák igazgatói. Arról beszéltek neki, hogy a vert pénz megjelenésével olyan új erő jött világra, melyről sem a miezai akadémia, sem más akadémiák tudós könyvei nem beszélnek.

A pénz – sajátságos módon – nem a hatalom szimbólumát jelentette csupán, hanem maga is hatalommá vált. Abban a régi, homályos trójai korban, amikor a makedón pásztorok elhagyták az északi sztyeppeket, és délebbre költöztek, a vert pénz még ismeretlen fogalom volt. Az emberek között akkor még a csere szokása uralkodott: valamely tárgyért más tárgyat adtak, a szolgálatért élelmiszerrel fizettek stb. Aztán lassan, fokozatosan kezdett terjedni a vasrudak használata – a vas igen kapós fém volt –, s ezekért a vasrudakért más tárgyakat lehetett kapni cserébe. Később a ritka fémek – réz vagy az élektronnak nevezett arany-ezüst-ötvözet – szolgáltak értékmérőül; ezekbe a meghatározott súlyú fémdarabokba tulajdonosuk vagy előállítójuk belevéste a maga jelzését. Mindössze kétszáz esztendeje annak, hogy megjelentek a sokkal kisebb arany- és ezüst értékjelzők, melyeket Sardeisban, Rhodosban, Argosban és más városokban használtak csereeszközül. Ezek már lapos, vert érmék voltak, s rajtuk valamelyik isten képmása látható, vagy egy város totemképe, mint például az athéni bagoly.

A kalmárok mindenfelé elterjesztették a vert pénzeket a Földközitenger világában – főleg a finom veretű athéni „baglyokat" –, minthogy azonban csak néhány ezüstbánya volt, a pénz mennyisége korlátozott maradt. Az értékeket görög ezüstdrachmákban kezdték számolni mindenütt. A köznép azonban háborgott, és természetellenesnek tartotta, hogy magából a pénzből is hasznot húzzanak bizonyos emberek. Az ilyen természetellenes haszon – mondták – kihívja a végzet haragját, és a megtorlás nem maradt el. Nem ért-e csúfos véget Midas, egy kis városka uralkodója, aki kapzsiságában egész aranyhegyeket halmozott fel? Még Spárta is áttért a pénz használatára, pedig hosszú időn keresztül a javak közös használata és a konyhaközösség folytán megvolt pénz nélkül is. Most azonban elfogadja a perzsa aranyat, mely állami létét mesterségesen tartja fenn – és ezzel az ázsiai király akaratának kiszolgálója lett. Démosthenés, a demokrácia szószólója, elkobozta egy templom ezüstpénzeit, hogy athéni hadsereget állíthasson fel. És mi lett az eredmény? A chairóneiai vereség.

Nem az lett-e a háborúk következménye, hogy a köznép ínséget szenved, nincs elegendő élelme, tüzelője, tisztességes ruházata, s pusztító járványok törtek ki mindenfelé? Athén és más nagy városok kénytelenek nagyszabású közmunkákat végeztetni, hogy foglalkoztassák a leszerelt katonákat. Persze pénzzel fizetik őket. Mindez felhajtotta a közszükségleti cikkek árát, drágább lett a gabona, a birkahús, a ruhanemű. Egy köböl búza ára két drachmáról ötre szökött fel, és egy birkáért ötször annyit kérnek, mint a háborúk előtt.

Az egyszerű köznép tehát bizalmatlanul és rosszat sejtve fogadta a pénz elterjedését. Az okosabbja azonban hamarosan felismerte, mekkora hatalmi lehetőségeket rejt magában a pénz birtoklása, még akkor is, ha valaki csak keveset mondhat magáénak ezekből a csillogó veretű érmékből. (Abban az időben csak *teljes súlyú* arany- és ezüstpénzek voltak forgalomban, mást el sem fogadtak volna. A meghamisított, silányított, de teljes értékűnek nyilvánított pénzek még a távoli jövő méhében szunnyadtak; ezek a papírpénzzel, az árrögzítéssel, a tőzsdei manőverezéssel együtt a kommercializálódott világ termékei.* A pénzkölcsönző uzsorások még nem telepedtek be mérlegeikkel a templomok előcsarnokaiba.)

* Erősen igénybe kell vennünk fantáziánkat, ha világos képet akarunk alkotni magunknak arról, hogy a római birodalom pénzügyi gépezetét megelőző korban a mediterrán világ gazdasági élete primitív pénz-bázison nyugodott. Bankok és bankügyletek még nem léteztek, s csupán néhány piacon lehetett *pénzért dolgokat* kapni. Az adórendszer új valami volt a nap alatt. A városállamok kicsiny költségvetéssel dolgoztak, s a kiadásokat a polgárok többé-kevésbé kényszer jellegű hozzájárulásaiból fedezték. Ha hadsereget, hadiflottát kellett felszerelni vagy színielőadásokat akartak rendezni, a polgárokat felszólították, hogy adjanak össze megfelelő pénzalapot. Bár a földbirtokos osztályok még jó ideig megmaradtak, a voltaképpeni magántulajdonosok száma elég kevés volt, a pénztulajdonosok pedig még csak akkoriban kezdtek megjelenni.

Az olyan értékes *dolgok*, mint például lovak, fegyverek, gabona, ruhaneműk – vagy rabszolgák –, a megszokott, mindennapi tulajdonban maradtak; a súlyra mért értékes fémek pedig a csere legáltalánosabb eszközéül szolgáltak. A vas még eléggé ritka volt, úgyhogy ékszereket is vasfoglalatba illesztettek; a tömör arany, ezüst vagy réz karkötők, nyakláncok, serlegek, ládikók értékét a fémanyag súlya szabta meg.

A görög drachma névértéke körülbelül megfelelt egy angol shillingnek, de valóságos értéke Nagy Sándor ázsiai hadjárata előtt több mint harmincszorosa volt az angol shilling értékének. Egy négy tagú athéni családnak ilyenformán – a minimumot számítva – körülbelül kétszázötven drachma évi jövedelemre volt szüksége. Egy *talantont* névértéke nagyjából ezeregyszáz dollárnak felelt meg, vásárlóereje ellenben megközelítette a negyvenezer dollárt. Nyugaton azonban jóformán semmiféle ár-standard nem létezett.

Az ázsiai aranypénzek, a *dareikosok* oly nagy áradatban özönlöttek nyugat felé, hogy ott az ezüst beváltási arányát 13 : 1-ről 10 : 1-re nyomták le. Amikor Alexandros behatolt Ázsiába, szembekerült a mérhetetlenül nagyobb ázsiai pénzbőség problémájával.

Alexandros villámgyorsan megoldott egy speciális problémát, mely a következő tényekből adódott. Minthogy a keleti arany nyugaton lenyomta az ezüst értékét, a két pénznem konfliktusba került egymással. Görögországban egy arany *statér* huszonnégy ezüst drachmát ért, Ázsiában pedig egy arany *dareikos* értéke húsz ezüst *siglos* volt. Alexandros oly módon teremtette meg a kétfajta pénznem egyensúlyát, hogy egyszerűen kivonta a forgalomból az aranypénzeket, és bevezette az ezüststandardot; ezen az alapon egy arany *dareikos* húsz drachmával volt egyenlő.

Egy marék athéni bagoly-pénzen kőházat vagy fél tucat euxeinosi rabszolgát lehetett vásárolni. Egyetlen *talanton* elegendő volt egy *triérés* megépítésére. (A triérés bronzlemezzel bevont orrú, keskeny hadihajó, melyet három, egymás fölött elhelyezkedő evezősor hajtott.) Ugyancsak egy talanton mennyiségű vert pénzen meg lehetett venni egy sziget egész gabonatermését, vagy egy hajórakomány lány- és fiúrabszolgát, akiket aztán meg lehetett tanítani földművelésre, kelmeszövésre; idővel ezek a rabszolgák még szaporodtak is, s gyermekeikkel növelték gazdájuk vagyonát.

Ha valaki magához ragadhatta egy tyrannos felhalmozott pénzét, vagy kifoszthatta egy templom kincstárát, az értékes javak roppant mennyiségét szerezhette meg magának.

Görögország területén kevés ilyen kincstár akadt; talán csak Delphoi templomában őriztek nagy értékeket. Ellenben Ázsia – úgy látszott – kimeríthetetlen arany- és ezüstkészletekkel rendelkezett, melyek a Taurus hegység, a messzi Arábia, valamint az utazók által Indiának nevezett, titokzatos távol-keleti földrész bányáiból áramlottak oda.

A pénzben szegény makedónok a kereskedelem tekintetében is igen gyenge lábon álltak.

Ázsiából arannyal, elefántcsonttal, alabástrommal, onixszal, ritka drágakövekkel és rabszolgákkal megrakott kereskedőgályák flottái úsztak nyugat felé. A görög félszigetről emigránsok, aranyművesek, vázafestők, telepesek, kóbor szerencsevadászok, orvosok és zenészek szakadatlan áradata hullámzott keletre, a gazdag Ázsiába. A kereskedelem minden háború után újult erőre kapott, és a Kisázsiának nevezett félsziget most már fontos csomóponttá vált az új kereskedelmi útvonalakon, amelyek Tyrosból és Sardeisből vezettek nyugat felé Syrakusaiba és Karthagóba. Az iparosodott és kommercializálódott görög városok most már importálták a számukra szükséges gabonát, épületfát és fémeket; a nagy kereskedelmi *clearinghouse*-ok (leszámolási helyek) szerepét töltötték be, s egyre inkább pénzzel dolgoztak.

A nagy kereskedelmi útvonalak azonban nem érintették a makedón hegyeket. A makedón kincstárnak nem voltak felhalmozott arany- és ezüstrúdjai. Philippos ugyan megszerezte népe számára a partvidék egy darabját néhány kikötővel, de a makedónoknak nem voltak hajóik, és Philipposnak nem sikerült ezekből a földműves parasztokból kereskedőket faragnia. A mediterrán világ növekvő virágzása nem terjedt ki a makedón hegyvidékre. A makedónoknak tehát fel kell kerekedniük, hogy megszerezzék maguknak az ázsiai partvidék gazdagságát.

Így érvelt Harpalos, a fakó arcú parasztivadék, akit rabul ejtett a pénzben rejlő lehetőségek csábító varázsa. És Alexandros megértette ezeket a lehetőségeket. Később, amikor gazdasági problémák vetődtek fel, villámgyorsan átlátta lényegüket, s mialatt mások a fejüket kezdték törni, ő már meg is oldotta a kérdéseket.

De sok mindentől félt, s ezért húzódozott a kockázatos vállalkozástól. Elsősorban saját képességeiben nem bízott, s visszariadt attól, hogy harmincezer ember élére álljon. Valahányszor a pellai temetőben sétált, megállt annál a szentélynél, amely egykor hajnali futásainak fordulópontját jelölte, és tűnődve figyelte a messzeségben kirajzolódó éles vonalat – az ott a tenger, az ellenséges és kifürkészhetetlen tenger. Ha pedig tekintete a szentély homlokzatára tévedt, és elolvasta a feliratot: *„Halhatatlan isten vagyok, nem halandó többé"* – képzelete felidézte Ázsia távoli és ellenséges isteneit. Úgy érezte, hogy egyedül áll, nincsen senkije, aki tanácsával segítené – nagyon is sok a tanácsadója, és éppen ez a baj. A pellai palota csarnokaiban időzve pedig mindig a háta mögött érezte Kleopatra gyermekének és unokatestvérének, Amyntasnak nyugtalanul bolyongó szellemeit.

Egy reggel aztán megtört a jég. Parmenión és Philótas elkísérték őt a szentélyig, és szokásuk szerint sürgették: szánja el végre magát, egyezzék bele, hogy az expedíciós hadsereg elinduljon. Alexandros végighallgatta őket, de nem szólt semmit. Fejét kissé féloldalra hajtva nézett maga elé.

Nagy sokára csak ennyit mondott:

– Amikor az Arkturusz csillag felkél, elindulunk Ázsia felé. A tervek nálatok vannak. Hajtsátok végre.

Parmenión és Philótas elrohantak a palota felé, hogy megvigyék a hírt. Ő még ott maradt a szentély mellett, és sokáig nézte a tenger vonalát. Meglehet, hogy valóban ellenségesen fog viselkedni a tenger – gondolta –, de ott mögötte, messze keleten talán megtalálja a Parapanisades-hegyeket.

Aristotelés ellenezte a dolgot. És azon a télutón Alexandros sokat ült együtt a stageirai filozófussal, aki akkoriban *Politika* című művén dolgozott.

A filozófus, aki később hosszú évszázadokra az emberi gondolkodás kritériuma lett, azt tanácsolta a Hellén Liga fiatal fővezérének, hogy korlátozza tevékenységét Makedoniára. Itt, Makedoniában kezében tarthatja és irányíthatja az események menetét. Itt a nemesek kiváltságos osztálya biztonságban élhet, mert eltartja a parasztok osztálya; persze művelődnie kell. (Aristotelés kétségkívül nagyon jól ismerte a makedó-

nok tudatlanságát.) Még Platón is azt írja a *Köztársaság*ban, hogy csupán egy védett kisebbség érheti el az emberi törekvések magaslatait. Az eszményi államnak olyan kerthez kell hasonlítania, melyben különös gonddal ápolják és védik a legszebb és legkényesebb növényeket.

Aristotelés azért érvelt ezzel a minőségi argumentummal, mert saját kívánalmainak mércéjét is ilyen magasra állította. Ha csupán kevéseknek adatik meg, hogy pontosan ismerjék életük célját, akkor ezek a kevesek még inkább kormányozhatják a tudatlanok tömegét.

Talán nem létezik az a Világlélek, amely felé Platón okoskodása tapogatózik; annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a téren belül létezik egy Rendíthetetlen Mozgató – a mindeneket irányító energiaforrás. Az emberi gondolkodásnak e stabil és örökké való forrás felé kell fordulnia.

Ott ült Aristotelés a kőnimfák alatt elhelyezett padon, és botjával döfködte, piszkálgatta a földet.

– Meg kell találnunk azt a jót, amiért az élet létezik ezen a mi földünkön – mondta selypítő hangján, és fáradt, agyonerőltetett szemében a lelkesedés tüze csillogott. Aztán elernyedt, és merev, ráncos arcán mosoly suhant át:

– Ebben a talajban, ebben a kertben is termelhetünk jó gyümölcsöt. Még akkor is, ha nem itt nő az Élet Fája.

A stageirai filozófus, akinek elméjét fél tucat tudomány egyre növekvő adathalmaza bástyázta körül, akit cserbenhagyott a beszéd, amikor azt próbálta megmagyarázni, hogy milyen nagy misztériumok megfejtésére törekszik (metafizikai írásai szegényesek, ha fizikai értekezésével hasonlítjuk össze), – a stageirai filozófus most félelmének és aggodalmának adott hangot. Ez a kert, amelyben ülnek, a makedón hegyek, az országot övező szűk tengerek – mindez nem több, mint a nagy Oikumené egyik parányi zuga. A lakható föld határai talán sokkal messzebb vannak a nagy földtekén, mint ahogyan a filozófusok gondolják. Lehetséges, hogy innét roppant távolságokra olyan barbárok hordái élnek, amilyeneket görög szem még sohasem látott. Ha Alexandros a makedón fárfihad felét kelet felé vezeti, könnyen megeshet, hogy valamennyiüket felszívja, elnyeli az a nagy sokaság, vagy pedig mindannyian örökre eltévednek a még ismeretlen, feltérképezetlen messzeségben.

Amikor Aristotelés így beszélt a tengerentúli utazás ellen, talán az is befolyásolta, hogy jól ismerte Alexandros öröklött hajlamait. Olympiason a kezdődő őrültség jelei kezdtek kiütközni; csak akkor volt nyugodt, ha uralkodhatott a környezetén. Az iszákos Philippos pedig egy idióta fiat nemzett. Alexandrost még húsz esztendős korában is nyugtalanság

töltötte el, ha józan, közönséges emberekkel kellett beszélnie, s minduntalan a maga külön álomvilágába akart menekülni.

A Hellén Liga fővezére azonban megmakacsolta magát, és nem volt hajlandó megváltoztatni elhatározását. Aristotelés maga is elismerte – szállt szembe a filozófus érveivel –, hogy az emberek, miként az állatok is, megváltozhatnak, ha környezetük megváltozik. Nos, miért ne fejlődhetnének a makedónok is, ha nyájasabb vidékre vetődnek? A görögök oly módon terjeszkedtek kelet felé, hogy itt is, ott is gyarmatokat alapítottak.

– Miért ne építhetnének a makedónok is új városokat a kopár pellai hegyoldalaknál sokkal termékenyebb dombvidékeken?

– A makedónok?

– Igen, a makedónok.

Aristotelés megrázta a fejét.

– Makedón nép még *nincsen.* Makedonia eszméjét az apád teremtette meg. E köré az eszme köré formált hadsereget a törzsekből. Hadsereg nélkül nincs Makedonia. Elismerem, hogy Philipposnak voltak hódításai; de a kormányzáshoz nem értett. Az a nemzet, amelyről ő ábrándozott, még nem fejlődött ki.

A fejlődés törvényei – folytatta Aristotelés – kérlelhetetlen és nem ember-alkotta törvények. Az emberek nem vadászhatnak úgy a boldogságra, mintha az valamiféle madár lenne.

– De a szárazföldet fürkésző hajósok meg a sivatagon átvonuló utazók mégiscsak a madarak röptéhez tartják magukat – nevetett Alexandros.

Amikor felkélt az Arkturusz csillag, és beköszöntött az első meleg tavaszi nap, Alexandros olthatatlan vágyat érzett, hogy elinduljon a nagy utazásra. Arra az útra, melyet előtte már megjártak az Argonauták és az achájok; mindig csak napkelet felé tartottak, s a régi otthonnál valami jobbat kerestek: talán aranyat, talán dicsőséget, talán új hazát. Éjszakánként Homéros eposzát olvasta, és Trójáról meg a csodás szépségű Helenéről álmodott: *„Ki ócsárolhatná a trójaiakat, hogy egy ilyen asszonyért hosszú ideig vállaltak minden kemény megpróbáltatást? Hiszen olyan csodálatos volt, akár egy halhatatlan istennő."*

– No igen – jegyezte meg Ptolemaios, aki meglehetősen kételkedett a vállalkozás sikerében –, de hát az emberek olyanok, hogy elindulnak megkeresni a halhatatlan asszonyi szépséget, aztán valamelyik kertben egy fényes szemű lány szépen a hálójába keríti őket...

Itt torkán akadt a szó, mert eszébe jutott *egy bizonyos* skytha lány *egy bizonyos* kertben.

– Legalábbis Euripidés így tudja – folytatta. – Mit is mond Helenéről? Valami olyasmit, hogy az öröm *„elhalt a trójai vizek partjain – egy arc fantomjáért – egy név árnyékáért"*.

De Alexandros rendíthetetlen maradt, s ez nagyon bosszantotta Ptolemaiost. Úgy látszik, Alexandros csak arra a szépségre tud gondolni, amely minden más asszonynál különbbé tette Helenét, és nem azon jár az esze, hogy egy második Helenét találjon magának. Veszedelmes dolog, ha ilyen rögeszme rágja az ember agyát. Kísérteteket nem lehet feltámasztani.

– Még az a szerencse – vigasztalta magát Ptolemaios –, hogy nem ezer hajóval indulunk el, mert hát nincsenek hajóink.

Most, hogy Alexandros végre beleegyezett az indulásba, a vezérkari tisztek nagy meglepetésére erélyesen nekilátott a hadfelszerelés megvizsgálásának és kipróbálásának. Képzelete minden eshetőségre kiterjedt, és sorra vett minden elképzelhető helyzetet, amelybe a hadsereg kerülhet. Áttanulmányozta Hérodotos útijegyzeteit és Hekataios világtérképét, mohó kíváncsisággal faggatta az Ázsiában járt kémeket az ottani útvonalakról, és pontos képet igyekezett kapni azokról a földekről, amelyeken majd keresztül kell vonulniuk. Végtelen türelemmel fontolgatta, mérlegelte az egyes részletkérdéseket. Még a leglényegtelenebbnek látszó apróságokra is volt gondja.

Megtekintette Deiadés új hadigépeit, kipróbálta azokat a hosszú létrákat, melyeket a mérnök két kerekes talpazatra szereltetett, és megvizsgálta a szállításra kész, szakszerűen összetekert vastag meg vékony köteleket. Úgy vélte, hogy az ilyen létrákat bajosan lehet folyókon átszállítani. Legjobb lesz itthon hagyni őket, és ha majd szükség lesz ostromlétrákra, Deiadés a helyszínen is szerkeszthet néhányat.

A vérmes természetű mérnök idegesen megtörölte verejtékező arcát, és dühösen kifakadt:

– Úgy! Hagyjuk itt a létrákat! Nagyszerű! És ha majd te elkurjantod magad: „Hé, Deiadés, létrákat ide!" – akkor én szempillantás alatt varázsoljak elő neked egy erdőt, tele jó vastag, kiszárított fatörzsekkel! Ültessek makkokat, növesszek neked tölgyfákat, hókuszpókusz, mihelyt a trombita...

Alexandros, aki a kötélzetet mustrálgatta, szelíden a szavába vágott:

– Összecsomózhatod a köteleket. Igen, igen. Deiadés kötelekből is tud létrákat csinálni. Azokat könnyű lesz szállítani.

Deiadés azonban gyűlöletesnek találta azt a gondolatot, hogy meg kell válnia kedves létráitól.

– Úgy – lihegte baljós hangon –, ezek szerint te meg tudod csinálni, hogy a kötél szépen felkússzon magától a falra, mint egy kígyó.

– Én nem – mosolygott Alexandros –, de te minden bizonnyal meg tudod csinálni.

Szólt Aristandérnak, a jósnak: készüljön fel, mert őt is magával viszi. Ptolemaiosnak megmondta, hogy egy brigádot fog vezényelni. Aztán mindenféle furcsa szerzetet rendelt a hadsereg mellé – két földmérőt, akiknek az lesz a dolguk, hogy minden egyes napi menetutat feltérképezzenek; egy ásványtudóst; egy időjárási szakembert; végül olyan tudósokat, akik majd feljegyzik a növény- és állatvilág adatait. Alexandros maga is naplót akart vezetni az egész hadjárat alatt, és megkérdezte Ptolemaiostól, nem volna-e kedve neki is ilyesmire.

– Ó jaj – panaszkodott Arsinoé fia –, hiszen jóformán az egész akadémiát magaddal cipeled. Semmi asszonynép, de annál több nagyképű tudós, zenész, poloskavadász, nem is szólva a doktorokról.

A veterán makedónok is úgy vélekedtek, hogy az egész vállalkozás inkább kutató expedíciónak, mint hódító hadjáratnak ígérkezik. Ki hallott már olyan hadvezérről, aki naplót vezetett?

Más is meghökkentette a makedónokat. Ifjú fővezérük elrendelte: úgy készüljenek fel, hogy egy egész esztendeig, esetleg tovább is távol maradnak. Átvizsgálta a főtisztek meg a Barátok anyagi helyzetét, és – minthogy pénze nem volt – a koronabirtokokból ajánlott fel földeket azoknak, akik segítségre szorultak. Köztük volt Perdikkas is, aki időközben már felépült sebeiből.

– De hát mit tartasz meg magadnak? – kérdezte tőle ez a tapasztalt csapattiszt.

– Az esélyeimet.

Perdikkas elgondolkozott, majd azt mondta, hogy ő is osztozni akar Alexandros esélyeiben. A többiekkel együtt megfigyelte, hogy amiota a nyugtalan, határozatlan és tapasztalatlan Alexandros magának követeli a parancskiadás kizárólagos jogát, azóta a legkisebb részletkérdésben is átérzi felelősségének teljes súlyát.

Alexandrosnak közben arra is volt gondja, hogy megszabaduljon uralomra vágyó anyja befolyásától. Olympias heves szemrehányásokkal illette, amiért eltékozolja a családi birtokokat, és az amúgy is hatalmas tiszteket gazdagítja.

– Valóságos királyokká teszed őket! – támadt a fiára.

Alexandros azonban nem is figyelt rá. Amikor Olympias sírva fakadt dühében, és belelovalta magát az önszánalom görcsösen vonagló állapotába, fia nyersen rászólt:

– Azt hiszem, eléggé megfizettem neked azért az időért, melyet a méhedben töltöttem.

Olympias megrettent, abbahagyta a görcsös zokogást, és felszárította könnyeit.

– Bárhol jársz is – biztosította fiát –, a leveleim követni fognak utadon.

És amikor az olympiai időszámítás szerinti 442. esztendőben megjelent az égen az Arkturusz csillag, a makedón hadsereg a Királyi Úton megindult a Dardanellák felé. Alexandros gyalog menetelt az első hadoszlopban, lépteivel felkavarta az út porát: fekete lovát hátrább vezették utána.

Sohasem tért vissza.

MÁSODIK RÉSZ

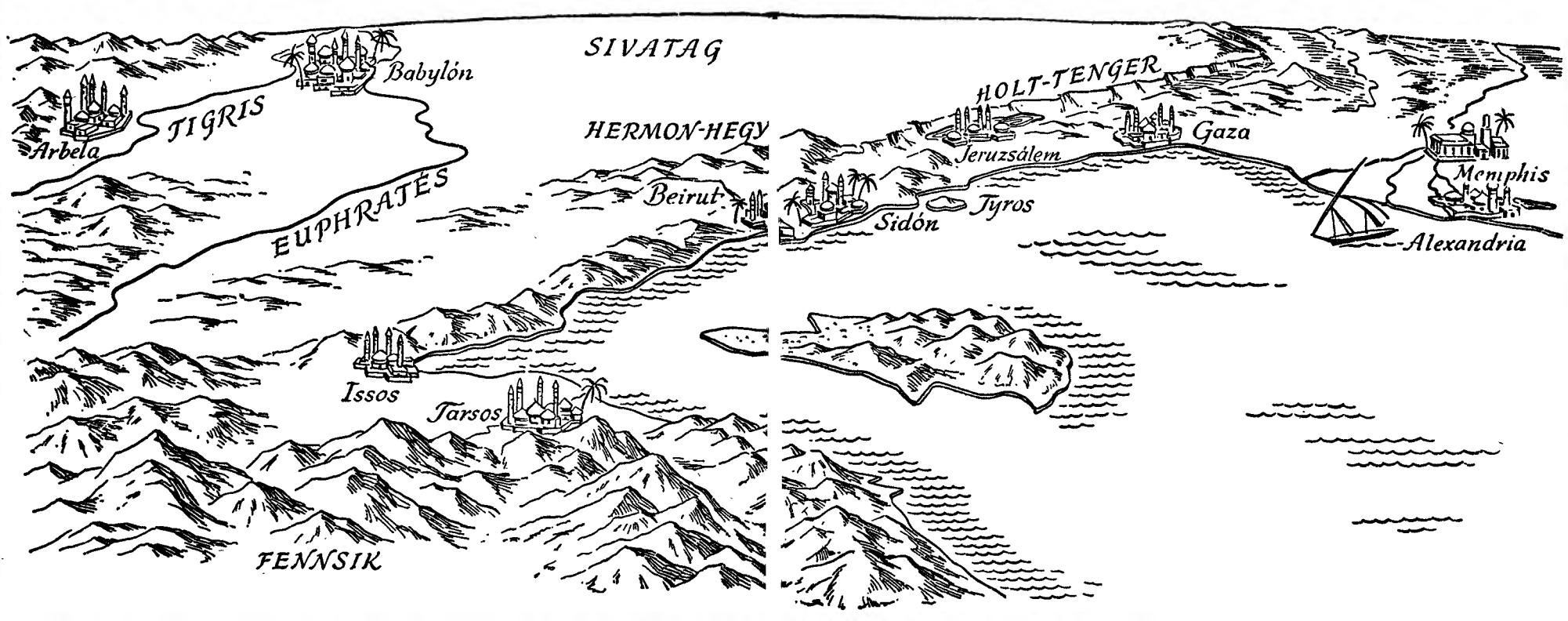
SIVATAG
Babylón
TIGRIS
Arbela
HERMON-HEGY
EUPHRATÉS
Beirut
Issos
Tarsos
FENNSIK
HOLT-TENGER
Gaza
Jeruzsálem
Sidón
Tyros
Memphis
Alexandria

VI

A HÍDFŐÁLLÁS

Az átkelés szerencsésen zajlott le. Az időjárás tökéletesen derült volt, az északi szél szelíden cirógatta a tengerszoros vizeit, tiszta napsütés melengette az ázsiai part vöröses földjét meg Ilion (Trója) halmát, mely élesen rajzolódott ki a hegygerinc magasabb ormai előtt. Békés sirályok szárnyaltak a víz fölött – ellenséges hajókat nem lehetett látni sehol. Még a legbabonásabb görög szövetségesek is elismerték, hogy az előjelek kedvezőek. Minden bizonnyal az istenek akarták, hogy az átkelés könnyű legyen; ez pedig az eljövendő sikerek biztató előjele. Halászbárkák és kereskedelmi gályák egész flotillája közlekedett ide-oda a Dardanellák legkeskenyebb szakaszán, és serényen szállította a seregrészeket az ázsiai partra.

– Üdv! – kiáltották az emberek, amikor a sekély vízben gázolva Ázsia földjére léptek, s még egyszer visszapillantottak az ismerős és meghitt északi partvonulatra.

Amikor a páncélt és fehér tollbokrétás ragyogó sisakot viselő Alexandros kiugrott a partra, valaki borostyánfüzért dobott a nyakába. Aztán nekiláttak, hogy márványtömbökből oltárokat emeljenek az Isten-Atya Zeusnak, az utasemberek védnökének, valamint Pallas Athénének (az utóbbinak azért, mert meg akarták tisztelni az expedícióban részt vevő athénieket). Az oltároknál italáldozatot mutattak be – arany serlegekből bort öntöztek a márványra –, aztán ünnepi hangulatban felkerekedtek, hogy megtekintsék Ilion leomlott bástyáit és a híresnevezetes Skaia-kapukat. S miközben emléktárgyak után kutattak, nem győztek csodálkozni azon, hogy milyen kicsiny az a dombtető, amelyen halhatatlan hősök halhatatlan tetteket műveltek.

A dombon lakó kalmárok meg halászok ereklyéket mutattak nekik. És ők áhítattal bámulták a templomban őrzött sötét színű pajzsot és törött hárfát, melyek valamikor – a templom őrei megesküdtek rá – Achilleus tulajdonában voltak. Alexandros is megtekintette a pajzsot, majd elrendelte, hogy a sereg vigye magával; helyette otthagyta a saját

pajzsát. Katonái lelkesen fogadták, és nagyszerű ómennek tartották fővezérük ötletét. Azon az estén nagy volt a vigasság. A sereg vezetői bort ittak a két halhatatlan jóbarát, Achilleus és Patroklos síremlékénél; a végén olyan jó hangulatuk támadt, hogy füzéreket fontak a hajukba, levetették ruháikat, és táncot jártak a híres halottak emlékének tiszteletére. Alexandros, miután belefáradt a táncolásba és megunta a fuvolák zenéjét, leült a fáklyafényben, s azon kezdett vitatkozni Héphaistiónnal, hogy Achilleus valóban minden idők legnagyobb harcosa volt-e, vagy pedig csak Homéros költeményeiben formálódott legendás hőssé. Ha Homéros sohasem írta volna meg az Iliast – ugyan mit tudna az utókor Achilleusról?

Héphaistión azt felelte, hogy az utókor ebben az esetben semmit sem tudna róla. Ha valakinek nincsen nagy tehetségű költője, aki megörökítené a tetteit, már a második, de legkésőbb a harmadik nemzedék tökéletesen elfelejti. Ők maguk – mármint a makedón sereg vezetői – sem a görögök meg a trójaiak emlékére táncolnak és isznak itt most, hanem annak az emlékére, amit Homéros énekelt meg.

Ptolemaios hevesen ellenkezett: nem, nem a retorika tesz valakit híressé. Vegyünk csak példának egy gyönyörű szép asszonyt, mondjuk Helenét – nos, neki, Ptolemaiosnak határozottan az az érzése, hogy a hosszú hajú Heléne szelleme ott lebeg a liget fái közt, az éjszakai szellő puha szárnyán. Héphaistión bosszúsan felhorkant, és kijelentette, hogy ebben az esetben tanácsos felöltözködni.

A makedón pezetairosok között nem sok szó esett iddogálás közben. Ujjaik között szétmorzsolgattak egy-egy nyirkos, fekete rögöt, elnézegették a népes juhnyájakban ugrándozó rengeteg bárányt, és megegyeztek abban, hogy ez a dús föld sokkal jobb, mint az otthoni köves hegyoldalak sovány termőtalaja.

A makedónok csalódást éreztek a kis területet elfoglaló, szegényes romok láttán, de azért boldogok voltak, hogy a régi dicső hősök sírjai között táborozhatnak. Alexandros odáig ment lelkesedésében, hogy megparancsolta a lakosoknak: állítsák helyre a leomlott falakat. Jutalmul örök időkre szóló adómentességet ígért nekik. Aztán elvonult Trója alól, mert nem volt messze az első ütközet órája.

Parmenión kémei jelentették, hogy kelet felől nagy létszámú ázsiai sereg közeledik. Ez a körülmény mit sem zavarta a vezérkari főnököt; a gyors átkeléssel sikerült kifognia az ellenségen. Lassan, szinte kényelmesen sétáltatta előre makedónjait, mindig a csillogó tengerhez közel húzódó lapályon maradva; messzire előttük az Ida és az ázsiai Olympos hófedte csúcsai fehérlettek, mintha hideg jelzőfények volnának. Amikor

az előőrsök jelentették, hogy már látják az ellenséget, a makedónok páros oszlopalakzatba fejlődtek, és még jókor elérték a Granikos nevű folyót, amelyet az esővíz erősen felduzzasztott. És itt pillantották meg először az ázsiai lovas harcosokat.

Mialatt a makedón hadoszlopok a folyó felé közeledtek, Parmenión és fiatal parancsnoka kíváncsian figyelték a túlsó parton mozgó ellenséges csapatokat – a pompás paripák ezreit és lovasaikat, akik furcsa bő nadrágot, színes köpenyeget, kis pajzsot viseltek, derekukról pedig buzogányok csüngtek alá. Egészen közel voltak már, az első sorok a folyó széléig jöttek előre, és harsány nevetések közepette sértő megjegyzéseket kiabáltak át a néma csendben felvonuló makedónokhoz.

– *Junnani! Junnani!* Ki fizet benneteket azért, hogy idejöttetek? Asszonyok vagytok, vagy mifene, hogy szoknya van rajtatok?

Parmenión ügyet sem vetett a kiabálásra, erősen figyelt, s messzebbre, egy domb tetején még egy lovas alakulatot vett észre, mely íjakkal volt felszerelve. Egy falanx sündisznó-tüskékhez hasonló dárdáit is megpillantotta – azok ott görög zsoldosok. Mindent egybevetve úgy vélte, hogy az ellenség ereje alatta marad a makedónokénak, hadirendje pedig egyszerűen gyerekes – a legjobban felszerelt elit lovasságot leküldi a völgybe, hogy a zúgó folyón keresztül sértő szavakat kiabáljon át...

Parmenión hűvös nyugalommal magyarázta el a hadihelyzetet Alexandrosnak, akiben ideges feszültség vibrált.

– Ne is figyelj azokra, akik odaátról ordítoznak – intette –, és eszedbe ne jusson átkelési parancsot adni. Galád folyó ez, helyenként mély örvények vannak benne. Csak nekik adnánk alkalmat, hogy úgy manőverezzenek ellenünk, ahogy akarnak. Gondold csak el, a mieink már a vízben elvesztenék hadirendjüket, soraik felbomlanának, hát még akkor, amikor kievickélnének a partra... Mondtál valamit?

Alexandros ezt dünnyögte:

– Szemrebbenés nélkül átkeltél a Hellespontoson, most meg félsz ettól a nyavalyás folyótól.

Parmenión azonban elengedte füle mellett a megjegyzést, és rendületlen nyugalommal folytatta:

– Egyetlen teendőd van – az, hogy ne kezdj semmihez. Tartsd itt a csapatokat. Táborozzanak le. Azoknak odaát csak egyetlen jó gyalogos alakulatuk van, és a sötétség beállta után nem mernek itt maradni a közelünkben. Csupa lovasság. Reggelre már itt sem lesznek, és akkor nyugodtan kiadhatod az átkelési parancsot. A mieinknek egyetlen hajaszála sem fog meggörbülni.

– És addig várjunk? Tűrjük, hogy röhögjenek rajtunk?

Ezt az indulatos kitörést a vezérkari főnök éppen olyan gyerekesnek találta, mint az ázsiaiak viselkedését, akik veterán makedónokat lovas viadalra hívnak ki egy folyó közepén, mintha ez valami újfajta játék lenne. Alexandros azonban nem hagyta válasz nélkül a kihívást. Megparancsolta, hogy a hadoszlopok éle csatasorba fejlődve gázoljon bele a Granikosba. Ő maga a jobb szárnyra lovagolt át, ahol a Barátok csapata sorakozott fel. Aznap nem a fekete mént lovagolta.

Izgatottan Philótashoz vágtatott, és megindította a páncélos lovasokat a folyó felé.

– Rajta! – kiáltotta, és a lovasok élén beugrott a vízbe.

A következő óra leforgása alatt beteljesedett a katasztrófa, melyet Parmenión megjósolt. Alexandrost a térden felül érő sebes áradat lefelé sodorta, a partnak ama része felé, ahol a perzsa lovastömeg centruma állott. A Barátok a mederből kiálló sziklák között bukdácsolva szintén ármentében sodródtak lefelé, zárt rendjük felbomlott, az ellenség dárdái sokat eltaláltak közülük, s a felfröccsenő víz permetzuhataga belehatolt a szemükbe, úgyhogy alig láttak valamit. Az iszapos mederfenéken csúszkálva, botladozva, sziklákba kapaszkodva végül nagynehezen kivergődtek a túlsó partra, ahol az ellenség ügyesen irányított, villámgyors lovassági támadása fogadta őket. Könnyű, hosszú, somfanyelű dárdáik mintha csak üvegből lettek volna: szilánkokra törtek a pajzsok, sziklák, bozótok tömkelegében. Egyre-másra rogytak le a lovak, lovasaik nagyot zuhanva terültek el a földön. Az életben maradt Barátok szemükkel Alexandros fehér tollas sisakját és köpenyét keresték; átverekedték magukat vezérükhöz, szoros gyűrűt vontak körülötte, és kirántották rövid kardjukat. A perzsák vezetői most Alexandrosra összpontosították támadásukat. Egy dárda fennakadt mellvértjének csatjában, egy másik elsodorta sisaktollait. Fegyverhordozójához fordult, hogy törött lándzsája helyett adjon másikat, de az némán mutatta: annak is eltört már a nyele.

Sisakját kemény kardcsapás érte, úgyhogy elkábult, és szeme előtt egyszerre elsötétült a világ. Meggörnyedve lehajtotta a fejét, és nem látta, hogy testőre, Kleitos, akit Feketének neveztek, milyen halálmegvető bátorsággal mentette meg az életét. Egy csillogó aranypáncélt viselő perzsa főember már-már rásújtott Alexandros lehajtott fejére, de Kleitos abban a pillanatban tőből levágta a perzsa karját, és Alexandros feje fölé tartotta oltalmazó pajzsát.

A makedón sereg nem engedte, hogy vezére belerohanjon a vérengző lovasok vad forgatagába. A krétai íjászok valóságos nyíl-felhővel fe-

dezték a Barátok megbomlott, szétzüllött sorait, Parmenión pedig gyorsan átküldte a falanxot a folyón. A falanx-harcosok nagy erőfeszítéssel át is jutottak, és az iszapból kigázoltak a szilárd talajra.

Nem sokkal később a perzsa lovasság elvonult, és a folyóparti csata véget ért – épp oly hirtelen, ahogyan kezdődött. Kleitos, a Fekete, tunikájába törölte izzadt tenyerét, és végignézett Alexandroson:

– No, hát megmaradtál nekünk – mondta nyugodt hangján.

Alexandros már visszanyerte látását, és a tagjait is tudta mozgatni. Nem szólt semmit, csak sisakjának pereme alól figyelte a gyülekező Barátokat. Aztán az élükre állt, és megrohamozta velük a lejtő tetején álló görög zsoldosok szilárd négyszögét. Azok nem mutattak semmi hajlandóságot arra, hogy a közeledő lovasság láttára visszavonuljanak. Előre szegezett dárdahegyeik sövénye mögött szilárdan és mozdulatlanul álltak ezek a napbarnította zsoldosok, mintha kőszobrok lennének. Alexandros lova egy dárdadöféstől összerogyott, lovasa lezuhant, és az ütődéstől kábultan, tehetetlenül vergődött a földön. Mire magához tért annyira, hogy újra lóra szállhatott és elbírta a kardot, addigra az életben maradt görög zsoldosok – mintegy kétezren lehettek – lerakták fegyvereiket, és megadták magukat.

Közben a gyors perzsa lovasság végleg eltűnt a dombok mögött s így a makedónok nyugodtan hozzáfoghattak, hogy összeszedjék a csatatéren maradt fegyvereket és értékesebb holmikat. A kiáradt Granikos hömpölygő hullámainak zúgása töltötte be a völgyet, ahol most emberek nyüzsögtek mindenfelé: tábort vertek, sebesülteket szállítottak, fegyvereket raktak halomba. Alexandros csak nagy nehezen bírt visszaemlékezni arra, hogy lovát megölték, s ő idegen paripára szállt később. Kleitos, a Fekete már nem volt mellette, Philótas pedig – talán maga sem vette észre – ajkát harapdálta, s hidegen csak ennyit mondott:

– A Barátok közül majdnem száznak ebben a völgyben lesz a sírja.

Alexandros lement a folyóhoz, levette sisakját, és fejét megmártotta a jéghideg vízben. Úgy érezte, hogy minden csontja össze van törve. Hirtelen megéhezett. Miközben szárítkozott, Parmenión jött feléje néhány tiszt kíséretében. A vezérkari főnök most is szenvtelenül nyugodt volt, és óvatosan válogatta össze szavait:

– Túlságosan nagy kockázatot vállaltál. De azt jól csináltad, hogy megfelelő szögben gázoltál a folyóba. Ezzel megkönnyítetted a mögötted haladók dolgát.

Majd kíváncsian megkérdezte:

– Nem tudtad, hogy a görög zsoldosok fegyverszüneti feltételeket kértek, miután magukra maradtak?

Alexandros fejét rázva mormogta:

– Görögök voltak, akik idegen zsoldba szegődtek – Görögország ellen.

– Ha meglep téged, hogy görögök csapnak össze görögökkel, akkor még sok meglepetés vár rád.

Parmenión még elmondta, hogy a zsoldosok között sok volt az athéni. Csak azok tudtak elmenekülni, akik a holttestek között rejtőztek el. Parancsnokuk elesett, és nagyon sok előkelő perzsa nemes is a fűbe harapott. A csatatéren maradt a nagykirály egyik veje, egyik nagybátyja és több más rokona, továbbá egy alkirály, egy tartományi helytartó, valamint számos főtiszt. A perzsa lovasság parancsnoka öngyilkos lett, amikor a visszavonulás megkezdődött.

Alexandros különösnek találta, hogy ennyi minden történt, s hogy mindez hosszú órák alatt ment végbe; ő úgy érezte, mintha csak néhány perc suhant volna el. A leszálló alkonyat már sötét fátylakba kezdte burkolni a folyót, és a hegycsúcsok fölött egyre sápadtabbá vált a napnyugta visszfénye.

Parmenión visszafojtott haraggal magyarázta Alexandrosnak, hogy túlságosan is véres volt ez a mai nap. Az elit lovasságból nagyon is sokan pusztultak a folyóba. Maga Alexandros is kétszer forgott halálos veszedelemben – először Kleitos gyorsaságának, másodszor a vakszerencsének köszönhette, hogy életben maradt. Veszedelembe sodorta a Barátok egész lovasságát, és kis híján olyan vereséget idézett elő, mely mindjárt a hadjárat kezdetén megbénította volna a sereg morális erejét.

Így beszélt Parmenión. De a falanx-harcosok másképpen vélekedtek egymás között. Ők nem szenvedtek annyit, mint a lovasság, s meg voltak róla győződve, hogy Alexandros most is, mint akkor Chairóneiánál, személyesen vezette őket diadalra. Mintha Enyaliosnak, a csaták istenének lelke lobogna benne. Ettől fogva bárhová ment Alexandros, nem volt olyan katonája, aki vakon ne követte volna.

Az éj leszálltával kiütközött rajta a véres nap reakciója. Végigjárta a tábortüzeket, figyelte a sebesülteket kezelő orvosok munkáját, kérdezgette az embereket sebesülésük körülményei felől, s türelmesen végighallgatta kérdéseiket. Elrendelte, hogy az elesett Barátokat teljes fegyverzetükben kell eltemetni; családjukat felmentette az aratási dézsma és a további katonai szolgálat alól. Emocionális feszültsége arra késztette, hogy Lysipposnak, a szobrásznak kiadta a parancsot: mintázza meg néhány elesett hős képmását, s a bronzba öntött szobrokat majd állítsa fel a csatatéren emelt oltároszlop körül. Hadd lássa az utókor, mi-

lyenek voltak ezek a férfiak, akiknek emlékét mindörökre meg kell őrizni.

Aztán, amikor már elszállt szívéből a gyász sötét hangulata, összeválogatott egy hajórakományra való zsákmányt; ezt Olympiasnak és Antipatérnak küldte ajándékul. Elrendelte továbbá, hogy háromszáz ázsiai páncélöltözetet szállítsanak az athéni Parthenónba, s ott a következő szövegű felirat kíséretében helyezzék el a küldeményt: *„Alexandros, Philippos fia és a görögök – a spártaiak kivételével – küldik ajándékba ezeket a páncélokat, amelyeket az ázsiai idegenektől zsákmányoltak."*

Ily módon tehát értéket is küldött haza, és a görög patriotizmusnak is hódolt egyszerre. Sohasem bánta meg, hogy a józan fontolgatásokat felrúgva, vakmerő elszántsággal beleugratott a Granikos folyóba. Mert megtanulta a leckét: villámgyorsan kell dönteni.

Évszázadokkal később, már a római császárság korában, egy Arrianos nevű történetíró – józan, gyakorlati észjárású férfiú – nyomatékosan kiemelte Alexandrosnak ezt a tulajdonságát: *„Gyorsan felismerte, mi a teendő, mialatt mások még bizonytalankodva tétováztak. Mivel rendkívül éles szemmel figyelte meg a tényeket, igen nagy sikerrel tudott következtetni arra, milyen esemény vagy fordulat várható. Veszedelmes helyzetben azzal szabadította meg katonáit a félelemtől, hogy ő maga sem félt. Mihelyt elhatározta, mi a teendő, gyorsan és merészen cselekedett, még akkor is, ha nem volt biztos a sikerben."*

A Granikos menti összecsapás után az volt a teendő, hogy gyorsan tovább kellett menni. A tengerszoros hídfőállásának biztosítására visszamaradt egy különítmény, a makedón sereg többi része pedig elindult déli irányban, az ázsiai partvidék mentén, naponta húsz mérföldet hagyva maga mögött.

A vezérkari főnököt Alexandros meggondolatlan vakmerőségén kívül más dolog is idegesítette. Titkos ügynökei jelentették, hogy a rhodosi Memnón, egy tapasztalt zsoldosvezér, megszökött a granikosi csatából. Ez a Memnón volt az egyetlen, aki a csata előtti haditanácson a következőket mondotta: a perzsák lassan, lépésről lépésre fognak hátrálni a makedónok elől; nem bocsátkoznak döntő ütközetekbe; elpusztítják a vetéseket, felgyújtják a magtárakat, kiürítik a falvakat; úgyhogy az előrenyomuló hódítók nem találnak majd sem takarmányt, sem élelmet, sem segítséget. S amikor már a makedónok jó mélyen járnak az ország szívében, könnyen megeshetik, hogy ott egy erős perzsa hadseregbe ütköznek, az elvágja a visszavonulás útját, s akkor sohasem juthatnak vissza a tengerszoros hídfőállásáig.

És Parmenión éppen attól félt leginkább, hogy a perzsák ilyen stratégiához folyamodnak.

Ott, arra befelé, az ország szívében vannak a perzsák fő erői. A másik oldalon, a parti vizeken ellenséges flották cirkálnak; ezek elvághatják a makedónokat a Dardanelláktól, sőt – spártai segítséggel vagy anélkül – rajtaüthetnek Görögországon, és végigrabolhatják a védtelenül maradt hellén területeket. Parmenión tudta, hogy a rhodosi Memnón most valamelyik ellenséges flotta egyik hajóján tartózkodik.

A tengertől és a belső szárazföldtől elzárt makedónok pedig versenyt futva az idővel, egyre csak meneteltek tovább a jobbra-balra kanyargó tengerparton.

AZ ELSŐ NYÁR ÉS TÉL

A makedónok gyors ütemben vonultak végig a mosolygó tengerpart jó útjain. De még gyorsabb ütemben növekedett Alexandros agyában az a felismerés, hogy a hadjárat első és legegyszerűbb célját illetően csúfos kudarcot vallott. Ő, mint a Hellén Liga fővezére, azért nyomult be Ázsiába, hogy a görög gyarmatvárosokat felszabadítsa a perzsa király igája alól. Nos, úgy látszik, a görög gyarmatok egyáltalán nem óhajtják, hogy felszabadítsák őket.

Titokzatos szellemek kísértettek a termékeny ión partvidéken, melyen gyümölcsösök, szántóföldek, erdők, bányák és kereskedelmi raktárépületek sűrű rajai váltogatták egymást. Ezekkel a kísértetekkel szemben a makedónok kitűnően működő titkos ügynökei is tehetetlenek voltak. Alexandrosnak azt kellett tapasztalnia, hogy megfoghatatlan, érzékelhetetlen szellemek ezek, s bajosan lehet őket elűzni.

Miezában megtanult egyet-mást a szellemekről. Tudta, hogy amikor elmúlt az aranykor, amelyben Titánok isteni szikrát oltottak a régi emberekbe, egy homályos korszak következett be; a hellén törzsek azokban a ködös időkben hagyták el a szárazföld belsejében fekvő északi erdőségeket és sztyeppeket, s vonultak le a Földközi-tenger partjaira meg félszigeteire. Minthogy a nyugati partok termőföldje meglehetősen soványnak bizonyult, számos törzs a tengeri élet felé orientálódott; elhajóztak a szigetekre, s tengeri népekké váltak, mint például a *sardana* törzs, amely végül Szardínia szigetén telepedett le.

Azok a népek viszont, amelyek kelet felé törekedtek, a keleti partvidéken jobb földet és örökké zöldellő erdőségeket találtak. Egészen a Libanonig hatoltak előre, melynek cédrusait a megolvadt hó táplálja. A *dardana* törzs megállapodott a tengerszorosnál (a Dardanelláknál). A helléneken kívül* más népek is bevándoroltak Ázsiának ebbe a közeli

* A hellén terjeszkedés hagyományos dátumai a következők: megérkezés a tengerpartokra és terjeszkedés a szigetekre (a „tengeri népekkel" együtt) – kb. 1400–1100; Trója ostroma (nyugati achájok *kontra* keleti hellének) ennek a kornak a vé-

részébe – a harcias *kimmér* törzsek, amelyek a Krím-félsziget északi felén elterülő sztyeppes vidékről, Kimmériából költöztek ide.

A keletre vándorolt törzsek tehát jobb földet találtak, mint azok, amelyek nyugat felé indultak el.

A szűk völgyekbe zárt görög *polisok* lakói kivágták az erdőket, s a hegyek lejtői hamarosan kopárrá váltak. A görög félsziget amúgy is köves, kevéssé termékeny talaja kimerült. Ennek következtében sokan kivándoroltak, és a Földközi-tenger túlsó partjain mindenfelé, de főleg a verőfényes ión partvidéken gyarmatokat alapítottak. A makedón sereg lépten-nyomon tapasztalhatta, hogy ezen az áldott vidéken sokféle hasznos növényt lehet termeszteni; Hellas földjén csak satnya olajbogyók és szőlőfürtök teremnek. Bőven volt itt finom agyag is, melyből a fazekasok pompás edényeket formálhattak, és a hajóépítő műhelyek szomszédságában elterülő erdők sudár fáiból jó kemény, tartós gerendákat lehetett ácsolni. Ezek a gyarmatosok jobban éltek, mint az anyavárosok lakossága. Már nem törődtek azzal, hogy Korinthos, Thébai, Spárta vagy Athén polgárainak tekintsék őket. A kisázsiai új ión városok polgárainak vallották magukat.

Alexandros magával vitte hazulról a Görögországot Kisázsiától elválasztó Égei-tenger hajózási térképét. De csak itt, a keleti parton fedezte fel – s ez nagyon meglepte –, hogy időben mérve mennyire közel vannak a hellén anyavárosok. Egy gyorsjáratú gálya kedvező szélben harminc óra alatt el tud jutni valamelyik kisázsiai hegyfoktól az athéni kikötőbe; ellenben a makedón hadseregnek egy teljes hónapra volna szüksége, hogy szárazföldi úton elérjen Athénbe. Amellett oly sok sziget van a tengernek ezen a részén, hogy valósággal sűrű szemű láncot alkotnak; még egy kis vitorlás bárka is könnyen eljuthat Athénig, szigettől szigetig „ugrálva", s közben mindig földet láthat – a Kykladok szigetei között a legnagyobb távolság sem haladja meg a huszonöt mérföldet. Az Égei-tenger némelyik szigetén – például Rhodoson vagy Lesboson – hatalmas városok fejlődtek ki, melyek méltán tekinthetők a világ legújabb csodáinak.

Mindent egybevetve tehát az volt a helyzet, hogy a kisázsiai gyarmatok virágzó városokká fejlődtek, s ellenséges érzülettel viseltettek a

gére tehető. A homérosi költemények keletkezési ideje kb. 800 (?). A nyugati görögség gyarmatosító expanziója – 750 és 580 között. A perzsa háborúk – 499-től 479-ig. A polgárháborúk („peloponnésosi háborúk") – 460-tól 404-ig. Philippos hadjárata (a Balkán-félsziget meghódítása, a makedón tengerpart felszabadítása és a görögországi hegemónia megszerzése érdekében) – 357-től 336-ig. Alexandros ázsiai átkelése – 334.

sivár, terméketlen anyavárosokkal szemben. A part mentén végig jobbnál jobb kikötők voltak – többet értek, mint Hellas városainak szűk és kényelmetlen horgonyzóhelyei –, s ennek folyamán mintegy természetes végállomásokul szolgáltak annak a kereskedelemnek, amelyet a nagy kiterjedésű mögöttes országrészekkel bonyolítottak le. Armeniából és Mezopotámiából karavánok végtelen sora szállította az értékes áruk tömegét ezekbe a kikötőkbe. S az a sok hajó, amely szorosan egymás mellé sorakozva, orrával a rakodópart felé fordulva várta a rakományokat – ez a sok hajó mind a tengerjáró ázsiai görögök *tulajdonában* volt. A Korinthosból kivándorolt aranyműves sokkal több ritka fémet talált itt, s mondjuk Milétos kikötőváros színházaiban nagyobb közönség előtt játszottak a színészek, mint a korinthosi színházban.

Ezeknek a félig feledésbe merült kivándorlóknak a szelleme kísértett az ión partvidéken.

Itt is megvolt az, amit Aristotelés az eszményi állam egyik követelményének tekintett: a gazdag arisztokrácia, melynek bőven jutott szabad ideje a tanulásra. Az ország belsejéből való rabszolgák elvégeztek helyettük minden kemény és nehéz munkát, a helyőrségi szolgálatot pedig ellátták helyettük a zsoldos katonák. Az iónok dologtalan társadalmi osztállyá váltak; a domboldalak hűvösébe rejtett, cédrus-ligetektől övezett márvány villáikban ráértek arra, hogy nagy műveltségre tegyenek szert. Asszonyaik gyakran beleszóltak a város ügyeibe, sőt úgy kormányoztak, mint hajdan a legendás Semiramis. A makedón sereg tisztjeit fényűző lakomákkal és mulatságokkal szórakoztatták; fürge rabszolgák serege szolgálta fel a pompásnál pompásabb ételeket és italokat, miközben hárfák és fuvolák lágy zenéje zsongott a teremben. Szerettek idézni Aristophanés szatirikus verssoraiból; saját gondolataikat gondosan eltitkolták; ápolták a hajdani dúsgazdag királyok – Midas, Kroisos, Gordios – hagyományait, s ha kockajátékkal szórakoztak, akár tizenkét talantont is képesek voltak feltenni egyetlen dobásra. Asszonyaik ritkaszép gyöngyszemekből és jáspisból készült füzéreket viseltek – a lesbosi és chiosi nők ruhájából a nárdús és myrrha édes illata áradt. A gazdag bőség duzzadó hullámain lebegtek, büszkék voltak családi kapcsolataikra, a kiváltságosok életét élték, s olyan lehetőségeket ismertek, melyekről a barbár makedónok nem is álmodtak.

Az ión kikötővárosok arisztokratái még a klasszikus görög nyelvet beszélték, de már a beljebb fekvő városokban feledésbe merült az óhaza klasszikus nyelve, s a rakodópartok környékén egy új kereskedelmi köznyelv fejlődött ki: a *koiné*. Ezeknek a keleti görögöknek csupán homályos – és ellenszenves – emlékeik voltak a dicsőséges marathóni és sa-

lamisi csatákról. Udvariasan elismerték, hogy egy egyesült Görögország, egy újjáéledt és hatalmas Hellas kívánatos valami volna, mert akkor az egész égei világ egyesülne. A szabad demokráciák – mondották – ó igen, az nagyszerű dolog, kétségkívül nagyszerű dolog. De hát nekik – ugyebár – életbevágóan fontos érdekük a kereskedelem, az pedig keletről jön, azokról a területekről, ahol a nagykirály uralkodik. És a nagykirály nem ró rájuk súlyos terheket – csak a szolgálatában álló görög tiszteket kell eltartaniuk városukban, meg némi adót fizetniük; ezenkívül még legföljebb a hadihajóikat veszi igénybe néha-néha.

A gyors felfogó képességű Alexandros hamarosan rájött arra, hogy ezek az iónok merőben idegenek. Nem hajlandók semmiféle áldozatra Görögország szabadságáért és dicsőségéért. Csak azért helyeslik az ő terveit, mert pillanatnyilag neki van itt a legnagyobb katonai ereje, no meg azért, mert nem tudják biztosan, mit hoz a jövő.

– Még a korinthosiaknál is aljasabb hazugok – fakadt ki nyersen Nearchos. – De jó nagy hajóik vannak.

Miután Alexandros keserű csalódással látta, hogy az ázsiai tengerpart ión városainak nyíltan hangoztatott belenyugvása mögött titkos ellenállás lappang, rendkívül óvatosan vezette tovább a seregét. Egyszerre ráeszmélt arra, hogy ha nem is fizikai, de morális értelemben hadiállapot van közte és a városok között.

Pedig eleinte úgy vonult előre, mintha diadalmenetet tartana, s biztosra vette, hogy makedónjai legyőzik a sebesen száguldó időt. Sardeis, a keleti postaút végállomása és a perzsa közigazgatás székhelye, virággal és énekszóval fogadta – a helyőrség elmenekült a perzsa kormányzóval együtt. A tanács tagjaitól kísérve ünnepélyesen vonult be a hármas fallal övezett városba, onnan a fellegvár tetejére. Mivel valami maradandó nyomot kívánt hagyni maga után, elrendelte egy új emléktemplom építését, azonkívül a perzsa kincstárat a városnak ajándékozta. Ephesosban a perzsa helyőrség hajóra szállva elmenekült, a görög lakosok a boldog pillanat hatása alatt demokratikus alkotmányt léptettek életbe, Alexandros pedig azzal a kijelentéssel lepte meg őket, hogy a város bevételeit az új Artemis-templom céljaira kívánja fordítani. Barátságos érzülettel gondolt erre a templomra, mert nem felejtette el, hogy a régi szentély az ő születésének éjszakáján égett le. Aristandér, a jós, aki immár közeledett régi hazájához, határozottan kijelentette Alexandros előtt, hogy az előjelek a lehető legkedvezőbbek. A városok egymással versengve állítottak fel diadalmi oszlopokat, beléjük vésve Hellas fővezérének világraszóló dicsőségét. Alexandros gondosan ügyelt arra,

hogy ezekre a városokra ne vessenek ki adót. Most már szabadok – mondotta. És úgy is gondolta, ahogyan mondotta.

Hanem aztán, amint egyre délebbre járt a makedón sereg, Alexandros mind nagyobb lanyhaságot kezdett tapasztalni az útba ejtett városok részéről. Úgy látta, ezek az iónok elsősorban különféle kiváltságokat igyekeznek kialkudni maguknak, s nem sokat törődnek azzal, hogy új szabadságuk jövőjét megalapozzák. Az sem kerülte el a figyelmét, hogy egyetlen önkéntes sem csatlakozott a makedón hadsereghez. Milétos, a legrégibb gyarmatváros bezárt kapuk mögül alkudozott vele – miközben éberen leste a parti vizeken feltűnt erős flotta mozdulatait.

– Annak a flottának a rhodosi Memnón a parancsnoka – mondta királyának Parmenión.

A makedónoknak csak néhány, hadigályákká alakított vízi járművük volt. Mialatt Milétosszal folyt az alkudozás, ezek a hajók elzárták a kikötő szűk bejáratát. A milétosiaktól nem kívántak mást, csupán azokat a jogokat, melyeket eddig a perzsa helyőrség élvezett.

A makedón sereget felháborította a milétosiak magatartása, s mindenáron meg akarták ostromolni a várost. Deiadés felállította új hadigépeit. Még az örökké óvatos Parmenión is sürgetni kezdte Alexandrost: a kikötő bajáratát elzáró hajókra küldjön néhány ezredet, és támadja meg velük Memnón flottáját. Ha sikerül szétverni Memnón hajóit – magyarázta –, akkor a makedónok győzelmi esélyei megkétszereződnek, mert a diadal híre villámgyorsan elterjed az egész partvidéken. Ha pedig netalán nem sikerül a tengeri csatározás, nem sokat vesztenek vele. Ő maga hajlandó vállalni a rögtönzött hajóhad vezetését.

Parmenión valószínűleg helyesen okoskodott. De Alexandros, aki nagyon bizalmatlanul ítélte meg a helyzetet, maga volt a megtestesült óvatosság. Nem fogadta el Parmenión javaslatát.

A vezérkari főnök nem adta be a derekát, hanem tovább erősködött: olyan ómen mutatkozott, amely kétségkívül alátámasztja az ő haditervét. A katonák – úgymond – sast láttak leereszkedni a magasból; leszállt közéjük, és az egyik hadigálya tatjának közvetlen közelében leült egy sziklára. Ami azt jelenti, hogy a sas megmutatta a győzelem eszközét – a hajót.

– Csakhogy a sas a parton ült le – felelte erre Alexandros. – Vagyis meg kell maradnunk a biztos anyaföldön.

A következtetés nem bizonyult szerencsésnek. Kisebb-nagyobb csatározások közepette teltek-múltak a hetek. A makedónok már majdnem az egész partvidék forrásait és kútjait birtokukba vették; Memnón flottája végül is megunta az ivóvíz-hiányt, és eltávozott, hogy elfoglalja

Lesbos nagy szigetét. Alexandrosnak ez volt az első találkozása egy ellenséges hajóhaddal; sokat töprengett, hogy mit és hogyan kellett volna tennie.

Milétos példája nyomán mindenfelé erősödni kezdett az iónok ellenállása. Memnón, miután áthajózott a nyílt átjárón, megjelent Halikarnassosban, ebben a hatalmas városban, ahol nagy számú perzsa helyőrség és zsoldos katonaság állomásozott. Alexandros kénytelen volt engedni tisztjei sürgetésének, és ostromműveket állíttatott fel a város körüli magaslatokon; a makedónok akkor már elfoglalták Mausólos király tornyos síremlékét. Alexandros azonban igazi ostrom helyett inkább csak afféle látványos mű-ostromot rendelt el: meghagyta makedónjainak, hogy feltűnően vonultassák fel az ostromtornyokat, a kőhajító gépekkel itt-ott törjék át a falakat, s általában igyekezzenek a lakosságban azt a benyomást kelteni, hogy iszonyatos erejű támadásra lehetnek elkészülve.

Közben egy jelentéktelennek látszó véletlen eset majdnem olyan veszedelmes helyzetbe sodorta az ostromlókat, mint egykor Thébai falai előtt. Két falanx-harcos – Perdikkas brigádjának jó cimborája mind a kettő – nagyon unta már a látszat-ostrom hókuszkópuszait. Egyszer nagy ivászatot rendeztek, s a boroskupák mellett azon kezdtek vitatkozni, melyikük a különb legény. Szó szót követett, mindegyik igyekezett hősködésben túltenni a másikon. Amikor már jól beszeszeltek, az a gondolat fogamzott meg borgőzös agyukban, hogy a vitás kérdést a tettek mezején fogják eldönteni. Magukra öltötték teljes fegyverzetüket, és a kíváncsi bajtársak csoportjától kísérve peckes léptekkel megindultak a városfal felé. A fal előtt megállt a két hős, és bömbölő hangon viadalra szólította a halikarnassosiakat. Kihívásuk nem maradt válasz nélkül: egy csomó katona kicsörtetett a kapun, hogy lekaszabolja a szemtelen fickókat. Azok ketten védelmi állást foglaltak el néhány szikla között, és dárdahajigálással néhány pillanatra feltartóztatták a támadókat. Ekkor a díszkíséretül melléjük szegődött bajtársak a segítségükre siettek; ezt látva más pezetairosok is odarohantak, hogy a kis társaságot kiszabadítsák szorongatott helyzetéből. Parázs csetepaté támadt, s valóságos miniatűr ütközet bontakozott ki Halikarnassos kapui előtt.

Végül is Alexandrosnak be kellett törnie a városba, amikor Memnón már a város hadigépeit és áruraktárait kezdte gyújtogatni. A behatoló makedónak megszállták a bástyákat; Memnón megint csak a mindig készenlétben álló flottára menekült, a város helyőrsége pedig két meredek hegyfokra vonult fel, melyeket a makedónok nem tudtak beke-

ríteni. Alexandros megparancsolta tisztjeinek, hogy oltassák el a tüzeket, és senki se lépjen be a város házaiba.

Sikerült is megmentenie a várost, de az egész akció sok időt és emberéletet rabolt el. Amellett több ezredet ott kellett hagynia, hogy blokád alatt tartsák a helyőrség magaslati erődjeit. Magát a várost – melynek minden műemléke épségben maradt – a néhai Mausólos király egyik nővérére, Adára bízta, hogy az ő nevében kormányozza. A makedón sereget Ada tiszteletére végigparádéztatta a város fő utcáin, s amikor a tiszteletre méltó hölgy túláradó hálájának tanújeleként mindenáron fiává akarta fogadni, derűsen elfogadta az ajánlatot.

Halikarnassos után a szomszédos városok követei egymás után tisztelegtek nála, s önkéntes adót ajánlottak fel neki; sőt még egy jelképes koronával is megtisztelték. Ada tipikusan asszonyi ajándékot küldött: gyümölcsbefőtteket meg ritka fűszeres ételeket, s mindjárt szakácsokat is, hogy szakszerűen elkészítsék és felszolgálják a fejedelmi fogásokat. Ezt a küldeményt Alexandros szétosztotta a tisztjei között, s fogadott anyjával közölte, hogy annak idején még az édesanyjától sem fogadhatott el ilyen finom ételeket, mert a nevelője, Leónidas spártai életmódra szoktatta.

Futárokat küldött végig a partvidéken, megüzenve az ión városoknak, hogy mostantól fogva valamennyien szabadok, és tetszésük szerint intézhetik ügyeiket.

Magában azonban végleg sutbadobta hellén fővezérségét. Nem remélte többé, hogy a görög városokat egyesítheti a nagykirály ellen. Talán felismerte, hogyha ezek a rendkívül erős különállási törekvést mutató városok nemzetté fornnának össze, individuális demokráciájuknak még a maradványait is elveszítenék. Még makacsul ragaszkodnak ezekhez a maradványokhoz, s azt sem bánják, ha királyi helytartók kormányozzák őket; csak az a fontos, hogy a helytartó a saját *polisuk* szülötte legyen. Nem Alexandros volt az első szervező koponya – és nem is az utolsó –, akit zavarba ejtett a görög szellem bonyolultsága, nehezen megfejthető összetettsége.

Nem akarta kifosztani a gazdag ión városokat, viszont szüksége volt anyagi forrásokra, ha tovább kívánt haladni a megkezdett úton, ha továbbra is vállalni akarta a görög városok védelmét. Meg aztán a kikötőikre is szüksége volt. De úgy látta, hogy nem számíthat a segítségükre. Mégis csökönyös elszántsággal ragaszkodott a ragyogó partvidékhez, és eltökélte magában, hogy minden áron keres valami megoldást. Addig is tovább kell nyomulnia ezen a vidéken, mely ellenséges érzülettel vette őt körül.

Első dolga azt volt, hogy leszerelje parányi flottáját, amely ott ténfergett a kikötők körül. Legénységét szélnek eresztette azzal az indokolással, hogy tovább nem tudja fizetni őket. Valójában nem akarta kitenni makedónjait a tengeri csaták kockázatának; véleménye akkor sem változott meg, amikor megtudta, hogy a rhodosi Memnón, az ellenség flottaparancsnoka meghalt Mytilénében.

Ám akkor maga a tenger lépett ki a szárazföldre, s oly különös módon fenyegette a hadsereget, hogy a makedónok baljós előjelről kezdtek suttogni. Az a parti út, amelyen vonultak, egy karszerűen benyúló tengeröböl mellett kanyarodott tova, s mikor elértek a tenger-ág végéhez – az út eltűnt, nem folytatódott sehol.

A part itt majdnem függőlegesen lejtett a víz széléig, s az út egy síkos, iszamlós sziklazátonyon át vezetett. A csipkézett sziklákon átzúduló hullámok pillanatonként végigsöpörték a szűk zátony-ösvényt, mely csak néhány rövidke szakaszon volt némileg biztonságos. A környékbeliek Tengeri Lajtorjának nevezték ezt a nyaktörő útszakaszt. Azt beszélték, hogy itt a mély vizek a sziklákon fel akarnak kapaszkodni a szárazföldig, hogy elpusztítsák az embereket – hacsak a Végzet hatalmas keze meg nem védelmezni őket. Rendkívül veszélyes vállalkozásnak látszott itt megkockáztatni a makedón sereg átjutását, de Alexandros úgy döntött, hogy meg kell próbálni.

Kihasználva a part felől fújó szelet, gyorsan áthajszolta a tengerágon a menetoszlopokat, a szekereket és az egész poggyászfelszerelést. A mélyből felcsapó hullámok az emberek lábszárait verdesték, de senkit sem sodortak el.

– Alexandros hagyományos szerencséje – mondogatták egyesek. Mások meg így vélekedtek: no lám, milyen barátságosan viselkedett most a tenger; úgy látszik, ezentúl sem lesz ellenséges érzületű.

Nearchos tudta, hogy viszonylag biztonságban vannak mindaddig, amíg tart a kedvező északi szél.

– Ha megváltozott volna a szél iránya – jegyezte meg Ptolemaios –, akkor is kitaláltál volna valami magyarázatot. Szerencsénk volt, a kocka a javunkra dőlt el, ennyi az egész.

A Tengeri Lajtorján szerencsésen túljutva újabb ellenség – ezúttal nem természeti, hanem emberi ellenség – tevékenységére lettek figyelmesek.

A perzsa arany kezdte éreztetni hatását a tengerparti sávban; számos zsoldos megszökött, s elillant a szárazföld belseje felé, valami megbeszélt helyre. Onnan, a nagy kiterjedésű mögöttes területről egyelőre nem tűntek elő szemmel is látható ellenséges erők, de valami láthatat-

lan romboló és pusztító hatalom egyre inkább éreztette hatását. A Barátok ezredének egyik tagját azon kapták rajta, hogy értesüléseket küldött az ellenségnek. Ezt a tisztet fegyveres őrizetbe vették – Alexandros nem akart rá súlyosabb büntetést kiszabni, mert Philippos halála után a Barátok voltak azok, akik elsőnek álltak melléje. Mindeddig egyetlen árulási eset sem fordult elő; most azonban Parmenión figyelmeztette Alexandrost, hogy a perzsák az életére törnek, s a gyilkosoktól nem sajnálják az aranyat.

Amikor a Plejád-csillagzat lehanyatlott a déli égbolton, s beköszöntöttek az őszi hidegek, a makedónok felkészültek a kisázsiai partvidék biztosítására. A fiatal házas katonákat szabadságolták, s megengedték nekik, hogy hazatérjenek. Ez igen népszerű intézkedés volt. A hazatérőket egy Koinos nevű tiszt vezette, aki maga is új asszonyt hagyott otthon. Azt a parancsot kapták, hogy Makedoniában és Görögországban minél több újoncot toborozzanak, és azokkal együtt térjenek vissza Kisázsiába, a következő tavaszon.

Alexandros a gyalogság válogatott zömével elindult az ország belseje felé, hogy téli hadjáratot vezessen a behavazott fennsíkon keresztül.

Nem volt ez olyan vakmerő és meggondolatlan vállalkozás, ahogyan az iónok gondolták. A fennsík szélén lakó phrygiai és pisidiai törzsek – a zömök termetű hettiták és kimmérek leszármazottai – megdöbbenve vették észre, hogy fegyelmezett hadoszlopok kapaszkodnak fel a magaslatokra, méghozzá télvíz idején. A makedónok – maguk is hegyi nép lévén – biztosan eligazodtak a hegyek között; Alexandros pedig tudta, hogy hegyi törzseket könnyebb megközelíteni télen, amikor a hó miatt nem tudnak visszavonulni a csúcsokra. Ugyanazt a taktikát követte, mint a partvidéken: hatásos felvonulásokat tartott, végigparádéztatta seregét a barbár lakosság falvain és a különös vallási kultuszokat szolgáló óriási templomok mellett – de a komoly összecsapásokat kerülte.

Hegyi makedónjai egészen otthonosan érezték magukat a fenyvesekben meg a birkák között, és jól megfértek a phrygiaiakkal, akikkel szegről-végről rokonságban is állottak. Az egyik hegyi város lakossága jövetelük hírére elmenekült, és felköltözött egy sziklavárba, melyet bajosan lehetett volna bevenni. A tapasztalt makedónok bekerítették az erődöt, és felüzentek a védőkhöz, hogy ne bolondozzanak, hanem inkább jöjjenek le, hadd kössenek velük értelmes egyezséget. Azok visszaüzenték, hogy eszük ágában sincs bolondozni: két napon belül erősítést fognak kapni, addig pedig kitartanak. Alexandros erre megkérdeztette tőlük: ha két nap elteltével nem kapnak erősítést, akkor hajlandók

lesznek-e lejönni? Azt felelték, hogy akkor igen. Amikor a két nap elmúlt, felmentés pedig nem érkezett, valóban lejöttek és megkezdték a béketárgyalásokat. Ezekből a népekből több önkéntes csatlakozott Alexandros seregéhez, mint az arisztokratikus iónok közül. Egyébiránt még az ő makedónjainál is babonásabbak voltak; hallotta például, hogy Gordionban, a hegyvidék legnagyobb városában egy szekeret őriznek a palotában, mert a hagyomány szerint a város alapítója azon érkezett meg oda. Idők folyamán szent tárggyá vált a szekér, s a gordioni palota papjainak állítása szerint ott fog maradni a helyén mindaddig, amíg majd valaki meg nem tudja oldani azt a csomót, amely a jármot a szekér rúdjához erősíti. Az a valaki – mondották a papok –, aki ezt meg tudja tenni, Ázsia nagykirálya lesz.

A hegyi népek kíváncsiak voltak, hogy a szilaj makedón vezér meg meri-e próbálni a csomó kioldását? Erősen hittek a jóslatokban, mert országuk sok kiváló jóssal és ómen-magyarázóval büszkélkedhetett, olyanokkal, mint Aristandér.

„Sok szóbeszéd folyt erről a szekérről a szomszédok között – olvassuk Arrianos történetíró művében. – *Amikor Alexandros megérkezett Gordion városába, valósággal égett a vágytól, hogy felmenjen a várpalotába, és megnézze azt a szekeret a kötélcsomóval meg a járommal együtt. Ugyanis az a mendemonda járta, hogy aki a kötelet le tudja oldani a járomról, az Ázsia ura lesz. A somfakéregből font háncskötél úgy össze volt csomózva, hogy végei a csomó belsejében rejlettek, s nem lehetett őket látni. Alexandros nem látott semmi lehetőséget a csomó kioldására, s attól félt, hogy ha most kudarcot vall, ez kedvezőtlen hatással lesz a szekeret őrző papokra. Némelyek azt állítják, hogy kivonta kardját, és ketté vágta a csomót. De valaki, aki akkor vele volt, azt mondja, hogy kihúzta a rúdszeget. Minthogy ez fából faragott pecek volt, s a jármot meg a rudat tartotta össze, amikor kihúzta, a járom szabaddá vált, a kötél pedig meglazult. De bármiképpen történt is a dolog, Alexandros kíséretével együtt abban a meggyőződésben hagyta el a termet, hogy a jóslat beteljesedett. És azon az éjszakán az emberek mennydörgést hallottak."*

Azokban a téli hónapokban Kisázsia hóborította fennsíkján elterjedt a híre, hogy az aranyhajú makedón ifjúban isteni erő lakozik, s a sors rendeltetése folytán uralkodni fog ezeken a földeken. Így gondolkozott a paraszti nép, és a makedón pezetairosok sem vélekedtek másképpen. Ennek a híresztelésnek volt egy meglepő eredménye: Alexandros személyes megjelenése ettől fogva a megrendítő élmény hatását váltotta ki az emberekből.

Időközben rossz híreket kapott a Gordionban pihenő makedón seregrész. Az ellenséges hadiflották, kihasználva a téli szelek enyheségét, egymás után foglalták el az Égei-tenger szigetláncának egyes tagjait, s végül Tenedosnál – közel a Dardanellák bejáratához – bázist létesítettek.

Amikor hóolvadás idejére Koinos hazulról meghozta az újoncokat – háromezer gyalogost, háromszáz makedón és néhány század thessaliai lovast – Alexandros megtudta tőlük, hogy az ellenség hadihajói szülőhazája partjainál is megjelentek. Antipatér felszerelt ugyan néhány gályát a makedón tengerpart védelmére, de attól lehetett tartani, hogy a perzsa flotta egyesül a spártai haderőkkel, és uralmuk alá hajtják egész Görögországot. Az otthon maradt makedónok Alexandros seregéért is aggódnak, mert úgy látják, hogy az ellenségnek sikerült elszigetelnie.

Bárkitől származott is a javaslat, Alexandros magáévá tette, és kihirdette a sereg előtt: a makedón had nem vonul vissza, hanem tovább nyomul előre, és azzal fogja ártalmatlanná tenni az ellenséges flottát, hogy elfoglalja azokat a tengeri kikötőket, amelyek még a perzsák birtokában vannak. A perzsa hajók nem képesek egyhuzamban három napnál hosszabb ideig kint tartózkodni a nyílt tengeren, mert vízvétel, főzés és pihenés végett minduntalan be kell futniuk valamelyik kikötőbe.

„*Alexandros jól tudta* – írja Arrianos –, *hogy tengeren nem mérkőzhet meg a perzsa hajóhaddal. Úgy gondolta azonban, hogy a tengerparti városok elfoglalásával megtörheti az ellenséges flottát, megfosztván azt kikötőitől, ahol legénységét kiegészíthetné vagy egyéb szükségleteit fedezhetné.*"

Ez a terv azonban azt jelentette, hogy valószínűleg össze fognak találkozni a perzsa hadsereg fő erőivel. Alexandros tudta, hogy valahol tőlük délre, a síkságokon lázasan folyik a perzsa hadak mozgósítása. Ha a makedónok ezen a távoli partvidéken csatát vesztenek, akkor bajosan tudnak olyan utat találni, amelyen visszavonulhatnak a Dardanellákhoz.

Mindezt elmagyarázta a hadsereg általános haditanácsának, a tiszteknek és a Barátoknak. Az egész hadsereg arra szavazott, hogy előre kell nyomulni.

ISSOS

Amikor megpillantották a délvidéket, meglehetősen baljós látvány tárult eléjük. Miután átvergődtek egy keskeny szurdokon, melynek roppant szűk falai között alig fért el egy szekér, végtelenbe nyúló síkság terült el alattuk. Földjének színe olyan volt, akár a véré, s az egész beleveszett a horizont szélén zöldellő buja trópusi növényzet párázatába. A makedónok dermedten bámulták az eléjük táruló képet, miközben ott álltak a félhomályban, a szürke gránitsziklák között; noha nyár derekán voltak, jeges szél vágott az arcukba, ami még barátságtalanabbá tette az amúgyis mogorva tájat.

Annyit tudtak, hogy magát a szurdokot Kilikiai Kapunak nevezik. Elfoglalásában Alexandrost megint csak a jószerencse segítette, amely később is olyan gyakran pártfogolta. Az volt a haditerve, hogy a sereg zömét a poggyásszal együtt visszatartja, és a hegylakó agrianok néhány századával késő éjjel hirtelen rajtaütéssel elfoglalja a szurdok bejáratát. A terv azonban nem sikerült. A védőőrség még idejében észrevette a támadókat. Amikor azonban megpillantották Alexandros fehér köpenyegét fel-felvillanni az éjszaka sötétjében, egyszeriben inukba szállt a bátorságuk, és tüstént elmenekültek.

A vörös talajú síkság láttára a makedónoknak az az érzésük támadt, mintha a Hadés, az alvilág kapuja táján járnának. Odalent, azon a síkságon – mondották nekik a jóspapok még Gordionban – idegen istenek uralkodnak: Dagon és Baal, akik előtt gyermekeket égetnek el áldozatul. Éjszakánként a tenger szélén szeráfok repkednek három pár szárnyukon, és ott honol a nagy Kronos isten, akinek két pár szeme van, úgyhogy akkor is alszik, amikor ébren van, és akkor is éber, amikor alszik. A tenger kebelén van egy város, Tyros, amely sziklaoszlopokra épült. Egy semita nép, a föníciaiak építették, akik elégetik halottaikat, és égből hullott köveket imádnak. Ezek a kövek voltaképpen fémből vannak; lángoló izzással zuhantak alá, s most fekete vastömegek gyanánt fekszenek a föld arculatán.

Az egyik ilyen égi kő Jeruzsálem városában hullott alá, éppen egy nyílás szájára, mely levezet a föld közepébe. Jeruzsálem falait egy Nehémiás nevű férfiú építtette egy sós vizű beltenger mellett; ott mérgező hatású növények teremnek, a talajnak sós íze van, és még a kövek is feketére váltak gyötrődésükben.

Amikor a makedónok a hideg és szeles szurdokból leereszkedtek a vörös síkságra, a nap heve érezhetően nagyobb lett, s az emberek verejtékben fürödtek. Megpillantottak egy sárga sziklatömböt, amelybe írásjelek voltak vésve; de nem rendes betűk, hanem ék alakú jelek. A tisztek nem akartak tovább menni mindaddig, amíg egy odavalósi tudós el nem olvasta és le nem fordította nekik a feliratot; azt mondta, hogy a szöveg asszír nyelvű.

„Sardanapal... egy nap alatt felépítette Tarsos városát. De te, ó, idegen, egyél, igyál és hálj asszonyokkal, mert ez a legjobb az emberi életben."

Így hangzott a felirat. Fölötte furcsa szabású, királyi ruhát viselő férfi alakja volt a sziklába vésve; két kezét egymáshoz illesztve ábrázolták, mintha imádkoznék.

A tréfát meg a filozofálgatást egyaránt kedvelő makedónok jót nevettek, és azon kezdtek vitatkozni, hogy mi a jobb: az-e, amit Sardanapal tanácsolt, vagy az, amit cselekedett.

Amióta a sereg áthaladt a Kilikiai Kapukon és behatolt a még mindig láthatatlan ellenség övezetébe, bizonyos változást lehetett tapasztalni az emberek hangulatában. Alexandros is aggályoskodóbb lett, Parmenión pedig szemmelláthatólag idegeskedett. Rendkívül óvatosan haladtak előre, és minden befutó jelentést gondosan mérlegeltek. Még a tél folyamán megszervezték a titkos szolgálatot, amely igen hasznosnak bizonyult. A történeti források kémekről és felderítőkről beszélnek. A titkos szolgálat szervezeti formájáról nem tudunk közelebbi adatokat. Talán kereskedők, zarándokok és tengerészek jártak a makedónok előtt, és a falvak közelében, az utak mentén hátrahagyták jelentéseiket, melyek az utánuk jövő sereg felszedegetett.

Maguk a makedónok is állandó megfigyeléseket végeztek útközben: figyelték az ismerős csillagok helyzetét, számon tartották a megtett távolságokat, orvosaik pedig tanulmányozták az újfajta betegségeket. Alexandros is, Ptolemaios is igyekeztek mindennap feljegyezni naplójukba, ha valami említésre méltót tapasztaltak. Aristotelés laboratóriuma számára rendszeresen küldözgették a különféle gyűjteményeket – ismeretlen fajta növényeket, rákokat, kagylókat, állatbőröket, rovarokat és madarakat. A lakosságtól kérdezősködve nagyjából mindig tud-

ták, hogy milyen utakat, élelmiszerraktárakat fognak találni, s hol milyen népek vagy törzsek laknak. A Kydnos folyó partján épült Tarsos városát egy előreküldött makedón „repülő hadoszlop" olyan hirtelen foglalta el, hogy az ellenségnek nem volt ideje sem megvédeni, sem lerombolni a falakat.

Tarsosban Alexandros hetekig feküdt lázas betegen. Saját nemtörődömsége hozta rá a bajt. Kíséretével végigvágtatott a forró levegőjű, maláriával fertőzött völgyön, s mivel elviselhetetlennek érezte a meleget, ruháit ledobva, átizzadt testtel belevetette magát a folyóba, melynek vizeit a hegyek megolvadt hava táplálja. Nem sokkal ezután szörnyű görcsök kezdték kínozni, és makacs láz gyötörte; a tisztek attól féltek, hogy mérgezés áldozata lett.

Akkor történt az a drámai epizód, amely az egész tábort élénken foglalkoztatta. Amikor saját orvosai nem tudták lecsillapítani a lázát, Alexandros elhívatta az akarnaniai Philippost, aki erős hashajtót rendelt neki. Ugyanakkor egy futár titkos üzenetet hozott Parmenióntól: ne bízzék Alexandros az akarnaniai orvosban, mert az alighanem a nagykirály bérgyilkosa. Alexandros – így szólt a történet – elolvasta az üzenetet, és nem szólt semmit. Amikor aztán az orvos belépett hozzá az orvosságot tartalmazó kehellyel, Alexandros elővonta párnája alól Parmenión levelét, és átnyújtotta Philipposnak, miközben átvette tőle a kelyhet.

Mialatt az akarnaniai a levelet olvasta, Alexandros megitta a kehely tartalmát. A sátorban tartózkodók később elmondták, hogy a két férfi nyugodtan nézett egymásra.

– He megfogadod az utasításaimat – szólt az orvos, visszaadva a levelet –, meggyógyulsz. Másként nem kezeskedhetem az eredményért.

Az erős purgálás rendkívül kimerítette az amúgy is legyengült szervezetű Alexandrost. De azért továbbra is Philippos gondjaira bízta magát. Általában bizalmával ajándékozta meg környezetét akkoriban. Harpalost például – aki beteges lévén, nem volt alkalmas tábori szolgálatra – azzal bízta meg, hogy a Sardeisben őrzött szerény mennyiségű arany- és ezüstkészletet kezelje.

A húszegynéhány éves király-fővezér betegsége mintha elvitte volna a makedónok szerencséjét. Alexandrost gyaloghintóban cipelve, a sereg csak lassan tudott átvonulni azon a láz-csíráktól fertőzött síkságon, mely Tarsostól az issosi öbölig húzódott. Egyre többen betegedtek meg. A partvidék szír lakossága kezdett gúnyos megjegyzéseket tenni a menetoszlopok láttán, amelyek nagy kínnal vergődtek át a fojtó párákkal

telített lápvidéken. A láthatatlan ellenség titkos ügynökei lázadásokat szítottak a városokban.

Minden jel arra vallott, hogy súlyos szerencsétlenség fenyeget, s a sereg hangulata egyre csüggedtebbé vált.

A nyugtalankodó Parmenión a legerősebb katonai egységeket küldte ki a tengert szegélyező dombok közé, de az ázsiai hadseregnek nyomát sem lehetett látni sehol. Pedig Parmenión úgy tudta, hogy az ellenség két napi járóföldre van tőle. Alexandros megpróbálta felrázni a hadsereget kedvetlen hangulatából. Azt az ürügyet eszelte ki, hogy északról kedvező hírek jöttek. (Ptolemaiosnak jelentenie kellett, hogy Halikarnassos perzsa helyőrsége megadta magát.) Erre Alexandros örömünnepet rendelt el, díszmenetben, zeneszó hangjai mellett felvonultatta a sereg valamennyi alakulatát, versenyjátékokat rendezett, melyeket este fáklyás stafétafutás és ünnepi lakoma követett. Másnap a betegeket elszállásolta Issos városában, maga pedig a harcképes sereggel tovább vonult a parti úton, melyet jobbról a tenger hullámai nyaldostak, balról dombok szegélyeztek.

S mintha az ellenséges istenek megint éreztetni akarták volna hatalmukat: megnyíltak az ég csatornái, és éjjel-nappal zuhogó eső áztatta a menetelő katonákat.

Amikor végre kitisztult az ég, hihetetlen hírek jöttek. Az ázsiai hadsereg, mely eddig mindig kisiklott előlük, megfogható valósággá vált, s ott állt a makedónok *mögött*. Megkerülte őket, elérte a tengerpartot, elvágta előlük a visszavonulás útját, és lemészárolta az Issosban hagyott betegeket. A makedón tisztek egyszerűen képtelenek voltak mindezt elhinni.

Egy gyorsjáratú, három evezősoros gályán visszaküldtek a Barátok közül néhányat, hogy figyeljék meg, voltaképpen mi a helyzet az issosi völgyben. A gálya hamarosan visszatért fehér tajtékokat túrva a vízen; a kiküldöttek jelentették, hogy az ellenség nagy tömeget vont össze Issos körül, s valósággal ellepte a dombok meg a tenger között húzódó partszakaszt. A makedónok háta mögött el van zárva az út.

Alexandros gyors haditanácsot tartott a vezérlő parancsnokkal, majd kiment a csapattisztek elé, hogy közölje velük a híreket. Idegei őrült táncot jártak, lázasan beszélt, a szavak sebesen peregtek az ajkáról, sohasem volt ennyire bőbeszédű. S ha önmagát nem is sikerült meggyőznie, de a többieket meggyőzte arról, hogy éppen a fenyegető veszedelemben rejlik a nagy győzelem lehetősége.

– Sohasem vertek meg benneteket. Most sem fogtok vereséget szenvedni.

Érvelt, okoskodott, nevetett és dicsért. Magabiztossága kisugárzott az emberek felé, s szinte fizikai erővé duzzadt bennük.

– A Granikos mellett csak egy lovas hadosztállyal meg néhány ázsiai kormányzóval volt dolgotok. Itt a perzsák és a médek teljes haderejével, meg a nagykirállyal kell összecsapnotok. De szerencsétek van, mert az ellenség ezen a keskeny fronton nem tud mit kezdeni nagy létszámú kötelékeivel, ellenben ti nagyszerűen ki tudjátok használni teljes ütőerőtöket. Ami a szárnyakat illeti, azokra semmi gondotok ne legyen – a tenger meg a hegyek majd vigyáznak rájuk.

A barbár thrákokat meg agrianokat arra buzdította, hogy maradjanak méltóak eddig végrehajtott egyéni hőstetteikhez; a makedónokat arra emlékeztette, hogy ők szabad görögök, s most olyan görögök ellen fognak harcolni, akik egy kényúr zsoldjába szegődtek. Aggodalmában a következő ígéretet tette:

– Ha túlestek ezen a csatán, meglátjátok, hogy hosszú és fáradságos kínlódástoknak egyszeriben vége szakad. Akkor már csak az a feladat vár rátok, hogy megszálljátok Ázsia vidékeit.

Ezután megvacsoráztatta katonáit. Mihelyt besötétedett, hátraarcot vezényelt, és a sereg megindult visszafelé a szűk úttesten, úgy, ahogy volt, minden átrendezés és újracsoportosítás nélkül. Éjfél tájban elérték azt a keskeny hágót, amely a nagy issosi öbölre nyílott. Alexandros itt néhány órai alvást engedélyezett katonáinak. Virradatkor tovább mentek; ott, ahol a dombok már kissé távolabb estek a parttól, harci alakzatokba fejlődtek, és úgy közeledtek az ellenség felé, aki – amint azt hamarosan tapasztalták – háromszor vagy négyszer erősebb volt náluk,

Ha meg akarjuk érteni, mi történt ezután ott Issosnál, meglepetésszerűen és váratlanul, akkor nem szabad szem elől téveszteni egy dolgot – azt, hogy a makedónok határozott és pontosan körvonalazott akcióterv végrehajtására törekedtek. Erre azért voltak képesek, mert a makedón sereg egy emberöltő óta szüntelen hadban állott, s harci tapasztalatai megedzették, összekovácsolták. Azonkívül minden nagyobb egysége a nép egy-egy rétegéből verbuválódott. Az agrian hegyilakók alkották a legjobb előcsatározó ezredet, és így tovább. Ily módon minden alakulat pontosan tudta a helyét és a feladatát, hiszen már jóegynéhányszor hajtotta végre ugyanazt a taktikát. Ennek következtében az egész sereg sajátosan modern, jól begyakorolt, nagy ütőképességű haderőt képviselt.

Azelőtt a csaták rendszerint úgy zajlottak le, hogy két tömeg harcos egymásnak rohant, és addig verekedtek, míg valamelyik fél meg nem hátrált, vagy – amint Antigonos szokta mondani – míg az egyik fél

jobban nem kezdett félni a másiknál, és meg nem futamodott. Hogy az ilyen fegyelmezett tömegnek nagyobb legyen az átütő ereje, sündisznószerű falanxba tömörítették az embereket; a falanx-harcban a spártaiak mindenkit felülmúltak, mert kiváló egyéni harcosok voltak, s utolsó csepp vérükig küzdöttek.

Ámde a falanx nem ért semmit, mihelyt az ellenségnek sikerült betörnie sorai közé. A thébai Epameinóndas kieszelte a módját annak, hogyan lehet megtörni az ellenség formációját – saját csatasorának jobb szélét annyira megerősítette, hogy az ütőképesebb legyen, mint az ellenséges csatasor szemközti pontja. Ezt a thébai „nyomd be jobbról" módszert egy ideig jóformán minden ütközetben alkalmazták.

Makedoniai Philippos tanulmányozta a thébai harcmodort, és úgy találta, hogy az tökéletesítésre szorul. A legjobb gyalogsági falanx is csak lépésben tud támadni, fokról fokra előbbre nyomulva dárda-tömegeivel. Philippos kieszelte, hogyan lehet lovasokat felhasználni az ellenséges sorok áttörésére. Minthogy neki jó lovassága volt, tervét meg is valósította; az erre a célra kiválasztott lovasokat nehéz fegyverzettel látta el. Vagy ő, vagy a parancsnokai ügyes módszert dolgoztak ki arra, hogy a „repülő lovasoszlop" mindaddig rejtve maradjon, míg el nem jön a megfelelő pillanat – akkor aztán kitörtek, az ellenség *mögé* kerültek, s rohamukkal minden ellenállást elsöpörtek.

Ez volt a makedón hadsereg titkos manővere, mely mindeddig biztosította a győzelmet. Alexandrosnak nem kellett egyebet tennie, mint ezt a támadó éket átvezetni egy résen, melyet a sereg többi része nyitott meg a számára. S Parmeniónnak igaza volt, amikor kijelentette, hogy szokványos ütközetben a makedónoknak semmiféle ellenséges hadseregtől nem kell félniük.

A manőver a következőképpen zajlott le.

Az ellenség szemével nézve, csupán gyenge egységek voltak láthatók a makedón sereg bal szélén – íjászok meg csatárok. Ezek mintegy védőellenzőt alkotva eltakarták a villogó fegyverzetű, nagy létszámú thessaliai lovasságot. (Philippos taktikája szerint az így felállított makedón balszárnyat bármilyen akcióra fel lehetett használni, de látszatra csupán az volt a feladata, hogy a helyén maradva védelmezze a falanx feléje eső oldalát.)

A makedón hadirend veleje és magva a falanx volt; görög hoplitái földijeik, a thessaliai lovasok mellett álltak. Keménykötésű makedón paraszt-katonák alkották a dárdások, a pezetairosok zömét. Amikor ez a falanx felzárkózott, rendszerint nyolc sor volt a mélysége; a hátsó sorok emberei többnyire a leghosszabb – tizenhat lábnyi – sarissával

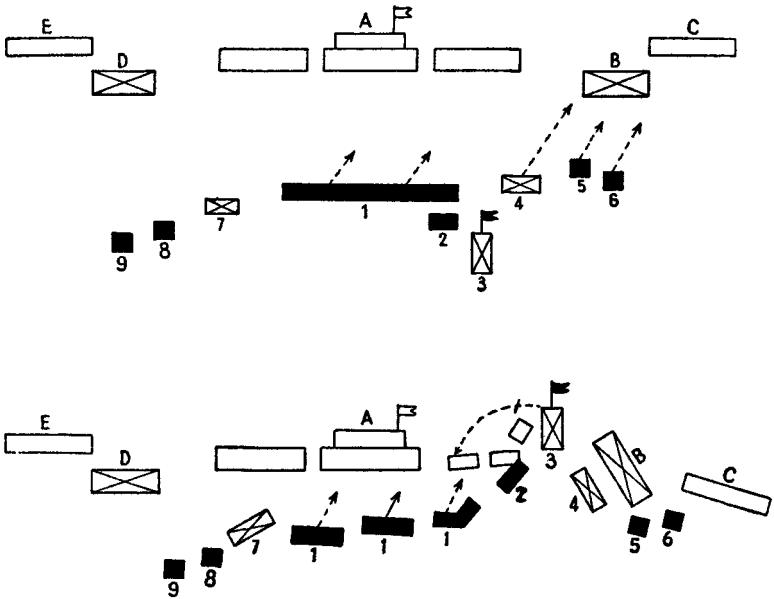

A MAKEDÓN ÁTTÖRÉS VÁZLATA

Jelmagyarázat

1 – a makedón falanx; 2 – hypaspistések; 3 – a Barátok lovassága; 4 – thrák lovasság; 5 – agrianok; 6 – krétai íjászok; 7 – thessaliai lovasság; 8–9 – szövetséges könnyű csapatok; A, B, C, D, E – ellenséges egységek

harcoltak. Az első sornak voltak a legrövidebb dárdái – úgyhogy a nyolc sor fegyvereinek hegye mind az első vonal fölé nyúlt ki. (Maga a falanx 1536 emberből álló *taxisokra* vagy ezredekre volt tagolva; egy-egy taxis több alapegységre oszlott; a legkisebb egység volt a nyolc emberből álló *stichos*, vagyis a szakasz – zárt egységet alkotó kettős sor.)

A falanx abban az időben körülbelül tizennégyezer emberből állott, és jóformán sebezhetetlen volt. Minden tagja mellvértet, sisakot és keskeny pajzsot viselt, azonkívül rövid, de súlyos kard is volt náluk arra az esetre, ha közelharcra kerülne a sor. (Vonulás alatt minden katona maga vitte egyéni felszerelését.)

Ez a sajátságos falanx valami merőben szokatlan dolgot művelt, de minden feltűnés nélkül, úgyhogy az ellenség jóformán észre sem

vette. Lassan, óvatosan előre mozdult a jobb szélen – katonai nyelven szólva: harclépcsőbe fejlődött jobbra.

Mihelyt ez megtörtént, szerfelett különös harci alakulat tűnt elő azon az oldalon – a hypaspistések vagy segítők köteléke. Mintegy háromezren voltak, gyalogosan, nehéz fegyverzetben, de majdnem olyan gyorsan tudtak előrelendülni, mintha lovon ültek volna.

Amikor a hypaspistések előrenyomultak, a távolabb várakozó thrák lovasság is megindult. A thrákokat az agrian hegyilakók két ezrede és a nagyszerű krétai íjászok köteléke fedezte és támogatta. Később ezek lettek Alexandros legkedvesebb csapatai.

A makedónok ily módon hajtották végre haditervüket; egymást fedezték, egymást támogatták, s közben jobb szárnyukról valami ékfélét toltak előle, mélyen az ellenség soraiba.

A behatoló ék aztán középen szétnyílt, a hypaspistések meg a thrákok között teljes vágtában végigszáguldott a Barátok nehéz lovassága, s meg sem állt az ellenség utolsó soraiig.

A Barátok alkották az egész sereg legjobb fegyverzetű alakulatát, s létszámuk abban az időben körülbelül kétezer lehetett. Miután áttörték az ellenség sorait, rendszerint az ellenfél derékhadának közepébe fúrták be magukat. De bármerre mentek is, a hypaspistések meg a tapasztalt thrák lovasok mindig a nyomukban maradtak. Ekkor érkezett el az ideje annak, hogy a falanx előre nyomuljon – s az ütközet hamarosan üldözéssé változott.

Ez volt az a manőver, amely Chairóneiánál a kelleténél korábban indult meg, Granikosnál pedig megrekedt a folyóban – de azért minden esetben meghozta a végső győzelmet a makedón fegyvereknek.

Valamennyi alakulat közül csak a krétai íjászok szolgáltak zsoldért – bár a görög szövetséges egységek nem nagyon szívesen vállalták, hogy zsold nélkül harcoljanak. Voltak kisegítő alakulatok is: tehetséges mérnökök, akik Deiadés ostromgépeit is kezelték, orvosok, tudósok. Menetelés idején barbár lovasok – például thrákok – látták el a fuvarosok szerepét, a könnyű fegyverzetű csatárok pedig a Barátok elit csapatában teljesítettek személyi szolgálatot. Ebben az egész tömör, körülbelül 27 500 főnyi hadseregben jóformán egyetlen létszámfeletti fölösleges ember sem volt. Alexandros agémáját vagy testőrségét felváltva hol a Barátok, hol a hypaspistések, hol pedig a falanx válogatott századai alkották. A törzskar abban az időben hét brigádparancsnokból tevődött össze – Perdikkas volt az egyik –, s ezek egészen az ütközet kezdetéig Alexandros mellett tartózkodtak; mihelyt megindult a csata, mindegyikük visszament a maga parancsnoki posztjára.

Azon a bizonyos reggelen Alexandros – szokás szerint – a támadó erőkkel a jobb felől emelkedő dombok felé tartott, Parmenión pedig a balszárnyat vette át, hogy a tenger felé vezesse és szilárd hadirendben felállítsa.

Alexandros, aki valószínűleg semmit sem aludt az éjjel, nagyon idegesnek látszott, s erre meg is volt az oka. Amikor végigpillantott a félhold alakú öböl partján, a rá várakozó ellenség roppant tömegei tűntek a szemébe; ilyen iszonyú sokaságot legfeljebb lidércnyomásos álmaiban látott. Nemzetek és népek hadserege volt az – görög zsoldosok és kurd gyalogosok szegélyezték egy széles folyó túlsó partját; jobbra tőle a dombok lejtőit sűrű tömegben lepték el a legkülönfélébb ellenséges kötelékek, amott pedig roppant tömegű lovasság feketéllett, mintha csak arra várna, hogy a makedónok meginduljanak. S mindez még csak a csatasor volt; mögötte más ázsiai tömegek szorongtak, ameddig a szem ellátott, egészen a távoli Issos városáig.

Az öböl partja amfiteátrumhoz hasonlított, mégpedig nem valami nagy amfiteátrumhoz. Két szűk bejárata volt: az egyik az, amelyiken Alexandros hatolt át, a másik pedig vele szemben, az öböl túlsó végén, Issos mögött. Alexandrosnak nyilván meg kellett állapítania, hogy lovassága kisebb, mint az ellenségé. Gyalogsága most már nem vonulhat vissza.

Itt, ebben a természetes arénában kell megvívnia az ütközetet, nem szabad habozni, nem szabad tétovázni. Máskülönben óhatatlanul az fog történni, hogy a sereget visszanyomják, egy szűk kijárathoz szorítják, amely túlságosan keskeny ahhoz, hogy átvonulhasson rajta. Úgy látszik, az ázsiaiak lent a parti úton követték a makedónokat, s az éjszaka leple alatt végrehajtott gyors menetakciója folytán Alexandros most itt lepte meg őket az öböl lejtős partján. Csakis itt a part mentén, Alexandrostól *balra* van olyan talaj, mely eléggé vízszintes ahhoz, hogy lovas tömegharcot lehessen vívni.

Alexandros és Parmenión körülbelül egy óra hosszat figyelték, mi történik a félhold túlsó végén; közben a makedónokat olyan helyre állították, ahol a perzsák nem tudták jól szemügyre venni őket. Látták, hogy a dombtetőn elhelyezett perzsa lovasság lejjebb húzódik, a folyó felé, hogy az alacsonyabb parton foglaljon állást. Ugyanakkor a perzsa derékhad nekilátott, hogy fabarikádokkal megerősítse a folyó meredek partját.

Alexandros, hogy ellensúlyozza a part felé ereszkedő perzsa lovasság hadmozdulatát, a saját thrák lovasságának egy részével kiegészítette

Parmenión különítményét. Lelkükre kötötte, hogy vonulás közben vigyázzanak, az ellenség meg ne lássa őket. Aztán még a krétai íjászokat is Parmenión rendelkezésére bocsátotta, mert Parmeniónnak mindenáron tartania kell a makedón arcvonal horgony-állását a lapos partszakaszon. Ha a thrákoknak meg a thessaliaiaknak övig érő sós vízben kell is verekedniük, a balszárnyat feltétlenül tartaniuk kell!

Ezután támadásra indította a maga csatasorát. Amennyire a dimbes-dombos talajon lehetséges volt, a lovasságot igyekezett eltakarni a gyalogsággal. Amikor emberei közel jártak a folyóhoz, és a túlsó partról az ellenség tömegei már jól láthatták őket, Alexandros – idegei már pattanásig feszültek – Bukephalosa hátán közéjük lovagolt. Egy pillanatra megállította lovát, s néhány gyors szót mondott a századparancsnokoknak. A katonák lelkesen kiáltoztak. Égtek a vágytól, hogy rohamra induljanak.

Alexandros azonban a falanx négyezer görög hoplitáját visszatartotta; azt mondta, hogy tartalékra is szükség van. Valójában nem akarta, hogy görögjei ezen a rövid frontszakaszon más görögökkel kerüljenek szembe. Közben állandóan figyelte a hegyen levő szárny mozgását. Azok már a csúcs alatt elhelyezett ázsiai alakulatok mellett ereszkedtek lefelé. Alexandros nyilván gondosan áttanulmányozta a lejtőket, a sziklás vízmosásokat, meg a folyó völgyét maga előtt, mert megparancsolta az agrian hegyilakóknak, hogy íjászok támogatásával tisztítsák meg a fölötte levő lejtőket. Azok végre is hajtották a parancsot oly módon, hogy a könnyű perzsa erőket felszorították a dombtetőkre.

Miután a lejtőket ideiglenesen megtisztították az ellenségtől, Alexandros is befejezte megfigyeléseit. Már kora délutánra járt az idő, így hát megállította az előnyomulást, hogy katonái elfogyaszthassák a magukkal hozott fejadagokat.

A perzsák sűrűn álló sorai fegyverben álltak, és még csak nem is ettek – Alexandros azonban nyugodtan várakozott. De közben visszavonta a felső lejtőkről az agrianokat, s a falanx jobb szárnyán álló hypaspistésekhez vezényelte őket. Úgy vélte, két vagy három lovascsapat a dombtetőkön tudja tartani a perzsákat, s elégedetten állapította meg, hogy a fölötte levő dombok peremén lovasság is tud közlekedni.

Aztán megindította a falanxot, melynek jobb széle tüstént lépcsőzetes csatasorba kezdett fejlődni.

Ezeknek az első ezredeknek az volt a feladatuk, hogy a dombok lábánál, ahol a partok meredeken ereszkedtek alá, átkeljenek a folyón. Szerencsésen át is gázoltak, és a túlsó parton megálltak. Ekkor a hypaspistések századai rohantak bele a folyóba, ügyelve arra, hogy a víz kissé

jobb felé sodorja őket. Közvetlen a nyomukban, alig egy-két lépésnyire mögöttük a Barátokat indította el Alexandros. Ily módon tehát támadó erőinek éle átkelt a folyón, és felfelé nyomult.

A falanx középső ezredei beleütköztek azokba a mesterséges akadályokba, melyek mögött a görög zsoldosok tömörültek. De azért a parancs értelmében mindig jobbra, a pajzs-oldaltól eltávolodva mozogtak az ellenség felé.

S akkor megtörtént az, amitől Alexandros már eleve tartott. Odalent a parton rohamot indított az erős perzsa lovasság; átkelt a folyón és belerohant a sokkal gyengébb erőt képviselő thessaliai meg thrák lovasságba. Alexandros még mindig visszatartotta a Barátokat, mialatt a gyalogság lépésről lépésre küzdötte magát előre. A lovasokat nyílvesszők és dárdák sűrű felhője árasztotta el, úgyhogy az állatok megbokrosodtak, s rémülten ágaskodtak, hánykolódtak.

Most már túlságosan veszedelmes lett volna tovább várakozni. Alexandros előreküldte a Barátokat azon a keskeny átjárón, amelyet megtisztítottak a domboldalon. Azok megtörték ott az ellenállást, majd élesen balra fordulva, száguldani kezdtek lefelé a dombon. Teljes erővel vágtattak neki a perzsa falanx hátsó sorainak; a hypaspistések követték őket. A túlságosan szorosan álló görög zsoldosok és perzsák hasztalan próbálták rendezni soraikat – nem bírták kiállni a rájuk nehezedő nyomást.

S ezen a ponton már valaki feladta a csatát, mielőtt elvesztette volna. Dareios, a nagykirály, aki harci kocsijában állva a perzsa harcvonal közepe mögül figyelte az ütközet menetét, látta, hogy a Barátok áttörést hajtottak végre. Megparancsolta kocsisának, hogy hajtson visszafelé. Amikor a kocsi elakadt a nagy zűrzavarban, otthagyta, lóra pattant, és testőreivel elmenekült valamerre Issoson túlra.

A makedónoknak szerencséjük volt abban, hogy Dareios gyávának bizonyult. De az a halálos roham, amely megrémítette őt, minden volt, csak nem véletlen szerencse. Mi történt volna, ha a perzsa nagykirály megmarad a helyén, erős tartalékainak élén? Nem tudhatja senki. Azt viszont tudjuk, hogy mi történt elmenekülése után: a perzsa tartalék seregek, melyek oly számosan voltak, hogy a legutolsó már valahol a városnál állt, irtózatos zűrzavarba keveredtek, s ide-oda futkosva egymást tiporták. Más egységek viszafelé nyomakodtak. A félig kifejlődött falanx-közép a part felé kezdett tolódni.

Ott az ázsiai lovasság sikeresen harcolt, de mihelyt észrevette, hogy mögötte kitört a pánik, hirtelen megfordult, elszáguldott a visszavonuló centrum mellett, és elvegyült az úton özönlő gyalogosok áradatába.

Alexandros megállította a Barátok előrenyomulását, és várt mindaddig, míg meg nem győződött róla, hogy Parmenión erői épségben vannak, noha kissé ziláltak. Akkor a Barátok folytatták az üldözést az előhegységek irányában, mialatt a többi makedón egység az úton nyomult előre.

A menekülő ázsiai sereg összetorlódott az öböl végén levő szűk hágónál. Ptolemaios később azt írta naplójába, hogy abban az iszonyatos tumultusban egyformán gyötrődött lovas és gyalogos, s amikor a makedón lovasság odaért, holttestek halmain kellett keresztülgázolnia.

Az üldözést csak este hagyták abba, amikor a sötétség miatt már nem látták, mi van a lábuk alatt. És a katonák elhozták Alexandrosnak a nagykirály pajzsát, köpenyegét és íját, melyeket az elhagyott harci kocsiban találtak meg.

Issosnál Alexandros majdnem reménytelen helyzetből mentette ki a makedón hadsereget. Tette nem inspiráció sugallta vakmerőség, hanem mértani pontossággal kidolgozott számítások és könyörtelenül végrehajtott erőfeszítések eredménye volt. Ez az elgondolás vette őt igénybe egészen a kora délutáni órákig, amikor sikerült a Barátok egyik oszlopát feljuttatni a domboldal kedvező terepére, amelyet kora reggel még a perzsa lovasság birtokolt. Rendkívül kockázatos taktikai bravúr volt ez: lezúdítani arról a meredek lejtőről egy lovasrohamot, mely úgy gördült alá, akár a kőlavina. De hát csak így lehetett végrehajtani a nehéz lovasság manőverét – azét a lovasságét, amelyre a makedónok bizton számítottak. És Alexandros idejében megtisztította számára az utat, de szinte az utolsó pillanatban.*

* A legtöbb katonai történetíró ugyanazt a magyarázat-sablont követi: Dareios – úgymond – végzetes hibát követett el azzal, hogy a maga sokkal nagyobb létszámú alakulatait összezsúfolta egy szűk és rövid frontszakaszon olyan egyenetlen terepen, ahol a lovassága nem tudott érvényesülni, s ahol hajítófegyvereinek fölénye semmivé zsugorodott össze.

Ez mind igaz, de hát Dareios aligha sejthette előre, hogy éppen ott, az issosi parton kerül sor a döntő ütközetre. Van néhány adatunk arról, hogy milyen tényezők befolyásolták tábornokait. Issos előtt körülbelül három nappal a perzsa haditanács úgy döntött, hogy a sereg ne foglaljon el védekező állást a nyílt szíriai síkságon, hanem lendüljön támadásba. A perzsa vezérek ügyesen végrehajtottak egy bonyolult manővert: sokkal nagyobb seregüket sikerült átjuttatniuk a makedónok összekötő vonalai között. Gyorsan közeledtek a makedónok felé, amikor Alexandros váratlanul megfordította seregét, és szembefordult velük. Meglepte őket; a perzsa hadak még meneteltek, s az egész sereg hosszúra nyúlt menetoszlopokból állott. Alexandros ezt kihasználta, s döntő taktikai győzelemmé változtatta azt, ami addig stratégiai vereség volt.

Ami azt az érvet illeti, hogy a perzsa vezérek a nyílt síkság elhagyásával vesz-

Alexandrosban most nyoma sem volt annak az ideges izgatottságnak, amelyet a Granikos menti csatában tanúsított. Amikor már javában dúlt az ütközet, higgadtan leeresztette ütésre emelt karját – a Barátok csapatát, melyet a hypaspistések meg az agrianok fedeztek –, s várt mindaddig, míg meg nem győződött róla, hogy a másik szárnyat az ellenség nem tudta kiszorítani a tengerpart széléről.

Ami azonban teljesen felőrölte és megsemmisítette az ázsiai hadsereget – az a rendkívül gyors és könyörtelen makedón üldözés volt. Egyetlen keleti sereg sem tapasztalt még ilyen iszonyatos üldözést; mindeddig csak kevésbé gyors, kevésbé pusztító, kisebb létszámú görög hoplitákkal volt dolguk, mint például Xenophón tízezerje.

Az Issosnál összegyűlt perzsa hadsereg elvesztette minden felszerelését, minden poggyászát, s olyannyira szétszóródott, hogy nem lehetett többé újraszervezni. Dareios – aki elvesztette oldalfegyvereit, sátrait, családját és szolgaszemélyzetét – nagynehezen összeszedett négyezer fegyelmezett harcost, amikor másnap lóhalálában tovább menekült kelet felé. Meg sem állt az Euphratés túlsó partjáig, s csak akkor lélegzett fel, amikor ez a széles folyam választotta el őt a rettegett makedónoktól.

Issos után az ifjú makedón fővezéren nem mutatkoztak annak a hisztérikus reakciónak a jelei, amely a granikosi csata után eluralkodott rajta. Fáradt volt és elgondolkodó, azonfelül a sebesülése is bosszantotta: kardvágás érte a csípőjét, úgyhogy néhány napig segítő kezek támogatására szorult, és a Bukephalosra sem tudott felülni.

A csata másnapján, amikor sor került az elesettek temetésére és az új tisztek kiválogatására, zenés díszfelvonulást rendelt el. A győzelmi hálaünnepség örömeiben Issos város lakói is osztoztak, mert Alexandros elengedte nekik az esedékes, de még ki nem fizetett hadisarcot. Az elhagyott perzsa táborban zsákmányolt kincsek tekintélyes részét – háromezer talantont – azok a tisztek kapták meg, akik a csatában kitüntették

tették el legjobb előnyüket, – nos, a makedónok később Gaugamelánál megmutatták, mire képesek nyílt, sőt mesterséges nivellálással lovassági akciókra alkalmassá tett terepen is.

A makedón sorkatonaság fegyelmezettsége jóval felülmúlta a perzsákét; ami pedig a makedón vezetést illeti, annak fölénye egyszerűen nyomasztónak bizonyult – nemcsak Alexandrosra gondolunk, hanem a brigádok és hadosztályok parancsnokaira is, akik kiválóan értettek egységeik mozgatásához. Alexandros nem tudta volna megvalósítani a dombok peremén végrehajtott nehéz manővert, ha Parmenión nem tartja össze szilárdan a balszárnyat, amelyre pedig nagy nyomás nehezedett. Parmenión pedig aligha lett volna képes erre, ha a thessaliai lovasság végbe nem viszi azt a csodának is beillő hőstettet, hogy sikeres védelmi akciót hajtott végre a nyílt partszakaszon.

magukat. Amikor Alexandros megtudta, hogy a perzsák poggyászának zöme rengeteg szolgával és a kincstárral egyetemben ott maradt a damaskosi bázison, a parti hegylánc mögött, Parmeniónt küldte el a zsákmányért a thessaliai lovassággal. Ily módon kívánta nagyobb zsákmányhoz juttatni Thessalia harcosait, akik oly vitézül tartották az öböl partját a csata másnapján.

Parmenión Damaskosban elfogott egy csoport görögöt – Hellas városállamainak küldöttjeit –, akik a perzsa nagykirállyal folytattak titkos tárgyalásokat. Alexandros irántuk is ki akarta mutatni nagylelkűségét – elejtette az árulás vádját, melyet Parmenión emelt ellenük. Az amnesztiát sajátságos módon indokolta meg. Thébai két ügynöke – mondotta – nem bűnös, hiszen városukat a makedónok rombolták le (vagyis, ha a nagykirálytól akartak segítséget kérni, ezzel voltaképpen hazafias érzelmüknek adtak kifejezést). Más ügynököket azért bocsátott szabadon, mert dicsőséggel szerepeltek az olympiai versenyjátékokon. Az athéni ügynökök között felfedezte Iphikratést, a híres zsoldosvezér fiát, aki maga is katona volt – ezt maga mellé vette katonai tanácsadónak. Még a spártai ügynököket sem bántotta, mindössze megfigyelés alatt tartotta őket.

Azt akarta, hogy senki ne legyen többé ellensége ezen a kisázsiai partvidéken, s nagylelkű politikája – mely az issosi katasztrófa után a váratlan meglepetés rendkívüli erejével hatott – mélységes csodálatot keltett a gyanakvó és bizalmatlan lakosságban. Kypros szigetéről hajóépítők jöttek, hogy tanulmányozzák az új helyzetet, és felajánlják Alexandrosnak szolgálataikat. Arados szigetecske ősi szentélyeinek papjai azzal a kérelemmel fordultak hozzá, hogy áldozzon oltáraikon. Beritus (Beirut) kereskedőházainak küldöttei ajándékokat hoztak neki, és meghívták városukba, mely a hatalmas Libanon sziklakebelén épült; Beroé tengeri nimfa alapította – mondották neki –, vagy talán Astarte istennő, aki egy erdőből tűnt elő, oroszlán hátán ülve. (Beirut valójában semita névi jelentése „A források".)

Mindezeknek a keleti embereknek úgy tűnt, hogy Alexandrosban olyan hatalom és erő rejlik, amely csak istenektől eredhet. Amellett úgy okoskodtak, hogy legalább két esztendeig Alexandros befolyása fog érvényesülni a kereskedelmi életben.

IX

A DAMASKOSI ASSZONY

A fiatal hadvezér csupán jóleső örömet és hálát érzett, amikor Issosra leszállt az alkonyat, és végleg bebizonyosodott, hogy az ázsiaiak veresége a teljes összeroppanással egyenlő. Tisztjei azonban majd kibújtak a bőrükből, s boldog izgatottságuk már-már a hisztéria határát súrolta. Mialatt Alexandros visszafelé tartott az üldözésből, sokan közülük átkutatták a perzsák hatalmas táborát, melyet teljes épségben vettek birtokukba; a sátrak úgy álltak benne, mint a csata előtt, és a bennük talált ételek csak tálalásra vártak.

A tisztek legott elvezették Alexandrost egy kerítéssel körülvett – most persze már őrizetlen – sátorpavilon-csoporthoz, ahol színes üvegfalú lámpások égtek. Puha szőnyegeken lépdelve bementek az egyik pavilonba, s egy onixból faragott fürdőkádat mutattak Alexandrosnak. A kád színültig volt illatosított vízzel. Alexandros nekilátott a vetkőződésnek.

– Hadd mossam le magamról a szennyet Dareios fürdőkádjában.

Valaki megjegyezte:

– Nem Dareiosé ez a kád, hanem Alexandrosé.

Ifjú királyuk már ledobta magáról ruháit, és kíváncsian nézegette az ezüst víztartó edényeket, az arany kenőcstégelyeket, az illatszeres üvegcséket. A tisztek besegítették a medenceszerű hordozható kádba, lezuhanyozták friss vízzel, ledörzsölték nárdusolajjal, és rózsavizet fecskendeztek szét a levegőben.

– Ilyen hát egy királyi fürdő – mondta Alexandros. A törülközők óriásiak voltak, és olyan puhák, akár a réce pihéje. A színes üveglámpások tarka fényeket vetítettek barátai napbarnította arcára.

Beburkolózott egy óriási fürdőlepedőbe, felnevetett, és szakácsokért, vacsoráért kezdett kiáltozni.

– Jöjj hát és lássad! – lelkendeztek a Barátok.

Félrehúztak egy függönyt, és bevezették őt a szomszéd helyiségbe. Itt keményfából faragott, elefántcsont figurákkal berakott alacsony asz-

talok álltak, rajtuk arany tálakban gyümölcsök, fűszerekkel ízesített húsételek és rizshalmok sorakoztak dús bőségben. Az asztalok körül hímzett, paplanszerű szőnyegek voltak kiterítve. Alexandros végigmustrálta a terített asztalok gazdagságát, majd az ételek javarészét kivitette a többi tiszt asztalára. Még Korinthosban sem látott ennyi ételt egyetlen helyiségben. Leheveredett az egyik puha szőnyegre, és nézegetni kezdte a hímzéseket, melyek egymással küzdő heraldikai állatokat ábrázoltak. Sérült csípője erősen megdagadt, s kegyetlenül sajgott. Kutyául érezte magát.

Társai mohón ettek, ittak, mocskos élceket eregettek, sebeiket törölgették. Ezek a becsvágyó, tehetséges és ravasz katonák azon az estén valami félelemmel vegyes tiszteletet éreztek fáradt, hallgatag vezérük iránt, aki örökkön fürkésző, átható tekintetű kék szemével nézte őket, s aki velük, közöttük nőtt nagy emberré. Amikor ittak az egészségére, Achilleusnak és Héraklésnek nevezték. *Arany* pénzekkel tömött súlyos zsákokat láttak maguk körül, *arany* tálakból ették az édes csemegéket, – az a fiatal ember, aki fürdőlepedőbe burkolózva ül közöttük, megszalasztotta a nagykirályt, a Föld Országainak Királyát, és megkergette, de úgy, hogy az fejveszetten vágtatott leggyorsabb paripáján az éjszakába. Mert, ugye, I. Dareios csak megállt a Marathónnál elszenvedett veresége után, de aztán visszatért hatalmas seregével; Xerxés király a salamisi csata után rangjához illő pompával vonult el a föníciai flottával. De itt, most, ázsiai földön...

Enyaliosnak nevezték őt, és felkeltek az asztal mellől, hogy odalépjenek hozzá, vállonveregessék, megcsókolják az orcáját. Eszükbe jutott, hogy ázsiai nőket találtak a táborban, karcsú szíriai lányokat, apró termetű csinos kyprosiakat, félig-meddig néger memphisieket és másokat, akikről nem is tudták, milyen fajtához tartoznak. Az is eszükbe jutott, hogy Alexandros mit ígért nekik: ha ezt a nagy csatát megnyerik, akkor aranyéletük lesz. Márpedig az ő ígéretére lehet számítani.

Alexandros borát szürcsölgetve hallgatta őket; csak nagyon keveset ivott, mégis jóleső meleget érzett, asztaltársai ujjongó örömének forró hangulata őt is magával ragadta. Aztán egyszer csak asszonyi jajveszékelés ütötte meg a fülét.

Mi ez? Ó, semmi – mondták neki – csak a nagykirály asszonyai. Itt vannak a szomszédos sátrakban. Azért sírnak, mert látták vagy hallották, hogy Dareios pajzsát meg íját a makedónok megtalálták és lehozták a táborba... Most azt hiszik, hogy Dareios elesett a csatában, és ezért üvöltöznek.

Kik azok az asszonyok?

Dareios anyja, a felesége – Stateira a neve, vagy legalábbis ilyenformán hangzik, remek nő, igazi szépség, még Thaisnál is jobb az alakja –, aztán még Dareios két leánya. A kisfia is velük van. Keservesen sírnak.

Alexandros átküldte hozzájuk Héphaistiónt (más források szerint Leónnatost):

– Mondd meg nekik, hogy Dareiosnak csak a pajzsa meg az íja van nálam. Dareios él. Mondd meg nekik. És – tette hozzá, szokása szerint villámgyorsan határozva – azt is mondd meg, hogy ezentúl is épp úgy fognak élni, mint azelőtt. Kezeskedem róla. Van cselédségük? Igen, helyes, akkor megtarthatják szolgáikat...

– Az eunuchokat is? – kérdezte valaki.

– Mind valamennyit. A jövőben is meg fogják kapni azt a pénzt, ami eddig járt nekik. És senki sem fog hozzájuk közeledni anélkül, hogy meg ne adná a kellő tisztelet szertartásos formáit.

A társaság legrészegebb tagja is elcsendesedett szavai hallatára. Mindenki megértette, hogy Dareios családját Alexandros túszként akarja magánál tartani, előreláthatólag hosszú időre. Ez pedig annyit jelentett, hogy a makedón tiszteknek kerülniök kell a királyi nők hajlékát, mert az előkelő ázsiaiak még féltékenyebben zárták el a világ elől aszszonyaikat, mint a görögök. S még azt is jelentette, hogy Alexandros nem óhajtja testi örömökre váltani azt a szerencsét, mely hatalmába juttatta ellenségének leányait és feleségét.

– Node – vetette ellen valaki – ezek a perzsa nők olyan szépek...

– Szépségük gyötrelem a szememnek – mondta Alexandros.

A Barátok vigasztalanok voltak. Ők korántsem találták gyötrelemnek a keleti nők testi varázsát. A legtöbben közülük már másfél éve elszakadtak otthonuktól – kivéve néhány új házast –, s mohón epekedtek szerelmi kapcsolatokra.

Sehogy sem értették a királyukat.

Néhányan hitelt adtak annak a pletykának, hogy Héphaistión és a király közötti kapcsolat több, mint baráti viszony. A görögök között meglehetősen gyakori volt a homoszexualitás – még gyakoribb, mint a Thébai Szent Szövetség tagjai között, akiknek nagy része elesett a chairóneiai csatában. Azonkívül gyakran misztikus lelki közösség volt két férfi barátságában. Egyszóval az ilyesmi nem zavarta volna a hadsereg tisztjeit Alexandrosszal kapcsolatban.

Csakhogy nem erről volt szó. Úgy látták, hogy királyuk önmegtartóztató aszkéta, gondolatai teljesen elmerülnek az áldozati szertartásokban, folyton csak böjtöl, éjszakánként pedig a tanulmányaiba temet-

kezik. Mindazonáltal érezték, hogy nem igazi aszkéta – ahhoz nagyon is sok benne az életerő.

A hadsereg nem kedvelte az aszketizmus semmilyen formáját, s esze ágában sem volt efféle elvek szerint élni.

Néhány nappal később Alexandros újabb meglepő intézkedéssel hökkentette meg őket. Írott parancsot küldött Parmeniónnak, s meghagyta neki, hogy idézze hadbíróság elé azt a két tisztjét, aki hír szerint erőszakot követett el egy szövetséges tiszt feleségén; ha bűnösségük rájuk bizonyul, végeztesse ki őket. A szövetségesek asszonyait – akár barbárok, ázsiaiak vagy görögök – éppen olyan tiszteletben kell tartani, mint a makedónok feleségeit. „Az olyan emberekkel, mint ez a kettő is, úgy kell elbánni, mint a fenevadakkal" – így végződött a levél. Alexandrosnak éppen akkoriban azt írta saját törzskarának egyik tagja, hogy valami Theodóros nevű tarasi (tarentumi) ember két szép fiúgyermeket kínál eladásra. Alexandros elolvasta a levelet, s környezete hallotta, amint ezt mormogta:

– Miféle szennyet láttok ti bennem, hogy efféle fiúkat mertek kínálgatni?

És a következő kurta válaszlevelet diktálta: *„Alexandros Philolexosnak. Üdvözlet. Az a Theodóros mehet a pokolba portékáival együtt. Jó utat kívánok neki."*

Amikor aztán valaki egy korinthosi fiút ajánlott neki, valósággal kikelt magából dühében. Parmenión, akinek fülébe jutottak a hadseregben keringő szóbeszédek, elhatározta, hogy átlovagol hozzá, és fiatal fővezérével néhány komoly szót fog váltani asszony-ügyben.

Valószínűleg arra terelte a beszélgetést, hogy Alexandrosnak nincsen senkije, sem felesége, sem ágyasa, sem gyermeke, de még egy görög prostituáltja sem. Neki, Parmeniónnak két fia van, Philótas és Nikanór, mindketten a hadseregben szolgálnak, s már unokákat is nemzettek neki. Még Harpalosnak is van egy fia, aki már tiszt.* Alexandros még magányosabbá fog válni, ha nem lesz fia, aki halála után nyomdokaiba léphetne. Ahogyan most él, azt nem lehet természetes és normális állapotnak nevezni, az ilyen életmód káros az egészségre. De mindettől eltekintve, itt van a trónutódlás kérdése, satöbbi, satöbbi...

* Abban az időben a fiúk gyakran már 15–16 éves korukban megházasodtak. A hadseregbe még ennél is korábban belépheltek, s afféle hadapród-szolgálatot teljesítettek. Huszonöt éves fiatalembereknek gyakran már tíz esztendei szolgálat állt a hátuk mögött, s így veteránoknak számítottak. A makedón sereg parancsnokai általában fiatalok voltak, de majdnem megszakítás nélkül, egyhuzamban hosszú éveket töltöttek katonai szolgálatban.

– Te lélektelen babáknak nevezed ezeket a barbár nőket – mondta Parmenión. – Nos, ha már nem házasodtál meg Makedoniában, még mindig jobb, ha egy közönséges barbár lányt veszel az ágyadba, mint egy királyi vérből való ázsiai nőt.

Úgy látszik – folytatta Parmenión –, hogy Alexandros kerüli a nőket. Miután sikerült magát kiszabadítania anyja féktelen uralmi vágyának bilincseiből, most nyilván más nőkben is hasonló jellemvonásokat vél felfedezni. Érzékeny lelkületére erősen hatott Kleopatra gyermekének halála, meg az, hogy Philippost teljesen behálózták a szeretői. Ő, Parmenión azt is tudja, hogy Alexandros nem jó szemmel nézi a magasabb rangú tisztek sátraival együtt vonuló prostituáltakat. De ha neki is lenne egy ilyen nője, bizonyára nem találna ezen semmi kivetnivalót.

Nem tudni, Parmenión rábeszélése vagy a saját vonzalmának szavára hallgatott-e, de tény, hogy nem sokkal ezután egy nőt vett magához a sátrába. A rhodosi Memnón özvegyére, Barsinére esett a választása; a Damaskosban zsákmányolt foglyok közül szemelte ki magának.

Barsinéről feljegyezték, hogy szelíd és gyengéd teremtés volt. Nemes perzsa családból származott, de görög iskolában nevelkedett. Néhány évvel idősebb lehetett, mint Alexandros.

Annyi bizonyos, hogy Barsiné nem próbálta befolyása alá vonni Alexandrost. Békésen üldögélt a számára berendezett lakosztályban, fonogatott vagy kézimunkázott néhány cselédje társaságában, hallgatta a férfiak beszélgetését, ha alkalma adódott rá, és a maga számára sohasem követelt semmit.

A csendes, magába mélyülő özvegy sem megtiszteltetést, sem bűnhődést nem látott abban, hogy Alexandros ágyasa lett. Más férfiak számára csak árnyéknak tűnt a pavilon függönyökkel elzárt részében, mely az ő lakosztálya volt. De Alexandros felfrissülést és pihenést talált a csendes, nyugodt Barsiné oldalán.

Az éles eszű Ptolemiaos hamarosan megfigyelte ezt, és egy verset idézett, mely a tengeren túlra távozott Menealos király magányosságát írja le: *„Oly sokat búsul, és ez a tengeren túli királynő – ez a fantom-királynő vele megy mindig palotája csarnokaiba, és vezeti őt az álom szárnyas ösvényén."*

A hadsereg azonban megelégedéssel vette tudomásul, hogy Alexandros magához vette Barsinét. A fiatal király belátta, hogy a katonai táborok asszonynépének problémáját nem olyan könnyű megoldani.

Valószínű, hogy sohasem értette meg Barsinét. Az asszony ő előtte egy bátor, vakmerő és ravasz férfit ismert meg férje, a rhodosi Memnón személyében, aki minden agyafúrtsága mellett is hűséges maradt a nagy-

királyhoz. A makedónok respektussal emlegették Memnónt, ellenben megvetőleg nyilatkoztak Dareiosról, aki cserbenhagyta seregét, megfeledkezett a családjáról és még a fegyvereit is elhajigálta, amikor megszállta a félelem. Alexandros is nagyon tudott félni, gyakran szorongatta a jeges rémület, de azt az egyet biztosan tudta, hogy ő sohasem fog megfordulni, visszafelé rohanni, menekülni. Leküzdhetetlen erő űzte a veszedelem felé, s ez az erő nagyobb volt a félelménél.

De sohasem mondta el Barsinének, ha ilyen gondolatai támadtak. És egyáltalán, nemigen nyitotta meg a szívét előtte. Napkelte előtt mindig magányosan végezte el a hajnali áldozatot, kint, a pavilonok mellett emelkedő sziklák tetején, ahonnan messzire ellátott a tengerre. Amikor leheveredett a sátor bejárata előtt, hogy elfogyassza szőlőből és árpakenyérből álló reggelijét, rendszerint tisztek telepedtek köréje, s elmondták ügyes-bajos dolgaikat. Amikor az agéma-őrszemek hálózatán kívül ült le valahol, hogy fedetlen fővel sütkérezzék a napfényben, tüstént egész csoportok járultak elébe – közkatonák és helyi lakosok –, hogy előadják panaszaikat és kérelmeiket. Mert Alexandros ragaszkodott ahhoz, hogy amikor először lép egy-egy ország vagy tartomány területére, a polgári lakosság ügyeit-bajait is megismerje. Úgy gondolkodott, hogy az egyének problémáinak ismeretében az egész ország szükségleteit is meg fogja ismerni.

Ilyenkor nem voltak ott sem törvénytudók, sem valamely osztály érdekeit képviselő szószólók; egyének jogairól volt szó, s kinek-kinek egyedül kellett előadnia a maga ügyét. A legtöbben közülük tudtak görögül, vagy értették a közös érintkezés eszközéül szolgáló *koiné* nyelvjárást; akik csak az arámi és egyéb semita dialektusokat beszélték, azok tolmácsot hoztak magukkal.

Barsiné még akkor sem látta tétlenül henyélni Alexandrost, amikor történetesen sem tisztek, sem kérlemezők nem álltak a sátrak előtt. Ilyenkor leveleket diktált egy fiatal görög írnoknak – éppen olyan gyorsan és határozottan, amilyen gyorsan és határozottan döntött a peres ügyekben. Mihelyt döntött valamiben, utána az egész ügyet elfelejtette. De azért rengeteg részlet maradt meg az emlékezetében. Miután megkapta a Damaskosban zsákmányolt kincsek pontos lajstromát, nyolc talantont juttatott Aristotelésnek az új Lykaion költségeire, Leónidasnak, első nevelőjének pedig száz *miné* drága tömjént küldött a következő sorok kíséretében: *„Most már nem kell fösvényen bánnod a tömjénnel, ó, Leónidas, amikor áldozatot mutatsz be az isteneknek."*

Nem felejtette el, hogy tíz évvel azelőtt Leónidas megrótta őt, amiért a kelleténél több tömjént szórt az áldozati tűzre. Egy másik hajdani ne-

velője, a deres szakállú Lysimachos, vele jött Ázsiába a tudósok csoportjával, noha minden tudománya abból állt, hogy szépen tudott görög szövegeket olvasni. Alexandros megengedte az öregnek, hogy kedvére kotorásszon a hálóhelyiségben álló hatalmas ládában, mely színültig tele volt kéziratokkal. Néha esténként Aischylosból olvastatott fel vele, mialatt maga kényelmesen végignyúlt a heverőn, és jóleső ernyedtségben megpihentette izmait. Rendszerint nem szokott elaludni éjfél előtt. S voltak reggelek, amikor fejét befúrva karjai közé, az ittas emberek mély álmát aludta, míg fel nem ébresztette a déli hőség – ittas volt, de nem a bortól, hanem a fáradtságtól. Barsiné megfigyelte, hogy ez a zsibbadt részegség mindig pihenőnapokon vesz erőt rajta, és sohasem fordul elő menetelés idején, sem akkor, amikor a makedón seregnek kemény feladatokkal kell megbirkóznia. Barsiné nem keltette fel őt, hagyta aludni.

Menetelés alatt Alexandros nem használt napellenzős gyaloghintót. Rendszerint a sereggel együtt gyalogolt, hol az egyik csapat mellett, hol a másik mellett, s beszélgetett a katonákkal. Néha lóra pattant, magához vette íját, és ellovagolt a seregtől jobbra vagy balra, hogy vadásszék egy kicsit. Amikor harci szekéren robogott, kedvét lelte abban, hogy menetközben fel-leugráljon. De a durvaságot nem szerette sem a vadászatban, sem a versenyjátékokban.

Barsiné észrevette, hogy amikor Alexandros levélcsomagot kap a távoli Makedoniából, először mindig Antipatér leveleit bontja fel; mosolyogva elolvassa, majd hanyagul félretolja őket. Olympias leveleit soha nem mutatja meg senkinek, legfeljebb Héphaistiónnak, hűséges árnyékának engedi meg, hogy anyja némelyik levelét elolvassa. Ilyenkor pecsétgyűrűjével megérinti Héphaistión ajkát – s az néma marad, egyetlen szót sem árul el senkinek abból, amit olvasott. Barsiné a férfiak beszélgetéséből azt vette ki, hogy Antipatér, Makedonia katonai kormányzója éppen olyan keserűen panaszkodik Olympiasra, mint az őrá.

– Hát nem tudja az az ostoba – tört ki egyszer Alexandros –, hogy minden érve együttvéve sem tud elérni annyit, mint egy anya egyetlen könnye?

Ez a türelmetlen kifakadás kissé megriasztotta Barsinét. Alexandros sohasem mutatott zavarodottságot vagy ingerültséget, ha valami nem sikerült, ha valami kellemetlenség adódott. Nagyon türelmes volt, ha rosszul mentek a *dolgok*. De könnyen heves haragra lobbant az *emberek* ellen, ha azok nem úgy cselekedtek, ahogyan elvárta tőlük. Kérdező, fürkésző kék szemével sajátságosan tudott nézni az emberekre; tekintete nem mutatott sem fölényes derűt, sem zavarodottságot, csak átható

keresést; mintha az előtte levő arcról le akarná fejteni a hús-maszkot, s mintha nem a szavakra ügyelne, hanem azt kutatná, mi rejlik a kimondott szavak mögött. Mintha az emberi hús mögé pillantana, hogy megtaláljon ott valamit, s ha megtalálta, vagy haragra gerjedt, vagy nyájassá vált. Könnyen félre lehetett vezetni egy ügyes hazugsággal, de nem lehetett olyan könnyen megtéveszteni, amikor az előtte álló ember belső természetét vizsgálta.

A fürge észjárású, csúfondáros és gátlásokat nem ismerő Ptolemaios sokszor beugratta Alexandrost olyan dolgokba, melyek csak ártalmára voltak. Ő nyilván tudta ezt, és mégis egyre nagyobb, egyre felelősségteljesebb feladatokat bízott rá. De ott volt például Philótas, Parmenión fia, a Barátok csapatának legragyogóbb tehetségű tisztje, aki szárnysegédekkel meg szakértőkkel körülvéve úgy járt-kelt, akár egy kiskirály, s hibátlanul, tökéletesen hajtotta végre a kapott parancsokat. Barsiné megfigyelte, hogy valahányszor ez a Philótas járt Alexandrosnál, távozása után a fiatal makedón király arcán a kétely és a néma harag jelei mutatkoztak. Külsőleg mind a két tisztet – Ptolemaiost és Philótast – egyforma bánásmódban részesítette; de lelke mélyén érezte, hogy Ptolemaios nem képes semmi rosszra – még akkor sem, ha selymekbe és ékszerekbe öltöztetett új szeretőjével páváskodik a kocsijában –, Philótas pedig nem képes semmi jóra.

Barsiné úgy vélte, hogy Ptolemaios, akinek talán Philippos volt az apja, veszedelmes versenytárs – annál veszedelmesebb, minél nagyobb Alexandros hatalma. Ami viszont Philótast illeti, neki Parmenión az apja, és Parmenión hűségét esztelenség volna kétségbe vonni.

Az asszony néha eltűnődött magában, hogy vajon Alexandros éppen olyan normális és épelméjű-e, mint más emberek. Jól emlékezett rá, hogyan viselkedett egy ünnepi lakomán, amikor megpillantotta rajta azt a karperecet, mellyel egyik cselédje ékszerezte fel a lakoma előtt. Két egymásba fonódó kígyót ábrázolt az a zöld rézből ötvözött karperec. Mihelyt Alexandros meglátta, tüstént lehúzta a karjáról, de olyan hevesen, hogy megvérezte Barsiné kezét. Aztán a szentély szikláiról lehajította az ékszert a tengerparton megtört hullámok közé. Egyetlen szóval sem mentegette furcsa viselkedését.

Barsiné most már attól kezdett félni, hogy Alexandros felfedezheti az ő nagy titkát.

Titkának egyetlen tanújelét egy elefántcsontból faragott apró ékszeres ládikában rejtegette. A kazetta fedele nem kulcsra járt, hanem ügyesen elrejtett titkos retesszel lehetett kinyitni és becsukni. A ládikát legmeghittebb értéktárgyai között őrizte, és csak olyankor nyitotta ki, ha

teljesen egyedül maradt a sátorban, amikor besötött a holdvilág. Így megszemlélhette a dobozka tartalmát anélkül, hogy idegen szemektől kellett volna tartania.

Alexandros az eldobott kígyós karperec helyett másikat hozott neki, holdkövekkel kirakott aranyból, de semmiféle kígyó-forma nem volt rajta. Alexandros kedvéért Barsiné állandóan viselte ezt a karperecet, jóllehet általában nemigen hordott ékszert – még a barna haját lekötő diadém sem volt más, csak aranyleveleket mintázó keskeny szalag. Alexandros figyelmét nem kerülte el ez a körülmény.

Aztán történt, hogy Alexandrosnak elhozták az ezüst ládikát. Néhány katona ajánlotta fel ajándékul, mert szárnyas alakokat ábrázoló gyönyörű kis figurák díszítették, s a katonák úgy gondolták, hogy az ilyen holmi jobban illik a királyukhoz, mint hozzájuk. Alexandros tréfálkozva megkérdezte tőlük: mit gondolnak, milyen értékes dolgot fog ő tartani ebben a finomművű ládikában. A katonák nevettek, ki ezt mondta, ki azt, ő pedig felemelte az ágya közelében tartott öreg Iliaskéziratot, és gyengéden beletette a ládikába – ez az ő legdrágább kincse, mondta nekik. Barsiné azonban valami furcsa borzongást érzett, mert tudta, hogy Alexandros nem szokott értéktárgyat tartani személyi tulajdonában, amint ahogy ő maga sem halmozott fel saját számára kincseket vagy ékszereket. Rendszerint szétosztogatta a kezébe került vésett drágaköveket és arany szobrocskákat. Még Dareios díszes pavilonjait és arany étkészletét sem vette igénybe – csak az onix fürdőkádat használta, mert tetszett neki.

Amikor tehát Barsiné látta, hogy Alexandros az ajándékba kapott ezüst ládikát az ágya mellett tartja, még inkább igyekezett elrejteni a maga kis elefántcsont kazettáját. Annak a tartalma mindennél drágább volt számára.

Barsiné nem tudta biztosan, hogy Alexandros észrevette-e, mennyire rejtegeti előle az elefántcsont dobozkát. Ám egy este, lámpagyújtás után rajta kapta Alexandrost, amint a sátornak abban a szögletében nézelődik, ahol Barsiné ruhásládája, fésűi, bronztükre és papucsai voltak szép rendben elhelyezve. Néhány kenőcsös tégellyel, pár fibulával meg egy terrakotta hajómodellel egyetemben ennyi volt minden vagyona. Nem akart maga körül semmi olyan tárgyat, amely valamikor az övé volt, mert a múlt emlékei csak fájdalommal töltötték volna el a szívét. Csak az az egyetlen kazetta – attól nem tudott és nem is akart megválni.

Alexandros fellebbentett egy fátylat, s észrevette alatta az elefántcsont kazettát. Fölemelte, könnyedén tartotta az ujjai között, nézegette, forgatta, tapogatva keresgélte rajta a zárat.

– Nincs benne méreg – mosolygott rá Barsiné –, sem a te számodra, sem az én számomra.

A férfi szeme belekapcsolódott a tekintetébe, szinte az arca mögé fúródott – milyen jól ismerte ezt a nézést –, s kutatta, fürkészte, hogy mi rejlik benne. Barsiné úgy érezte, mintha Alexandros valami láthatatlan leplet rántana le róla, belenézne a szívébe, és haragra gerjedne attól, amit ott lát. Szavakat keresgélt, melyekkel válaszolhatna a néma, kérdő tekintetre, de aztán mégsem szólt semmit, hanem kinyújtotta kezét, és megnyomta a kazetta egyik sarkát.

A fedél kinyílt, s a feltáruló ládikában szépen elrendezve ott csillogtak Barsiné kincsei: karkötők, fülbevalók, egy miniatűr tiara és egyéb női ékszerek, mindegyik darabon ez a finom vésetű szöveg: *„A rhodosi Memnón – szerelme jeléül"*. Alexandros kivett egy vékony ezüst karkötőt, megnézegette, visszatette, aztán becsukta a fedelet, és visszaadta a kazettát Barsinénak.

– Nem kell hordanod Makedoniai Alexandros karkötőjét – mondta, azzal kiment a sátorból. Többet nem hozta szóba Barsiné titkát, mintha teljesen elfelejtette volna. De később, hónapok múltán, amikor elindult keleti útjára, Barsinét, Memnón özvegyét nem vitte magával.

Mindazonáltal erős hatással volt rá ez az asszony, akivel – ha pusztán fizikai értelemben is – először élt együtt. Keleti asszony volt, nem makedón.

A második télen Alexandros hónapokig időzött a szíriai tengerparton és gyakran hosszú órákig nézte a tengert. Arra képtelennek érezte magát, hogy hajóra szálljon, de legalább a partról tanulmányozta a közelben dolgozó halászok bárkáit, a hadigályákat meg a kereskedelmi hajókat, melyek messze nyugat felé vitorláztak, nagy ívben elkerülve a partot – a szíriai partot, mert az most az övé volt.

A távolban hófedte hegyek csillogtak; az onnan eredő folyók szelíden mormoló hullámaikat levitték a városokhoz, melyek olyan sűrűn álltak egymás mellett, hogy szinte összeértek, meg a kis kikötőkbe, melyek emberi kéz alkotásai voltak. A parti országúton tevékből, ösvérekből és szekerekből álló karaván jöttek-mentek, és a hajcsárok, kocsisok gyakran nótára gyújtottak a langyos téli napsütésben.

Makedónia tengerpartját sűrű ködök ülik meg ilyenkor, és jóformán egy lélek sem jár arra. De ez a szíriai partvidék valóságos virágoskert, s amellett kapu gyanánt szolgál a világ minden tája felé. A makedón tengerpart mögött csak erdős vadonok meg barbár törzsek vannak. De itt, a szíriai part mögött, ahol most ő, Alexandros áll, millió meg millió

ember jár-kel a kereskedelmi útvonalakon, millió meg millió ember kapaszkodik fel a hegycsúcsokon épült ódon templomokba, s vezetgeti gyermekeit az ősrégi utcákon. Azokba a sziklákba, ahol Alexandros áldozni szokott, olyan alakok és ábrák vannak bevésve, melyek nem görög kezektől származnak. Ez a partvidék nemegyszer cserélt gazdát, de nem változtatta meg a természetét, mint Hellas partjai.

Ha mérföldjelző oszlopokra nézett, eszébe jutottak a bányák, ahol a köveket fejtik; a folyókra pillantva arra gondolt, hogy medrük milyen gazdag fazekasagyagban. Libanon erdeinek magas és sudár fái szinte kínálkoznak, hogy hosszú hajókat és nagy házakat építsenek belőlük. Elképzelte, hogy munkásai már javában fejtik a követ, döntögetik az épületfának alkalmas törzseket, s a kitermelt anyagokat szántalpakon elvontatják Tyrosig.

Azért látta meg mindezt, mert ősei törzsi főnökök voltak, akik világéletükben azzal foglalkoztak, hogy irányították a növénytermesztést meg az állattenyésztést, betegségeket gyógyítottak, és megtorolták a törzsükben előfordult gyilkosságokat. Alexandrosnak, miközben állhatatos, fürkésző szemmel tanulmányozta az idegen partvidéket, az jutott az eszébe, hogy mi mindent lehetne építeni, termeszteni és tenyészteni itt, ahová ősei sohasem merészkedtek el. Az emberek szükségleteire és a dolgok hasznosságára gondolt, nem kormányzati tervekre vagy törvényekre. Maga is barbár volt, s Aristotelés iskolájában szintén azt tanulta, hogy azokra a természeti erőkre kell építeni, melyeknek formálása, alakítása hatalmában áll, nem pedig elvont eszmékre, absztrakt ideákra. *A természeti világban mindennek célja és rendeltetése van.*

Ha azt a célt meg lehetne ismerni...

Az issosi csatát követő hónapok megszabadították őt legkellemetlenebb aggodalmaitól. A Damaskosban talált aranykészletek és egyéb értékek lehetővé tették, hogy több kincset küldhessen haza, és expedíciós seregét még körülbelül egy évig el tudja tartani. Elég sok új önkéntes is érkezett, s ezekkel fel tudta tölteni a hadsereg megritkult sorait. Így aztán nem volt szüksége többé arra, hogy Hellas fővezérének szerepét játssza.

Sőt mi több, a nagykirálytól követek jöttek, szánalmasan alkudozó levelet hoztak uralkodójuktól, és a levél tartalmát a maguk síránkozásaival egészítették ki. Arra kérték a makedónt, ne bántalmazza tovább Ázsia országait, kössön békét a nagykirállyal és küldje vissza hozzá elrabolt családját.

Alexandros válaszlevelében többek között ezeket írta Dareiosnak:

„Minden görögök fővezére lévén, azért vagyok itt, mert a te ügynökeid atyám meggyilkolására bujtogattak, és megrontották barátaimat. Te pénzt küldözgetsz a spártaiaknak, hogy ellenségeskedést szítsál ellenem, és felbomlaszd azt a szövetséget, amelynek én vagyok a feje. Azt mondod, hogy a csata sorsát az istenek akarata döntötte el. Nos, akkor ugyancsak az istenek akaratából birtokolom most földjeidet. Védelmezem és oltalmazom volt alattvalóidat, akik önszántukból jöttek hozzám. És amiképpen megölted atyámat, úgy tetted el láb alól Arsést, ennek az országnak uralkodóját, te bitorló, lábbal tiporva a perzsák és a médek törvényeit.

Jöjj hát hozzám, és kérd vissza tőlem anyádat, feleségedet, gyermekeidet. Kérj, amit csak akarsz, kérésedet teljesítem, és nem esik semmi bántódásod. Csak jöjj, és kérj Ázsia királyától, aki nem egyenlő veled többé, hanem a te volt országaidnak az ura. Amennyiben ezt kétségbe vonnád, vívhatsz velem még egy csatát; de ne szaladj el. Mert bárhol vagy is, elhatározott szándékom, hogy ellened vonuljak."

Követeinek meghagyta, hogy adják át a levelet, de ne beszéljenek róla. Biztosra vette, hogy ez a levél nem fogja növelni Dareios lelki nyugalmát.

A vezérkar is Dareios lelkiállapotára spekulált. A háború könyörtelen; de azonfelül többet is foglal magában, mint a fegyveres erők összecsapása. A háborút az emberi elme irányítja, így hát sikere vagy kudarca is az emberi elmétől függ – azaz az emberi értelem olyan képességeitől, amilyen az ellenállásra, támadásra vagy kitartásra irányuló akarat. Hát nem éppen ezek a perzsák voltak azok, akik fényűzéssel traktálták a görögöket, s ily módon meggyengítették akaraterejüket? A nagykirály vajon nem azért tartja még most is uralma alatt a tengereket, mert annyira kedvezett a föníciaiaknak, a kyprosiaknak, meg a rhodosiaknak, hogy azok inkább vele tartanak, s nem kívánják visszakereskedelmi függetlenségüket? A ragyogó tehetségű görög tábornokok nem tanulták-e meg az árulás és a fondorlat értékét? Hát nem árulás és fondorlat volt-e a híres trójai faló is, amelyet maguk a trójaiak vonszoltak be városuk falai közé?

Igen, könnyebb és kevésbé kockázatos dolog támadást indítani az ellenség lelkiállapota ellen, mint nekimenni az ellenség lovascsapatainak. Antigonos kidolgozta a megfélemlítésnek és a rászedésnek egész technikai rendszerét, és Ptolemaios igen fogékony tanítványnak bizonyult. Csak Alexandros látszott kissé nehézfejűnek, úgy tűnt, hogy lassan és nehezen fogja fel az új hadviselési módszer lehetőségeit, s nincs is nagy kedve hozzájuk.

Ő csak álmodozott tovább nagy építkezésekről, felfedezésekről, míg nehézségekbe nem ütközött. Ilyenkor ragyogó módon kivágta magát a bajból. Majdnem azt kell hinni, hogy hitt a végzetben, a sors rendeléseiben . . .

A Dareios ellen indított pszichológiai háborúban a vezérkar tagjai – meg a filozófusok – mindent elkövettek, hogy megnyerjék a szíriai partvidék lakóinak barátságát. Itt nem végeztették ki az árulókat, és a foglyokat sem küldték kényszermunkára. A gazdag városoktól nem szedtek adót, sőt még azt is megengedték nekik, hogy kedvük szerint válasszák meg a maguk kormányzati formáját. A jelentkező önkénteseket szívélyesen fogadták: Dareois fogoly családtagjainak pedig megadták a méltóságuknak kijáró tiszteletet.

Egyedül Dareiost sújtották megvetésükkel, mely a neki küldött nyílt levélben fejeződött ki. Dareios elolvasta a levelet, s mivel Alexandros követei – kapott utasításukhoz híven – nem voltak hajlandók tárgyalásokba bocsátkozni vele, úgy látta, hogy csak két lépés között választhat: vagy új sereget gyűjtve visszatér a tengerpartra és megütközik a makedón sereggel, vagy teljesen elszigeteli magát a tengerparttól és soha többé nem merészkedik arra a vidékre. Alexandros tökéletesen egyetértett ennek a levélnek a szövegezésével; sőt, saját maga fogalmazta meg.

Parmenión, Antigonos és Ptolemaios sejtették, hogy Dareios melyik alternatívát fogja választani. Sejtelmüket arra a tényre alapozták, hogy az úgynevezett nagykirály tehetetlenül megfutamodott a makedónok elől, s most bizonyára keservesen gyötrődik fogságba került családja miatt. Ennélfogva – gondolták – Dareios le fog mondani az egész földközi-tengeri partvidékről, hogy visszakaphassa családját, s a makedónok elismerjék őt nagykirálynak birodalma jóval nagyobb keleti részén. Az események igazolták, hogy jól számítottak.

Csakhogy közben náluk ravaszabb elmék másképpen gondolkoztak Tyrosban. És most Tyros ellenállt nekik.

X

A TENGER KAPUI

A tyrosiak a mediterrán világ keleti felének legagyafúrtabb politikusai voltak.

Egy évezreden át ügyeskedtek, kockáztattak, megragadták a kedvező esélyeket, gyarapodtak, hatalmasak lettek. Városukat a tengerek úrnőjének – és nem a tengerek urának – emlegették az emberek.

Egyébiránt föníciaiaknak hívták őket, városukat pedig a Tenger Kapujának. A makedónoknak csak kósza, bizonytalan értesüléseik voltak róluk. Hallomásból tudták, hogy a homályos ősidőkben a föníciaiak bonyolították le a karavánkereskedelmet a Vörös-tengert szegélyező Vörös Országban, a mostani nagy arab sivatagban. Karavánjaikkal egyszer megjelentek ezen a partvidéken, könnyen elsajátították a hajóépítés mesterségét, és hajóikkal parti kereskedelmet kezdtek folytatni. Később nagyobb hajókat építettek, és elvitorláztak Kyprosig meg Észak-Afrikáig. Hogy nagy kereskedelmi gályáikat biztos helyen tarthassák a téli viharok időszakában, téli bázisokat létesítettek nyugaton, áruraktárakkal meg erődítményekkel. Ezek a bázisok kolóniákká fejlődtek, s idővel túlszárnyalták anyavárosaikat, kivéve Tyrost. Az utóbbi Sidónnak, a legelső Tenger Kapujának volt a sarjadéka; azon a helyen épült, ahol a Damaskosból jövő karavánút a Hermon-hegy mellett elhaladva kiért a tengerpartra. Sidón, az elaggott anya, most már az életéért küzdött érett gyermeke ellen, aki halálos vetélytárssá izmosodott – és Tyros is ádáz harcban állott saját gyermekével, Karthágóval, mert az is hatalmas városállammá fejlődött.

Tyros föníciai és kanaánita lakosai rendkívül meggazdagodtak, sorra kifosztották vetélytársaikat, s most már egyenesen arra törekedtek, hogy az egész mediterrán világban kizárólag csak ők kereskedhessenek bíborfestékkel, üvegáruval, illatszerekkel, drágakövekkel és rabszolgákkal. Istenük eredetileg Él volt, a sivatagok ura, az élet egyedüli teremtője a földön. (A makedónoknak erről eszükbe jutott Aristotelés Mozgathatatlan Mozgatója.) Isten-koncepciójuk azonban idővel megváltozott, és

most Baal meg Dagon nevű isteneket imádnak. Baal és Dagon óriási istenszobrai előtt égő áldozatokkal hódolnak.

A sidóni föníciaiak örömmel fogadták a makedónokat, és Alexandros a város mellett emelkedő halmon versenypályát építtetett nekik. A tyrosiak azonban így okoskodtak: a makedónok serege kicsiny; igaz, hogy a látványos, parádés issosi csatában győzelmet aratott, de stratégiailag gyenge és bizonytalan a helyzete, mert egy szűk partsávon áll, s egyfelől a nagykirály szárazföldi serege, másfelől Tyros tengeri hadereje – illetve a tyrosi, kyprosi és egyiptomi szövetséges flotta – fenyegeti.

Továbbá – így gondolkoztak a tyrosiak – városuk nem a parton, hanem egy szigeten fekszik, vagyis szárazföldi hadsereg nem tudja bevenni. Legalábbis több ostromot sikerrel kiállt eddigelé.

A tyrosiak tehát semmiféle előnyt nem várhattak attól, ha kitárják kapuikat a makedónok előtt. Ellenben nagy és valódi előnyt véltek szerezni maguknak abban az esetben, ha szilárdan megőrzik kulcspozíciójukat a tenger és a szárazföld között, ügyesen egyensúlyozva magukat az átmenetileg sikeres makedón erők és Ázsia belsejének katonai erői között, ameddig az utóbbiak meg nem szerzik a végső és döntő győzelmet. Ha megőrzik a meditterán flottát a nagykirály számára, jutalmul újabb kiváltságokat és monopóliumokat kaphatnak – mindezt a makedónokhoz pártolt Sidón rovására.

Így hát elkezdtek alkudozni, mint annak idején a milétosiak. Alexandros nagyon ingerült lett, mert nem volt türelme az alkudozáshoz – gyorsan akarta látni, hogy baráttal vagy ellenséggel van-e dolga. Az alkudozások során mindkét fél ravasz fogásokhoz folyamodott. A makedón parancsnokok csupán arra kértek engedélyt a tyrosiaktól, hogy a hadsereg megtekinthesse a város *belsejében* álló Héraklés-templomot. A tyrosiak viszont azzal álltak elő, hogy inkább a sokkal régibb templomot keressék fel, amely a szárazföldön épült, a várossal *szemben*. Emellett bizonyos célzásokat tettek arra, hogy mind a perzsa ügynököket, mind a makedón katonákat szeretnék kívül tartani a városon.

A makedón haditanács erre úgy döntött, hogy Tyrost meg kell ostromolni. Arrianos feljegyzései szerint a határozat a következő indokokra épült:

„Az egyiptomi hadjárat nem biztonságos mindaddig, amíg a perzsák uralkodnak a tengeren. Hasonlóképpen a szárazföld belsejébe való előnyomulás sem volna biztonságos ilyen körülmények között. A görögországi helyzet nagyon is kétes és bizonytalan, a spártaiak bármely pillanatban készek ellenünk támadni, az athénieket pedig csak az tartja vissza, hogy félnek tőlünk.

Ha azonban elfoglaljuk Tyrost, a fóniciaiak többi flottája is átáll hozzánk, nem lévén más kikötőjük. Kypros kénytelen lesz akkor beleegyezni, hogy használjuk a flottáját. Ha ez megtörténik, urai leszünk a tengernek és szigeteinek. Akkor minden különösebb nehézség nélkül benyomulhatunk Egyiptomba. Miután Egyiptomot biztosítottuk, a tengert pedig ellenőrzésünk alatt tartjuk, nem kell többé nyugtalankodnunk Görögország miatt. Saját országunk biztonságban lesz. És akkor, ha úgy határozunk, végrehajthatjuk a belső hadjáratot Babylóniába, mégpedig nagyobb biztonsággal, mert birtokunkban lesz minden tengeri város és a szárazföldi terület egészen az Euphratésig. És nagyobb lesz a tekintélyünk, mint most."

Ez az akció-terv – ha valóban pontosan ez volt a makedón vezérkar terve, ahogyan Arrianos és mások állítják – két okból is bámulatosnak tűnik. Először is, teljesen figyelmen kívül hagyta azt a lehetőséget, hogy Tyros elfoglalása esetleg nem sikerül, vagy hogy Dareios támadást indít az ostrom idején. Másodszor – amint az események megmutatták – a tervet pontosan végrehajtották, fokról fokra, a benne foglalt szakaszok sorrendjében (bár a legutolsó lépést Parmenión és a vezérkar több tagja elkeseredetten ellenezte).

A terv egymásra következő kockázatok vállalását követelte meg, s az egész úgy festett, mint tétek halmozása egy hazárdjátékban. De ez a hazárdjáték óriási nyereséggel kecsegtetett. S Alexandros jellemző tulajdonsága lett a következő évek során, hogy bátran és vakmerően vállalt rendkívül nagy kockázatokat a lehető legnagyobb nyereség reményében. Csekély nyereségek nem érdekelték, még ha oly biztosnak ígérkeztek is – ilyesmire nem vesztegetett sem időt, sem erőt, sem emberéletet.

A közkatonák meglehetősen bizonytalan érzelmekkel tekintettek Tyros ostroma elé. Jól emlékeztek rá, hogy Philippos sohasem bocsátkozott nagyobb szabású ostromműveletekbe, és azokat a jóslatokat sem felejtették el, melyek szerint a tenger sohasem lesz kegyes Alexandroshoz.

Talán ezért találta ki Alexandros azt a csodálatos álmot, melyet aztán az egész hadsereg megtudott (bár lehet, hogy valóban álmodott ilyesmit a Tyrosszal szemközt húzódó tengerparton). Héraklés, a hős félisten, megjelent előtte, kézenfogta, és levezette őt a part szélére. Aristandér, a jós úgy magyarázta az álmot, hogy a makedónok be fogják venni Tyrost, de csak rendkívül nagy erőfeszítések árán – mert hát Héraklés is roppant fáradsággal vitte végbe csodás tetteit.

A kanaániták elmondták Deiadésnak, a makedón hadmérnökök vezetőjének, hogy egyszer a babylóniai Nebuchadnezzar ostrom alá fogta

Tyrost a szárazföld felől, de aztán hosszú idő múltán dolgavégezetlenül elvonult onnan.

– Meddig ostromolta a várost? – kérdezte Deiadés.

– Tizenöt évig – felelték a kanaániták.

Egy fallal körülvett várost csak három módon lehet elfoglalni. Az első az, hogy néhány ember valahogy behatol, belülről kinyitja valamelyik kaput, vagy megszállja az egyik falszakaszt, mire a többiek is utánuk nyomulhatnak. Trójáját is így vették be: egy kis csapat görög lóhajcsárnak álcázta magát, s beférkőzött a városba (nem egy faló belsejében, mert az csak mese). Az ilyesmit árulás révén nyélbe lehet ütni. A makedónoknak ez az első módszer volt a legrokonszenvesebb, mert egy kaput sokkal könnyebb kinyitni, mint betörni és lerombolni. A második módszer az, hogy a falban jó nagy rést kell ütni, melyen egy hadoszlop éle át tud nyomakodni. Ennek a módszernek azonban megvan a hátránya is, mert a védők rendszerint egy második falat emelnek a rés mögött, és az utcákat is eltorlaszolják. A harmadik módszer abból áll, hogy az ostromlók türelmesen várakoznak, míg a védők kifogynak minden élelmükből, vagy más okok miatt végleg elcsüggednek, s akkor megadják magukat.

Úgy látszott azonban, hogy Tyros esetében a három módszer egyikét sem lehet sikerrel alkalmazni.

A makedón hadmérnökök tüzetesen tanulmányozták a helyzetet, és megállapították, hogy Tyros sziklaszigetre épült, s a szikla peremén meredek kőfal fut végig.

Ez a sziklavár körülbelül fél mérföldnyire feküdt a parttól. A keskeny tengerszoros sekély volt, feneke sziklás-köves, de a város közelében már tizennyolc láb mélységű csatornává mélyült.

Tyrosnak két kikötője volt, mindkettőt jól megerősítették. A déli oldalon levőt „egyiptomi kikötőnek" nevezték; keskeny öböl volt ez, szűk bejáratát torkolatzár védte. A másik, a „sidóni kikötő" az északi oldalon terült el; ez valamivel tágasabb volt, de bejáratát szintén el lehetett zárni, ha három hadigálya úgy horgonyzott le a torkolat előtt, hogy a hajótestek mintegy láncot alkottak. E kikötők biztonságában Tyrosnak csak kis hadiflottát kellett tartania, de ez rézsarkantyúkkal és kőhajító katapultákkal felszerelt erős gályákból állott. Kereskedelmi flottája most is szokásos üzleti útjait járta és ellátta a várost mindennel, amire szüksége volt – később még néhány katonai szakértőt is hozott a karthagói kolóniából.

A makedónoknak nem volt flottájuk. Vagyis az erődített város el-

foglalásának első és harmadik módjáról eleve le kellett mondaniuk. (Persze az első – és legjobb – módszert meg lehetett volna próbálni: az éj leple alatt néhány embert talán át lehetne szállítani a sziget falai alá, sőt esetleg áruló is akad, aki belülről kinyitja nekik az egyik kaput. Csakhogy mindennek semmi értelme, ha az ostromló sereg nem követheti őket a vízen.)

Nincsen adatunk arra vonatkozólag, hogy a makedónok valaha is megpróbáltak volna lehetetlen feladatokat. Így például sohasem kívánták meg tapasztalatlan, gyenge szövetséges csapataiktól, hogy állják meg a sarat egy náluk erősebb ellenséggel szemben, egy kis létszámú helyőrségtől sem várták el, hogy a végsőkig kitartson, és visszaverje a sokkal erősebb ostromló erőket. A makedón hadsereg behavazott hegységeken kelt át télvíz idején, nagy sivatagokon vágott keresztül rekkenő melegben, folyókat kötött össze csatornákkal, szükség esetén hajókat ácsolt ott, ahol még nem járt előttük gálya, és mindenféle növényekből meg rovarokból tartotta fenn magát olyan helyeken, ahol nem találtak semmi élelmet. Egyszóval, olyan dolgokat vitt végbe, melyek szinte hihetetlenül fantasztikusnak tűntek, de mindenkor a *lehetőség* határain belül maradtak.

Tyros elfoglalásának pedig csak egyetlen *lehetséges* módja volt: le kell rombolni a fal egy részét, és a résen át kell behatolni a városba. Ehhez azonban meg kell hosszabbítani a szárazföldet egészen a kiszemelt falszakaszig – vagyis hosszú mólót kell építeni a parttól a falakig.

Mert hát a bevehetetlennek látszó Tyrosnak is megvolt az a gyengesége, hogy nem mozdulhatott el a helyéről.

Megindult a harc – a szárazföld harca a tenger ellen. És ez a küzdelem a mérnöki ügyesség, az egymás ellen törő hadigépek, a masszív sziklákat hajigáló katapulták, a makacs cement, a magas fatornyok, a lángoló nafta és a forró szurok elkeseredett birkózása volt – az anyagok ereje és ellenállása csapott össze egymással. S mialatt folyt a küzdelem, Alexandros gyakran eltávozott onnan, hogy felderítő utakat végezzen, és kikémlelje a Hermon hófedte csúcsa meg a Galileai-tó körül elterülő mögöttes vidéket, melyet a makedónok Arábiának neveztek.

Egy ilyen alkalommal történt, hogy Alexandros eltűnt katonái elől, mintha a föld nyelte volna el. Csapatával azok között a dombok között nyomult előre, melyek egy lomha folyó, a Jordán fő ága fölött emelkednek, s akkor hirtelen rájuk esteledett. Alexandros azonban tovább haladt agrianokból álló maroknyi csapatával, mert nem akart tábort ütni a szamaritánusok dombjai között. Barátságtalan népség voltak ezek a

szamaritánusok, jó pénzért élelmet szállítottak a makedónoknak, de a magányosan kószáló katonákat gyakran megtámadták és kirabolták.

A kis csapat libasorban haladt a magaslatok mentén. Alexandros egyszerre észrevette, hogy Lysimachos hiányzik. Hajdani görög nevelője is velük volt ugyanis; megkérte Alexandrost, hadd mehessen ő is, mert szeretné látni a vidéket. Amikor Alexandros észrevette, hogy Lysimachos eltűnt, visszafordult és elindult a keresésére. Embereinek nem is szólt semmit. Jó darabot ment visszafelé, mire megpillantotta Lysimachost – ott üldögélt a szamaritánusok egyik őrtüze mellett.

Alexandros tanakodni kezdett magában, hogy most mitévő legyen. Lysimachos aligha lesz képes arra, hogy öreg lábaival utolérje a csapatot. De ha meg is indulna vele visszafelé, a szamaritánusok biztosan utánuk lopakodnának, hogy orvul megtámadják őket.

Dilemmájából a legmerészebb módon vágta ki magát. Odarohant a legközelebbi tűzhöz – Lysimachos holtfáradtan vánszorgott utána –, és elkurjantotta magát:

– Itt is van egypár fickó!

A domblakók megrémültek, amikor egy teljes fegyverzetű makedón katonát láttak előbukkanni az éjszaka árnyaiból, s ijedtükben kereket oldottak. Alexandros pedig kényelmesen letelepedett az elhagyott tűzrakás mellé, és Lysimachosszal Homérosról kezdett diskurálni. Senki sem zavarta meg őket, ott beszélgettek mindaddig, amíg a parancsnokuk eltűnése miatt aggódó katonák rájuk nem akadtak.

Tyrosnál a móló építése gyors ütemben haladt. Deiadés meg a többi mérnök lerombolták a parton épült óvárost, hogy a mólóhoz építőanyagot szerezzenek. Cölöpöket vertek a víz fenekére, oly módon, hogy azok sűrű rácssorokat alkottak, közéjük homokot meg tört mészkövet szórtak, s az így nyert alapra pallókat fektettek. A körülbelül kétszáz láb szélesre épített móló földnyelv módjára nyúlt a tengerbe, egészen a mély csatornáig, mely mindössze talán háromszáz lábnyira volt a tyrosi falaktól. Ott aztán megakadt az építés.

A falak tetején felállított hajítógépek ugyanis olyan ádázul szórták tüzes lövedékeiket, hogy a mólót nem lehetett tovább építeni, noha a makedón mérnökök a munkások védelmére mindent megpróbáltak. De azért is abba kellett hagyni a munkát, mert azon a helyen már tizennyolc láb mélységű víz hullámzott.

A makedón mérnökök a móló végében védőtornyokat emeltek, amelyek olyan magasak voltak, mint a város fala; ezekről akarták elhallgattatni a védők hadigépeit.

Kisvártatva tyrosi hadihajók jelentek meg a móló két oldalán, és nyílzáporral, dárda-fergeteggel meg hadigépekből kilődözött kövekkel igen kockázatossá tették a közlekedést a mólótornyok és a part között. Erre a makedón hadtechnikusok azt a védelmet eszelték ki, hogy gerendákból és deszkákból erős védőfalat húztak a móló mindkét szélén.

A tyrosiak azon mesterkedtek, hogy a falakról tűzesőt szórjanak a móló végén álló tornyokra; a makedónok úgy védekeztek a kellemetlen küldemények ellen, hogy a tornyokat nyers állatbőrökkel borították be.

A tyrosiak hadtudományának végül is sikerült megsemmisíteni az ikertornyokat, mégpedig igen eredeti módon: egy tűzhajóval. Amikor ez a nagytestű gálya előbukkant a zárt kikötőből, mindenre hasonlított, csak éppen hajóra nem. A farát hatalmas súlyokkal terhelték meg, miáltal az orra magasan kiemelkedett a vízből. Az orr-részbe külön árbocokat illesztettek, s ezeken óriás üstök himbálóztak a keresztvitorlák felé. Az üstök szurokkal, kénkővel és olajjal voltak megtöltve. Az üstöket tartó árbocok mellett kátránnyal átitatott farakások és szalmakötegek feküdtek. Ennek az úszó gyúlékonyságnak a matrózai – kihasználva egy kedvező széláramlatot – a mólótornyok felé irányították a furcsa alkotmányt. Amikor már közel voltak, égő fáklyákat hajigáltak a hajó orrába, majd zátonyra futtatták a móló végén, a két torony között, aztán beugráltak a vízbe és elúsztak onnan, amikor a magasra csapó, sistergő lángok már a makedón tornyokat fenyegették. Amikor a tűz elemésztette a hajó fedélzetét, az elülső árbocok nekizuhantak a tornyoknak, az üstök felfordultak, gyúlékony tartalmukat beleszórták a tűzbe – és a tornyok elhamvadtak, miközben a parton álló makedón sereg tehetetlenül nézte a pusztulásukat.

A tűzhajó bevetésére a makedónok a móló kiszélesítésével válaszoltak, úgyhogy az új tornyok messzebb állhattak egymástól. A hadigépek számát is növelték. De ezt az új konstrukciót is tönkretette valamelyik éjjel egy kis tyrosi hajó, mely a mindig arrafelé cirkáló gályák fedezete alatt surrant ki a kikötőből.

Deiadés és mérnökei vigasztalhatatlanok voltak, de nem tehettek mást: abba kellett hagyniuk a mólófej meghosszabbítását. De azért az ellenség megtévesztésére olyan látszatot adtak a dolognak, mintha még mindig lázas tevékenység folyna a mólón.

Alexandros és a vezérkar már jóval előbb belátta, hogy „úszó mólókra" van szükség. Hajók kellenek ide. Teljes amnesztiát hirdettek mindazoknak a tengerparti lakosoknak, akik értenek a hajózáshoz, vagy akik bármi néven nevezendő vízi jármű birtokában vannak. Az amnesz-

tia meghirdetésének volt is .foganatja, mert a sidóni föníciaiak meg a tengerhajózásból élő szigeti városok lakói most már világosan látták, hogy Alexandros *valóban* el akarja pusztítani Tyrost. Rhodosból meg Byblosból hajózási szakemberek jelentkeztek, és Kypros hadiflottája – százhúsz vitorlás – váratlanul megjelent Sidón előtt. Bárkákat vontattak lefelé a tengerpart mentén, régi lapos hajókat szereltek fel új árbocokkal és kötélzettel, a csatahajókra pedig tornyokat emeltek. Még a makedón tengerpartról is áthoztak egy ötvenevezős gályát.

A krétai Nearchos meg a hajózási dolgokban járatos tisztek pedig Sidónban arra oktatták a makedón pajzshordozókat és mérnököket, hogyan kell bánni a hajón a fegyverekkel meg a hadigépekkel.

Nyár elején – 332 nyara volt az – a makedónok már összeszedtek egy flottára való hajót. Persze nem igazi hadiflotta volt, hanem ostromgépeket, felszerelést, katonaságot szállító vízijárművek tarka tömkelege. Meglehetősen fura látványt nyújtott, de majdnem teljesen ellepte a partvonulatot, a móló mindkét szélét, a városfal előtt húzódó csatornát, és meghökkentette a tyrosiakat.

Persze, azért Tyros nem adta meg magát. Bízott pompás hadihajóiban, s azok a furcsa armada jó egynéhány egységét megrongálták, sőt el is süllyesztették. Mivel nekik jóval kevesebb hajójuk volt, azt a harcmodort alkalmazták, hogy egy-egy hajórajuk rajtaütésszerűen kicsapott a kikötőből, és rövid portya után visszavonult a védett öbölbe. Amikor ilyen kitörésekre készülődtek, vitorlákból függönyt vontak a kikötő bejárata elé, hogy az ostromlók ne láthassák az előkészületeket. Alexandros élvezetét lelte a fürge hadműveletek és a katonai furfangok versengésében, s a következő módon ellensúlyozta a tyrosiak manővereit: legjobb csatahajóit elindította a móló ellenkező oldaláról, azok megkerülték a szigetet, majd teljes sebességgel a kikötő bejárata elé igyekeztek, hogy elállják a visszavonuló tyrosi hajók útját.

A makedónok úszó ütegei most már meg tudták közelíteni a sziget tengeri falát. (A mólófővel szemben levő védelmi szakasz olyan erősen volt kiépítve, hogy a makedónok meg sem próbálkoztak ott másodszor.)

A hadigép-hordozó hajókat le kellett horgonyozni, hogy a katapultákat használni lehessen. A tyrosiak közül néhányan kiúsztak a hajókig, és elvagdosták a horgonyköteleket. Erre a makedón hadmérnökök a köteleket láncokkal cserélték ki. A tyrosiak nem hagyták magukat: hatalmas szikladarabokat lődöztek arra a helyre, ahol az ostromhajók megpróbáltak horgonyt vetni. A parti hullámverésben a hajók megfeneklettek ezeken a sziklákon.

A makedónok kisebb bárkákra szerelt emelődarukkal igyekeztek eltávolítani a feneken leselkedő sziklákat. Az ostromhajók árboccsúcsaira repülőhidakat szereltek fel, hogy azok segítségével embereket tehessenek ki a városfalra. A tyrosiak erre gyorsan tornyokat emeltek, melyek magasabbra nyúltak, mint az ostromhajók árboccsúcsai.

Mindezek ellenére a makedónok katapultáinak sikerült a kikötő bejárata közelében két ponton lerombolni a falat.

Most már nem gépek harcoltak gépek ellen; emberi erő készülődött emberi erő ellen, és ezzel Tyros sorsa megpecsételődött.

A makedónok harci lázban égtek, az elkeseredett, szívós védelem felkorbácsolta bennük a szilaj gyűlöletet – a tyrosiak foglyokat állítottak fel a fal oromzatára, majd egymás után lekaszabolták és a tengerbe lökték őket –, s végül is kombinált rohammal döntő ostromra indultak. Egy nap, amikor csendes volt a tenger, valamennyi úszó jármű megindult, és felzárkózott a falak alatt. A harci flotta támadást színlelt a kikötő bejáratánál, ugyanakkor íjászokkal meg katapultásokkal megrakott kis bárkák partra futottak a falba ütött rések előtt. A falanx néhány katonája volt az első, aki a felvonóhidakról feljutott a falakra.

Nyolcezer tyrosi pusztult el, és harmincezer került rabszolgasorba.

A makedónok aztán egészen a szigetig meghosszabbították a mólót. Bevontatták rajta a legnagyobb hadigépet, és felállították a templomban fogadalmi ajándék gyanánt. A legnagyobb hadihajót a templomtérre vonszolták, hogy ott hirdesse a makedón fegyverek győzelmét. Héraklés városbeli templomában hálaadó áldozatot mutattak be, és díszfelvonulással meg játékokkal ülték meg a diadalmi ünnepet. Új flottájuk büszkén parádézott a leomlott városfalak körül.

– Alexandros segítségével vettem be Tyrost – mondogatta később Deiadés.

Tyros ostroma hét hónapig tartott. Gaza ostroma két hónapot vett igénybe.

Gaza erős fellegvára azon a kereskedelmi útvonalon feküdt, mely a filiszteusok tengerpartjától a fáraók országába vezetett. Nem nagy kedvvel zárta be kapuit a makedónok előtt. Tyros eleste után még kevésbé volt erre hajlandósága. Nem úgy történt ez az esemény, ahogyan most az utókor látja. Gaza ellenállása annak volt a jele, hogy lakói közelebb tudták a nagykirály hatalmának jelenlétét, mint a makedónok hitték.

Gaza ellenállása mindenesetre alkalmat adott Deiadésnak és hadmérnöki karának arra, hogy megint remekeljenek. Olyan töltésutat építettek, amely a síkság vörös homokjától felvezetett a fal oromzatáig,

– a fal oromzata pedig kétszázötven lábnyira emelkedett a síkság szintje fölé. De nem ennek a gigászi feljárónak a megépítése volt az igazi taktikai mestermű, hanem az, hogy alatta alagutak vezettek, és a makedónok aláásták a város falát. Ennek folytán, amikor a töltés elérte a fal oromzatát, a fal beomlott. A Gazát védő arabok keményen harcoltak, és az utolsó szálig elestek. Az asszonyokat és gyermekeket a győztesek eladták rabszolgának. Gaza bevételéért azonban maga Alexandros eléggé nagy árat fizetett. Egy hadigépből kilőtt vastag nyílvessző átütötte a pajzsát, és eltörte a bal vállcsontját.

A város bevétele után lebontották a töltést. De Tyrosnál meghagyták azt a mólót, amely most már összekötötte a szigetet a szárazfölddel. Ma is látható, a régi Tyros sziklaalapzatáig nyúlik.

Úgy látszik, a makedónoknak az volt az elgondolásuk, hogy az összekötő útvonalak mentén kis létszámú helyőrséggel ellátott erődítményeket hagyjanak hátra. De semmi esetre sem akartak megtűrni a hátuk mögött olyan tengeri erődöket, amilyen Tyros is volt.

A tyrosi hadműveletek ideje alatt Alexandros alaposabban megismerkedett a hajókkal. Maga is tervezett hajókat, változtatásokat eszközölt a meglevőkön, különféle típusokkal kísérletezett, míg végül mindegyiknek a tulajdonságait megismerte, s megtanulta, hogyan kell felszerelni a vitorlázatot és összeszegelni a törzsbordázatot. Attól fogva mindig tisztában volt azzal, hogy ilyen vagy olyan hajótípus milyen teljesítményekre képes. Együtt dolgozott Nearchosszal meg a szigetekről származó hajós szakemberekkel. De azért maga sohasem szállt tengerre, eltekintve azoktól a félmérföldes utaktól, amikor az ostromlott Tyros körül száguldozott ide-oda gyors gályáján, a vízi csetepaték idején.

Sohasem tette lábát az Égei-tenger híres szigeteire.

Pedig azok a szigetek és a Kykladok – melyek „ugrókövekül" szolgáltak Dél-Görögországtól az ázsiai szárazföldig – most már mind elismerték a makedón uralmat. Tenedos és Chios megnyitották kikötőiket. Csupán ott maradtak meg a nagykirály tengeri hatalmának némi nyomai, ahol bizonyos tisztek és görögök maguknak kaparintották meg a hajók zömét. De ezek most már kalózok voltak, s minden nagyobb kikötő zárva maradt előttük.

A makedón hadsereg oly módon szerezte meg a mediterrán világ keleti felének uralmát, hogy több mint ezerötszáz mérföldet gyalogolva megkerülte a Földközi-tengert az Athos-hegytől Egyiptomig. Ezek után nem volt többé olyan tengeri erőd vagy szárazföldi vár, mely ellenállt volna a makedón sereg valamelyik tisztjének.

A makedónok sohasem bocsátkoztak nyílt tengeri csatákba; ők csak azt tették, hogy elfoglalták a partvidékeket. Amikor azonban Alexandros elindult Egyiptom felé, hadigályákból és szállítóhajókból álló flottát is vitt magával. Ezek a hajók éjszakára kikötöttek, és legénységük együtt táborozott a hadsereg menetoszlopaival. Alexandros új egységet szervezett hajózási szakemberekből – rhodosi, kyprosi, föníciai, egyiptomi hajóépítő mesterekből meg néhány kiváló ügyességű hajósból. Ez az egység, mely sok tapasztalattal gazdagodott Tyros ostrománál, lehetővé tette a hadseregnek, hogy idegen és még ismeretlen vizeken is saját flottát építsen magának.

„Lebajózott a folyamon, mignem elérte a tengert. Körülhajózta a Maiótis (Maeotis) *tavat, és partra szállt. Azt a helyet alkalmasnak találta egy új város építésére."* Így mondja Arrianos.

Az a folyam a Nílus volt, pontosabban a Nílus nyugati torkolata. És az a város, melyet épített, Alexandria volt – a tizenhárom vagy még több Alexandria közül a legelső.

Különös dolognak látszik, hogy egy huszonhárom éves makedón fiatalember kiszemel magának valami helyet egy kákával benőtt, vízimadaraktól nyüzsgő sósvízű tó meg a tengerpart között, és parancsára megindul a munka – lerakják egy új város alapjainak és kikötő-rakpartjainak fundamentumát.

Valójában nem különös, hanem szükségszerű és logikus aktus volt az. A makedónokat az úttörőkre jellemző vágy újabb és és újabb felderítésekre és alkotásokra sarkallta. Alexandros abban a Pellában nőtt fel, amelyet apja akkoriban fejlesztett fővárossá. Maga ugyan még egy tehénistállóval sem kívánta gyarapítani a várost, és valóban nem is épített benne semmit. De most jól megfigyelte, hogyan terjeszkednek a görögök a tengeren túlra, hogyan alapítanak kolóniákat egyre távolabb, s mintegy sejtről sejtre gyarapodnak, szaporodnak. (Éppen nemrég haladt el egy ilyen kicsiny és lármás kereskedelmi kikötőváros mellett, melynek Naukratis volt a neve.) Akkor már hónapokig menetelt seregével a tengerparton, a fehéren tajtékzó hullámtörés közvetlen közelében, s közben tanulmányozta a hajók járását, hallgatta Nearchos meg a többi hajózási szakember magyarázatait.

S mire a hosszú menetelés a végéhez közeledett, Alexandrosnak már megvolt a kellő tudása ahhoz, hogy beleszóljon a tengeri közlekedés irányításába, formálásába. A mediterrán hadjárat végén olyan nyugodt és békés országba jutott, amelyet egy hatalmas folyam szüntelen áramló víztömegei táplálnak; talán a láthatatlan istenek akarták úgy, hogy ez

a folyam a sivatagon át hömpölygjön és életet adjon a holt pusztaságnak. Héliopolisnál és Memphisnél külön szilárd kővárosokat látott – a sötét porfirből és csillogó mészkőből faragott masszív tömbök közepette szörnyek és jóságos istenségek kőszobrai álltak, s a rájuk áramló napfényben élő, lélegző lényeknek tűntek. E templomok némelyike már ezer éves volt akkor, amikor az athéni kis Akropolis-dombon a görögök lerakták az első építőköveket.

Ez a nép ősidők óta élt itt, változatlanul, s történelmi emlékezéseit képírásos jelek formájában véste fel a hatalmas kőfalakra. Építményeik tartósak voltak, dacoltak az idővel, és sem piactéren támadt zendülés, sem idegen hódító nem rombolhatta össze őket. Alexandros sokmindent megfigyelt, és sokmindent megjegyzett magának. Gazdag képzeletvilága, távolra kalandozó fantáziája nem elméjének ösztönös indítékaiból fakadt, hanem arról a végtelen területről, amely fölött gondolatai végigszárnyaltak. Igen, gondolta, Homéros is megemlíti ezt a helyet: *„Egy sziget fekszik a harsogó hullámtörés közepette, egy sziget az egyiptomi part mellett, s annak Pharos a neve."*

Miután alaposan megismerte az ión partvidéket, világos képet tudott alkotni magának a kereskedelmi útvonalakról. Úgy képzelte, hogy a Níluson zajló forgalom ezen a helyen csatlakozhatna a tengerparti útvonalhoz, mindenesetre a folyamnak ez a torkolata esik legközelebb Krétához és a görögországi kikötővárosokhoz. A hajók a nagy sósvizű medencében horgonyozhatnának, amely biztos védelmet nyújtana a külső hullámverés ellen.

Kétségtelen, hogy Alexandros nemcsak kikötőkre gondolt. Többet akart. A *métropolis* új típusának első megalkotásáról volt itt szó – sok tekintetben hasonlítson Korinthoshoz, de lényegében a tengeri kikötőnek, a nemzetközi kolóniának, a vallási kultusz és a tudomány központjának kombinációja legyen. A Pharos végén emelkedő kis oszlop helyébe – mely a világítótorony szerepét töltötte be – óriási világítótornyot és megfigyelőállomást tervezett, olyan magasat, mint a Nílus menti királypiramisok, és rajta olyan négyszögletes alapú felhőkarcoló tornyot, amilyen a halikarnassosi Mausóleionnak van. Akadémiát is akart itt alapítani, sokkal nagyobbat, mint a miezai zömök kőépületek – és persze kerti nimfaszobrok nélkül. Elhatározta, hogy az új városban építtet egy templomot – hasonlót a sardeisihez –, továbbá testedző csarnokot és arénát, amilyent a sidóni part lejtőjén emeltetett hosszú ideig tartó ottléte alatt. Végül könyvtárat is akart alapítani – egy egész könyvtárépületet, amilyent Memphisben látott.

Ha Deiadés Alexandros közreműködésével vette be Tyrost, Alexan-

dros most Deiadés közreműködésével tervezte meg ezt az első métropolist. Jólesett neki az a tudat, hogy a mérnöki kart a rombolásnál hasznosabb célokra is felhasználhatja. Nem az volt a csodálatos, hogy elhatározta Alexandria megépítését, hanem az, hogy itt tudta megépíteni, Egyiptom tengerpartján.

A hagyomány szerint maga akarta kijelölni a leendő város falainak helyét, még mielőtt tovább indult volna. Minthogy semmiféle jelzőkarók nem voltak a helyszínen, a mérnökök úgy segítettek magukon, hogy a katonák korsóiból kimert árpaliszttel vastag fehér vonalakat húztak Alexandros léptei nyomán. Mire elkészültek, a mocsárból odatódult rengeteg madár felhő módjára lepte el őket, és felfalták az árpalisztet.

Alexandrost és a mérnököket megdöbbentette ez a váratlan ómen. Odahívták Aristandért néhány más jóssal együtt, hogy magyarázzák meg a különös előjelet. Aristandér maga is zavartan töprengett egy ideig. Aztán kijelentette: a város virágozni fog, de csak a föld terményeiből. A többi jós pedig úgy magyarázta az ómen, hogy Alexandria, ha egyszer felépült, nagy sokaságot fog táplálni. Annyi bizonyos, hogy a város felépült és virágzásnak indult.

Virágzásnak indult, s egyre nagyobb lett. Alapítása óta több mint 2277 esztendő telt el, s Alexandria még ma is nagy tengeri kikötő, sőt nemzetközi jellegét is sok tekintetben megőrizte, de a vallási kultusznak és a tudománynak nem világközpontja többé.

XI

KELET FELÉ

A makedónok nem respektálták különösebben a semita istenségeket. Legalábbis erre vall, hogy Héraklést tették meg fő istenségnek a semita Tyrosban. De Egyiptomban nagy hatással volt rájuk az a gigantikus és lenyűgöző pantheon, mely kiterjedt az egész Nílus-vidékre.

Kiváltképpen feltűnt nekik az a sok magas monolit, melyeket a nép Ammon-Re, a Nílus atya-istene tiszteletére emelt mindenfelé. Ezeket az egyetlen darab kőből faragott, csúcsban végződő karcsú oszlopokat – obeliszk volt a nevük – már egy napi járóföld távolságról is meg lehetett látni a sík vidéken. A templomok falain is ott láthatták Ammon-Re vésett képmását, amint hajóban ülve utazik a mennyboltozaton.

A makedónok felfigyeltek erre, s vitatkozni kezdtek: kiféle, miféle isten ez az Ammon-Re? Ha valóban ő az atya-isten, az emberben lakozó isteni szikra teremtője, akkor hát vajon nem azonos-e a hellének Zeusával? Igaz, az égi hajóban ülő magas, szakálltalan alak nem hasonlít az athéni szobrászok vésője alól kikerült Zeus-szobrokra – Lysippos alkotásait jól ismerték –, viszont az is igaz, hogy még magában Görögországban sem hasonlítanak egymásra a különböző kőfaragók Zeusai. Nem tételezhető-e fel ennélfogva, hogy az egyiptomi művészek a maguk saját stílusában *próbálják* ábrázolni Zeust?

A ránk maradt adatok szerint Alexandros is megvitatta ezt a kérdést egy Psammón nevű egyiptomi bölcselővel. Psammón kifejtette neki, hogy az alkotóképesség az atya-istenből kiáradó isteni erő. Az az isteni szikra – magyarázta –, amely a Titánok közvetítésével Zeustól származik, a legkiválóbb emberekben lakozik, de a tömegekben nincs meg. És vajon Zeus nem lehet-e azonos Ammon-Révei, vagy Apollón Osirisszel, akit megöltek, de feltámadt? És Osiris példája vajon nem nyilvánvaló bizonyítéka-e a halandókban lakozó isteni erőnek?

Alexandros fontosnak tartotta, hogy erről megbizonyosodjék. Amikor megtudta, hogy Ammon-Re legősibb szentélye nem a Nílus mellett van, hanem jó messze a nyugati sivatagban, egy Szivah nevű oázisban, s hogy

ez a szentély Egyiptom legnagyobb tekintélyű jóshelye – tüstént el akart menni oda. Figyelmeztették, hogy Szivahba veszélyes az utazás, de ő ragaszkodott elhatározásához.

Az útikalauzok több mint száznyolcvan mérföldre vezették őt az alexandriai építkezésektől nyugati irányban (úgyhogy érintették a mai El Alamein helyét, és Matruhnál fordultak a szárazföld belseje felé), csak azután kanyarodtak délre, a sivatagos területre. Minthogy tél volt akkor, vízben nem szenvedtek hiányt, a sziklamélyedésekben mindig találtak tócsákat, pocsolyákat. De annál többet szenvedtek a homokviharoktól, s többször is elvesztették a helyes irányt – ilyenkor a délnek szálló hollók röptéből tájékozódtak.

Végre elérték az oázis menedékét: olajfákat, pálmákat, hidegvízű forrásokat, és meglepően világos színű kősót találtak ottan.

Hogy mi történt a kis kőszentély félhomályában, amikor Alexandros jóslatért folyamodott Ammon-Re istenhez, mint Zeushoz – arról többféle elbeszélés maradt ránk. Maga Alexandros később megírta Olympiasnak a történteket, de levelét nem engedte elolvasni senkinek.

A szentély papjai díszköntösbe öltözötten járultak a fiatal makedón elé, és üdvözölték az atya-isten jelenléte által megszentelt helyen. Az egyik történet szerint Alexandros a következő kérdésre akart választ kapni az istenségtől: megbüntette-e apja gyilkosait úgy, ahogyan azok megérdemelték?

– Fontold meg jól, kit nevezel meg atyád gyanánt – figyelmeztették a papok.

– Philippos a neve.

A papok elfogadták ezt a nevet, és komoly ünnepélyességgel kijelentették, hogy Makedoniai Philippos gyilkosai elnyerték teljes büntetésüket.

Alexandros második kérdése az volt, hogy siker fogja-e koronázni most megkezdett vállalkozását. Az orákulum azt felelte, hogy igen, siker fogja koronázni. Alexandros nem fűzött megjegyzéseket a jóslathoz. Aranyakat osztott szét a papok között, aztán elhagyta a szentélyt. De azok, akik Szivahba kísérték, később azt híresztelték, hogy az orákulum Ammon-Zeus fiának nyilvánította őt.

Valami oknál fogva – talán új útvonalat akart felfedezni, vagy talán csak azért, mert vezetői kivihetetlennek tartották szándékát – a legrövidebb távolságot választotta, és Memphisnél kanyarodott a Nílus felé. Emiatt meg kellett kerülnie a rettentő Kattara déli peremét, és az agyagos platón át a mocsaras Fajjumig kellett végigvergődnie. De szerencsésen visszatért. Ez volt hosszú és hihetetlen keleti utazásának kezdete.

Két fontos dolog történt Egyiptomban, bár eleinte egyik sem látszott jelentősnek. Alexandros elszigetelődött serege zömétől, amely most, a mediterrán hadjárat befejeztével szinte szétszóródott a Tarsosig nyúló számos településen, a hajóépítő műhelyekben és a kereskedelmi központokban. A makedón paraszt-katonák közül sokan gabonatermesztéssel kísérleteztek a parti sávban; a tudósok állat- és növénygyűjteményük gyarapításával foglalatoskodtak, az orvosok kórházakat rendeztek be az arra alkalmas helyeken. Alexandros szükségszerűen elkülönült a katona-tömegektől. A falanx-harcosok már nem látták őt ki-bejárni az agéma szomszédos hadiszállásának kapuján. A gárda máshová költözött, mert Alexandrost kellett kísérnie.

Így aztán nem csoda, hogy amikor Alexandros nagy fekete ménjén mindössze néhány testőr kíséretében megjelent valamelyik telepen, az emberek lelkesen rohantak eléje. Boldogan köszöntötték, tiszteletük jeléül megérintették a térdeit, és megkérdezték tőle: mi lesz a legközelebbi hadi vállalkozás? Amikor pedig végiglovagolt Memphis pálmákkal árnyékolt útjain, a tömeg félrehúzódott előle, mély főhajtással köszöntötte, sőt sokan le is térdeltek.

Mert Alexandros volt most az egyiptomiak fáraója.

Nem tudta megakadályozni, nem tudta elkerülni, hogy fáraónak tekintsék. Egyiptom korszerű volt, ami a kereskedelmet, a földművelést és a hajózást illeti, de makacsul ragaszkodott hagyományaihoz, a fáraókultuszhoz. Nem tudta elfelejteni a Nagy Ház uralkodóit, akiknek kormányzása alatt oly hatalmas léptekkel haladt előre a tudomány – öntözőcsatornákkal szabályozták a Nílust, a csillagok mozgásának alapján pontos mértékrendszerbe foglalták az időt, monumentális építményeket, palotáknál is különb templomokat meg síremlékeket emeltek, amelyekre büszkén tekintettek a kései ivadékok, s a halál utáni élet bizonyítékait látták bennük. Bárki uralkodik Egyiptom földjén, annak fáraónak kell lennie, a fáraó pedig a halhatatlan istenek rokona. Alexandros is fáraó, megteheti, hogy leereszkedik a tömeghez – persze csak hébe-hóba, amint illik –, vagy felmászhat valamelyik piramis tetejébe, s onnan nézheti a folyam szürkésen csillogó szalagját, de azért kétségbevonhatatlanul uralkodó és isteni lény. Ennek így kellett lennie, máskülönben az egyiptomiak – főleg a mindenható papok – kénytelenek lettek volna megváltoztatni fáraóikról alkott felfogásukat.

Ez a körülmény sokat foglalkoztatta Ptolemaiost, Lagos fiát, meg azokat, akik jól elraktározták elméjükben a múlt bizonyos eseményeit. Hihetetlennek és képtelennek, ugyanakkor mégis igaznak érezték ezt az egész helyzetet.

Összehasonlították, egybevetették naplóikat. Minden feljegyzésük, minden emlékük megegyezett ebben a tekintetben. Alexandros a makedónok királya volt – a törzsi tanács választotta főnök –, azonkívül a delphoii szentély védnöke. Tüstént utána a hellének egyesült haderőinek fővezére lett, majd az ión városok legfőbb ura, Tyrosnak, a szíriai partvidéknek és a szigeteknek teljhatalmú katonai kormányzója. S most itt, Egyiptomban fáraó és isten lett belőle.

– Könnyű ezt így elmondani és kimagyarázni – jegyezte meg Ptolemaios Anaxarchosnak, a görög szofistának. – De ha leírja az ember, semmi értelme.

– Ennek az expedíciónak sincs sok értelme – mondta Anaxarchos.

Ptolemaios magában igazat adott Anaxarchosnak. A makedón parancsnokok intelligens és realista észjárású emberek voltak, s értettek hozzá, hogyan kell valamiből gyorsan előnyt szerezni vagy a kedvező alkalmat megragadni. Ezt az egészet – az egyiptomi nevezetességek végiglátogatását, a filozófiai és vallási disputákat, az építkezéseket – haszontalan időfecsérlésnek tekintették, pedig még oly sok volna a zsákmányolnivaló. Zsákmányolás helyett azonban kénytelenek nyájasan és szelíden kezelni ezeket az egyiptomiakat; valóban, jobban kell őket respektálniuk, mint az iónokat, pedig azok legalább görög nyelven beszélnek.

– Maga Alexandros is értelmetlenül viselkedik. Próbáld csak leírni, mennyi mindenféle címe és rangja van már.

– No és, mi van abban? Csodát vitt végbe három év alatt.

– Gondolod?

Ptolemaios más véleményen volt. A csodákat hagyjuk csak a költőknek. Igaz, a makedónok a lehetetlenséggel határos tettet hajtottak végre azzal, hogy három év alatt elfoglalták a mediterrán világ keleti végét. Csakhogy ezt nem Alexandros révén, hanem Alexandros *miatt* csinálták.

A tábornok néhány szót firkantott egy pergamendarabra, s odatolta a szofista elé. Ez állt rajta: *„III. Alexandros, stratégos, tyrannos, démagógos, fáraó."* Miután Anaxarchos elolvasta, Ptolemaios pillanatnyi tétovázás után még egy szót tett hozzá: *„Theos"* (isten).

– Mától fogva ezek a címei. Már tudniillik a legegyszerűbb formájukban. Ha mindezeknek meg tud felelni, *az* lesz a csoda.

Aztán fogta a pergament, és homokkal ledörzsölte a ráírt szavakat.

Héphaistión mindkettőjüket meghívta lakomára. Előre eldicsekedett vele, hogy Alexandros ételajándékot küldött az asztalára. A lakomán a görög szofista csalódottan vette tudomásul, hogy az ajándék mindössze egy kosár folyami hal. Nem is állta meg szó nélkül, és zengő hangján kijelentette:

– Te, aki oly nagy tetteket hajtottál végre, és a halhatatlan héroszokéra emlékeztető dicsőséggel övezted homlokodat, nagyobb jutalmat érdemelnél, nem holmi fejetlen halakat.

– Az ő asztalán sincsen soha egyéb – mentegette Héphaistión.

– Mit gondoltok, ember ő egyáltalában?

Ptolemaios éppen borral öblítette le a halat, így hát Héphaistión felelt a kérdésre.

– Gazánál – mondotta – Aristandér, a jós figyelmeztette Alexandrost, hogy súlyosan megsebesül, ha részt vesz a rohamban. A király egy ideig távol is tartotta magát a veszélyes övezettől. Amikor azonban a katonák végső rohamra indultak a töltésúton, s a harci láz tüze magasra lobbant, nem tudta tovább türtőztetni magát. Belevágott a harc sűrűjébe, és nemsokára zúzott mellkassal hozták ki onnan. S miközben vérzett és szenvedett, így szólt a körülötte álló Barátokhoz: „Láthatjátok, hogy emberi vér, nem a halhatatlan istenek ichórja csörgedezik az ereimben."

– No igen, vér, persze – mondta a szofista, és ravaszul kémlelte Ptolemaios arcát. – De megmondta-e valaha is, hogy kitől, milyen apától örökölte a vérét? Szólt erről valaha is egy szót?

Héphaistión elmondta ezt a beszélgetést Alexandrosnak, mire a görög szofista idézést kapott, hogy jelenjék meg a főparancsnoki sátorban. Belépve Alexandrost pillantotta meg, amint egy irattekercsekkel teleszórt láda mellett írótáblája fölé hajolt. A sátorban égő egyetlen lámpás csak gyenge fényt vetett az írótáblára, de Alexandros annyira elmerült a munkájában, hogy a fényforrást nem húzta közelebb. Az egyik sarokba támasztva állt az a sötét pajzs, amely állítólag Achilleusé volt valaha, bár nem látszott rajta, hogy csatákban forgott volna.

– Add át üdvözletemet az athénieknek – szólt a szofistához Alexandros. – És ezt is vidd el nekik.

Ráfirkantotta aláírását a négyszögletes pergamenre, majd egy darab viaszt tartott a lámpás fölé. A megolvadt viaszt rácsöpögtette az iratra, a neve mellé, várt egy-két pillanatig, aztán pecsétgyűrűjének kövét belenyomta a viaszba, s odanyújtotta a pergament a szofistának.

Anaxarchos gyorsan a lámpás mellé tartotta az iratot, hogy elolvashassa. Adománylevél volt, az állt benne, hogy Alexandros Athén városának ajándékozza Samos szigetét. Aláírása csak ennyi volt: *„Alexandros, stratégos."* Ezek szerint az adomány a hellének fővezérétől származott.

Anaxarchos elképedt, s zavarában csak annyit tudott motyogni, hogy ez valóban királyi ajándék.

– Nem az én ajándékom ez, hanem uramnak és atyámnak, Makedoniai Philipposnak az adománya – mondta Alexandros.

Várt egy kicsit, de a szofista nem tett semmiféle megjegyzést erre a kijelentésre. Akkor még hozzátette:

– Egyszer hallottam, amint apám kijelentette, hogy Samos az athénieket illeti meg.

A szofista arról kezdett beszélni, hogy az athéniek hálája nem fog elmaradni. De néhány mondat után úgy érezte, hogy Alexandros csak fél füllel hallgatja. Fejét kissé féloldalra hajtva, hosszú lábszárait kinyújtva a sarokban álló pajzs felé, egy darabig türelmesen hallgatta Anaxarchos mondókáját, de látszott rajta, hogy nem figyel oda. Egyszer csak nyugtalanul fészkelődni kezdett, és ezt kérdezte:

– Mit csinál Démosthenés?

Anaxarchos úgy érezte, hogy a kérdésben nem volt semmi célzatosság, hogy Alexandros csak úgy egyszerűen, minden mellékgondolat nélkül tette fel neki. Ami Démosthenést illeti, az most ismét népszerűségnek örvendett Athénben, és tovább szónokolt a makedón zsarnokuralom ellen. Anaxarchos gyanította, hogy Alexandros is eléggé jól tudja ezt. Így hát csak ennyit felelt:

– A szónok már nem olyan fiatal. Ma már csak kevesen osztják a véleményét.

Az utóbbi mondat hazugság volt, de Alexandros bólintott rá, mint akit kielégít a kapott válasz. A szofista pedig a bólintást úgy értelmezte, hogy távozhat. Később, amikor már tengerre szállt és hazafelé hajózott, gyakran idézte emlékezetébe Héphaistión lakomáját, s gondosan mérlegelte, hogy mit is mondott ő akkor a halakkal kapcsolatban. Valahogyan az volt az érzése, hogy Alexandros próbára tette őt, és a veséjébe látott. De hát végül is nem történt egyéb, csak az, hogy Alexandros odaadta neki a Samosról szóló adománylevelet, meg Démosthenésről kérdezősködött.

Amikor Parmenión Tyrosból Egyiptomba látogatott, Perdikkas elpanaszolta, hogy neki voltaképpen nincs is már hadserege. Csak katonai telepekből álló *taxis*a van, ahol emberei összeálltak ezekkel a keleti asszonyokkal, gyermekeket nemzenek, furcsa gyümölcsöket meg szemesnövényeket termelnek, sőt még borszőlőt is termesztenek, miután hazulról valamilyen úton-módon sikerült magvakat meg dugványokat szerezniük.

Parmeniónnak másfajta bosszúságai voltak. Harpalos, a nyomorult gazember, megszökött Sardeisből a kincstárral, és az egyik szigeten keresett menedéket. Amikor némi huzavona után visszahozták, Alexandros nem büntette meg, sőt újra rábízta a kincstár kezelését. Döntését azzal indokolta, hogy Harpalos nem fogja még egyszer elkövetni ugyanazt a

vétket, de ha valaki mást tenne meg kincstárnoknak, az alighanem megszédülne.

– A katonai táborokon kívül nincsen semmiféle fegyelem – zsörtölődött ingerlékenyen Ptolemaios. – Minden paraszt vagy karavánügynök úgy viselkedik, ahogy éppen kedve tartja. Nyugodtan mossa az ülepét a forrásban, mialatt egy makedón katona ott várakozik, hogy megtölthesse a vizeskorsóját. Ha egy föníciai lány vízért megy a kútra, makedón katona még csak hozzá sem érhet. Ha az embernek lóra van szüksége, fizetnie kell érte. Még a lótolvajt is meg kell fizetni. És mivel? Van ugyan egy csomó jó ázsiai aranypénzünk, de mit érünk velük? Alexandros az athéni bagolypénzt tette meg hivatalos pénznemnek, és így a mi aranyunk mint pénz a súlyát sem éri meg. A pénzváltók itt megmérik aranypénzeink súlyát, és tizenegy darabért adnak egy baglyast.

Parmenión és vele együtt a legtöbb tiszt úgy vélekedett, hogy Alexandros nagyon is szőrmentében bánik a lakossággal. Arra kényszeríti a hadsereget, hogy semmiképpen se avatkozzék bele a meghódított nép életébe. Kínosan ügyel arra, hogy ne változtasson semmit az egyiptomi szokásokon. Memphisben úgy áldoz Ammon-Rének, mint valamikor odahaza Pellában szokott áldozni Zeusnak. Memphis széles útján nem változtatott meg semmit, egyetlen pálmafát sem vágatott ki, még a lóraszálláshoz való dobogókat is változatlanul a helyükön hagyta – csak éppen hidat veretett a Níluson a város mellett. Ellenben lerakta egy új nagy világvárosnak, Alexandriának az alapjait, de hol? – egy csupa homok, csupa mocsár területen, amelynek a közelében csak egy világítótorony áll egy magányos szigeten.

Alexandros sátra felé mindenfelől sűrű rajokban özönlöttek a követek, megbízottak; olyanok voltak, mint a sasok, mindegyik akart valamit, mindegyik azt nézte, mit kaphatna a csőrébe. És nem hiába jöttek, mert Alexandros minden kívánságukat teljesítette. Szabadon bocsátotta az utolsó hadifoglyokat is, és letelepítette őket Gazában meg Tyrosban. Amikor az ország belsejében élő arab törzsek kormányzót kértek tőle, egy keleti görögöt nevezett ki erre a tisztségre, és a következő figyelmeztetéssel bocsátotta útjára:

– Ne változtass semmit a szokásaikon.

S valóban, a Trójától Memphisig nyúló hatalmas területen Alexandros sehol sem változtatta meg a helyi kormányzati formákat. Jóllehet a Nílus gazdag országának korlátlan hatalmú fáraója volt, Memphis és a birodalom kormányzását két egyiptomira bízta, csupán tanácsadói és rendbiztosítói minőségben adott mellékük két makedón tisztet meg egy flottakapitányt. Libya közigazgatását egy pénzügyi tisztviselőre bízta.

Az okos és tapasztalt Parmenión alaposan végigtanulmányozta azokat a módszereket, melyek révén Alexandros ellenőrzés alatt tartotta az egész hatalmas mediterrán területet, s úgy találta, hogy a módszerek között csak egyet lehet valóban újnak tekinteni. Alexandros minden egyes meghódított országban olyan adószedőket nevezett ki, akik nem tartoztak a hadsereg ellenőrzése alá. Azokat a mérsékelt összegeket, melyeket az adószedő kincstárnokok összegyűjtöttek, Alexandros utak és hidak építésére, kórházak ellátására és felszerelésére, sőt új öntözőművek létesítésére fordította. Ily módon tehát a partvidék mentén végig a helyőrségek parancsnokai nem rendelkezhettek a befolyt összegekkel; ha pénzre volt szükségük, Sardeisból kellett kérniük. Parmenión nem emelt kifogást e szokatlan rendszabály ellen; de előre látta, hogy bajok lesznek, mihelyt Alexandros hosszabb időre elhagyja a partvidéket.

Eszébe jutott Aristotelés mondása: *„Nehezebb megszervezni a békét, mint megnyerni egy háborút; a háborús győzelem gyümölcsei veszendőbe mennek, ha a béke nincs jól megszervezve."*

Alexandros új mediterrán világának a szervezete azonban semmiképpen sem hasonlított az eddig ismert kormányzati formákhoz. Hogy erről megbizonyosodjék, Parmenión lejegyezte magának a görög világ előtt ismert kormányzati típusokat, úgy, amint azokat Aristotelés lajstromba foglalta. A lista a következőképpen festett:

Polis (városállam): a kormányzást valamennyi művelt polgár képviselőtestülete gyakorolja.
Demokrácia: a kormányzást a tulajdonnal nem rendelkező tömegek gyakorolják.
Arisztokrácia: a kormányzást a legkiválóbb emberek törpe kisebbsége gyakorolja.
Oligarchia: a kormányzást a kiváltságosok és a vagyonosok törpe kisebbsége gyakorolja, amely magához ragadta a katonai hatalmat.

A vezérkar főnöke eltöprengett ezen a listán, és úgy találta, hogy Alexandros impériuma egyik variációba sem illik bele. Aztán eszébe jutott, hogy Aristotelés véleménye szerint a legalkalmasabb kormányzati forma valahol az oligarchia és a demokrácia között helyezkedik el. Majd halványan felködlött előtte Aristotelésnek egy másik megjegyzése is: haszontalan és meddő kísérlet volna elméletileg felállítani és meghatározni a kormányzat eszményi formáját. A kéznél levő legalkalmasabb formával kell elkezdeni a dolgot – mondotta Aristotelés –,

aztán szüntelen javítgatni, tökéletesíteni, csiszolgatni kell, de nem törvényekkel, hanem oly módon, hogy állandóan javítjuk azokat a feltételeket és körülményeket, amelyek azt a kormányzati formát kialakították. Parmenión egyetértett ezzel a tézissel, csakhogy a gyakorlatba való átültetést túlságosan is nehéznek találta. Philippos – gondolta – bizonyára meg sem próbálkozott volna effélével. Philippos kézzelfogható előnyöket és javakat csikart ki a makedónok számára – ezüstbányákat, tengeri kikötőket, katonai fölényt.

Parmeniónt az riasztotta meg, hogy Alexandros impériuma névtelenül tűnt fel, nem volt határozott neve, s királyának akciói kétségkívül céltalannak és értelmetlennek látszottak. Majdnem három esztendő folyamán kivonta Makedoniából a fegyverforgatásra képes fiatal férfiak felét; ezalatt csak leveleket meg diadalmi jelvényeket küldözgetett haza, de rúdaranyból éppen csak annyit, amennyiből Antipatér fedezni tudta a kiadásait. Itt viszont, a keleti partvidéken utakat épít, hajóépítő műhelyeket állít fel, gyógyszerekkel tömködi a kórházakat, és akadémiákat, testedző csarnokokat meg színházakat akar emeltetni. Együtt dolgozik az itteni különös emberekkel, nyilván azért, hogy javítson életkörülményeiken. Ha egyáltalán van valami értelme viselkedésének, akkor csak ez az egy értelme van. *Át akarja formálni az egész mediterrán világot, oly módon, hogy megváltoztatja a létfeltételeit* . . .

Márpedig ez Parmenión véleménye szerint egyszerűen képtelenség. Hiszen ez még a platóni köztársaságnál is rosszabb, amelyben az emberek az ismeretszerzés folyamatának arányában gyakorolják az erényeket. Parmenión tapasztalatból éppen eléggé tudta, hogy az emberek nem gyakorolják az erényeket, ha több tudásra tettek szert. Ellenben, igenis, sokkal erősebben hajlanak a különféle vétkek és bűnök gyakorlására. Alexandrosnak is tudnia kellene ezt, sőt bizonyára tudja is.

Parmenión végül belefáradt abba a próbálkozásba, hogy világos körvonalakban képzelje el magának azt a tervet, amelynek megvalósításában nem látó szemmel, tapogatózva maga is közreműködik. Elment hát Alexandroshoz – mint mindig –, hogy valami kézzelfogható gondolatot vagy irányelvet kapjon tőle, amelyet meg lehet ragadni, amelyet tudatosan lehet követni.

Miért van az – kérdezte –, hogy Alexandros még mindig úgy írja alá rendeleteit, mint a Hellén Liga fővezére, holott a Liga már akkor összeomlott, amikor a makedón sereg átkelt a Hellespontoson?

Alexandros azt felelte: azért írja alá így a rendeleteit, mert hivatalosan még mindig ő a Hellén Liga fővezére.

– No de – vetette ellen Parmenión – maguk a görögök sem hittek a Hellén Liga eszméjében, és sohasem beszéltek róla. Ehelyett arról szónokolnak, hogy vissza akarják kapni polgári szabadságjogaikat.

Igen, Alexandros tudja ezt.

Hát akkor miért a színlelés, amikor a valósággal kellene törődni? Philippos reális tervet tűzött ki maga elé, olyan makedón monarchiát akart, amely az egész egyesített Görögországon uralkodik. A makedón uralom egyesíteni tudná Görögországot.

Tudná, igen, de csak azon az áron, hogy az egyes államok feláldoznák függetlenségüket. Ha a *polis*ok állami léte megszűnne. Ha egyesíted Görögországot, véget vetsz a városállamnak. A városállamnak az a gyengesége, hogy nem képes megvédeni Görögországot. Úgy próbálta megvédeni, hogy ligákat és szövetségeket szervezett, de ezek hamarosan felbomlottak. De ha kívülről kapna támogatást és védelmet a városállam, akkor az egyes *polisok* fennmaradnának. Itt van például Athén. Gyötrelmes dolog lenne, ha Athén nem volna többé Athén, hanem csupán az egyesített Görögországnak egyik városa, olyan, mint a többi. Ez nagyon fájna.

– Fájna? Kinek fájna? – kérdezte a vezérkari főnök zavartan. – Neked? Vagy Philippos szellemének?

– Démosthenésnek.

Parmenión lemondott arról, hogy ezen a veszélyes szinten próbáljon behatolni Alexandros gondolkodásmódjába.

– Démosthenés – mondta nyersen – csupán azért hagyta abba a filippikáit, mert most Alexandros lett gyűlöletének tárgya. Ha te individualista akarsz lenni, majd meglátod, hogy Démosthenés veled fog tartani.

S amikor Alexandros nem reagált erre az ironikus megjegyzésre, Parmenión megpróbálkozott a nevetségesség fegyverével.

– Néhány nappal ezelőtt – mondotta – egy rendeletet adtál ki, miután velem megtanácskoztad a dolgot. Elrendelted, hogy a kyprosi flotta parancsnoka száz hajóval induljon el Görögország déli partjai felé és cirkáljon Spárta közelében. Tegyen úgy, mintha kalózhajókra lesne, de valójában a spártaiakat figyelje, mert azok még mindig a nagykirály szövetségesei, s alighanem flottát akarnak felszerelni. Te ezt a parancsot mint a Hellén Liga fővezére adtad ki, pedig nem vagy az, és magad is elismerted, hogy a Hellén Liga nem létezik és nem is létezhet. Hát akkor miért tettél így?

Alexandros komolyan válaszolt:

– Azért, mert a spártaiak az ostobaságig büszkék. Ha azt hiszik, hogy a flottát ellenük küldtem ki, képesek az idők végtelenjéig fegyverben állni a partjaik mentén. Tudsz-e jobb módot, hogy ezt el lehessen érni?

Parmenión nem puhatolózott tovább. Úgy látta, Alexandrosnak nincsen semmiféle terve, s hogy ők valamennyien csak sodródnak, lavíroznak egyik alkalomtól a másikig, megragadva a pillanatnyilag kínálkozó lehetőségeket.

Az ilyesmi nagyon megfelelt azoknak, akik nem szeretnek gondolkodni, például Nearchosnak. De Ptolemaiosnak megvolt a maga véleménye a dolgokról. Szerinte Alexandros az önsanyargatás útjára lépett, talán azért, hogy vezekeljen Philippos haláláért. Héraklést utánozza, dolgozik, fárad, emészti magát, csak azért, hogy minél többet szenvedjen. Annyi bizonyos, hogy nem úgy viselkedik, mint aki isteni sarjadéknak vallja magát. Sőt, ami még rosszabb, úgy gondolkodik magáról, hogy ő valaminek az *ügynöke* –, de hogy minek, azt csak az istenek tudnák megmondani.

A hadsereg közembereinek nem voltak efféle aggodalmaik és nyomasztó sejtelmeik. Valahányszor megjelent közöttük Alexandros, óriási lelkesedéssel mennydörgött feléje az istenítő szó:

– Enyalios!

Ptolemaios nem szívesen utazott el Memphisből. Amikor átlovagolt az új hídon, tekintete el-elkalandozott a magasbatörő pylonok és a síkságból kiemelkedő piramisok csúcsai felé. Úgy érezte, hogy a nyugalomba merült Memphis olyan most, mint egy alvó szépasszony. Ptolemaios Thaist is megtalálta a városban; az asszony a maga prostituáltügyességével az ártatlan lány és a szellemiségtől áthatott papnő kombinációjának varázsát tudta árasztani magából.

Kora tavasszal a makedón hadsereg parancsot kapott, hogy gyülekezzék Tyrosnál, az új bázison. Tyrosban tört ki az első súlyos nézeteltérés Alexandros és Parmenión között, akit a vezérkar számos tagja is támogatott.

A nagykirály még a tél folyamán könnyen elfogadható és őszintének ítélhető békefeltételeket kínált. Felajánlotta, hogy tízezer talanton váltságdíjat fizet feleségéért és családjáért; a barátságos viszony megszilárdítása érdekében hajlandó egyik leányát feleségül adni Alexandroshoz; kész lemondani arról az egész területről, amely az Euphratés és a görög tengerek között húzódik.

A fővezér és a vezérkari főnök ezzel kapcsolatos vitáját a történetírók a következő szóváltásban sűrítették össze:

Parmenión: Ha Alexandros lennék, elfogadnám ezeket a békefeltételeket.

Alexandros: Én is elfogadnám, ha Parmenión lennék.

E szavak mögül kiviláglik, hogy a makedón vezetők között komoly nézeteltérés merült fel 331 tavaszán Tyrosban. A konzervatív főhaditanács azon az álláspónton volt, hogy a makedónok megvalósították Philipposnak – és Isokratésnek – valamennyi tervét és elgondolását, sőt még többet is tettek. A Balkán-félszigetet is számítva, kilencszer akkora területet hódítottak meg, mint a saját országuk. Hazulról már nem lehet több katonára számítani, mert az embertartalékok kifogytak. Az eddig meghódított tengermelléki területeket azonban még könnyen lehet biztosítani, mert hátuk mögött csak puszta sivatagok húzódnak, csupán az Euphratés forrásvidéke körüli északi övezet termékeny földjei szorulnak katonai védelemre. Elég már a hódításból: mi értelme van a további kockázatnak, mi az, amit még nyerhetnének?

A kockázat-pártiak viszont úgy vélekedtek, hogy semmi sem tekinthető biztosítottnak mindaddig, amíg a szárazföld belterületén ott áll a perzsák fő hadereje. Amíg azt a sereget szét nem verik, addig a makedónok csak afféle megtűrt vendégek lesznek a tengerparti területeken.

Hogy Alexandros mit mondott, az nem ismeretes. De hogy mit tett, azt tudjuk: parancsot adott a keleti irányú előnyomulásra. Ez a döntés annyit jelentett, hogy a makedón ügyek intézésében fordulat következett be. Alexandros rákényszerítette a maga akaratát a veterán tábornokokra és a nemesi Barátokra. A hadsereg ezentúl arra ment, amerre ő akarta.

A tyrosi tanácskozás után bizonyos változást lehetett észrevenni Parmenión magatartásában. Most már csupán arra szorítkozott, hogy végrehajtsa a kapott taktikai utasításokat. Egy évvel később pedig már nem is volt az előnyomuló seregnél, hanem hátramaradt, mint az egyik bázis parancsnoka. Attól fogva Alexandros egyre inkább hallgatott a fiatalabbakra – Héphaistiónra, Ptolemaiosra, sőt még Perdikkas és Nearchos tanácsait is gyakran megfogadta.

Tyrosban Alexandrosnak fogalma sem volt arról, hogy milyen mélyen kell majd benyomulni a keleti területekre, és azt sem tudta, voltaképpen mi is van ott az Euphratés folyamon túl, Babylón mögött. Először is, nem voltak térképei, melyek alapján fogalmat alkothatott volna magának a belső területek nagyságáról és felszíni adottságairól; másodszor, olyan vidékek felé készülődött, melyeket a görög kereskedők és telepesek már nem ismertek. Könyvekből sem tudhatott meg semmit,

legfeljebb Hérodotos kiszínezett elbeszéléseire, Xenophón *Anabasisára* és Hekataios világtérképére támaszkodhatott.

Seregével elindulva a szárazföld belseje felé, megkerülte a Hermon hegyét, átvonult Damaskoson, majd éles szögben északnak fordult, hogy jó legelők szélén haladjon tovább, és elkerülje a szíriai síkság középső részének pokoli forróságát. A már előre megépített hidakon átkelt az Euphratésnek azon a szakaszán, ahol a forrásához még közeli folyó lomha renyheséggel kullog medrében.

A folyón túl maga előtt találta a Babylónba vezető Királyi Utat. Itt látta csak igazán – amikor a külön-külön menetelő brigádok összegyűltek és összevont alakulatokban vonultak át a hidakon –, hogy a hazulról küldött tavalyi újoncokkal mennyire megnövekedett a hadsereg. És a málháskocsik oszlopai is jelentősen megnyúltak, a szokottnál több hadigépet szállítottak, sőt olyan szekerek is voltak, amelyeken asszonyok ültek. Néhány újonnan szervezett egység is növelte a létszámot – tolmácsok, hajóácsok, sidóni mesteremberek, memphisi matematikusok. Összesen mintegy harmincötezer ember követte az előőrsöket, óvatosan kitapogatva útját a síkságon keresztül, az Euphratés és a Tigris között.

XII

FENEVADAK ÚRNŐJE

A rekkenő nyári hőség a síkságnak még az északi részén is barnára perzselte a füvet. A falvak közelében serényen folyt a termés betakarítása. A hadoszlopok napokon át asztalsimaságú terepen jártak. Néha forró, száraz szélbe kerültek. Olyankor a láthatár párásan vibrálni kezdett a szemük előtt, fehéren csillogó vízsávok tűntek fel, de odaérve nem találtak mást, csak napszítta, száraz agyagot – a délibáb űzött velük csalfa játékot. És csak mentek, mentek, egyre mélyebbre fúrva magukat az ismeretlen térségbe.

A görög történetírók azt mondják, hogy a makedón hadsereg azon a vidéken új istennek mutatott be áldozatot, és az istenségnek Félelem volt a neve. A katonák nem ismerték a félelmet, amikor két évvel azelőtt végigvonultak a tengerparton, az ősi városoktól szegélyezett országúton. De most aszott füvek végtelen tengerén vonultak keresztül, ismeretlen erők és hatalmak felé. Néhány újonc panaszkodni kezdett, és értetlenül kérdezte, miért hajtja őket a fővezér arrafelé, és vajon mi a csudát keres ott keleten – a fővezér, aki cserbenhagyta szülőhazáját és megtagadta tulajdon apját. A veteránok azonban gúnyosan letorkolták az ilyeneket. Azt mondták, ők nagyon jól tudják, mit akar Alexandros: sok-sok kincset, hogy aztán ne kelljen többé háborút viselni, és mindegyikük nyugodt jólétben tölthesse hátralévő éveit.

De azért maguk is bevallották, hogy ilyen furcsa vidéket még életükben nem láttak. Itt aztán semmiféle titkos kémszolgálat sem tudott értesüléseket szerezni arról, hogy mi van előttük. Hébehóba néhány ázsiai lovast láttak felbukkanni az Euphratés mentén. Egyet-kettőt sikerült elfogni közülük, s ezektől megtudták, hogy az ázsiai hadsereg a következő folyó túlsó partján gyülekezik valahol. A foglyok szavaiból a veteránok arra következtettek, hogy az ellenség új serege nagyobb annál a haderőnél, amely Issosnál harcolt. Ez gondolkodóba ejtette őket. Hogyan tud majd Alexandros megbirkózni még nagyobb lovas tömegekkel, méghozzá egy ilyen óriási síkságon? Ez a kérdés foglalkoztatta a veterá-

nokat, ezen rágódtak, magukban. Még nem féltek, csak gondolkoztak, tűnődtek, töprengtek.

Alexandros most nem pontosan keleti irányban vezette őket, nem a Két Folyó közül a másodikhoz, hanem északkeletnek; addig meneteltek, míg a föld színe újra vörösre vált, és a lapos tetejű falvakat méhkaptárszerű agyagkúpok csoportjai váltották fel. A hegyek felé kanyarodtak, felkapaszkodtak a fenyvesekkel borított nyúlványokra, vízmosásokon, szürke sziklával bélelt szurdokokon keltek át, s csak aztán fordultak ismét keletnek. Itt már hűvösebb volt a levegő, a magaslatokról sebes patakok nyargaltak alá, s a katonák azzal a megnyugtató érzéssel meneteltek, hogy a fejük fölött emelkedő magas hegyekben nincs ellenség. A veteránok a földmérőkkel folytatott beszélgetések alapján úgy vélekedtek, hogy ezek a hegyek a gordioni fennsíkig nyúlnak visszsza, és csak így beszéltek róluk: a gordioni hegyek. Önbizalmat öntött beléjük az a tudat, hogy a Gordionhoz tartozó hegyek vállain járnak. Amikor átkeltek egy hosszú völgyben rohanó szürke vízű folyón, önbizalmuk még nagyobb lett, mert a földmérők azt mondták, hogy ez minden bizonnyal a Tigrist tápláló fő folyó. Ami annyit jelentett, hogy a makedón hadsereg átkelt a Tigrisen, és az ázsiai hadak észre sem vették.

Az átkelést azonban baljós előjel kísérte: miközben a csapatok átláboltak a gázlókon, az útjukat megvilágító hold elsötétült – teljes holdfogyatkozás következett be. A műszakiak között levő föníciaiak azt bizonygatták, hogy a hold elsötétülése az Alvilág Úrnőjének közeledtét jelenti. Az Alvilág Úrnőjének, akit Astartének is neveznek, nagy hatalma van a Két Folyó vidékén. Három világnak – az égnek, a földnek és az alvilágnak a fenevadjai szolgálják őt, és ennek megfelelően vagy sárkányon, vagy oroszlánon, vagy óriás kígyón ülve szokott megjelenni. De bármiképpen tűnik is fel, megjelenése rossz ómen. Ezek a föníciaiak, minthogy oly messzire szakadtak megszokott területükről, kikötővárosuktól, igen ijedősekké váltak.

Mindazonáltal a Tigrisen való átkelés minden baj nélkül zajlott le. A túlsó parton egy időre egyesültek a menetoszlopok, s a sereg egy tömbben haladt tovább a folyó mentén, déli irányban. Később elkanyarodtak a parttól, és bevonultak egy tágas, nyílt völgybe, ahol a sűrű ködpárák és felhők miatt nem láthatták a körülöttük emelkedő magaslatokat.

Amikor lejjebb ereszkedve kijutottak a felhők közül, szürke bölényeket láttak; erős, hatalmas, lomha mozgású állatok voltak, némileg az ökörre hasonlítottak. Talán ökrök is lehettek valamikor, de Kirké vagy az errefelé uralkodó Fenevadak Úrnője ilyenné varázsolta őket. Később

jó mélyen alattuk sötétszürke síkságot pillantottak meg, és a visszatérő előőrsök újabb csodás dolgokat jelentettek. Elmondták, hogy óriási kőszörnyekre bukkantak, szárnyuk is van, patájuk is van, a fejük meg királyi fő. A szárnyas szörnyetegek egy üres város kapujának két oldalán állnak, de vannak ott még fegyveres férfiak meg eunuchok is, mind csupa élettelen figura; félig kidomborodnak a csempével borított falakból és olyan testtartásba vannak merevedve, mintha várakoznának valakire vagy valamire.

Vízvezeték-építményt is láttak a felderítők: a vízvezetékek csatornája magas kőtöltésen nyugodott, és a másik vége eltűnt valahol a hegyek között. Másnap a menetoszlopok magas szirt előtt haladtak el, amelynek sziklafalát királyok és istenek vésett alakjai borították. A tapasztalt föníciaiak nem sok ügyet vetettek az efféle sziklafaragványokra. Asszír királyok meg istenek ezek – magyarázták félvállról –, már réges-régen halottak valamennyien, s ilyenformán sem ártani, sem használni nem tudnak már senki emberfiának.

Amikor az előőrsök megpillantották az első idegen lovasalakulatokat odalent a síkságon, Alexandros felderítőnek előre küldött egy lovasezredet, melyet a Barátok és a gárda alakulataival erősített meg. Azok néhány foglyot ejtettek, s megtudták tőlük, hogy a nagykirály serege éppen alattuk gyülekezik, azon a helyen, ahol az előhegységek dombnyúlványai egybeolvadtak a nyílt síksággal. A perzsa seregben most ott voltak a gárdacsapatok, a „Halhatatlanoknak" nevezett dárdások, azonkívül az Ázsia belsejében lakó skythák és baktriaiak páncélos és íjas lovascsapatai. A seregben több volt a lovasság, mint a gyalogság.

Alexandros most jóval nagyobb lovas haderővel állott szemben, amellett sík terepen, ahol a perzsa lovasság könnyebben mozoghatott. Három napig pihentette katonáit az alacsony előhegységben; talán abban reménykedett, hogy a perzsák majd előbbre jönnek, és a hegyi terepen támadják meg őt.

A harmadik nap végén tábort bontatott, és gyors éjjeli meneteléssel lejjebb vonultatta seregét a dimbes-dombos füves terepen, míg napkeltére el nem értek egy alacsonyabb gerincre, ahonnan jól lehetett látni az ellenséget. A makedón közkatonák azt várták, hogy most majd felfejlődnek, és falanx-formációba állva még kora reggel támadásba lendülnek. Ehelyett megálltak, s miután a harcvonalat kialakították, pihenőt kaptak. Mögöttük a műszaki alakulatok erődített táborhelyet létesítettek, a tisztek pedig azzal töltötték a napot, hogy kilovagoltak és szemrevételezték a terepet meg az ellenséges alakulatok elhelyezkedését.

Egyetlen makedón sem látott még soha életében annyi lovast együtt, mint amennyi ott, Gaugamela falu közelében összecsődült.

Az a félelem, mely a menetelések közben lassan-lassan érlelődni kezdett a makedón katonákban, erősebb lett azon a napon, de még jobban fokozódott este, amikor a fáklyáknak és olajjal táplált tüzeknek valóságos fénytengere lobogott odalentről feléjük, csalhatatlanul mutatva az ellenséges sereg roppant kiterjedését.

Amikor a fogyó hold feltűnt az égen, és fényében erősen kirajzolódtak az árnyékok, s mikor az éjszakai szél zörgetni kezdte a bokrokat – az őrszemeket minduntalan az a riasztó érzés fogta el, hogy ellenséges kötelékek kúsznak feléjük a sötétben. Az éjszaka borzalommal töltötte el őket. A parancsnokok megsejtették a riadalmat, és megfelelő intézkedésekkel igyekeztek elejét venni. Megerősítették a mögöttes táborhelyet, de az gyönge védelemnek bizonyult volna, ha az ellenségnek sikerül áttörnie a makedón formációkat. A bekerítés veszedelmének elkerülése végett a vezérkar két részre osztotta a gyalogsági falanxokat, s kiadta a parancsot: a falanx hátsó felének készen kell állnia, hogy szükség esetén azonnal megforduljon.

Parmeniónt és a vezérkar idősebb tisztjeit is meglegyintette a félelem borzongató lehelete. Minden érvelő képességükkel igyekeztek rábírni Alexandrost, hogy indítsa meg a sorokat és rendeljen el éjszakai rohamot. A sötétség leple alatt – magyarázták neki – a gyalogság megtámadhatja a perzsa lovasságot, és így a makedónok megjavíthatják esélyeiket a négyszeres-ötszörös túlerő ellen – az egész iszonyú sokaság ellen, mely csak arra vár, hogy összeroppantsa, szétmorzsolja őket.

De Alexandros nem akart éjszakai támadást. Nem bízott abban, hogy a sötétség leple alatt sikerülni fog a hadművelet, mert a makedónokat elvakítaná a szemükbe világító ellenséges fáklyák fénye. Megfigyelte, hogy az ázsiaiak teljes fegyverzetben, harcra kész alakulatokban állnak a fáklyák és tüzek mellett. Elutasította hát az éjszakai támadásra vonatkozó javaslatot, és meghagyta tisztjeinek, hogy hagyják pihenni az embereket. Aludjanak, amennyire lehet. A holnapi ütközet – mondotta – lesz a legutolsó csata, mert annak a kimenetele fogja végérvényesen eldönteni, hogy kik lesznek Ázsia urai – a makedónok-e vagy a perzsák. Még egyszer figyelmeztette tisztjeit, hogy gondosan ügyeljenek a parancsok gyors végrehajtására – minden perc késlekedés halálos veszedelmet jelenthet.

Érezte maga körül a félelmet, a szinte érinthető, tapintható szorongást, mely alattomosan kúszott elő a sötétségből, és befészkelte magát

katonái szívébe-agyába. Ő maga azonban a nyugtalanság legcsekélyebb jelét sem mutatta. Amikor tisztjei a holnapi csata esélyeiről kezdtek beszélni, visszavonult kis hálósátrába, és lefeküdt.

Még aludt, amikor a csípős hajnal előtti levegőre kijöttek azok, akiknek szemét elkerülte az álom, s összeverődtek a sátra körül. Amikor odaérkezett Parmenión, Alexandros még mindig nem mozdult – mélyen aludt.

Amikor a keleti dombok vonala kezdett megvilágosodni, Parmenión megparancsolta, hogy osszanak reggelit a katonáknak. Amikor pedig a dombok lábánál is ki tudta venni a reggeli ködpára fátylait, belépett a sátorba, hogy felkeltse Alexandrost. Kétszer kellett a nevén szólítania. Alexandros felkelt, kipillantott a sátorból, majd könnyű, vattázott ujjast öltött magára – az issosi zsákmány egyik darabja volt az is –, fejére pedig vékony, fényezett vaslemezekből készült könnyű sisakot illesztett.

A lovászok Bukephalost, a fekete harci mént felkantározva a sátor elé vezették. Az emberek azonban meglepetten látták, hogy Alexandros másik lóra ült, noha máskor mindig Bukephalos hátán vonult az ütközetbe. Úgy látszik, hogy ebben a döntő csatában, melyet egy egész tavaszon és egy nyáron át készített elő, a legvégső pillanatra tartogatta Bukephalost... A makedónok féltek, mint ahogyan mindig félelem fogja el az embereket, amikor csatasorban nyomulnak előre olyan térségen, amelynek túlsó végén az ellenség várja őket, s bármely pillanatban eleshetnek, meghalhatnak, csontjuk törhetik, vagy elveszthetik a szemük világát. De azért mennek, csak mennek előre, mert parancsot kaptak rá, mert mindig is ezt csinálták, mert egyedül úgysem fordulhatnak vissza, amikor a többiek mind előre nyomulnak – mennek, amíg a veszély meg nem szűnik az egyre keskenyedő térségben, vagy míg olyan erőssé nem válik, hogy megbénítja harci akaratukat, s ellenállhatatlanul visszafelé kergeti őket... A késő reggeli órákban Alexandros már a Bukephalos hátán ült, és a nehéz lovasság ezredeivel lovagolt előre, fegyelmezetten, lépésről lépésre, amint azt már ő is, a lovasság is megszokta. Egyelőre nem mutatkozott olyan rés, amelybe be lehetett volna rontani, mert a csatasorok összekeveredtek az ellenség alakulataival, és Alexandros csak eszeveszett, őrjöngő kavarodást látott maga előtt.

Két ízben nyargaltak hozzá küldöncök, hogy erősítéseket kérjenek. Az ellenség áttört, és elfoglalta a makedónok háta mögött kiépített tábor-erődítményt. A hadsereg bal szárnya elszakadt a centrumtól, és Parmenión sürgős segítséget kért. A Barátok lovas alakulatai azonban vártak – időnként pár lépésnyit előre nyomultak, aztán megint csak

vártak. Közben a tőlük jobbra levő egységek sorai összekeveredtek az ellenséggel, összevissza görbültek, szétszakadoztak. De mégsem tehettek most semmit – várakozniuk kellett, mialatt a makedón falanx eleje lépésről lépésre beljebb furakodott az ellenség tömegébe, és az agrian meg thrák lovasság az ék másik oldala felé vágott magának utat.

Ide-oda hullámzó tömegek kusza kavargása vibrált előttük. Egyszer csak egy nagyobb létszámú ázsiai lovascsapat kiugratott, hogy jobbfelé bekerítő hadmozdulatot hajtson végre.

Ennek következtében rés támadt a falanx előrenyomult éke és az elszántan küzdő thrákok között – és ebbe a résbe zúdult be most a Barátok nehéz fegyverzetű lovassága. A falanx hegyéhez érve behatolt az ázsiai lovasok által elhagyott térközbe, éles szögben elszáguldott más egységek mellett, majd teljes vágtában nekirontott a szorosan álló perzsa gárda, a „Halhatatlanok" hátsó soraiba. A lökés rendkívül heves volt, és a Barátok mélyen behatoltak a perzsa gárda tömött hadrendjébe.

Amikor Dareios nagykirály meglátta a makedónokat közvetlen maga előtt, akkora rémület fogta el, hogy nem bírt többé uralkodni magán. Különben is gyáva természetű ember lévén, elviselhetetlennek érezte még a gondolatát is annak, hogy harci kocsijával ott maradjon, és bátran bevárja a makedón lovasokat.

És másodszor is megesett, hogy Dareios a kelleténél korábban hagyta el a csatateret. Kocsijával igyekezett minél messzebbre kerülni a Barátok támadási irányvonalától, és lovai vadul nyargaltak tova. Menekülése eleinte nem keltett pánikot a perzsa tömegek nagyobbik részében; csupán a környezetében levő kísérők és testőrök hátrálását idézte elő. A hátrálás azonban fokozatosan terjedt belülről kifelé, végül a hadsereg centrumát is magával ragadta.

Az a hadsereg egy uralkodó személyes parancsának engedelmeskedve gyűlt egybe ott, a gaugamelai síkon. Részei különböző területekről vonultak oda – Babylonból, Kurdisztán és Armenia hegységeiből, a távoli Baktriából, Sogdinából, Skythiából. A nagykirály mozgósítási parancsot küldött helytartóinak, és a satrapák a maguk tartományaiban gondoskodtak a parancs végrehajtásáról. Ennek a hadi sokaságnak összetevő részei – az armeniaiak meg a kurdok kivételével – most találkoztak először egymással, és hosszú utat tettek meg, mire szűkebb hazájukból a parancsolt helyre érkeztek. Nem az idegen makedónokkal szemben érzett gyűlölet vagy dacos ellenszegülés hajtotta őket a gaugamelai csatatérre. Tisztjeik ide vezették őket, és ők csak egyszerűen engedelmeskedtek nekik.

Amikor aztán a futótűz gyorsaságával terjedt el Dareios menekülésének híre, a perzsa birodalom hadseregét már semmi sem volt képes összetartani. A sereg felbomlott, részei tisztjeik vezetésével igyekeztek kívül kerülni a veszedelem övezetéből. A perzsa birodalom hadserege nem szenvedett vereséget – nem győzhették le, mivel egyszerűen megszűnt, elolvadt, nem volt többé.

Alexandros a felbomlás első jeleinek láttára körbe vezette a lovasságot, hogy eljusson Parmenión kimerült csapataihoz; otthagyta nekik a thrák lovascsapatot, a magáét azonban megtartotta. Akkorra már a perzsák egyre nagyobb tömegekben kezdték elhagyni a csatateret, s minthogy lovon ültek, a menekülés gyors ütemben folyt.

Így végződött a gaugamelai ütközet, amelyet sokáig „Arbela" vagy Irbil melletti csatának is neveztek. (Egy ilyen nevű vár volt a környéken, hatvan mérfölddel távolabb, a hegyek felé.) A római történetírók sokkal később részletesen leírták az ütközet menetét. A gaugamelai csata – úgymond – rendkívül szemléltető példa arra, hogy egy főleg gyalogságból álló haderő miképpen tudott győzelmet aratni egy nála sokkal nagyobb haderő ellen, amely főleg lovasságból tevődött össze, s ráadásul az utóbbi még a sík terep előnyeit is magáénak mondhatta. A történetírók hangsúlyozzák a makedónok magasabb rendű fegyelmezettségét, amely összetartotta őket a rájuk nehezedő roppant ellenséges nyomás idején, és kiemelik Alexandros hadvezéri talentumát, amely magasan túlszárnyalta Dareios képességeit. De nem beszélnek arról, hogy a makedónokat a félelem hajtotta a nagykirály harcosai ellen, akiknek sokkal kevesebb okuk volt félni.

Mert a makedónok egyszerűen nem vonulhattak vissza Gaugamela alól. Nem volt egyéb választásuk, mint az, hogy szétszórják és jó darabig üldözzék a náluk jóval erősebb lovas hadsereget – csakis ebben az esetben maradhattak meg ők maguk.* Az ázsiai lovasság ellenben

* Később – különböző időpontokban – négy római hadsereg sorsa mutatta meg, hogy milyen katasztrofális következményekkel járt a perzsa lovasságtól elszenvedett vereség a szíriai síkságon. Marcus Antonius – Kleopatra hírhedt szeretője – alig tudta csapatainak töredékét a hegyek közé menekíteni. Egy másik római hadsereg majdnem teljes egészében megsemmisült egy olyan helyen, mely jóval közelebb feküdt a partvidékhez, mint Gaugamela; itt vesztette életét Crassus, a triumvirátus egyik tagja. A harmadik római hadsereg Edessa közelében pusztult el, és főparancsnoka, Valerianus császár is fogságba került. (Legalábbis két fennmaradt perzsa sziklafaragvány azt a jelenetet ábrázolja, amint Valerianus térdenállva könyörög a lóháton ülő Sapur király előtt.) A negyedik római hadsereg, amelyet Julianus császár egészen Ktesiphónig vezetett, a Tigrishez való hosszan tartó visszavonulása során súlyos veszteségeket szenvedett; Julianus meghalt ütközben, seregének egyik szárnya pedig teljesen felmorzsolódott.

minden nagyobb baj nélkül visszavonulhatott. A makedónok számára élet és halál kérdése volt, hogy rettentő erőfeszítéssel teljesen összeroppantsák az ellenség csatasorait. Félelmüknek ez a parancsoló ereje járult hozzá fegyelmezettségük és harci jártasságuk összetartó erejéhez, valamint ahhoz az ösztönző hatáshoz, amelyet Alexandros egyénisége jelentett. A makedónokra is állt az, amit később egy római mondott a saját légióival kapcsolatban – *sohasem voltak olyannyira félelmetesek, mint akkor, amikor legtöbb okuk volt a félelemre.*

A győzelem délutánján a makedónok gazdag és sokszor különös hadizsákmányokat szedtek össze a csatamezőn, többek között páncélozott harci elefántokat, skytha kaszákkal felszerelt hadiszekereket, aranyozott lándzsákat – ezek a „Halhatatlanok" fegyverei voltak –, ezer meg ezer morcos képű, furcsa nyelven beszélő armeniait (örményt) és bő nadrágos, lengő turbános kurdot, akik mesterien tudtak bánni a lóval. Ezek a foglyok elmondták, hogy ők a keleten emelkedő magas hegyekből jöttek.

Mihelyt Parmenión félig összezúzott seregrésze felszabadult a nyomás alól, Alexandros összeszedte a legkevésbé fáradt lovas egységeket, és a fő utat követve elvágtatott velük déli irányban; tudta, hogy arrafelé nagy városok vannak, és Dareios alighanem valamelyik erődített városba menekült. Parmenión pár órával később utána indult a sereg zömével; csak addig várt, míg szekerekre rakták a sebesülteket meg a legértékesebb zsákmányt – fegyvereket, felszerelési tárgyakat, arany- és ezüstrudakat.

Ezúttal nem volt idő ünneplésre vagy kényelmeskedésre. Alexandros napnyugta után megállt egy folyónál, és öt órai pihenést engedélyezett katonáinak, az öt óra eltöltével mentek tovább. Negyven óra alatt hatvan mérföldet hagytak maguk után, és elértek Irbil sziklaváráig, mely már majdnem a hegység peremén épült. Erről a magaslatról jól végigláthatott a síkságon, ahol porfelhők jelezték, merre tartanak Dareios seregének menekülő egységei. Látszott, hogy legyezőszerűen szerteágazva déli és keleti irányban mozognak, a hegyek felé.

És Irbilnél másodszor esett meg, hogy Alexandros megtalálta Da-

Xenophón is ebből a völgyből kezdte meg a maga híres tízezerjével a visszavonulást északnak, a tenger felé, de ők nem bukkantak sehol nagyobb létszámú ellenséges kötelékekre. A görög zsoldosok aránylag könnyen vágtak maguknak utat, és élelmüket az érintett falvakból szedték össze. De azért kemény soruk lehetett, mert örömkönnyeket sírtak, amikor annyi viszontagság és megpróbáltatás után végre megpillantották a tengert.

reios aranyozott harci kocsiját és íjtartó tokját. Ezt a kocsit azonban a nagykirály szántszándékkal hagyta azon a helyen, hogy Alexandros megtalálja. Ő maga a kitűnő baktriai lovasokkal meg a görög hopliták és a „Halhatatlanok" zömével egy hegyi úton kelet felé menekült. Azokba a hegyekbe Alexandros egyelőre még nem merészkedett utána.

Nem merészkedett azért, mert éppen Irbilnél ébredt tudatára, hogy milyen dilemmába jutott akkor, amikor a kelet-mezopotámiai síkságra lépett. Katonai, hadászati szempontból a gaugamelai ütközet nem döntött el semmit. Még mindig az volt a helyzet, hogy harmincezer fáradt katonáját egyre csak vezeti tovább egy folyton táguló térségben. Tőle délre és keletre még ellenséges hadak vannak. Igaz, Gaugamelánál szétszórta az övénél sokkal nagyobb sereget. De csak szétszórta – nem semmisítette meg.

Emlékezetébe idézve eddigi csatáit, feltűnt neki valami: néhány perzsa lovassági vezértől eltekintve, Issosnál egészen más haderő állott vele szemben, mint a Granikos folyó melletti ütközetben. És ha leszámítja a görög zsoldosokat meg a babylóni egységeket, a gaugamelai ázsiai hadseregben egyetlen olyan köteléket sem látott, amelyik Issosnál is harcolt.

Mindebből csak egyetlen következtetés adódik: az, hogy ő a maga harmincezer emberét több millió ellen vezeti. Ebből a több milliós főnyi hadseregből mindenhová jut – a síkságokra, a hegyvidékekre és azokra a roppant kiterjedésű pusztaságokra, melyek mellett eltörpül a Földközitenger keskeny partvidéke. Ha Dareiosnak sikerül új hadsereget talpra állítania ellene, miközben ő egyre beljebb nyomul – annak okvetlenül katasztrófa lesz a vége. Minden újabb csata apasztja a makedónok számát, ugyanakkor az ázsiaiak más és más területekről mindig friss erőkkel tudják feltölteni a maguk sorait. Annyi máris bizonyos, hogy Ázsiának ezek a vidékei a jól felfegyverzett és veszedelmesen ügyes lovasoknak egyre újabb kontingenseit képesek kiállítani. Ami pedig a makedónokat illeti, ők minden egyes napi menettel egyre távolabb kerülnek földközi-tengeri bázisuktól.

– Chimaira ellen harcolsz – mondta neki Héphaistión. – Hiába vágod le az egyik fejét, ha a többivel még harapni tud. Egy ilyen sokfejű szörnyet csak akkor ölhetsz meg, ha már mindegyik fejét levágtad.

– Nem, nem is Chimaira ez – helyesbítette Ptolemaios. – Merőben újfajta szörnyeteggel van dolgunk, amelynek csak egy feje van – a nagykirály –, de sok teste. Még a régi héroszoknak sem kellett ilyennel megküzdeniük. Természetellenes dolog ez.

De semmi sem természetellenes vagy természetfölötti, mihelyt meg-

ismeri az ember. Ha egyszer sikerült megérteni a helyzetet, a benne lappangó rossz lehetőségei sem ismeretlenek többé, s így számolni lehet velük. Alexandros fiatal tanácsadóival nekilátott tehát, hogy gondosan elemezze a helyzetet, és megállapítsa, milyen előnyök származhatnak belőle.

Egy körülmény mindenesetre neki kedvezett. Előrenyomulása közben ő mindig pontos információkat szerezhet az előtte levő ellenséges erőkről, de az ellenség nem tudhatja, hogy neki milyen tartalékai vannak a háta mögött. Győzelmeinek híre mindenütt előtte szárnyal, és hatását nem csökkenti, hanem még növeli, hogy az ázsiaiak szájról szájra adják a rettentő csaták leírását. Bizonyára nincs olyan ázsiai harcos, akinek másodszor is kedve lenne szembeszállni a félelmetes makadón rohammal, ha egyszer már volt benne része. Ázsia népei most már tisztában vannak azzal, hogy nem görög zsoldosokkal van dolguk, akik foglalkozásszerűen űzik a katonáskodást, és hol az egyik, hol a másik ellenfelet szolgálják. A gaugamelai katasztrófa megbénította az egész országrész szívét. Hatása még eltarhat egy-két hónapig. Addigra Alexandrosnak újabb csodát kell véghezvinnie; ha ez nem sikerül, kénytelen lesz visszavonulni a tengerhez, mint annakidején Xenophón a maga tízezerjével.

Aztán volt a makedónoknak még egy előnyük, és ez valósággal felbecsülhetetlenül sokat ért – Dareios személye. Ázsia mérhetetlen nagyságú katonai erőinek főparancsnoka gyáva ember volt, és tábornokai nem valami sokra becsülték. Gyávasága, tétova bizonytalankodása egyszerűen lehetetlenné tett minden jól átgondolt, átfogó akciót a makedónok ellen.

Az ázsiaiak – úgy látszott – nem azért engedelmeskednek Dareiosnak, mintha elismernék uralkodói képességeit, hanem azért, mert személyében a nagykirályt, a föld országainak urát, I. Dareios és a hatalmas Xerxés utódját látják, márpedig azok igazán nagy uralkodók voltak, meghódították az asszír birodalmat, és képmásaik ma is ott láthatók a sziklafalakra vésett domborműveken. Az ázsiaiak tehát alattvalói hűséggel viseltettek az iránt az ember iránt, aki uralkodójuk volt, és akire úgy tekintettek, mint egy magasabbrendű, isteni hatalom inkarnációjára. A makedónoknak ilyenformán nem annyira Dareios az ember volt az ellenfele – emberi személyének gyengesége csak előnyt jelentett a számukra –, hanem inkább az ázsiai agyakban szilárdan megrögződött nagykirály-eszmény, amelynek folytán természetesnek tartották, hogy Dareios – ha gyenge is, ha gyáva is – az istenek akaratából ül őseinek trónján.

Miután Alexandros tisztázta mindezt, tüstént a cselekvés mezejére

lépett. Sietnie kellett, mert rövid idő alatt nagy térséget kellett átfognia. Ezért erőltetett menetben végigvonult a síkságon, mindig a Tigris és a hegység-fal között maradva. A menetoszlopokat akcióra készen tartotta, mert most nem merte megosztani a rendelkezésére álló erőket. Maga az újonnan zsákmányolt harckocsiban utazott, tollas sisakját és fehér bársonyköpenyét viselte, és rengeteg hadifogoly haladt a kocsija után. Ez a pompa mindenütt mély benyomást keltett.

Közben két tisztet előreküldött gyorsfutárnak a két legközelebbi fővárosba, Babylónba és Susába. A két hírvivőnek az volt a feladata, hogy bejelentsék a lakosságnak: nem ellenség közeledik, hanem Mezopotámia új uralkodója, aki igényt tart a gyáván elmenekült Dareios trónjára. Ne fogadják hát hódító ellenség gyanánt, rettegő alázattal, hanem köszöntsék boldog örömmel az új nagykirályt, aki minden templomi kultusznak a legnagyobb szabadságot biztosítja, nem avatkozik bele a helyi kormányzás ügyeibe, és nem adóztatja meg a személyi tulajdont.

Mindazonáltal Alexandros óvatosan, hadirendbe fejlődött oszlopa élén közeledett Babylón felé. Termékeny, sötét humuszos talajú kertek között haladtak előre, széles öntözőcsatornákon keltek át, melyeket a folyó vize táplált; hol datolyapálmák és citrusfák kellemes árnyéka borult rájuk, hol tágas utakon jártak, melyeket öntözőkocsik portalanítottak.

Papokból és tisztviselőkből álló menet járult eléje, csillogó nemesfémeket, drágaköveket, hímzett díszköntösöket hoztak ajándékul, és hódolattal üdvözölték Babylón új urát. Alexandros csak az üdvözlés idejére állapodott meg, aztán ment tovább. Átkelt a nagy csatornán, és óriás földtöltésen álló hatalmas falakat látott, melyek fölé magasra nyúltak a *cikurat*ok, a paloták és a roppant függőkertek oromzatai.

Ünnepélyesen végigvonult a csempével borított Istar-Kapuig vezető hosszú úton, hatalmas, masszív tornyok között, amelyek mellett Memphis templomai törpe építményeknek tűntek volna. Felhajtott a palotáig vivő töltésútra, mely az épülettömbök tetőtengere és a zöldellő fák lombkoronái fölé vitte őt, és gyönyörködve nézte a templomtornyok arany, fekete, türkizkék felületén villódzó napsugarak játékát. Végül kiszállt kocsijából a palota bejárata előtt, ahol lándzsás „Halhatatlanok" álltak őrséget.

Így vonult be Babylónba, új fővárosába.

Babylón szinte meghökkentette a makedónokat, akik kábultan szemlélték az idegen kezek mérhetetlenül impozáns és örök életűnek szánt alkotásait. Nem volt itt semmi, amit görögnek lehetett volna mondani.

Lysippos, a szobrász ámulva-bámulva járkált a hosszú folyosókon, ahol egyetlen szobrot sem látott, de a falakat mindenütt csillogó csempék borították, és – ugyancsak csempékből kirakva – fantasztikus állatok képei élénkítették a falfelületet. A toronyszerű kapuk nyílása fölött ott látta a Fenevadak Úrnőjének szimbólumát – a növekvő hold sarlójának képét. A horizontig nyúló falak között járva Lysippos úgy érezte, hogy itt a tér fogalmának új értelmével találkozott. A magasba vivő töltésúton lépkedő ember parányi hangyának látszott e roppant nagyságú építmények között.

De aztán némi közelebbi vizsgálódás után Lysippos kiderítette, hogy a gigászi falak és tornyok agyagból épültek – rabszolgák vetette vályogtéglákból, melyeket vagy kemencében égettek ki, vagy a napon szárítottak meg. Még a díszcsempék is agyagból készültek, csak éppen ügyes hozzáértéssel zománcréteggel vonták be őket. Tudós chaldeusok olyan könyvtárakat mutattak meg Lysipposnak, amelyekben nem papirusztekercsek, hanem vékony agyagtáblák sorakoztak; az ék alakú írásjegyeket a még puha agyagba vésték, aztán kiégették a táblákat, úgyhogy azokat még az idő vasfoga sem bírta kikezdeni. Évszázadokkal azelőtt kötött házassági, adásvételi, kölcsönügyleti szerződések vagy ajándékozási okmányok őrződtek meg ily módon kifogástalan állapotban. A város alsó falainak téglái Nebuchadnezar király pecsétjegyével voltak ellátva.

A babylóniak – talán éppen azért, mert magából a földből építkeztek – igyekeztek elszakadni a föld felszínétől, s olyan piramisszerű építményeket emeltek, amelyeknek tetejére lépcsősorokon fel lehetett menni a hűvösebb, frissebb levegőre. Az egyik ilyen magas toronynak Bab-El, vagyis az Úr Kapuja volt a neve; még abban az időben épült, amikor a zsidók Babylón vizei mellett éltek, és várták, hogy mikor térhetnek vissza hazájukba, a Sion hegyének tájaira.

Aristotelést bizonyára csodálatba ejtette volna ennek a földnek példátlan termékenysége. A nap melegétől átjárt, állandóan öntözött talajon olyan dús növényi élet sarjadt, hogy bőségesen táplálta az emberi életet, amely ennek folytán rendkívül gyorsan szaporodott. A makedónok kurta felkiáltásokban fejezték ki csodálatukat, mely az éltető vizek láttára elfogta őket. Babylón függőkertjei az ő szemükben nagyobb világcsodaszámba mentek, mint a halikarnassosi Mausóleion vagy akár a Nílus menti piramisok.

Alexandros a tőle telhető legnagyobb gyorsasággal rendezte el a babylóni tartomány kormányzásának ügyét. Ígéretéhez híven megnyittatta Bel és Marduk istenségek templomait, és a megnyitási ünnepségen maga

is részt vett. Dareios családját a palotában helyezte el. A nagykirály csinos felesége akkorra már elköltözött az élők sorából, szülés közben meghalt az úton (amikor Issosnál fogłyul esett, már másállapotban volt). Alexandrosnak gondja volt rá, hogy ünnepélyes pompával temessék el.

Amikor Alexandros megtekintette a Babylónt kettészelő keskeny csatorna hatalmas hajóforgalmát, késő éjszakáig fennmaradt földmérő tisztjeivel, és hallgatta a babylóni adóügyi szakembereket, akik elmondták, hogy a birodalom déli irányban egy nagy tengeröbölig vagy beltengerig húzódik, és vannak útjai, amelyek áthatolnak a keleten emelkedő hegységfalon.

Azokon a keleti hegyeken túl – magyarázták Alexandrosnak a babylóniak – még három fővárost fog találni. Azokban őrzik a *gazaphylakiát*, vagyis a birodalom kincseit. A három város Susa, Persepolis és Ekbatana –, legalábbis így írta le a nevüket a görög titkár.

A Babylónban talált kincstárat elkobozta Alexandros. A közigazgatás kérdését néhány szóval elintézte: Dareios addigi alkirályát, Mazait meghagyta tisztségében, mindössze egy makedón tisztet meg kis létszámú helyőrséget rendelt melléje. Ami a métropolis iskoláit, templomait, papi tizedeit és jótékonysági intézményeit illeti, úgy határozott, hogy visszatéréséig minden maradjon a régiben.

A sereg asszonynépségét, a súlyosabb málhákat, valamint a Gaugamelánál összeszedett zsákmányt Babylónban hagyta kedves színészeivel együtt, akik a menetelés idején színdarabok előadásával szórakoztatták a katonákat; Thaisnak, Ptolemaios athéni hölgyének is Babylónban kellett maradnia. Aztán elrendelte az úti előkészületeket; parancsait éles, sürgető, követelő hangnemben fogalmazta meg, mert most már a keleti despota új szerepét játszotta.

A napi munka végeztével, ha tikkasztó volt az éjszaka, nagyokat úszott a folyóban. Megszárítkozás után szeretett kiülni valamelyik magas teraszra, s miközben a város fényeit nézte, figyelmesen hallgatta kísérőit, akik elmagyarázták neki, hogyan állították össze a chaldeusok az ismert csillagok táblázatait. Csak néha emelte ajkához a boroskupát, de tisztjei sokat ittak – a rájuk váró hosszú hegyi menetelésekre ők korántsem vágytak annyira, mint Alexandros, és viszolygva gondoltak arra, hogy a hegyvidék zord telét ázva-fázva kell átszenvedniük. Az pedig egy fikarcnyit sem érdekelte őket, hogy valahol a messzi keleten emelkedik a Parapanisades, az ismert világ legszélső határa.

A sötétszemű Mazai kutató tekintettel fürkészte új urát és parancsolóját, aki Dareios harckocsiján hajtatott be a városba, és betelepedett a királyi palotába. Figyelmesen hallgatta a makedón tisztek élce-

lődéseit, melyek mind akörül forogtak, hogy Alexandros miképpen tette meg magát nagykirállyá. Egy alkalommal megjegyezte:

– Inkább több Alexandrost csinálna magából, mint egy Dareiost.

Amikor a makedón sereg az Istar-Kapun át elhagyta Babylónt, és rákanyarodott a hegyekbe vezető keleti országútra, egy futár nyargalt Alexandroshoz; levelet hozott attól a tisztttől, aki már előbb Susába sietett, hogy bejelentse az új nagykirály közeledését. A levélben az állott, hogy Susa vezetői és lakosai hódolattal várják Alexandrost, és hogy a városban levő birodalmi kincstárat meg az állami raktárakat megérkezéséig lepecsételték.

Susa emlékeztetett az athéni Akropolisra; magaslaton épült fellegvárát lakónegyedek övezték, melyek a folyóparttól meglehetősen rendezetlen összevisszaságban nyúltak fel a domboldalakra. A nagykirályok kedvelt rezidenciája volt tavasszal és ősszel, a telet azonban Babylónban töltötték. A susai kincstárban körülbelül ötvenezer talanton volt felhalmozva – annyi, mint a makedoniai bányák ötven évi hozama.

Görög szobrokat is találtak Susában, ezeket régen, nemzedékekkel azelőtt Xerxés vitte el Athénből. Köztük volt a zsarnokölő Harmodios és Aristogeitón bronzszobra. Alexandros a szobrokat visszaküldette Athén városának.

Lysippos nagy gyönyörűséggel legeltette szemét honfitársai művein, és a makedónok is jó előjelnek tekintették, hogy itt, a távoli kelet hegyei között görög szobrokat találtak. Amikor aztán Alexandros megengedte nekik, hogy versenyjátékokkal meg fáklyafutással egybekötött ünnepségeket rendezzenek, nem bánták már a küszöbönálló téli hadjáratot. Készek voltak mindenre, és most már vajmi keveset törődtek azzal, hogy maguk mögött hagyják az esetleges visszavonulás egyetlen útját, amely még úgy-ahogy összekötötte őket az oly messzire távolodott tengerparttal.

Susában még az őszt is túlságosan melegnek találták a makedón hegyvidék fiai ahhoz, hogy jól érezzék magukat. (A város valamivel a modern Ahvaz fölött terült el.)

– Itt a nap kiszárít mindent, ami nincs árnyékban – mondogatták. – Ha gyíkok akarnak átsurranni az út kövezetén, elevenen megaszalódnak, még mielőtt átértek volna a másik oldalra. Még a húst sem kell itt főzni – elég, ha az ember ráteszi a kövekre.

XIII

PERSEPOLIS

A nagykirályok négy székvárosa valamikor más és más nemzetek vagy országok fővárosa volt. Susa – talán a legöregebb közöttük – egykor Elam középpontjának számított; Ekbatana (a modern Hamdan helyén) a méd törzsek legnagyobb városa volt; Babylónt az új-babylóniaiak tették métropolisukká, akik a médekkel együtt az asszír birodalom romjain alapították meg hatalmukat. Egyedül Persepolist – „A perzsák városát" – építették a nagykirályok voltaképpeni hazájuk területén, vagyis a perzsa fennsíkon.

A makedónok szinte versenyt futottak az idővel, hogy Perzsia szívébe érjenek, még mielőtt Dareios új sereget tudna mozgósítani ellenük. Miután elhagyták a Susa körül emelkedő előhegységeket, behatoltak a hegységfalat átszelő hosszú völgyek közül a legelsőbe. Egyre feljebb kapaszkodtak, s közben mindig délkeleti irányban haladtak.

Hamarosan furcsa komédiában volt részük. Az arrafelé lakó, birka- és marhatenyésztésből élő független hegyi törzseknek az volt a szokásuk, hogy útvámot szedtek az átutazó birodalmi hivatalnokoktól. Ezek a huzhák (vagy ahogyan a görögök nevezték őket: *uxiik*) éppen olyanok voltak, mint ugyanott élő mai leszármazottaik: vajmi keveset tudtak a nagyvilágban zajló politikai eseményekről, és makacsul ragaszkodtak régi előjogaikhoz. Megüzenték Alexandrosnak, hogy addig nem mehet át a seregével, amíg meg nem fizeti a szokásos vámot, amelyet a nagykirály is le szokott róni.

Alexandros visszaüzente, hogy jöjjenek le a hegyszoros aljába, és vegyék át a kívánt vámilletéket. A törzs harcosai erre önelégült magabiztossággal leözönlöttek az út felé, hogy behajtsák követelésüket. Fogalmuk sem volt arról, milyen villámgyors akcióra képes egy mozgásban levő makedón hadsereg. Másnap reggel napkeltekor arra ébredtek, hogy végig az úton makedón egységek állnak, más kötelékek pedig megszállták a legközelebbi huzha falukat – gyors menettel egyetlen éjszaka bekerítették őket.

Nagy zűrzavar támadt, de nagyobb volt a rémület, mint a vérontás. A bonyodalom azzal végződött, hogy a huzhák megmaradt barmaikkal visszavonultak a távoli hegyhátakra, miután – mint Arrianos írja – jól megkapták Alexandrostól *tisztelet-ajándékaikat*. Ekkor Dareios anyja, aki időközben békés természetű jó tanácsaival jó szolgálatokat tett a fiatal makedónnak, közbelépett a huzha törzs érdekében, és elmagyarázta sajátos gondolkodásmódjukat, lelkivilágukat. Alexandros aztán megengedte a huzháknak, hogy továbbra is megtarthassák földjeiket, de ennek fejében évente száz lovat, ötszáz marhát és harmincezer birkát kell beszolgáltatniuk. Alexandros tudta, hogy a huzhák nem használnak pénzt, földműveléssel sem foglalkoznak, ezért követelt tőlük állatokat adó fejében. Ezek után faképnél hagyta a huzhákat, akik nyilván bánatosan töprengtek fájdalmas felsülésükön: nemcsak hogy nem kaptak semmit, hanem még ők voltak kénytelenek marhákat adni ennek az ördögi nagykirálynak.

A makedónok észrevették, hogy Alexandros nagy igyekezettel próbál rendet teremteni ebben a keleti „lomtárban". Miután tanácskozott a Susából vele jött útivezetőkkel és a megzabolázott huzhák véleményét is meghallgatta, kétfelé osztotta seregét – a poggyászt a katonák egy részével együtt Parmeniónra bízta, hogy vonuljon tovább a kanyargó kocsiúton, maga pedig a legjobb csapatokkal egy magasan húzódó hegyi csapásra tért rá, amely egyenesen Persepolis felé vezetett.

Itt megint váratlan és ezúttal komolyabb akadály bukkant fel előttük, de a makedónok ezen is gyorsan áttörték magukat.

Alexandros oszlopa ütközött bele elsőnek az akadályba. A hegyi ösvény szűk szoroson keresztül egy hágó tetejére vezetett. A szoros el volt sáncolva, és védői eltökélték, hogy nem engedik át a makedónokat. Azok megrohamozták a sziklákból durván összerótt sáncfalat, de az első napon visszaverték őket. Ekkor tábort ütöttek és megtanácskozták a helyzetet.

Sikerült néhány foglyot ejteniük, s ezektől megtudták, hogy följebb van még egy ösvény, amely a hágó mögött jobbfelé a folyóhoz vezet.

Alexandros ezen a másik ösvényen indult el a falanx makedónjaival, az agrianokkal és még néhány válogatott egységgel. A foglyokat is magukkal vitték, hogy mutassák az utat. Nagy fáradsággal küzdötték magukat egyre magasabbra, és egyetlen éjjel tizenkét mérföldet tettek meg. Alexandros a völgyben maradt tábor parancsnokául Kraterost nevezte ki, akit – noha új vezető volt – nyájassága, közvetlensége és szuggesztív egyénisége miatt a katonák hamarosan megszerettek. Ha ez a karcsú és elegáns korinthosi vezette a menetoszlopot, mindig több mérföldet tu-

dott megtenni katonáival, mint amikor más tisztek álltak ugyanannak az oszlopnak az élén. Pedig ritkán parancsolt, rendszerint megelégedett azzal, hogy ilyen vagy olyan tanácsot adott, és mosolyogva kijelentette katonái előtt: nincs a makedón hadseregnek még egy olyan brigádja, amely nagyobb és hősibb teljesítményekre volna képes, mint az övé. Alexandros nem emelt kifogást Krateros színészi pózolása ellen. Szóval ezt a Kraterost tette meg parancsnoknak a völgyben; csupán kis létszámú haderőt hagyott nála, mert úgy vélte, hogy a hegyszorost védő perzsák nem merik megtámadni a makedónok fő táborát.

Amikor Alexandros csapatai felértek a magaslatokra, meg kellett várniuk a napfelkeltét, hogy tervezett akciójukat a perzsák ne vegyék észre. Este Alexandros előre küldte Philótast és Koinost lovassággal meg műszaki katonákkal, hogy menjenek ki az országútra, és a folyóhoz érve kezdjenek hozzá a hídveréshez.

A katonáktól jobbra-balra felhőkbe nyúló, hóborította hegycsúcsok magaslatottak; mintha őrszemek lettek volna egy láthatatlan kapu két oldalán. Azt, amelyik éppen a fejük fölött nyúlt az égbe, a katonák elnevezték Ázsiai Olymposnak, magát a szorost pedig Perzsa Kapunak keresztelték el. Mindent egybevetve, szerencsés előjelnek tekintették a hófödte bérceket, és bizakodó hangulatuk még rózsásabb lett akkor, amikor kiderült, hogy fő útivezetőjüknek Farkas a neve. Eszükbe jutott ugyanis egy régebbi jóslat, mely szerint Alexandrost egy farkas fogja sikerre vezetni.

S amikor megindultak lefelé, a hegyszoros irányában, valóban sikerrel jártak. Három külön őrszem-övezetet sikerült foglyul ejteniük vagy hegynek fölfelé kergetniük anélkül, hogy odalent a perzsa tábor bármit is észrevett volna. Még alig hajnalodott, amikor lezúdultak a tábor hátsó végére. Akkor Alexandros megfúvatta a harci kürtöket, azok elharsogták a Kraterosszal megbeszélt jelet, s ennek hallatára a völgyben maradt makedónok rohamra indultak a szorost elzáró sáncfal ellen.

Amikor a perzsák látták, hogy túlerő támadt rájuk szemben is, hátulról is, kitörtek a völgyből. Ám csakhamar még több makedónba ütköztek – azokba, akik a folyópartot tartották megszállva. Erre teljesen elvesztették a fejüket, és vad rémületben rohangáltak összevissza. „*A menekülés borzalmassá vált*" – írja Arrianos –, *amikor sokan levetették magukat a szirtekről.*"

Alexandros pedig pihenés nélkül tovább ment csapataival a folyóig, ahol a hídverő alakulatok éppen befejezték munkájukat. Tüstént átkelt a folyón, és megindult a negyvenöt mérföldes ereszkedőn Persepolis felé. A lejtős út a szirtek közül sűrű erdőségekbe ereszkedett alá, majd

gabonamezőkre jutott ki, amelyek között itt-ott falvak simultak a folyóparthoz. A lovassággal előretörve kiért egy síkságra, mely oly sima és egyenletes volt, akár a templomcsarnokok padlózata; bivaly vonta ekével rabszolgák szántottak rajta. A kertnek is beillő völgy túlsó szélét keretező dombokon a makedónok megpillantották Persepolis fehéren csillogó mészkő-házait.

Sikerült hát megelőzniük jöttük hírét.

A nagykirály négy *gazaphylakiája*, kincstári városa közül a makedónok ettől a legbelsőbb helyen fekvőtől várták a legtöbbet. Fáradságos hegyi menetelésüket úgy fejezték be, mintha egy marathóni verseny utolsó, cél előtti szakaszát futották volna. A Barátok válogatott lovasosztagai végigviharzottak a veteményes kertekkel borított síkságon, és a felderítők meg íjászok minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy fáradt lovaikkal le ne maradjanak tőlük. Átugrattak az öntözőcsatornákon, keresztülszáguldtak a cseresznyéskerteken, majd felkaptattak a masszív kőlépcsőkre, melyek a perzsa Akropolishoz vezettek. Rohantak a fellegvárba, hogy biztosítsák maguknak a vert aranyak, az aranyrudak, a bíborfesték-készletek, az illatszerek és a nemesfém-lemezek garmadáit, még mielőtt a perzsa tisztviselők odébb állhatnának a kincstárral.

A fáradtság furcsa félmámorában, sárosan-piszkosan, jókedvű hahotáktól közepette söpörték el maguk elől azt a néhány „Halhatatlant", aki a lépcsőfeljárat végén útjukat próbálta állni. Pár pillanat leforgása alatt berontottak a Xerxés-Kapu szárnyas *daimónjai* között a palotába, még mielőtt a bent levő perzsák becsaphatták volna a súlyos kapuszárnyakat az orruk előtt. Majd betörték a Száz Oszlop Csarnokába nyíló ajtókat, maguk előtt terelve a rémült szolganépség tömegét. Szerteszéledve bejárták a különböző palotaépületeket, melyekben gigantikus fapillérek tartották a csillogó színezüstlemezekkel borított tetőzetet.

Olyanok voltak, mint az üregi nyulak kotorékai közé betört vadászebek. Szinte végigszaglászták Dareios palotáit, Artaxerxés kisebb kéjlakait. Megmámorosodtak attól a tudattól, hogy megnyerték a versenyt, és érintetlenül, teljes egészében az övék lett Persepolis minden mérhetetlen kincse. S amikor a hűtőházakban likacsos boroskorsókat fedeztek fel, szellemi mámorukat a bor mámorával fokozták, mert ugyancsak jócskán ittak a finom nedűkből.

Amikor aztán a fáklyák fényénél tovább folyt a mohó kutatás a palota minden zugában, Xerxés trónterme, az *apadana* kigyulladt. A lángok átcsaptak a szomszédos kaszárnyaépületre meg a női lakosztályokra. Mire a makedón tisztek megszervezték a tűzoltást, addigra már óriás fáklya gyanánt lobogott az egész *apadana*, a lángok belekaptak a nehéz

függönyökbe és a vésett, aranyozott faburkolatba. Az ezüstlemezek megolvadtak, és a cseppfolyóssá vált fém patakokban csurgott alá az izzó, füstölgő parázshalmokra.

Alexandros, aki a tűzoltók között járt-kelt, észrevette, hogy ledőlt egy kőlap, amelyen a trónján ülő Xerxés alakja volt kifaragva. Tüstént odasietett és megkérdezte, mi az a kőlap. Egy-két percig figyelmesen vizsgálgatta, a körülötte állók pedig őt nézték kíváncsian – mindenki tudta, hogy a dombormű azt a nagykirályt ábrázolja, aki nemzedékekkel azelőtt lerombolta Athén városát.

– Csak nem fogjuk felállítani? – mondta, aztán továbbment, otthagyva Xerxést a földön, ahová lezuhant.

Amikor Alexandros másnap fogadta Perzsia satrapáját, Artaxerxés trónusán ült, amelyet az utolsó Dareios használt. A veterán makedónok közül sokan könnyeztek örömükben – elérzékenyülésükben az ital is szerepet játszhatott, mert még eléggé borgőzös állapotban voltak. A korinthosi Démarathos, aki már öregedő ember volt, könnyeit törölgetve mormogta: a gyász könnyei ezek, mert ő most mindazokat a makedónokat és görögöket siratja, akik elestek, még mielőtt vezérüket Perzsia trónján ülve láthatták volna. Az ilyen öreg harcosok számára az Artaxerxés trónján ülő Alexandros látása annyit jelentett, hogy vége a háborúnak, vége a szakadatlan meneteléseknek . . .

A históriai hagyomány makacsul azt tartja, hogy Alexandros felégette Persepolist. Ezt hallja a mai utazó Iránban, ezt hajtogatják a szaktekintélyek, úgyhogy a sok ismétlés következtében olyan látszat alakult ki, mintha Alexandros egész életével kapcsolatban ez volna az egyedüli és leglényegesebb mozzanat. Ám nagyon kockázatos dolog azt állítani, hogy minden, ami Alexandros jelenlétében történt, az ő jelenléte *miatt* történt.

Ugyan miért rendelte volna el, hogy a persepolisi palotákat fel kell gyújtani? Hiszen Babylónban, Susában és később Ekbatánában nem adott semmiféle ilyen parancsot. (Az viszont igaz, hogy később, még keletebbre, főleg a mai Turkesztánban és India területén rombolásokat hajtatott végre.)

A görög historikusok és később a római elbeszélők műveiben Persepolis égésének számos változatát találjuk meg. A romantikus verziót, amelyben oly nagy szerep jut Thaisnak, igen szépen írta meg Plutarchos, ez a tehetséges író. De hát Plutarchost sokkal inkább érdekelték az emberi lelkek belső történései, mint a csaták és egyéb események leírásai.

Mielőtt Alexandros Persepolisból Dareios üldözésére indult volna, Plutarchos szavai szerint *„nagy lakomára hívta meg tisztjeit, s még azt*

is megengedte nekik, hogy a szeretõik mellettük ülhessenek. E nõk között az athéni Thais volt a legünnepeltebb szépség, annak a Ptolemaiosnak a kedvese, akiből később Egyiptom királya lett. A lakomán merészen beszélt, bár megbocsátható módon – mivelhogy athéni asszony volt. Azt mondta, hogy mindazon fáradalmakért, melyeknek közepette elkísérte a hadsereget Ázsián keresztül, némi kárpótlást kapott most, amikor a perzsa királyok palotájában borozhat. De még sokkal nagyobb volna az öröme, ha fáklyát ragadhatna és lángba boríthatná ezt a csarnokot, mert ez valamikor azé a Xerxésé volt, aki a lángok martalékává tette Athént. Szeszélyes ötletét valamennyien megtapsolták. A király pedig virágkoszorúval övezte saját homlokát, és égõ fáklyát vett a kezébe. Aztán körbe vezette õket az egész csarnokon, õk táncolva és énekelve követték, és meggyújtották a függönyöket. Amikor a kint álló makedónok látták, mi történik, õk is berohantak égõ fáklyákkal. Nagy gyönyörûséggel gyújtogattak, mert a pusztításban annak jelét látták, hogy a király nem akar a barbárok között maradni, hanem haza kíván térni."

Ez a jelenet évszázadokon át megigézve tartotta a költõk és színdarabírók fantáziáját. Pedig hát igazán nem valószínû, hogy Thais – ha egyáltalán ott volt Persepolisban – végigcsinálta volna a makedón sereg fáradságos menetelését a magaslatokon át. És ha – mondjuk – Alexandros az õ kedvéért pusztította el a palotát, annyi bizonyos, hogy soha többé nem ragadtatta magát efféle tettekre.

Más verzió szerint Alexandros maga kívánta így megbosszulni azokat a pusztításokat, amelyeket a perzsák több mint száz esztendõvel azelõtt vittek végbe Görögországban. Van olyan változat is, hogy Persepolis felperzselésével Alexandros morális hatást kívánt gyakorolni az ázsiaiakra. Ezzel akarta nyomatékosan kifejezésre juttatni, hogy a régi perzsa dinasztiának vége, s az ázsiaiaknak új király elõtt kell hódolniuk. Arrianos szerint Parmenión vitába szállt Alexandrosszal: helytelen dolog lenne – úgymond – felgyújtani Persepolist, ha Alexandros itt akar maradni Ázsia szívében. Parmeniónról azonban tudjuk, hogy a vezérkarban levõ párthíveivel együtt inkább a nyugati partvidék, mint a belsõ területek végleges megszállását tartotta kívánatosnak.

Ezzel szemben világos és nyilvánvaló adatok utalnak arra, hogy Xerxés *apadanája* a makedónok berontása nyomán támadt zûrzavarban gyulladt ki. A csarnok arany és ezüst díszei közül sok megolvadt, de Alexandros vagy a tisztei parancsot adtak, hogy oltsák el a tüzet. Nem az egész palota égett le, hanem csak a középsõ része. És késõbb Alexandrosnak gondja volt rá, hogy lepecsételje és sértetlenül megõrizze Kyros síremlékét, mely Persepolistól nem messze emelkedett.

Minden valószínűség szerint véletlenül ütött ki a tűz, és eloltották, amilyen gyorsan csak lehetett.

A makedónok egy-két hónapig maradtak Persepolisban; ott várták meg, hogy tél végével a hó eltisztuljon a hegyszorosok útjairól. Időközben Parmenión lassabban mozgó menetoszlopai is megérkeztek a városba, és a makedón hadvezetőség kellő mennyiségű készleteket gyűjtött össze a környező vidékekről. A sereg ezúttal nyugodtan pihenhetett, mert a befutott hírek szerint Dareios reménytelenül elakadt valahol a médek behavazott hegyei között, és negyedik hadseregének megszervezésében komoly nehézségei támadtak.

A makedón közkatonák úgy vélekedtek, hogy a persepoli veszteglés csupán kényszerű szünet az utolsó hadművelet előtt, amellyel majd végleg befejezik a hadjáratot. Persepolis kincsei meghökkentették és felcsigázták fantáziájukat, jóllehet a susai zsákmány számbavétele után azt hitték, hogy ennél több kincset már nem találnak sehol.

Nem kevésbé volt elképesztő az sem, amit a katonai földmérők térképei mutattak. A hadsereg a legutóbbi tíz hónap alatt roppant területet vágott át vagy került meg – kitett vagy háromszázhatvanezer négyzetmérföldet. Ehhez az óriási keleti területhez természetesen még hozzá kellett adni a korábban meghódított tartományokat – az ión partvidéket, a szigeteket, Egyiptomot, Libyát. Egész tucatnyi Makedonia elfért volna az elfoglalt új területeken. A földmérők már nem is tudták pontosan megállapítani, hol járnak. Itt már nem voltak ismerős határkövek vagy egyéb ismertető jelek, amelyekből kiindulhattak volna. Mindenesetre megállapították, hogy Hekataios világtérképe korrigálásokra szorul, és a maguk tapasztalatainak megfelelően javítgatni, helyesbíteni kezdték.

Azok a tisztek, akik még most is naplót vezettek – mint például Ptolemaios, Lagos fia –, szintén hasonló zavarba kerültek. A hadsereg most uralma alatt tartja ezt az egész roppant területet, mert hiszen elkobozta a közvagyont, az állami kincseket, adókat vetett ki a népekre, felügyelt a közlekedési útvonalakra, helyőrségeket hagyott a nagy városokban és a kereskedelmi gócpontokban. Mindezzel bizonyos felelősséget vett magára. De miért?

Már egymaga az ügyintézés feladata is túlterhelte a vezérkart, pedig igazán nagy gyakorlata volt benne. A hadsereg uszálya észrevétlenül megnövekedett. A Babylónban hagyott asszonyok – hogy, hogy nem – ismét megjelentek a társzekereken. Thessalos, a népszerű színész is felbukkant, és társulatával előadásokat tartott a Persepolis fölött emelkedő domb holdfényben úszó lejtőjén. A szolgák száma is megszaporodott.

Akrobaták, díjbirkózók, zenészek, sőt még a makedón parasztoknak oly kedves szőlővenyigék is útrakeltek, hogy mindig a hadsereg nyomában maradjanak. A makedónok – már akik értettek hozzá – siettek a dugványozással, amíg hűvös és nedves az idő. Mindezt nem rendelte el senki. Csak úgy maguktól történtek ezek a dolgok, Persepolisban éppúgy, mint azelőtt Memphisben. A hadsereghez tetemes függelékek, toldalékok tapadtak, és ezeket egyszerűen nem lehetett leválasztani róla. Csakhogy most erősen megnövekedtek a poggyászterhek. Például a pénz. A katonák magukkal cipelték a pénzüket, nem akarták hátrahagyni sehol, még akkor sem, ha tudták, hogy biztos helyen jól megőriznék a számukra.

Menetelés közben Alexandrosnak egyszer feltűnt a poggyászszállító oszlop egyik hajcsára. Ez az ember súlyos bálát cipelt a vállán, s valahányszor lejteni kezdett az út, a bálát rárakta a roskadásig zsúfolt szekeret húzó öszvérek valamelyikének hátára. A teher súlya szemmelláthatóan meghaladta egy ember erejét. Alexandros megkérdezte tőle, mit cipel abban a bálában.

– A te holmid – dörmögte a makedón. – Értéktárgyak vannak benne.

– Hát csak vidd a táborhelyig, ha bírod még.

Alexandros akkor nem mondott többet, de a táborhelyre érve a bála tartalmát odaajándékozta annak az embernek. Ő maga személyileg nem sokat törődött új gazdagságával. Gondolkodás nélkül utalt ki hatalmas összegeket ilyen vagy olyan célra, de a személyeknek szóló ajándékozást kétszer is meggondolta. Az volt a véleménye, hogy mindenkinek éppen elég vagyona van már.

A katonák mindazonáltal megfigyelték, hogy királyuknak és fővezéreiknek jól esik, ha ajándékot kérnek tőle. Valamelyik színész az egyik előadás közben szellemes beszédet rögtönzött, amelyben pénzt kért Thespis érdemes utódai számára. Alexandros nevetett, és megajándékozta a színészeket. Ellenben egy fiatal tiszt, noha szolgálata folytán mindig a király közelében tartózkodott, soha nem kért tőle semmit. Egy idő múlva Alexandrosnak feltűnt a dolog, és megkérdezte tőle:

– Hát te miért nem kérsz tőlem valamit?

A tiszt nem magyarázta meg magatartásának okát. De nem sokkal utóbb, amikor labdajátékkal szórakoztak – a részvevők egymásnak dobálták a labdát –, ez a tiszt feltűnő módon mindenkinek odadobta a labdát, csak éppen Alexandrosnak nem. A király hirtelen félbeszakította a játékot, és ingerült hangon megkérdezte tőle, miért hagyja ki őt állandóan.

– Hiszen nem kérted, hogy neked is dobáljak – volt a válasz.

Alexandros elnevette magát, és megajándékozta a tisztet.

De ha egyre nagyobb közönnyel viseltetett is a pénz értéke iránt, arra nagyon ügyelt, hogy a fegyelem Perzsiában se lazuljon meg. Lehetőleg maga ítélkezett a felmerült ügyekben; az emberek azt beszélték, hogy ilyenkor egyik ujját a fülére szokta illeszteni. Azért tesz így – mondották –, mert ezzel akarja figyelmeztetni magát, hogy ne a csűrés-csavarásokra, hanem az igazság szavára hallgasson. Amikor egy persepolisi ember valami bűn elkövetése után bemenekült egy perzsa templomba, és a rendfenntartó makedón alakulat parancsnoka úgy vélte, hogy utána kell menni – Alexandros nem engedte. Ehelyett azt tanácsolta nekik, hogy maradjanak odakint, és valami ügyes cselfogással csalogassák ki a bűnöst a szent helyről.

A makedónok feleslegesnek és szükségtelennek tartották a helyi szokások ily nagyfokú tiszteletbentartását, és szidták a „szárnyakat" meg az Achaimenidák nemzetségét, mert szerintük ezek miatt van az egész nagy fene tisztelet.

A szóban forgó szárnyak kőbe vésett sasszárnyak voltak, melyeket sírboltok bejárata fölé illesztettek a perzsa építészek. A makedónok már Egyiptomban is láttak efféle szárnyakat, de azok Osiris napistent jelképezték. Aztán Babylónban is láttak szárnyakat azokon a lapos domborműveken, melyek egy Marduk nevű fura külsejű istent ábrázolnak; a szárnyak az isten vállaiból nőnek ki. Itt, Persepolisban csupán egy fejet hordoznak a szárnyak, Ahurának, a Bölcsesség Urának a fejét; ez az Ahura is afféle napisten, aki napkorongjával körülvéve sasszárnyakon lebeg. Mindez édes mindegy volt a makedón katonáknak, hiszen oly sok furcsa istenképpel találkoztak már eddigi barangolásuk során. Alexandrost azonban szerfölött érdekelte a szárnyas fej. Tudni akarta, hogy Perzsia uralkodói miért ragaszkodtak a napkoronghoz meg a sasszárnyakhoz.

Amikor felfedezte, hogy ebben az országban voltaképpen nincsenek templomok, hanem csak magaslatokon emelt kőoltárok, ahol éjjel tüzek égnek, kikérdezte e tűzoltárok papjait, akiket Zarathustra követőinek neveztek (a görögök zoroastriánusoknak hívták őket). Ezek elmondták neki, hogy a nap közelében lakó sas mintegy összekötő kapocs az emberek és az ég között. Hitük szerint a *Si-murg*, a sasok szelleme leszáll a hegytetőkre, hogy segítségére legyen az embereknek.

Zarathustra hívei szerint az emberi sors nincs eleve megszabva, s ennélfogva nem lehet a csillagok járásából kiokoskodni, ahogyan azt a babylóniaiak állítják. Az emberi lélek örök életű, és szüntelen arra törekszik, hogy a sötétségből felküzdje magát a világosságba; közben valahányszor

a gonosz hatalmának befolyása alá kerül, veszít az erejéből, de valahányszor a jó felé halad, újult erőre kap.

Ahura isten nem avatkozik bele a háborúkba, nem úgy, mint a semiták Jahvéja vagy a babylóniaiak Belje; ő csupán a gonosz sötét hatalmával viaskodik. Ebben a tekintetben tehát a görögök atya-istenségétől, Zeustól is különbözik.

– Az ég az ő Zeusuk – mondták a katonák a Zarathustra-vallás híveiről.

De volt Zarathustra híveinek egy legendájuk, amely szerint Mithras, a földre szállt égisten a téli napforduló éjszakáján született egy barlangban, a világ-barlangban, az Ökör és a Szamár csillagképe között, abban az időpontban, amikor a Szűz Jele feljött az égboltozatra.

Különös – gondolta Alexandros –, a mi Dionysos istenünk is pontosan akkor született. Mithras tehát valóságos ikertestvére Dionysosnak. És Alexandrosban felötlött az a gondolat, hogy a perzsa Zarathustra-papok – katonái mágusoknak hívták őket – ugyanabból a forrásból merítették tudásukat, mint a régi görögök. Csak a nevek mások. Később aztán felfedezte, hogy a zend nyelv, a perzsák ősi idiómája, meglehetősen hasonlít a görögökére. A perzsa nagykirályok nemzetsége, az Achaimenidák dinasztiája Achaimenest vallotta ősének; nem hasonlít-e vajon ez a név Achaiosnak, az achájok ősapjának a nevére?

Feltehető tehát, hogy a görögök és a perzsák valamiképpen rokonságban állanak egymással. De honnan, merről származtak erre a vidékre a perzsák?

Északról és keletről jöttek ide – felelték a mágusok. Az ősi Iranvenj volt az őshazájuk, az az ő elvesztett paradicsomuk. Ott, a végtelenbe nyúló sztyeppék magányosságában közel voltak az isteni erőkhöz. Amikor kiemelkedtek a múlt sötét ködéből, lovakat tenyésztettek – a híres nisaiai fajtát –, és a fémek feldolgozásához is értettek. Ezek az iráni törzsek aztán elhagyták őshazájukat, és végigvándoroltak Soghd, Baktria és Parthia földjén, megkerülve a tisztavízű beltenger partjait. A *parsa* iráni törzstől kapta nevét Perzsia, ez a nagy fennsík, ahol letelepedtek, mert itt méneseiknek jó legelőket találtak. Az Achaimenida-nemzetség tagjai ennek a parsa törzsnek voltak a vezérei.

Az Achaimenida-nemzetség egyik kiváló főnöke, Kurus – akit a görögök Kyrosnak neveznek – uralma alá vonta a hegyvidéki médeket, és lovas hadaival nyugat felé vonulva egészen a Földközi-tengerig hatolt előre. Mindössze kétszáz éve annak, hogy paripáját megállította a nagy vizek partján. Kurus sokféle népet egyesített kormánypálcája alatt. Csak nevetett azon, hogy Kroisos, Lydia királya roppant aranytömege-

ket halmozott fel kincstárában. Kurus lovas és tevés harcosai egyszerűen elsöpörték Kroisos királyságát.

Ez a Kurus – mesélték tovább a mágusok – kicsúfolta a városlakó görögöket, akik csak oly módon juthatnak ennivalóhoz, hogy összecsődülnek a piactérnek nevezett helyen, és ott hosszas alkudozások után pénzen vásárolják meg élelmüket. Az ő népei között, mondta, nem szokás pénzt kérni ennivalóért.

Kurus síremléke ott van bent a dombok között, egy folyó partján, néhány fa árnyékában. Egyszerű mészkőtömbökből van összeróva, melyeket megviselt az idő és aranyszínűre égetett a nap. A Kurus név jelentése: a Nap.

Alexandros tiszteletet és csodálatot kezdett érezni Kurus iránt, és elhatározta, hogy felkeresi a sírját. Felkapaszkodott a síremlék talapzatára, és leült a felső lépcsőre a szarkofágot rejtő helyiséggel szemben, amelynek hegyes teteje volt, akár egy háznak. Innen végiglátott a földeken, ahonnan széles lépcsők vezettek fel a síremlékig, és néhány épületet is megpillantott abban az irányban – ott volt Pasargadai, az első város, amelyet Kurus alapított.

Utána átment Pasargadaiba, de a városban nem talált lakosokat. A várkastély egy kis domb oldalába épült, és nem övezték erődített falak. Alexandros könnyedén felsétált a széles lépcsőkön, és az árnyékba telepedve végigtekintett a mezőkön, melyek most kezdték felölteni üdezöld tavaszi leplüket. Pompás vidék ez lótenyésztésre – gondolta. Csak néhány Zarathustra-papot talált itt; ők gondozták Kurus síremlékét, Kurusét, aki eggyé kovácsolta a nyugati ázsiai világot, uralma alatt egyesítve a népeket, de megengedve nekik, hogy szabadon éljék a maguk életét. Alexandros megmondta a papoknak, hogy ezentúl is vigyázzanak a sírra. Nem akarja, hogy bárki is megzavarja a halott nyugalmát.

Olyan érzése támadt, hogy ennek a magányos fehér síremléknek, mely körül ménesek legelésznek, van valami jelentősége, valami mondanivalója a számára. Nem tudta, mi az, de érezte, hogy a síremlék a maga némaságában beszél hozzá, mond neki valamit.

Amikor visszaindult Persepolis felé, az út kanyarulatánál megpillantotta az Achaimenida-dinasztia később élt tagjainak sziklasírjait – többek között Nagy Dareiosét és Ahasverusét (Ksajarsa), akit a görögök Xerxésnek neveztek. Mindegyik síremlék bejárata fölött ott látta a sasszárnyakat és a napkorongot. De város nem volt mellettük, csak egy egyszerű oltár, amelynek tüzét papok táplálták állandóan.

Alexandros úgy találta, hogy maga Persepolis nem városnak, hanem palota-otthonnak épült. Oszlopai úgy voltak kifaragva, hogy egy nagy

erdő hatalmas fatörzseihez hasonlítottak, nyitott csarnokai pedig olyan sátorpavilonok benyomását keltették, amilyeneket utazók szoktak felállítani éjszakára. Az Achaimenidák eleinte ebben a palotában laktak, de számos királyságból álló roppant birodalmuk igazgatása megkövetelte, hogy egyre távolabb és távolabb kerüljenek onnét, s csak ritkán látogattak haza az ősi fészekbe, atyáik sírjai közelébe. Ők már az első világbirodalom urai voltak.

Errefelé – mondották a Zarathustra-papok – két évszázad óta nem volt háború. Ebben a tekintetben tehát az Achaimenidák hasonlóvá tették szülőföldjüket Iran-venjhez, az ősi árják paradicsomához.

Alexandros arra a következtetésre jutott, hogy Iran-venj messze keletre fekszik, túl a görögök által ismert területeken, túl Parthián, Soghdon, túl a sztyeppek elején. És tisztán látta maga előtt az utat, s noha sose járt arra, valahogyan mégis emlékezett rá; az ilyen dolgokra mindig emlékezett, mert képzeletvilágában az a legkeletibb pont az istenek lakóhelye volt.

Mivel oly sok körülmény tisztázatlan és homályos maradt előtte, üzenetet küldött nyugatra, Aristoteléshez. Arra kérte, küldje el hozzá valamelyik munkatársát, ha maga nem tudna jönni.

Aristotelés nem jött, de elküldte unokaöccsét, akinek Kallisthenés volt a neve.

Amikor a hegyekben elolvadt a hó és beköszöntött a tavasz*, felkerekedett a makedón hadsereg, hogy üldözőbe vegye Dareios nagykirály kitérő taktikát folytató, szinte bujkáló hadait.

Egyenesen északnyugatnak tartott, a magasabb hegygerincek mentén, elhaladva az Achaimenidák sziklasírjai mellett, mindig a felhőszint magasságában maradva, hogy a lovak friss füvet legelhessenek. Ily módon csaknem a múlt ősszel megtett útvonalon haladt visszafelé – csak ezúttal a Zardeh Kuh, a Sárga Hegység csúcsaitól keletre, élelmiszerben bővelkedő törzsek között. Alexandros az átvonulás közben megszervezte a felvidéki területek kormányzását és közigazgatását. A menetelés ütemét meggyorsította, amikor a sereg végigvonult azon a völgyön, mely Ekbatana felé vezetett. Ekbatanát hatszáz mérföld távolság választotta el Persepolistól.

Útközben a makedónok nem ütköztek sehol ellenállásba; ezen a vidéken már egészen más helyzetet találtak. A harcias hegyi népek, amelyek Gaugamelánál megismerték a makedón fegyverek erejét, semmi

* I. e. 330-ban.

hajlandóságot sem mutattak arra, hogy legfőbb urukat, Dareiost támogassák. A médek és a kurdok főnökei felkeresték Alexandrost, hogy békés megegyezésre jussanak vele. Így aztán a makedónok parádés díszmenetben vonulhattak be a perzsa birodalom negyedik – és immár utolsó – fővárosába, Ekbatanába. Ezzel királyuk és vezérük magára vette a kormányzás felelősségét azon a hatalmas területen, amely még nemrég a perzsa birodalom nyugati felét alkotta.

Az utolsó Dareios megint egérutat nyert, de ez alkalommal már csupán néhány ezer görög zsoldos meg könnyű lovas kísérte. Az iráni fennsíkon át kelet felé menekült, hogy biztos távolságban megpróbáljon új csapatokat gyűjteni.

Alexandros Ekbatanából a nagykirály végső üldözésére indult. Magával vitte a hadsereg zömét – a Barátok alakulatait, a makedón falanxot, az íjászokat, a könnyű lovasságot és az agrianokat, akik sohasem maradtak ki az ilyen vállalkozásokból.

Az üldözés sikere most már a kitartás és a gyorsaság mértékétől függött. A hadsereg, miután lehömpölygött Ekbatana dombjairól, tizenegy nap alatt majdnem háromszáz mérföldet nyomult előre.

A kíséretében levő mágusok elmondták Alexandrosnak, hogy most az iráni népvándorlás hajdani útvonalán járnak; ezen a hullámos dombvidéken tenyésztették a híres nisaiai lófajtát. Nemsokára megpillantottak északi irányban egy magányos, hóborította csúcsot. Az ott a Demavend, vagyis a Kék Hegy – mondták a mágusok. A magas csúcsról hófelhőcskéket kapdosott fel a szél, és a kavargó fehér foltok belevesztek a tiszta égbolt kékségébe.

A Kék Hegy lábához simuló, ősrégi Rai falai között megállapodott Alexandros. Itt megtudta, hogy Dareios néhány nappal azelőtt haladt át a Káspi Kapunak nevezett szűk szoroson. Alexandros kiküldte Koinost a környékre, hogy gyűjtsön takarmányt és élelmet, maga pedig a városban akarta bevárni az úton lemaradt lassúbb alakulatok csatlakozását. De még e csapatok megérkezése és Koinos visszatérte előtt újabb értesítés futott be: Dareiost a saját satrapái fogságban tartják, és magukkal hurcolják kelet felé.

Alexandros tüstént útrakelt a lovassággal meg a gyalogság legkitartóbb, legszívósabb egységeivel. Kétnapi élelmet vittek magukkal. Krateros a városban maradt, hogy fenntartsa az összeköttetést.

Az üldözők egész éjjel meneteltek, hajnalban áthaladtak a Káspi Kapu sötét sziklafalai között, és csak délben álltak meg egy folyónál, hogy pár órát pihenjenek. A következő éjjel megint egyfolytában meneteltek; emberek, lovak dőltek ki a fáradtságtól – de a többiek csak mentek,

mentek, míg végül elérték azt a táborhelyet, amelyet a perzsák alig másfél nappal azelőtt hagytak el.

Itt megtudták, hogy most már a satrapák szervezik az ellenállást, és királyi foglyukkal még keletebbre szándékoznak menekülni; Baktriában akarnak új sereget gyűjteni.

Alexandros három-négy órai alvást engedélyezett csapatainak. E rövid pihenés után egy éjszakát és egy nappalt meneteltek megszakítás nélkül, míg el nem értek a menekülők legutolsó táborhelyére, melyet azok talán huszonnégy órája hagyhattak el.

A makedónok mind ez ideig az előhegységek nyúlványait szegélyező karavánúton haladtak, úgyhogy a nyílt sivatagos terület tőlük jobbra húzódott. Alexandros most megtudta, hogy van egy rövidebb út is; ez egyenesen keresztülvág a sivatagon, de vízlelőhely sehol sincs a közelben. Végigmustrálta csapatait, majd a legkimerültebb lovasok közül ötszázat leparancsolt a lóról, és helyükbe a legjobb kondícióban levő gyalogosokat ültette. A többi gyalogost hátrahagyva, lovasaival nekivágott a holdfényben fürdő sivatagnak.

Ezúttal nem volt megállás. A nap folyamán egyre-másra kezdtek kidőlni az emberek és a lovak. A többi, aki még bírta valahogy, a déli hőségben félig-meddig öntudatlanul poroszkált vezére után. Ivóvizük az utolsó cseppig elfogyott. Néhány felderítő valamelyik kis sziklamélyedésben parányi pocsolyát talált; csak annyi víz volt benne, hogy megtölthettek vele egy sisakot. Ezt felkínálták Alexandrosnak.

– Kinek hoztátok? – kérdezte.

– Neked.

Körülöttük száz meg száz mohó szempár tapadt a vízzel töltött sisakra. Senki sem szólt. Alexandros fogta a sisakot, és a vizet kiöntötte belőle a homokba. Csak ennyit mondott:

– Nem jó egyedül inni.

Késő délután porfelhőt pillantottak meg maguk előtt az úton, közel a dombokhoz – azt a porfelleget a menekülő perzsák verték fel. Utolérték hát őket, negyvenhét mérföldnyi gyilkos sivatagi üldözés után.

Az emberek korántsem voltak harcképes állapotban, de Alexandros tovább vezette őket. Lemaradozott perzsa harcosok és elhagyott szekerek mellett haladtak el (a görög zsoldosok már rég bekanyarodtak a dombok közé). A satrapák egy vízmosásos szakadékba menekültek. A fáradtságtól elcsigázott perzsa harcosok csak afféle látszat-ellenállást tanúsítottak, s a makedón parancsnokok közeledtére földre vetették magukat.

Dareiost azonban nem látták sehol. Később, hajnal tájban véletlenül felfigyeltek egy szekérre, melyet két öszvér vonszolt maga után. A sze-

kérnek nem volt sem kocsisa, sem utasa. A szomjas állatok vizet szimatoltak, és egy forrás felé hurcolták a gazdátlan járművet. A makedónok ebben a szekérben találták meg Dareiost – de csak a holttestét, mert a nagykirályt saját tisztjei meggyilkolták. Alexandros, aki néha kedvelte a hatásos, színpadias gesztusokat, lekànyarította vállárol fehér hadvezéri köpenyét, és letakarta vele a nagykirály tetemét.

A SZÁRNYAK, A NAP ÉS A BIRODALOM

Dareios tehát dicstelen véget ért, saját emberei szúrták le egy szekéren. Halála nem okozott különösebb bonyodalmakat. Ez az ember, aki a királyok királyának büszke tiaráját és köntösét viselte, rég nem volt többé valódi uralkodó. Az is sokat ártott tekintélyének, hogy meggyilkoltatta elődjét, az igazi Achaimenidák utolsó sarját. Persepolis bevétele óta Alexandros volt az úr azokon a területeken, s attól fogva, hogy bevonult Ekbatanába, magára vállalta egy uralkodó felelősségét.

Ekbatana hatalmas benyomást tett rá. A karavánút mentén épült várost hét magas fal övezte, s mind a hét más színben ragyogott. Fellegvárának dús arany díszítései vakítóan csillogtak a napfényben. Alexandros úgy találta, hogy a szeles, hideg Ekbatana hasonlít kissé Pellára, a szülővárosára, de annál mérhetetlenül fenségesebb és méltóságteljesebb; épületei kétségkívül emlékeztettek a görög architektúra alkotásaira. Alexandrosnak úgy tűnt, mintha egy romjaiból újjáépült Thébait látna maga előtt.

A város oly magas hegyláncokon uralkodott királynői méltósággal, hogy azok mellett Hellas hegyei vakondtúrásoknak tűntek volna. Ott messzebb, északon pedig – Ekbatanából már nem lehetett látni – az Urartu vagy Ararát fúrta hófödte csúcsát a felhők közé. Arról a vidékről való örmények elmondták neki, hogy ott beltenger nagyságú hegyi tavak és még kiaknázatlan, gazdag érclelőhelyek vannak. Ezek az örmények vagy armeniaiak meghódoltak azoknak a nagykirályoknak, akik Zarathustra szelíd tanításainak hatására megbélyegezték és törvényen kívül helyezték a háborúskodást; maga Zarathustra is ott lakott egy kunyhóban, a hegyi tavak közelében. A hegyvidék népei – örmény és kurd törzsek – a Zarathustra-vallás hívei, és a legmagasabb csúcsok hideg levegőjében állandóan lobognak a kőoltárokon gyújtott szent tüzek.

Alexandros visszaemlékezett a miezai akadémián töltött évekre; Aristotelés hadat üzent a babonának, és azt tanította, hogy az emberi faj

sajátosságai a környezet befolyására alakulnak, fejlődnek, s ebben a küzdelemben egyre nemesebbé válhat a lélek. Ezek a Zarathustra-hívők – gondolta – ilyenfajta küzdelmet vívnak, és nem hajtanak térdet-fejet semmiféle istenszobor előtt. Valahányszor ezek az árják egyszerű dolgokról beszéltek előtte a saját nyelvükön – például tűzről, vízről és életről – Alexandros megértette őket, mert ezek a szavak hasonlítottak a görög nyelv megfelelő jelentésű szavaira. Népük hagyományaiban megőrződött egy özönvíz emléke; a víz elárasztotta az Ararát körüli hegyeket. Hitük szerint még egy utolsó katasztrófát kell túlélni, de az nem vízözön lesz, hanem tűzözön – egy lángoló üstökös vágódik majd a földre, és akkor véget ér az ősidőktől folyó harc a világosság és a sötétség között, a jó és a rossz között. Az emberek egy része akkor megsemmisül a tűzben, más része pedig átköltözik az örökkön-örökké tartó paradicsomi boldogság nyugalmas honába.

Alexandrost elvezették egy tűzhöz, mely táplálás nélkül örökké égett. Valami sötét színű folyadék bugyogott fel a föld hasadékaiból, és víz módjára ömlött alá egy tóba, mely szüntelen, éjjel-nappal égett. Több ilyen tűz is füstölt és lángolt a sziklák közötti mély szakadékok alján. A makedón tudósok úgy vélekedtek, hogy itt valami újfajta, ismeretlen elemmel van dolguk, mely azonban a naftára is, a szurokra is hasonlít. Különféle kísérleteket végeztek a gyúlékony folyadék- és gőzkeverékkel, s ily módon talán ők voltak az elsők, akik írásbeli feljegyzéseket készítettek az ásványolaj vizsgálatáról.

„A barbárok megmutatták nekik a folyadék erejét. Végigcsepegtették azon az úton, amely a király lakhelyéig vezetett. Amikor leszállt az éjszaka, fáklyákat gyújtottak meg az út túlsó végén. Amikor az első fáklyával megérintették a megnedvesített talajt, a felcsapó láng gyorsabban szökellt előre, mint gondolni lehetett volna. Néhány szempillantás alatt az egész út végig lángban állott."

Egy másik kísérlet szerencsétlenül végződött. Az egyik görög fürdőszolga, aki erősebbnek hitte magát a csodálatos folyadéknál, bedörzsölte vele a testét, és felszólította a makedónokat, hogy gyújtsák meg rajta. A lobogó lánggal égő emberi fáklyát aztán eloltották a fürdőben álló vizesedényekből, de az illető számtalan égési sebe világosan bizonyította, hogy vajon az ember volt-e erősebb, vagy a lángoló folyadék.

Deiadést meg a többi mérnököt valósággal megbűvölte ez az új erő. Ami Alexandrost illeti, ő valami másfajta erőt kezdett csodálni, amelynek hatását Persepolisban még csak homályosan ismerte fel, de Ekbatanában már tisztán látta – ez az erő az Achaimenidák kormányzó képessége volt, azoké, akik az általa most már csodált Kurus leszárma-

zottai voltak. Kurus irániai népe lovas és szabadságszerető nép volt, akár a makedónok, faragatlan, durva, bárdolatlan; asszonyaik szabadon kószáltak, sőt még közmunkákat is végeztek. De ezek a nagykirályok, ezek a *sahinsah*ok valami olyat vittek végbe, amit még senki őelőttük. Megvolt bennük a kormányzás géniusza. Népeiket óriási világbirodalommá kovácsolták egybe.

Új informátorai – perzsák, kurdok, örmények, mágusok – elmondták neki, milyen volt a kormányzás a nagykirályok előtt. A babylóniaiak – például – városállamot alapítottak. Hatalmas állam volt ez is, de mégis csak egy város uralmát jelentette a többi város fölött. Az asszírok pedig? Ők meghódítottak más népeket, és az asszír királyság igáját kényszerítették rájuk. Ám a perzsa Achaimenidák oly módon tudtak más nemzeteket kormányozni, hogy közben azokat *meghagyták nemzeteknek*. Egészet alkottak, úgy, hogy a részek önállóságát megőrizték.

Mindegyik rész fölé egy-egy helytartót, *ksattrát* („harcost") ültettek, akit a görögök satrapának neveztek. A helytartók csatornákat ásattak, hogy a folyókat összekössék a tengerrel, és jó utakkal kapcsolták egymáshoz a városokat. Ezeken az utakon szállították a taurosi bányák ezüstjét és Arábia tömjénjét Persepolisba, hogy beezüstözzék a paloták tetőit és illatossá tegyék a királyi termek levegőjét. A sahinsahok vagy nagykirályok valóban a föld országainak uralkodói voltak, és az Achaimenidák békéjének törvényét kiterjesztették valamennyi birtokukra. És remek íjász-lovasaik segítségével eleinte képesek is voltak arra, hogy ezt a békét biztosítsák a Dardanelláktól egészen addig a messzi keleten hömpölygő folyamig, amelyet ők Indusnak neveztek.

De aztán, később, valami történt az Achaimenidákkal. Hogy mi volt az a valami, azt még Kelet legbölcsebb elméi sem tudták kielégítő módon megmagyarázni. A dolog talán még ott kezdődött, hogy Kurus nem tisztelte a babylóniai templomokat. Amikor megtudta, hogy a babylóniaiak szerint ő, a sah, csupán Marduk babylóniai isten akaratából uralkodik, bezáratta ennek az istenségnek a templomát. Ugyanígy Dareios – a korábbi Dareios – Egyiptomban bezáratta Ammon-Re szentélyeit.

Úgy látszik, az Achaimenidák és velük együtt a perzsák népe fokozatosan megváltozott. Eleinte még odaadó buzgalommal vállalták a kormányzás gondjait, városról városra járva, ahogy a szükség kívánta. Később, amikor már roppant kiterjedésű földek urai lettek, utódaik csak a birtokaikkal törődtek. Mérhetetlen vagyont halmoztak fel. Ekkor már az állandó testőrgárda, a „Halhatatlanok" védelmére és a nemesi had támogatására szorultak. Később kényelmesebbnek találták, ha zsoldosok – például görög katonák és föníciai hadigályák – szolgálatait veszik

igénybe jó pénzért. A későbbi sahok már nem kormányozták többé birodalmuk egészének különféle nemzeteit; a nemzetek éppen csak eltűrték őket, mint afféle bábfigurákat, melyek körül-udvari intrikák alattomos szálai szövődtek. De azért Kurus eszméje még tartósnak bizonyult, mert a belső békét sikerült megőrizni. Egészen a makedónok hadjáratáig nem akadt olyan külső nép, amely meg merte volna ingatni a nagykirályok trónusát.

Ekbatana hegyei között Alexandros sokat elmélkedett Kurus koncepcióján, és sebes szárnyalású képzelete gyorsan felfogta ennek az eszmének roppant jelentőségét és horderejét. Ezt a nemzetközösséget – gondolta – tovább lehet fejleszteni, magasabb fokra lehet emelni, úgy, hogy magába foglalja az egész nyugati világot. Mindenekelőtt a satrapák és tanácsadók régi rendszerét kell céljainak megfelelően módosítani. Egy fontos lépést már tett is ezen a téren – a satrapák hatalmát a közigazgatás jogkörére korlátozta, és a közpénzek kezelését tőlük független kincstárnokokra ruházta. Ekbatanába hívatta Harpalost, és Parmenión parancsnoksága alatt erős gárdát szervezett ott. (A mindig beteges Harpalos magával hozta a Makedoniában honos növények magvait vagy dugványait. Minden szépen megfogamzott, csak a borostyán nem tudott megélni ezen a keleti talajon.)

Alexandrosnak már volt egy jól megszervezett mozgó rendőrsége – a nyugati makedón hadsereg. Ellenőrzése alatt tartotta az útvonalakat, megközelítő pontosságú vázlatai voltak a birodalom különböző részeiről, Nearchos pedig feltérképezte a tengerparti területeket.

Egy ilyen hatalmas nemzetközösségben – gondolta – Athén független lehet Spártától, és Sparta is megőrizheti a maga sajátos életformáját. A birodalmi közösség vezérlő eszméjének jogara alatt talán egyszer és mindenkorra véget lehet vetni az ősidők óta dúló gyilkos görög belvillongásoknak, ha sikerül kihúzni alóluk a talajt. Az átkos polgárháborúk örökre megszűnnek, ha semmiféle kézzelfogható hasznot nem várhat tőlük senki.

Mi volt mindebből Alexandros saját elmélkedéseinek gyümölcse, s mi volt az, amiben a Kurus korai perzsa birodalmáról hallott tények hatása nyilvánult meg? Valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. Annyi azonban bizonyos, hogy képzeletében kirajzolódott egy világállam lehetősége, egy olyan emberi egyetemesség eszméje, amelyben férfiak és nők egyenlő jogokat élveznek, s amely a maga részeinek szabadsága révén megőrzi egyensúlyi helyzetét.

Az Oikumenét, a lakott világot ily módon egyetemes egésszé lehetne integrálni.

A makedónok időközben már módosították az időről és a térről alkotott fogalmaikat. Itt, ebben a birodalomban a gyorsfutárok rendkívül rövid idő alatt végig tudtak száguldani egész Perzsián, mert a postautak mentén minden napi járóföldre állomások voltak, ahonnan friss, pihent lovakkal mehettek tovább. Az országutak, mint például a Királyi Út, egyik határtól a másikig húzódtak, átszelték az egész birodalmat, és a helytartók gondoskodtak arról, hogy mindig jókarban legyenek. Több országút a Tengeri Kapuhoz vezetett, s ily módon a birodalom belsejét összekötötte a tengeri kikötővárosokkal. Más utak a sivatagos területeken vágtak keresztül. (Odahaza, Makedoniában az utak csak afféle szekérnyomok voltak, tekervényesen kacskaringóztak egyik falutól a másikig, úgy, ahogyan a spontán használat éppen kialakította őket. A makedón seregek a legutóbbi nyolc hónap alatt akkora területet jártak be, amely hazájuk földjének szélességét legalább tízszer meghaladta.)

S volt egy előnyük, amellyel Kurus sohasem dicsekedhetett: két tenger hajózását is ellenőrizték, mert a Földközi és a Vörös-tengeren ők voltak az urak. Alexandros hajóépítőket, tengerészeket, kormányosokat és hajózási felszereléseket vitt magával Ázsiába, mert számított rá, hogy ismeretlen tengereken kell majd átkelnie. Már nagyon szeretett volna ismeretlen vizeket látni.

Ami a birodalom népeinek érintkezési eszközét, a közvetítő nyelvet illeti, Alexandros már számolt azzal, hogy a görög nyelvnek a nemzetközi kereskedelmi életben használatos változatát, a *koiné dialektos*t keleten is megértik egészen Babylóniáig. Attól keletre viszont a perzsa nyelv – a bíróságok és a kereskedelmi központok nyelve – szolgál a gondolatközlés általános eszközéül. A makedón hadsereget kísérő tudósok megállapították a két nyelv hasonlóságát. Abban az időben a makedón vezetők már nem anyanyelvükön, hanem görögül társalogtak, s általában ezt a nyelvet használták a mindennapi életben. A fiatalabb tisztek közül néhányan – például Peukestas – hamar elsajátították a perzsa nyelvet. Már eredetiben olvasgatták az óperzsa vagy zend nyelven írt szent könyvek gyűjteményét, az *Avestát*, mely a jó és a rossz kozmikus párharcáról szól, meg arról, hogy minden egyes embernek meg kell vívnia önmagában ezt a harcot, ha el akar jutni az örök boldogság országába...

Ekbatanában kiváló koponyák voltak Alexandros mellett, s ezek segítségével neki lehetett fogni az új állam megteremtéséhez. A görög tudósok mélyreható eszmecserét folytattak chaldeus matematikusokkal és mágus bölcselőkkel. E roppant tudású keletiek mellett még a filozó-

fiában legjáratosabb görögök is szűklátókörű vidékieknek tűntek. S az intelligencia új mércéjével mérve valóban provinciális szellemek is voltak, bár ezt semmiképpen sem akarták beismerni.

Ekbatanában engedte meg Alexandros először, hogy a keletiek úgy szólítsák meg őt: „Nagykirály, egyetlen igazi király a sok között, a föld országainak királya." Valaki elmondta neki, hogy ezek a szavak vannak bevésve az Ekbatanától nem messze, Behistun mellett emelkedő sárga sziklaszirt falába; az első Dareios vésette oda, mégpedig zend nyelven, a világ nyelvén.

Egyesek, mint például Ptolemaios, Lagos fia, tüstént tiltakoztak az új titulus ellen. Alexandros – mondotta Ptolemaios – a makedónok királya, következésképpen nem lehet sem fáraó, sem ázsiai despota. Igaz ugyan, hogy Egyiptomban is, Ázsiában is ő uralkodik, de ez mitsem változtat azon a tényen, hogy ő Makedoniai Alexandros, és neki, Ptolemaiosnak féltestvére.

– Ha mindenféle nagykirályokról írok haza, az otthoniak a hasukat fogják majd nevettükben, és igazuk is lesz, ha nevetnek – panaszolta Ptolemaios.

Aristandér, a jós, aki még mindig levelezésben állott a delphoii papi testülettel, a hozzá hasonló öregekkel együtt azért zúgolódott, mert Bel és Marduk templomai újból megnyíltak Babylónban.

– Most aztán a babylóniaiak a nagy nyilvánosság előtt fognak hódolni annak a szárnyas szörnyetegnek, annak a Marduknak – dohogta.

– Hát aztán? Mi van abban? – kérdezte csodálkozva Alexandros.

– Hogy mi van abban? A babylóniaiak azt hiszik, hogy te Marduk akaratából lettél úr ezen a földön.

Alexandros türelmetlenül ráförmedt az öregre. Bánja is ő, mit gondolnak a babylóniaiak! Bármit gondolnak is, az ő természetét azzal nem tudják megváltoztatni.

– Pedig az emberek véleménye sokat számít.

– De hiszen hálálkodva fogadtak, és az egekig magasztaltak!

– No persze, szavakban. De a ki nem mondott gondolatnak van a legmélyebb jelentősége.

Alexandros ingerlékeny hangulatában meglehetősen dühösen bocsátotta el az öreg jóst, aki azzal a lesújtó érzéssel távozott, hogy királya már nem törődik többé az isteni hatalmak akaratát közlő ómenek jelentőségével. Aristandér már csak arra kell neki, hogy kielégítse a többiek babonás igényeit.

Héphaistión mosolyogva hallgatta végig az éles hangú vitát, s azzal húzta ki Alexandros szívéből a harag fullánkját, hogy „despotés"-nek

szólította királyát. A Barátok többségéhez hasonlóan ő is jól tudta, hogy Alexandros mohó gyönyörűséggel szeret új eszközökkel és új formákkal kísérletezni. Tudta, mit magyarázott még Miezában Aristotelés – azt, hogy ideális állam, amilyen például a Platón-féle eszményi köztársaság, sohasem létezett, és nem is létezhet. Hiába sóvárog rá az elme, gondolkodással nem lehet ilyen államformát létrehozni. Annak magától, az emberi szükségletek talajából kell kisarjadnia. Egy-két hónap elteltével Alexandros elméjét minden bizonnyal egészen más dolgok fogják lekötni – új kórházak, purgáló orvosságok, gőzfürdők, vagy talán flottát akar majd építtetni, ha találnak neki tengert valahol.

Így gondolkodott Héphaistión, és igaza is volt, meg nem is. Alexandros valóban minduntalan talált magának efféle mellékfoglalkozásokat, de közben egyetlen pillanatra sem feledkezett meg a lelkében megfogant új gondolatról – arról, hogy az Oikumené népeit egységes egésszé lehetne forrasztani.

Alexandros modellt ült Lysipposnak; a szobrász a fejéről készített vázlatokat, mert az új pénzt, az ezüst tetradrachmát a király vésett arcképe fogja díszíteni. Munka közben Lysippos azon fanyalgott, hogy ezekben a keleti országokban nincsen szobrászat. A perzsák – kesergett félig panaszosan, félig fitymáló hangon – egyszerűen képtelenek emberi formák megmintázására. Nem tudnak egyebet, mint dekoratív elemeket vagy legendajeleneteket vésni sziklafalakba vagy kőlapokba. Mindig csak állati alakokat formáznak, s azok is csak folytonosan ismétlődő ornamentikai sablonok. Mindig ugyanazok a vágtató szarvasok vagy szárnyaló sasok... mint valami hosszú szalag mintái...

Alexandros nem találta ezt olyan szomorú dolognak. Az itteni művészek – vélekedett – inkább mesteremberek, s azért díszítik így a falakat, hogy az épület tetszetős legyen a szemnek. S arra nagyon ügyelnek, hogy a tervezett épület harmonikusan illeszkedjék bele a hegy vagy domb oldalába, meg hogy nyitott oszlopcsarnokai legyenek, ahol az emberek összejöhetnek és hűsölhetnek. A porticusok tehát itt nem arra valók, hogy csupán tetszetőssé varázsolják az épület homlokzatát.

– Jó, jó, de milyen nem emberiek azok a díszítések! Az élő, valóságos embereket dolgokká, körmenetben vonuló szellemekké vagy rabszolgákká teszik, szüntelen ugyanazon lebegő szárnyak alatt – mintha az emberek élettelen formák lennének, amelyeket csak isteni erők tartanak mozgásban.

– Ugyan, ugyan. Hát Pheidias kentaurjait mi tartja mozgásban – talán az a vágyuk, hogy amazonokat öldössenek?

Lysippos lecsapta a mintázófát, és szenvedélyesen harsogta:

– Amazonok, amazonok! De legalább rájuk lehet nézni, fel lehet ismerni őket! Tudod-e, hogy ezek a népek minek látnak téged? Oroszlánfejnek. És miért? Azért, mert a te dús hajad hasonlít az oroszlánsörényre, meg azért, mert az ő egyik hérosz-szellemük oroszlánfej-maszkot hordott, és azon a sas-izén, azon a Si-murgon vagy mi a csudán lovagolva kószált a világban. Hát szóval azt mondják rólad, hogy olyan a fejed, mint az a legendás oroszlánfő.

Mire elkészült az Alexandros fejszobráról mintázott dombormű, a hosszú sörény oroszlánfő-jelleget adott az arcának, s a hasonlatosságot még fokozta az áll alatt látszó oroszlánmancs. Alexandros akarta így. Mikor aztán Lysippos elhozta neki a véglegesen kidolgozott modellt, hosszú ideig nézegette, tanulmányozta – majd kijelentette, hogy egyelőre mégse ez a kép legyen az új pénzeken.

Ekbatanában persze sokkal komolyabb problémák is felmerültek, elsősorban az, hogy a hadsereg közkatonáinak meddig kelljen még szolgálniuk. Négy esztendő telt el azóta, hogy a makedón hadak elhagyták hazájuk földjét. A fővezér pedig a gaugamelai csata előtt megígérte, hogy az lesz az utolsó ütközetük. Mit mondjon hát most katonáinak? Hogyan győzze meg őket?

Azoknak, akik most Ekbatanában várták ügyük eldöntését, talán csak a fele kelt át vele együtt a Dardanellákon. Halálozások, sebesülések, betegségek folytán megritkultak az eredeti sereg sorai, meg aztán az összeköttetési vonalak mentén is sok katonát kellett hátrahagyni biztosító csapatnak, helyőrségnek. Susában a hazulról érkezett harmadik évi újoncutánpótlás új katonákkal töltötte fel a hadsereg megfogyatkozott létszámát. Azonkívül sok keleti harcos is szolgált már a hadseregben. De a veteránoknak adott ígéret mégis csak kötelező ígéret volt, és Alexandros sohasem gondolt arra, hogy megszegje. Katonái Ekbatanával a nagykirályok negyedik és utolsó fővárosát is elfoglalták, s éppen olyan jól tudták, mint a tisztjeik, hogy immár végleg megnyerték a háborút.

Alexandros a következő döntést hozta: minden olyan alakulat, amelynek tagjai döntő többségükben a hazatérésre szavaznak, visszatérhet otthonába; akik közülük Ázsiában akarnak maradni, más egységekhez csatlakozhatnak. (Az idősebb makedón egységeknek nem adta meg a szabad választás jogát, de ennek talán az volt az oka, hogy az ő elhatározásukban egyetlen pillanatig sem kételkedett.) Végeredményben a thessaliai lovasság meg más szövetséges görög alakulatok voltak azok, amelyek a hazatérés mellett szavaztak.

Ezek mind megkapták teljes járandóságukat, és Alexandros intézkedett, hogy a tengerparton eladhassák lovaikat, majd hadigályák biztos fedélzetén átkelhessenek Görögországba. Magánkincstárából külön jutalom gyanánt még kétezer talantont osztatott ki közöttük. (Ez ma körülbelül húszmillió dollár vásárló erejének felelne meg.) Más alakulatoknak megengedte, hogy az ekbatanai bázison maradjanak, s ott folytassák katonai szolgálatukat. De már akkor elhatározta újabb keleti hadjáratát, mert parancsot küldött a Fekete Kleitosnak, aki betegen hátramaradt Persepolisban, hogy lovasszázadával vonuljon Parthiába, és csatlakozzék a Barátok alakulataihoz.

Akadtak, akik azt dörmögték, hogy Alexandros megbolondult – minek tovább menni, új kockázatokat vállalni, amikor arra semmi szükség? Az ilyeneket azonban lehurrogták azok, akik tűzön-vízen át követték Alexandrost, s meg voltak győződve róla, hogy a sikerek sorozata nem szakadhat meg, sőt egyre nagyobb diadalok várnak rájuk. Néhány tiszt azon panaszkodott, hogy a makedón hadsereg katonai telepesek kolóniájává változott. Philótas, a Barátok kiválóan eszes és tehetséges dandárparancsnoka olyan fényűző eleganciát fejtett ki öltözékében, hogy apja, Parmenión figyelmeztette:

– Jobban fitogtatod magad, mint Alexandros.

Még a vezérkar sem számított arra, hogy a kincstár leltározása után milyen mesébe illő végeredmény fogja elkápráztatni a szemüket – mintegy száznyolcvanezer talanton érték volt ott arany-ezüst pénzekben, rudakban, különféle drága anyagokban, beleértve a persepolisi paloták nemesfém-lemezekből készült fal- és tetőburkolatait. Négy esztendővel azelőtt, odahaza Makedóniában bizony egyikük sem képzelte, hogy ekkora gazdagság is lehet a világon. Ha mindezeket a kincseket most érintetlenül hazaszállítanák, a hatszázezer és valahány makedón lakos úri módon élhetne, de még az ivadékaik sem ismernék a megélhetés gondját, mert minden család gazdag lenne.

No igen, ha mindent így át lehetne szállítani és pénz gyanánt használni. Csak hát éppen ebben rejlik a bökkenő. Mert ez a kincs – és ezt jól tudták a makedónok – az egész Oikumené gazdagságának nagyobbik részét alkotja. Ha csak egy részét is beolvasztanák, és pénzt vernének belőle – az a pénz elárasztaná a nyugati piacokat, és többek között koldusbotra juttatná a görög kereskedővárosokat. Túlságosan is nagy volt ez a kincs ahhoz, hogy egészében fel lehessen használni.

Itt, keleten a hanyatló perzsa birodalom tartalékalapja volt ez a felhalmozott kincs, és Alexandros továbbra is itt akarta tartani, hogy segítségével helyreállítsa az impérium megrokkant gépezetét. A kifi-

zetett hadi jutalmak, a magukat kitüntetett tiszteknek és veteránoknak juttatott ajándékok, noha hatalmas összegekre rúgtak, meg sem kotytyantak ennek a mérhetetlen vagyonnak. Az arany- és ezüstkészletek zömét Alexandros az ekbatani fellegvár kincstárában hagyta, ahol Parmenión vigyázott rájuk a helyőrségi csapatokkal.

Alexandros mindössze pár napot töltött azzal, hogy Ekbatanában gyors ütemben elrendezze ezeket az ügyeket.

Sokféle láthatatlan, de erős szál húzta őt még keletebbre, a felkelő nap égtája felé. A kincsek között jelentős mennyiségű aranyport találtak, ezzel a megjelöléssel: „az Indus országaiból". Alexandros annyit már tudott, hogy azok az országok a lakott világ legkeletibb végén terülnek el, ahol az Indus folyam előbukkan a Parapanisadesnek nevezett hegyek közül.

Ott, ott integetett feléje sóvárgó képzeletének áhított célja, az ismeretlen vidék, túl az utolsó hegyek falain, melyek még a nemrég leküzdött Sárga Hegységnél is sokkalta magasabbak.

A mágusok elmondták neki, hogy az Indus folyam partjain szintén árja népek laknak. Az odavezető úton, a Káspi Kapu fölött egy beltenger terül el. Az Indus országain túl pedig – de hogy hol, merre, azt már nem tudják pontosan – maga az óceán hullámzik, mely vizeivel körülöleli a hatalmas darab szárazföldet.

Mindezek a szálak egyesült erővel húzták, vonták Alexandrost az ismeretlen tájak felé. Azonkívül környezetéből többen szántszándékkal is szították mohó vágyakozását. Menjen csak minél hamarább, hódítson meg új területeket – biztatták, mert a maguk számára előnyösebbnek tartották, ha Alexandros nem marad Perzsiában, hogy befejezze az államszervezés munkáját. S valóban, oly nagy sebbel-lobbal utazott el Ekbatanából, hogy a makedón tisztek és a perzsa hivatalnokok által igazgatott új birodalom gépezetét befejezetlen, félig megszervezett állapotban hagyta, és működését még nem szabályozta pontosan. Új hadjáratának kezdete egyben a növekvő zavargások és nehézségek kezdetét jelentette.

Amikor elindult azon a bizonyos tavaszon Dareios üldözésére, kétségkívül az volt a szándéka, hogy egy éven belül visszatér Nyugat-Ázsiába. De több mint hét esztendő telt el, mire visszatért.

HARMADIK RÉSZ

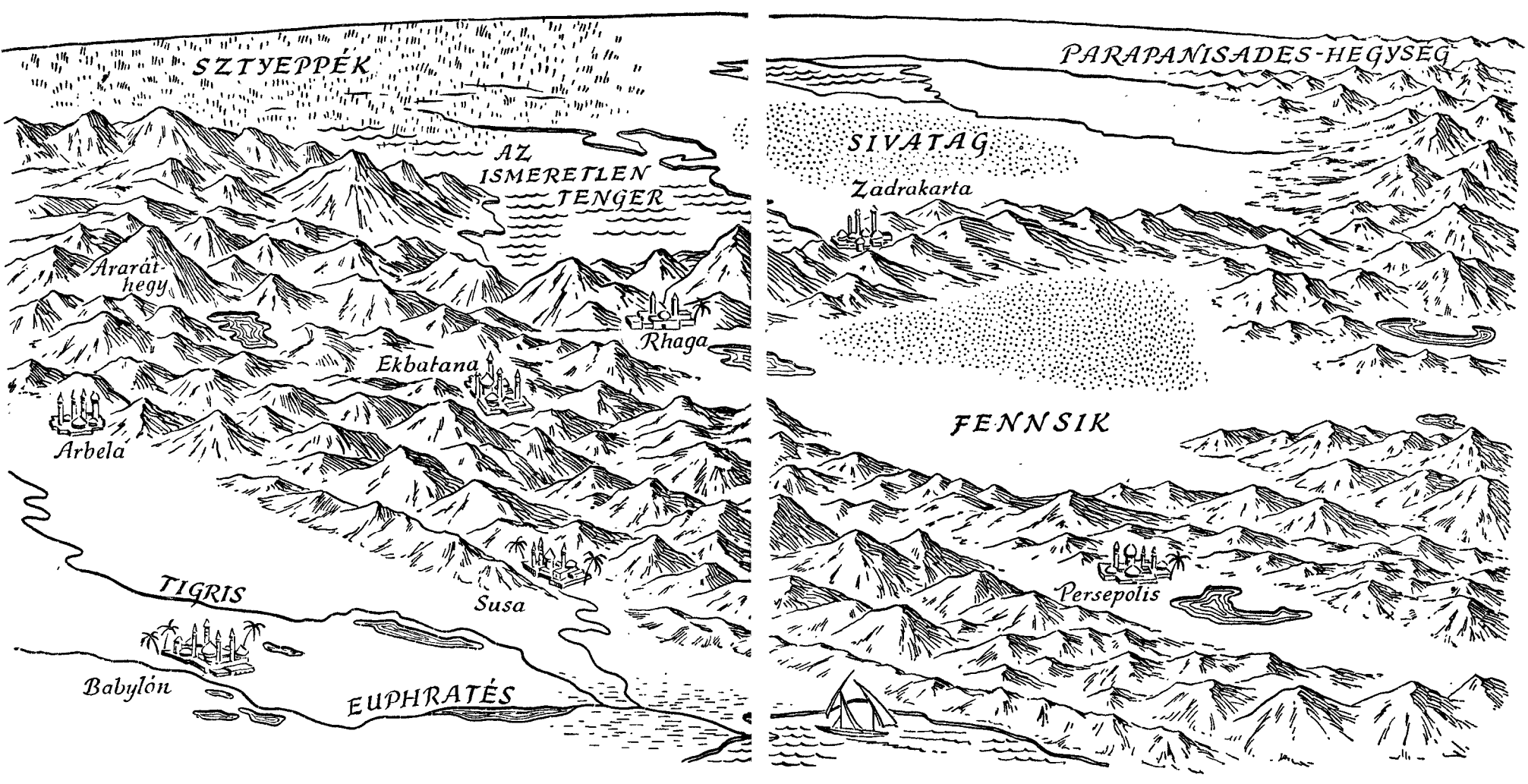
SZTYEPPÉK
AZ ISMERETLEN TENGER
Ararát-hegy
Rhaga
Ekbatana
Arbela
TIGRIS
Susa
Babylón
EUPHRATÉS
PARAPANISADES-HEGYSÉG
SIVATAG
Zadrakarta
FENNSIK
Persepolis

XV

A LUXUS MÉRGE

Jelentéktelen dolgokkal kezdődött – személyi fényűzéssel, szeszélyekkel, a szolgaszemélyzet létszámának növekedésével. Észrevétlenül lappangott a romboló méreg, aztán egyszerre elharapózott, és súlyos válságot idézett elő. Talán már sokkal előbb, még a táborozások idején kezdődött a kór, de a Nyugat-Ázsia elfoglalását követő hónapokban szemmelláthatóvá, sőt kirívó formákat öltött.

A makedónok – az egyszerű falanx-harcosoktól kezdve egészen a parancsnokokig – valamennyien tapasztalt katonák voltak, ami egyben azt is jelentette, hogy mindenütt feltalálták magukat, és gondoskodni tudtak a saját elemi kényelmükről. Amellett a keleti görögökhöz – az iónokhoz – és a nemes születésű egyiptomiakhoz meg perzsákhoz viszonyítva kétségkívül barbárok voltak. Eddig csak két dologhoz értettek, a katonáskodáshoz meg a földműveléshez; most azonban megismerkedtek a kézművesipar és a kereskedelem számukra merőben új módszereivel. Eltekintve néhány igen ritka kivételtől – Alexandrostól, Peukestastól, Héphaistióntól – meg sem kísérelték, hogy megértsék az ázsiaiak gondolkodásmódját és lelkivilágát. Ezzel szemben majdnem valamennyiükre nagy hatással volt az a kényelem és fényűzés, amellyel léptennyomon találkoztak. Itt még a földművelés sem volt olyan fáradságos munka, mint odahaza, a makedón hegyoldalak mostoha talaján. Volt itt minden: bőséges vetőmag, öntözőcsatornák, hatalmas rabszolga-hadsereg, és mindezek folytán oly dús termést adott a föld, mintha mágikus erők simogatták volna.

Alexandros bőkezűsége még a századparancsnokokat is gazdag emberekké tette, legalábbis makedón fogalmak szerint. Egy ezredparancsnok pedig egész falut vagy folyami bárka-flottát vásárolhatott magának, és Alexandros nyíltan buzdította őket, hogy az új országban ilyen vállalkozásokba fektessék a pénzüket. Voltak azonban a katonáknak olyan elgondolásaik is, amelyek korántsem nyerték meg fiatal királyuk tetszését.

Kifejlődött bennük a keleti arómák és fürdővíz-illatosító szerek túlzott kedvelése. Egyszerű olaj helyett egyiptomi kenőcsökkel dörzsöltették be a testüket; sokan ezüst mosdótálakat szereztek maguknak; Alexandros felfigyelt egy tisztre, aki csakis ezüst szögeket volt hajlandó megtűrni a szandáljai talpában; mások ügyes és szakképzett szíriai masszőrökkel gyúratták magukat, más nem is volt jó nekik. Az egyik tiszt csak egy speciális fajtájú hintőport használt, melyet Memphisből küldözgettek neki teveháton.

Philótas a vadászatban lelte örömét; ha kivonult vadászni, titkárainak és szolgáinak egész hada kísérte. Különleges vadászhálókat csináltatott, olyan nagyokat, hogy kiterítve fél mérföldnyi hosszú területsávot borítottak be. Az üldözött gazellákat, vaddisznókat, oroszlánokat a kifeszített hálókba terelték, s ily módon egyszerre nagy zsákmányt ejtett el. A vadászatokat királyi fényűzéssel rendezett lakoma fejezte be, melyen hóban hűtött drága külföldi borokat szolgáltak fel. Alexandros asztala is megnövekedett, mert állandó kíséretének létszámát a mágusok, tolmácsok, földrajztudósok és egyéb szakemberek újabb hada meglehetősen felduzzasztotta. De a király továbbra is egyszerű ételeket szolgáltatott fel, és konyhafőnökeinek költségvetését a kiszabott határok között tartotta.

Olympias, aki szüntelen levelezésben állott fiával, egyik levelében heves szemrehányásokkal illette azért, amiért saját királyi jövedelmeinek korlátokat szab, ugyanakkor tisztjeit olyan gazdaggá teszi, hogy azok valóságos udvaronchadat tarthatnak maguknak. „Ha királyokká teszed őket, egy szép napon arra fogsz ébredni, hogy jómagadnak semmid sincsen" – figyelmeztette.

Alexandros nem sokat törődött anyja intelmeivel, de azért keményen megszidta azokat az altiszteket, akik külön felszerelés-tisztogató és lóápoló szolgákat tartottak maguknak.

– Ha egy katona képtelen sajátkezűleg ellátni a maga dolgát, megérdemli-e egyáltalán, hogy katonának nevezzék?

Amíg veteránjai városokban voltak elszállásolva, nemigen lehetett elválasztani őket a nagy szolgatömegtől. Az ilyen pihenő időszakokban a hadsereg felduzzadt, megszaporodott, akár a kövér legelőre kicsapott marhacsorda. Az asszonyok gyerekestül jelentek meg; a tolmácsok magukkal hozták koros apjukat, az útivezetők a testvéreiket, s ezekről mind gondoskodni kellett. Azonkívül az új perzsa munkatársak nagy létszámú segédszemélyzetet hurcoltak magukkal. Amikor Parthia és Hyrkania satrapái hivatalos látogatást tettek Alexandrosnál, hogy hódoljanak az új nagykirály előtt, a tanácsadók, titkárok, orvosok, lovászok, számvi-

vők, futárok egész serege kísérte őket, nem is beszélve asszonyaikról, akiknek szintén megvolt a maguk nagyszámú kísérete.

Ezek az ázsiaiak hosszú évszázadokon át úgy sereglettek össze a nagykirály személye körül, mint nyáj az itatóvályú körül. S így tettek most is, mert Alexandros félelmet és tiszteletet keltett bennük. Iskander sahnak és Isteni Küldöttnek nevezték, s ha Alexandros idejében meg nem akadályozta őket, arcra borultak, valahányszor elhaladt mellettük. Leborulásuk nem annyira a szolgai meghunyászkodás, mint inkább a tisztelet aktusa volt – annak az isteni hatalomnak szólt, amely most új uralkodójuk személyében öltött testet. Kurus emléke előtt és Ahura, a Nap Ura előtt hódoltak akkor, amikor arcra borulva fogadták az új nagykirályt. Philótas sokat élcelődött ezen a leboruláson, melyről nemigen lehetett őket leszoktatni.

Alexandros megpróbálta nevetségessé tenni közvetlen kísérete tagjainak azt a vágyát, hogy minél nagyobb szolgahaddal vegyék magukat körül. Talán azt akarják – kérdezte csípős gúnnyal –, hogy mindent mások végezzenek el helyettük, még a gondolkodást is? Ha másokra bízzák mindennapi munkájuk elvégzését, azt hiszik talán, hogy megőrzik testi-lelki frisseségüket és olyan jól fognak aludni, mint azelőtt? Az efféle intelmeknek azonban nem sok foganatjuk volt, márcsak azért sem, mert Alexandros környezetét éppúgy megnövelték a perzsa tanítók és mágusok, mint például Héphaistiónét. Héphaistión ugyanis, Alexandroshoz hasonlóan, szintén ápolta a perzsákkal való barátságot, meghívta őket asztalához, és igyekezett tanulni tőlük. Más parancsnokok viszont, például Philótas és Krateros, úgy viselkedtek, mint egy leigázott ország dölyfös makedón urai.*

* Fontos megemlíteni, hogy Alexandros nem vezetett be görög rendszert Ázsiában. Új impériumát legtalálóbb módon makedón–perzsa birodalomnak lehetne nevezni – egy olyan világállamnak, amely makedón vezetés alatt állott, de perzsa elveken épült fel. Ez valami egészen új volt a nap alatt.

Némelyik modern történeti mű azt a téves nézetet keltheti az olvasóban, hogy Alexandros görög mintára megszervezett államot alapított, s ezáltal a görög kultúrát kiterjesztette kelet felé. Ebben azonban csak igen kevés igazság van.

Alexandros még Miezában alaposan tanulmányozta a görög politikai rendszerek hibáit és jó oldalait, elolvasta Isokratés értekezéseit, és sok mindent hallhatott Philippos tanácskozásain. Később saját tapasztalatai is voltak, amikor részt vett a Korinthosban megtartott két konferencián, majd amikor a kisázsiai jón városokat megpróbálta a görög nemzeti gondolat alapján egyesíteni. Mindezek után végleg letett arról, hogy görög eszméket plántáljon át Ázsiába. Lysipposnak meg a többi görög művészeknek, akik elkísérték, nem a hellén művészet terjesztése volt a feladatuk; kizárólag pénzérmék tervezésével, drágakő-véséssel és Alexandros-portrék készítésével foglalkoztak. Aristandér, a jós, nem volt görög. Az új közigazgatásba kine-

A pompakedvelő, örökké nyugtalan Krateros folyton ingerkedett a filozófiához vonzódó Héphaistiónnal, és perzsaimádónak meg színészrajongónak csúfolta. Alexandros nem akart belavatkozni személyes jellegű civakodásukba.

– Héphaistión Alexandros barátja – jelentette ki –, Krateros pedig a király barátja. Mind a kettő hűséges.

De Philótasról nem mondott semmit.

Csak olyankor látta igazán a serege körül nyüzsgő ingyenélő tömeg hatalmasra duzzadt arányait, amikor hadoszlopaival meg akart indulni új területek felé. Megtehette volna, hogy katonáinak kiadja a parancsot: rázzák le magukról a hozzájuk tapadó mindenféle népséget. De ezt nem akarta. Inkább azt a gyakorlatot követte, hogy az útvonal mentén szervezett bázisokon hátrahagyott belőlük annyit, amennyit csak lehetett. Volt egy másik módszere is: ezredeit nehezen járható útszakaszokra irányította, hegyláncok nyaktörő hágóira hajtotta fel őket, és óriási kerülőket tétetett velük, hogy kifürkésszék, felderítsék az országot. De a hadsereg épp oly jól tudta, mint ő, hogy semmiféle katonai szükségszerűség nem indokolja ezeket a fárasztó meneteléseket.

Alexandros arra buzdította tisztjeit, hogy a vadászat legveszedelmesebb fajtáját űzzék. Az ázsiaiak is nagyon kedvelték ezt a rendkívül vakmerő sportot. Alexandros maga is gyakran leszállt lováról, hogy rövid dárdával oroszlánok után cserkésszen, ami korántsem tartozott a legártalmatlanabb mulatságok közé. Egy spártai túsz – aki még az előző nagykirályhoz jött követségbe – végignézte Alexandros egyik viaskodását, és ironikus mosollyal megjegyezte:

– Nehezen tudnám megmondani, hogy kettejük közül melyik a fejedelmibb ragadozó.

vezett görög tisztviselők zöme nem Hellasból, hanem az ázsiai városokból származott. Az egyiptomi Alexandria megtervezésében a király inkább Memphis vagy Sidón, mint Korinthos alaprajzát követte. Ekbatanában a hellén szövetségesek csapatait hazaküldte, vagy legalábbis megengedte, hogy visszatérjenek Görögországba. A híres alexandriai világítótorony mintájául Halikarnassos tornya szolgált, amely – úgy látszik – nagy hatást tett Alexandrosra.

De még mélyebb benyomást keltett benne a nagyszerű perzsa művészet. Mindabból, ami számára új és meglepő volt Ázsiában, állandóan küldözgetett haza egyes darabokat vagy gyűjteményeket Miezába, Pellába, Athénbe. Babylón meghódítása után mágusokat, Zarathustra-papokat, indiai árjákat – például kalynasokat – kért fel, hogy maradjanak a kíséretében. A perzsa és általában a nyugat-ázsiai kultúra jelentőségét csak napjainkban ismerték fel újra úgy, ahogyan Alexandros felismerte. Általános felfogás szerint Aristotelés nagy hatással volt Alexandrosra; de hogy Alexandros a maga felfedezéseivel mekkora hatást gyakorolt Aristotelésre és az egész hellén világra – azt mind ez ideig nem értékelték kellőképpen.

Krateros, akit valami lázbetegség gyötört, finomabb módon gúnyolta ki az oroszlánvadászat szenvedélyét. Felszólította Lysippost, hogy mintázzon meg sürgősen egy szoborcsoportot: legyen benne egy oroszlán, amint Alexandrosra támad, de Krateros leteríti.

– Öntsd az egészet bronzba, életnagyságban – unszolta a szobrászt –, és állítsd talapzatra, hadd mutassa azt a helyet, ahol Alexandros agyonverte az állatok királyát. (Ez Hyrkanában történt, a Kaspi-tenger partvidékén, amelynek erdőségeiben igen sok oroszlán, tigris és bölény élt. Ami pedig a szobrot illeti, régebben, az első csaták után ilyen emlékművet émeltek a makedónok elesett bajtársaik tiszteletére.)

– Nem – mondta Alexandros –, a szoborcsoportot hála-ajándékul a delphoii templomnak kell elküldeni.

Kraterosnak erre nem volt mit mondania. Egy más alkalommal az asztaltársaság beszélgetéséből arról értesült Alexandros, hogy Peukestast – aki szintén a perzsabarátok közé tartozott – vadászat közben megharapta egy vaddisznó, és meglehetősen súlyos sebet ejtett rajta. Alexandros tüstént éles hangú levelet diktált Peukestasnak; szemére vetette, hogy balesetéről nem értesítette királyát, s egyben jó tanácsot is adott neki: kezelje sebét a helleborus növény (hunyor) főzetével.

Megdöbbenéssel vette észre, hogy lassanként egyre kevésbé ismeri tisztjeinek személyes jellegű problémáit. A közvetlen alatta szolgáló ezredek kivételével a makedón egységek most már elszórtan helyezkedtek el az összeköttetési vonalak mentén, oly nagy területen, amely a hatszázötvenezer négyzetmérföldet is meghaladta. Még az új futárrendszer és a kitűnő birodalmi utak – például a Királyi Út – ellenére is majdnem két hónapig tartott, mire egy levél a messze előretolt főhadiszállásról eljutott az egyiptomi Alexandriába. A törzskari tisztek jó része messzire szakadt egymástól, és a különböző bázisokon állomásozott: Tyrosban, Babylónban, Ekbatanában, Rhagában stb. Alexandros futárposta révén igyekezett kapcsolatban maradni velük. De a nagy távolság miatt a tengerparti vidékekkel már lehetetlen volt az állandó összeköttetés. Aktív csapatait pedig egyre keletebbre vonta magával.

Ily módon a felelősség egész súlya egyetlen ember vállára nehezedett. Már maga az ellátás és utánpótlás megszervezése is roppant nehéz és bonyolult feladat volt; hogy sikeresen megbirkózzék vele, pontosan számba kellett vennie a terméshozamokat, a takarmányozási és legeltetési viszonyokat, mégpedig nemcsak a mögöttes területeken, hanem a felvonulási körzetekben is. S most mindezekhez a nehéz problémákhoz még hozzájárultak azok a bajok, melyek e hatalmas tartományok kettős kormányzásából fakadtak. Amióta makedón tiszteket nevezett ki a per-

zsa satrapák mellé, hogy közösen intézzék az ügyeket, alig győzte elsimítani a szükségszerűen felmerült konfliktusokat. Philótas például egyenesen katasztrofálisnak tartotta azt az elvet, hogy a mögöttes területeken a polgári hatóságoknak ugyanakkora hatalmuk legyen, mint a katonai parancsnokságoknak. Mint a makedón rohamlovasság parancsnoka, kereken kijelentette, hogy nem hajlandó holmi polgári kormányzóval együttműködni a kereskedelmi karaván biztosító védelmében.

– Hát urak vagyunk-e itt, vagy szolgák? – fakadt ki mérgesen bizalmas emberei előtt.

Alexandros azonban hajthatatlannak mutatkozott ezen a téren, és nem tűrte a polgári hatóságok semmibevevését. Nem restellte a fáradságot, és igyekezett megmagyarázni tisztjeinek, hogy nem hódításról, hanem a nagykirályok világállamának újjáépítéséről van szó. Amikor Dareiost eltemették Persepolisban, maga adott részletes utasításokat a gyászpompára vonatkozóan. Dareios kiskorú fiait magánál tartotta, nagyanyjukkal közösen ellenőrizte neveltetésüket, és gondja volt arra, hogy a fiúk a görög nyelvben és a katonai ismeretekben is jártasságot szerezzenek.

Az új bázis-táborokból befutó napi jelentések és kérések tömegének puszta átolvasása is órákat vett igénybe, de Alexandros igyekezett mindent elolvasni, még ha az éjszakai pihenés óráit kellett is megrövidítenie. Egy alkalommal valamelyik jelentésben azt olvasta, hogy egy Aigaiból való koros veteránt, név szerint Eurylochost, meggyengült egészségi állapota miatt el kell bocsátani a hadsereg kötelékéből és haza kell küldeni. Alexandros részletesebb jelentést kért az ügyről. Ekkor kiderült, hogy Eurylochos korántsem látszik alkalmatlannak katonai szolgálatra, de mindenáron haza akar menni. Alexandros magához hívatta, hogy kikérdezze.

Eurylochos elismerte, hogy egészségi állapotára nem panaszkodhat, elég jó erőben érzi magát. Hát akkor miért kérte, hogy nyilvánítsák katonai szolgálatra alkalmatlannak? Azért – vallotta be a veterán –, mert van valakije, egy Telesippé nevű lány, akit otthagyott az egyik kikötővárosban.

– Otthagytad? Hát nincs családja?

– Nincs annak senkije. Szabad prostituált. Aztán most szeretne hazamenni velem.

Alexandros ezeket a szavakat írta az ügyiratra: *„Ha az a bizonyos Telesippé nevű lány szabad elhatározásából, önként kíván Eurylochos veteránnal menni, akkor mind a ketten visszatérhetnek Makedoniába. Ellenkező esetben a veterán továbbra is katonai szolgálatban marad."*

Csak Héphaistión, Peukestas és a hozzájuk hasonló gondolkodású tisztek rokonszenveztek Alexandrosnak azzal a törekvésével, hogy az ázsiaiak asszonyait nem szabad alacsonyabbrendűeknek tartani a makedónok feleségeinél. A makedónok magától értetődőnek tartották a nőkre vonatkozó íratlan görög kódexet – a feleségek otthonuk zárt falai között élnek és szorgosan végzik házimunkájukat, míg ellenben a prostituáltak osztályába tartozó nők szabad társai azoknak a férfiaknak, akik kívánják társaságukat. Itt, a meghódított földön azonban csak az alacsony rendű rabszolgaosztályhoz tartozó nőkkel léphettek szexuális kapcsolatba. A többi nő – noha szabadabban mozgott, mint Hellas asszonyai – tabu volt a számukra. A makedónoknak úgy kellett rájuk tekinteniük, ahogyan tisztes hitvesekre és hajadonokra illik; a női méltóságukban megsértett asszonyok panaszt emelhettek a tolakodó bizalmassággal viselkedő katonák ellen, s még akkor is elégtételt kaptak, ha tisztekről volt szó.

Alexandros hajthatatlan volt ebben a tekintetben. Ha makedónjai békességgel együtt akarnak élni az ázsiaiakkal, akkor asszonyaikat is tisztelniük kell; a nők helyzete semmi esetre sem lehet kedvezőtlenebb, mint a hódítás előtt.

Alexandrost most sokkal jobban igénybe vette a kormányzás munkája, mint a hadjáratok idején. Rengeteget dolgozott, és jóval kevesebbet aludt, mint régebben. Felvette azt a szokást, hogy bizalmas munkatársaival hajnalig borozgatott, és akkor sem feküdt le, hanem megvárta a napkeltekor bemutatott áldozat idejét, és csak a reggelit követő tanácskozás után tért pihenőre. Ha túlságosan ki volt merülve, néha harminchat órát is aludt egyhuzamban. Ebben az időben már meglehetősen sokat ivott, s lefekvés előtt gyakran forró fürdőt vett. Minthogy a napi teendőket, a folyó ügyeket semmi szín alatt sem akarta elodázni, hanem mindent gyorsan el akart intézni, önmagát is hajszolta, és mások iránt is egyre türelmetlenebb lett. Megkövetelte, hogy az élőszóban megtett jelentéseket gyorsan hadarják el; maga is rendkívül gyorsan intézkedett, s a legcsekélyebb ellenvélemény is felingerelte. *„A körülötte levők megszokták, hogy csak olyat mondjanak neki, ami tetszésére volt, mert az ellenkezés haragra gerjesztette volna. Nem mintha inyére lett volna a hízelgés, de azért leginkább azt szerette hallani, hogy dicsérik tetteit; azok pedig, akiknek kötelességük lett volna hangot adni az őszinte bírálatnak, gyakran hallgattak, s hallgatásukkal csak ártottak neki."*

Akkoriban Alexandros már nagyon kezdte megérezni, hogy nincs mellette Parmenión, s hogy a régi vezérkar szétforgácsolódott. Héphais-

tión nem volt több tehetséges és ügyes alkirálynál – a perzsák *vazir*nak nevezték –, a vonzó egyéniségű Krateros pedig remek hadosztályparancsnoknak bizonyult, de ennél többet nem lehetett várni tőle. Ilyen tisztek bizony nem pótolhatták a Philippos iskolájában nevelkedett régi vezérkart, amely oly simán és zökkenések nélkül vitte a hadsereget Tyrosig. De hát Alexandros új kormányzási koncepciójában nem volt helye ilyen katonai vezérkarnak.

Sokféle történet keringett Philótas kivégzéséről. Úgy látszik, Philótas még valahol Damaskosban felszedett magának egy pydnai származású, Antigoné nevű prostituáltat, aki a memphisi tartózkodás idején és azután is sokat fecsegett nyilvánosság előtt a szeretőjéről. Philótas többek között állítólag azt mondta neki, hogy a makedón fegyverek győzelmét az apja meg ő maga vívta ki, nem pedig a zöldfülű, tapasztalatlan Alexandros. A királynak fülébe juthatott a dolog, mert magához hívatta és kikérdezte Antigonét, de aztán látszólag nem törődött tovább a mendemondákkal.

Nem fér hozzá kétség, hogy Philótas fegyelmezetlen és kihívó módon viselkedett, éppen olyan bőkezűen osztogatta a pénzt meg az ajándékdíszruhákat, mint maga Alexandros, és ostoba módon éppen személyes jellegű ügyekben szegült ellene fővezérének. A Barátok elit csapatainak vezetője lévén, majdnem akkora tekintélyt élvezett, mint maga a király.

Úgy látszik, Alexandrost az a kósza híresztelés lobbantotta éktelen haragra, amely az egyik tiszt környezetéhez tartozó fiatal suhanctól indult ki. Ez a fiú valami olyasmit hallott vagy vélt hallani, hogy merénylet készül a király ellen, s azt állította, miszerint ő tüstént jelentette a dolgot Philótasnak. Az utóbbi azonban egyetlen szót sem szólt erről Alexandrosnak. Amikor emiatt a kötelességmulasztás vádját emelték ellene, azzal védekezett, hogy az összeesküvésről szóló híresztelést üres fecsegésnek tartotta.

Alexandros vad dühre gerjedt, és féktelen indulatában megparancsolta az *agéma* katonáinak, hogy dárdáikkal öljék meg Philótast. Közvetlen ezután három tisztet lóhalálában Ekbatanába menesztett azzal a paranccsal, hogy Parmeniónt parancsnoki tisztségéből váltsák le és öljék meg minden kihallgatás vagy hadbírósági tárgyalás nélkül. A parancsot végrehajtották. Arrianos véleménye szerint Philótas lemészárlása után Alexandros kétségkívül nem merte Parmeniónt meghagyni a kincstár és a csapatok főparancsnokának azon a fontos bázison. Parmenión többi fia csatákban esett el.

Alexandros maga – úgy látszik – semmiféle magyarázatot nem adott arra vonatkozólag, miért tette el az útból ilyen könyörtelenül egykori

vezérkari főnökét és a Barátok főkapitányát. Hirtelen dührohamában cselekedett, de indulatainak kitörését hosszú ideig tartó töprengések érlelték meg. Tette páni félelmet keltett a tisztek között.

Az ekbatanai bázis parancsnokságának fontos posztját két tiszt között osztotta meg, és a Barátokból is két ezredet szervezett – az egyiknek Héphaistión lett a vezetője, a másiknak pedig Kleitos, a Fekete, aki időközben felépült betegségéből. Bizonyos volt benne, hogy ez a két vakmerő férfi és derék katona vakon fogja teljesíteni minden parancsát, mert csak egy akaratot ismernek – az övét.

De még ennyivel sem elégedett meg, hanem még egy lovas ezredet szervezett. Ezt ázsiai mintára könnyű dárdák nyalábjaival szerelte fel a nehézkes makedón lándzsák helyett. Az önként visszamaradt thessaliaiak alkották ennek az ázsiai könnyű lovasságnak a magvát, de perzsa tisztek is voltak köztük. Ezzel az intézkedésével jelentősen megnyirbálta a katonai tanácsot, amely azelőtt kizárólag a Barátok tisztjeiből és egyéb nemesekből állott. A feudális jellegű makedón hadsereg ily módon észrevétlenül egy szövetséges katonai megszállás rendőrségévé alakult át, amely csak egyetlen személy, a nagykirály parancsainak engedelmeskedett.

Ugyanakkor minden egyes katona is egyedül tőle, Alexandrostól függött. Hiszen ő volt most már az egyetlen vezér, aki képes arra, hogy visszavezesse őket az ismerős tájak biztos talajára.

Mégis megesett, hogy a makedón sereg, vagy legalábbis az Alexandrosszal előrenyomuló hadoszlop eltévedt, beleveszett az ismeretlenségbe. Sajátságos körülmények között történt ez az eltévedés. A sereg csak annyit tudott, hogy a föld színén jár még, de hogy annak melyik pontján – azt többé senki sem tudta megmondani. A hadsereg egyszerűen lemasírozott a térképről – mármint a görög térképről, mert csak ilyen állott a parancsnokság rendelkezésére.

Pedig a földmérők Baitón és Diognétés irányításával gondosan feljegyezték a napi menetek hosszát és irányát, még akkor is, amikor Alexandros a sivatagon át száguldott a menekülő Dareios nyomában. Nagyon jól tudtak tájékozódni. Valószínűleg a *gnómón* nevű asztronómiai eszközt használták – egy pontosan függőlegesen álló pálcát vagy oszlopocskát, mely árnyékát vízszintes síkra (homokfelületre vagy márványlapra) vetítette. Az árnyék csúcsát félóránként megjelölték, s így meg tudták állapítani, melyik a legrövidebb árnyék – arra volt dél.

Kezdetleges számításaik valószínűleg sokkal pontosabbak lettek később, amikor már ügyes egyiptomi és chaldeus csillagászok is elkísérték

a hadsereget. Ezek a keleti asztronómusok táblázatokba foglalták a csillagok járását, és aránylag igen pontosan meg tudták határozni valamely pont földrajzi szélességét. Ennélfogva a makedón földmérők most már meg tudták állapítani, hogy milyen messze és milyen irányban van tőlük Persepolis, vagy Ekbatana, vagy a Kék Hegység, amely az ősi Rhaga városa fölött tornyosul a fellegekbe.

Ám a görög világtérkép utolsó megbízható határköveit már Babylónnál és a Két Folyónál – a Tigrisnél meg az Euphratésnél – maguk mögött hagyták. Ott volt az Oikumené keleti határa, melyet Aristotelés és a többi görög már csak hallomásból ismert. A makedónok már egyszerűen képtelenek voltak kiszámítani, hogy milyen földrajzi helyzetben vannak az olyan rég ismert pontokhoz viszonyítva, amilyen Tyros, a Hermon-hegy, vagy a Nílus deltája; és ezen a bajukon a perzsa tudósok sem tudtak segíteni. A Dareios utáni vad hajszában sem idejük, sem alkalmuk nem volt arra, hogy földrajzi helyzetük megállapításával törődjenek.

Csak a szerencsétlen nagykirály tetemének megtalálása után néztek körül alaposabban, hogy megállapítsák, hol is vannak voltaképpen. Kiderült, hogy a kelet-nyugat irányú nagy karavánutat fogták közre, amelyet egy-egy napi járóföld távolságban falvak szegélyeznek. Északra a már ismert hegységfal húzódott, melynek legmagasabb része a Kék Hegység – úgy gondolták, ugyanezt a falat látták ők már Ekbatanából is, s ezt hagyták maguk mögött a Kilikiai Kapuknál, amikor először csöppentek bele a vörös síkság pokoli melegébe. A Kilikiai Kapuknál persze még Tauros a neve ennek a hegyláncnak – mondták a makedónok –, s ők most a Tauros túlsó oldalán tartózkodnak. A perzsák azonban sohasem hallották ezt a nevet. A valóság az volt, hogy a makedónok jó nagyot tévedtek, bár tévedésüket meg lehet érteni.

Azonkívül nem messze tőlük egy kellemesen hűvös, fákkal benőtt, szakadékos partú folyómeder kanyargott. (Valószínűleg annál a folyónál voltak, amely a mostani Chash Giran nevű falu mellett folyik, nem pedig Damaghannál, a régi *Hekatonpylai*nál, vagyis a Száz Kapunál, ahogyan ők gondolták.) A lakosok azzal biztatták őket, hogy ha bekanyarodnak abba a szakadékos folyómederbe, észak felé haladva átvágnak a hegyláncon, és kijutnak annak a nagy beltengernek a partjára, amely észak felé húzódik, de senki sem tudja, milyen messzire terjed. Azt is hozzátették, hogy körülbelül négy nap alatt elérhetik azt a tengerpartot.

Alexandros természetesen tüstént letért a karavánútról, hogy kikémlelje az ismeretlen tengert. Nagy fenyveseken haladtak keresztül, ahol

a magaslatokon összecsődült vad törzsek döbbent ámulattal nézték az alattuk menetelő sereget; végül kijutottak egy hűvös levegőjű partra, mely beláthatatlan, szürkés víztükröt szegélyezett. Ittak a vízből, és úgy találták, hogy nem sós, mint a tengervíz; ugyanis sok édesvizű folyó ömlik beléje. Rengeteg vízimadarat láttak mindenfelé, de csak néhány halászbárka ringott az ismeretlen vízen.

A Káspi-tenger déli partján álltak, de ők mit sem tudtak erről. A környék halásznépe Ghilannak vagy Parthnak, vagy Madarak Tengerének nevezte ezt a tavat vagy tengert. A makedónok ettől nem lettek okosabbak. Szelíd hullámverés hömpölygött a termékeny fekete humusszal fedett part mentén, és annyi bizonyosnak látszott, hogy a tenger nagy területet foglal el. A görög térképek szakértői meg a földmérők között parázs vita kerekedett.

A térképolvasók a világmappára hivatkoztak, amelyen egy keleti irányban húzódó tenger-sorozatnak fokozatosan kisebbedő szemei voltak ábrázolva: a nagy Földközi-tenger, a nála kisebb Pontos Euxeinos, végül a még kisebb Kimmériai-tenger (a mai Azovi-tenger vagy öböl). Az utóbbit gyakran a legendás Büdös Tengerrel azonosították, amelynek poshadt vizeiben és sós rétegeiben kígyók iszonyú tömege tenyészik. Ebbe ömlik a Tanais folyó (a mai Don); körülötte és mögötte terülnek el a kimmériai sztyeppek, ahol az amazonok kószálnak, egészen fel a Sötétség Földje (a mai Oroszország) határáig. A térképen valóban ez volt a legszélső és legutolsó tenger, azon túl már csak valami tóféle bizonytalan körvonalai látszottak. A térképolvasók mindezek alapján arra következtettek, hogy a sereg átkelt a Kaukázuson, s most a Büdös Tenger szélén áll, úgyhogy a Tanais folyó torkolata sem lehet messze. Csupán az a körülmény ejtette őket zavarba, hogy a tengernek édes a vize, meg aztán vízi kígyókat sem lehetett látni benne. Ez némi fejtörést okozott nekik.

A földmérők meg a perzsák nem értettek egyet a térképolvasók véleményével. Szerintük a hadsereg a Tauroson, „a föld rekeszizmán" kelt át, és most annak a félig-meddig mitikus keleti tengernek a partjához érkezett, amely északon a mindent körülfolyó, mindent körülölelő Ókeanosba nyílik.

Úgy látszik, Alexandros kezdetben a térképolvasók véleményét osztotta, de csakhamar arra a meggyőződésre jutott, hogy a földmérőknek van igazuk. Ha azonban így áll a dolog – tűnődött –, akkor a sereg sokkal keletebbre jutott el, mint gondolta; következésképpen az Oikumené nagyobb távolságra terjed ki napkelet felé, mint ahogyan azt Aristotelés és általában a hellén világ feltételezte.

Ez a következtetés erősen foglalkoztatta elméjét, a sereg pedig aggódni és nyugtalankodni kezdett. A katonák még odahaza sokat hallottak arról, hogy Prométheust, a Titánt, a Kaukázus egyik magas szirtjéhez láncoltatta Zeus; hogy még a vakmerő Argonauták is visszafordultak arról a vidékről, pedig velük volt Héraklés, a rettenhetetlen hérosz, és Médeia, a varázslónő is segítette őket bűvös mesterkedéseivel. Igen, még a legbutább thrák lóápoló is tudta, hogy az Argonauták gyorsan ellopták az aranygyapjút, aztán sürgősen elinaltak és a Tanais folyón menekültek felfelé gyors hajóikon. Ha tehát a makedón sereg valóban maga mögött hagyta a Kaukázust, s ha most tényleg egy ismeretlen keleti tenger partjainál áll – nos, akkor okvetlenül a *világ széle* felé közeledik, amelyen túl örök sötétség honol, vagy ellenséges érzületű szellemek démoni világa rejlik. Talán ott élnek az amazonok.

Aristandér, a jós, nem foglalt állást a vitában, mert nem merte a tekintélyét kockára tenni. Nearchos és a többi hajózási szakember arra a körülményre hívta fel a figyelmet, hogy az idegen tengeren csak kis halászbárkákat láttak eddig, s azok is csak a partok közelében kószálnak.

Ptolemaios kijelentette, hogy eddig még minden ellenséges sereget legyőztek, miért félnének hát az amazonoktól? Azok a tisztek, akik még most sem váltak meg görög olvasmányaiktól, felolvasták az Argonauták kalandos vállalkozásainak történetét, és azt bizonygatták, hogy ez a sötét tenger mennyire hasonlít a világ szélét jellemző tájakhoz: *„Körös-körül fák árnyékolják, örökös a csend, csak a hullámokat készteti szüntelen nyögésre az Acherón folyam fölött zúgó szél, s az a folyam egy keleti tengerbe ömlik."*

Nem sokkal később egy városra bukkantak. Egyszerű emberek lakták, és kecses formájú vörös agyagedények meg vékony aranylemezből kalapált csészék készítésével foglalkoztak. Még sohasem láttak hadsereget. Ezt a várost a makedónok Zadrakartának nevezték (azonos a mai Aszterabaddal vagy Gurgannal), és csodálatba ejtette őket, hogy milyen termékeny földű a táj, mely szelíd lejtéssel ereszkedik alá a végtelen fűmezők között kanyargó folyóig. A lakosság nem foglalkozott szőlőtermesztéssel, de a makedón parasztkatonák megállapították, hogy ezen a talajon pompás szőlőt lehetne nevelni.

El-elkószáltak jobbra-balra, hogy szemügyre vegyék a végtelen rónaságot, és kedvtelve nézegették a magasra nőtt, buja fűtengert, mely a szél irányától függően változtatta színét. De azért Makedonia szűk völgyeihez szokott szemük furcsának, szinte természetellenesnek látta ezeket a roppant kiterjedésű füves síkságokat. Az egyik ilyen kirándulás alatt történt, hogy nomád barbárok elloptak tőlük egy lovat, s őrzőivel

együtt magukkal hurcolták. Kis híja, hogy emiatt rájuk nem zúdult az egész makedón hadsereg. Az ellopott ló ugyanis Bukephalos volt.

Alexandros mindenfelé hírnököket küldött szét a sztyeppen, és kihirdette, hogy amennyiben nem kerül meg a fekete mén, felgyújtja a nomádok sátrait. Bukephalost sürgősen visszahozták, és a béke helyreállt. De azért Alexandros, okulva az esetből, lovas őrcsapatokat állított fel a folyó mentén, hogy a nomádok esetleges portyázó kísérleteit eleve meghiúsítsa. (A Zadrakarta felőli hegygerincen épült későbbi falat sokáig Alexandros-falnak nevezték a helybeli lakosok, bár manapság a türkmén törzsek Vörös Kígyó néven emlegetik, mert vöröses színű kövekből épült, és tekervényesen kanyarog a türkmén sztyepptől délre emelkedő magaslatokon. Érdekes, hogy egy másik fal, amelyet mások építettek a Kaspi-tenger túlsó oldalán, közel Derbent városához, szintén az ő nevét viseli – a hagyomány szerint azért emeltette, hogy távol tartsa Góg és Magóg pusztító törzseit.)

Mialatt Alexandros pihentette embereit, információkat szerzett be a még keletebbre fekvő területekről. És amit megtudott, az meglehetősen felizgatta.

Arrafelé az emberek mit sem tudtak a világ nyugati feléről, a Földközi-tengernek még a hírét sem hallották. (A makedónokat *junnani* néven emlegették.) Még keletebbre – mondották – az askenazik laknak, a lótenyésztő nagy skytha törzsek, s arrafelé terülnek el azok a pompás legelők, amelyeken a híres nisaiai lófajta tenyészik.

Ha Alexandros tovább megy kelet felé – magyarázták a perzsa tudósok – el fogja érni azt az útvonalat, amelyen az ősi árják vonultak, miután elhagyták a Nap Országát, Kurus földjét. Ha még tovább megy keleti irányban, eljut a Paradicsomból eredő két ikerfolyóhoz – a Homok Folyójához meg a Tenger Folyójához. S ugyanúgy, ahogyan a Tigris és az Euphratés elérése után hegyláncot pillantott meg, e két folyón túl is – ha ugyan el bír jutni odáig – hegyvonulat fog emelkedni előtte. De roppant magas hegyek azok, a világ legmagasabb csúcsai, amelyeknek felsőbb régióiban nem nőnek fák, nem élnek madarak. A Zadrakarta körül emelkedő hegyek vakondtúrások azokhoz képest.

Azok a Parapanisades-hegyek.

A makedón sereg hamarosan elindult e cél felé, mely valahol messze, a horizonton túli végtelenben rejlett. Pedig a stratégiai megfontolás, a józan gondolkodás és az óvatosság azt követelte volna Alexandrostól, hogy térjen vissza Ekbatanába, és teljes erővel lásson hozzá óriási birodalma megszervezéséhez. De ő másként döntött. A görög térkép-

olvasók félretették immár használhatatlan mappáikat, és a tudósok kénytelen-kelletlen megszokták azt a gondolatot, hogy teljesen ismeretlen tájakon kell tájékozódniuk. Most már a perzsa tisztekre sem számíthattak, mert azoknak csak ködös fogalmaik voltak arról, milyen vidékek terülnek el Zadrakartán túl.

Gyorsfutárok száguldtak vissza Rhagába és az ekbatani bázisra azzal a paranccsal, hogy azonnal küldjenek csapaterősítéseket, mert Alexandros elindul keletre, a világ pereme felé. Az emberek suttogni kezdtek, és egy tébolyult elme rögeszméjének tartották királyuk elhatározását.

Ezek az egyszerű és műveletlen közkatonák sok mindent megértettek, amit a filozófusok iskoláiban sohasem tanított senki. Most úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a további előnyomulást nem indokolja semmi. Úgy érezték, hogy Alexandros kényszerítő erejű nyomást érez a lelkében, és nincs az a hadvezér, aki ezzel meg tudna birkózni, ha egyszer elhatalmasodott rajta – egy rögeszme megszállottja lett, az őzi-hajtja előre, tovább, mindig csak kelet felé. Itt már nincsenek határok; nem úgy van itt, mint Görögországban, ahol az ember látja, hol végződik egy ország, és hol kezdődik egy másik ország. A karavánút mindig csak keleti irányban folytatódik, legfeljebb erre-arra kanyarog a csupasz vörös hegyek között, amelyeket ők Tauros hegységnek neveznek. És mindig följebb vezet, olyan meredek hágókra, hogy egy teljes napi menetelés után is úgy tűnik, mintha a sereg jóformán semmit sem haladt volna előre. A katonák most már nem azért néztek körül, hogy ismerős földrajzi formákat fedezzenek fel – erről rég lemondtak –, hanem azért, hogy legalább valami olyan jelet lássanak, amely akár csak némileg is az otthoni meghitt tájakra emlékeztethetné őket – egy elhagyott szentélyt vagy egy viruló borostyán felfutó indáit. Keservesen vergődtek előre a dermesztően hideg szélben, s közben vezérükre gondoltak, aki valahol ott halad elöl, s ki tudja milyen cél felé törekszik. A hideg mélyebben mart a húsukba, mint az égei tájak téli zimankója.

– Alexandros több Alexandriát is akar építeni – újságolták a futárok.

A gyűjtők különös növényeket szedtek össze, melyeket a király parancsára a tengerpartra kellett szállítani – ilyen volt például a *terebinthos* (terpentinfa), amelyből illatos nedv folyt ki, ha bemetszették a kérgét, vagy a *silphion* (mézgafa), melynek gyantája még erősebb illatot árasztott. Ezekből a nedvekből – mondták az orvosok – gyógyító balzsamokat lehet készíteni. Furcsa kőlapokat is találtak, melyek igen törékenyek és olyan vékonyak voltak, hogy keresztül lehetett látni rajtuk. Meg kecskéket hoztak, melyeknek olyan volt a szőre, akár a selyem.

– Mit csinál Alexandros? – kérdezgették a karaván ut mentén hagyott őrök, amikor a futárok visszafelé nyargaltak, hogy parancsokat, üzeneteket, leveleket vigyenek nyugatra.

Hogy mit csinál? Amikor enni akar, arany keveretve heveredik. Sisakjának tollait két fehér madárszárnnyal cserélte fel, amelyek sas szárnyaira hasonlítanak. Gazdagon megajándékozott egy kóbor törzset, csak azért, mert az a törzs hajdanában egyszer támogatott egy régi nagykirályt, akinek Kurus volt a neve. Amikor pedig egyedül van a sátrában, tömjént szokott égetni.

S miközben a sereg egyre feljebb kapaszkodott a gigantikus rámpán a Föld Teteje felé – így nevezték el a katonák azokat a magaslatokat –, zavarok kezdtek mutatkozni az ellátásban, mert télen* nemigen találni arrafelé élelmet. A szűkös árpa- és kecskesajt-készleteket öszvérhússal és silphionnal kellett kiegészíteni, mert más nem volt. Ekkor éhezett először a sereg. (A mai Afganisztán területén jártak, közel az északi határhoz.)

Esténként sziklák mögé húzódtak az örökösen dudáló szél dühe elől, tamariszkusz-fákból máglyákat raktak, és a tűz mellett kuporogva vigasztalanul bámulták a meztelen hegycsúcsok fölött vándorló holdvilágot. Talán a Fenevadak Úrnője hajtja kocsiját az áttetsző, felhőtlen égbolton... Por és szárított trágya foszlányai kavarogtak a szélben, mintha démonok járnának vad táncot körülöttük. Sehogyan sem tetszett nekik ez az egész. Embereket nem láttak sehol. A városok és az emberek, a marhák és a kutyák elbújtak valahová, talán a Föld Tetejének gyomrában rejtőzködnek. Néha fények villantak meg az éjszakában, mintha szellemek incselkednének; de ha a titokzatos fáklyák irányában rohantak, mindig belekeveredtek az ismeretlen szakadékok labirintusába.

Baljós előjelek is mutatkoztak. Kraterosnak a combjába fúródott egy dárda, miközben gyalogosan üldözőbe vett egy óriás gyíkot. Néhány szemtanú megesküdött rá, hogy a gyík valóságos sárkány volt, és alighanem a Fenevadak Úrnőjének szolgája lehetett, mert Krateros megsebesülése után hirtelen eltűnt egy sziklafal függőleges falában. A katonák rosszkedvűen dünnyögtek a hír hallatára, mert Kraterost nagyon kedvelték.

Észrevétlenül úgy alakult a helyzet, hogy Alexandros egyre gyakrabban az energikus Krateros révén érintkezett a veteránokkal, mivel ő maga most már ritkábban kereste fel őket. És az idősebb katonák töb-

* I. e. 330–329 tele volt az.

bek között azért is szerették Kraterost, mert az ragaszkodott a makedón szokásokhoz, és nem óhajtott ázsiaiakkal közösködni. Héphaistión ellenben nagy előszeretettel alkalmazkodott az iráni szokásokhoz, és minden alkalmat megragadott arra, hogy perzsául beszélhessen. Őt meg az egyre növekvő ázsiai elemekkel való kapcsolat eszközéül használta fel Alexandros.

Ennek az lett a természetes következménye, hogy a csillogni vágyó, ambíciózus Kratéros ellenséges szemmel nézett a békés természetű Héphaistiónra. Egyiknek is, másiknak is megvoltak a maga pártfogoltjai, s ezek között szükségszerűen éles súrlódások támadtak, valahányszor a táborozás vagy a takarmányszerzés gyakorlati feladatait kellett megoldani. Ráadásul az irániak közül sokan nem voltak hajlandók halott állat húsát enni, viszont a makedónok nemigen találtak egyéb ennivalót, mint birka- és bárányhúst, amit a silphion orvosságnövény csípős ízű gyökereivel fogyasztottak el. Valahányszor a készletek kimerülőfélben voltak, az ellenséges indulatok parazsa is lángra lobbant, és egyszer az is megesett, hogy a Barátok két főkapitánya – mármint Krateros és Héphaistión – nyilvánosság előtt csúnyán összeveregedett. Alexandros a helyszínre sietett, Héphaistiónt alapos fejmosásban részesítette, Kraterost pedig félrevonta, a lelkére beszélt, aztán mindkettőjüknek megparancsolta, hogy béküljenek ki és öleljék meg egymást.

– Ammon-Re istenségre esküszöm – mondta nekik –, hogyha még egyszer civakodni fogtok a phalanx-katonák előtt, mind a kettőtöket kivégeztetlek.

Majd óvatosan hozzátette:

– Vagy legalábbis azt, aki a marakodást kezdte.

Attól fogva a két parancsnok gondosan ügyelt arra, hogy udvariasan beszéljen a másikkal. A dolog hamarosan feledésbe is merült, mert tisztek és katonák sokkal fontosabb ügyekkel voltak elfoglalva – megkezdődtek a támadások.

A támadások olyan hevesek voltak, mint a Föld Tetején fújó vad szelek – ilyesmit még sohasem tapasztaltak a makedónok, amikor nyugaton harcoltak. Lovas harcosok bukkantak elő hirtelen a vízmosásos szakadékokból, és eltűnésük éppen olyan gyors és váratlan volt, mint a megjelenésük. Az útvonal mentén felállított őrszemeket az éjszaka leple alatt megközelítették, és megölték. De ha a makedón ezredek benyomultak a hegyek közé, hogy megtorolják az orvtámadásokat, sohasem találtak semmit – sem ellenséget, sem marhacsordát, sem juhnyájat. Csak a talajba vésődött nyomok árulták el, hogy ott nemrég embe-

rek és állatok jártak. A katonáknak olyan érzésük támadt, hogy maguk a hegyek fogtak fegyvert a hódítók ellen.

Most fordult elő első ízben, hogy a föld népe szembeszállt velük. Az itt lakó törzsek ellenálltak, nem akartak meghódolni előttük. Ezek az árja hegyinépek éppúgy nem tűrték a katonai uralom igáját, mint maguk a makedónok. Gyűlölték az Európából jött idegen és hitetlen betolakodókat. Baitón és Diognétés számításai szerint a makedón sereg akkor már majdnem ezer mérföldre volt Rhagától, a perzsa közigazgatási apparátus legszélső nagyvárososától.

Alexandros nagy rábeszélő és meggyőző képességének most semmi hasznát nem vehette, mert ezeket a törzseket nem lehetett megbeszélésre összehívni. Másrészt két satrapa – azok közül, akik Dareiost eltették láb alól – ide menekült, saját tartományába, s még Alexandros megérkezése előtt hozzálátott az ellenállás megszervezéséhez. Az egyiket véletlenül sikerült elfogni egy faluban, és amikor Alexandros keresztülhajtott azon a falun, megállt, hogy kikérdezze a foglyot. Feltette neki a kérdést: miért gyilkolta meg a nagykirályt, Kurus ivadékát, saját vérrokonát?

– Nem egyedül én voltam a gyilkosa – felelte a satrapa.

Alexandros némi tétovázás után megparancsolta, hogy a foglyot vetkőztessék le és fajármot kötözzenek a vállára. A satrapának így kellett elvonulnia a sereg előtt, majd megkorbácsolták. De csak később ölték meg, amikor az egyik makedón tisztet az ellenség elevenen megnyúzta.

A sereg közben elért egy sebes sodrú, sáros-zavaros vízű folyóhoz, melyet az útivezetők Madarak Folyójának neveztek, és azt állították róla, hogy északi irányban folyik, a Városok Anyja (Merv) felé. A rohanó áradaton túl húzódott a Föld Tetejének központi része. Még a víz partján is magas hó borította a földet. A hóban emberek, lovak, szarvasmarhák cikcakkos és egymást keresztező ösvényeket tapostak, de egyetlen élőlényt sem lehetett felfedezni semerre.

Itt visszafordult Alexandros. Nem mert átkelni a zuhogó vízű folyón, hogy hadoszlopait bevezesse a túlsó parton folytatódó szurdokokba; az állandó támadások miatt ezt túlságosan kockázatosnak tartotta. Ehelyett majdnem pontosan keleti irányba fordult, úgyhogy a sereg majdnem a saját nyomaiban haladt visszafelé. Ily módon elkerülte a vastag téli hótakaróval fedett legmagasabb hegygerinceket.

Eleinte talán csak az volt a szándéka, hogy majd délebbre olyan vidéket keres, ahol a sereg elláthatja magát élelemmel. A lovak is siralmas állapotban voltak, nem volt mivel etetni őket, úgyhogy a legyengült állatok egymásután adták ki a párájukat. Sürgősen olyan helyet

kellett találni, ahol bőven van takarmány vagy legelő. De mindenesetre vagy akkor, vagy valamivel később történt az is, hogy a makedónok meglelték az árja hegylakók felőrlési taktikájának ellenszerét. A terv a következő volt: egymásután behatolnak az egyes körzetekbe, azokat fokozatosan, egyenként leigázzák, s ily módon a völgyekből a magasabb hegygerincekre szorítják fel a törzseket. A stratégiai szempontból fontos helyeken pedig fallal körülvett városokat alapítanak, melyekbe telepeseket és helyőrségeket költöztetnek. Az új városok sora ily módon valóságos védelmi láncot fog alkotni, és szükség esetén a helyőrségek egyesült erői kicsaphatnak a támadókra. Béke idején pedig a városok lakossága a katonai oltalom biztos tudatában megművelheti a környező földeket, és jelentős élelmiszerkészleteket halmozhat fel a hadsereg számára.

A telepeseket – ezt azonban Alexandros kezdetben nem tartotta célszerűnek elárulni – átlagos képességű vagy megrokkant katonákból, a sereg nyomában járó kereskedőkből és a meghódított nép legmegbízhatóbb elemeiből akarta összeverbuválni. Azt akarta elérni, hogy az új kolóniák – noha iráni tisztviselőkre támaszkodó makedón tisztek parancsnoksága alatt fognak állni – kevert lakosságú, nemzetközi centrumokká fejlődjenek.

Szigorúan következetes, elejétől végéig átgondolt, mélyreható megszállási tervezet volt ez az elgondolás. Két dolog derül ki belőle. Az egyik az, hogy a makedónok itt keleten nem támaszkodhattak a helyi kormányzatra – mint tették Egyiptomban –, hanem határozott megszállási politikát kellett követniük. A másik pedig az, hogy Alexandros mindenképpen állandó kormányzattal akarta féken tartani ezeket a nyugtalan, függetlenségükhöz ragaszkodó népeket. Előtte csak egyvalaki próbálta teljesen hatalmába hajtani őket, és ez a valaki Kurus volt. Az életével fizetett érte, mert – Alexandros most már tudta – Kurust a felháborodott askenazik vagy skythák ölték meg, akik messze Ázsia mélyében, valahol ott észak meg kelet felé laknak.

Elhamarkodott dolog lenne azt állítani, hogy a dús fantáziájú és vakmerő Alexandros Kurust szerette volna utánozni, és ki akarta kerekíteni az iráni birodalom korábbi határait. Mást akart ő: azt, hogy megszervezze és tartós alapokra helyezze a maga eurázsiai nemzetközösségi birodalmát. Kurustól csupán a módszert kívánta átvenni – a népek türelmes, békés úton való egyesítését. Kisázsiában meg sem próbálta elérni az iráni birodalom határait; a skytha földeken és India északi részén viszont kijjebb tolta a határvonalakat. Itt keleten nem érte be a meglevő népes központokkal, hanem új városokat alapított az ál-

tala fontosnak ítélt helyeken, s az új kolóniákat újszerű módon népesítette be. Sohasem felejtette el azokat a tapasztalatokat, amelyeket annak idején Hellas gazdag és konok városaiban szerzett. Ázsiai Athént akart alapítani sok példányban e termékeny földeken, de semmi szín alatt sem óhajtotta, hogy ezek a városok a valódi Pella, Athén, vagy éppenséggel Spárta utánzatai legyenek. Összesen több mint hetven város építését rendelte el.

Az első távol-keleti Alexandria jövendő helyét akkor szemelte ki, amikor a magaslatokat kezdte déli irányban megkerülni. Egy völgypárkányra esett a választása; a völgy túlsó oldalán egy Harai (Herat) nevű ősrégi karaván̈város állott, amelyben mágusok és kereskedők szoktak megszállni. Alexandros itt hátrahagyta rokkant katonáinak javarészét, azonkívül semita kalmárokat, perzsa kézműveseket, megfelelő számú nőt, pénzváltót, sőt még orvost is hagyott velük. A sátrakból, kőkunyhókból és zsúpfedeles kalyibákból álló ideiglenes várost földhányásokkal vétette körül, hogy lakói a végleges falak elkészültéig se maradjanak védtelenül.

A hóolvadás beálltával tovább vonult dél felé, a Helmand nevű nagy sóstó partjára, ahol új méneseket tereltetett össze. A makedónok itt vették észre, hogy egy karavánútra lyukadtak ki, amely az Indus folyótól halad visszafelé, egészen Persepolisig. Alexandros nem követte tovább dél felé ezt a transzkontinentális utat, de nem felejtette el, mert évekkel később Kraterost arra küldte.

Minthogy már kitavaszodott, és nem volt hiány jó legelőkben, Alexandros visszafordult a hegyvidék szívébe; útja közben mindenfelé kolóniákat alapított, és igyekezett megtörni a lakosság ellenállását.

Ezzel a maga kitűzte feladattal két évig bajlódott, és igen veszélyes helyzetbe került, mert nem is sejtette a Parapanisades roppant kiterjedését és a rajta élő népek nagy számát. (A mai Beludzsisztán északi határától kezdve végigvonult majdnem egész Afganisztánon, a Türkmén Szovjet Szocialista Köztársaság és az Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság területén egy ismeretlen, névtelen vidékig. Fő serege a Parapanisades megpillantásától kezdve több mint háromezer-kilencszáz mérföldet tett meg a Khaiber-hágóig, amelyen át leereszkedett az Indus völgyébe.)

XVI

A TENGER FOLYÓJA ÉS A HOMOK FOLYÓJA

Kallisthenés szellemes ember volt, s ebből sok baja származott. Alexandros mohó türelmetlenséggel várta Aristotelésnek ezt az unokaöccsét, az otthoni tudomány képviselőjét. Megérkezése után hamarosan kiderült róla, hogy afféle öreges külsejű fiatal férfi, szereti a jóízű tréfákat, és valami néma intellektuális tisztesség lakozik benne. Alexandrosnak ajándékul elhozta Aristotelés legújabb metafizikai és természettani munkáinak másolatait. Vele jött még egy műkedvelő filozófus is, akinek Anaxarchos volt a neve.

Alexandros szűkebb környezetének tagjai azonban már elszoktak a szellemes tréfálkozástól, rég elvesztették már humorérzéküket. Öt esztendő óta mindig csak az élet kemény valóságaival volt dolguk, és már meg sem próbálkoztak azzal, hogy filozófiai elveket és nézeteket kövessenek. Amikor Kallisthenés elmesélte nekik a Lykaionban szárnyrakelt legújabb szellemességeket, csípős megjegyzéseket és maró élceket, s kifigurázta a derék athénieket, akik aranykoszorúval akarták megtisztelni Démosthenés konok kopónyáját – a makedón tisztek fanyalogva hallgatták. Nem tudták eldönteni, hogy a jövevény szofista-e, vagy cinikus, de aztán csak így emlegették: a Szofista. (Később, a Kallisthenés-affér után Aristotelés úgy nyilatkozott unokaöccséről, hogy éles eszű, jó svádájú ember volt, de hiányzott belőle az ítélőképesség.)

Alexandros mohón olvasgatta tanítómesterének legújabb értekezéseit. Sok olyasmit talált bennük – például a Mozdulatlan Mozgató létezésének problémáját –, amit Aristotelés azelőtt misztériumok gyanánt kezelt, a magasabb rendű értelem témáinak tekintett, melyeknek megvitatására csupán néhány kivételes képességű, kiválasztott koponya hivatott. A makedón sereg fővezére talán megalázónak érezte, hogy az, amire őt Aristotelés titkon tanította, most betűkkel teleírt oldalakon eljuthat minden iskolamesterhez, és mindenki kedvére rágódhat a problémákon.

– Ó, sose félj attól – jegyezte meg fintorgó mosollyal Kallisthenés. – Oly gyatrán fogalmaz, hogy afféle emberek meg sem értik a gondolatait.

Mindazonáltal Alexandros a következő levelet diktálta egykori mestere számára: *„Alexandros Aristotelésnek, üdvözlet. Rosszul cselekszel, ha leírod és mindenki számára olvashatóvá teszed azt, amit éles elmék számára kellene megőrizni."*

Öt esztendő éket vert mester és tanítvány gondolkodásmódja közé. A filozófus most már arra vágyott, hogy tanítványainak köre egyre bővüljön; az uralkodó pedig féltékenyen ragaszkodott előjogaihoz.

Annak azonban nagyon örült Alexandros, amit Kallisthenés az útitapasztalatairól mesélt neki. Boldogan hallotta, hogy kézművesekkel, szobrászokkal, vésnökökkel, vázakészítőkkel, zenetanítókkal és nyelvmesterekkel zsúfolt hajók érkeznek egyre-másra a keleti új világ kikötőibe. Az Egyiptomban alapított Alexandria kikötői is üzemben vannak már; oda futnak be a görög borokat és olajat szállító hajók. A szigetekkel folytatott rabszolgakereskedelem kétszeresére növekedett, amióta véget értek a harcok. A Két Folyam közén saját házaikban élnek a görög földműves-telepesek, és a babylóni Istar-Kaputól alig egy macskaugrásnyira görög színház épül. A karavánokkal utazó kalmárok tarisznyáiban csak úgy csilingel a sok újveretű pénz. A Templom téren felállították Alexandros szobrát – Lysippos alkotása –, és hivatalos áldozatokat mutatnak be előtte.

A makedónok is végighallgatták az útiélményeket, de ők korántsem voltak annyira elragadtatva Kallisthenéstől, mint a királyuk. A Szofista – gondolták magukban – nagyon is közel férkőzött Alexandroshoz; amellett sohasem rúg be; étkezés alatt pedig szavát sem hallani, mintha rosszallaná a viselkedésüket. Nem vették észre, hogy okoskodásukat, érvelésüket sokszor nagyon furcsának találta Kallisthenés, és annak sem ébredtek tudatára, hogy végtelenségig szoktak vitatkozni ugyanazokon az elcsépelt dolgokon. Amikor azon a számtalanszor megtárgyalt kérdésen kezdtek megint rágódni, hogy itt keleten, vagy pedig odahaza Görögországban hidegebb-e a tél, Kallisthenés csak mosolygott, majd megjegyezte:

– Itt hidegebb. Makedoniában ugyanis egy kopott köpenyeggel beéri az ember, itt meg, amint látom, három drága prémes palástra van szükségetek.

Kallisthenés valóban csak egyszerű felsőruhát viselt, míg a mellette ülő Fekete Kleitoson fekete báránypréммel szegett dupla palást volt; a makedónok között nagyon divatozott ez a viselet. Egyszer, amikor a Szofista a makedónok dicső tetteit magasztalta, Alexandros ingerülten a szavába vágott, és Euripidést idézte: *„Nem csoda, hogy szavaid oly hatásosak – hisz kellemes beszédtárgyat választottál magadnak!"*

– Inkább azt mondd meg – tette hozzá –, hogy mit gondolsz valójában.

A Szofista szaván fogta a királyt, és őszintén megmondta a véleményét: a makedónok bámulatosan ki tudták aknázni a kínálkozó alkalmakat, de olyan gyorsan vonultak egyik helyről a másikra, hogy csupa bizonytalanságot hagytak maguk után. „Ha zavarok vannak a kormányzásban – idézte –, *a paraszt is úgy viselkedhet, mint egy király.*"

– Gyűlölöm a hazugságot! – fakadt ki indulatosan Alexandros. – Ha így áll a dolog, akkor miért vagy itt, mit akarsz a *parasztokkal?* Minek jöttél ide egyáltalán?

Kallisthenés erre nyugodtan azt felelhette volna: azért jött ide, mert Alexandros kívánta, hogy Aristotelés küldjön hozzá valakit a munkatársai közül.

De nem ezt felelte; egy-két pillanatig tűnődött, fontolgatta magában a kérdést, aztán egyszerűen csak ennyit mondott:

– Azért jöttem, mert a hazám elnéptelenedett, és én vissza akarom segíteni otthonukba a száműzötteket.

Alexandros mérgesen megrázta a fejét.

– Száműzöttek, száműzöttek! Kikre gondolsz? Hiszen minden foglyot hazaengedtem, még az athéni zsoldosokat is. Ugyan miféle száműzöttek lehetnének még itt?

– A makedónok.

Alexandros rámeredt, majd felkelt az asztal mellől, és szó nélkül eltávozott; még a borát sem itta ki. Néma csend támadt. A nagy testű Kleitos lopva levetette prémes palástját, és most itt ült tunikában, mogorván pislogva maga körül. Héphaistión a jelenet után csendesen figyelmeztette a Szofistát, hogy Alexandros sohasem felejti el a fitymáló szót, akár igazságot fejez az ki, akár nem. Azt a szót, hogy „száműzöttek", nem lett volna szabad előtte kiejteni.

Úgy látszott, hogy Alexandros nem gondol többet a dologra. De azért Kallisthenés néha magán érezte a király kutató tekintetét. Egy alkalommal társalgás közben ékes szavakkal kezdte ecsetelni, hogy Démosthenés az athéni szabadság védelmezője. Alexandros indulatosan az asztalra csapta ivókupáját, és ezt kiabálta:

– Értsd meg, egy városállam képtelen átlépni a város-érzület korlátait! Athén öngyilkosságot követett el. Felcicomázott prostituálttá tette magát, aki jó pénzért minden jöttmenttel hajlandó enyelegni, és birodalmának határai addig nyúlnak, ameddig a férfiak vágyai. Egy prostituáltnak védelemre, pártfogásra van szüksége – jó, azt megkaphatja. De erényt, azt nem adhat neki senki!

Hirtelen elhallgatott, mint aki erőt vett feltörő indulatain. Némi csend után tűnődve kérdezte:

– Ugyan mi maradt meg Periklés Athénjéből?

– Talán csak az a tudat, hogy milyennek kellene lennie – felelte Kallisthenés.

De vagy azért, mert a Szofista nem tudta megérteni a Kelet problémáit, vagy azért, mert Alexandrosnak nem tetszettek a tanácsai, nem vonták be őt a makedón tervek megvitatásába. Kallisthenés nem sokkal ezután könyvet kezdett írni a makedón hadjáratokról, és könyvének ezt a címet adta: „Alexandros Anabasisa".

A keleti hegyvidék meghódítása nem haladt valami jól. Miután Alexandros megalapította a harmadik Alexandriát (talán a mai Kandahar helyén), majd a negyediket (a mai Kabul közelében), seregeivel messze felnyomult északi irányban. Nyár derekán elérték annak a két folyónak egyikét, melyekről úgy gondolták, hogy a Föld Tetejének legmagasabb csúcsairól erednek. Rendkívül sebes sodrú folyó volt, még a Nílusnál is szélesebb, úgyhogy átúszásról szó sem lehetett. Alexandros ugyan azt akarta, hogy néhányan próbáljanak pajzsukra feküdve átúszni rajta, de tanácsadói rábeszélésére elállt ettől a szándékától. Hidat próbáltak verni, de már a part közelében levert cölöpöket is magával sodorta az ár; különben sem volt elég faanyaguk. Végül is szalmával kitömött bőrtömlőkből összeállított tutajokon keltek át, de addigra már a láthatatlan ellenség elszigetelt és lemészárolt egy erős makedón kötelékét, mely élelemszerzési körútra indult. Alexandros egy lovas ezreddel az ellenség után eredt, de az visszaverte a támadást. Alexandros is megsebesült, egy nyílvessző a lábszárcsontjába fúródott. Sokáig sínylette a sebét, s hosszú ideig sántított.

Aztán következett a *branchidák* szörnyű tragédiája.

A makedónok maguk sem számítottak erre a mészárlásra, olyan hirtelen, olyan váratlanul érte őket Alexandros parancsa. Éppen átkeltek azon a bizonyos első folyón, a Tenger Folyóján, amelyet a görög geográfusok Oxosnak, az ázsiaiak Amu Darjának neveztek. Nemigen tudták, miféle vidék van előttük. Az előőrsök nagy tömeg barbár külsejű emberbe botlottak, akik zöld gallyakkal, levélfüzérekkel integettek feléjük, és tört, hibás görög nyelven üdvözlő szavakat ordítoztak.

Azt kiabálták, hogy ők a *branchidák*, a száműzöttek, a kényszerrel áttelepítettek utódai. Bozontos szőrű állatbőröket meg háziszőttes gyapjúruhákat viseltek, s maguk is lompos állatokra hasonlítottak; vadul ugráltak, táncoltak, s kínosan erőlködve próbáltak értelmes szavakat for-

málni, mint az idióták. Száműzöttek ők – kiabálták, vagy inkább csaholták –, görögök, ugyanaz a nép, foglyok, görögök, száműzöttek... Amikor Alexandros is odaért, lováról letekintett rájuk, egy-két pillanatig mereven bámulta őket, majd kurtán megparancsolta: öljék meg ezeket az embereket. És a makedónok teljesítették a parancsot, mind egy szálig leöldösték a régi görög–perzsa háborúban, Marathónnál és Salamisnál perzsa fogságba került és ide áttelepített görögök utódait.

Hogy Alexandros hirtelen fellángoló dührohamában ragadtatta-e magát erre a kegyetlenségre – abban az időben egyre gyakoribbá váltak már nála az ilyen kitörések –, vagy pedig nem akarta, hogy ezek a félállati lények a seregéhez csatlakozzanak – ma már senki sem tudhatja. Mindenképpen vad és kegyetlen aktus volt, még könyörtelenebb, mint Philótas és Parmenión megöletése. (Arrianos nem említi ezt a véres epizódot, de Quintus Curtius Rufus beszámol róla.) Alexandros magasztalói azt hozták fel mentségére, hogy ezeknek a görögöknek az ősei az ázsiai ellenséghez pártoltak, s így utódaik megérdemelten lakoltak apáik árulásáért. Az adott körülmények között azonban ezt vajmi szegényes mentségnek kell ítélnünk.

Kallisthenés most az egyszer mély hallgatásba burkolózott.

Hogy a hadsereg miként vélekedett a tömegmészárlásról, azt senki sem jegyezte fel. Annyi azonban bizonyos, hogy abban az évben Alexandrosnak jóval többször kellett hadműveleti parancsokat adnia, mint azelőtt, s nemegyszer maga volt kénytelen vezetni a sereget. Kurus városánál, melynek magas kőfalai dacoltak az ostromgépekkel, ő és Krateros a várost átszelő folyó medrében vezették rohamra a makedónokat; nyár közepe lévén, a folyóágyban alig volt valami víz. Itt egy kőlövedék súlyos sebet ejtett a fején, s látóidegei is megsérülhettek, mert egy ideig rosszul látott. Kraterost is leterítette egy nyílvessző.

Itt északon a makedónoknak nyíltabb terepen kellett előrenyomulniuk annak a karavánútnak a mentén, amely a Káspi-tengerig vezetett visszafelé. Ráadásul még Baktria és Soghd parthusaival kellett folyton hadakozniuk, márpedig azok mesterien tudtak lóhátról nyilazni. A makedón sereg több hónapig jóformán egyhelyben volt kénytelen topogni.

Nem volt ez rendes hadjárat, mint például a Földközi-tenger partján lebonyolított akciók sorozata, hanem könyörtelen, irgalmatlan küzdelem a létért, a puszta fennmaradásért. Észak-Ázsia lovas harcosai túlságosan is fürgék voltak ahhoz, hogy a nyugati lovasság a siker reményével üldözőbe vehette volna őket. A makedónok színleléshez és különféle manőverekhez folyamodtak – például nagy hűhóval látszat-

ostromot indítottak egy-egy város valamely pontja ellen, az éj leple alatt pedig sokkal nagyobb erőkkel rohamozták meg egy másik helyen. Ily módon sikerült ugyan elfoglalni a városokat – némelyiknek valamennyi férfi lakosságát kivégeztette Alexandros –, de megtartásukat ez a módszer nem segítette elő. Szervezett ellenállással szemben a helyőrségekkel megerősített kolóniák szisztémája nem ért semmit. Meg kellett semmisíteni az ellenállás fegyveres erőit.

Alexandrosnak lassanként sikerült megállapítania, ki ennek a sikeres ellenállásnak a legfőbb irányítója, szervezője és éltető lelke. Egy Spitama nevű előkelő méd nemes volt az; sikerült maga köré tömörítenie a sztyepplakó törzsek harci erőit, sőt még a távolabb, északabbra lakó félelmetes skytha lovasnépeket is bevonta harci szövetségébe. Spitama a makedónok manőverezési taktikáját vette át, s egy ideig igen sikeresen alkalmazta ellenük.

Alexandros könnyebb fegyverzettel cserélte ki lovasságának felszerelését, s ily módon próbálta esélyeit növelni a kiváló baktriai csapatok ellenében. De nem sokat ért el ezzel. Majd arra igyekezett rábírni a síkságok lakóit, hogy települjenek át az új makedón kolóniákba. Valahányszor megjelent közöttük, a perzsa nagykirályok hosszú palástját, sálját és bőujjú köntösét öltötte magára. Kémeitől tudta, hogy Spitama királyi tiarát szokott viselni – lehet, hogy az igazi korona volt az, melyet Dareiostól vett el.

– Jó magas süveget rakott a fejére – mondták nevetve. (A tiara magas, kúp formájú korona volt, mely az utolsó babylóniai királyok henger alakú fejdíszének mintájára készült.)

Bármihez fogtak is a makedónok, Spitama elleste fogásaikat, és még nagyobb sikerrel alkalmazta ellenük. Amikor aztán Alexandros felépült sebeiből, keményen elhatározta, hogy most már nem engedi tovább forgácsolódni erőit. Megindult északnak, hogy az onnan közeledő skytha hadakat szétverje.

Megkerülte a Fekete Homoksivatagot, és behatolt a nyílt, löszös talajú vidékre, ahol a fátlan terepből kiemelkedő vörös talajképződmények emberi kéz faragványainak tűntek. A legcsekélyebb szél érintésére sűrű porfelhők szálltak fel a laza löszből. Napnyugtakor vérvörös színt öltött a táj, és Aristandért, a jóst baljós nyugtalansággal töltötte el a látvány.

A síksági lovasokkal való találkozást elkerülendő, Alexandros innen keletnek fordult, az előhegységek közé, és elért egy kisebb folyóhoz, melynek partjait gyümölcsfa-ligetek szegélyezték. Itt bevonult Marakand (a későbbi Szamarkand) városába, erős helyőrséget hagyott a szikla-

várban, aztán tovább vonult, hogy rábukkanjon valahol a skythákra. A hagyomány szerint Kurus is Marakandból indult el utolsó útjára, mert a skythák nem sokkal utóbb megölték. Alexandros is tudta ezt, de nem törődött vele.

Innen eljutottak a keresett második folyóhoz, a Homok Folyójához. Most kissé északra voltak a Föld Tetejének fő tömegétől, amelyet a helyi lakosság *Hind-i-Kuh*nak (Hindukusnak), azaz Indiai Hegységnek nenevezett. A tiszta levegőben mögöttük és tőlük jobbra világosan rajzolódtak ki a hegység legmagasabb csúcsai.

Itt, a Homok Folyója (a Szir Darja) mentén került sor a legészakibb Alexandria megalapítására. Az új város helyét erős falakkal kellett biztosítani, s közben állandó ellenséges támadások zavarták a munkát. Az iszapos folyó vize jóformán ihatatlan volt. Túlsó partján megjelentek a rettegett skythák előőrsei – hosszú karddal és furcsán görbített íjjal felfegyverzett lovasok –, és miközben lovaikat legeltették, gúnyos szavakat kiabáltak át a másik parton levő makedónoknak. Hamarosan egyre nagyobb tömegekben árasztották el a környéket.

A makedónok most már aligha gondolták, hogy ez a folyó, mely oly sokáig volt vágyaik és reményeik célja, valóban a Paradicsomból ered. A helyzetet még súlyosbította egy kellemetlen hír: a Marakandban hagyott erős helyőrség a fellegvárba szorult, és Spitama – aki úgy látszik mindenütt jelen volt ott, ahol Alexandros éppen nem tartózkodott – megkezdte a vár ostromát.

A dél felé való visszavonulás annyit jelentett volna, hogy az egybegyűlt skythák vérszemet kapnak, átkelnek a folyón, és üldözőbe veszik a visszavonuló makedón seregeket. Ha pedig a makedónok kelnek át a Homok Folyóján, akkor Spitama szabadon garázdálkodhat a hátuk mögött hagyott nagy területen. Más szóval – ahogyan a filozófusok szokták mondani – egy dilemma harapófogójába kerültek.

A tábornokok újra meg újra fontolóra vették, hogyan is állnak a mögöttes területeken létesített összeköttetési hálózattal, melyet csupán egymástól elszigetelt helyőrségek és különítmények védelmeztek. Minél többet töprengtek, annál vigasztalanabbnak látták a helyzetet. Mintha valami roppant labirintuson keresztül jöttek volna idáig, egy gombolyag fonállal, amelyet menetközben állandóan tekergettek lefelé, hogy majd annak nyomán visszafelé is megtalálják az utat. Ha ez a fonál elszakadna valahol...

A vezérkari tisztek nem ringatóztak hiú ábrándokban: tudták, miféle Minotaurus leselkedik rájuk ebben a labirintusban, készen arra, hogy alkalmas pillanatban a torkuknak ugorjon. Tisztában voltak az-

zal, hogy a skythák egész Ázsia legerősebb és legnagyobb népét alkotják. Még messze nyugatra is jut belőlük, ott kószálnak a Balkán-félszigetet mellett elterülő feketeföld-sztyeppeken, és az Euxeinos-tenger mellékén élő görög kézművesektől vásárolnak arany ékszereket asszonyaiknak. Mielőtt I. Dareios Görögország ellen indult, a skythák alaposan elbántak vele. És valahol errefelé, a Homok Folyója mellett ölték meg a hatalmas Kurust. Ezek a hosszú varkocsba font hajú, lötyögő nadrágot viselő barbárok bozontos szőrű lovaik hátán félelmetes vadállatoknak tűntek. A makedón vezérkar tisztjei – bármelyik oldaláról nézték is a kialakult helyzetet – semerre sem láttak biztató jeleket, és csüggedt tanácstalanságuk odáig fokozódott, hogy Aristandért, a jósjelek ismerőjét is bevonták megbeszéléseikbe.

Amellett azzal is tisztában voltak, hogy Alexandros jelenleg képtelen minden hadvezetési tevékenységre. Koponyaalapi sérülése hosszú napokra megbénította értelmét. Látását visszanyerte ugyan, de sokszor kínzó fejfájás gyötörte, mely ellen az italban próbált enyhülést keresni; már a borkészlet utolsó cseppjét is megitta. Talán a bortól, talán a szennyes folyóvíztől vérhast kapott, mely még inkább legyengítette.

Alexandros mostanában nemigen szólt tisztjeihez, legfeljebb az új város erődítési munkálatait szokta sürgetni. A sztyeppekbe előretolt hídfőállás lesz az új Alexandria – mondogatta –, és erős bástyául fog szolgálni a nomád népek ellen. Mindamellett csalódottnak és kiábrándultnak látszott. Rettentő erőfeszítések árán eljutott idáig, a Homok Folyójának majdnem a forrásvidékéig, abban a hiszemben, hogy a sereget a szokott módon majd a forráspatakok mentén fölfelé vezetve behatolhat a Hind-i-Kuh hegység szívébe. Ám azt kellett tapasztalnia, hogy ezek a források még messze vannak onnan, s ki tudja, milyen magasságokban erednek.

Lépten-nyomon érezte, hogy ez az északi táj barátságtalan, rideg és ellenséges. A nap is olyan messze-messze hátul írja le ívét az égen. Sem Alexandros, sem környezetének tagjai nem tudtak olyan legendáról, mely arról szólt volna, hogy akár Héraklés vagy Dionysos ezeken a tájakon is járt valamikor. Ellenben mindnyájan tudták, hogy az a vidék, ameddig az Argonauták elmerészkedtek, sokkal, de sokkal nyugatabbra fekszik innét.

Közben a folyó túlsó partján napról napra nagyobb lett a skytha harcosok tömege, a legújabb Alexandria falai pedig csak lassan emelkedtek, jóllehet Deiadés és műszaki vezérkara mindent elkövetett az ügy érdekében. És ott volt még a Marakandba zárt helyőrség – azt is fel kellett szabadítani.

Alexandros erős különítményt állított össze, mely a Barátok egy lovas századából és két ezred szövetséges lovasból meg gyalogosból állott. A mintegy kétezernégyszáz főnyi alakulat parancsnokává Karanos főtisztet nevezte ki. Aztán meghagyta a mogorva Aristandérnak, hogy figyelje a jósjeleket, és közölje, milyen reményekkel kecsegtet a folyón való átkelés. Ha már a helyzet maga vigasztalan, legalább jó előjelekkel kell bizalmat önteni az emberek szívébe.

Aristandér megvizsgálta a levágott áldozati juh zsigereit, majd jelentette Alexandrosnak: az állat máján kirajzolódott jelek világosan és félreérthetetlenül azt mutatják, hogy a hadsereget balszerencse éri, ha akadályon próbál keresztülhatolni. A jelentés hallatára Alexandros elfordult, és mérgesen hallgatott egy darabig. Aztán megüzente a jósnak, hogy vizsgálja meg újból a jeleket.

– Ha nem bízol meg bennem – üzente vissza Aristandér –, keress magadnak másvalakit, aki teljesíti kívánságodat.

– Ismételd meg az áldozatot – parancsolt rá kurtán Alexandros.

Aristandér levágott egy második áldozati juhot, és annak is megvizsgálta a máját. Ez alkalommal – jobban fontolóra véve a helyzet válságos voltát – azt jelentette, hogy a sereg biztonságban át fog kelni a folyón, de Alexandrost szerencsétlenség fenyegeti.

– Szembenézek vele, bármi legyen az – vágott vissza Alexandros. – Bánom is én! Csak ne kelljen továbbra is tűrnöm, hogy a barbárok csúfot űzzenek itt belőlem!

– Vigyázz a szavaidra! – kiáltott fel az öreg jós. – Ne vedd semmibe a jósjeleket, mert azok az istenek akaratát hirdetik. Az istenek nem fogják megváltoztatni szándékukat a te akaratod kedvéért.

A jós és a fővezér vitája természetesen nem járult hozzá a hadsereg önbizalmának fokozásához.

A skythákat azonban rendkívül meglepte, ami ezután történt. Mihelyt az új város védelme eléggé biztosítottnak látszott, a makedón sereg rokkant és idejüket letöltött katonái a környékbeli földművelőkkel egyetemben beköltöztek a falak közé, a műszaki csapatok pedig nagy iramban tutajokat meg kikötőhidakat kezdtek ácsolni. Az óriási, új alakú lövőgépeket, a *gastraphetés*eket is felállították a folyópart hosszában, de az átkelési művelet megkezdéséig nem lőttek velük. Közben skytha íjászok azzal szórakoztak, hogy a túlsó partról megpróbáltak átlövöldözni, ami nem mindig sikerült, mert a távolság túlságosan nagy volt a kézi íjak számára. A makedónok ügyet sem vetettek a szórványosan átröppenő skytha nyílvesszőkre. Alexandros pedig – akár katonái bátorítására, akár a skythák elképesztésére – ismét hatásos látvá-

nyosságot rendezett: italáldozatot öntött a Homok Folyójába, majd az új Alexandria falai és a folyó között húzódó sávon versenyjátékokat meg lófuttatásokat tartott, zeneszó mellett. A skythák persze összecsődültek a túlsó parton, kíváncsian bámulták a szokatlan látványt, és gúnyos megjegyzéseket kiabáltak át.

Közben a tutajok már indulásra készen álltak, és az ezredek felsorakoztak, hogy bármely pillanatban megkezdhessék az átkelést. Alexandros a játékok kellős közepén – miközben a skythák figyelmét teljesen lekötötte a látvány – megparancsolta, hogy a parton felállított óriás *gastraphetés*eket hozzák működésbe. A súlyos lövedékek villámgyorsan röppentek át a folyó fölött. Nem sok kárt tettek, de a sztyeppei lovasokat elképesztette, hogy milyen könnyedén verik át a fonott pajzsokat meg a bőrpáncélt. A skythák tüstént eltakarodtak a part közeléből. Ekkor Alexandros megparancsolta, hogy bocsássák vízre az első tutajt.

Arrianos pontosan leírja, hogyan zajlott le az átkelés:

„Látva, hogy a skythákat megzavarták a hajítólövedékek, Alexandros megfúvatta a kürtöket, és megparancsolta, hogy állandóan fújják. Ő maga vezette az átkelés első hullámát. Miután a legjobb íjászok, dárdavetők és parittyások partra szálltak, ezeket kissé előbbre küldte, hogy lövedékeikkel nyugtalanítsák a skythákat, ne engedjék őket a partra szálló falanx-gyalogság első soraiba lövöldözni mindaddig, amíg a lovasság is át nem kelt."

Valószínű, hogy a makedónok sem azelőtt, sem azután nem kerültek ennyire veszélyes helyzetbe. Alexandros egyáltalában nem ismerte tapasztalatból Közép-Ázsia félelmetes lovas íjászainak harci taktikáját. Most aztán megszerezte ezt a tapasztalatot is, mégpedig igen hamar.

A partról csatáralakulatokat küldött beljebb, hogy nyomuljanak előre. Körülbelül kétezer könnyű fegyverzetű, vegyes egységekből álló alakulatok voltak ezek, valószínűleg ugyanazok, amelyek a partraszálláskor a fedezés feladatát látták el. Nos, ezt a kétezer embert a skytha lovasság körülszáguldozta, és nyílzáporral árasztotta el. A csatárlánc éle most már óvatosabban nyomult előre, de a skythák újból megismételték az előbbi manővert. Nagy létszámú nemzetség-csoportok villámgyorsan köröztek a makedón egységek körül, kilőtték nyilaikat, majd távolabbra vágtattak, hogy lőtávolságon kívülre kerüljenek. A makedónok megálltak, s nem tudták, mitévők legyenek.

A szokásos támadási módszert – a jobbra való beékelődést, melyet a Barátok lovasságának rohama követ – itt egyáltalában nem lehetett alkalmazni, mert a skythák nem maradtak egyhelyben, hogy meg lehessen támadni őket. Már az utóvédek körül nyargaltak, de olyan iram-

ban, amilyenre a makedón lovasság nem volt képes. Az pedig merőben őrültség lett volna, hogy a falanx tömege zárt négyzet-formációban haladjon előre. A falanx önmagában tehetetlen volt nyílt terepen a skythákkal szemben.

Alexandrosnak haladéktalanul új taktikát kellett kigondolnia, de sürgősen, mielőtt még nem késő. Csupán egyetlen előnye volt – az, hogy fegyelmezett csapatait a veszély tudata fogékonnyá hangolta, s képessé tette villámgyors akciókra. Amit Alexandros most megkísérelt, az a pillanat hatása alatt született meg benne – de sikerült.

Megállította, s ezzel immobolizálta, rendíthetetlenné tette a falanxot. Majd a szövetséges és vegyes lovasságból sebtében összeállított egy oszlopot, s megindította az egyik oldalon, nyomába küldve a fürge hypaspistéseket, hogy a bekerítés lehetőségét elhárítsa. Ez az erőteljes, gyors lökésszerűen előrelendülő kar nem ragadhatta meg ugyan a skythákat, de behatolt hatósugaruk körébe. Alexandros ezután visszavágtatott, és a Barátok hadoszlopának élére állva, befelé, a másik mozgó karral szemközti irányban bekerítő manővert hajtott végre.

Ily módon a makedónok balról és jobbról előre, befelé nyomultak, és megtörték a sztyeppi lovasság köröző hadmozdulatait. A skythák gyorsan visszavonultak. A két makedón oszlop – mintegy a levegőben hagyva a falanxot – üldözőbe vette őket. A skythák látva, hogy fegyelmezett csapatok szorongatják őket, megfordultak, és futásnak eredtek. Menekülők és üldözők nagy sebességgel vágtattak, a folyópart hamarosan elnéptelenedett, mintha a skythákat elsöpörték volna, s az üldözés zaja egyre távolabbról hallatszott.

Így végződött ez a hadi vállalkozás. Arrianos szerint a skythák ezer embert vesztettek, köztük egy főnököt, akit a makedónok felismertek az elesettek között; azonkívül százötven skytha került fogságba. A makedónok veszteségei valószínűleg még nagyobbak voltak. De a morális győzelem döntő jelentőségűnek bizonyult. A skythákat meghökkentette az új, erődített város felépítése, majd elképesztette őket a folyón való átkelés gyors lebonyolítása. Ezek után nem óhajtottak a makedónokkal verekedni, s különben sem volt semmi indítékuk arra, hogy konfliktusba keveredjenek ezekkel az ördöngös nyugatiakkal; egyedül a Spitamával kötött szövetség miatt szánták rá magukat a harcra. Amikor később Alexandros a hegygerincek mentén tovább vezette csapatait a Kővárosból vezető karavánút utolsó állomása felé (ez a Kőváros azonos a modern Taskenttel, az új transzkontinentális vasútvonal mellett), a skythák megértették, hogy nem akar ellenük vonulni. S követeket küldtek hozzá, hogy békés egyezséget kössenek vele.

A dizentériától legyengült Alexandros az átkelést követő harcok és üldözések után teljesen összeroppant, úgyhogy gyaloghintóban kellett őt visszavinni a folyóhoz. Aristandér pedig önérzetesen kijelentette, hogy az ómenek nem csaltak: a sereg sikeresen átkelt a folyón, a vezér azonban megszenvedett érte.

Amikor a makedónok visszatérőben voltak a Kőváros felé – a skythák követei még akkor nem érkeztek meg –, újabb rossz híreket kaptak. A marakandi helyőrség felszabadítására küldött felmentő sereget – amelyet Karanos vezetett –, egy kis folyón való átkelés közben tőrbe csalták, és teljesen megsemmisítették. Ez Spitama műve volt, melyet skytha csapatok segítségével hajtott végre. A makedón hadoszlop tisztjei nyilvánvalóan nem tudtak megbirkózni a lovas íjászok taktikájával.

Alexandros tüstént repülő oszlopot szervezett a legjobb lovasokból meg a keménykötésű agrianokból, és lóhalálban megindult Marakand felé. Dühös elszántsággal hajszolta előre embereit; Arrianos azt írja, hogy százharmincöt mérföldet tettek meg három nap és három éjjel alatt. A negyedik nap hajnalán leereszkedtek a völgybe, és megpillantották a Marakand kertjei közül kimagasló fellegvárat. A Spitama vezérlete alatt álló ostromló csapatok azonban megneszelték a makedónok közeledését, és biztos helyre vonultak. Alexandros felszabadította a szorongatott helyőrséget, de Karanos különítményének lemészárlását nem torolhatta meg; meg kellett elégednie azzal, hogy az elesetteket ünnepélyes gyászpompával eltemettette.

Közeledett megint a tél. A magasabb hágókat befútta a hó, a csapatok lebontották sátraikat, és a hegyoldalon épített kőkunyhókba húzódtak.*

Alexandrost valósággal sarokba szorította Spitama taktikája és a döntő csaták elől kitérő, megfoghatatlan, ennélfogva legyőzhetetlen vad lovasnép ellenállása. Ott rostokolt a felvidéken, és a rombolás eszközéhez folyamodott – egész vidékeket pusztított végig, s a lakosokat felszorította a behavazott hegyoldalakra, ahol jószágaikat nem tudták mivel etetni. Télen még a magas hegyekben élő vadállatok is az alsóbb lejtőkre húzódtak, úgyhogy a makedónoknak bőven akadt vadpecsenyéjük, míg a magaslatokra menekült lakosság az éhhalállal küzdött. A mamakedónok a marhacsordák javarészét is elhajtották a jól őrzött telepekre, s ezzel a környék lakóit legfőbb táplálékuktól fosztották meg.

Tudjuk, hogy időközben Alexandros tekintélyes csapaterősítéseket küldetett ebbe az új hegyi határövezetbe. Pellából az évi újonc-utánpót-

* I. e. 329–328 tele volt az.

lás hosszú menetelés után megérkezett ezekbe a keleti Alexandriákba; zsoldosokat is hoztak magukkal. Két évvel azelőtt Alexandros nem toboroztatott ilyen nagyszámú zsoldoskatonát, de itt most sok olyan telepesre volt szüksége, aki a fegyverforgatásnak is mestere. A Baktriában és Soghdban létesített kolóniákat voltaképpen főleg görögök – a száműzöttek – népesítették be.

Nearchos és más tisztek valamiféle rejtélyes erősítéseket hoztak – a historikusok közlése szerint – *a tengerről*. Mivel Alexandros ekkor még semmiféle tengeri utat nem nyitott meg, ez a kontingens alighanem Földközi-tenger melléki semita hajósokból tevődött össze. Ezekhez járultak a zadrakartai pihenőbázisról odavezényelt tartalék ezredek. Végül, váratlan szövetségesek jelentek meg – ezerötszázan – egy keleti tó partjáról; azt állították, hogy a Tenger Folyója is, a Homok Folyója is abba a tóba hordja vizeit (a mai Aral-tó). Főnökeik önként ajánlották fel katonai szolgálatukat a győzedelmes hírű makedónoknak. Ezek a törzsek a kharism (chorezm) névvel illették magukat, s a szót a görög tudósok *chorasmoi*nak írták le.* Sok mindent meséltek az északi sztyeppekről, ami zavarba ejtette a görög geográfusokat, de igen érdekelte Alexandrost. Főnökeik felajánlották neki, hogy elvezetik az ő nagy tavukhoz, ott ellátják seregét élelemmel, aztán onnan tovább menve megmutatják, hol laknak az amazonok – azok az asszonylovasok, akik úgy tudnak bánni az íjjal, akár a férfiak. (A makedónok sokat hallottak már beszélni az amazonokról, de mind ez ideig egyetlenegyet sem láttak.) Még azt is megígérték, hogy királyi vérből származó skytha menyasszonyt szereznek neki, ha akarja. Lehetséges, hogy Alexandros komolyan gondolkozott az ajánlaton, de aztán mégis udvariasan elhárította a skytha házasság gondolatát.

Most már körülbelül száz-százötvenezer főnyi sereggel rendelkezett Közép-Ázsiának ebben a veszedelmes zónájában, a zsoldosokat és a szolgákat is beleértve.

De Spitamát mégsem a hadvezetési fölény, hanem a lakosság félelme győzte le. Az emberek most már látták, hogy halál, elűzetés és éhínség lesz a sorsuk, ha nem csatlakoznak a telepesekhez. Igaz, a kolóniákon más az életforma, nem olyan, mint az övék, de legalább nyugodt, biztonságos az élet, és nem kell éhezni. Két évvel azelőtt még az egész ország gyűlölte Alexandrost; most fordult a kocka – Alexandros az egész

* Ezen a területen a legújabb szovjet régészeti kutatások hatalmas emlékanyagot tártak fel, melynek alapján ma már chorezmi civilizációról beszélhetünk. Lásd Sz. P. Tolsztov *Az ősi Chorezm* című, magyar fordításban is megjelent művét (1950). – *A ford.*

országot szembefordíthatta Spitamával, legtehetségesebb ellenfelével. Az idő és a hely körülményeit figyelembe véve, ez az eredmény bámulatra méltó teljesítmény volt.*

Alexandros makacsságának okát ma már nemigen lehet pontosan megállapítani. Valószínű, hogy sem a dicsőséghajhászat, sem a pusztán területi hódítás vágya nem játszott benne döntő szerepet. Hiszen nem hatolt be ismét a skytha sztyeppekre, nem próbálta ki erejét a nagy skytha törzseken, amelyeket akkor már hátulról erősen szorongattak a hunok. S azt sem gondolta magáról, hogy a sors akaratát hajtja végre. Az a gondolat pedig, hogy Héraklés, Semiramis és más legendás hősök tetteit akarta túlszárnyalni, alighanem életrajzíróinak kitalálása. Igaz, Alexandros néhanapján beszélt ezekről a legendás tettekről, de csak azért, hogy fellelkesítse katonáit – nem önmagát akarta inspirálni.

Mindig is hajlamos volt arra, hogy tépelődjék a nehézségeken, s addig nem nyugodott, míg azokat le nem győrte – a kudarc, a lemondás, a meghátrálás gondolatát nem bírta elviselni. De valószínű, hogy már akkor elhatározta: tovább megy, és a Parapanisades vagy Hind-i-Kuh hágóin keresztül behatol az Indus országaiba. Ha így volt, akkor érthető, hogy előbb a Baktria–Soghd felvidéket akarta teljes mértékben pacifikálni. Jól tudta, hogy a továbbnyomulás milyen veszedelmekkel járna, ha a háta mögött felkelések lángolnának fel.

Megvolt benne az a hajlam is, hogy alkalmazkodjék annak a népnek a tulajdonságaihoz, amellyel éppen dolga volt. Persepolisban úgy viselkedett, mint a perzsák. Itt pedig alkalmazkodott a vad sztyeppei életet folytató nomádokhoz, akik óriási távolságokra vándorolnak, örökkön lóháton ülnek, és sípszóra-dobszóra táncolnak. Az a mondás járta náluk, hogy csak a nyeregben ülő ember szabad – aki házban ül, az rabszolga. Alexandros naiv mohósággal igyekezett vetélkedni a baktriai skytha harcosokkal.

Ez a két évig tartó totális háború súlyos áldozatokat követelt a hadseregtől. Sokan elestek, megsebesültek, és általában sok mindent kellett elszenvedniük a katonáknak. A megpróbáltatások megkeserítették az embereket, szívük megkeményedett, mások szenvedései iránt közömbössé

* Később a római birodalom lényegében ugyanilyen módszerrel terjesztette ki határait: mintegy bakugrásszerűen katonai táborokat ékelt a meghódítandó területekbe, s a táborok védelme alatt kolóniákat létesített, melyeknek gerincét kiszolgált veteránok alkották. A római légiók azonban sohasem tudtak az Euxeinos középső részénél és általában az Euphratésnél keletebbre hatolni. Ennélfogva inkább nyugati irányban nyomultak előre – Hispániába, Afrikába, Galliába, sőt még Angliába is átkeltek.

váltak, s azok, akik aztán átkeltek a Parapanisades túlsó oldalára, egyformán tudtak gyűlölni és tűrni.

Alexandros öt sereget szervezett katonáiból – az egyiket maga vezényelte, a többi négyet Héphaistión, Ptolemaios, Perdikkas és Koinos parancsnoksága alá helyezte, egy-egy perzsa főembert adva melléjük. A tél folyamán ez az öt hadsereg ide-oda űzte, hajszolta Spitamát az egész felvidéken, nem hagyva neki időt sem pihenésre, sem arra, hogy híveket toborozhasson magának.

Koinos seregének végül is sikerült sarokba szorítania a nagy tehetségű lázadót, miután az rajtaütött az egyik új kolónián, és azt elpusztította. Spitamát saját emberei ölték meg, és fejét elküldték a makedónoknak, hogy bebizonyítsák békevágyukat. Meghallották ugyanis, hogy Alexandros serege is közeledik, s a biztos pusztulás réme megijesztette őket.

Az ellenállás azonban még nem ért véget. „*Ezek a barbárok* – írja Arrianos – *készséggel háborúskodnak, mert mindig szegénységgel küszködnek, s mivel sem városaik, sem állandó lakóhelyeik nincsenek, nem tartja őket vissza semmi olyasmi, amihez féltő gonddal ragaszkodhatnának.*"

Miután a makedónok megszabadultak Spitamától, mégis megkísérelték, hogy békés úton megnyerjék a makacs népet. Csak egy sziklavár védői nem hagyták abba az ellenállást, mert szentül hitték, hogy nincs az az ostromló sereg, amely át tudna hatolni a várat körülfogó mély szakadékon. A makedón hadmérnökök azonban ezzel a feladattal is megbirkóztak: a műszaki alakulatok ékeket vertek a sziklafalba, azokon lemásztak a szakadék fenekére, és a hóviharok leple alatt ostromállványt kezdtek építeni a szakadék másik fala mentén. Amikor az állványzat magassága elérte a várfal magasságát, a védők megadták magukat.

XVII

ROXANÉ

Ezen az eseményekkel és harcokkal zsúfolt télen történt, hogy Alexandros találkozott azzal a nővel, aki a felesége lett.

Serege egy ellenálló góc felszámolására indult, és eljutott egy sziklás magaslathoz, mely várszerűen volt kiépítve, s Soghdi Szirt volt a neve. Védői felhúzódtak a legfelső szirt-erődbe, és előzőleg bőven ellátták magukat élelemmel. Már a legelső terepszemle meggyőzte a makedónokat arról, hogy ezt a természetes erődöt sem ostrommal, sem kiéheztetéssel bevenni nem lehet. A baktriaiaknak vízben sem volt hiányuk, mert a sziklákon mindenütt vastagon feküdt a hó.

Alexandros felkiabált hozzájuk, és megígérte, hogy ha feladják a várat, minden bántódás nélkül visszatérhetnek otthonaikba. A baktriaiak csak nevettek az ajánlaton.

– Eredj innen – üvöltötték vissza –, és szerezz magadnak szárnyas katonákat! Azok talán majd fel tudnak repülni ide!

Alexandros tudta, hogy egy Uxiart nevű baktriai főnök családja is a Soghdi Szirt bevehetetlen erődjében keresett menedéket. A védők gúnyos válasza felbosszantotta, de ugyanakkor egy jó ötletet is sugalmazott neki. Összehívta az agrianokat meg a gyakorlott sziklamászókat, és a következőket mondta nekik:

Sziklamászási versenyt hirdet; a győztes első tizenkét talantont kap, az utána következők fokozatosan kevesebbet, de a legutolsónak is jut néhány arany *dareikos*. A versenyzőknek éjszaka kell megmászniuk a szirtet, de nem a könnyebben megmászható oldalon, hanem a jéggel borított, kémény alakú részen, amely állítólag megközelíthetetlen. Reggelre ott kell lenniük a csúcson, a védők feje fölött. A szirtnek azt az oldalát nem őrzi senki, mert megmászhatatlannak tartják.

Mintegy háromszáz tapasztalt sziklamászó jelentkezett önként a nyaktörő próbára. Alaposan áttanulmányozták a szirt hajlatait, és felszerelték magukat vas sátorcövekekkel meg hajlékony lenkötelekkel. Alexandros parancsára mindegyikük zászlót csavart a teste köré.

És a hosszú téli éjszakában megindultak a sziklamászók. Vascövekeiket beleverték a sziklafal réseibe, köteleikkel hurkot vetettek a kiszögellésekre, már ahol lehetett, s így kusztak-kapaszkodtak felfelé. Valami harmincan lezuhantak a vastag hóréteggel borított szakadékba; másnap hiába keresték holttesteiket. A többiek napkeltére fenn voltak a csúcson, és jelekkel értesítették tisztjeiket, akik erre hírnököt küldtek a vár alá.

– Hé, odanézzetek – bömbölte a hírnök – ti baktriaiak, ti hegyi emberek! Nézzetek csak a fejetek fölé! *Megtaláltuk a szárnyas katonákat.* Ott vannak ni! Magatok is láthatjátok őket.

A baktriaiak feltekintettek, és megpillantották a csúcson mozgó harcosokat, amint zászlóikat szárnyak módjára lengették. Ezt a szárnylebegtetést Alexandros előző este elpróbáltatta a sziklamászókkal, úgyhogy a jelenet hatása nem maradt el. A fortély sikerült, a soghdi sziklavár kapitulált.

Ez az erőd volt a hegyi nép utolsó mentsvára. Alexandros felkapaszkodott a meredek ösvényen, hogy körülnézzen odafent. A szirt peremén elég tekintélyes nagyságú házat pillantott meg, s egyenesen arrafelé tartott. A baktriai tisztek vonakodva, kelletlenül parancsolták félre a tömeget.

Egy leány lépett ki a házból, de nem borult le a győző előtt. Egymagában, egyenesen állt előtte, s várta, hogy a férfi megszólaljon. Búzakalász színű, dús szőke haja hosszú fonatokban verdeste a vállait. Alexandros nagyon bájosnak találta, és gyönyörködve nézte – látta rajta, hogy fél, s tetszett neki, hogy mégsem fut el. A lány aranyhaja csillogott a napfényben. Alexandros megkérdezte, ki ez a lány, mire a kíséretében levő baktriaiak azt felelték, hogy Rusanak (Roxané) a neve, ami annyit tesz: „A Fény Leánya".

Ez a barbár lány, egy baktriai főember gyermeke, aki még görögül sem tudott, felkavarta Alexandros emlékeit. Talán amúgy is szándékában állott baktriai nőt venni feleségül, de Rusanakot szíve őszinte vágyával megkívánta. Megfogta a lány kezét, és Rusanak nem húzta vissza – a győző hadizsákmánya volt már, aki azt tehette vele, amit akart.

Alexandros lehúzta magáról egyik karperecét, ránézett egy-két pillanatig, majd rávonta a lány karjára.

– Fogadd el tőlem – mondta –, mert te leszel a feleségem.

Rusanak vele ment Indiába, és fiúgyermeket szült neki. Nem volt művelt nő, hiányzott belőle Barsiné csiszolt tanulsága, s szívét-lelkét teljesen kitöltötte két dolog: a vallása és a férje. Minden tekintetben felesége, hitvese lett Alexandrosnak.

Onésikritos, az újonnan érkezett tisztek egyike, a főpilóta címét viselte, és meglehetősen büszkélkedett is vele. Valószínűleg Nearchosszal együtt a hajósok vezérkarához tartozott, amelynek mind ez ideig nem sok dolga akadt. Annyi bizonyos, hogy ebben az időszakban ő is behódolt a tisztek között elterjedt szokásnak, és naplót kezdett írni – mindennap feljegyezte a sereg útvonalát. Minthogy azonban színes fantáziája volt, és kedvelte a csodálatos dolgokat, naplója tartalmát szenzációs események leírásával hímezgette ki. Alexandros és az idősebb makedón tisztek meg is jegyezték, hogy a főpilóta cím helyett inkább a főfüllentő titulust kellene viselnie.

Alexandros sztyeppjárásából, a vad kharizmok főnökével való találkozásából és a barbár Rusanakkal kötött házasságából Onésikritos csodálatos históriát kanyarított össze. Alexandros hírneve – írta többek között – bejárta Ázsia óriási sztyeppjeit, és végül a harcias, büszke, férfiakra nem szoruló amazonok királynőjének fülébe is eljutott. A gőgös királynő erre megüzentette Alexandrosnak, hogy hajlandó vele találkozni; töltsenek együtt egy éjszakát, mert gyermeket akar tőle.

Ez volt talán az első a sok csodás história közül, melyekből később kiterebélyesedett a Nagy Sándor-mondakör.

A dús képzelőerővel megáldott perzsák, akik igen kedvelték a hősregéket, Alexandros haditetteit kezdték beleszőni a Kurusról meg a *niakan*okról, a dicső ősökről szóló néphagyományba. A hasonlóság szálai annyira összefonódtak, hogy a kései ivadékok már meg sem tudták különböztetni őket. A későbbi nemzedékek már úgy hitték, hogy őseik nem egy barbár hódítót, hanem egy iráni hőst szolgáltak. A későbbi korok írásaiban Alexandros sztyeppjárása a hős Iszkander egyik kalandos vállalkozásává formálódot át – Iszkander, akinek sisakját két sasszárny díszítette, behatolt a Sötétség Országába, harminc napig tartott, míg áthaladt rajta, végül a *niakan*ok jóságos pártfogásának és oltalmának eredményeképpen eljutott a Paradicsom Hegyének napsütötte ormaira. A későbbi verziók szerint Iszkander azért mászott fel erre a hegyre, hogy – a legtisztább iráni hagyomány szellemében – Ahura-Mazda lelkével társalogjon. Majd új bíborhímzéssel gazdagodott a legenda: Iszkander azért vállalkozott a nehéz és veszedelmes útra, hogy óriás falat építsen, azt átitassa naftával és meggyújtsa. Az ő Iszkanderük ennek a roppant tűzfalnak a segítségével szorította északra Góg és Magóg romboló, pusztító törzseit. (Még később, amikor az irániak úgyahogy elfogadták az iszlám vallást, az újabb *Iszkander name*ben (Nagy Sándor-legendában) az ősök őrzőszelleme Khidr prófétává, Ahura pedig Gábriel arkangyallá változott át.)

Annyi azonban tény, hogy Alexandros baktriai tartózkodásának idején olajforrásra bukkant. Pontosabban szólva, egy reggelen arra ébredt, hogy a sátra mellett olajtócsa fénylik, s az átlátszó folyadék úgy szivárog a talajból, mint egy vízforrás. Az irániak és velük együtt a jósok kedvező ómennek vették a sajátságos véletlent.

A majdnem három esztendeig tartó fáradalmak, izgalmak, sebesülésekkel járó kínos fájdalmak ellenére a makedónok királyán nem látszottak meg a szellemi kimerültség jelei. De a harmadik tél végén, amikor Baktria, Soghd és az északi területek már meghódoltak, amikor felépültek az új városok és meg voltak szervezve a közlekedési vonalak, kiütközött rajta az idegkimerültség. Nem aludt olyan jól, mint azelőtt, a menetelések idején; az éjszaka nagy részét azzal töltötte, hogy végighallgatta az újonnan megszervezett közigazgatási apparátusról befutó jelentések tömkelegét. Ha ezt megunta, leheveredett a gyümölccsel és borral megrakott asztal mellé, környezetének társaságában, és egészen napkeltéig hallgatta beszélgetésüket, vagy ő maga beszélt, ha az ital megoldotta a nyelvét. A nagy borozások után gyakran eszméletlen bódulatba esett, s ilyenkor az orvosok meg a királyi testőrök virrasztottak mellette.

Mivel a fürgébb észjárású, alkalmazkodóbb és ravaszabb irániak jól értették a módját, hogy hízelegjenek neki, dicsérjék, magasztalják, kedvében járjanak olyankor, amikor a lelki depresszió állapotába süllyedt, Alexandros nyíltan kimutatta, mennyivel inkább kedveli őket, mint a merevebb és nyersebb modorú makedónokat. Az utóbbiak pedig észrevették, hogy minél közelebb állott hozzá valaki az elmúlt időkben, annál ingerlékenyebb most az illetővel szemben.

Nem mintha Alexandros megváltozott volna. Ösztönei és sejtelmei azonban intenzívebbé váltak; élesebben érzékelte a leselkedő veszedelmet, s ugyanakkor mégis a legnagyobb veszedelmet kereste, hogy belevesse magát; dührohamai most már szörnyűek voltak.

Új személyeket fogadott bizalmába, mert azok, ha nem is értették meg őt, gondosan ügyeltek arra, hogy a legnagyobb tiszteletet és hódolatot tanúsítsák iránta. Megkedvelte az új görög zsoldosokat, és olyan ázsiaiakat fogadott kegyeibe, akik sohasem osztották meg vele a régebbi hadjáratok megpróbáltatásait.

Alig szólt Kallisthenéshez, aki rendszerint néma hallgatásba burkolózva ült az asztalnál. Nem akart többé a további teendőkről vitatkozni, és a hazai ügyekre sem volt kíváncsi. Az otthon maradt makedónok különös módon ellenségekké alakultak át a képzeletében – bár továbbra is szabályosan írogatott Antipatérnek meg a többieknek, mintha ily

módon próbálna védekezni saját titkos gondolatai ellen. Az idősebb makedónok fejcsóválva mondogatták egymás között, hogy fura egy helyzet alakult ki: mintha Alexandros barátai ellenségekké, ellenségei pedig barátokká váltak volna.

Kleitos, a Fekete, aki most ezredparancsnoki rangot viselt, testvére volt annak a Laniké nevű nőnek, aki valamikor Alexandrost szoptatta. Az óriás termetű Kleitos tehát tejtestvére volt a királynak, aki nemcsak ezt tudta, hanem azt is, hogy Laniké mindegyik fia elesett a korábbi hadjáratok során. Sőt mi több, a Fekete Kleitos a Granikos folyónál megmentette királya életét – az egész hadsereg tudta ezt. Kleitos nehéz felfogású, darabos ember volt, és sehogyan sem tetszett neki, hogy most perzsa módi járja. Többek füle hallatára meg is mondta kereken a véleményét, és kijelentette, hogy Alexandros Philippos fia, a makedónok királya – és semmi több.

Egy este – vagyis inkább hajnalban – Alexandrosnak az az ötlete támadt, hogy áldozatot rendeljen el Zeus fiainak, az emberek segítőinek tiszteletére. A körülötte nyüzsgő hízelgők csoportja mindjárt suttogni kezdte, hogy maga a király is egyenlő Zeus hérosz-fiaival. Kallisthenés üres boroskupájának a fenekét bámulta. A társaság egyik elázott tagja rázendített egy dalra, mely így kezdődött: „A Nyugat beteg, a Kelet erős . . .”

Az újonnan érkezett görögök közül néhányan megjegyezték, hogy a régivágású makedón parancsnokok elég jól megállták a helyüket nyugaton, de itt keleten bizony a baktriaiak elpáholták őket. Alexandros rájuk mosolygott, aztán körülnézett – a Fekete Kleitost kereste pillantásával. De nem látta sehol; jelentették, hogy most készíti elő áldozatra a két bárányt, Zeus fiainak, amint azt a király megparancsolta.

Alexandros szeszélyes kedvében meghagyta, hogy hívják oda Kleitost. Néhány perc múltán a veterán Barát nagy loholva beállított; sarkában két bárány furakodott a pavilonba – a két állat fejéről dúsan csöpögött alá az áldozati kenőcs. Kleitos is jócskán ivott már, és észre sem vette, hogy az áldozati bárányok utána jöttek.

– Itt van Kleitos, Alexandros! – bömbölte.

Az asztalnál nyugtalan fészkelődés támadt, amikor megpillantották az áldozati állatokat, melyeket az oltárnál kellett volna hagyni. Alexandros bosszúsan intett Kleitosnak, hogy foglalja el szokott helyét az asztalnál. „A Nyugat beteg, a Kelet erős” – hangzott fel ismét a dal. És Kleitos, miközben borát nyakalta, most hallott először gúnyos nevetéseket a makedónok rovására, akik megszaladtak a baktriaiak elől. Lecsapta a boroskupát és indulatosan felkiáltott:

– Azok, akik ott a hegyekben estek el, különb férfiak voltak, mint ti, akik most röhögtök rajtuk!

– Vigyázz a nyelvedre! – ordította valaki. – Gondold meg, kikről beszélsz!

Az óriás termetű Barát újra töltött magának, ivott, de a zsémbelődést nem hagyta abba. Olyan ember volt, akinek a koponyájában egyszerre csak egy gondolat fér el.

– A legjobbakról beszélek – dünnyögte. – Azokról, akik győzelmeket arattak Philipposnak. Igen, a régiekről... Chairóneiánál, Thébainál...

Merev tekintettel nézett körül, majd Alexandros arcába nézett:

– Beszélj! Szólj hát! Gyáváknak tartod-e őket?

– Hallgass! – kiáltott rá Alexandros.

A lárma és fecsegés abban a pillanatban elült. Dermedt csend támadt, melybe érdesen hasított bele Kleitos nyers, rekedtes hangja:

– Persze... mi, szabad születésű makedónok nem mondhatjuk meg a véleményünket. Mi nem szólhatunk szabadon Philippos fiához... Nekünk nem szabad...

Öregebb bajtársai közrefogták, keményen megrázták, hogy térjen eszéhez, de ő tántorogva felállott, és sebhelyekkel borított karjáról kezdte feltűrni a ruhaujjat.

– Eredjetek innen! – üvöltötte, és félrelökve a csitítgatókat, lemeztelenített karját megrázta Alexandros felé, aki dühtől sápadtan, mozdulatlanul ült a helyén. – Ez a kar jó volt arra, hogy a Granikosnál megmentse Philippos fiának az életét! És most, és most... Kleitos nem is szólhat hozzá...

– Beszélj! Mondd meg, mit akarsz! – rivallt rá Alexandros. – Nem büntetlek meg érte.

Kleitos megcsóválta a fejét, és félretaszigálva a többi tisztet, Alexandros felé lépett:

– Ó, mi makedónok nem tehetjük azt, előbb engedélyt kell kérni a perzsa udvarmesterektől. És akkor is előbb földig kell hajolni a te ragyogó fehér perzsa királyi öved előtt. Nem... nem. És te nem büntethetsz meg bennünket jobban annál, amennyire már meg vagyunk büntetve.

Alexandros felugrott, és keze hátranyúlt a kardjáért. Kardhordozóját azonban már előbb kihívta a pavilonból Ptolemaios.

– A kürtöt! – ordította a király, nem görögül, hanem a régi makedón nyelven. A gárda kürtöse azonban mozdulatlanul állt mögötte; Alexandros tehetetlen dühében öklével az arcába vágott.

Kleitos barátai ezt a pár pillanatig tartó közjátékot arra igyekeztek felhasználni, hogy a sértett óriást kituszkolják az ajtón, ki a sötétbe. De felharsant mögöttük Alexandros hangja:

– Kleitos!

Kleitos megfordult, dülöngélő léptekkel visszament az ajtóhoz, és félrerántotta a függönyt. Tökrészeg volt már, csak az a tudat derengett benne, hogy királya szólította.

– Itt van Kleitos, Alexandros – dadogta.

Alexandros kitépte az egyik testőr kezéből a lándzsát, Kleitoshoz ugrott, és keresztüldöfte testén a fegyvert.

Kleitos lerogyott a gyékényszőnyegre, s hörögve markolászta a testéből kiálló dárdanyelet. A tisztek némán állták körül. Alexandros rámeredt a földön vonagló hűséges barátra, majd letérdelt, hogy megpróbálja kihúzni testéből a lándzsát. A tisztek azonban megragadták a fegyvert, mert attól féltek, hogy a király magát akarja megölni vele. Néhány pillanat telt el így; akkor Alexandros felállt, és tántorgó léptekkel kibotorkált a függönyajtón. A sátrába ment, és levetette magát a földre.

Sokáig nem mert utána menni senki; a király pedig nem adott életjelt magáról, nem küldött senkit sem ételért, sem italért. Másnap Anaxarchos Aristandérral végül rászánta magát, hogy bemenjen hozzá, mert nagyon aggasztotta a baljós csend. Ott ült a király magába roskadtan, még a ruháját sem vetette le, és a szeme gyulladt volt, mint aki sokat sírt. Vizet és ételt vittek be neki, de ő nem vett tudomást semmiről. Aristandér ekkor nekifohászkodott, hogy megnyugtató szavakat mondjon. Arról beszélt, hogy minden dolog az istenek akarata szerint történik, az emberi akarat nem tehet ellenük semmit, és hát Kleitos halálát is így kell felfogni.

Alexandros feltekintett.

– Lanikének már nincsenek fiai – mormogta. – És most már testvérbátyja sincs többé... Volt Thébaiban egy asszony...

Anaxarchos hirtelen összecsattantotta két tenyerét, és éles hangon így szólt az öreg jóshoz.

– Alexandros, a makedónok királya és Ázsia ura úgy ül itt pityeregve, akár egy rabszolga.

Ez a csípős, természetes hang felrázta Alexandrost önkínzó töprengéseinek bódulatából. Nemsokára lefeküdt, és mély álomba merült. Feje két karján nyugodott, s kezei összekulcsolódtak, mintha kétségbeesetten segítségért, támogatásért könyörögnének.

„Ha az ember nagyon egyedül van, akkor ragaszkodik legerősebben

a mítoszokhoz." Valahányszor Alexandrost erősen megrendítette valami, s a lelki depresszió pokoli gyötrelmei között vergődött – mint a Fekete Kleitos megölése után is –, a bűntudat roppant súlya nehezedett a szívére. Igen, ő, Alexandros megölte azokat, akik legközelebb állottak hozzá; igen, feldúlta és porig égette Thébai virágzó városát. Nem annyira a megszállottság elvont rögeszméi, mint inkább az erőszak és a halál világos képei kísértettek képzeletében. Ilyenkor nem az önszánalom mindent elmosó ködében látta önmagát és tetteit, hanem az emlékezés iszonyúan világos fényében. Amikor a kísértetalakok kiléptek a múltból, és megindultak feléje, hogy leteperjék, agya, szíve, lelke nem talált védelmet ellenük. Az italban sem lelt felejtést.

Ilyenkor Rusanak és Héphaistión sem voltak képesek védő pajzsot tartani közéje és fantazmagóriái közé. Aristotelés jól látta – egyedül volt, szörnyűségesen egyedül.

A római-görög Arrianos, aki a sztoikus filozófia híve volt, a maga száraz módján bizonyos megértést mutat Alexandros magagyötrése iránt. *„Én a magam részéről nem tartom különösnek, hogy Alexandros lobbanékonyságból vagy haragos indulatából nagy bűnöket követett el. Fiatal volt, és a szerencse kegye nagyon magasra lendítette. Az sem különös, hogy végül olyan lett, mint a perzsa királyok – viselkedésében szertelen, mértéket nem ismerő.*

Ami pedig a maga köré gyűjtött társakat illeti, királyoknak mindig is lesznek ilyen társaik és az ilyen társak mindig abban az irányban befolyásolják őket, hogy helytelenül cselekedjenek, nem gondolva saját létfontosságú érdekeikre.

De bizonyos vagyok abban, hogy a régi királyok közül Alexandros volt az egyedüli, aki oly mélységesen bánkódott rossz cselekedetein. A legtöbb ember – akkor is, most is – valamely bűn elkövetését még azzal tetézi, hogy igazságos tettként védelmezve iparkodik azt leplezni. Alexandros egyedülálló abban a tekintetben, hogy ő nem tett így."

Arrianos sztoikus módra magyaráz, de kétségtelen, hogy megértette az Alexandros önmegalázásában rejlő különös vonások jelentőségét.

Alexandros bizonyára úgy érezte, hogy rituális áldozatokkal nem moshatja le magáról a rátapadt ártatlan vért. (A két bárányt, melyet még a Fekete Kleitos kent fel áldozatra, később feláldozták, de nem Zeus fiainak, hanem Dionysosnak a tiszteletére.)

Abban az időben Alexandros már lemondott arról a reményéről, hogy megtalálja az utat az irániak elvesztett paradicsomába – az Oikumené legészakibb és legmagasabb csücskébe, ahonnan Kurus elindult.

Kurus nyomdokait egészen Marakandig követte visszafelé; valószínűleg ott ölte meg Kleitost.

Most hát átkelt a Parapanisades-hegyeken, de nem talált semmi különösebb látnivalót – csak rendkívül magas hegyláncokat, melyeket barbár népek laktak. De ugyanakkor kitágult, nagyobb méreteket öltött számára az a kép, melyet az Oikumenéről alkotott magának. Azt tapasztalta, hogy az Oikumené keleten messzebbre nyúlik, mint azt a geográfusok gondolták. A legészakibb Alexandriánál (ott, ahol a mai Leninabad áll, az Alaj hegység tövében) a skythák olyan országról beszéltek neki, amelyről a görögök sohasem hallottak – a sztyeppeken túl terül el, és Szin vagy Csin a neve. És most már azt is tudta Alexandros, hogy az Indus folyam sok-sok napi járóföldre van még a Parapanisades hágóitól keletre.

De mi lehet Szin országán és az Indus hatalmas völgyén túl? Ott kell lennie az Oikumené határának, az euráziai kontinens szélének – ott kell lennie az Ókeanosnak.

Talán a Nílus és az Indus rejtélyes forrásaira is ott lehet valahol ráakadni. Hiszen a görög mítosz szerint *messze-messze keleten, a Nap forrásaiból ered az Aithiópsz folyó, amely a Nílus vízeséseibe torkollik.*

Mert sem Alexandros, sem a földmérői nem tudták, milyen alakja van a tőlük délre és keletre elterülő szárazföldnek, a Plejádok csillagképe alatt. Aristotelés úgy hitte, hogy a déli szárazföld Egyiptom déli részétől Indiáig terjed. Meg hogy a Nílus forrásvidéke ott van valahol az Indus közelében, a Távol-Keletnek abban az ismeretlen limbusában.

A makedónok közül jó egynéhányan a maguk szemével látták a Vörös-tenger meg a Perzsa-öböl északi csücskét, de nem tudták eldönteni, hogy ezek a távolabbi, mindent bekerítő Ókeanosnak a nyúlványai-e, vagy pedig beltengerek. Alexandros a nagy Ókeanos benyúló ágainak tartotta őket, de embereinek többsége úgy vélekedett, hogy belföldi vizekről van szó. Ha az utóbbi feltevés az igaz, akkor a szárazföld a Felső-Nílustól egészen az Indusig terjed – valószínű, hogy a Nílus a föld alatt folyik, és csak Egyiptomban bukkan a felszínre. Odahaza Görögországban sokat hallottak az ilyen föld alatti folyókról, amelyek egészen a Hadésig benyúlhatnak, mint például a Styx.

Egy dolgot azonban tisztán láttak. Most már mindenki egyetértett abban, hogy nem lehetnek a Büdös Tenger és a Tanais közelében, ahonnan könnyű hazatérni Makedoniába, csak egy rövid körívet kell megtenni keleti irányban, követve az Argonauták útvonalát. A falanx veteránjai nagyon is sok napi járóföldet gyalogoltak napkelet felé ahhoz, hogy még a Büdös Tenger és a Tanais közelében legyenek. Tudták,

hogy merőben ismeretlen területen járnak, a Kaspi-tengeren túl, Babylóntól messze keletre.

A geográfusok hosszas viták után megegyeztek abban a kérdésben, hogy milyen alakja van a földnek. Feltevésük szerint a Tauros hegység egyenes vonala pontosan keleti irányban húzódik tovább, a Kaspi-tengertől délre, és végül találkozik a Parapanisades még hatalmasabb láncheggységeivel.

De hogy mi lehet a Parapanisades mögött, arról fogalmuk sem volt. Csak azt az egyet tudták, hogy az Indust ott fogják megtalálni. Kallisthenés úgy vélekedett, hogy az Indus körüli föld csak keskeny félsziget, amely az Ókeanosba nyúlik bele.

Alexandros mindenesetre egy dolgot biztosra vett: mindegy, mit fog most találni a föld *felszínén,* ha tovább megy kelet felé; nemsokára eléri a föld, az egész világ szélét, ott fog állni az Ókeanos komor partján – és akkor minden rejtély megoldódik, minden kétség szertefoszlik.

És szilárdan eltökélte, hogy utat tör magának az Ókeanoshoz.

Hogy bátorságot öntsön katonáiba, a mitológia színes világát csillogtatta meg előttük: Héraklés és Dionysos héroszistenek is behatoltak arra a legkeletibb területre, és nagy dicsőséget arattak. A makedón sereg is arra fog menni, amerre Héraklés és Dionysos járt, és halhatatlan nevet fog kivívni magának.

Persze mindjárt akadtak a makedónok közt olyanok, akik Alexandros lelkesítő szavainak hallatára tüstént azt kezdték mondogatni, hogy csakis halhatatlanok juthatnak el olyan messzire. A perzsa „Halhatatlanokra" céloztak, akiket Alexandros a főhadiszállásán tartott; ezek néha gárdaszolgálatot is teljesítettek, és a makedónok szívből utálták őket. A perzsa „Halhatatlanok" inkább íjászok voltak, mint lándzsások; a nyugatiak „aranyalmás gerelyeseknek" csúfolták őket, mert dárdáikat a vashegy alatt aranyozott gömb díszítette.

Alexandros tehát mozgósította hadait, és seregéhez baktriai meg skytha lovascsapatok is csatlakoztak azon a koratavaszon.*

Maga is elképedt, amikor látta, miféle sokaság özönlik a táborokba. Jövendőmondók, papok, pénzváltók szaporították a létszámot; a katonákat most még több asszony követte, mint régebben, és a több asszonynak még több gyereke volt. A seregek valóságos mozgó kolóniákká váltak, ami pedig a rengeteg poggyászt illeti, hát az egyenesen kétségbeejtő volt...

* 327-ben.

Végigszemlélte a málhásállatok és társzekerek oszlopait, majd alaposan megleckéztette katonáit, és elmagyarázta nekik, milyen nagy bűn a földi javak telhetetlen halmozása. Ezután elrendelte, hogy a túlságosan is terebélyes málhadarabokat el kell égetni. A veteránokat elkapta a hév, hogy a poggyászok súlyát tűzzel csökkentsék, és más málhahalmokba is égő fáklyákat dugdostak, míglen az utakon máglya-láncok lobogtak, és a táborok megbolygatott méhkasokhoz hasonlítottak.

– Hát még mindig nem tanultátok meg – rivallt rá Alexandros a veteránokra –, hogy csak úgy győzhettek, ha nem veszitek át a legyőzött nép hibáit és gyöngeségeit?

Ő maga járt elöl a jó példával, és a legszükségesebb tábori felszerelésén kívül minden egyéb málhát eldobált. Egyik főrangú tisztjét azzal gyanúsította, hogy hordozható tábori pavilonjában nagy mennyiségű aranyat és ezüstöt rejteget ládákban. (A krónikák szerint Harpalos, a kincstáros volt az a tiszt, de ez nem valószínű, mert Harpalos alighanem Babylónban vagy Ekbatanában maradt.) A tiszt határozottan tagadta a vádat, és Alexandros nem akarta átkutattatni a holmiját. (Ezek a főtisztek ugyanis többségükben még mindig szabad születésű makedónok, nemesek és a nemzeti tanács tagjai voltak. Alexandros még jobban növelte tekintélyüket, gazdaggá tette őket, ugyanakkor egyéni és nemesi jogaikat is csorbítatlanul hagyta. Ezáltal veszedelmes anomáliáknak adott tápot, amelyektől anyja, Olympias óva intette, és még most is állandóan figyelmeztette leveleiben.)

Alexandros a rá jellemző gyors és határozott módon járt végére ennek a kínos ügynek. Az általános poggyászégetés során megparancsolta néhány testőrének, hogy gyújtsák fel az illető tiszt pavilonját. Úgy számított, hogy az égő sátoralkotmányból a szolgák mindenekelőtt az értéktárgyakat tartalmazó ládákat fogják kihurcolni, s ily módon előkerül az arany- és ezüstkincs. Ám a tűz túlságosan jól végezte a dolgát. Függönyök, értékes ruhák, illatszerek, ékszerek, arany- és ezüstrudak – minden a lángok martaléka lett. A kincs valóban ott lehetett a pavilonban, de azt már nem tudta senki bizonyítani. Alexandros nagyon restellte a dolgot, és magánpénztárából kártalanította a tisztet.

Jóllehet a tábori hadak létszáma megnövekedett, a „Barát-típusú" tapasztalt makedón tisztek száma jelentősen megcsappant, mert ezek javarészét Alexandros hátrahagyta, hogy a mellékük kinevezett ázsiai tisztviselőkkel együtt kormányozzák a már meghódított óriási területet. Egy *taxis*-parancsnok gyakran félmillió lelket számláló város vagy országrész katonai kormányzója lett. Alexandros ragaszkodott a kettős – makedón-ázsiai – kormányzási elvhez; azt akarta, hogy a születőfélben

levő eurázsiai birodalomban ne legyen a többiek fölött uralkodó kultusz és nemzet. Még a katonai hatósági szervek sem gyakorolhattak abszolút hatalmat, mert az állami jövedelmekkel és pénzalapokkal nem rendelkezhettek. A pénzalapok a birodalom fejlesztésének terveit voltak hivatva szolgálni, mely között természetesen görög típusú színházak és akadémiák, a most feltárt hegyvidékeket átszelő új országutak, valamint új kórházak, új flották, új kikötők építése is szerepelt.

Mindebből semmi sem tetszett a veterán makedón tiszteknek. Boszszantónak és sértőnek találták, hogy az általuk kiadott rendelkezések csak akkor érvényesek, ha azokra egy ázsiai tisztviselő is ráüti pecsétjét, és pénzkiutalásért egyiptomi vagy semita kincstárnokokhoz kell folyamodniuk. Az ázsiaiaknak már a puszta nevük is mérges nevetésre ingerelte őket. Hogyan nevezheti magát valaki a Folyók Urának, vagy Az Igazság Fiának, vagy éppenséggel Ragyogó Fényességnek? Meg aztán azok a henger alakú pecsétnyomók, amelyeket magukkal hordoznak! A makedónok igen szkeptikusan nézték a dokumentumokra ütött ázsiai pecsét ábráit – a félholdat, vagy a Fenevadak Úrnőjének jelképét, sőt még a népszerű szárnyas főt is. Nem lesz ennek jó vége – gondolták mérgesen.

Alexandros még mindig egymaga igyekezett megbirkózni a kormányzás egyre növekvő munkájával. Mindenről akart tudni. Ha valamelyik tiszt megbetegedett, tüstént íratott neki, és felelősségre vonta, hogy miért nem jelentették az esetet. Ha egyik-másik tisztje ázsiai nőt akart feleségül venni, írásbeli engedélyt és nászajándékot küldött neki. (Mindig éreztette embereivel, hogy az ilyen házasságkötéseket nagyon helyesli.) Új tisztjei hamarosan ráeszméltek arra, hogy nincs többé katonatanács, bíróság, fellebbezési fórum – csak egy dolog van, Alexandros személyes döntése, és az előtt feltétlenül meg kell hajolni. És amikor a király eltűnt a színről – mint most is, amikor a Parapanisadesen készült átkelni –, döntéseit és rendelkezéseit nagyon nehezen lehetett megkapni az ismeretlen messzeségből. A tisztek – nagyon is érthető módon – feltették maguknak a kérdést: „És mi lesz, ha nem tér vissza többé?" A Baktriában és Soghdban átélt kockázatos vállalkozások és kemény megpróbáltatások után meglehetősen valószínűnek látszott, hogy Alexandros sohasem fog visszatérni Indiából. A katonai kormányzók többsége is számított erre az eshetőségre, és titokban fel is készült rá: tetemes magánvagyonokat halmoztak fel, és kezdték kiépíteni saját jövendő országuk sejtjeit. Ebben a tekintetben a makedónok galádabbul viselkedtek, mint az ázsiaiak, akik sokkal hűségesebbek voltak királyukhoz.

Alexandros jól értett hozzá, hogyan nyerje meg alattvalói hűségüket. Bámulatos gyorsasággal fel tudta fogni az ázsiaiak mentalitását. Amikor keletiekkel találkozott, nem mint a makedón hadak fővezére, hanem mint Kurus utóda, az isteni tekintély megtestesült eszköze követelt magának engedelmességet. Ilyen alkalmakkor mindig perzsa öltözéket viselt. Itt, a messzi Ázsiában a makedón lovaglóruha, a széles karimájú puha kalpag, a bő nadrág, az ormótlan csizma, vagy akár a görög szabású *himation*, a palást, a szandál – mindez a barbár vagy a katona ismérve volt a lakosság szemében. Alexandros életbevágóan fontosnak tartotta, hogy az ázsiaiak ne csak engedelmeskedjenek neki, hanem tiszteljék is.

Amikor a makedónok először látták őt trónusfélén ülni, fején a kényelmetlen tiarával, nevetve kérdezték tőle:

– Miféle maskara-mulatság lesz itt, Alexandros?

Ez nagyon bosszantotta. Étkezéskor az arany kerevetet használta, és tömjénfüstölőket állíttatott fel maga körül, mert tudta, hogyha nem így tenne, az ázsiaiak megbotránkoznának. E nemes születésű, előkelő keletiek előtt nem viselkedhetett úgy, mint valami *javana* fuvaros.

Eddig is csak erőfeszítések árán tudta sikeresen alakítani kettős szerepét – hogy egyszerre legyen a szabad születésű, despotizmust gyűlölő nyugatiak választott királya és a despotizmuson kívül más kormányzati formát nem ismerő keletiek *sahinsah*ja. A két szerep végzetesen egymás ellen fordult akkor, amikor a keletiek leborultak előtte. Ők ezt tartották az egyedül illendő viselkedésnek, mert a trónuson ülő, királyi palástot viselő Alexandrosban az isteni hatalom képviselőjét látták. Amikor elébe járultak, szájuk elé tartották a tenyerüket, és térdet hajtottak előtte.

Most már nem nevettek a makedónok. És emiatt kellett Kallisthenésnek vesznie. A Szofista, Aristotelés tanítványa, előzőleg nyíltan bírálta Alexandrost. Anaxarchos és más hízelgők, akik tudták, hogy Kallisthenés könyvet ír a makedónok történetéről, elkezdtek súgni-búgni Alexandros fülébe: a Szofista – úgymond – eldicsekedett nekik, hogy uruknak az ő történelmi műve fog örök hírnevet szerezni. (Kallisthenés valójában azt jelentette ki többek füle hallatára, hogy Alexandros nem isten, nem Zeusnak Olympiastól született fia, s hogy jó vagy rossz hírnevét kizárólag azok a cselekedetek fogják megalapozni, melyeket élete folyamán művelt.)

Anaxarchosnak ezt mondta Kallisthenés:

– Alexandros nemcsak látszólag, hanem valóban is a legderekabb emberek, a legkirályibb királyok, a legkiválóbb vezérek egyike.

Anaxarchos elismerte, hogy földi halandókat általában csak haláluk után helyes isteni tiszteletben részesíteni:

– Földi életében Dionysos thébai polgár volt, Héraklés pedig egyszerűen egy argosi ember. De annyi bizonyos, hogyha egyszer Alexandros eltávozik az élők sorából, istenként fogják tisztelni, és áldozatot mutatnak majd be a szobra előtt. Hát akkor vajon nem volna-e helyes már most, életében megtisztelni őt azzal, amit úgyis meg fog kapni halála után?

– Ha másvalaki – ha mondjuk közülünk valaki most bemenne a palotába, és letelepedne Alexandros trónusára, vajon ő mit szólna hozzá? Tetszene neki a dolog?

– Mi jut eszedbe! – kiáltott rémülten Anaxarchos. – Az illetőt tüstént lekaszaboltatná felfuvalkodottsága miatt.

– És mit gondolsz, hogyan bánnának az istenek Alexandrosszal, ha ő halandó létére az istenséget megillető tisztelet trónszékébe ülne?

Erre Anaxarchos nem válaszolt semmit. De később a táborokban azt suttogták a katonák, hogy Kallisthenés kijelentette: ha a király istennek képzeli magát, elbizakodottságáért könnyen az életével lakolhat.

A makedónok természetesen hálásan fogadták Kallisthenés véleményét, és mellette álltak, támogatták. Kallisthenés véleménye több lett egyszerű filozófiai elmélkedésnél. A makedónok nemigen törődtek a filozófiai elemzés finom árnyalataival, ők csak azt látták, hogy Alexandros elpártolt az ősi szokásoktól, és behódolt a keleti életformának. Attól féltek, hogy a természete is megváltozik, s végül a szó szoros értelmében ázsiai uralkodó lesz, eltépve a nemzetségéhez, rokonságához és földijeihez fűződő szálakat.

Alexandros egy este megpróbálta összekombinálni a kétféle üdvözlési szertartást – a makedónoknál szokásos megölelést és a perzsa leborulást. A kísérlet szerencsétlen következményekkel járt. A meghívottak a király egészségére ittak – mindenki sorban előlépett, hogy köszöntse, mielőtt ajkához emelné a boroskupáját. A makedón tisztek is megpróbálták utánozni a keletieket – némán meghajoltak, aztán előreléptek, hogy megcsókolják Alexandros arcát.

Amikor Kallisthenésre került sor, Alexandros éppen Héphaistiónnak mondott valamit, s nem vette őt észre. Az egyik udvaronc megérintette a király karját, és halkan jelentette:

– A Szofista nem hajolt meg, mielőtt feléd közeledett.

Alexandros gyors pillantást vetett rá, majd egy kézmozdulattal elküldte maga elől Kallisthenést, anélkül, hogy üdvözölte volna.

Sokkal veszedelmesebbnek bizonyult az összeesküvés vádja. Alexandros komoly erőfeszítést tett annak érdekében, hogy a keleti és a makedón fiúk nevelési elveit kombinálja. Mintegy ötvenezer keleti ifjú tanult

most a hadsereg oktatóinak keze alatt, főleg a görög nyelvet és a fegyverforgatást gyakorolták. A nemes származású makedón fiúkból pedig apród-gárdát alakított; ők teljesítettek szolgálatot a király személye körül, éjszakai ügyeletet tartottak a sátrában, és a vadászfelszerelések rendbentartása is az ő feladatuk volt.

Ezek a fiúk, minthogy szabadon ki-bejártak az agémában, vagyis a testőrgárda laktanyájában, könnyen hozzáférhettek az ott őrzött fegyverekhez. Megbízhatóságukat, hűségüket sohasem fürkészte senki. Az összeesküvés első jelét az egyik tiszt fedezte fel, akinek valamelyik apród volt a fiúszeretője. A hír Ptolemaios fülébe is eljutott. Azt beszélték, hogy a fiúk közül többen megharagudtak Alexandrosra, mert a király perzsa ifjakat is be akart vonni az ő különleges kiképzési rendszerükbe; ezért meg akarták ölni éjjel a sátrában, amikor egyedül maradnak vele.

Az egyik ifjú, Hermolaos filozófiát tanult Kallisthenésnél, s így gyakran látták őt a Szofista társaságában. Ptolemaios jelentette Alexandrosnak, milyen mendemondákat hallott, mire a király megparancsolta, hogy a fiúkat állítsák a Barátokból alakított bíróság elé. A bíróság ebben az esetben a kínvallatás eszközéhez folyamodott. Két-három fiú bevallotta, hogy szó esett köztük a király meggyilkolásáról. Hermolaos elmondta, hogy nagyon elkeserítette őket Parmenión, Philótas és Kleitos tragikus vége, a keleti ruhaviselet, a leborulás ceremóniája. De – mondotta – nem terveztek semmiféle gyilkosságot, és Kallisthenés még a beszélgetéseikről sem tudott.

A fiúkat kivégezték, Kallisthenést pedig láncraverték és fogságban tartották. Egy verzió szerint később a fogságban halt meg; egy másik szerint felakasztották. Alexandros megírta Antipatérnek Makedoniába, hogy a fiúkat agyonkövezték a Barátok tisztjei, de ő maga fog majd vigyázni Kallisthenésre és azokra, *akik őt kiküldték.*

A fiúk kivégzése után Alexandros nem ragaszkodott tovább a leborulási ceremóniához.

Kallisthenést valószínűleg Baktria városában börtönözték be, 327 tavaszán. Annyi azonban bizonyos, hogy Alexandros lázas sietséggel vágott neki a Parapanisades hegyeinek, miután – mint már említettük – elégettette a fölösleges poggyászokat. Úgy látszik, igyekezett sürgősen eltávozni arról az elátkozott vidékről. Ez alkalommal a jósjelekre sem volt kíváncsi, és még azt sem tartotta szükségesnek, hogy legalább látszathaditanácsot hívjon össze.

Útközben csak annyi ideig vesztegelt, amennyi egy új bázis – a legkeletibb Alexandria – helyének kijelöléséhez kellett; amikor elérte a

Kabul folyót és a keleti karavánutat, seregeit erőltetett menetben hajszolta előre. A cselekvés szertefoszlatta a kétely és a csírázásnak indult összeesküvés miazmáit. Felfrissítette Alexandros túlfeszített, meggyötört agyát, parancsnokainak pedig elegendő elfoglaltságot adott.

Héphaistiónt és Perdikkast – vagyis egy diplomatát és egy ügyes végrehajtó tisztet – előre küldte a fő karavánúton, mely a Khaiber-hágón keresztül levezetett az Indus völgyébe. Magukkal vitték a nehezebb fegyverzetű egységeket, a nagyobb hadigépeket és a társzekereket.

A hadsereg most már elvesztette makedón jellegét, bár tisztjei még általában makedónok voltak. Iráni nemesekből új lovassági szárny alakult, éppen olyan elit csapat, mint a Barátoké (az utóbbiak most már fényes ezüstpajzsokat viseltek). A régi alakulatok némelyike időközben megszűnt. A remek krétai íjászok – már amennyi megmaradt belőlük – beleolvadtak Nearchos új tengerészeti alakulataiba. A hosszú hadjáratok során erősen megcsappant számú hypaspistések gárdaszolgálatot teljesítettek a főhadiszálláson. Csak a makedón falanx maradt változatlan – Alexandros nem merte hadseregének gerincét, fő tengelyét megbolygatni.

De most már a hadseregnek legalább a fele lovas katonákból állott. Az új ázsiai szövetségesek szemében csak a lovasoknak volt becsületük. A harcosok nemesi kasztja alkotta a lovasságot, és ezek felfogása szerint csak a szolgáknak, az egyszerű törzsi harcosoknak meg a zsoldos lándzsásoknak való a kutyagolás. A makedón falanxosok természetesen nem osztották ezt a véleményt, és dühösen morogtak, amikor az ázsiai lovasságtól felvert porfellegben kellett gyalogolniuk, méghozzá teljes fegyverzetben és felszereléssel. Alexandros oly módon igyekezett fokozni önbecsülésüket, hogy néhány ezredet lóra ültetett, a többieket pedig Gyalogos Barátoknak nevezte el, és azt a kiváltságot adta meg nekik, hogy felszerelésüket poggyászkocsikra rakhassák.

Valami tizenötezer katona maradt hátra a Kabul melletti legutolsó Alexandriában – az Indiába való ugrás bázisán –, de még így is negyvenezer főből álló hadsereg indult útnak, nem számítva a nyomában haladó polgári személyek tömegét. Alexandrosnak most háromszor vagy négyszer akkora hadserege volt, mint a Granikos mellett. Csakhogy most már nemzetközi, nem pedig nemzeti hadsereg élén állott.

Több volt az katonai diadalnál, hogy ezt a roppant erőt ennyire eggyé tudta kovácsolni. S nem abból a célból vezette az Indus felé, hogy meghódítsa, hanem azért, hogy megnyerje az ott lakó árjákat. Már érintkezésben állott velük, és tudta, hogy az Indus völgyének szélén ajándékokkal várják – élelmiszerekkel és óriás állatokkal, melyeknek elefánt a nevük.

Az utóbbi évek során már sokat hallottak Alexandrosról, és hajlandók voltak békésen átengedni őt országukon, mint Ázsia legfőbb urát.

Alexandros ugyanis már nem vágyott olyan kemény és megfeszített küzdelmekre, amilyenekben része volt az elmúlt két és fél esztendő alatt.

Ez alkalommal is megosztotta seregeit. Ő maga Ptolemaiosszal mint helyettesével és Kraterosszal mint szállítási parancsnokkal északkeletnek fordult, magával vivén a legtapasztaltabb csapatokat – az agrianokat, a lovas és a gyalogos Barátokat, meg a műszakiakat azokkal a hordozható hadigépekkel, melyeket hegyi terepen is lehet használni.

A magasabb hegyszorosok felé igyekezett, ahol a Hindi Kuh találkozik a Himalája óriás hegyhátaival – és ahol ekkora hadsereggel nem lehet átkelni.

XVIII

AZ ELEFÁNTOK ÉS AZ UTOLSÓ FOLYÓ

Miért fordult Alexandros egy áthatolhatatlan akadály felé? Előzőleg három alkalommal kanyarodott el élesen északi irányban – Gaugamela előtt a „gordioni" hegyek közé, aztán a Kaspi-tenger partjához, végül a Homok Folyójánál a skytha területre. Mind a három esetben elhagyta a jólismert utakat, hogy nekivágjon az ismeretlen északnak.

Nem kétséges, hogy ebben az éghajlat és az ellátás problémái is közrejátszottak. Strabón szerint Alexandros azért írta le ezt az északra kanyarodó ívet, azért haladt a felföldeken át India felé, hogy termékeny földeken maradjon, és India nagy folyóit azok forrásvidékén szelje át, mert ott az átkelést könnyebben végre lehet hajtani. És az is igaz, hogy nyári kánikulában a makedónok szívesebben meneteltek észak felé; a hegymászás fáradalmait fel sem vették.

Mindazonáltal úgy látszik, hogy Alexandrost nem csupán a hadsereg ellátásának szempontjai vezérelték. A Skythiába és India himalájai részébe való behatolás egyaránt rendkívül veszedelmes vállalkozás volt. Alexandrost valószínűleg a felfedezés vágya sarkallta. Arra vágyott, hogy megvizsgálja a belföldi tengereket, megtalálja a sztyeppek határát, s behatoljon az új, ismeretlen hegyóriások közé. Mindenáron meg akarta állapítani a föld alakját, mert az már bizonyos volt, hogy nem olyan, mint azt a görög tudósok elképzelték.

De közben egyre magasabb régiókba kellett felkapaszkodni, és egyre messzebbre kellett távolodni. Maguk a folyók is szélesebbre dagadtak. Vajon ott, a legszélső horizontnál, mely az Ókeanos és a felkelő nap helye fölé feszül, igazán meg fogja-e találni az isteni hatalom bizonyítékát? Igazán vannak-e ott olyan lények, akiknek bölcsessége meghaladja a halandókét, mivelhogy megízlelték a Tudás Fájának gyümölcsét és ittak az Élet Vízéből?

Azt mondják, Alexandros úgy érezte, hogy a végzet hajtja őt, s neki teljesítenie kell a sors rendelését. Talán azért hatolt előre, mindig csak tovább, hogy meggyőződjék róla, van-e végzet, létezik-e sors. Van-e a

föld színén bizonyíték az istenek jelenlétére? Vajon az emberek igazán olyan akarat végrehajtói, amely magasabbrendű, mint a saját akaratuk? Vagy talán az az igazság, hogy a Mozdulatlan Mozgató messze-messze van és láthatatlan – nem egyéb, mint az egyetemes energiának, az atomok akciójának a forrása? És ha így van, akkor talán az emberiség csupán saját erőfeszítései által halad előre a felvilágosodás vagy az állatiasság felé?

Úgy találta, hogy minél messzebbre hatol az Oikumené északi részébe, a lakosok mentalitása fokról fokra silányabbá válik – így tapasztalta ezt az Istroson (Dunán) túl lakó keltáknál, a Kaspi-tenger körüli sztyeppek „daha" (rabló) törzseinél, és a Homok Folyóján túl tanyázó skythák között. Úgy látszik – gondolta –, hogy a felvilágosodás inkább kelet, mint észak felé fekszik.

Azon a kora tavaszon Alexandrosnak segítségére sietett a szerencse. Pontosabban szólva egy véletlen esetet szerencsés előjellé tudott változtatni, amely nagymértékben fellelkesítette katonáit. Erre pedig már igazán szükség volt.

Borostyánt találtak, és ehhez a növényhez sajátos legenda fűződött. A dolog egy kedves kis városkában történt, Nysában (legalábbis a görögök így írták le a nevét). A lakosok élő borostyánt mutattak nekik a hegyoldalban. A makedónok a Dardanellákon való átkelés óta nem láttak sehol ilyen növényt. S ami a legérdekesebb volt, a város lakói görög nevén ismerték a borostyánt. Kiderült, hogy még sok más görög szót is ismernek.

Lassanként a legenda körvonalai is kibontakoztak az ámuló makedónok előtt. Nysa lakói azoktól a héroszoktól származtatták magukat, akik Dionysost egészen idáig elkísérték vándorlásaiban. A megrokkant hősök – így szólt a hagyomány – ezen a helyen visszamaradtak, s megalapították az ősi várost, hogy állandóvá tegyék az isten tiszteletére meghonosított Bacchanalia-kultuszt.

Bizonyítékul rámutattak egy közeli hegycsúcsra, melynek Meru volt a neve. Azt a hegyet – mondották – az őshazában levő Meroé hegyről nevezték el. És felajánlották Alexandrosnak, hogy készek bebizonyítani az állításaikat.

„Mindez – írja Arrianos – *pontosan beleillett Alexandros elgondolásaiba, mert ő azt akarta, hogy az emberek higgyenek Dionysos vándorlásaiban. Ezért a lovas és gyalogos Barátokkal egyetemben felmászott a Meru lejtőin, és a hegytetőn borostyán- és babérligeteket talált, melyeknek árnyékában oltárok álltak, és az erdő vadjai szabadon kóboroltak közöttük.*

A makedónok boldogok voltak, hogy borostyánt láthatnak, és füzéreket fontak belőle. Megkoszorúzták magukat, és énekszóra táncot lejtettek, valamennyi nevén szólítván az istenséget. Alexandros pedig áldozatot mutatott be Dionysosnak, majd leheveredve együtt ünnepelt a többiekkel."

A szent kúszónövény gondviselésszerű megjelenése friss erőt öntött a makedónokba. Azt gondolták: ha nem is isteni hatalom vezérelte őket Nysába, de legalább bizonyítékot találtak arra vonatkozóan, hogy görög hősök jártak itt előttük. Valamivel távolabb még rhododendront és nagy fenyveseket is találtak. Később rábukkantak egy hosszú szarvú ökörfajtára; ezek oly pompás, erős állatok voltak, hogy Alexandros egy csordára valót elküldött belőlük haza, Makedoniába.

Nysa után azonban vajmi kevés örömben volt részük. Minél magasabbra hágtak, annál vadabb lakosságra leltek; éppen úgy, mint annak idején Kisázsia és Soghd hegyei között. Ezek a hegyilakók gyakran visszavonultak *sangá*ikba, vagyis a csúcsokra épített sziklaerődjeikbe. Alexandros többnyire ragaszkodott ahhoz, hogy a sereg utánuk másszon, és vagy kikergesse őket sasfészkeikből, vagy a hadigépekből lövöldözzön rájuk, míg meg nem adják magukat. A hadigépeket szétszerelt állapotban, alkatrészenként kellett a hegyre felcipelni.

Előfordult, hogy a hegyilakók szirtfalakba vájt lakásaikban kerestek menedéket. Ilyenkor még a híres makedón találékonyságot is kemény próbára tette az a feladat, hogy kipiszkálják őket onnan. Alexandros és Ptolemaios megsebesültek. A katonák pedig kegyetlenkedéssel reagáltak a hegyilakók ellenállására; legalábbis egyszer megtörtént, hogy lemészárolták azokat, akik megadták magukat. Azelőtt ilyesmi nem fordult elő.

S közben egyre magasabbra kapaszkodtak, a Himalája tömegének satnya, szélgörbítette fenyői és sziklavállai felé. Amikor a völgyek falai összeszűkültek, és a széles folyók vizei mennydörögve száguldtak keskennyé vált medrükben, Alexandros hátrahagyva a menetoszlopokat, válogatott hegymászókkal haladt tovább. Amikor már olyan ritka lett a levegő, hogy alig bírtak lélegzeni, óriási jégsáncokat találtak maguk előtt. Nagy fáradsággal megmászták ezeket, de utána kimerülten bújtak egymáshoz az iszonyú erővel csapkodó szélben.

A jégsáncokon túl még meredekebb, felhőkbe nyúló hegysorokat pillantottak meg, és láttak egy magányosan álló csúcsot is, mely hófehéren csillogott. A földmérők számításokkal nagyjából megállapították a csúcs magasságát, és kijelentették, hogy az túlhaladja a föld levegőrétegét, s már az égbolt szférájába nyúlik fel. Az útikalauzok pedig hozzáfűzték:

– Rajta túl vannak azok a csúcsok, amelyeket Indra isten őriz. Indra, aki a felső régiókban lakozik, a viharok között.

Alexandros azonban csak újabb hegycsúcsokat látott, melyeknek magassága felülmúlt minden eddigit. Nincs az a hadsereg, amely át tudna jutni itt. Nem lakhatnak itt jóindulatú, istenekhez hasonló emberek. Így hát visszafordult, és lefelé indult az Indus folyóhoz, ahol Héphaistión és Perdikkas időközben hidakat verettek, hogy a sereg átkelhessen.

Alexandros a maga elhatározásából fordult délnek, hogy csatlakozzék a fő sereghez. De éppen akkor történt, hogy változás következett be a hadsereghez való viszonyában – ezt a változást maga nem vette észre, de a sereg annál inkább. Az emberek úgy látták, hogy vezérük a despota szerepét választotta magának. Amellett arra gyanakodtak – legalábbis a makedónok –, hogy isteni hatalmat tulajdonít magának, amelynél fogva minden akadályt el tud söpörni az útjából. Ez pedig nem jelenthet mást, mint azt, hogy királyuk elméje megháborodott.

Vélekedésükhöz talán semmi sem járult hozzá nagyobb mértékben, mint Kallisthenés befejezetlenül maradt naplója. A Szofista *Anabasis*ának kézirata – ellentétben a Szofista szóbeli kijelentéseivel – Zeus bölcsességétől inspirált emberfeletti lénynek rajzolta meg Alexandrost, akit – mint írta – az istenek kegye vezérel sorsának útján. Soraiból szinte bűzlött a hízelgés émelyítő szaga. Az egész műnek az volt a célja, hogy lerombolja egy ember lelkét. Amikor Alexandros elolvasta, nyilván eszébe jutott, mivel dicsekedett Kallisthenés: azzal, hogy az ő *Anabasis*a teszi majd halhatatlanná a makedónok királyát. Arrianos azt írja, hogy a kézirat elolvasása után Alexandros előtt gyűlöletessé vált Kallisthenés emléke.

De a Szofista írásánál fontosabb kézirat is volt vele, miközben a Himalája hegyeit járta: Aristotelésnek Alexandros számára írt retorikája, amely – személytelen tónusban – óva intette őt attól, hogy felüljön a hamis bizonyítékok talmi igazságának. Hangsúlyozta, hogy a felfedezés többet ér az elméleti spekulációnál. Támadta a régebbi görög idealizmust, mely még Platónt is arra ösztönözte, hogy felvázolja az eszményi jót megtestesítő ideális köztársaság ködös-zavaros képét.

A cinikus Ptolemaios kijelentette Alexandrosnak:

– Most már igazán tudnod kellene, hogy ami jó az egyik embernek, az nem jó a másiknak. Miért nem ragaszkodsz hát ahhoz, ami neked jó?

– És mi az?

– A visszatérés. Ne maradj Ekbatanában vagy Babylónban. Menj vissza a mi tengerünkhöz, menj vissza az egyiptomi Alexandriába.

Arról azonban hallgatott, hogy Thais, a kedvese nagyon sóvárgott már Egyiptom után.

Alexandros nem hallgatott rá. A súlyos sebek mindkettőjüket elcsigázták testileg-lelkileg, és Ptolemaios makacs unszolásai idegesítették a féltestvér amúgy is ingerlékeny kedélyét. A himalájai szóváltás után Ptolemaios már csak ritkán próbált tanácsot adni neki.

Alexandros átböngészte Aristotelés új *Metafizikáját*, és úgy látta, hogy hajdani tanítómestere messze előre haladt az istenség természetére vonatkozó spekulatív fejtegetéseiben. A Mozdulatlan Mozgató – írta – nem ezen a földön van, hanem a legtávolabbi csillagok birodalmában. Az a hatalom, amely a csillagokat keringésre készteti a föld körül, minden más dolognak is mozgatója. A föld felé haladó időtlen mozgás nemzette az életet, mely az időben vált tartóssá és állandóvá. Ezenkívül semmi jel nincs, ami a Mozdulatlan Mozgató létezését bizonyítaná... Ha pedig így áll a helyzet, akkor Alexandros kizárólag csak természetes jelenségekkel találkozhat felfedező útjai során.

Alexandrosnak olyan érzése támadt, hogy ő meg Aristotelés valamiképpen szerepet cseréltek. Aristotelés, aki korábban nem annyira a megismerést, mint inkább a cselekvés fontosságát hangsúlyozta, és a felfedezést többre tartotta a spekulatív gondolkodásnál – most az *elmélet* embere lett. Ő, Alexandros pedig a megfigyelést és a felfedezést választotta.

S ebben a kérdésben nagyon egyedül volt, magányosabb, mint akkor, amikor még Miezában rágódott a tudományos szövegeken. Aristotelés ellenséges indulatúvá lett, még sokkal inkább, mint Démosthenés; Ptolemaiost pedig, aki ott lovagolt az oldalán, csak az Egyiptomba való visszatérés gondolata foglalkoztatta. Odahaza a filozófusok – Kallisthenés feljegyzésének elolvasása után – a szerencse szeszélyének tulajdonították sorozatos sikereit, s azon a véleményen voltak, hogy katasztrófával fog végződni az egész, mihelyt a szerencse elpártol tőle. Az otthoni közhangulat hatására még a hűséges Antipatér is kezdett ellenszegülni akaratának.

S mégis, legmerészebb képzeletét is túlszárnyalta az a lenyűgöző hatás, melyet akkor váltott ki seregéből, amikor tavasszal megérkezett a széles hátú Indushoz. Egész erdőre való fát hozott magával, hogy legyen mivel kipallózni a pontonhidat; a Barátok ezüstpajzsain villództak a napsugarak, s a Rusanakot kísérő vad skytha lovasok rikoltó sípszóval nyargaltak elő üdvözlésére.

Ajándékokat hoztak Észak-India rádzsáitól – több szekérrakomány ezüstrudat, sok ezer ökröt, áldozati juhokat. Egy regimentre való sötét

bőrű indiai lovas is jött velük, meg harminc pompásan felszerszámozott harci elefánt.

Amint Alexandros csapataival kiért a hegyek dombnyúlványai közül, mindjárt észrevette, hogy feleségét a keleti királyi udvarok ragyogó pompája veszi körül. Sátrát erős sáncok övezték és eunuchokból álló testőrgárda kísérte azt az elefántot, amelyen ült. Olyan volt Rusanak, akár egy ékszerekkel feldíszített szobor, amint ott ült az elefánt hátára szerelt baldachinos hordszékben, melynek lebernyegei félig eltakarták alakját. Ebben az országban méltatlan és illetlen dolognak tartották, hogy egy királyné mindenki szemeláttára csak úgy közönséges módon lóháton nyargalásszon, amint azt Rusanak megszokta.

Rusanak készséggel igyekezett alkalmazkodni az újszerű pompához – később már nem is volt hajlandó másképpen közlekedni, csak elefánton –, de azért elszigeteltsége nyomasztóan hatott rá. Sokkal boldogabbnak érezte magát akkor, amikor még a zord felföldön élt Alexandrosszal, amikor a hadjáratok idején egy sátorban laktak, s ő prémruháit levetve odatelepedett a tűz mellé, hogy a szerelem érzéki varázsának bűvöletében hozzásimuljon a férjéhez. Itt, ebben a mozgó városhoz hasonló táborban engedelmesen tűrte, hogy aranyruhákba öltöztessék és drágagyöngy-sorokkal ékesítsék a testét, de boldogtalan volt, mert még nem fogant gyermeket, s nem tudta, hová-merre fogja most hajtani férjét nyugtalan szeszélyessége.

Alexandros első szeszélye az volt, hogy elefántra akart vadászni. A makedón tisztekkel felszállt a megszelídített szörnyetegek hátára, és az indiai vezetők irányításával űzőbe vettek egy vad csordát; utána nyomultak a sűrű csalitban, és kötélpányvákkal fogták el a kiszemelt példányokat, amelyeket aztán a szelíd elefántok közé kötözve vezettek vissza magukkal. A makedónokat igen meglepte ezeknek az idomtalan állatóriásoknak az ereje és az okossága; azon is nagyon csodálkoztak, hogy egy gyenge fiú vagy egy öreg ember is el tudja kormányozni őket. Bámulva nézték a szelíd elefántok táncát. Az egyik cintányért fogott az ormányába, s azzal verte a mellső lábaira erősített cintányérokat, a többiek pedig körben táncoltak, ütemesen emelgetve oszlopszerű lábaikat.

– A csatában – magyarázta Seleukos –, ha az elefánt hajtója megsebesül és lezuhan, az állat nem fut el, hanem ott marad mellette és megvédi az ellenségtől.

Ez a Seleukos* egyike volt azoknak a parancsnokoknak, akiket Ale-

* A későbbi Seleukos Nikator (a „Győzedelmes"). – *A ford.*

xandros újabban kezdett kitüntetni kegyével – jóindulatú óriás, olyan erős, hogy szarvainál fogva le bírt teperni egy bikát. Éppen olyan kedvesen és szeretetre méltóan viselkedett, mint Héphaistión vagy a tengerész Nearchos, és ő sem szokta firtatni Alexandros elhatározásait. Az elefántok erejének láttán lelkesen eltökélte magában, hogy egész csorda szelíd elefántot fog kitenyészteni magának.

– Mennyi idő alatt? – kérdezte tőle Nearchos, aki már sok mindent megtudott e szárazföldi szörnyekről.

– Amilyen gyorsan csak lehet.

– No persze. Hát figyelj csak ide. A nőstény elefánt tizenhat hónap alatt hordja ki a magzatát, és mindig csak egyet ellik, akár a kanca. Ezt az egyet aztán nyolc évig szoptatja. Mit gondolsz, ilyen körülmények között mennyi időbe telik, mire felnevelhetsz egy egész csordát?

Valamennyien mohó érdeklődéssel figyelték, tanulmányozták ennek az országnak furcsa állatvilágát. (A hatalmas Indus folyó mentén húzódó nagy területet elnevezték Indiának, lakóit pedig indusoknak.) Nearchos pettyes kígyókat akart fogni – látott egy huszonnégy láb hosszú példányt –, de nagyon gyorsan tudtak mozogni, úgyhogy egyet sem bírt elcsípni közülük. Nagyobb szerencséje volt a papagájokkal; nagy csodálkozására felfedezte, hogy ezek a madarak emberi lényekhez hasonló módon képesek beszélni, bár görögül nem tudtak. Onésikritos megesküdött rá, hogy róka nagyságú hangyát látott, amely aranyat ásott ki a földből.

Alexandrosnak tudomására jutott, hogy azok az emberek, akiket a „csuklyás kígyók" martak meg, belehaltak a harapásba. Ezek a kígyók az egyiptomi fáraók fejdíszén látható kígyóalakra hasonlítottak. Alexandros egy sátorban összegyűjtött olyan indusokat, akik értettek a kígyómarás gyógyításához, és seregének kiadta a parancsot, hogy akit csuklyás kígyó mart meg, tüstént rohanjon abba a sátorba.

Jót mulatott, amikor meghallotta Peukestas kalandját az erdei emberkékkel. Peukestas az őserdő egyik ösvényén vezette a csapatát, amikor a fák tetejéről egyszerre csak kövek meg diók kezdtek záporozni katonái fejére. Peukestas azonnal csatarendbe állította embereit a fák között, de a hajigálás folytatódott – a lombok között apró termetű emberkék rejtőztek, akik a nagy meleg ellenére szőrös irharuhát viseltek.

– Nem emberek azok – magyarázta Nearchos –, hanem csinos állatocskák, amelyek megtanulták utánozni az embereket. Az a szőrös irha, amit viselnek, a saját bőrük.

Peukestas, aki jelentéktelen dolgokban nagyon meg tudta makacsolni magát, sokáig nem volt hajlandó elhinni, hogy nem emberek, hanem maj-

mok ellen adott harci parancsot katonáinak. Nearchos azonban, módszeres elme lévén, néhány majmot fogatott állításának bizonyítására. Egyébiránt Alexandros Seleukos vezényletével kiküldte a krétai íjászokat, hogy hatoljanak be az új ország belsejébe, és hozzanak magukkal minden új ember- és állatfajtából példányokat – de főleg elefántokat. Nearchos megragadta az alkalmat, és kisebb gályákból – némelyiket harminc evezős hajtotta – flottát állított össze, hogy végighajózzék az Induson; a vízi úton való felfedezést sokkal előnyösebbnek és célszerűbbnek tartotta.

(Alexandros az idősebb makedón egységek vezényletét minden aggály nélkül átengedte ezeknek az embereknek, akik nem voltak ugyan katonák, de megtettek neki mindent, amit kívánt. Most már Héphaistión vezényelte a Barátok elit csapatait, Seleukos a kegyben álló hypaspistéseket, Nearchos pedig a vakmerő és minden tekintetben megbízható agrianok egyik ezredének volt a parancsnoka.)

Amikor Alexandros megpillantotta az Indus partja mentén felsorakozott új flottát, elöntötte a harag. Mérgesen kérdezte: a hajóácsok talán azt akarják, hogy a hadsereg végighajókázzon az országon?

A krétai felelt neki a hajóépítők helyett. Nem, nem arról van szó, hogy a gályák szállítsák keletre a hadsereget; de a társzekereket több turnusban nagyon jól elvihetik kelet felé. Meg aztán, ha a szárazföldön vonuló sereg át akar majd kelni valami mély vízen, mindjárt ott lesznek készenlétben a hajók. És különben is, nem maga Alexandros rendelte-e el, hogy vízi járművekből hidat kell építeni ezen a helyen?

– No igen, de csak hidat, az Induson át.

A makedónok eleinte azt remélték, hogy a nagy Nílus forrásvidékére bukkantak az Indus mentén, hiszen a két folyam olyan hasonlónak tűnt – még a parti nádasok meg a vízben úszkáló, krokodilnak nevezett sárkányszerű szörnyetegek is egyformák voltak itt is, ott is. Az Indus is éppen áradásban volt, minden látható ok nélkül, akárcsak a Nílus. Kallisthenés és Aristotelés úgy hitték, hogy az Indus a Nílusnak egyik ága.

Hérodotos azt írta könyvében, hogy Egyiptom a Nílus ajándéka; földjét azok a hordalékok alkotják, melyeket az évente ismétlődő áradások hoztak magukkal valamely ismeretlen vidékről. Mármost – érveltek a makedónok – elég csak futólag szemügyre venni a talajt itt az Indus mellett, máris megállapíthatja az ember, hogy a föld ugyanolyan hordalékos szerkezetű, mint Egyiptomban. Ha pedig így áll a dolog, akkor India valószínűleg éppen olyan keskeny földnyelv, mint Egyiptom, s belenyúlik az Ókeanosba.

Nearchos azonban nem nyugodott bele ebbe a feltevésbe, hanem információkat gyűjtött, és azok alapján igen okos elméletet dolgozott ki. Megtudta, hogy az Indus áradását az északi hegyekben elolvadt hótömegek meg az ugyanoda lezúdult hatalmas esők okozzák – azok az északi hegyek a Himalája hegyei, melyeket Alexandros is látott. A Himalája pedig messze, nagyon messze van. (Ebből arra következtetett, hogy a Nílus is olyan hegyek meg tavak között ered, ahol nagy esőzések szoktak lenni, valahol messze, a távoli Aithiopia valamely ismeretlen vidékén.)

Azonkívül – folytatta Nearchos – az Indus nem kelet-nyugati, hanem déli irányban folyik, és vizét a világot körülfogó Ókeanosba hordja.

– És az Indus torkolata hatezer stadionra van innen – fejezte be nyugodt hangon fejtegetéseit. – Legalábbis ezek a barbárok így mondják.

Ez azonban annyit jelentett, hogy – nádasok ide, krokodilok oda – az Indus nincs összeköttetésben a Nílussal. Annyit jelentett, hogy a két folyam között nagyobb földek, sivatagok és öblök terülnek el, mint ahogyan a legmerészebb fantáziájú görögök elképzelték. És mindenek fölött annyit jelentett a hadsereg katonáinak, hogy nem ülhetnek itt hajóra, s nem utazhatnak az Indus hátán egészen Memphisig meg az egyiptomi Alexandriáig, a Földközi-tenger kéklő vizéig, amely után annyira sóvárogtak.

Mihelyt Nearchos, a tengerészek és a hajóácsok tisztán látták a helyzetet, erőltetett ütemben láttak neki a szállító-flotta építésének, mert azt remélték, hogy Alexandros lemond a további keleti előnyomulásról, és a sereggel lefelé végighajózik az Induson. De a király hallani sem akart erről. Szállítsák a hajókat meg a híd-pontonokat szárazföldön – jelentette ki –, de az útirány mindenképpen keleti marad.

– Még szükségünk lesz a bárkákra meg a csónakhídra – nevetett Nearchos.

A hajósok elmagyarázták, hogy az Induson túl még további négy folyó zárja el az utat. Az indiai szárazföld nem lehet holmi keskeny nyelv, hanem bizonyára nagy távolságra nyúlik el napkelet felé.

Azt azonban senki sem tudta, hogy mi van a negyedik folyón túl. A hajósok azt remélték, hogy már az Ókeanos hömpölyög arra. Tudták, hogy Alexandros azt keresi, oda akar kijutni.

Amit a hajósok tudtak, azt hamarosan az egész hadsereg tudta. A katonák egyáltalán nem örültek annak, hogy a hajókat szárazföldön kell cipelni kelet felé. Mogorván keltek át az Induson, és cinikusan morogtak, amikor egyes derűlátó parancsnokok arról beszéltek nekik, hogy talán

Héraklés is éppen erre járt valamikor. A hadsereg hallgatagon, a maga módján kezdte helyteleníteni a továbbhaladást. Végül aztán fellázadt.

Beköszöntött az esőzések időszaka. Az ég csatornái megnyíltak, felhőszakadások zúdultak a párolgó, gőzölgő földre, és a víz elöntötte az éjszakai táborhelyeket. Trója óta nem tapasztaltak a katonák ekkora vízözönt. De még az esőzésnél is nagyobb keserűséget okozott nekik Ambhi rádzsa.

Ez az Ambhi (vagy Omphi, ahogyan a görög tudósok nevezték) a kiváltságos jó barátnak kijáró megbecsülésben részesült. Igaz, ajándékokkal fogadta a makedónokat, és kijelentette, hogy minden városát és földjét a rendelkezésükre bocsátja. De Alexandros annyi aranyat ajándékozott neki, hogy az felülmúlta a tőle kapott ezüst értékét, és a birtokait is visszaadta. Héphaistión mindössze a szokásos erődítményeket építtette fel az útvonal mentén, s azokba rokkant katonákat meg menekülteket telepített.

Alexandros úgy bánt a rádzsával, mint egyenlő rangú uralkodóval, és megtiltotta csapatainak, hogy Észak-Indiának abban a részében fosztogassanak.

– Példátlan eset – zúgolódtak a katonák. – Még sohasem fordult elő, hogy egy keleti ekkora megtiszteltetésben részesült volna.

És a hadsereg kezdett féltékenykedni az udvarias, sima modorú rádzsára.

Tagadhatatlan, hogy Alexandrosnak megtetszettek az indiai emberek. Egy Takszacila nevű nagy városban (a görög szövegekben Taxila néven szerepel) ünnepi játékokkal és áldozatokkal juttatta kifejezésre, hogy az ő heterogén népe és az indiaiak között baráti viszonynak kell uralkodnia. Felfedezte, hogy az indiaiak is árják, patriarkális nemzetségeik az északi síkságokról szivárogtak délre. Az irániakhoz hasonlóan ők is marhatenyésztéssel foglalkoztak, egynejűek voltak, tisztelték a szent tüzet, és csupán egyetlen istent imádtak – a levegőég istenét, akit Indrának neveztek. Nemesi kasztjuk – a *ksatrija* – éppen úgy a harcosok kasztja volt, mint a makedónoknál. Papjaik, az önmegtartóztató életmódot folytató *brahmánok* ugyanazt tanították, mint Iránban Kurus papjai: bűn elvenni az életet annak bármilyen formájában, bűn megcsalni másokat, és bűn azért küzdeni, hogy gazdag javakat szerezzünk magunknak itt a földön. Mind a harcosok, mind a brahmánok kasztja távol tartotta magát az ország sötétebb bőrű őslakóitól. Alexandros e két legmagasabb kaszt tagjait a makedónokkal egyenrangúaknak tekintette, és Ambhi rádzsa lovas harcosait besorozta a Barátok közé. (Az indiaiak viszont készséggel elismerték Alexandrost legfőbb uruknak – „Európai

Királyok Királyának" nevezték –, de a makedónokat nemigen kedvelték, s barbároknak, *javanák*nak, azaz csordásoknak meg balkáni hegylakóknak titulálták őket.)

A szövetséges tömeghadsereg belső ellentétektől terhesen vonult egyre keletebbre, s csupán egyetlen ember személyisége tartotta össze. Már a makedónokat is csak Alexandros kemény akarata hajszolta előre. Amikor a sereg elérte Ambhi országának keleti határát, ott az Ambhival ellenséges lábon álló Paurava királyi dinasztia csatarendbe fejlődött haderői vártak rá. Alexandros megígérte Ambhinak, hogy makedónjaival végleg megtöri a Pauravák hatalmát.

Talán nem számított arra, hogy ennyi diadal után akadna még a világon olyan hadsereg, amely nyílt csatában szembe merne szállni a makedónokkal. Azt azonban bizonyosra vette, hogy ha akad is ilyen hadsereg, próbálkozása kudarcba fullad, különösen most, amikor óriási szövetséges haderőket egyesített vezéri pálcája alatt.

De ez az egy sereg nem tágított, ott állt elszántan a szakadó esőben, a kiáradt Jelum folyó veszett sebességgel száguldó vizeinek túlsó partján.* Sátrai között elefántok tűntek fel, több száz is lehetett a számuk. A makedónok nem számítottak arra, hogy harci elefántok is vannak az ellenség seregében. Az átkelés is lehetetlennek tűnt, mert a szinte óráról órára emelkedő szintű, megáradt folyót nem lehetett áthidalni.

Úgy látták, hogy nem a harcosok, hanem a sebes sodrú víz meg az óriás állatok jelentik az igazi ellenséget. A pauravák katonai kötelékeit meglehetősen gyengének ítélték – de ebben a tekintetben tévedtek. A Jelumon való átkelés volt Alexandros utolsó nagyobb hadművelete. És ennek a hadműveletnek az irányítása kicsúszott a kezéből.

Alexandros természetesen várhatott volna addig, amíg az esőzés elál, és a folyó viszatér a medrébe. De semmi kedve nem volt várni. A makedónok könnyedén, szinte játékosan fogtak feladatuk végrehajtásához, mintha csak valami lóversenyre készülődnének. Most az egyszer nagyobb lovasságuk volt, mint amekkora kellett; de tudták, hogy a lovak megrémülnek az elefántoktól. Még kevésbé számíthattak arra, hogy a lovak átúsznak a folyón és a fenyegető elefántagyarak között felkapaszkodnak a partra. A helyzet szemrevételezése után Alexandros vezérkara úgy

* Alexandros – szokása szerint – messze északon, a Pandzsáb (Öt folyó) vidékének előhegységei között vezette hadseregét, s a makedónok most a Jelum folyónál álltak, azon a helyen, ahol a Salt Range (Karabagh) hegylánc a Kashmir első hegygerinceivel találkozik össze. A Jelum medre itt keskeny, de sodra esős időszakban hatalmas erejű. A csata 326 május végén vagy június elején zajlott le.

döntött, hogy a lovasság majd arra a partszakaszra kapaszkodik ki a vízből, ahol nincsenek elefántok. És elhatározták, hogy mint annak idején Dareiost, úgy most a pauravák királyi fővezérét fogják idegesíteni, megzavarni, rémületbe ejteni.

Arrianos közlése szerint példátlan manőver kezdődött most. *„Alexandros azt vélte a legjobbnak, ha minden irányban mozgást színlelve megzavarja Porost* (a paurava királyt), *úgyhogy az zavarában azt se tudja mihez fogjon. Felaprózva seregét, a csapatrészeket különböző tisztek vezetésével szétküldte, hogy pusztítsák az ellenség tulajdonát, és közben keressenek olyan helyet, amely alkalmas a folyón való átkelésre. Közben mindenfelől gabonát hozatott, s a paurava király előtt azt a látszatot akarta kelteni, hogy az esőzés megszűntéig ott szándékozik maradni a folyónál s ezt minden nehézség nélkül megteheti.*

Ily módon a pauravákat nem volt nyugalmuk, mert a bárkák állandóan ott jártak fel-alá a part közelében, és azt is látták, hogy emberek tutajkészítés céljából bőrtömlőket tömdösnek ki szénával. Valahányszor Poros összevonta erőit, hogy egy bizonyos pontot védelmezzen, mindannyiszor kénytelen volt másfelé sietni. Különösen éjjel kellett az elefántokkal olyan pontok felé vonulnia, ahol a makedónok harsány »Enyalios« csatakiáltást hallattak, és nagyon mozgolódtak. Ily módon Alexandros fokozatosan hozzászoktatta őt ahhoz, hogy ide-oda vonuljon embereivel és elefántjaival a folyó mentén, vagy átkeljen rajta, valahányszor gyanús lármát hall. Miután Poros ezt gyakran megcselekedte, és csatakiáltásoknál egyebet soha nem tapasztalt, végül is a táborában maradt. De azért őrszemeket helyezett el a part mentén. Amikor Alexandros már biztosra vehette, hogy Poros nem törődik többé az éjjeli kirándulásokkal, kigondolta az átkelés fortélyát.

Krateros az erők zömével a fő táborban hagyta, ahol éjjelenként nagy máglyákat gyújtatott, és látványos mozgolódást rendeztetett. Kraterosnak meghagyta, hogy az átkelést meg ne próbálja mindaddig, amíg a paurava király meg nem indult, vagy el nem menekült a vele szemközt levő helyről. »Ha Poros az elefántoknak csak kis részét viszi el onnan, maradj ott, ahol vagy – tanácsolta neki. – De ha valamennyi elefántjával vonul ellenem, és másfajta csapatokat hagy ott, akkor gyorsan kelj át a folyón. Mert csak az elefántok képesek visszatartani a lovasaidat.«"

Az átkelésre kiválasztott éjszakán Alexandros tizennyolc mérfölddel feljebb a parton összevonta a Héphaistión, Ptolemaios, Seleukos, Koinos és Perdikkas vezetése alatt álló egységeket. Ettől a ponttól Kraterosig, vagyis a fő táborig őrszemek lánca húzódott, hogy a parancsokat gyorsan továbbítani lehessen. Szárazföldi úton bárkákat meg tömlőtutajokat

vitetett oda, de ezeket kissé távolabb elrejtették a fák és a bokrok között.

„Van ott egy kiszögellés, ahol a folyó kanyart ír le. Mindenféle fák borítják. Vele szemközt fekszik egy lakatlan, erdős sziget. Ez a sziget és ez az erdő takarta el azon az éjjel Alexandros támadó oszlopának mozgását, miközben a táborban Krateros gondoskodott a szokásos máglyákról és sürgés-forgásról. Zuhogott az eső, és a mennydörgések robaja elnyomta a fegyvercsörgést, a mozgolódást, a tisztek vezényszavait. Az eső és a szél virradatkor elállt.

A sziget fedezéke alatt vízre bocsátották a bárkákat, és a lovakat felhajtották a tutajokra. A gyalogság a bárkákra szállt, és olyan csendesen viselkedett, hogy az ellenség meg sem hallotta őket, amikor megkerülték a szigetet. Maga Alexandros egy harmincevezős gályán kelt át, Seleukos és Ptolemaios is vele volt. Odaát csendben kiszálltak, és Alexandros az első lovasokat ott tartotta a parton, hogy fedezzék az utánuk jövő gyalogság partraszállását."

A hadművelet terve és végrehajtása idáig tökéletesnek bizonyult. Az első nehézség akkor jelentkezett, amikor Alexandros gárdalovasságával tovább akart nyomulni. Kiderült ugyanis, hogy nem a túlsó parton, hanem egy másik szigeten vannak. Hosszú sziget volt és úgy tűnt, mintha már a túlsó part volna, pedig attól keskeny mederág választotta el, amelyben sebesen tajtékzott az áradat.

Ahogy ott ácsorogtak, a túlsó parton felállított ellenséges őrszemek észrevették őket. Közben az egész rohamosztag is odaért, kiszállt a bárkákból meg a tutajokról, s felzárkózott a többiek mögé, a sötétben.

Végül találtak egy helyet, ahol át lehetett gázolni a mederágon. Az embereknek hónaljig, a lovaknak nyakig ért a sebes áradat.

Hajnali szürke köd derengett már, mire Alexandrosnak sikerült partra vinni lovasgárdáját. Valóságos sártengerben cuppogtak a lovak patái. S ezután történt, hogy a gondosan előkészített támadási terv összeomlott.

Még ki sem evickéltek a parti sár iszapjából, amikor megjelent előttük az ellenséges kötelék. Alexandros előre küldte a lovas íjászokat, hogy derítsék fel a helyzetet. Kiderült, hogy alig pár ezer harckocsis és lovas áll velük szemben. Alexandros erre rájuk zúdította egész lovasságát. Az ellenséges kötelék – akár azért, mert bennragadt a sárban, akár azért, mert nem akart meghátrálni – szembeszállt a túlerővel, és igen súlyos veszteségeket szenvedett.

Ez az akció késleltette Alexandrost. Nem tudván, milyen műveletet végeznek most a paurava király fő haderői, úgy döntött, hogy egész lo-

vasságával déli irányban hatol tovább, s a falanx-egységek majd kövessék. Egy órával később már eltűnt a parti iszapban küszködő gyalogság elől.

Így történt, hogy Alexandros egyenesen a pauravák fő haderőibe ütközött, s neki csak lovassága volt. Az ellenség hosszú arcvonalba fejlődve állt a magasabb, homokos talajon, amelyen jól megvethette a lábát. A harcvonal előtt kétszáz harci elefánt állott, egymástól száz lábnyi távolságban. A hézagokat íjászok töltötték ki; olyan hatalmas íjaik voltak, hogy amikor kilőttek egy-egy nyilat, az íj egyik végét a földre kellett támasztaniuk. Buzogánnyal és karddal felfegyverzett harcosok fedezték őket.

Alexandros megállt és várakozott, mert belátta, hogy lovasságával nem kockáztathatja meg a támadást. Kraterost várta, de az csak nem jött. (Krateros a kapott parancshoz híven a másik parton maradt, a táborban, mivel a paurava király jónak látta, hogy elefántokat és némi haderőt hagyjon azon a partszakaszon.)

Órák teltek el, mire megérkeztek a hypaspistések meg a falanx pajzsosai, fáradtan, csapzottan, kimerülten. Alexandros kénytelen volt tovább várni, míg a gyalogság kissé kifújja magát és csatarendbe állhat. Mihelyt a gyalogosok felfejlődtek, a lovasság zömét átvezényelte a jobb szárnyra, ahogyan azt a szokásos „jobbra oldalozó" makedón manőver megkívánta.

Vele voltak az új lovas íjászok, a nagyszerű baktriaiak és skythák. Ezzel a nagy erővel remekül tudott operálni – színleg visszavonult a Barátokkal, mialatt az új alakulatok tágas kört formáltak, hogy hátulról bekerítsék az Alexandros után nyomuló könnyű indiai lovasságot. A már meglehetősen kivénhedt Bukephaloson ült, mint mindig, valahányszor az ütközet sűrűjébe vetette magát.

Bukephalos pedig egyszerre csak lerogyott alatta. Nem sebesült meg az öreg paripa, de az iszapban való átgázolás fáradalmai maradék erejét is kimerítették, úgyhogy nem bírta tovább és kiadta páráját. Alexandros őszintén megsiratta.

Az indiai lovasság, mely belement a csapdába és most a makedón lovasság harapófogójának szárai közé szorult, ádáz ellenállást tanúsított. Alexandros másik lóra pattant, és belevetette magát a tumultusba, mitsem törődve tovább a falanxszal, mely ott maradt az elefántok meg a kisebb hadigépekkel felérő óriási íjak vonala előtt.

A mintegy hatezer főből álló makedón falanx engedelmesen nyomult előre, mint minden ütközetben, amikor erre a mozzanatra került sor. Seleukos és Perdikkas vezették őket, de arra vonatkozólag nem kaptak

semmiféle utasítást, hogy milyen módon kell elbánni az elefántokkal. Az óriás állatok pedig megindultak a falanx ellen.

Hogyan volt képes a falanx helytállni a harci elefántok félelmetes rohama ellen, azt ma már senki sem tudja. De tény és való, hogy helytállt, és feltartóztatta az elefántokat. Arrianos homályosan csak ennyit ír erről: *„A maga nemében példátlan akció volt ez. Bármerre rontottak az elefántok, mindenütt a makedón falanx tömör falába ütköztek."*

Nem tudjuk, hogy volt, mint volt, de annyi bizonyos, hogy a makedón gyalogság fel tudta tartóztatni, sőt vissza tudta fordítani az elefántok harcvonalát. Talán sikerült megölniük a mahutokat, vagyis az elefánthajcsárokat.

„Most már az egész makedón lovasság egyetlen tömeget alkotott, de nem Alexandros parancsára, hanem azért, mert az ütközet során magától ilyen helyzet alakult ki. A vadul forgolódó, ide-oda rohangáló elefántok a paurava lovasok közé keveredtek, és éppen annyit ártottak az indiaiaknak, mint az ellenségnek. A legtöbb állat ugyanis nem maradt már a helyén, vagy azért, mert megsebesült, vagy azért, mert nem volt már, aki kormányozza. De még harcképtelen állapotban is csak lassan vonultak vissza, szemben maradva az ellenséggel, akár a vizeket védő hajók, éles, sipoló hangokat hallatva... A meg nem ölt elefántokat mind elfogták a makedónok."

Ebben a kusza, tervszerűtlen mészárlásban Alexandrosnak végre sikerült utat törnie a gyalogsághoz, és némi csatarendet tudott teremteni azáltal, hogy parancsára a gyalogosok összekapcsolták pajzsaikat, s ily módon megszilárdították soraikat.

Ekkor jelent meg Krateros seregrésze, mely időközben végre átkelt a folyón. Ezek a friss csapatok a még életben maradt ellenség üldözésére indultak. Alexandros csapatai annyira kimerültek, hogy jóformán mozogni sem bírtak.

Attól a naptól fogva a makedón gyalogság többé sohasem volt az, ami azelőtt.

A paurava király volt majdnem az utolsó, aki menekülésre szánta el magát. Maga is, harci elefántja is súlyosan megsebesült. Alexandros észrevette őt, és Ambhi rádzsa ezredének néhány tisztjét utána küldte, hogy szólítsák fel: adja meg magát. Az indiai uralkodó azonban csak abban az esetben volt hajlandó erre, ha makedón tisztek mennek hozzá Alexandros személyes üzenetével. Amikor ez megtörtént, leszállt elefántjáról, és bevárta Alexandrost.

A makedónok királya odanyargalt, és mielőtt megszólalt volna, leszállt a lováról, annyira hatott rá legyőzött ellenfelének méltóságteljes

magatartása. A sebesültet itallal kínálta meg; felhajtotta, aztán a maga jószántából odament Alexandroshoz.

– Milyen bánásmódot kívánsz magadnak? – kérdezte tőle a győztes.

A paurava közönyösen felelte:

– Királyhoz méltót.

– No igen, de mit kívánsz még?

– Minden más benne foglaltatik ebben az egyben.

A legenda így beszéli el a két király párbeszédét, és ez a legenda számos ázsiai nyelvben megőrződött. Alexandros rokonszenvesnek találta ellenfelét, és őt is, alattvalóit is teljes kegyelmébe fogadta. Elrendelte, hogy a Jelum folyó véráztatta homokvidékén két várost kell építeni; az egyiknek Nikaia (a győzelem városa) legyen a neve, a másiknak pedig Bukephala, mert ott földelték el harci ménjét, amely tizenhét esztendeig volt hűséges társa.

A Jelumon való átkelés nyomot hagyott Seleukosban is, mert attól fogva meggyőződése volt, hogy igen nagy szükség van elefántokra. Alig pár évvel később, amikor Ázsia nyugati részében megszerezte magának a királyi hatalmat, oly buzgón gyűjtötte az elefántokat, akárcsak Ptolemaios a drágaköveket és az asszonyokat – egy remek példányokból álló elefántcsordáért egész tartományt is szívesen odaadott cserébe.

De a makedón veteránokon ejtett sebeket nem lehetett eltüntetni sem ünnepléssel, sem még több város alapításával, sem újabb kincsek osztogatásával.

A hadsereg fellázadt az ötödik folyónál. A Beas volt az, a Pandzsáb utolsó folyója.

A Jelumtól a Beasig harmincnyolc, hegyen épült várost hódítottak meg a makedónok; szüntelen zuhogó esőfüggönyök között meneteltek, amíg Alexandros makacsul ragaszkodott a kashmiri hegyek peremvidékéhez. Ezerkétszázan sebesültek meg a sangalai szekérvár megostromlása közben. Végigvonultak India északi részének országain. Sem a paurava király, sem Ambhi rádzsa népei nem tudták megmondani, mi van még azon a folyón túl. A makedónok csak annyit láttak, hogy odaát is elefántok vannak, és a Himalája egyre magasabbra tornyosuló falai meredeznek elébük. A földmérők olyasmit rebesgettek, hogy egy Ganges nevű, még az Indusnál vagy a Nílusnál is hatalmasabb folyam ismeretlen vidékei terülnek el arrafelé.

A makedón katonák csoportokba verődve megtanácskozták a dolgot a Beas folyó partján vert sátrak között, és megegyeztek abban, hogy csupán egyetlen irányban hajlandók innen menni – hazafelé.

Amikor a tisztek figyelmeztették Alexandrost a katonák hangulatára, ő gyűlésbe hívta össze az ezredparancsnokokat. Regebben is letörte már az engedetlenséget, s nem kételkedett benne, hogy ez alkalommal is sikerülni fog. Ha meg tudja nyerni az ezredparancsnokokat, akkor a katonák is engedelmeskednek majd; lehet, hogy zúgolódnak és morognak, de az nem számít.

– Az emberek nem látják a végét ennek a háborúnak – jelentették neki.

– Derék katona csak akkor pihenhet meg, ha nincs több dolga – felelte Alexandros. – Vagy talán attól féltek, hogy más barbárok meg fogják állítani előnyomulásunkat? Félelemre akkor lenne okunk, ha most visszafordulnánk, mert a meghódított népeket lázadásra izgathatják azok, amelyeket még nem győztünk le. Ha bárki közületek tudni akarja, hol és mikor lesz vége a hadjáratunknak, annak azt mondhatom, hogy a Ganges már nincs messze, onnan pedig csak egy macskaugrásra van a keleti Ókeanos.

Felvázolta előttük a keleti világrész képét; olyannak rajzolta meg, amilyennek gondolta. Ha elérik az Ókeanost – mondotta –, flottát építhetnének, és India partjai mellett elhaladva gyorsan eljutnak majd Egyiptomba, onnan pedig talán Libya (Afrika) déli partvonala mentén elhajózhatnak Héraklés Oszlopáig (Gibraltár).

Meggyőző erejű szavakkal ecsetelte előttük, hogy eddigi fáradozásaikkal mennyi mindent szereztek – az ión partvidéket, Kisázsiát, a föníciai partvidéket, Egyiptomot, Libyát, Arábia egyes részeit, a szíriai síkságot és a Folyamközt, Babilóniát, Susát, Médországot, Perzsiát, a Kaspi-Kapun túli földeket, a skythák országát a sztyeppekig és most Indiát. Még csak egy kis kitartásra van szükség, hogy mindezt biztosítsák maguknak.

– Egyformán kivettük részünket a fáradalmakból és a harcokból. Mindig veletek voltam, együtt viseltük el a megpróbáltatásokat. És amit nyertünk, becsületesen meg fogjuk osztani egymással. Semmi okotok nincs rá, hogy most elcsüggedjetek. Ugyan ki akarna most visszamenni Makedóniába, hogy otthon üldögéljen, vagy a betörő illyr és thrák törzsekkel verekedjék? Ha valakinek erre van kedve, ám menjen. De én esküszöm nektek, hogy a velem maradókat olyan emberekké teszem, akiket odahaza csak a legnagyobb irigység hangján fognak emlegetni. És vajon nem ezt tettem-e veletek eddig is? Ki meri az ellenkezőjét állítani?

Biztos volt a feleletben, olyannyira biztos, hogy körülnézett és várt kicsit, bár a tisztek nem szóltak semmit.

– Ha valaki nem ért egyet velem – mondta aztán élesen –, az szóljon bátran. Szabadon megmondhatjátok a véleményeteket.

Erre megszólalt Koinos, aki a jelumi csata legvadabb tusáiban forgott. Azzal kezdte, hogy a hadsereg zömének érdekében emeli fel a szavát, majd hozzátette:

– És a te érdekedben is, vezérünk.

Alexandros meghökkenten pillantott fel, amikor helyeslő moraj követte Koinos szavait.

– Nem azért mondom ezt, hogy hízelegjek az embereknek vagy neked – folytatta Koinos makacs elszántsággal. – De a hadsereg azon a véleményen van, hogy most már legfőbb ideje valami módon véget vetni a fáradságos hadjáratoknak és a velük járó veszedelmeknek. Most már arra kell vigyáznia, hogy megtartsa azt, amit megnyert magának. Mert ez a hadsereg alaposan megtizedelődött. Magad is láthatod, milyen kevesen maradtak meg azokból a makedónokból és görögökből, akikkel együtt indultunk el annak idején. A többiek elestek a harcmezőn, vagy megrokkantak, megbetegedtek, vagy akaratuk ellenére visszamaradtak azokban a városokban, melyeket te alapítottál. Az itt levőknek nagyobb része szintén betegeskedik. Nézd meg azt a pár veteránt, aki még megmaradt. Bizony, elég rossz bőrben vannak. S ami még rosszabb, csüggedtek, levertek, elvesztették a kedvüket. Jól tetted, hogy hazaküldted a thessaliaiakat, amikor azok már nem akartak tovább menni... Mert hát bizony...

– Az istenekre! – vágott közbe Alexandros. – Nyögd ki már, mit akarsz voltaképpen!

Koinos mereven állt vele szemben, s tenyerével a tarkóját dörzsölgette.

– Hogy mit? – dünnyögte. – Hát... Vannak köztünk, akik szeretnék viszontlátni a szüleiket, ha ugyan még életben találják őket. Mások az asszonyuk meg a gyerekeik után vágyódnak, azt hiszem. És talán olyanok is vannak, akik egyszerűen honvágyat éreznek. Nem tudom megmondani pontosan.

Hirtelen felemelte tekintetét:

– Alexandros, ne kívánj bennünket akaratunk ellenére vezetni, mert mi már nem vagyunk azok, akik voltunk. Ha hazaviszel bennünket, otthonról újabb hadjáratokra indulhatsz, a skythák vagy a karthagóiak ellen. Bőven találsz odahaza fiatal görögöket és makedónokat, akik a nyereség reményében boldogan fognak követni. És a háborúskodás borzalmaitól sem fognak félni, mert hiszen nincs még tapasztalatuk ezen a téren...

Szavai nyomán felzúgott a helyeslés. Koinos a maga nyers, bárdolatlan módján valóban az egész hadsereg gondolatainak adott kifejezést. Alexandrosban vad indulatok kavarogtak; dühtől remegve faképnél hagyta a gyűlést, bezárkózott pavilonjába, és nem akart látni senkit. Csak az ételt felszolgáló szolgák mehettek be hozzá. Tapasztalásból tudta, hogy ha így viselkedik, a magukra hagyott emberek megvitatják a dolgokat, és esetleg megváltoztatják elhatározásukat. Ezúttal azonban a katonák néma várakozással tekintettek a fejlemények elé, és elkerülték vezérük főhadiszállását. Alexandros ekkor a következő üzenetet küldte a csapatoknak: ő mindenképpen tovább megy, de csak azok tartsanak vele, akik önként hajlandók követni. A katonák nem reagáltak erre az üzenetre. A hadsereg nem akart kettészakadni. A hadsereg csak egyet akart: hazamenni, mégpedig Alexandrosszal együtt.

Három napig tartott e két akarat viaskodása. A negyedik napon Alexandros magához hívatta a legidősebb makedón tiszteket, mire izgatott suttogások keltek szárnyra az egész táborban. Sátorról sátorra terjedt a hír, hogy a király azokat a veteránokat idézte maga elé, akik leginkább szívükön viselik a szülőhaza sorsát.

A tárgyalás lefolyásáról nem maradt semmi adat az utókorra. Azt azonban tudjuk, hogy a veteránok milyen eredménnyel jöttek ki fővezérük sátrából. Alexandros hozzájárult, hogy kérjék ki az istenek véleményét: helyeslik-e a folyón való átkelést, vagy sem. Ha az előjelek kedvezőtlenek lennének, a hadsereg vissza fog fordulni.

Gyorsan előkerítették az öreg Aristandért, aki már rég leszokott arról, hogy jóslatait figyelembe vegyék, s most nagy meglepetésére egyszerre húszezer ember lázas érdeklődésének középpontjában találta magát.

– Ez legyen a legkedvezőtlenebb jóslatod valamennyi között – figyelmeztette őt Ptolemaios.

A levágott áldozati juh mája aztán meg is mutatta, hogy súlyos csapás fenyegeti a hadsereget, ha átkel a Beas folyón. A hírre boldogan ugráló, ujjongó tömegek özönlöttek Alexandros sátra felé. Amikor a bejárat közelébe értek, hálaadó imát kezdtek énekelni. Lelkük szinte kicsordult a boldogságtól, hogy végre hazatérhetnek, haza Makedoniába. Alexandros megparancsolta, hogy a Beas partján tizenkét oszlopot kell felállítani, hadd jelezzék örök időkig: eddig hatolt a makedón hadsereg. Aztán megengedte, hogy visszatérjenek a Jelum folyóhoz és a hajókhoz, arra a helyre, ahol Héphaistión felépítette a Győzelem Városát.

XIX

VISSZA NYUGATRA

Amikor Alexandros hátat fordított keletnek, több reményéről mondott le, mint katonái gondolták. Azt hitte – és nem is hihette másképpen –, hogy közel van már a lakott világ határához, ahol a keleti Ókeanos hömpölyög. Nem a dicsőség, nem újabb hódítások vágya hajtotta őt ilyen messzire. Azért akarta végigjárni a megkezdett utat, hogy feltárhassa a Föld utolsó titkait.

Sőt, mi több, eltemette magában azt a ragyogó képzeletbeli világot, amelyben a Parnassos csúcsai emelkednek az égnek, s azokon a csúcsokon talán embernél tökéletesebb, isteni lények lakoznak. A könyvek betűiből szőtt ábrándozás éveinek immáron vége. Ami mögötte van, azt ismeri, ami azon a folyón túl van, azt nem fogja megismerni soha. Pedig lelkének egész szívósságával, roppant akaratának minden erejével azon volt, hogy elhatoljon a legutolsó, legvégső titok küszöbéig, és fellebbentse a misztérium fátylát. (A Csendes-óceánt semmiképpen sem tudta volna elérni, mert az valójában sokkal messzebbre volt tőle kelet felé, mint bármelyik kortársa képzelte. Valóságos csoda volt az is, hogy egészen a Beasig eljutott – a római légiók csak ezernyolcszáz mérföldnyire közelítették meg azt a pontot, és India északi részébe kétezer éven át nem hatolt be nyugati utazó.)

Több mint nyolc esztendőn át hatolt kitartóan, makacs elszántsággal egyre keletebbre, s most ez a hirtelen félbemaradás szinte fizikai változást idézett elő benne. Lelkéből eltűnt a vidám bizakodás, és helyét a kedvetlenség meg a szőrszálhasogató bíbelődés foglalta el. Most egyszerre eszébe jutott, hogy odahaza rendet kell teremtenie.

Talán árulást sejtett; mindenesetre feltűnő, hogy seregét, amelyet kelet felé menet lehetőség szerint kímélni igyekezett, most sokkal roszszabb, nehezebben járható utakon vezette visszafelé. Egyetlen makedónt sem fog arra kényszeríteni, hogy kövesse őt – ezt mondta egyszer. De most olyan útvonalat választott, amelyen csak kevés makedón követte volna önszántából.

Mielőtt még elindultak volna a folyó mentén lefelé, Koinos lázbetegségben elhunyt. Az új Nikaiában temették el, melyet az esőzések meglehetősen megrongáltak.

Alexandros gyorsan elintézte Észak-India kormányzásának problémáját. A hatalmat a bennszülött fejedelmek kezében hagyta, csupán az Industól nyugatra fekvő városokba ültetett makedón katonai kormányzókat. Az új városokba rokkantakat meg önkéntes jelentkezőket telepített (nem nagyon szívesen vállalkoztak), majd megajándékozta és elbocsátotta a bennszülött csapatokat, azután elindult a Jelumon az Indus és a déli tenger felé.

„Hajója orráról arany kehelyből italáldozatot öntött a vízbe Héraklésnak, Ammonnak és a többi istenségnek, aztán harsonaszóval jelt adatott az indulásra. A jelre a hajók előretörtek, ügyelve arra, hogy egymással össze ne ütközzenek. Senki sem hallott még akkora lármát; a zajongáshoz járult az ütemet kiáltozó hajómesterek hangja meg az evezősök éneke, amellyel a ritmust tartották. A folyó partjai, minthogy a hajóknál magasabbra emelkedtek, és egymáshoz közel voltak, visszaverték a hangokat; az Alexandrosnak behódolt indiaiak csodálkozva előrobantak, a magas partokon loholva kísérték a hajókat, és közben ők is énekeltek, mert kedvüket lelték a dalolásban."

Az ujjongó örömhangulatnak azonban vége szakadt, még mielőtt elérték azt a helyet, ahol a Jelum az Indusba ömlik. A hajók zuhogók sodrába kerültek, amelyek ugyan nem sokat ártottak a hasas teherbárkáknak (ezeket Nearchos föníciai, kyprosi és egyiptomi hajóácsai építették nagy sietve), de a hosszú, alacsony gályákon átcsaptak. Alexandros akkor mintegy szétszórta a hadsereget, hogy lerohanja India középső síkságát.

Úgy osztotta szét csapatait, hogy a Jelum mindkét oldalán haladjanak a társzekerekkel. Az egyik parton Héphaistión, a másik parton Krateros volt a parancsnok – így aztán nem civakodhattak egymással. A sereg többi részét kiküldte, hogy söpörjék végig a vidéket, és a harcias bennszülötteket szorítsák a folyó mentén haladó fő erők felé. Elérték a *malli (mahlova, aratta)* nép országát, mely a nagy Thar-sivatag szélén terült el.

„Ezek voltak a legvitézebbek – írja komoran Arrianos – *mert közülük csak igen kevesen adták meg magukat."*

A hosszú háborúskodásba belefáradt makedónokat elkeserítette, hogy városról városra konok ellenállásba ütköztek. Az új megpróbáltatások és a nem várt késlekedés miatt érzett dühük annyira eldurvította őket, hogy érzéketlenné váltak mások szenvedései iránt. Kegyetlenül űztek-

hajtották a mallikat a falvakon át, ki a sivatagba, és gyorsan igyekeztek leöldösni őket, hogy minél hamarább végezzenek a rájuk bízott feladattal. Most fordult elő első ízben, hogy az útinaplók falvak és városok lakóinak teljes kiirtásáról számoltak be.

Úgy látszik, Alexandrosnak az volt a rögeszméje, hogy a szervezett ellenállásnak még a csírái se maradhassanak meg a háta mögött. Gyakran maga állt a csapatok élére, hogy minél vadabb támadásra nógassa őket. Egyszer baleset érte, s a rettegés hulláma sodort végig az egész hadseregen.

Egy fellegvár ostroma közben történt. Alexandros türelmetlenkedett, mert lassan ment a dolog. Ostromlétrát állíttatott a falnak, és fölfelé kúszott rajta. A nyomában haladt Peukestas, egy testőr a trójai Achilleus-pajzzsal, meg még egy harcos. Mind a négyen fenn voltak már a fal tetején, noha a szomszédos bástyákról erősen lövöldöztek rájuk. Ekkor odalentről egy csoport katona utánuk akart kapaszkodni a létrán, de az leszakadt alattuk.

Alexandros nem akart a falon maradni, ahol az ellenséges nyilak céltáblája volt, s hirtelen elhatározással leugrott a belső fal tövébe. A többi három utána. Hátukat a falnak vetve, pajzsukkal védekeztek a rájuk rohanó védők ellen. Négyük közül a katona elesett, Alexandrosnak pedig nyílvessző fúródott a tüdejébe. Amikor összeesett, Peukestas meg a testőr – mindketten sebesülten – pajzsaikkal védték a testét, s kitartottak mindaddig, míg a többi makedón a falakon és a kapun át be nem tódult a várba.

Amikor Alexandrost elvitték onnan, s a katonák látták, hogy sebéből levegővel keveredett vér bugyog elő, azt hitték, hogy meghalt.

„A táborban, ahonnan elindult, hatalmas fájdalom ragadta magával a katonákat. Aztán mély levertség és csüggedés vett rajtuk erőt. Arra gondoltak, ki lesz most majd a sereg vezére, s miképpen jutnak haza, mivel a körülöttük levő harcias nemzetek minden bizonnyal fellázadnak, mihelyt megtudják, hogy megszabadultak a rettegett Alexandrostól. Meg aztán idegen folyók ismeretlen vidékein jártak, és Alexandros nélkül képtelenek voltak valami épkézláb tervet kidolgozni.

Amikor híre jött, hogy még él, kételkedve fogadták az újságot, s még akkor sem akarták elhinni, amikor levél érkezett tőle. Az volt a gyanújuk, hogy a levelet a testőrök meg a tábornokok hamisították.

Amikor Alexandros magához tért már annyira, hogy megértette a helyzetet, a hadsereg lázadásától tartott. Meghagyta, hogy vigyék le a folyóhoz, és tegyék fel az egyik bárkára. Amikor a bárka a táborhelyek közelébe ért, felvonatta sátra oldalfalát, hogy mindkét partról láthassák

őt a katonák. De azok még akkor is halottnak vélték, s csak akkor hitték el, hogy él, amikor kezét felemelve intett feléjük."

E vitathatatlan bizonyíték láttán a katonák odacsődültek a partra, ünnepélyesen lépdeltek a lassan úszó bárka mellett, és virágfüzéreket dobáltak királyuk felé a vízre.

Amikor a bárka kikötött, Alexandros megparancsolta, hozzanak oda neki egy lovat. Tisztjei váltig rimánkodtak, hogy ne kockáztassa életét. De ő nem hallgatott rájuk, minden erejét összeszedve felült a lóra, és lassan ahhoz a sátorhoz léptetett, amelyet előkészítettek a számára.

Mialatt Alexandros súlyos betegen feküdt, Nearchos igyekezett kihasználni a kényszerű veszteglés idejét, és még több hajót építtetett. Egyszer-másszor eléggé éles szavakkal megrótta királyát.

– Olyan vagy mint a reménytelenül iszákos ember – mondta neki.

– Nem tudsz parancsolni magadnak, képtelen vagy ellenállni annak a vágynak, hogy fejest ugorj a veszedelem kellős közepébe. Erre semmi okod és jogod. Nem vagy te csatár!

Alexandros megsértődött a bíráló szavakra, és egy öreg makedón, aki észrevette nehezteléséét, azt mondta neki a maga otthoni tájszólásában, hogy a hősöknek szenvedéssel kell megvásárolniuk a nagy tettek dicsőségét. És Alexandrosnak bizony nagy árat kellett fizetnie, mert tüdősérülése igen veszedelmes és fájdalmas volt.

Hosszú ideig kellett feküdnie mozdulatlanul, erőtlenül, mialatt a gálya lassan úszott vele lefelé az Induson. Beérte azzal, hogy a folyó mentén uralkodó törzsfőnökök és fejedelmek hűségnyilatkozatokkal üdvözölték. Úgy látszik, azon a vidéken szövetségi viszonyt akart létesíteni a bennszülött uralkodókkal. Most, miután beleegyezett abba, hogy a sereg visszatérjen nyugatra, s főleg súlyos sebesülése óta nem érdekelte többé, milyen kormányzati formát adjon Indiának. Ellenben egyre nagyobb érdeklődéssel viseltetett az Indus folyó iránt, amelyet fontos víziútnak tartott. Ez volt az első eset, hogy víziutat tárt fel.

A hosszabb ideig tartó pihenők helyén a műszaki csapatok kutakat meg talajvíz-levezető csatornákat ástak, és a folyóelágazásoknál hajójavító műhelyeket rendeztek be. A görög szobrászok tanulmányozták az indiai építészetet, és itt-ott saját művészetük egyes alkotásait hagyták hátra az idegen földön.

Az indiai művészek következő nemzedékei e görög minták után kezdték meg az emberi arc, az emberi alak, sőt a ruharedők finom ábrázolását, s így alakult ki fokozatosan a későbbi buddhista szobrászati stílus, mely egész Közép-Ázsiában elterjedt, és keletre elhatolt egészen Angkorig..

Az expedíciót kísérő tudósok a számukra új tápnövényeket tanulmányozták, és megismerték a cukornádat, a sáfrányt, a rizst; a csillagászok egybevetették saját megfigyeléseik eredményeit az indiai csillagkutatók munkájának gyümölcseivel; az orvosok pedig kicserélték tapasztalataikat, és megtanulták egymástól a különféle lázbetegségek és járványok kezelési módszereit.

A fiatalabb nyugatiak gondolatvilága lassan-lassan kezdett átformálódni, módosulni. Kiléptek a maguk szűk világából, és pillantásuk már messzebbre hatolt. Jóval kevesebbet emlegették Héraklést vagy Dionysost, mint azelőtt – sőt voltaképpen tréfaszámba ment az olyan beszéd, hogy Héraklés előttük már megtette mindazt, amit ők véghezvittek. Az a rendíthetetlen argonauta nyilván nem ülte meg soha az elefántot, meg a híres Argos hajó sem dugta az orrát soha igazán nagy vizekbe. Az őskornak ezek a félisten-hősei – semmi kétség – csak afféle igénytelen kalandkeresők voltak, akik karddal-buzogánnyal felfegyverkezve csatangoltak szülőföldjük partvidékein.

Ami azt a mesésen gazdag királyt, Midast illeti, a makedónok pár éve megszerezték maguknak a híres aranykészletet, s bizony az csak szegény aprópénznek tűnt ahhoz a töméntelen mennyiségű kincshez képest, amelyet Harpalos őrzött most Ekbatanában. És Artemis, az ephesosiak büszke és független vadász-istennője – vajon nem gyenge kis húga-e csupán a Fenevadak Úrnőjének, a rettenetesnek, aki félelmetesen kocsizik át az éjszakai égbolton, valahányszor lecsapni készül a végzet?

S miközben lefelé hajóztak az immár több mérföldnyire szélesedett Induson, áldoztak a folyó istenének, áldoztak Ammon-Rénak, és áldoztak Ahurának, a napistenségnek. A víz, a napfény meg a víztelen és napégette sivatag – ez a három mindig ott volt velük, bárhová mentek is most már hosszú évek óta. A fiatalabb makedónok elméjét ezek a természeti jelenségek foglalkoztatták. A görögök oly rég látták utoljára Athéné istennő aranyozott szobrát, hogy szinte el is felejtették már. Itt, a legkülönfélébb népektől nyüzsgő Ázsia végtelen térségein nevetségesnek tűnt még a gondolata is annak, hogy egy márványból faragott nagy darab nő lándzsát tartva áll a Parthenón lépcsőzete fölött. Az őket kísérő hús-vér asszonyok mit sem tudtak Athénéről.

Alexandros álmodozva feküdt nyugágyán, s miközben a bárka ringva úszott lefelé az Induson, figyelte a vidéket. A sivatagot kezdte kiszorítani a buja bozót, s a levegőben keselyűk meg vadgalambok szárnyaltak. Alexandros nem tudta elképzelni, hogy ezt a földet és ezt a népet

Zeus, az Isten-Atya teremtette. Az egyiptomi sivatag Ammon-Réje, a tornyos Babylón Mardukja, és Ahura, a persepolisi sírok oltalmazója – ők tartoznak ide, ők illenek ennek a népnek a gondolatvilágába. Ezekből a keleti sivatagokból, az örök tűzből, a nap melegéből származott a legesleghatalmasabb isten, akinek földhöz kötött fiai feláldoztattak, de nem haltak meg. Ázsiának ezek az istenei közösen birtokolják a sassárnyak szimbólumát, amelyek fel tudnak emelkedni a föld színe fölé, az égbolt legmagasabb szférájába.

Alexandros nem találta meg a Parnassost, és nem bukkant olyan látható jelre, amely az élet láthatatlan Mozgatójának létezésére utalt volna. De hosszú hadjáratai során ő lendített mozgásba valamit, amiről neki magának sejtelme sem lehetett. Eljövetele előtt a vallások egymástól elszigetelten léteztek. Zeus szentélyei nem terjedtek túl a görög gyarmatok határain; Ammon-Ré templomai bezárkóztak a Nílus völgyébe; Ahura tűzoltárai elszigetelten lobogtak Kurus földjének hegyormain.

A makedónok bejövetele mintegy egymás mellé dobálta a vallásokat, lerombolva a templomok és kolostorok elszigeteltségét. Igaz ugyan, hogy a nemzeti határok megszűnésével a vallásokat elválasztó gondolati, eszmei korlát még szigorúbbá vált. A gondolkodás maga nem változott meg, de azért szélesebbre nyílt, és képes volt új koncepciók befogadására. A nyugat régebbi koncepciói majdnem teljesen feledésbe merült csatornákon át keletről szivárogtak oda; most viszont a nyugati elmék közvetlen kapcsolatba kerültek a kelettel, aminek az lett a következménye, hogy maga a gondolkodás világméretűvé tágult.

Az Induson úszó bárkákon kevesebb filozófus utazott Alexandrosszal, mint a Kallisthenés-ügy előtt. De azért voltak egy páran: thébai matematikusok, babylóniai csillagvizsgálók, mágusok, sőt indiai aszkéták is.

Legalábbis egy indiai aszkétáról tudjuk, hogy Alexandrosszal akart menni. A makedónok Kalynasnak nevezték. Öreg ember volt már, s minden vagyona a gyékényéből meg az ételes edényéből állott. Szótlanul üldögélt a gyékényen, s ha enni kívánt – ami nem fordult elő valami gyakran –, elvárta, hogy az ételt beletegyék az előtte álló tálba. Egyébiránt leginkább egyedül szeretett lenni, bár Alexandrosszal elelbeszélgetett, ha az odament hozzá. De ilyenkor is vajmi kevés jó szót tudott mondani a makedónok dicséretére.

– Sokat elvettetek, és sokat puszítottatok – mondta neki. – Nézzétek meg, mi mindent cipeltek a hátatokon, és féljetek. Ilyen kincsek és szelídített vadállatok mit sem érnek majd nektek. Mindez nem segít rajtatok.

A makedónok afféle vén Kassandrának tartották, aki mindig csak rosszat tud jövendölni. Kalynas a *bódhi*ról – a megvilágosulásról – beszélt, és hihetetlennek ítélte, hogy az ember halála után újjászületés által visszatérjen az életbe. A halottak árnyai – mondotta – nem lakoznak a halál és az élet közti árnyszerű világban.

– Miért jöttél velünk? – kérdezte tőle Alexandros.

– Miért jöttél ide? – vágott vissza Kalynas, és haragosan tette hozzá: – Maradtál volna birodalmad közepén, ahelyett, hogy rabolva jársz a határain kívül.

Kalynas később úgy képzelte, hogy még Alexandrost sem a saját akarata mozgatja. A görög filozófusok kijelentették, hogy Kalynas felfogása nem egyéb, mint a kérlelhetetlen végzet doktrinája. Alexandros azonban úgy látta, hogy Kalynas nem fél a végzettől. Ami a hadsereget illeti, a katonák általában afféle beszélő múmiának, élő csontváznak tekintették a hindu aszkétát. Később azonban Kalynas csodálkozó tűnődésre késztette őket.

Az Ókeanosszal való találkozás hamarább következett be, mint várták, és még a sokat tapasztalt makedónokat is megrendítette a borzalmas élmény újszerűsége. Ott jártak már az Indus deltájának végén, ahol a folyó a tengerbe ömlik, és közben letáboroztak a parton. Héphaistión nekilátott, hogy állandó hajózási bázist építsen Patalában (a későbbi Hajderabadnál). Alexandros, aki már kezdett felépülni sebesüléséből, néhány nagyobb gályával elindult, hogy a delta egyik ágát kifürkéssze. A puszta deltavidéket csak barbár törzsek lakták, és a kis flottának nem voltak járatos pilótái; senki sem sejtette, mi fog következni. Onésikritos, a főpilóta, aki útifeljegyzéseiben a flotta főparancsnokának nevezi magát, minden bizonnyal nem is sejtette előre azt a szökőárat, amely feléjük zúdulva majdnem maga alá temette a hajókat, amikor azok a folyótorkolat közelébe kerültek.

A nyugatiaknak úgy tűnt, mintha természetfölötti erők görgették volna feléjük az óriás hullámokat. Nagy nehezen horgonyt vetettek, hogy kiderítsék a jelenség okát – egy bizonyos idő múltán a dagályhullám visszavonult, és a hajók ott ragadtak az iszapban.

Mielőtt a makedónok magukhoz tértek volna ijedt ámulatukból – a Földközi-tengeren ilyesmit nem tapasztaltak, mert ott alig észrevehető a dagály – a szökőár újra bezúdult a folyóba, és a horgonyláncaikról letépett bárkákat iszonyú erővel sodorta visszafelé. Azt hitték, az Ókeanos ily módon adja jelét haragjának, de bennszülött foglyoktól megtudták, hogy az árapály szüntelen ugyanígy működik, mit sem törődve az

emberi lényekkel. Később akkora halat pillantottak meg a folyó torkolatában, amilyent még életükben nem láttak.

Amikor szemük elé tárult a lassan hömpölygő, kékesszürke Ókeanos, a tengeri dolgokban járatosnak tartott szakértők azt várták, hogy most majd büdös vízbe jutnak, és azon túl mélyvízi szörnyekkel fognak találkozni.

Alexandros azonban nem ijedt meg, és gályájával messzi kimerészkedett a nyílt tengerre – talán azért, hogy eldicsekedhessen tettével, vagy talán a partvonalat akarta megfigyelni. De csak friss szelet érzett, és az ég derűsen kéklett a feje fölött, mintha az istenek jóakarata mosolyogna rája. Mindjárt áldozatot mutatott be az Ókeanos védőszellemének és Ammon-Rénck. Az áldozati aranyedényeket a vízbe hajította, hogy szerencsés utazást biztosítson egész flottájának.

Már előbb elhatározta, hogy a tenger felől fogja kifürkészni ezt az ismeretlen partvonulatot, amikor majd visszafelé halad Persepolis irányában.

Elhatározása természetes dolog volt. Ő délen jutott ki az óceánig. Egyetlen indiai hajós sem tudta megmondani neki, mi van attól nyugatra. Csak annyit tudtak közölni, hogy az Indus torkolatában időnként arab hajók szoktak megjelenni megrakodva Arábia kincseivel: fűszerekkel, elefántcsonttal és gyöngyökkel. Úgy látszik, hogy a Tigris és az Euphratés valahol arra nyugatabbra szintén ebbe a tengerbe hordja vizeit. S mögöttük terül el Arábia. Amögött pedig Egyiptom vörös partvidékének kell lennie.

Alexandros úgy határozott, hogy flottájával végighajózik a part mellett, és meg fogja vizsgálni egészen a Tigris torkolatáig. Mindenesetre számításba kellett venni, hogy a partvidék lakatlan és kopár. A makedón gályák legföljebb három napra elegendő vizet és élelmet vihetnek magukkal; s ha a törékeny alkotmányokat összeroncsolná egy erős vihar, az életben maradt hajótöröttek csak a sivár, terméketlen partra menekülhetnének.

A makedónok még eddig sohasem merészkedtek ki a tengerre, s viszolyogtak a kéklő víztömegek hátán való utazástól. Természetes félelmüket még fokozta a bizonytalanság, hiszen ismeretlen partokról volt szó. Alexandros szívvel-lélekkel igyekezett minél jobban előkészíteni a vállalkozást. Eltökélte magában, hogy ha törik-szakad, de meg fogja állapítani, milyen a lakott világ formája itt, a déli végén. Megkérdezte Nearchost, a krétait, kire lehetne rábízni a flotta vezérletét, mert hát nagy horderejű vállalkozásról van szó.

Nearchos fontolgatta a kérdést, majd így válaszolt:

– Vannak, akik jobban értenek a hajókhoz, és vannak, akik tapasztaltabb vezetők, mint én. Mégis, leginkább magam szeretném vezényelni a flottát.

Alexandros nem szívesen vált meg Nearchostól, de végül mégis beleegyezett:

– Benned bízom a legjobban, amikor nehéz feladattal kell megbirkózni.

Szerencsés választás volt a józan, fantáziátlan krétait szemelni ki arra, hogy a hajóhadat vezesse egy olyan tengeren, amelyet a görög fantázia a legnagyobb borzalmakkal népesített be. Alexandros már nem támaszkodott többé a hetvenkedő Onésikritosra.

Ezek után kidolgozta az expédíció gyakorlati lebonyolításának tervét. A hadseregnek beljebb a szárazföldön kell vonulnia, hogy a kopár partvidék mentén haladó flottát elláthassa élelemmel. Mivel a heterogén sokaságtól nem lehetett elvárni, hogy a maga erejéből át tud kelni egy óriási sivatagon, Alexandros a következő parancsot adta Kraterosnak: a főserreggel, a poggyászkaravánnal meg a tisztek családjaival nagy körívben térjen vissza a könnyen járható utakon a hadsereg régebbi útvonalára, a Helmand tavaknál, melyeket valahol a Baktriától (Afganisztán) délre fekvő hegyek között fog megtalálni. Nem kell sietnie, mert bőven lesz ideje; ha kell, útközben ültessen gabonát, legeltessen nyájakat. A perzsa síkságtól délre majd össze fog találkozni a másik két expedíciós hadtesttel. (Krateros aztán sokat vándorolt erre-arra, de kikerülte a sivatagot, és végül sikerült találkoznia a többiekkel.)

Alexandros úgy döntött, hogy az a hadoszlop, amely majd a partvidék mentén, a gedrosiai sivatagon (a Mekranon) keresztül fog előretörni, legfeljebb tizenkét-tizennégyezer emberből álljon. Csupa válogatott harcost osztott be ide, köztük a mindenre használható agrianokat, a remek lovas íjászokat és a saját gárdaegységeit. A sivatagon való átkelést ugyanis maga akarta vezetni.

Alig hihető, hogy azért akart átkelni a Mekranon, mert erre állítólag csak a legendás Semiramis királynő volt képes. Az sem igaz, hogy így akarta megbüntetni seregét, amiért fellázadt ellene. Egyszerűen arról volt szó, hogy el akarta indítani útjára a flottát, márpedig a flotta támogatása érdekében egy hadseregrészt át kellett küldeni a sivatagon. Úgy látszik, hallott egyet-mást a Mekran veszedelmeiről, de nem eleget.

– Sok mindenen átmentünk már Ázsiában – mesélte később egy katona –, de amit ott szenvedtünk, azt össze sem lehet hasonlítani előbbi megpróbáltatásainkkal.

Alexandros csak útikalauzokat és élelmiszerekkel megrakott szekereket akart magával vinni. Amikor azonban a Pleiadok csillagképének lenyugvásával* megjöttek a hajók számára kedvező szelek, s ő elhagyta Patala új kikötőjét, megint csak azt kellett tapasztalnia, hogy menetoszlopait szinte végtelenségig megnyújtotta az asszonyok, gyerekek, jövendőmondók, kufárok, kalandorok tarka tömege. Ez alkalommal azonban – úgy látszik – meg sem kísérelte, hogy kirostálja az idegen elemeket.

Egy hónap sem telt el, máris nagy bajok mutatkoztak. Barbár törzsek ütöttek rajtuk lépten-nyomon, és az egymástól nagy távolságokra fekvő falvakban nem találtak elegendő élelmet. Az előre megbeszélt terv értelmében Nearchos hajósai számára a tengerpart több pontján kutakat ástak, és gabonát meg szárított húst hagytak ott nekik. Egy folyamtorkolatnál még újabb Alexandriát is alapítottak. De a rengeteg ingyenélő miatt hamarosan kimerültek az élelmiszerkészletek, pedig most száraz és kopár vidék következett, ahol még legelő sem volt, noha nemrég múlt el az esős évszak.

Bent jártak a Mekran szürkés színű sivatagában, ahol nem voltak sem utak, sem városok; erős tömjénszag terjengett a levegőben.

„Myrrhafákat láttak, és a velük jött föníciai kalmárok édes illatú nárdusgyökereket szedtek. Amikor a menetelő sorok ilyen gyökereken tapostak, kellemes szag töltötte be a levegőt. Babérja külsejű fák virágoztak, és viráguk olyan volt, mint egy-egy óriás fehér ibolya. Egy növényfajta szárain olyan erős tüskék nőttek, hogy a lovast leráncolták a lóról, ha a ruhájába akadtak."

Ebből a kemence forróságú síkságból homokdünákkal teleszórt vidékre jutottak. Ezeket a dünákat – mondogatták a katonák – éppoly nehéz megmászni, mint a sárdombokat. Most már éjjel meneteltek, mert a nappali forróság elviselhetetlen volt. Az éjszakai vándorlás órái alatt abban reménykedtek, hogy reggelre valami vízhez juthatnak.

E roppant erőfeszítések közepette ismét bekövetkezett az, hogy a hadsereg néma ellenkezése látható formát öltött. Amikor Alexandrosnak tudomására jutott, hogy a flotta számára küldött gabonás edényeket a szállítással megbízott különítmények megdézsmálták, saját pecsétjével pecsételte le a korsókat. Az emberek azonban így is feltörték az edényeket. Sőt, az éjszaka leple alatt kifeszítgették a társzekerek oldalait, azt állítva, hogy azok maguktól lazultak meg, majd deszkákból tüzet raktak, és megfőzték maguknak a szekérben talált élelmet. Később már a

* 325 novemberében.

vontató állatokat vágták le, és húsukat megették. Ily módon önmagukat rövidítették meg, mert egyre kisebb lett az élelmiszertartalék, és egyre kevesebb lett a szállítóeszköz.

Alexandros tudta mindezt, de hivatalosan nem vett róla tudomást. A sivatagi menetelés megint két akarat birkózásává fajult – a vezér azt akarta, hogy emberei tovább menjenek, az emberek pedig azt akarták, hogy visszafordulásra kényszerítsék parancsnokukat.

A partmenti élelemraktárakat nem sikerült megőriznie; Nearchosról nem tudott semmit; Krateros több száz mérföldnyire járt már akkor a termékeny északi vidéken. De azért makacs elszántsággal kitartott a partmelléken mindaddig, amíg beljebb nem kényszerítette egy hegylánc, amelynek létezéséről addig nem tudott.

Egyszer, amikor kopár hegylejtők közé ékelődött vízmosásos szakadékban ütöttek tábort, hirtelen óriási vihar tört ki. A hegyekről lezúduló víztömeg elárasztotta a szakadékot; az asszonyok és más kísérők nagy része megfulladt, és a még megmaradt poggyászt is elmosta a fergeteges áradat. A katonák fegyvereikkel még idejében fel tudtak kapaszkodni a magasabb lejtőkre, de többen közülük másnap meghaltak, mert nem bírtak ellenállni gyötrő szomjúságuknak, és mohón nekiestek a sáros, szennyes víznek. A betegeket nem lehetett szekerekre rakni, mert a járművek túlnyomó része odalett.

„Így hát sok embert hátrahagytak az út mentén, a betegeket, a kimerülteket, azokat, akiket elcsigázott a hőség vagy a szomjúság. Nem volt senki, aki velük maradjon és ápolja őket, mert a seregnek tovább kellett mennie, tekintet nélkül azokra, akik elhullottak. Mivel rendszerint éjjel meneteltek, sokan kidőltek, elnyomta őket az álom, s felébredve úgy próbálták nyomon követni a többieket, akár az eltévedt hajók a tengeren."

Addigra már az útivezetők sem tudták, hol-merre járnak; a tengert már nem látták sehol, és az Indiába való visszafordulás is céltalan lett volna. A tisztek éjjelenként a Nagy Medve állása után próbáltak tájékozódni. Ezen a módon irányt tudtak tartani, de fogalmuk sem volt róla, melyik irány volna a legjobb.

Alexandros úgy döntött, hogy bal felé kell tartani, meg kell találni a tengerpartot. Nagyon aggódott a flotta miatt. A Mekranon való átkelés alatt együtt gyalogolt katonáival, és ő is csak annyit evett-ivott, mint a többiek.

Amikor ismét megpillantották a tengert, Alexandros a part közelében sekély kutakat ásatott. A tábort a kutaktól némi távolságban helyezte el, és őröket állított a víz mellé, hogy a szomjúságtól félőrült em-

berek ne ihassák halálra magukat, s be ne sározzák a kutakat. Most, hogy már ismét a tengerparton voltak, könnyebb volt a tájékozódás. Mivel a tenger mentén nem haladhattak tovább, a szárazföld belseje felé kanyarodtak, és elértek Pura városába, ahol gabonát, húst és datolyát találtak. Onnan aztán sikerült eljutniuk a megbeszélt találkozás helyére, a Perzsia déli részén fekvő Gulaskird városba.

A legenda úgy mondja, hogy szekereken ülve, virágfüzérekkel és boroskupákkal integetve vonultak be Gulaskirdbe. Dionysos tiszteletére cselekedtek így, mert az az istenség vezérelte őket odáig. A valóság azonban más volt: a katonák holtfáradtan vánszorogtak be a városba, és annyit vedeltek az ott talált borokból, hogy tökrészegek lettek. Alexandros is berúgott a többiekkel együtt.

Aztán az örökké egykedvű, flegmatikus nyugalmú Krateros is megérkezett az elefánt-osztagokkal meg a fő sereggel. Most már közösen várták Nearchost, de nemigen reménykedtek abban, hogy akár őt, akár a flottáját viszontláthatják valaha. A hadsereg nagy keservesen keresztültörte magát, de csak a puszta véletlennek köszönhette, hogy megmenekült – vélekedtek a katonák –, de a flotta minden bizonnyal odaveszett, hiszen nem volt elegendő élelme, és raktárakat sem talált sehol. A flotta pusztulásának gondolata erősen bántotta Alexandrost, de azért nem adta fel a reményt, és nem volt hajlandó elhagyni Gulaskird városát. Több hónap telt el így, gyötrelmes várakozásban.

Egyszer aztán híre jutott, hogy valaki vagy valakik látták a már elveszettnek hitt flottát. De nem lehetett találni senkit, aki valóban a maga szemével látta volna a hajókat. Alexandros akkor hallott először igazi híreket, amikor két szekér hajtatott a szállása elé. Öt ember ült bennük.

A kocsisok elmondták, hogy az idegeneket az úton szedték fel, és azért hozták ide, mert görögül beszélnek, és Alexandros holléte felől érdeklődtek. Az öt jövevény csonttá-bőrré aszott, sósvíztől cserzett arcú, torzonborz hajú szánalmas emberroncs volt. Ruházatukból csak foszlányok maradtak.

– Nearchost meg a flottát kerestük – magyarázták a kocsisok. – Ezek itt meg azt mondták, hogy ők Alexandrost keresik. Így hát elhoztuk őket.

Az egyik csontváz Alexandroshoz fordult:

– Én vagyok, Nearchos – mormogta. – Jelentést akarok tenni neked a flottáról.

A mellette állóra mutatott:

– Ez itt Archias.

Talán egy perc is eltelt, mire Alexandros valóban elhitte, hogy ők azok. Akkor néhány lépéssel odább ment tőlük, és csak nehezen tudott megszólalni:

– Örülök, hogy ti öten megmenekültetek, Nearchos. Mi történt a hajókkal meg a többiekkel?

– Mi történt? – próbálta megérteni a kérdést Nearchos. – Hát... Minden hajó ott van a legénységgel együtt a folyóparton. Javítgatni kell a gályákat. Téged meg nem tudtunk megtalálni sehol.

Azon az estén Alexandros hálaáldozatot mutatott be valamennyi istenségnek, és lobogó fáklyák fényénél parádés menetben felvonultatta az egész hadsereget. Nearchos lépkedett elöl, fejét virágkoszorú övezte, és füzérekkel felékesített lányok táncoltak körülötte. Fuvolák hangjára lépkedtek, és boldog, önfeledt nevetés töltötte be az éjszakát.

Alexandros nem tért nyugovóra addig, amíg meg nem hallgatta Nearchos beszámolóját, s meg nem tudta a déli tengeren való átkelés részleteit. Minthogy a krétai meglehetősen szűkszavú ember volt, a királynak kellett őt mindenről kikérdeznie. A kérdésekre Nearchos könnyen meg tudott felelni, mert nála volt az útinapló, és abba mindent feljegyzett: a naponta megtett stadionok számát, a csillagok állását, a déli árnyék hosszúságát, az érintett hegyfokokat, szigeteket, kikötőül használt öblöket stb.

Az efféle részleteket a legnagyobb készséggel elmondta. Hiszen ő azt a parancsot kapta, hogy vizsgálja meg a partvonulatot, és ezt meg is tette, mégpedig – úgy érezte – lelkiismeretesen.

Hogy talált-e élelemraktárt egyáltalán? Igen, egyet talált, azt, amelyiket Alexandros a kiindulási pont közelében hagyott hátra. Abban volt bőven gabona és kenyér.

Hogyan viselkedtek az emberek – mármint azok, akik még sohasem jártak tengeren? Hát, voltak, akik nagyon féltek; azokat partra rakta az élelemraktárnál. Amikor attól kellett tartania, hogy megszökdösnek az emberek, a hajókat nem a partnál horgonyoztatta le, hanem kissé messzebb. Később aztán az emberek annyira legyengültek az éhségtől, hogy ennivalón kívül az égvilágon semmire sem tudtak gondolni.

Hogyan bírta ki annyi héten át élelmiszerkészletek nélkül? Úgy, hogy amikor már az utolsó szem gabonát is felélték, különítményeket küldött a szárazföld belsejébe, és azok a torzonborz gedrosiaiak falvaiban mindig találtak némi kenyeret, datolyát meg egyéb gyümölcsöt. Ezt aztán magukkal vitték, de sokszor verekedni kellett érte. Később, amikor a halevők partja mentén hajóztak, amely ezerszázhetvenhat mérföld hosz-

szú, a vadaktól megtanulták, hogyan lehet szárított halból lisztet őrölni. Ezt a táplálékot még tengeri egerekkel, kagylókkal, rákokkal, osztrigákkal egészítették ki. A dagály visszahúzódása után halat is lehetett fogni a visszamaradt pocsolyákban. Később valami káposztafélét ettek, mely a pálmafák tetején nő. Ami az ivóvizet illeti, gyakran bizony egyetlen korty édesvizük sem volt. De ha nem tudtak kutat ásni a parton, beljebb mentek, és némi keresés után rendszerint találtak iható vizet.

Milyen veszedelmekkel kellett megküzdeniük? A legnagyobb nehézséget a sérült hajók kijavítása okozta, mert hát nem volt megfelelő faanyag. Aztán, no igen, el kellett haladniuk a Sellő szigete mellett. A Nearchos hajóján levő bennszülöttek égre-földre esküdöztek, hogy azon a szigeten egy nereida, egy valódi vízitündér vagy sellő uralkodik, aki a partra szálló férfiakat megigézi, majd hallá változtatja és a tengerbe löki őket. Amikor elhaladtak a Sellő szigete mellett, az egyik hajó elveszett valahogy. Onésikritos, az astypalaiai pilóta szentül meg volt róla győződve, hogy az eltűnt hajó legénysége partra szállt a szigeten, és a Sellő varázslatának esett áldozatul. Nearchos egy kis csónakban odaevezett a szigethez, partra szállt, és alaposan átkutatta az egészet, de nyomára sem akadt semmiféle sellőnek. Később az eltűnt hajó is előbukkant, és csatlakozott a többihez.

Tengeri szörnyekkel is találkoztak, folytatta Nearchos:

– Napkeltekor arra lettünk figyelmesek, hogy a tenger vize több helyen hevesen hánykolódik föl-le, mintha kovácsfújtató működne alatta. Ezt az a sok tengeri szörny okozta, amely a víz színe alatt száguldozott. Az emberek megrémültek, és abbahagyták az evezést. Lementem az evezősök közé, hogy lelket öntsek beléjük, és hajómat a többi mellé faroltatva, csatarendbe állítottam az egész flottát. Meghagytam, hogy minden hajó evezősei egyszerre evezzenek, és minden húzáskor erősen kurjantsanak. Így mentünk egyenesen a szörnyek felé, amelyek feketék voltak, és testük akkora lehetett, mint egy-egy tizenkétevezős gálya. Amikor a közelükbe értünk, hatalmas csatakiáltást hallattunk, és a harci trombitákat is megfúvattam, mire a szörnyek eltűntek a víz alatt. Csak akkor bukkantak fel ismét, amikor már elmaradtak mögöttünk.

Ekkor láttak a makedónok életükben először bálnákat. Később, a halevők partján olyan házakat találtak, amelyeket lakóik óriási bálnacsontokból építettek maguknak.

Mielőtt partra szálltak volna, hogy megkeressék Alexandrost, délnyugati irányban egy hegyfokot pillantottak meg. Onésikritos azt akarta, hogy menjenek odáig, és ott kössenek ki. Nearchos azonban úgy vélekedett, hogy az lakatlan hely, és valószínűleg Arábia nyúlványa. (Való-

jában a Ras Masandam volt az, a Perzsa-öböl bejáratánál.) Nearchos úgy ítélte meg a helyzetet, hogy most már elérték a nyílt tenger végét, s egy öböl fekszik előttük, amely egészen a Tigris folyó torkolatáig terjed.

Alexandros fel akarta menteni Nearchost flottaparancsnoki kötelmei alól, hogy pihenhessen és összeszedhesse magát. Nearchos azonban még szerette volna a flottáját a Tigris torkolatáig vezényelni. A király teljesítette kérését, és aranyláncot ajándékozott neki – viselje annak jeléül, hogy legyőzte a tengert.

Nearchosnak az a megjegyzése, hogy megpillantották az arábiai szárazföld nyúlványát, pontosan beleillett abba a világképbe, melyet Alexandros és a geográfusok illesztettek össze maguknak. (Trója óta most fordult elő először és utoljára, hogy Alexandros földmérői a Mekranon való borzalmas átkelés idején nem jegyezték fel a naponta megtett távolságokat meg az útirányokat. A sereg azonban anélkül is eléggé jól tudott tájékozódni.)

Nearchos tehát bebizonyította, hogy flottával végig lehet járni azokat a parti vizeket. Alexandros ezen felbuzdulva tüstént elhatározta, hogy körül fogja hajózni Arábiát, tengeri utat keres Aithiopia partjaihoz, s onnan majd eljut a Nílusig vagy a Nílus forrásvidékéig. Aithiopián túl terül el Libya (Afrika), amelyet legjobb tudomása szerint még senki sem hajózott körül. Ha az ő hajói odáig tudnának hatolni, a távol nyugatot egészen az Indus torkolatáig összekötnék a távoli kelettel, és akkor meg lehetne állapítani a lakott világ, az Oikumené déli részének körvonalait. Ami a veszedelmeket illeti, Nearchos csupán egyetlenegyszer találkozott tengeri szörnyekkel; ezt leszámítva nem valószínű, hogy természetfölötti hatalmak őrzik a külső Ókeanos határait.

„Hogy mik voltak a tervei – írja Arrianos –, *azt csak gyaníthatom, de annyit bizonyosan állítok, hogy sem jelentéktelen, sem közömbös dolgokat nem tervezett, hiszen ismeretlen földeket akart felkutatni, olyanokat, amelyek az általa meghódított területeken túl vannak.*"

Felfedezési terveit azonban félre kellett tennie. Túlságosan is sokáig volt már távol az ő Euráziájának a szívétől. A legutóbbi négy esztendő alatt kétszer vitték meg a halálhírét nyugatra, a posta- és karavánutakon. Amikor sok nemzetből álló seregével váratlanul megjelent a persepolisi hegyek között, a legtöbb kormányzó és helytartó meglepődött, mert nem gondolták, hogy visszatér még valaha.

XX

A BŐSÉG ROZSDÁJA

Ilyen körülmények között nem lephette meg Alexandrost az, amit visszatértekor tapasztalnia kellett. Négy esztendővel azelőtt hagyta el Ekbatanát, s azóta szinte semmit sem tudott kormányzati apparátusáról, amelyet nagy sietve tákolt össze annak idején.

Sok minden rosszul ment, s ezen nem is csodálkozhatott. Távollétében a hatalommal felruházott makedónok arra törekedtek, hogy még nagyobb hatalomra tegyenek szert. A baj nagyságát eleinte nem is tudta felmérni, mert a kedvezőtlen jelentések ólomlábakon vánszorogtak a királyi szállás felé, s amellett nem is voltak pontosak. Eleinte talán még azzal hitegette magát, hogy voltaképpen nem is olyan óriási az a szervezési munka, mely Persepolisban vár rá. De aztán az aggódó perzsák jelentései felnyitották a szemét.

Az európai katonai kormányzók sok esetben nem működtek együtt az ázsiai alkirályokkal, és arra törekedtek, hogy saját külön pénzalapokat halmozzanak fel – vagyis éppen azt tették, amit Alexandros eleve megakadályozni igyekezett. Magában Perzsiában templomokat fosztottak ki, és bennszülött főnököket ölettek meg. Alexandros Peukestast nevezte ki Perzsia satrapájává; azt a Peukestast, aki a pajzsával oltalmazta őt, amikor Indiában megsebesült.

Vadul és kegyetlenül büntetett mindenfelé, és könyörtelenül felakasztatta a bűnösnek talált tiszteket meg hivatalnokokat.

Elképedve nézte azt a hatalmas emberáradatot, amely valósággal megostromolta a persepolisi királyi lépcsőket azon a helyen, ahol a rombadőlt Xerxés-palota oszlopai magas obeliszkek gyanánt meredeztek az ég felé. Ez a sokaság messzi vidékekről tódult hozzá, hogy híreket hozzon, kérelmeket terjesszen elő, vádakat emeljen, és fellebbezéseket nyújtson be bírói ítéletek ellen. Ararát, Trója, Babylón és ki tudja, még hány országrész küldöttei keresték fel, hogy intézze el a négy éven át függőben maradt ügyeket. Mert hát Alexandros volt az egyedüli, aki mint legfőbb kormányzó és bíró megmásíthatta a különféle hatóságok dön-

téseit. S most, amikor látták, hogy vaskézzel teremt rendet európai tisztjei között, az ázsiaiak nagyobb bizalommal mertek a nagykirály elé járulni.

Szavaik nyomán Alexandros bámulattal látta, mekkora változások következtek be rövid négy esztendő leforgása alatt. Végzett tudósok hagyták el az egyiptomi Alexandria új akadémiáját. A laodikeiai Alexandria kereskedői elpanaszolták: az egyiptomi hajótulajdonosok összefogtak ellenük, s nem engedik, hogy az Euxeinos-vidékről gabonát szállító gályák az ő kikötőjüket is érintsék. (A királynak csak némi erőlködés után jutott eszébe, melyik is a laodikeiai Alexandria; de aztán visszaemlékezett, hogy azt a várost az issosi csatatértől egy napi járóföldre alapította.) Másnap meg az egyiptomi kereskedők kérték a támogatását, hogy a gabona árát tartani tudják Memphisben. Azzal érveltek, hogy régebben – mármint a makedón hódítás előtt – Egyiptom zárt piacot alkotott, de most az Alexandrián át lebonyolódó és egyre nagyobb méreteket öltő áruforgalom következtében rengeteg külföldi gabona özönlik az országba athéni és karthagói hajókaravánokon, ami megbontja az egyiptomi piac egységét.

S neki, aki most Dareios trónján ült, úgy tűnt, hogy hiába igyekezett eltörölni a régi országhatárokat – új tömbök, új központok alakultak ki, és ádáz harccal iparkodnak biztosítani saját gazdagságukat. Az egyre növekvő kereskedelmi központokon belül pedig egyének haszonleső ármánykodása folyik egymás ellen.

Úgy tűnt, mintha emberekből álló dagályhullám áradna Európából és általában nyugatról keletre. Kereskedők, kalandorok, borbélyok, elszegényedett gazdálkodók, volt katonák valóságos özöne hömpölygött a keleten alapított új települések felé.

Alexandros azzal, hogy behatolt Baktriába, Soghdba, Indiába, a szárazföld belsejébe vezető karavánutakat összekapcsolta a tengeri vidékek kikötőivel. Ennek következtében Sidónt elárasztották a fényűzést szolgáló árucikkek; a kereskedelmi gócpontok, például a vörös sziklákon épült Petra, új vámok szedésével siettek megcsapolni a gazdagság dúsan áradó folyamát. Alexandrosnak elmondták, hogy a nabateánok kibővítették Petrát, de ő nem emlékezett rá, kik is azok a nabateánok. Talán arabok – gondolta. Egy Jeruzsálem nevű város főpapja küldöttséget menesztett hozzá azzal a kéréssel, hogy fogadja népét védelmébe; Kurus nagykirály – úgymond – szintén kiterjesztette rájuk pártfogó oltalmát.

– Oltalom, oltalom! – kiáltott fel Alexandros. – Ha béke van, nincs-e mindenki oltalom alatt? Volt-e háború, vagy akár egyetlen por-

tyázó betörés is az elmúlt hét év alatt? Biztonságban és békében éltek valamennyien.

Ión rabszolgakereskedők, akik gyermekeket importáltak Délos és Lesbos szigetekről, arról panaszkodtak előtte, hogy az új pénznem, az arany statér leszorította a rabszolgákért kapott athéni ezüst „bagolypénzek" értékét. Alexandros ugyan személyesen rögzítette a beváltási arányt, de az egyszerűbb emberek többre tartják az aranyat az ezüstnél. Meg aztán az asszonyok is szeretik gyűjtögetni az aranypénzeket, és ugyanakkor ékszerül is felhasználják azokat, mert a finom új aranyérmékből nyakláncokat fűznek; már nem kellenek nekik a régimódi ezüst kar- és bokaperecek. Így hát – panaszolták a rabszolgakereskedők – érzékeny veszteségek érték őket annak következtében, hogy portékáik árát ezüstben fizették ki nekik.

Alexandrosnak nagy fokú önuralomra volt szüksége, hogy naphosszat kihallgatásokat tartson, éjszaka pedig a beadványok és jelentések tömegét tanulmányozza. A legkülönfélébb írásjegyek bábeli tömkelege kavargott a szeme előtt, még vésett jelekkel telerótt agyagtáblák is voltak köztük. Egész tolmácshadsereget tartott maga mellett, hogy valamiképpen el tudjon igazodni.

Meg kellett értenie, hogy a görög legfeljebb a politikai érintkezés nyelve lehet; az élet minden egyéb területén ezek az emberek meg akarják tartani anyanyelvüket. Beadványaikat arám, héber, arab, hittita és az ég tudja még hányféle nyelven fogalmazták meg. Tűnődve kérdezte önmagától: vajon ezek a népek csak úgy összevissza keverednek-e, átvéve egymás életmódjának, foglalkozásának, műveltségének egyes elemeit – vagy pedig egyöntetű egésszé formák-e össze nyugat és kelet találkozásának vajúdása során? Osztozkodnak-e az eszméken, vagy közös mederbe terelik vágyaikat?

Egy kiadási jegyzék tanulmányozása közben felfigyelt valamire: távolléte alatt nem folyósították a Kurus síremlékét őrző mágusok napi járandóságát, amely egy birkából és bizonyos mennyiségű lisztből meg borból állott.

– Miért nem? – kérdezte a titkárokat.

Azok nem tudták. Sietve elküldtek az élelmezési ügyek számvevőiért, azok meg felkajtattak valami futárt, aki aztán megmagyarázta a dolgot: a szóban forgó mágusok azért nem kapják már régóta természetbeni járandóságukat, mert nem laknak többé a síremlék melletti őrházban. Miért? A futár úgy tudta, hogy börtönben ülnek, és ott élelmezik őket.

– Jó. De kik vigyáznak most a síremlékre?

– Nincs ott senki, uram. Úgyhogy ennélfogva a birkákat nem ...

– Bánom is én a birkákat! Azt mondd meg nekem, miért vitték el az őröket onnan?

A futár erre nem tudott felelni. Amikor Alexandros haragosan rátámadt, megszólalt egy pénzügyi tisztviselő, és félénk szavakkal elmondta, hogyan áll a dolog. Az első perzsa király sírkamráját betörők kifosztották; minden értékes holmit elvittek, csak néhány jelentéktelen értékű üveggyöngysort meg bíbor- és jácintszínűre festett palástot hagytak ott. A bűntény után a mágusokat bebörtönözték.

Alexandros lenyelte mérgét, elbocsátotta a kérdőre vont embereket, és megparancsolta, hozzanak elő egy lovat valamelyik istállóból. Fehér harci mént vezettek elébe; tüstént felismerte, hogy a nisaiai fajtából való. (Amikor Indiából visszatért Persepolisba, azt kellett tapasztalnia, hogy e híres lovak túlnyomó része szőrén-szálán eltűnt a királyi istállókból.) Egyedül indult útnak – bár egy lovas-testőrcsapat kísérte illendő távolból –, végigvágtatott a Pasargadaiba vezető hegyi úton, és másnap hajnalban szállt le lováról a folyó mellett, ahol Kurus hatalmas mészkősíremléke dacolt a pusztító idővel.

Felkapaszkodva a lépcsőkön, észrevette, hogy a bejárat egyik sarka fel van törve, és a nyílást egy üres hordó zárja el. A kovácsolt aranyból készült koporsó és a ráhelyezett fogadalmi ajándékok eltűntek, Kurus földi maradványaival egyetemben.

Alexandros megérintette az egyik oldalfalat és ujjai kitapintották a feliratot, amelynek minden szavát olyannyira szívébe véste: *„Ó halandó, aki erre jársz, én vagyok Kurus, a perzsák országának alapítója és az ázsiai királyság megalkotója. Ne irigyeld hát nyugvóhelyemet."*

A tolvajok azonban megirigyelték, mert arany volt benne. Alexandros nem gondolta, hogy a mágusok törték fel a sírkamrát, hiszen évszázadok óta ők őrizték Kurus nyugvóhelyét. Makedónok voltak a tettesek. Leült a hideg márványlépcsőre, nem törődve azzal, hogy még köpeny sincs a testén, és gondolataiba merülve nézte a kopár hegyek fölé emelkedő napkorongot, amelynek fényei átszűrődtek a fák ágai között. Milyen lombtalanok a fák, egyetlen levél sincs rajtuk – tűnődött, de a következő pillanatban észbekapott: persze, hiszen tél van.

Aztán meglátta, hogy a lépcső alján öreg emberek állnak, fehér ruhákban, melyeknek szegélye piros volt, akár a vér. Szemmelláthatólag engedélyre vártak, hogy beszélhessenek. Alexandros felismerte őket: ezek is mágusok, de másfajták, nem olyanok, mint azok, akik a sírt őrizték. Odaszólt nekik:

– Beszéljetek.

Azok pedig – hárman voltak – elmondták, ami a szívükön feküdt.

– Ó, férfiú abból, hogy itt vagy, nyilvánvaló, miszerint te vagy utódja annak, aki elment. A *niakan* ősöktől ered az utódlás, és száll királyról királyra. De néha megtörténik, hogy nem száll senkire, mert az utódlás *hvareno*, ami dicsőséget jelent. Az nem szállhat méltatlanra. Nem lehet erőszakkal megragadni. Ha eljön, nem maradhat titokban. Sok királyt elkerült, és azoknak nevét a feledés örök homálya fogja takarni. Kurustól hozzád jött. De soha ne kérdezd, honnan jön a dicsőség.

Alexandros ott ült a lépcsőn fölöttük, és lenézett a redőktől szántott öreg arcokba, melyek nem hajoltak meg előtte. Amikor befejezték mondanivalójukat, intettek neki, hogy menjen le hozzájuk. Alexandros teljesítette kívánságukat. Akkor a mágusok leültek köréje a hideg földre, és feléje nyújtották kezüket. Levelekbe takart füge, vászonruhába burkolt terebinthos és aludttejet tartalmazó ezüst csésze volt a kezükben.

Neki hozták ezt a reggelit – mondták –, hogy ne legyen tovább üres gyomorral. Alexandros leült közéjük, és ők megosztották vele az ételt. A különös reggeli után vizet hoztak a folyóról, és megmosták a király kezét. Nagyon hideg volt az a víz. Majd így szóltak a mágusok:

– Akit a nép királyává választott, az immár csak keveset kívánhat magának ezután.

Ez alkalommal fejet hajtottak előtte, aztán eltávoztak. Lassú léptekkel mentek végig a fénypásztákkal aranyozott úton, rá sem pillantva a fegyveres kíséretre, mely kíváncsian bámulta őket. A testőrök úgy vélekedtek, hogy ezek a koldusok vajmi szegényes reggelit hoztak a királynak.

Alexandros csak azért evett a mágusok ételéből, mert azok úgy kívánták. Azon tűnődött, hogy talán most ezek őrzik az üressé vált, kifosztott sírhelyet. Már távozásuk után jutott eszébe, hogy nem is tudja, milyen nyelven beszéltek vele, s ez a gondolat különös érzelmeket ébresztett benne. Mindez olyan furcsának, olyan ismerősnek tűnt, mintha már átélte volna egyszer – talán azért, mert évekkel ezelőtt oly mélyen fürkésző elmével vizsgálta önmagát itt, Kurus sírja mellett; vagy talán azért, mert most is olyan gyengének, zavarodottnak, nyugtalannak érezte magát, mint akkor, amikor súlyos sebével kínlódva feküdt a bárkán, mely lefelé úszott vele az Induson. Vagy akkor érezte így magát, amikor hómezőkön át tört Indra szent magaslatai felé? Vagy akkor, amikor a sivatagban eltévedve a tengert kereste?

Akkor azon erőlködött, hogy találjon valamit, ami megszabadítaná gyötrelmeitől. Talán itt most megtalálta? Nem tudott magának vála-

szolni, agya túlságosan kimerült és fáradt volt ahhoz, hogy gondolkozzék ezen. Aludni vágyott, aludni, aludni.

Máskor a napnak ebben az órájában szokta leinni magát az eszméletlenségig, de itt a sírnál nem volt bora. Amikor már nem bírt az álmossággal, a napsütötte oldalra húzódva végignyúlt a lépcsőkön, karjával elfödte a szemét, és elaludt.

Később – már a palotában – megint eszébe jutottak a mágusok, amikor Kalynas, a hindu aszkéta közeledett hozzá, és dohogva így szólt:

– *Javana,* sok földet bolygattál meg eddig, de ne feledd, hogy csak annyi lesz belőle a tiéd, amennyi befödi a testedet, ha meghalsz.

Ezek voltak Kalynas búcsúszavai. Az aszkéta ugyanis kijelentette, hogy nem érzi jól magát, és hazájától távol lévén, nem akar tovább élni. Azt kívánta, hogy máglyán égessék el.

Alexandros először nem vette komolyan a szavait. De az aszkéta ragaszkodott hozzá, hogy halotti máglyát rakjanak, és égessék el őt. Végül Alexandros engedett, és megparancsolta, hogy teljesítsék a kívánságát. Egy szép lovat meg néhány aranyedényt ajándékozott még neki, hogy azokat is hamvasszák el vele együtt.

Kalynas azonban nem helyeselte, hogy áldozati ajándékokat tegyenek melléje a máglyára. A lovat meg az aranytárgyakat azoknak a makedónoknak adta, akik összegyűltek, hogy tanúi legyenek önkéntes tűzhalálának. Azok megdöbbenéssel vegyes csodálattal nézték, hogy a törékeny testű öreg mozdulatlanul fekszik a farakáson, mialatt a lángnyelvek egyre közelebb kúsztak hozzá.

Alexandros is ott volt. Megparancsolta, hogy fújják meg a harsonákat és az elefántok üdvözlő harsogásukat hallassák, mert igen kiváló és derék embernek tartotta az indiait.

A hadsereg úgy érezte, mintha szerencsét hozó talizmánt vesztett volna el. Jobb szerette volna, ha Kalynas nem ítéli magát tűzhalálra.

A keleten támadt anarchia nyugatra is elharapózott. Harpalos, a félrokkant, akit Alexandros az állami kincstár őrizetével bízott meg, elmenekült Babylónból és Sardeisből, mihelyt meghallotta, hogy a király visszatért, és keményen bünteti a vétkesnek talált tiszteket. Alexandros távolléte alatt Harpalos óriási magánvagyont harácsolt össze, és zsoldosokat fogadott szolgálatába. Aranyával és törpe hadseregével most sietve Görögországba hajózott, és Athén kikötőjében szállt partra. Egyszer már megszökött Alexandros elől, és tudta, hogy másodszor nem számíthat bocsánatra. Hazafias felkelést akart szervezni Athénben; arra buzdította az athénieket, hogy vessék le magukról a makedón jármot,

és állítsák vissza városuk régi dicsőségét. A legvérmesebbek tüstént csatlakoztak hozzá, mások támogatását pénzzel vásárolta meg. Démosthenést azonban nem tudta sem megvásárolni, sem meggyőzni, pedig nagy szüksége lett volna a híres szónokra, hogy magasra szítsa a mozgalom tüzét.

Démosthenés azonban Harpalos ellen foglalt állást.

– Háború Alexandros ellen? Őrültség – jelentette ki. – Athén a végpusztulást idézné magára.

Harpalos jobbnak látta, ha menekül a városból, és másutt keres nagyobb biztonságot. Ennek ellenére Démosthenést azzal gyanúsították, hogy aranyat fogadott el tőle. A gyanú akkor merült fel, amikor számbavették azt az aranykészletet, amelyet Harpalos a Parthenónban hagyott, s az feleannyinak bizonyult, mint várták. És Démosthenést mind a háborús párt, mind a makedón párt hívei egyaránt megbélyegezték: az előbbiek azt vetették a szemére, hogy akadályozta terveiket, az utóbbiak pedig azért ítélték el, mert lopott aranyat fogadott el.

Jellemző volt ez a magatartás az ingatag, állhatatlan athéniekre: korrupcióval vádolták azt az embert, aki talán az egyetlen feddhetetlen jellem volt valamennyiük között. Megváltozott-e annyi idő után Démosthenésnek Alexandrosról alkotott véleménye? Alexandros nem tartott többé Démosthenés szónoki erejétől? Bizonyosra vehető, hogy ők ketten, akik ellenfélként álltak egymással szemközt Chairóneiánál, közösen reménykedtek a makedón birodalom áldásos békéjében.

A görögországi zavarok, Harpalos szökése, az ellopott kincsek botránya, a Makedoniában dúló pártharcok – mindez arra késztette Alexandrost, hogy legtehetségesebb emberét, Kraterost nevezze ki Antipatér helyébe. Antipatér, az öreg tábornok hűséggel szolgálta őt, lelkiismeretesen végrehajtotta az utasításait, de a görögökre görbe szemmel nézett, és – nem minden ok nélkül – rebelliseknek tartotta őket, akik a katonai tekintély ellen lázonganak. Alexandros érezte, hogy fiatalabb emberre van szükség odahaza, olyanra, aki kormányozni is képes, és érvényt tud szerezni elhatározásainak. Ez különösképpen fontossá vált most, amikor anyja, Olympias is megszervezte a maga saját pártját. Krateros hazaküldését az is indokolttá tette, hogy Alexandrosnak ez a legkiválóbb képességű munkatársa meglehetősen rossz bőrben volt, valami lázbetegség nagyon legyengítette, és a király aggódott az egészségéért.

Antipatér leváltása után a fia, Kassandros keletre utazott, hogy Alexandrosnál tiltakozzon apja elmozdítása ellen.

– Azok, akik apámat vádolják, a távolból kovácsoltak vádakat ellene – jelentette ki.

Óvatosan megfogalmazott mondat volt ez, közvetlenül nem utalt Alexandrosra. A király azonban tüstént elértette a célzást.

– Ez úgy hangzik, mint Aristotelés egyik szofizmusa – mosolygott gúnyosan. – Ha te és apád bűnösök vagytok, akkor lakolni fogtok. De még nem tudom, hogy bűnösök vagytok-e.

Kassandros döbbent csodálkozással vette tudomásul, milyen nagyfokú hevesség és erőszak árad ebből a napbarnította, lesoványodott emberből, aki csak kínos lassúsággal tud járni, és hosszú hallgatás után hirtelen vad szóáradatban tör ki. Érezte, hogy ez az új Alexandros nem bízik többé régi barátaiban, és nem vár semmit azoktól az istenektől, akiknek régente oly buzgón áldozott. Kassandros tíz éve nem látta Alexandrost, sem a veteránokat, és teljesen váratlanul érte az a változás, amelyet most bennük tapasztalt. Feljegyezték, hogy attól fogva rémületben élt, és még Alexandros halála után sem bírt remegés nélkül elmenni a király szobra előtt.

Még e találkozás előtt történt, hogy Alexandros elhagyta Persepolist, és a hegyeken át Susába utazott, mert onnan könnyebben tudott kapcsolatot tartani birodalma nyugati felével. Visszatérésének hatása megérződött az Istrostól a Nílusig. A makedón hódítás hihetetlen történetével volt tele a világ, erről beszéltek Memphisben éppúgy, mint Athénben vagy Pellában. A görög tudósok nehezen bírták felfogni, mit is jelentenek teljes egészükben ezek a teljesítmények. Hallottak a hetven új város alapításáról, a húszezer stadion hosszú karavánútról, a déli tengeren való hajózásról. Ez a kitágult világperspektíva lenyűgözte és megzavarta őket. A feltárult erőforrások mellett eltörpültek a görög városok anyagi eszközei, és a felfedezett népek roppant lélekszáma folytán a görögség az Oikumené nyugati szélén meghúzódó jelentéktelen kisebbséggé zsugorodott össze.

Bármerre ment most Alexandros, a kormányzati apparátust is magával vitte. A közigazgatás szükségszerűen megkívánta, hogy a király birodalma központi részében tartózkodjék, amint azt már Kalynas is tanácsolta.

Azt azonban nem tudni biztosan, hogy Alexandros milyennek képzelte el a kormányzás végleges, kidolgozott formáját. A korabeli feljegyzések nem említik a király terveit. Néhány megfigyelő – például Ptolemaios – nyilván úgy vélekedett, hogy Alexandrosnak egyáltalán nem is voltak tervei. Annyi bizonyos, hogy semmiféle elgondolást nem hozott nyilvánosságra. Ahogyan Aristotelés elvetette a Platón-féle ideális köztársaságot, ugyanúgy vetette el ő is – úgy látszik – Aristotelésnek azt

a koncepcióját, mely szerint az államot egy művelt, tanult oligarchiának kell kormányoznia. Már csak azért is, mert birodalmának határai oly roppant területeket fogtak át, hogy kormányzására egyetlen város vagy kiváltságos csoport sem lett volna képes.

Noha Rusanak másállapotban volt, Alexandros nem tartotta szükségesnek, hogy esetleges fia számára az utódlást nyilvánosan biztosítsa. Szemmelláthatólag csöppet sem törődött azzal, hogy Makedoniában élő közeli rokonai mit fognak szólni egy ázsiai asszony fiához.

Azt mondják, hogy az iráni birodalom határait akarta visszaállítani; kétségkívül nagy hatással volt rá Kurus országlása és az az áldásos béke, mely uralkodásából fakadt. De tisztában volt azzal, hogy a makedónok már túlhaladtak a perzsiai kormányzás keretein. Önmagát is alig tartotta már egyszerűen afféle jóakaratú uralkodónak, mert az a tudat tartotta fogva, hogy neki nagy küldetést kell teljesítenie. A hadsereg előtt makedón nemzetközösségi világbirodalomról beszélt.

Ptolemaios pusztán az érdekesség kedvéért még mindig feljegyezte Alexandros legújabb címeit és méltóságait, s ez a lista most már jó hosszúra nyúlt:

„Alexandros, e néven a harmadik, a makedónok királya, a görög városok alkotmányos félisten-királya, Egyiptom egészen isten jellegű fáraója, az ión kikötővárosok szövetségese és ura, a föníciai városok és hajóhadak korlátlan parancsolója, Judea főpapjának védnöke, a perzsiai mágusok legfőbb ura, a Pandzsáb rádzsáinak barátja, India többi részében pedig nem tudni, micsoda."

Ptolemaios persze tudta, hogy Alexandros mitsem törődik mindezekkel a titulusokkal. De arról meg volt győződve, hogy ameddig Alexandros él, addig meg is fogja tartani uralmát ebben az ő embrionális világállamában.

Úgy látszik, a görögök is ugyanerre a következtetésre jutottak. A delphoii orákulum kijelentette, hogy Alexandros, noha még él, máris eltávozott a halandók köréből és isten lett; szobra előtt áldozhatnak, és tiszteletére versenyjátékokat rendezhetnek. Ptolemaios meg sem lepődött a hírre, ami pedig Alexandrost illeti, ő sem örömet, sem bosszúságot nem mutatott. Az aprólékoskodó, formaságokhoz ragaszkodó görögök valószínűleg ezen a módon akarták legalizálni Alexandros egyeduralmát, hogy így a maguk látszattekintélyét is tessék-lássék fenntarthassák. Hiszen isteni lénynek engedelmeskedni és tisztelegni nem szégyen.

Nem tudta senki, milyen tervet érlel magában Alexandros – már nem hívta össze a katonai tanácsot, mint a korábbi esztendőkben szokta –, de annyit sejteni lehetett, hogy Eurázia legfőbb urát valami határozott

szándék foglalkoztatja. Susában, ahol végre megpihenhetett volna egy kicsit, lankadatlan energiával vetette magát a felmerült problémák forgatagába, és alantasaitól is megkövetelte, hogy teljes erejükből dolgozzanak.

Az éhínség és a víztelenség problémája nem hagyta nyugodni. Gyötörte az a gondolat, hogy Ázsia nagy térségein az esőzésektől függ, milyen lesz a termés. Elhatározta, hogy a folyókból kiágazó csatornák egész hálózatával fogja bevonni az öntözetlen területeket; a munkát meg is kezdték.

Az a szokása, hogy mindenfelé telepeket alapított, bámulatos eredményeket gyümölcsözött. Sohasem tapasztalta még a régi világ, hogy ilyen rövid idő alatt annyi város nőtt volna ki a földből. A későbbi századok nemzedékei sem láttak ehhez foghatót; csak kétezer évvel utóbb ismétlődött meg a jelenség, amikor Amerika belsejében gomba módra szaporodtak el az új települések. Napon szárított agyagtéglákból pár nap alatt fel lehetett húzni egész városfalakat, a hegyoldalakban vagy a lakatlan síkságon pedig könnyen ment a szabadtéri színházak és versenypályák megépítése. Mert ezek az új közösségek korszerű tervezés alapján épültek, s alapítójuk gondoskodott arról is, hogy a beléjük tódulók művelődhessenek és szórakozhassanak.

A legtöbb települést vegyes lakosság népesítette be, minthogy a kereskedők új lerakati helyeket találtak bennük, a vidék népét pedig odavonzotta a pénz meg az áru bősége. Egy olyan régebbi karavánvárost, amilyen például Palmyra volt, arabok, örmények, görögök, zsidók és szíriaiak lakták abban az időben, amikor az első rómaiak odáig merészkedtek. Palmyra és Petra alaposan megszedte magát az átmenő karavánkereskedelemre kivetett vámokon és illetékeken. A kereskedelem gyors iramú növekedése az új városok fejlődését vonta maga után. Az ilyen helyeken vidáman pezsgett az élet.

Sok új település azonban nem virágzott fel ennyire, s a volt katonák meg bennszülöttek ivadékai eléggé sanyarú körülmények között tengődtek. Ezek valóban úgy éltek, mint a száműzöttek.

Alexandros – ki tudja, miért – visszarendelte a görög zsoldos csapatokat valamennyi keleti posztról, és elindította őket hazafelé. Ugyanakkor Ekbatanában nem kevesebb, mint háromezer görög színészt, zenészt és kézművest talált, akik mind arra vártak, hogy keletre szállítsák őket. Nyilvánvaló, hogy kezdte felszámolni a katonai központokat, és egyre jobban ösztönözte a polgári személyek települését. Talán azért, mert sok baja volt a katonákkal? Vagy azért, mert már nem volt szüksége rájuk? Nem tudjuk.

Susában a hadsereghez is hozzá mert nyúlni. Egyáltalán nem felejtette el a Beas folyónál kitört lázadást. Még mindig nem dőlt el, hogy kinek az akarata erősebb – az övé, vagy pedig a makedón veteránoké, akik egyébiránt már csak kis hányadát alkották az egész hadseregnek. Neki most már nem nagy haderőkre, hanem olyan telepesekre volt szüksége, akikből harcképes tartalékot lehet szervezni. És még valami: most már ideje volt véget vetni annak, hogy makedón kardok villogjanak fenyegetően az ázsiai nemzetek feje fölött. Legalábbis az volt a szándéka, hogy megszünteti ezt az állapotot.

Már körülbelül harmincezer ázsiai újonc részesült az európai harcmodornak megfelelő katonai kiképzésben, és ezeket Alexandros elvegyítette a makedón csapatok közé, úgyhogy egy ezredben gyakran csupán egyetlen makedón század volt. A régi falanxot, mely a jelumi csata óta elvesztette harci szellemét, teljesen feloszlatta. A végtelen kiterjedésű síkságokon különben sem vehette hasznát egy ilyen sündisznószerű alakzatnak. Mindezeken felül nyugodt magabiztonsággal emelt magas rangokba iráni, baktriai és skytha tiszteket, még a Barátok közé is bevette őket.

Tudatában volt annak, hogy új államában euráziai hadseregre van szüksége, nem pedig arra a sokat okvetetlenkedő makedón expedíciós erőre, amellyel annak idején megindult világhódító útjára. A veteránok azonban nem így gondolkodtak. Alexandros egy görög legendából kölcsönzött szóval *epigonos*oknak, azaz „utódoknak" nevezte az új katonákat. A veteránok megvetően csak így emlegették őket: azok a skytha korcsok.

Csalhatatlan szimattal érezték, hogy Alexandros meg akar szabadulni tőlük, illetve nem akar többé a szolgálatukra szorulni.

A HADSEREG MEGSZŰNÉSE

Susában Alexandros nagyszabású ünnepséget rendezett, mint már annyiszor. Az ünnepség látszólag azt akarta kifejezésre juttatni, hogy a hosszú és fáradságos hadjáratoknak immáron vége. De más célja is volt vele Alexandrosnak: elő akarta mozdítani, hogy emberei ázsiai családok lányaival házasodjanak össze. Már hosszabb idő óta különös kegyével tüntette ki Peukestast és vele együtt azokat a tiszteket, akik megtanultak perzsául és elsajátították a keleti szokásokat. Most pedig arra szólította fel az egész tisztikart, hogy ki-ki ázsiai feleséget szerezzen magának. Hogy példát mutasson, második feleségnek magához vette Dareios legidősebb leányát.

Dareios másik leányát Héphaistiónhoz adta nőül. Barátja gyermekei és a saját gyermekei hadd legyenek elsőfokú unokatestvérek. Kraterost (aki még nem utazott el Makedoniába) Rusanak egyik húgával házasította össze. Nearchos számára (ő még a tengeren járt akkor) Barsiné és Mentór leányát szemelte ki. Seleukos a néhai Spitama leányát vette feleségül; Ptolemaios, Perdikkas és a többi főrangú tiszt előkelő iráni családokból választott menyasszonyt. A Barátok közül nyolcvanan követték példájukat.

„Ez volt a legnépszerűbb intézkedés, amelyet Alexandros valaha is hozott – mondja Arrianos. – *A menyegzői szertartásra ő is, a vezetők is perzsa és méd ruhákat öltöttek. A ceremóniát ázsiai szokás szerint tartották meg. Lakoma után megjelentek a menyasszonyok, most először, s ki-ki leült a maga vőlegénye mellé, aki kézen fogta és megcsókolta őt. Alexandros volt az első, aki így cselekedett. Azután mindenki távozott a feleségével."*

Alexandros oly módon igyekezett ösztönözni a vegyesházasságokat, hogy kijelentette: mind az ázsiai, mind a makedón Barátokat egyformán rokonainak tekinti. Valamennyi menyasszonynak ő adott hozományt. Talán vagy tízezer katona követte a vezérek példáját. Érdemes volt, mert nemcsak feleséget és hozományt kaptak, hanem még Alexandros

szemében is nagyobb lett a becsületük. Nevüket külön listán tartották nyilván.

A makedón veteránok csúfot űztek az újdonsült férjek keleti viseletéből és keleti modorából. Neheztelésük valódi oka azonban más volt – egyre jobban érezték, hogy bár nekik szükségük van Alexandrosra, neki már nincs szüksége többé a régi hadseregre. Keserűen mondogatták, hogy királyukból keleti kényúr, ázsiai despota lett.

Az egymással acsarkodó kétféle akarat végső összecsapása a Babylón felé vezető úton következett be. Alexandros úgy találta, hogy a messzi keleti hegyek között fekvő Susa mégsem alkalmas birodalmi fővárosnak. Sokkal inkább megfelel a központibb fekvésű Babylón, mely a Királyi Út és az euphratési víziút mentén terül el. Talán a folyam vonzotta, mert gondolatait most már egyre sűrűbben foglalkoztatta a tengeri felfedezőutak lehetősége.

Az utazás alatt jókedvűnek és boldognak látszott, bár álmatlanságban szenvedett, és tökéletlenül gyógyult tüdősérülése miatt gyakran láz gyötörte. Fejébe vette, hogy meglehetős nagy kerülővel átkel a mocsárvidéken, mert el akar jutni arra a partszakaszra, ahová Nearchosnak kell majd megérkeznie. A Tigrisnél megállt egy időre, hogy leromboltassa azokat a gátakat, melyeket az irániak emeltek a folyón (árvízveszély ellen, vagy azért, hogy ellenséges hajók ne közelíthessék meg Babylón városát). Alexandros azonban azt akarta, hogy a Tigris szabadon hajózható folyó legyen.

– Nincs ellenség, akitől félni kellene – jelentette ki.

Még a Tigris felé vezető útszakaszon történt, hogy Alexandros – aki felfigyelt a makedónok zúgolódására – kihirdette nekik: vissza fogja küldeni nyugatra mindazokat, akiknek idős koruk vagy rokkantságuk folytán nehezükre esik a katonai szolgálat. Olyan gazdag jutalmat kapnak – tette hozzá, megemlékezve ígéretéről, melyet a lázadáskor tett nekik –, hogy odahaza, Makedoniában mindenki irigyelni fogja őket. Azonkívül aranykoszorúval ajándékozza meg mindazokat, akik személyes vitézségükről tettek bizonyságot a csatákban (az ilyenek már addig is dupla zsoldot húztak).

Az aranyba csomagolt obsit azonban nem békítette meg a veteránokat. Emlékeztették tisztjeiket, hogy sokan eladósodtak, pénzkölcsönzőknek vagy bajtársaiknak tetemes összegekkel tartoznak, és a kilátásba helyezett pénzjutalom teljes egészében rámenne az adósságok törlesztésére.

Alexandros erre kijelentette, hogy az államkincstárból hajlandó megfizetni minden adósságukat, ha az emberek név szerint, írásban bejelentik tartozásaik végösszegét.

Ez olyan nagyszerű ígéret volt, hogy a veteránok szinte el sem tudták hinni. Úgy érezték, valami csapda rejlik mögötte. Rendkívül magas zsoldot húztak, és így semmiféle mentséggel nem indokolhatták adósságaikat. De hát úgy fordult valahogy a dolog, hogy sohasem volt elég a pénz, mindig több és több kellett.

Meghányták-vetették Alexandros ajánlatát, de aztán mégsem fogadták el. Erre a király a következő javaslatot tette: hajlandó megfizetni mindenkinek az adósságát egyszerű szóbeli bejelentésre is, nem kell az adósok nevét írásban rögzíteni.

De mégsem ezek a dolgok bántották leginkább a makedónokat. Főleg az fájt nekik, hogy Alexandros most már parthusokat meg baktriaiakat is felvett a válogatott gárdaegységekbe. Az egyik elit ezred parancsnokává Rusanak testvérbátyját nevezte ki. A makedónok féltékenyen szemlélték mindezt, és a saját pozíciójuk miatt érzett aggodalmukban már a pénzkérdés sem érdekelte őket.

– Már nem törődik azzal, hogy kiket ölel meg mint vérrokonait – panaszkodtak. – Miért nem küld el valamennyiünket, ha már minden áron le akar rázni minket a nyakáról?

Amikor a Tigris alsó szakasza mentén elterülő mocsárvidéken meneteltek, már erősen izzó volt a makedónok hangulata. Úgy érezték, hogy annyi évi hűséges szolgálat, oly sok kemény hadjárat után rút hálátlansággal fizették ki őket – nem kellenek már, mehetnek, amerre látnak, nincs rájuk szükség többé. Arra sem volt módjuk, hogy Alexandros előtt kiöntsék szívük keserűségét. Nem volt már katonatanács, amely meghallgatná panaszukat. Alexandros hozzájuk küldött megbízottaira dühösen ráordítottak:

– Vagy mindnyájan hazamegyünk, vagy senki sem megy haza! Csak viseljen hadat a drágalátos ázsiai talpnyalóival. Majd Ammon isten, az apja segít neki.

Amikor Alexandros meghallotta, mi történt, egy sereg tiszt meg a hypaspistések kíséretében beviharzott a veteránok táborába. Felkapaszkodott egy társzekérre, és az ideges felindulástól minden ízében remegve, intett a katonáknak, hogy gyülekezzenek köréje.

– Emberek! – ordított le rájuk. – Felőlem mehettek, ahová akartok. Mind, valamennyien!

Rövid csend támadt. Aztán egyesek kezdtek visszaordítozni neki:

– Nem vagyunk emberek! Halottak vagyunk! Kísértetek vagyunk! Nem fogadunk el parancsokat...

Alexandros leugrott közéjük. Arca a dühtől olyan fehér lett, akár a fal. Indulatosan megragadta a kiáltozókat, és a nyomába furakodott

testőrök karjaiba lökte őket. Tizenhármat kivégeztetett. Akkor abbahagyta, mert a katonák tömege elnémult.

– Mielőtt elmentek, meg akarom mondani nektek, miféle emberek voltatok ti valamikor! – kiáltotta bele az átható csendbe. – Cserzetlen irhabőröket viseltetek, és elbújtatok a magas hegyek között, ha barbár törzsek támadtak rátok. Az apám tisztességes ruházattal látott el és városlakókká tett benneteket. Görögországot is ő csatolta a makedónok államközösségéhez. Amikor elindultunk hazulról, ahol alig-alig bírtatok megélni, néhány arany és ezüst kupán kívül hatvan talanton volt az egész vagyonom. Ötszáz talanton adósságom volt, és még nyolcszázat kellett kölcsönkérnem, hogy felszerelhesselek titeket. Megnyitottam nektek a Hellespontos-szorost, pedig akkor ázsiaiak uralkodtak a tengeren.

– Minden országban, amelyet meghódítottam a számotokra, megadtam nektek azt a kiváltságot, hogy magatoknak vagyont szerezzetek. A tiétek lett Lydia gazdagsága, Perzsia és India kincse – és most a külső tengereken is ti vagytok az urak. Mindent megosztottam veletek, és a fáradalmaitokból is kivettem a magam részét. Ugyanazon a táplálékon éltem, amin ti, és éppen olyan keveset pihentem, mint ti. Ki meri állítani, hogy többet állt ki értem, mint amennyit én szenvedtem érte? Hol van, aki ezt meri állítani?

– Ha van ilyen köztetek, akkor lépjen elő, mutassa meg a sebhelyeit, és én is megmutatom az enyéimet. Tudhatjátok, hogy nincs olyan fegyverfajta, sem vágó, sem hajító fegyver, amelynek a nyomát ne viselném a testemen.

Itt Alexandros kis szünetet tartott. Most is néma csend vette körül, de az emberek már figyeltek rá, s közben mélyeket lélegzettek. Senki sem lépett előre.

– Az én vezetésem alatt mindig büszke hódítók voltatok. Lakodalmatokat az enyémmel együtt ünnepeltem. Gyermekeitekről gondoskodtam. Eltöröltem adósságaitokat, és nem kérdeztem, hogyan és miért adósodtatok el. Elhunyt bajtársaitok emlékét héroszokat megillető módon örökítettem meg. És az én vezetésem alatt nem volt senki, aki menekülés közben vesztette volna életét. Átvezéreltelek benneteket az Induson, és ugyanúgy átkelhettetek volna a Hyphasis (Beas) folyón is, ha nem fordultatok volna vissza – ti, akiket aranyláncokkal tüntettem ki saját kezemmel.

– És most el akartok hagyni. Jó. Menjetek, ahányan vagytok. Menjetek csak, és mondjátok el otthon, hogy Alexandrost, a királyotokat magára hagytátok a leigázott idegenek között. Menjetek!

Ezzel elhallgatott, utat vágott a tömegben, és egyenesen a sátrába

ment. Meghagyta, hogy az égvilágon senkit ne engedjenek be hozzá. A katonák meg sem mozdultak, hogy utána menjenek. Halk hangon tanakodni kezdtek, és egymásnak mondogatták, hogy Alexandros szavaiból valami bűvös, lenyűgöző erő árad; most is fölébük kerekedett, mint oly sokszor azelőtt.

A legrosszabb az volt a dologban, hogy Alexandros minden bizonnyal állni fogja szavát, és megteszi, amit mondott. Kifizetteti nekik a jutalmakat, és engedi, hogy valamennyien elvonuljanak – ő meg itt marad, nem megy velük. S mit fognak akkor róluk gondolni az emberek odahaza, Makedóniában?

Még aznap is tovább tanakodtak, vitatkoztak, hogy mitévők legyenek. Ezen a második napon fülükbe jutott, hogy Alexandros perzsa személyeket kezd magas parancsnoki rangokra emelni, és ázsiai ezredeket gárdaezredekké nevez ki – még olyan ezüstpajzsokat is ad nekik, amilyeneket a Barátok viselnek.

A harmadik napon valami pánikszerű hangulat lett úrrá a makedón közkatonák között. A veteránok rendetlen tömeggé zsúfolódtak össze, és ez a tömeg Alexandros sátra felé hömpölygött. A bejárat elé érve a földre dobálták fegyvereiket, és beüzenték királyuknak, hogy el nem mozdulnak onnan mindaddig, amíg meg nem hallgatja őket. Egyben megfogadták, hogy kiszolgáltatják neki azokat, akik őket ellene bujtogatták.

Amikor Alexandros kilépett a sátorból, a veteránok körülfogták és mindenki a közelébe igyekezett furakodni, hogy megszorongassa a kezét, megérintse a köpenyét, és bocsánatot kérjen tőle. Ez alkalommal Alexandrosnak sem jött ki hang a torkán, mert maga is feltörő könnyeivel küszködött. Végre a Barátok egyik kapitánya kinyögte:

– Az fájt nekünk, hogy perzsákat fogadtál rokonul és minket sohasem ismertél el atyafiaidnak.

– Atyámfiai vagytok – mondta Alexandros. – Mindnyájan azok vagytok.

Az emberek felkapkodták fegyvereiket, tomboló örömükben vad táncot jártak körülötte, s nem hagytak neki békét mindaddig, amíg meg nem ígérte, hogy a kiengesztelődést közös lakomával fogják megünnepelni. A lakoma előtt áldozatot mutatott be, de nem az új, hanem a régi módon. A lakomán a makedón tiszteket ültette maga mellé, a perzsák csak utánuk következtek. Amikor körbejárt a nagy boroskupa, előbb a király ivott belőle honfitársaival. A hálaadás szertartásait görög papok és mágusok közösen végezték. Alexandros a két nép közös birodalmának virágzásáért fohászkodott az istenekhez.

Itt, a Tigris partján megült szeretetünnepségen oldódott fel végleg az a konfliktus, mely oly sokáig elválasztotta királyától a hadsereget. Alexandros a meggyőzés eszközével győzedelmeskedett, mint már annyiszor. A katonatömegekhez intézett beszéde úgy hatott elméjükre, mint a finom és biztos érzékkel dolgozó sebész kése a megoperálandó testrészre – mert Alexandros jól ismerte veteránjainak gondolkodásmódját.

Itt, Ázsiában képes volt arra, hogy bizonyos elgondolások szerint formálja, nevelje az iráni vagy a szíriai ifjúságot; de az otthon nyers és bárdolatlan nevelési elvein felnőtt makedónokkal nem boldogult. Azoknak egész szemléleti módja alig-alig változott valamit. Az indiai hadjárat veteránjai éppen olyanok maradtak, mint voltak a chairóneiai csata előtt – keményfejű, konok, makacs parasztok, akik az aranypénzek pengését tartották a legszebb hangnak, s akik csak arra sóvárogtak, hogy jó földek, szekerek és állatok módos gazdái lehessenek. Ezenkívül csak a katonai szolgálat érdekelte őket; büszkék voltak a teljesítményeikre, jóleső érzéssel gondoltak arra, hogy uralkodnak a náluk intelligensebb ázsiaiakon, s hogy a bálványozott Alexandroshoz a bajtársi viszony szálai fűzik őket.

S éppen ezeket a húrokat rezdítette meg bennük Alexandros – hódítóknak nevezte őket, és önmagának nem tulajdonított más érdemet, csak azt, hogy egyes országokat háború nélkül sikerült meghódítani, meg azt, hogy a csatatér veszedelmeit megosztotta velük. Őszintén gondolta ezt. Szívéhez a veteránok hűsége állt legközelebb, s a legutóbbi két év folyamán a makedón katonák magatartása okozta neki a legnagyobb aggodalmat és keserűséget.

A magasabb rangú tisztek közül néhányan – például Héphaistión és Peukestas – alkalmazkodtak a keleti életformához, és magukévá tették királyuk elgondolásait. Valószínű, hogy a közemberek ezrei követték példájukat, keleti nőket vettek feleségül, és végleg letelepedtek az új világban. De az Alexandros és a honvágytól gyötört makedónok közti szakadékot már nem lehetett többé nyomtalanul betemetni.

Alexandros megengedte, hogy a makedón alakulatok maguk döntsék el, ki menjen haza. Körülbelül tízezer volt a hazatérésre kijelöltek száma. Ezeknek kifizették minden járandóságukat, még az utazás idejére is folyósították a zsoldjukat. Alexandros még külön egy-egy talantont ajándékozott mindegyik hazatérőnek. (Egy talanton névértéke körülbelül ezer dollárnak, de vásárlóereje mintegy tizenötezer dollárnak felelt meg.) Az elhalálozott katonák családjai mentesültek minden adófizetési kötelezettség alól, és olyan kiváltságjogokat kaptak, amelyek biztosították megélhetésüket. Alexandros csupán egy feltételt szabott – a leszerelt

katonák nem vihetik magukkal ázsiai nőtől született gyermekeiket. De megígérte, hogy ezek a gyermekek nyugati nevelésben fognak részesülni.

A hazatérő veteránokat teljes katonai pompával búcsúztatták el, s maga Krateros vezette őket a távoli szülőföld felé.

Elbocsátásuk következtében feloszlott a falanx, és széthullottak a régi egységek, amilyen például az agrianok alakulata is volt. Alexandros ragyogó pályafutásának paradoxonja, hogy szétrombolta azt a hadsereget, amelyet az apja teremtett – s amely saját sikereinek legelső eszköze volt. A Tigris partján bekövetkezett szétválás után soha többé nem lépett csatamezőre ilyen makedón hadsereg, a későbbi csak árnyéka volt a réginek.

Philippos polgárokból – thessaliaiakból, agrianokból, makedónokból – gyúrt össze erős, harci szellemtől áthatott hadsereget. Ilyen nemzeti hadsereg már nem illett bele az euráziai koncepcióba. Az, ami Alexandros vezérlete alatt visszamaradt – nem nemzeti, hanem nemzetekből álló hadsereg volt.

Alexandros valami példátlan, addig még soha elő nem fordult dolgot cselekedett akkor, amikor új gazdagságát megosztotta a makedón veteránokkal. A szó betű szerinti értelmében teljesítette azt az ígéretét, hogy vállalkozásának gyümölcseit megosztja velük.

Új hadait egyedül személyiségének, egyéniségének ereje tartotta össze. Serege részben önkéntesekből, részben besorozott korosztályokból állott – főleg nehezen fékezhető, rakoncátlankodó területeken soroztatott katonákat, például Turkesztán és Észak-India hegyvidékén –, s valamennyien engedelmes, fegyelmezett harcosai lettek a győzhetetlen nagykirálynak. Mint később Hannibal vegyes afrikai seregének harcosai, ők is csupán vezérük tekintélyét ismerték el. Hannibal seregében zsoldosok is szolgáltak, az euráziaiak között azonban nem voltak ilyenek. Alexandros az utolsó zsoldosokat is hazaküldte.

Az új hadsereg voltaképpen nem volt más, mint rendfenntartó erő. A Nílustól az Indusig sehol sem fenyegetett többé háborús veszély.

XXII

BABYLÓN VIZEI

Különös ellentmondásnak tűnik, de tény és való, hogy Alexandros oly sok meghódított nemzet között éppen a saját szülőhazájával, Makedoniával tudott a legkevésbé boldogulni.

Keleten már majdnem teljes nyugalom és békesség uralkodott. Indiából való visszatérése után Alexandros egy éven át éjjel-nappal, minden erejét megfeszítve dolgozott, hogy rendet teremtsen. Egyiptom – szokása szerint – nyugodt maradt az új fáraó uralkodása alatt; a mágusok elismerték, hogy Alexandros a régi iráni királyok jogos utódja; a jeruzsálemi templom papjai egy második Kurust láttak benne; Babylón papjai pedig újjáépítették Marduk istenük templomát, és várták, mikor vonul be királyuk Babylón falai közé.

Hellas városaiból egyre-másra jöttek a hódoló küldöttségek. Virágfüzérekkel, koszorúkkal felékesítve járultak elébe, és isteni lénynek kijáró hódolattal köszöntötték. (Ő csak egyszerűen kezet rázott velük, és intézkedett, hogy az Ázsiában talált görög szobrok mind visszakerüljenek Hellasba.) Athénben a Demosthenés-párt semleges, ha ugyan nem barátságos magatartást tanúsított iránta. Ázsia meghódítása után a dacoskodó Spárta is beadta a derekát, és nem békétlenkedett többé. Az Égei-tenger és a Vörös-tenger vizein erős hadiflották biztosították a kereskedelmi hajóforgalmat.

Makedoniában a nemességet nem érdekelte semmiféle hajóhad. Pella hegyilakói nem lehetnek tengeri kalmárok, mint a vállalkozó szellemű karthagóiak. Aranyat meg rabszolgát szerezhetnek ugyan Ázsiából, de mit ér nekik Ázsia, ha ők, a törzsek és nemzetségek fejei nem uralkodhatnak azokon a földeken? Márpedig Alexandros nem engedi őket ott uralkodni; bőkezűen osztogat nekik mindent, de a hatalomból egyszerűen kizárja őket.

Arrianos megállapítja:

„Magával nem sokat törődött, de mérhetetlen gazdagságot adott azoknak, akik vele kapcsolatban álltak."

A több mint tíz esztendei távollét elidegenítette a vándort saját népétől. Olympias szeszélyessége, Antipatér otromba fegyelme, Kleopatra cselszövései, a nyomorult Harpalos tolvajlásai – mindez oly törpe és távoli dolognak tűnt előtte. Már nem levelezett Aristotelésszel, aki mint a peripatetikus iskola mestere elbástyázta magát könyvei mögött. A peripatetikusok, azaz „sétálgatva filozófálók" azt hirdették, hogy Alexandrost elkapatta a szerencse, és előbb-utóbb, a saját szertelensége katasztrófába fogja dönteni őt.

– Meglakolnak, akik összeesküvőket rejtegetnek – fenyegetőzött Alexandros.

Ázsia urát őrültnek tartotta a görög-makedón világ idősebb nemzedéke. Csakis őrült tehet ilyesmit – mondogatták. Eltemetkezett ott a sötét és barbár keleten, és habozás nélkül feláldozott hóbortos céljainak rengeteg fiatal, erős férfit, akit elszakított otthonától. Nagyzási téboly szállta meg. Amellett még az isteneket is megbántotta, mert idegen oltárok előtt hajlong. Arany kereveten hever barbárok között, tömjént égettet maga előtt, megrészegült önnön hatalma nagyságától.

Így beszélt róla Harpalos és Kassandros az otthoniaknak azon a tavaszon, a 323. esztendő tavaszán.

Alexandros pedig a Tigris forró lapályairól talán éppen akkor fordult Ekbatana magaslatai felé. Amikor az országúton lóra szállt, úgy érezte, mintha agya hirtelen megtisztult volna. Jólesett neki, hogy újra mozoghat, bár ezúttal nem idegen és ismeretlen területen haladt előre. A hegyek felől áradó hűvös levegőben a láz sem gyötörte annyira. Semmi kedve sem volt arra, hogy hazamenjen Makedoniába. Inkább elküldte maga helyett Kraterost, teremtsen rendet, amennyire lehet.

De attól is húzódozott, hogy megtelepedjék Babylónban, és ott rendezze be végleges és állandó udvartartását. Fázott attól a gondolattól, hogy a piramis alakú tornyok fölé nyúló palota lépcsőit kérvényezők és hivatalnokok hosszú sorai lepjék el állandóan. Babylón híres függőkertjei pedig csak szegényes utánzatai a nagyszerű hegyeknek, melyeket annyira szeret.

Ehelyett inkább azzal a gondolattal foglalkozott, hogy fel fogja deríteni azt a beltengert, a Káspi-tengert. A partjain növő fákból hajókat lehet ácsolni – el is küldte már oda a föníciai meg a krétai mérnökembereket, hogy kezdjék meg a hajóépítő műhelyek felépítését –, aztán a beltenger körülhajózása után el lehet dönteni a kérdést: vajon a Káspi-tenger az Euxeinosszal függ-e össze, vagy pedig északon a külső Ókeanosba torkollik? Ha így áll a dolog, akkor hajói elérhetik a lakott világ északi szélét. Az is kiderülne, hogy a Homok Folyója meg a Tenger

Folyója a Káspi-tengerbe hordják-e vizüket. El lehetne jutni a skytha törzsek sötét és zord hazájába.

Mert Alexandros már lemondott arról, hogy valaha is megtalálja a Parnassost, melynek álomképe oly sokáig élt vágyaiban. Látta a Himalája örökhó-határát és a szárazföld legutolsó hatalmas hegysorompóját. Látta a feneketlen szakadékok fölött szárnyaló sasokat. Járt a Mekran homokjában, és hallotta a külső Ókeanos hullámainak robaját. Nem Dareios trónján ült már, hanem képzeletvilága ragyogó felhőin, és tudásra, megismerésre szomjazó lélekkel járta be keresztül-kasul királyságát, a természet birodalmát. Sohasem látta a világot olyan tisztán, mint most, s nem tudhatta, hogy értelme cserben fogja hagyni.

Héphaistión halálának híre rettentő erővel csapott a lelkére. Héphaistión csak hét napig feküdt lázasan, de az orvosok nem tudták megmenteni. Éppen akkor ünnepi játékok folytak Ekbatanában.

Alexandros Ekbatanába vágtatott, és fájdalma oly heves volt, hogy ismét a neurotikus búskomorság sötét fátyola borult a lelkére. Napokig nem evett, és nem szólt senkihez. Héphaistión halála ugyanazt a marcangoló érzést váltotta ki belőle, mint annak idején Kleitos halála, Kleitosé, akit hirtelen felindulásában megölt – úgy érezte, hogy énjének egy részétől fosztotta meg valamely sötét erő. Szenvedélyes gyászában megparancsolta, hogy folytassák az ünnepi játékokat, de most már Héphaistión emlékére, és a versenyek minden résztvevője mutasson be áldozatot elhunyt barátja szellemének.

A görög bevándoroltak között talált egy Stasikratés nevű építészt, akit elég dús fantáziájúnak ítélt ahhoz, hogy Héphaistiónhoz méltó halotti máglyát tervezzen. Myrrhával meg nárdussal illatosított szantálfából és cédrusból legyen – parancsolta az építésznek –, alakja templomot utánozzon, és díszítésére tízezer talantont kell fordítani az ekbatanai kincstárból. Alexandros talán nem akarta, hogy az emlékművet el is égessék; de elhamvasztották.

Stasikratés, akit lenyűgöztek Alexandros nagyszabású alkotásai, szerette volna megnyerni a király kegyét. Olyan emlékművet tervezett a számára, amely mellett még az egyiptomi piramisok is eltörpültek volna. Eszméje a következő volt: az Athos hegyből ki kell faragni a király alakját, amely ily módon az örökkévalóságig ott állna; bal tenyerén egy tízezer lakosú várost tartana, jobb kezéből pedig egy folyó ömlene a tengerbe. Egy ilyen monumentális szobor – esküdözött Stasikratés – igazán méltó lenne még Alexandroshoz is.

De a király hallani sem akart róla. Hamarosan elhagyta Ekbatanát, azzal az ürüggyel, hogy kisebb büntető expedíciót vezet a kasszita hegyi

törzsek ellen. Ptolemaiost, immár utolsó életben maradt barátját is magával vitte. Déli irányban átkelt a hegyláncon, s egy elhagyatott utat követett, amely az örök hó határához közel, asszír királyok építette téglaőrtornyok mellett kanyargott tova.

Amikor meghallotta, hogy Nearchos megérkezett Babylónba, a hegyekből leereszkedett a síkságra, ahol a postautat valósággal ellepte az üdvözlésére összesereglett tömeg. Alig pár éve ezen az országúton száguldott a menekülő perzsák után, amikor véget ért a gaugamelai csata.

Távoli barbár népek követei is várakoztak ott rá, akik nagyon sokáig utaztak, mire eljutottak hozzá. Hódoló üdvözleteket és ajándékokat hoztak az Afrikában lakó libyai törzsektől, meg egy etruszk nevű néptől, mely Görögországtól nyugatra él.

Amikor tovább akart lovagolni, a Marduk-templom papjainak küldöttsége állta el az útját.

– Felséges urunk, ne menj be Babylón kapuján – kérlelték. – Baljós végzet fenyeget, ha megcselekszed másodszor is.

– Egy jóslat nem több bizonytalan feltevésnél – válaszolta Alexandros.

Kíséretének tagjai közül néhányan azt tanácsolták neki, hogy hallgasson az intelemre, mert ezek a chaldeus csillagvizsgálók többet tudnak az emberi sorsokról, mint a görög jósok. Mások cinikusan megjegyezték: Marduk isten vagyonának ezek a derék pap-sáfárjai ugyancsak megszedték magukat a templom újjáépítése közben, és most attól reszketnek, hogy a király ellenőrizni fogja az elszámolásaikat. Alexandros szórakozottan hallgatta a megjegyzéseket, s eszébe jutott a vén Aristandér, aki már nem volt az élők sorában. Azt mondta neki annak idején, hogy ne építtesse fel újra a templomot, mert csak bajt és szerencsétlenséget zúdít magára.

De tovább ment, mert Babylónt választotta fővárosának, és mert Nearchos is ott várta őt.

A babylóni palota tetőteraszán hűvös szellő mérsékelte az esti órák fülledt melegét. Az utcákat világító fáklyák imbolygó lángjai innen felülről apró világítóbogaraknak látszottak. Itt ült Alexandros Nearchosszal, és az expedícióról, Arábiáról, a tömjén és a myrrha hazájáról beszélgettek.

– Archias megjött az útjáról – mondta Alexandros. – A nyugati part mentén egészen addig hajózott, míg egy szigetet nem talált. A tenger ott valóban öblöt alkot, ahogyan te sejtetted. A szigetnek az Ikaros nevet adtam.

Nearchos számára ez nem volt újság, de tudta, hogy Alexandros szívesen beszél a felfedezőútról, s olyankor beleéli magát, mintha nemcsak elrendelte, hanem személyesen vezette is volna az expedíciót.

– Hierón azt jelenti – jegyezte meg a flottakapitány a maga tárgyilagos módján –, hogy áthajózott az öböltorkolaton, de aztán visszafordult, amikor csak puszta partokat látott.

– Miért fordult vissza?

– Félt tovább menni.

Alexandros nevetett. Fura dolognak tartotta, hogy valaki visszaforduljon valahonnan, ahová elindult, csupán azért, mert fél.

– Hierón azt mondja, hogy Arábia alighanem van akkora, mint India.

Ez tetszett Alexandrosnak. Milyen nagyszerű volna körülhajózni Arábiát. Ő maga egy szárazföldi expedícióval áthatolna Arábia népei között, mialatt Nearchos, aki nem szokott meghátrálni semmitől, a partvonal mentén hajózna végig. Aztán együtt elérnék a Nílus országát, és megfejtenék a titkot, megtudnák, mi van a nagy sivatagoktól délre.

A babylóni új hajóépítő-műhely már vízre is bocsátott tízevezős meg harmincevezős gályákat. Alexandros felszállt az egyikre, amikor a hajók próbaútjukra indultak lefelé a folyón. Egyúttal az öntözőcsatornarendszer munkálatait is megszemlélte. Visszafelé jövet másodszor is a vízikapun át lépett Babylón területére. Peukestas megérkezett Perzsiából az új hadsereg egy részével, és Seleukos is jelentette, hogy megjött harci elefántjaival. Azon az éjszakán Alexandros egészen hajnalig ivott, túlságosan nyugtalan és zaklatott volt ahhoz, hogy nyugovóra térjen.

Amikor végre visszavonult, sehogy sem bírt elaludni. Lement a folyóhoz, úszott egyet, majd elvégezte az oltárnál a reggeli áldozatot, utána kompon átvitette magát a túlsó partra, egy tavacska szélén emelt pavilonhoz, hogy ott leheveredjék, és hűsöljön egy kicsit, mert nagyon meleg volt. Érezte, hogy lázas, megfürdött a tóban, aztán pihenni próbált. Tiszjeinek meghagyta, hogy másnap reggel jelentkezzenek.

„Egész éjszaka tombolt a láza – írja Arrianos. – *Reggel áldozatot mutatott be, és megparancsolta Nearchosnak, hogy a felfedező utazást a harmadik napon meg kell kezdeni. Amikor a következő napon a hajnali áldozást végezte, a láza miatt nem tudott nyugton maradni. Ennek ellenére megbeszélést tartott a tisztjeivel, és meghagyta nekik, mi mindenről kell gondoskodniuk, hogy a flotta elindulásáig minden rendben legyen.*

Másnapra annyira legyengült, hogy úgy kellett őt kivinni az áldozati oltárhoz. Ilyen állapotban szállították át a palotába, ahol a tábornó-

kok és tisztek várakoztak az ajtók elõtt. Amikor ezek beléptek a terembe, megismerte õket, de beszélni már nem tudott hozzájuk. Két napon és két éjszakán át igen magas láz gyötörte.

Amikor ezt hírül adták a katonáknak, azok úgy gondolták, hogy talán már meg is halt, csak bizalmasai eltitkolják elõlük a gyászhírt.

Bánattól sújtva sokan összeverõdtek a palota elõtt, majd erõszakkal betódultak, hogy láthassák õt. Alexandros már nem tudott beszélni. Erõlködve felemelte fejét, és jobbjával üdvözlést intett mindegyik katona felé, majd odabólintott mindenkinek.

Nemsokára meghalt. Élt harminckét esztendõt és nyolc hónapot."

UTÓSZÓ

Makedoniai Alexandros tragikus hirtelenséggel hunyt el Nebuchadnezar egykori palotájában, melynek falai az Euphratés szürke vizére néztek. Halálát valószínűleg malária okozta. Hadseregének bármelyik lándzsása túlélt volna hasonló lázrohamot. De Alexandrost testileg-lelkileg felőrölték a legutolsó évek izgalmai és megpróbáltatásai. Lehetséges, hogy halála nem is annyira a lázbetegségnek, mint inkább a teljes fizikai összeroppanásnak és a veszélyes sebesüléseknek volt a következménye.

Fiatalon hunyt el, és csak félig valósította meg azt, amiről álmodott. Vajon egészen megvalósította volna, ha még tovább él? Néhány modern szaktekintély szerint már eleve reménytelen feladatot tűzött maga elé, és korai halála sok keserűségtől mentette meg őt, mert nem kellett megélnie azt a rettentő kudarcot, mely minden bizonnyal bekövetkezett volna. Ezt az állítást azonban nem lehet hitelt érdemlő módon bizonyítani.

Csak annyit tudunk, hogy – Faure megfogalmazásával élve – amit Alexandros végbevitt, az nem volt olyan fontos, mint az, amit megpróbált végbevinni.

De még erre sincsenek világos bizonyítékaink. Alexandrosnak az volt a jellemző tulajdonsága, hogy úgy vette az embereket, amilyenek, és az akadályokkal úgy birkózott meg, ahogyan éppen felmerültek. Úgy látszik, a nehézségek kisebb gondot jelentettek a számára, mint híveinek és követőinek kételyei. Élete utolsó éveiben egész népeket terelt a civilizáció új ösvényére, mégpedig olyan erővel, hogy azok nem térhettek vissza többé a régi, megszokott, kitaposott utakra. Szinte embertelen energiával zúzta össze korának normáit.

Ezzel olyan erőket hozott mozgásba, melyek túlságosan is nagynak bizonyultak ahhoz, hogy meg lehessen őket állítani. Az Alexandros alakját övező számos paradoxon egyike éppen az a tény, hogy életműve igazában csak a halála után kezdett hatni szemmelláthatóvá és megfogható

módon. Azok az erők, melyeket ő szabadított fel, hosszú időn át rányomták bélyegüket az emberiség történetére.

Ezt a bélyeget, ezt a nyomot tisztán lehet látni.

MAKEDONIA

Az Alexandros embrionális világbirodalmával szemben megnyilvánuló első reakció – meglehetősen természetes módon – elhanyagolt szülőhazájából, Makedoniából indult ki. Amikor Alexandros meghalt, nem volt semmiféle végleges és határozott címe vagy rangja. Az otthoni hegyilakók túlnyomó része ázsiai despotát, más része pedig őrültet látott benne. Mivel Krateros nem érkezett meg nyugatra, Antipatér megtartotta hatalmát, és katonai erejét arra használta fel, hogy megszállja Görögországot – amit Alexandros soha nem volt hajlandó megtenni.

Démosthenés még egy utolsó erőfeszítést tett Hellas szabadsága érdekében, és Aiginában keresett menedéket. Amikor oda is utánament egy makedón csapat, hogy elfogja, egy templomba menekült, s önkezével vetett véget életének; inkább a halált választotta, mint a fogságot. Aristotelés, akit istentelenséggel vádoltak, önkéntes száműzetésbe vonult Chalkisba, s ott egy évvel később meghalt. Így lett vége a három kimagasló képességű elme – Alexandros, Démosthenés, Aristotelés – triumvirátusának; mind a három olyan hatalmas elme volt, hogy a maga szférájában senki sem mérkőzhetett velük az utókor nemzedékei közül.

Görögország területén Alexandrost istenként tisztelték, afféle kései Héraklésnek vagy Apollónak tartották, s áldozatot mutattak be szobrai előtt.

Ez volt az Alexandros-kultusz kezdete. Bár merőben ceremoniális valami volt, mégis fontos változást tükrözött. Az athéniek számára Alexandros makedón király volta megszűnt, nem létezett többé. Alexandros egy ideig Athéntól vette át a vezérlő eszméket. Aztán a feltevéseknek olyan új területeit tárta fel, amelyek meghökkentették és zavarba ejtették Athén tudósait. Így hát a görögök úgy rendezték el a dolgot, hogy Alexandrost istenné nyilvánították, és az akadémiákon szorgalmasan hallgatták a tudósok vitatkozását.

Ami Makedoniát illeti, fegyverbíró férfiainak a felét Alexandros keletre vitte, ahol egy részük elpusztult, más részük telepes lett. A makedón feudális arisztokrácia sorai erősen megritkultak. A parasztság, amelynek időközben felnyílt a szeme, nem volt hajlandó jobbágyi állapotban élni a megmaradt előkelők vagy Olympias uralma alatt. A belső

egyenetlenség okozta zűrzavart még fokozták a Kisázsiával folytatott állandó viszálykodások; Kisázsia ugyanis Antigonos, a Félszemű uralma alá került. A szakképzettséget igénylő mesterségeket görög kézművesek vették át. A hadsereg régi stílusú hivatásos szervezetté vált, mely a régimódi, korszerűtlen falanxra támaszkodott. Ennélfogva nem volt alkalmas arra, hogy eredményesen visszaverje a barbár gall törzsek betöréseit, s két évszázaddal később a nem sokkal civilizáltabb római légióknak sem tudott ellenállni.

AZ UTÓDOK

Amikor Alexandros a babylóni palotában utolsó óráit élte, vele volt Ptolemaios, Perdikkas, Peukestas és Nearchos. A nagyhatalmú vezérek előtt pillanatnyilag sem volt kétséges, hogy mi a teendőjük: az euráziai államot biztosítani kell Philippos és Alexandros leszármazottainak. Két örökös jöhetett számításba – a gyenge elméjű Arrhidaios, aki már felnőtt férfi volt, és Alexandros fia, akit Rusanak férje halála után pár hónappal hozott a világra. Ideiglenesen Perdikkast, ezt az egyszerű katonaembert választották meg régensnek, valószínűleg azért, mert rokoni szálak fűzték a királyi családhoz. A politikus természetű Ptolemaiost Egyiptom helytartójává tették meg; mindig is ez volt a vágya. Seleukos pedig magára vállalta, hogy Babylónból kormányozni fogja a tulajdonképpeni keleti területeket.

Noha Alexandros földi maradványait vissza kellett volna szállítani Makedoniába, Ptolemaios kimesterkedte, hogy a koporsót magával vihesse Egyiptomba, mert ezzel is növelni akarta tekintélyét. Végre feleségül vette Thaist, aki sorsát véglegesen az övéhez kötötte. Ptolemaios Memphisben és Alexandriában telepedett meg, és új dinasztiát alapított.

Amint várható volt, Ptolemaios sokkal inkább tetszelgett magának az egyeduralkodó szerepében, mint a pedáns és ernyedetlen Seleukos, aki csak a birodalom kezelőjének és gondnokának tekintette magát. Kettejükre vonatkoznak Dániel próféta szavai: *„És elhatalmasodik a déli király, de az ő vezérei közül is egyik, és ez hatalmat vesz rajta, és uralkodik."*

Ptolemaios ideje nagy részét azzal töltötte, hogy óriási könyvtárat létesítsen Alexandriában, abban a városban, ahol féltestvére hamvai pihentek. Azalatt Thais, aki időközben három gyermek anyja lett, a császárné szerepét játszotta Memphisben.

Senki sem akarta vagy merte magára ölteni az iráni uralkodói ruhákat és tiarát, amelyeket Alexandros viselt. A *diadochos*ok, az utódok (így nevezték őket később) valamivel szerényebb királyi öltözékkel is beérték – drágaköves fejéket, bíbor palástot és piros lovaglócsizmákat viseltek. Ezek voltaképpen ázsiai ízlés szerint stilizált makedón ruhadarabok voltak; sokkal később ez lett a bizánci császárok viselete. (Alexandros sohasem viselt szakállt és bajuszt, és a diadochosok utánozták őt ebben, úgyhogy idővel az egész görög-római világban megszűnt a szakállviselet.)

Alexandros nem hagyott ezekre az utódokra semmiféle világos és határozott kormányzási módszert örökül; ők mindössze a példája nyomán igyekeztek haladni, de ez nem sikerült nekik. De azért sok mindent végbevittek, mert – mint Olympias oly gyakran felpanaszolta – királyokkal voltak egyenlők. Nem tudták azonban különválasztani a katonai hatalmat a polgári közigazgatástól, és hamarosan teljesen rábízták magukat a régi módon működő adószedőkre. Seleukos, ez a jóindulatú óriás, nem volt képes biztosítani a távol-keleti határokat. A külső Baktriában és Soghdban letelepített görögök Alexandros halálhírére fellázadtak, és kezdtek visszavándorolni szülőföldjükre. Az indiai hűbérterületeket Seleukos nem sokkal később átengedte Csandraguptának; cserébe kedvenc állataiból, az elefántokból kapott egy csordáravalót.

A diadochosok udvarainál a makedón dialektust a görög váltotta fel, mert a *koiné* lett a kereskedelem közvetítő nyelve. A diadochosok idővel különálló, egymástól független államok uralkodói lettek, de összekötötte őket a görög nyelv és a görög kultúra, mely rátelepült az ázsiai kultúrákra. A makedón–iráni fúzió, amelyre Alexandros törekedett, észrevétlenül görög–ázsiai társadalommá alakult át – ez volt az úgynevezett hellénisztikus világ.

A Barátok mindenfelé szétszóródtak az új birodalmak területén, és önálló nemességet alkotva nagy kiváltságokat élveztek. Katonai kaszttá váltak, viselték az ezüstpajzsot kiváltságos helyzetük egyéb jelvényeivel együtt, s annak a vezérnek a szolgálatába álltak, aki a legjobban fizette őket.

Ezek a változások talán elkerülhetetlenek voltak olyan emberek között, akik tisztelték Alexandros emlékét. Az igazi szakadást a polgárháború kitörése okozta. A polgárháborút Makedonia, illetve elsősorban az uralomvágyó Olympias idézte elő, aki hat évvel Alexandros halála után méreggel elpusztította Arrhidaiost, úgyhogy most már Rusanak fia maradt a trón egyedüli örököse. (Úgy látszik, Olympias rábeszélte a keleti diadochosokat, hogy a baktriai hercegnőt kisfiával együtt küldjék

Pellába.) Perdikkas akkor már halott volt, és Antipatér is elköltözött az élők sorából. Amikor a Kisázsia és Makedonia közti súrlódások nyílt háborúvá fajultak (a Dardanellákon keresztül törtek be egymás területére), Kassandros – az a Kassandros, akit Alexandros szobrának megpillantására remegés fogott el – az Antigonos-családhoz csatlakozott, vagyis szembefordult a makedón királyi családdal.

Kassandros, Antipatér fia gyűlölte Alexandros emlékét, s most alkalmasnak ítélte a helyzetet arra, hogy elpusztítsa az egykor rettegett ellenség rokonait.

310-ben sikerült hatalmába kerítenie Olympiast, Rusanakot és a tizenkét éves gyermeket, Alexandros fiát. De még Kassandros sem bírta rávenni katonáit arra, hogy megöljék őket. Vonakodtak gyilkos fegyvert emelni annak a férfinak anyjára, feleségére és fiára, aki legtöbbjük mélységes meggyőződése szerint az istenek sorába emelkedett. Így hát Kassandros maga kötözte meg az elaggott Olympiast és a másik kettőt, s saját kezével fojtotta meg őket.

A makedón vezérek most már azt tehettek, amit akartak – az eurázsiai álombirodalomnak nem volt többé Philippos és Alexandros ágyékából sarjadt törvényes örököse. Antigonos Gonatas (Félszemű Antigonos unokája) alig négy évvel később egyedüli királlyá kiáltotta ki magát, akinek a szava törvény – de voltaképpen a nyakas makedón katonaság akaratától függött.

Ezután a világ-állam polgárháborúk következtében négy részre szakadt: Makedoniára és Kisázsiára, ahol az Antigonidák uralkodtak; Egyiptomra, mely a Ptolemaios-dinasztia uralma alatt állott; Szíriára, mely a Hind-i-Kuh hegységig terjedt és a Seleukidák birodalma volt. Hadseregeik néha átmenetileg elhódították egymás peremvidékeit. A hegyek között egy önálló királyság keletkezett, Armenia vagy Örményország, és Palesztinában a zsidók is független királyságot alapítottak.

Mindez együttvéve a hellénisztikus világ közös kultúrkörébe tartozott.

A politikai széttagoltság és a zsoldos hadseregek időnkénti összecsapása azonban nem akadályozhatta meg az integrálódási folyamatot, amely a királyi udvarokon kívül, az országokban, a népek között megindult.

A HAJTÓERŐ

A hellénisztikus világban ugyanis olyan ösztönző erők léptek működésbe, melyeket sem egy új király törvényei, sem katonai erők nem befolyásolhattak.

A görög városokban, melyek szabadok maradtak ugyan, de gyengék voltak, egyre erősebben szólalt meg a külső világgal létesítendő rokoni kapcsolat vágya és a régi gyilkos háborúktól való irtózat. A filozófusok elfordították tekintetüket a *polis*ról, a kis városállamocskákról, és nagyobb, egyetemesebb emberi közösség után sóvárogtak. Az epikureusok korlátozott kifinomultsága, a Platón–Aristotelés csoport által hirdetett „kiválasztottak társadalma" – mindez már nem látszott a legfőbb jónak. Sem Platón, sem Aristotelés nem törődött azokkal az emberi lényekkel, akik kívül maradnak az ő kiválasztott csoportjaikon; azok vagy alantas rabszolgák, vagy ellenségek. Új eszmék jelentek meg, s mivel első hirdetőik Athén egyik oszlopcsarnokában, a *stoa poikilé*ben („tarka csarnok") léptek fel, követőiket sztoikusoknak nevezték; később is ez volt a nevük.

A sztoikusok szerint az individuális jellegű városállamok, a régi Hellas tűzhelyei és szentélyei nem olyan fontosak, mint az elképzelt Kosmopolis vagy Világállam. Amit a sztoikusok szavakba foglaltak – elsősorban a vezetőjük, Zénón –, az már ott motoszkált a görögök agyában előbb is, azóta, hogy Alexandros óriási területeket hódított meg, és egy euráziai birodalom megteremtéséről álmodozott. A régebbi nemzetek összeomlása, a népek keveredése, egy általános és egyetemes nyelv használata – mindez arra késztette az embereket, hogy új testvéri közösség felé tapogatózzanak. Ennek a jegyében léptek fel később egy új egyetemes vallásnak, a kereszténységnek az apostolai is.

A keletre vándorló embertömegek áramlása, melyet Alexandros indított el, oly erős volt, hogy megállítani már nem lehetett. Kelet felfedezése nyomán a Földközi-tenger partjairól és szigeteiről a vállalkozóbb szellemű emberek tömegesen tódultak Ázsiába, mert csábította őket az arany és a hatalmas terület. Hasonló folyamat zajlott le Kolumbus felfedezése után; az Újvilág ellenállhatatlan erővel vonzotta magához a XVI–XVII. századi Európa kalandvágyó és elégedetlen elemeit, valamint azokat, akik valamely okból elfordultak az uralkodó államvallástól.

A hellénisztikus kor standard értékmérője az Alexandros-pénz lett. (Most már az ő feje volt látható az érméken, az oroszlánsörénnyel, ahogyan Lysippos megtervezte.) Alexandros halálakor mindössze ötvenezer talanton maradt az ekbatanai kincstárban. Ő szabadon engedte folyni azt az aranyat, melyet az előtte uralkodott perzsa királyok hét lakat alatt őriztek. A katonák és kalmárok között cirkuláló arany szabad forgalma azzal a következménnyel járt, hogy még a legtávolabbi települések lakóihoz is eljutott a pénz.

Ugyanakkor az ázsiaiak faji csoportjainak határai elmosódtak, és összeolvadtak az újonnan alapított, nyugatiakkal benépesített centrumok övezeteivel.

A kulturális élet és az ipari-kereskedelmi tevékenység súlypontjai észrevétlenül kelet felé tolódtak. Az új pénz bőséges áramlása felére csökkentette az athéni drachma értékét, és Athén nem volt már a Földközitenger kereskedelmének királynője – a távoli Rhodos is felülmúlta jelentőségben. Ebben a szigetvárosban nagy lendülettel folyt az építkezés, és az egész városkép mai szemmel nézve is meglepően modernnek hatott volna. Pergamon városa kövezett utcákkal, márvány homlokzatú akadémiákkal, nyilvános oszlopcsarnokokkal, uszodákkal és szabadtéri színházakkal dicsekedhetett.

Pergamontól délre az egyik diadochos megalapította a nevét viselő hatalmas Antiochiát; a város egy völgy oldalán épült fel, a Folyamközből kiinduló három karavánút találkozási pontján. Messze földön híres volt cirkuszáról és kertjeiről; különösen szép lehetett a Daphné-liget, mely a híres jóshelyről, a Daphné-barlangról kapta nevét. Később Antiochia a megcsömörlött római üzletemberek kedvenc pihenőhelye volt, és az egyik legkoraibb keresztény gyülekezet is ebben a városban szerveződött meg.

Ezek az új városok – mint például a Nílus partján épült, ma olyannyira megcsodált Alexandria is – élesen elütöttek a régebben szokásos európai építkezési módtól. A régi városok rendszertelenül, összevissza épült utcák és sikátorok zsúfolt tömkelegéből álltak; az egyetlen tervszerű momentum az volt bennük, hogy a házak körülvették a háború idején menedékül szolgáló fellegvárat meg az egyetlen templomot. Így épült Athén is az Akropolis köré. Az új városok azonban úgy épültek, hogy kényelmes lakóhelyeket és tanulásra, szórakozásra, testedzésre, tudományos tevékenységre alkalmas középületeket biztosítsanak a lakosságnak – nem egyszerűen azt a célt szolgálták, hogy az emberek védelmet találjanak bennük, és nyugodtan imádhassák istenüket vagy isteneiket. Róma, mely akkoriban kezdett terebélyesedni a forumnak nevezett piactér meg Mars temploma körül, felkúszva házaival a hét halomra – nos, Róma korántsem volt olyan modern tervezésű város, mint Pergamon vagy Antiochia. Ezek a hellénisztikus metropolisok szolgáltak mintául Pompeji városának; villáinak, fürdőinek és partjainak maradványai világosan mutatják a hellénisztikus formák hatását. Mindegyik városban voltak központi parkok és sétahelyek, sportlétesítmények, különféle középületek, színházak, kórházak és gyógyszertárak. Körülöttük egy új társadalmi kozmosz alakult ki, mely a római birodalom ide-

jében is megmaradt, s magasabb életszínvonalra emelte a savanyú kedélyű, keményen dolgozó, patriarkálisan egyszerű primitív rómaiakat. Ez a kultúrált Közel-Kelet vagy Eurázia barátságosan hívogatta a nyugatiakat – jöjjenek, éljenek itt a verőfényben fürdő termékeny földeken, ahol édes zene teszi kellemessé a pihenés óráit, a messzeségbe vesző karavánutak pedig soha nem látott tájak tarka élményeit ígérgetik az utazónak.

A hellénisztikus kultúra Görögországból származott ugyan, de Eurázia fizikai világát Alexandros tárta fel, aki eljutott a távoli Indiáig. Azelőtt – a keskeny ión tengerparti sávtól eltekintve – nyugatiak csak mint menekültek vagy mint zsoldoskatonák léptek be Ázsia kapuin. Alexandros után azonban a polgárok tömegei vándoroltak keletre, hogy ott földet szerezzenek, vagy megélhetést nyújtó foglalkozást találjanak. Az emberáradat zsúfolt hajókon kelt át a kéklő Égei-tengeren; megtöltötte a kikötővárosokat, hogy behajózva állatait – szamarait, lovait vagy tevéit – elinduljon Marakand, Babylón vagy a tizenhárom Alexandria valamelyike felé. Nem véletlen volt ez a kelet felé való özönlés; az emberiség útja akkor arra vezetett. Alexandros, aki nem ismert lehetetlent, a szó szoros értelmében maga után húzta a nyugatot keletre, és az ott is maradt.

A makedón telepesek leszármazottjainak fizikai jellegzetességeit ma is fel lehet ismerni a Hindukus fehér bőrű kafirjai között, és Szamarkand vörös zászlójáról még a közelmúltban is úgy tartotta a helyi hagyomány, hogy az Iszkanderé, vagyis Nagy Sándoré volt.

A KARAVÁNVÁROSOK

Ezeket a karaván városokat, tengeri kikötőket és kulturális központokat nem puszta szeszélyből alapította Alexandros vagy valamelyik diadochos. Antiochia azért fejlődött óriási várossá, mert kereskedelmi utak csomópontjába épült; a tengernél alapított Seleukia nem a Seleukos-dinasztia egyik tagjának nyaraló rezidenciája volt, hanem a szükségszerűség parancsára épült kikötőváros, melyre az a feladat hárult, hogy Antiochia egyre növekvő kereskedelmét szolgálja. (Ha valaki ma végigjárja Nagy Sándor útvonalát, amint e sorok írója is tette, meglepődéssel fogja konstatálni, hogy korának és a közvetlen utána következő időszaknak építkezéseiből semmiféle látható nyomok nem maradtak. Ezzel szemben a régibb alapítású városoknak – Babylónnak, Athénnak stb. – számos maradványa áll ma is, vagy legalábbis sok min-

dent kiástak a régészek. A makedón építmények valószínűleg majdnem teljesen agyagtéglából meg faanyagból készültek, és nem állták az időjárás viszontagságait azokon a településeken, melyek a makedónok visszavonulása után lakatlanok maradtak. Némely helyen – például a Taurus-hegységben vagy az afgán hegyvidéken – bőven van gránit vagy mészkő, és az ember azt várná, hogy legalább itt némi épületmaradványokat fog találni. De nem talál. Még a Nílus menti Alexandria óriási világítótornya is elenyészett nyomtalanul, és az angol régészek képtelenek voltak minden kétséget kizáró módon megállapítani annak a tizenkét emlékoszlopnak a helyét, melyeket Nagy Sándor állíttatott fel a Beas folyó partján. Az építészeti maradványok hiányát csak egy körülménnyel lehet magyarázni – ott, ahol ezek a városok virágoztak, több mint kétezer esztendő alatt annyi építkezés folyt, annyiszor alakították át a régebbi házakat, annyiszor emeltek rájuk újabb építményeket, hogy a korábbiak idővel mind eltűntek alattuk.* Még az úgynevezett Alexandros-szarkofág is valószínűleg későbbi eredetű. Az ókor nagy királyai közül jóformán Nagy Sándor az egyedüli uralkodó, aki nem hagyott maga után más emlékművet, mint tetteinek, gondolatainak és az általa feltárt új lehetőségeknek láthatatlan, de hatékony örökségét.)

A hellénisztikus uralkodók, a diadochosok szenvedélyes építkezők voltak, és nagystílű, felhőkarcoló-szerű építményeket is emeltek, nemcsak városokat. De ilyenkor is bizonyos cél vezette őket. Az alexandriai óriás Pharos (világítótorony) már nagy messzeségből mutatta a hajósoknak a kikötő szűk bejáratát, és az egyre nagyobb forgalmat lebonyolító Rhodos kikötőváros fölé emelkedő híres Kolossos szintén ilyen célra szolgált. Az utazók – nagyon kifejlődött az utazás akkoriban – kezdték számontartani az ilyen óriási alkotásokat, és a legnagyobbakat a világ hét csodájának nevezték. A hellénisztikus kor előtt épült világcsodák főleg egyéni emlékművek vagy síremlékek voltak – az olympiai Zeus-szobor Görögországban, Mausólos síremléke, az ephesosi Artemis-templom, az egyiptomi piramisok és a babylóni függőkertek, melyeket a hagyomány Semiramis királynő nevéhez kapcsolt.

Rohamos ütemben növekedett a hajóforgalom, különösen az új, keleti útvonalakon, melyeknek Rhodos, Alexandria, Beirut voltak a legfon-

* Szakemberek szerint a Nagy Sándor alapította városok közül a következők virágoznak ma is:

Alexandria (Egyiptomban), Herat, Kabul, Kandahar, Ghazni (Afganisztánban), Khojend (Turkesztánban), Patala (Indiában). Kétségkívül még több is van. Viszont Aigaiból és Pellából, a régi Makedónia fővárosaiból mindössze néhány kőfundamentum maradt.

tosabb kikötővárosai. Az Égei-tengeren át közlekedő hajók némelyike ezer utast is fel tudott venni fedélzetére. Alexandros még más tengeri útvonalakat is fel akart tárni, de szándékát megakadályozta hirtelen és korai halála. Később a Ptolemaiosok feltártak közülük egyet, és rendes hajóforgalmat szerveztek Arábia körül; Jemenben át lehetett szállni olyan hajókra, melyek India felé igyekeztek. Azonkívül csatornával kötötték össze a Nílust és a Vörös-tengert, s ott kikötővárost is alapítottak, mely az első Ptolemaios anyjának, Arsinoének a nevét viselte. (A makedón asszonyok tevékeny élettársai voltak férjüknek, és a diadochosok feleségei is ilyenek maradtak, kiváltképpen Egyiptomban, ahol a Kleopatra név igen gyakori lett az uralkodó dinasztia nőtagjai között. A Ptolemaios-dinasztia átvette a testvérházasság egyiptomi szokását. Az új Eurázia asszonyai emancipálódtak, kitörtek a régi görög családi élet szűk korlátai közül, s nem voltak többé egyszerűen háztartási tárgyak vagy szülőgépek.)

Már Alexandros is gondolt arra, hogy Afrika körülhajózása révén ki lehetne jutni a nyugati óceánra. Történtek is bizonyos kísérletek. De a diadochosok hajóhad-vezetői is azt tapasztalták, amit Alexandros: a tartósan benépesült euráziai övezetből kilépve egyre primitívebb népek laknak mindenütt. A tudósok feltevése nyomán arra a következtetésre jutottak tehát, hogy a felfedezőútra kiküldött hajósok megközelítették a világ legszélső peremét. (Valójában Alexandros expedíciói nem járták be a lakott világ, az Okumené nagyobb részét, és ő rövid élete vége felé alighanem tisztában volt ezzel; de az igaz, hogy majdnem minden olyan területet érintett, ahol bizonyos kultúrával rendelkező népek laktak. Kína persze ismeretlen maradt. Ettől eltekintve Alexandros csak azokhoz a népekhez nem jutott el, amelyek a Ganges mentén és Arábiában laktak, s nem látta a Földközi-tenger nyugati partjain szétszórt városokat, például Karthagót, Sirakusait vagy Gadeirát [Gadest]. De ezekhez is eljutott volna, ha serege fel nem lázad, s később a halál keresztül nem húzza számításait. Talán többet tudott a messzi vidékek lakóiról, mint gondolnánk, s meglehet, hogy nem is a lakható föld, hanem az értelmes emberi lényektől ténylegesen lakott világ határait remélte elérni. Hogy mit tudott, mit gondolt a latinokról, akik akkor még az itáliai félszigetre korlátozódtak – nem tudjuk.)

A tengeren és a karavánutakon érkező ritka és becses távol-keleti árucikkek – fűszerek, üveg, selyem, elefántcsont, cukor, gyöngy, olaj és mindenek fölött az arany – kényelmessé tették a bevándorolt telepesek életét, és nagyszerű kereskedelemi lehetőségeket nyújtottak az új városoknak. Ezek a drága és becses portékák eljutottak az egyszerűbb pol-

gárokhoz is, és kiváltképpen az asszonyok voltak azok, akik ilyenekre vágyakoztak. A római korban és a középkor századaiban sem csökkent a keleti fűszerek és luxuscikkek kereslete. Többek között éppen ez a tartós igény játszott közre abban, hogy ezer esztendővel később tengeri felfedező expedíciók indultak el a Fűszer-szigetek és Katai (Kína) felé.

Ilyen körülmények között természetesnek kell tartanunk, hogy Alexandria, mely a Vörös-tenger és a Földközi-tenger transit-forgalmának gócpontja volt, a hellénisztikus kor anyagi és szellemi kultúrájának centrumává fejlődött. Márvány középületei, kerámiakészítményei, onyxból és jáspisból faragott edényei ízelítőt adtak a nyugatiaknak az új luxusból. Az első Ptolemaios maga is írogatott, legalábbis tudjuk róla, hogy Alexandros megbízásából útinaplót vezetett. Ő alapította az alexandriai könyvtárat, amely az új tudományos élet központja lett. Földrajzi írók új adatokat tartalmazó művei sorakoztak itt, és Aristotelés természettörténete is megvolt a sok könyv között. Matematikusok újfajta készülékek konstruálásán törték a fejüket – főleg Archimédés tűnt ki közöttük –, azon fáradoztak, hogy kiszámítsák a Föld nagyságát és feltérképezzék az égitestek pályáját. Eratosthenésnek majdnem egészen pontosan sikerült kiszámítania az Egyenlítő hosszát. Eukleidés (Euklidés) olyan geometriát dolgozott ki, mely nem csupán elmélet, hanem egyúttal hasznos gyakorlati tudomány is volt. A régi görögök elmélete *(theória)* majdnem egy teljes évszázadon át az emberi szükségletek gyakorlati célját szolgálta. A hatalmas arányú kísérletezések korszaka volt az.

De korántsem kizárólag hellén tudósok és könyvtárosok voltak Alexandriában: máshonnan is sereglettek oda tudósok és tanulni vágyó fiatalok – Rhodosból, Byzantionból, Babylónból. Tehetséges művészek olyan munkákat vállaltak, amelyeket másutt egyszerűbb kézművesekre szoktak bízni; épületeket dekoráltak, vagy finom művű serlegeket cizelláltak. Nagy mennyiségben másolták a könyveket, mert azokat most már tekintélyes számú olvasóközönség igényelte. Elmúlt már az az idő, amikor egy-egy műből mindössze néhány példány készült, s azokat is csak egy szűk kör beavatott tudós tagjai forgatták.

A művészet közkinccsé vált egy időre – a kulturált ázsiaiak azt igényelték, hogy lakóházuk ne csupán rideg kőfalakból álló kocka legyen. A kulturált kelet hatása nyugaton is megérződött. (Aristotelés művei főleg arab fordításokban maradtak fenn, századokkal később, amikor a római birodalom lehanyatlása után Európában már nem olvasta őket senki.)

A korábbi görög filozófia hűvös fogalmait átmelegítette az ázsiai miszticizmus. Az iráni bölcselet arra indította az embereket, hogy eltűnődjenek az örökkévalóság problémáin. A mágusok tanainak befolyása erősebben hatott a judaizmus és a kereszténység formálódására, mint a görög filozófia, mely nem volt képes ilyen erős hatásfokot elérni. Alexandros hadjáratai nyomán az emberek megismerkedtek más vallásokkal, ami hozzájárult ahhoz, hogy gondolkodásuk korlátai leomlottak. Ennek pedig az volt a következménye, hogy – noha elburjánzott a babona, és nagy népszerűségnek örvendtek a mindenféle hókuszpókuszok, például az asztrológia –, az emberek már nem hittek annyira a végzet elkerülhetetlenségében, mint azelőtt. A legsötétebb nyugatot kivéve – ahol kelták, teutónok és gallok laktak – mindenütt erősödött az a gondolat, hogy így vagy úgy, de valamiképpen mégis el lehet kerülni az istenek haragját.

Jóllehet a hellénisztikus reneszánsz legelső nyelve a görög volt, és a görög gondolat serkentette – ez a szellem mégsem görög volt, hanem euráziai. Művészete nem a Parthenón szoborműveinek, hanem az ázsiai alkotásoknak koncepcióiból táplálkozott. Persepolis pompája mintegy nyugatra költözött, és az emberek új eszmei mértékkel ítélték meg az ázsiai művészet termékeit. Az iráni kultúra formálta a hellénisztikus világot, és a hellénisztikus kultúra nemesítette meg a római világot.

A rómaiak két évszázaddal Alexandros halála után kezdték átvenni ezt az örökséget, katonai hódítás révén, szilárd utakat építve mindenfelé, amerre előrenyomultak. Akkor már régóta a parthusok dinasztiája uralkodott Irán (Perzsia) fölött. A rómaiak minden igyekezetük ellenére sem tudtak jelentősebb területsávokat elfoglalni az Euphratésen túl – mint tudjuk, annak idején Dareios az Euphratést ajánlotta fel határvonal gyanánt Alexandrosnak –, s Ázsia többi része megmaradt az ázsiaiak birtokában. A római proconsulok és a parthus uralkodók között sohasem tűnt el a kialakult határvonal, amelyet a nyelvi és vallási különbségek még erősebben kihangsúlyoztak. Róma magába szívta az euráziai középső övezet felvilágosult kultúráját – miután nyugaton összeomlott, keleten még ezer esztendeig fennmaradt a bizánci birodalom formájában –, de a kezdeti hellénisztikus világkultúrát lerombolta.

Azóta, egészen a legújabb időkig, nem volt kölcsönös kapcsolat és megértés kelet és nyugat között. Csak északon, ahol a makedónok aligalig jártak, épített ki Oroszország lassú és fáradságos terjeszkedés révén egy euráziai államot.

Paradox módon azok a milliók, akik Alexandrost megőrizték emlékezetükben, egyetlen határozott címet sem adtak neki. De úgy körülbelül egy évszázaddal később spontán módon a „Nagy" jelzőt kezdték a neve elé tenni. Talán ő az első – ha ugyan nem az egyetlen – uralkodó, akit nem egy, hanem sok nemzet tisztelt meg ezzel a jelzővel. Személyneve pedig igen divatos lett később. Balkáni királyok, skót törzsfőnökök, orosz cárok viselték az Alexander (Sándor) nevet, és a római pápák között is nyolc Sándort találunk.

Alexandros olyan mintát vagy példát hagyott hátra, amely nem kerülhette el a kisebb-nagyobb hatalommal rendelkező európai fejedelmek figyelmét. Az ő felfogásuk szerint Alexandros néhány rövid év leforgása alatt egy világállam abszolút uralkodója lett. Szemükben hódító volt, aki – úgymond – egyetlen birodalommá tette a világot. (Valójában ezt sohasem tette.) Ily módon az a férfi, aki maga nem viselt címet és rangot – legalábbis nem viselt *egy* bizonyos állandó címet –, példaképül szolgált az utókor leghatalmasabb uralkodóinak. A római császárok (*imperator* = parancsoló, főparancsnok) igényt tartottak annak elismerésére, hogy ők kormányozzák az egész világot. Mivel Alexandros lehetségesnek vélte valamennyi nép egyesítését, a római császárok szívesen vették azt a hízelgő kijelentést, hogy ők valóban meg is cselekedték azt, amit Alexandros csak akart. Az a felfogás, hogy az uralkodó az istenek akaratából – később így mondták: „Isten kegyelméből" – kormányozza a világ népeit, egészen a modern időkig tartotta magát. Augustus, a rómaiak első császára elrendelte, hogy Alexandros emlékét isteneknek kijáró hódolattal kell tisztelni.

Bizánc császárai ragaszkodtak az emberfelettiség ködös szublimációjához; Nagy Károly és a Római Szent Birodalom későbbi uralkodói ragaszkodtak egy keleti irredenta hagyományához. Hatalmuk látható szimbóluma volt a földgömböt jelképező aranyalma, melyből kereszt állt ki. Jogot formáltak annak elismerésére, hogy ők a korábbi világfejedelmek utódai.

Érdekes, hogy a világuralom eszméjével együtt különféle tekervényes utakon az ázsiai mágusok mitikus madara is eljutott Európába – a sas, amely a földön élő emberiség és az egekben lakozó istenek között lebeg. Igaz, Zeusnak is kedves madara volt a sas, és a római légiók is sasos jelvényeket hordoztak maguk előtt, melyek afféle hadsereg-totemül szolgáltak. De az ázsiai mitikus *si-murg*, amely inkább mesebeli griffmadárhoz vagy sárkányhoz hasonlított, később az isteni hatalom

szimbóluma lett az irániaknál, és ilyen minőségben vették át a bíborruhát viselő bizánci császárok. Bizáncból került át később – még mindig kissé sárkányhoz hasonlítva – a Római Szent Birodalom uralkodóinak lobogóira és pajzsaira; onnan pedig még később egy- vagy kétfejű formában átvándorolt a német császárok, a lengyel királyok és az orosz cárok heraldikai jelvényei közé.

Alexandros hadjáratai egészen más módon hatottak a jóformán teljesen ismeretlen Indiára. (Az ókori Indiáról Seleukos írnokainak vagy követeinek jelentései a legrégibb források.) Miután Seleukos feladta az indiai területeket, India egységes birodalommá állt össze. Alexandros kísérői között volt egy ideig egy Csandragupta nevű kalandor, aki a makedónok visszavonulása nyomán támadt zűrzavart ügyesen felhasználva, egyesítette Észak-India népeit – első ízben India történetében. Ezzel a felvilágosult szellemű Asoka birodalmának útját egyengette. Sajátságos birodalom volt az, amelyet Asoka alapított i. e. 267-ben, mert elsősorban nem katonai erővel, hanem humánus intézkedésekkel kormányozta; ilyen kormányzási módszert nem ismertek akkoriban a rómaiak nyugaton. Asoka kiürítette kincstárait, öntözőcsatornákat ásatott, gyógynövényeket termeltetett, és általában egész magatartásából, minden cselekedetéből az a felfogás sugárzott, hogy ő nem a hatalom korlátlan urának, hanem a hatalom felelős sáfárjának tekinti magát. Azt vallotta, hogy a nép üdve mindennél előbbre való.

Ily módon Alexandros után – ha ugyan nem az ő közvetett hatása folytán – keleten Asoka, nyugaton a sztoikus Zénón az emberiség egésze felé emelte tekintetét. Az egyik kozmopolita volt, a másik buddhista, de mindketten ugyanazon cél felé törekedtek. Alexandros kora után megváltoztak ezek a koncepciók. „Alexandros után" – a történetírók egy egész korszak lezárulását hangsúlyozták ezzel a két szóval.

A LEGENDÁK

Abban nincs semmi különös, hogy Ázsia erősebben őrizte meg Alexandros emlékezetét, mint nyugat bármelyik fia; az azonban érdekes, hogy olyan legendákban őrizte meg, amelyek bevonultak különféle népek szájhagyományaiba. Alexandros alakja ugyanis más és más módon élt tovább mindegyik országban, és mindegyik ország népe a magáénak tekintette őt. De mielőtt még a legendák végleges alakot öltöttek, az Alexandros kíséretében levő írók befejezték feljegyzéseiket.

Számos szemtanú írta meg Alexandros hadjáratait és felfedező útjait. Kallisthenés művét, az *Anabasist* eltorzította a sok hízelgés; Ptolemaios, Lagos fia és Thais király-hitvese politikai okokból magasztalta Alexandrost; ugyancsak a magasztalás elfogult hangja jellemzi Aristobulos feljegyzéseit is. Nearchos beszámolója tárgyilagos; Onésikritos csak amazonokról meg mindenféle csodálatos dolgokról írt. Baitón és Diognétés, a szorgalmas földmérők – mennyit kellett dolgozniuk! – szintén megírták feljegyzéseiket, de őket elsősorban topográfiai kérdések érdekelték. És még más egyéb feljegyzések vagy útinaplók is voltak.

Mindezek a művek azonban – bármennyire ki is színezte őket íróik egyéni stílusízlése – inkább egy utazásról, mint egy emberről szólnak. Hogy Alexandros miket gondolt, mondott vagy tervezett – azt a ránk maradt töredékekből ma már alig lehet kihámozni.

A legtöbb útifeljegyzés – görög nyelvű volt mind – elveszett. Csak néhány római író későbbi kompilációi maradtak ránk egész terjedelmükben. Időszámításunk első évszázadának vége felé valamilyen okból – talán azért, mert a római birodalom akkoriban terjeszkedett ki kelet küszöbéig – divatba jöttek a Nagy Sándorral foglalkozó írásművek. Strabón, az első történeti földrajzíró, aki maga is keleti ember volt, valósággal rávetette magát Alexandros útvonalainak tanulmányozására. A Föld domborzatának és alakjának meghatározásával is foglalkozott, s ebben az Aristotelés–Alexandros módszert követte; mint mondotta, a folyók és hegyláncok iránya alapján lehet valamely országot „geografizálni", vagyis földrajzilag meghatározni. Strabón egy ideig Alexandriában működött, ahol Polybiosnak és más íróknak Nagy Sándor utazásairól írt műveit tanulmányozta. Nem sokkal Strabón után a híres Ptolemaios („a geográfus") leírta a világ képét és éghajlati övezeteit. De Strabón is, Ptolemaios is csak igen keveset tudott Ázsia távolabbi vidékeiről. Ismereteik nem terjedtek túl a Homok Folyóján, ahonnan annak idején Alexandros visszafordult.

Polybios, Strabón és Ptolemaios földrajzi nézetei mindazonáltal a tudás normái maradtak egészen a felfedezések koráig, amely a portugálok és spanyolok atlanti-óceáni útjaival kezdődött meg.

Magáról Alexandrosról a latin Quintus Curtius Rufus írt könyvet, és a görög Plutarchos is foglalkozik vele *Párhuzamos életrajzok* című híres művében, melynek előszavában a következőket írja: *„Nem történeteket, hanem életeket szándékozom írni... A nagy tettek nem mindig tárják fel az emberek erényeit vagy hibáit; néha egyetlen mondat vagy tréfás megjegyzés jobban megvilágítja jellemüket, mint leghíresebb győzelmeik. Az*

emberi léleknek e megnyilvánulásai azok, amelyekre elsősorban fordítottam figyelmemet."

Az életrajzíró-csoport legutolsó tagja, Arrianos (Flavius Arrianus) szintén görög születésű ember volt, és Asia Minor (Kisázsia) római provinciában helytartói hivatalt viselt. Ő írta meg Alexandros hadjáratainak legteljesebb történetét, melynek az *Alexandros Anabasisa* címet adta. Anyagát főleg Ptolemaios (Lagos fia) és Aristobulos feljegyzéseiből merítette. Arrianos, ez a sztoikus filozófiájú katonaember, eszményi hadvezérnek rajzolja meg Alexandrost, csak egy-két hibáját rója fel, s forrásaiból inkább csak a magasztaló részeket, mint a reális valóságot emeli ki, de azért felfigyel az ellentétes véleményekre is, melyeknek tükrében hol istennek, hol őrültnek tűnik. „*Többet írtak róla, mint bárki másról, de a róla alkotott vélemények meglehetősen eltérnek egymástól*" – jegyzi meg művében.

Addigra már Ázsia is elkezdte szövögetni a mondák és legendák színes szálait. Alexandros örök időkre mély nyomot hagyott Ázsia népeiben – nem a történelmükben, hanem a képzeletvilágukban. Egyiptom pedig egyszerűen adoptálta őt: a nép azt kezdte mesélni róla, hogy a legutolsó fáraó természetes fia volt.

Az emberi természet ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy az egyiptomi mendemondák – melyek *Alexandros testamentuma* gyűjtőcímmel hamarosan írásban is megjelentek –, jobban megnyerték az európaiak tetszését, mint a római történetírók ténybeli közlései. Későbbi másolói újabb csodás elemekkel bővítették a kéziratot, míg végül a következő história kerekedett ki: Nectanebus, az utolsó fáraó, aki nagyon értett a varázslás tudományához, egy asztrológus képében meglátogatta Olympiast, és meggyőzte őt arról, hogy sárkány alakját öltve maga Zeus isten fogja felkeresni ágyában a királynét. Ezután Nectanebus sárkánnyá változtatta magát, ő ment be Olympias ágyasházába, és így született meg Alexandros – törékeny, bicegő fiúcska volt, de igen bátor és éles eszű. Nyilván örökölt valamit Nectanebus mágikus tudományából, mert később amazonokkal érintkezett, és egészen Kínáig kifürkészte kelet ismeretlen tájait, csodákat művelve mindenfelé.

Az irániak is legendás uralkodóvá tették meg Alexandrost, s ők is a maguk fajtáját látták benne. Legendájuk szerint nem Philippos fia, hanem a nagy Kurustól származó királyi utódok legutolsó sarja volt. Igaz – úgymond –, az irániaktól sok szent könyvet elcsent, hogy azokból fordításokat készíttessen; de ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a királyi dicsőség őreá szállott, amint azt a mágusok is megerősítették.

És a legenda nőttön-nőtt, terebélyesedett, míg végül már arról szólt, hogy Alexandros egyenesen csodás tettek végrehajtására indult el; például behatolt a Sötétség Országába, és a Fagfurt – Kína uralkodóját – csatában legyőzte. Ez a perzsa Alexandros-rege, az *Iskander-Nameh* idővel belekerült Firduszi (Firdauszi) *Sahname* című eposzába. A mai népmondában is él; egy hősről szól, aki mindenféle szörnyetegekkel megküzd és minden veszedelmet vállal, hogy népének világosságot vihessen. Ez a klasszikus népmese ma már majdnem ezer oldalnyi szöveggé duzzadt, és Iránban nemcsak gyermekek, hanem öregek is igen kedvelik, akik a történelmi Iszkanderről nem tudnak mást, csak azt, hogy ő perzseltette fel Persepolist; de sokan talán még azt sem tudják.

Igen érdekes módon – talán az iráni verzió révén – Alexandros alakja Izrael korai hagyományai közé is bevonult. A korai zsidó tradíció szerint Kurus nem Ahurának vagy Marduknak volt a szolgája, hanem Jahvénak, Izrael istenének, aki így szólt hozzá: *„Légy az én pásztorom."* Ilyenformán tehát Alexandros a Dávid házával rokonságban álló messiás-király homályos alakját öltötte magára.

A sivatagi arab törzsek is erősen megtartották emlékezetükben; szerintük *Iszkander Dhulkarnein* (a Kétszarvú, mint Mózes) az Izlám szent hőse volt, aki legyőzte hitetlen nemzetek idegen és ellenséges isteneit.

A Vörös-tenger mentén lakó ethiópok szintén csodás legendákkal övezték alakját – náluk keresztény apostol lett belőle, Fülöp szent és vértanú fia. Alexandros ebben a verzióban is nagy utazásra indul, s közben csodás gyógyításokat művel a nép között.

Az örmények és szírek ugyancsak átvettek egyes részeket a csodaméséből, amely addigra már valóságos egyetemes hagyománnyá nőtte ki magát. Még a kiábrándultan józan, szkeptikus bizánciak is a maguk egyik hérosz-királyának vallották Alexandrost; szerintük ő nyitotta meg a Selyem Útját, mely Kínába vezet. (A selyemhernyó első nyugati, meglehetősen homályos leírását Aristotelésnél találjuk meg, aki valószínűleg Alexandros leveleiből értesült róla, hogy ilyesmi is létezik.)

Amikor a középkori keresztes hadak katonái eljutottak a Közel-Keletre, a kastélyok csarnokaiban vendégszereplő vándor énekesektől meg a bazárokban tanyázó mesemondóktól sokszor hallhatták a Nagy Sándor-legendát. S hazatérésük után mindent elmondtak, amit hallottak, egyetlen részlet sem kallódott el. Alexandros alakja akkorra már egészen kilépett a tér és az idő kereteiből. A hazatért keresztesek már úgy meséltek róla, mint keresztény lovagról, aki náluk sokkal előbb indult el keletre, de tovább ment, mint ők. Hajókat épített a büdös vízű belső tengeren, majd rézből (más verzió szerint vasból) megépítette Góg és

Magóg falait, hogy fékentartsa a távoli északkelet félelmetesen vad pogányait. Arrafelé utaztában együtt hált az örök homály birodalmában lakó amazonok elbűvölő szépségű, de veszedelmesen harcias királynőjével. Talán az Élet Vizét is sikerült meglelnie. (Voltak utazók, akik annyira készpénznek vették az Élet Vizének legendáját, hogy sózott halat vittek magukkal, s azt az útjukba került folyók vagy források vizébe mártogatták. Remélték, hogy előbb-utóbb olyan vizet találnak, amelytől életre kel a besózott hal; az lesz az Élet Vize.)

Könnyen meglehet, hogy ezek a keresztesek a tengeren túl valamelyik perzsa költő szájából hallották Firduszi szavait: *„Többet kutatott, mint bárki más, aki keresett. Története még ott nyugszik a látóhatár peremén."*

A középkori Európa fantáziája regényes lovaggá formálta alakját, aki szertelen bőkezűséggel osztogatja szét a földkerekség kincseit. *Alisaundre* most már azt az utat kereste, mely a Paradicsomba vezet. *Alixandre le Grant* döntötte meg Rómát, s jóformán minden nemzet történetébe beleszólt – egy verzió szerint például ő csatolta Skóciát Angliához. Azokon a tengeren túli vidékeken, amelyek a középkorban még titokzatosabbak voltak, mint akkor, amikor a húsból-vérből való Alexandros végigvonult rajtuk, ez a regényes lovag kannibálokkal meg kutyafejű emberekkel hadakozott, arany ágú fákról drágakő-gyümölcsöket szedett, és az irdatlan sivatagon keresztülvágva eljutott az ázsiai János Pap királyi udvarába. Szárnyas griffek által emelt gondolában felszállt a magasságokba, és fogadta az ég madarainak hódolatát. Ám ez sem volt neki elég: egy üvegkupola oltalma alatt leszállt a tenger mélyébe, ahol a halak minden nemzetsége hódolt neki.

Amikor elterjedt a könyvnyomtatás, a *Sándor-regények* nemzetközi viszonylatban is „best seller"-ek lettek.

Tizenhét évszázad után Alexandros olyan hazátlan hőssé vált a világ képzeletében, aki vakmerően kalandos utazásra indul, megküzd az ismert világ horizontján túl leselkedő veszedelmekkel, és behatol a legtávolabbi kelet legnagyobb titkaiba. Ő testesítette meg az emberiség reménységeit. Alakja köré egy álomvilág képei szövődtek.

AZ UTÓKOR ÍTÉLETE

Huszonhárom évszázad nagy idő, s a mi gondolatvilágunk messzire jutott azóta Alexandros világától, jóllehet nem olyan messzire, mint hinnők. Modern normák, modern standardok nem voltak még akkor;

modern fogalmakkal mérni Alexandros jellemét kockázatos és valószínűleg merőben hiabavaló erolkòdés lenne. Mi volt ő – nagy hódító, zseniális hadvezér, államférfi, felfedező vagy elméleti filozófus? Egyik meghatározás sem illik rá teljesen.

Ha hódítónak nevezzuk, vajon ossze lehet-e hasonlítani például Dzsingisz kánnal? Mindketten más motivációktól vezéreltetve torekedtek céljuk felé, és céljaik is kulonbozők voltak. Dzsingisz kán szándéka világos, Alexandrosé homályos. Plutarchos mint államférfiut Julius Caesarhoz hasonlítja őt; a *Párhuzamos életrajzok* sokoldalú szerzője – úgy látszik – ennél jobb hasonlatot nem tudott találni. Vajon Alexandros csupán egyszerűen elsajátította és magáénak vallotta Aristotelés tudományos filozófiáját? Nem, hiszen rovid élete derekán már új gondolati szférák felé fordította furkészó elméjét.

A foldkerekség egyik legnagyobb felfedezője volt – és ezt gyakran nem veszik észre, vagy nem meltatják kello figyelemre.

Egyéb vonatkozásokban az utokor ítélete igazságtalan volt hozzá. Sokáig azt hitték róla, hogy hianyzott belóle apjának adminisztratív tehetsége; hogy a Philippos által megvalósított makedon-gorog hegemóniát konnyelműen otthagyta Ázsia meghódításának kockázatos és őrült rogeszméje kedvéért.

Kozelebbről vizsgálva a dolgot, meg kell állapítanunk, hogy Philippos nemzeti allama vajmi bizonytalan lábakon allott. Philippos Thebaiban toltotte el jóformán egész ifjúkorát, mégsem tudta megnyerni vagy elfoglalni a konok és hajthatatlan várost – Alexandrosnak kellett ezt elvégeznie. Philippos halálakor az államkincstár üresen állt, és Alexandros, mint Hellas valasztott fővezére, csak igen bizonytalan jovedelemre számíthatott. Aristotelés nyilvánvalóan átlátta Philippos államépító tevékenységének lényeges gyongéit, és óva intette Alexandrost attól, hogy apja nyomdokait kovesse. Philippos értett a hodítashoz, de nem értett a kormányzashoz. Alexandros a maga felsóbbrendű kormányzási képességét Ázsia idegen népei kozott akarta megmutatni, mégpedig oly módon, hogy asszimilálódott hozzájuk, mintha – David Hogarth szavaival élve – kozottuk élte volna le ifjúságát.

Ami azt a kísérletet illeti, hogy bejárja egész Ázsiát, itt figyelembe kell vennünk a kovetkező korulményt: ő még sokkal kisebbnek gondolta a lakható világot, mint mi, mert úgy tanulta. A korabeli gorog ismeretek szerint elérte az Oikumené északi és déli hatarait, amikor a Dunan túl a keltákkal, a sztyeppeken a skythákkal, délen pedig az ethiópokkal meg a sivatagi arabokkal találkozott össze; s már csak kis távolság választotta

el a keleti határtól, mely a régiek hiedelme szerint az Induson túl húzódott.

A későbbi történelmi művek szerzői talán azért nem értelmezték helyesen Alexandros életművét, mert a görög és római krónikaírók a hozzáférhető adatok alapján elsősorban a Makedoniában és Görögországban töltött fiatalabb éveire összpontosították figyelmüket – márpedig ott mindössze másfél esztendeig uralkodott, s azalatt nem sokat vitt végbe. Tizenkét esztendei, mérhetetlenül nagyobb arányú ázsiai tetteiről ezek a görög és római írók kevesebbet tudtak, és mindez egyáltalán nem is érdekelte őket. Még a Plutarchos művében olvasható anekdoták is majdnem kizárólag Alexandros fiúkorára és arra az időszakra vonatkoznak, amikor még Egyiptomból nem indult el keletre. Mert azzal, hogy Egyiptomot elhagyta, eltűnt a görögök által ismert világ horizontjáról. Hogy azután mi történt vele, azt homály fedi, csak Arrianos és Quintus Curtius műveiben találunk az idegen személy- és földrajzi nevek halmazában itt-ott felcsillanó részleteket.

Ha Alexandrost mindenáron össze akarjuk hasonlítani valakivel, akkor azt mondhatjuk, hogy sok tekintetben hasonlított két keleti királyhoz – az egyik Assur-bani-pal, a nagy asszír uralkodó, a ninivei könyvtár alapítója, aki militarista jellegű birodalmát valami emberibb közösség színvonalára próbálta emelni; a másik Kurus („Nagy Kyros"), aki először jutott világuralomra. Assur-bani-pal azonban egy történelmi korszak végét jelenti, Kurus pedig ugyanazon a civilizáción belül állított fel új normákat. Alexandros ellenben új korszakot akart teremteni.

Két vonatkozásban a modern fogalmak mércéjével is lehet mérni őt – hadászati tudása és józansága tekintetében.

Felmerül a kérdés: példátlan képességű hadvezér volt-e Alexandros, vagy pedig csak a veterán makedón hadseregnek és vezérkarának névleges vezetője?

Az utóbbi feltevés ellen szól az a tény, hogy Alexandros, miután Ekbatanából továbbment kelet felé, mellőzte a régi makedón vezérkart (Parmeniónt, Antigonost, Antipatért, Philótast stb.), s ez a lépése semmiféle hátrányos következményt nem idézett elő. Magát a hadsereget is átszervezte: bevezette az íjász-lovasságot, a lándzsásokat buzogányvetőkkel helyettesítette, és továbbnyomulása közben egyre több és több nehéz fegyverzetű lovas egységet állított fel. Más szóval: lóra ültette a hadsereg zömét. Turkesztánban a sztyeppi lovasnép újszerű manőverezési módjával került szembe, és ezzel is sikeresen meg tudott birkózni. A későbbi idők folyamán öt római császár és számtalan légió próbálta meg ugyanazt, de hasztalan – vagy elhullottak, vagy fogságba kerültek. És

Afganisztán hegyei között, ahol a makedónok a hadjárat legkeservesebb éveit szenvedték át, Alexandros ismét képesnek bizonyult arra, hogy megint valami új hadviselési módot találjon fel. A görög-római történetírók nem ismerték fel, hogy az Ázsia távoli részeiben viselt hadjáratok milyen hallatlan megpróbáltatásokkal és szenvedésekkel jártak, mert ők mindezekről jóval kevesebbet tudtak, mint a Granikos meg az Issos mellett lezajlott győzelmes csatákról.

Arrianos, ez a görög-római katona és tartományi kormányzó úgy nyilatkozik, hogy Alexandros *valamennyi katonai vállalkozása és hadművelete sikeres volt.* Ezt persze a világtörténelem egyetlen más hadvezéréről sem lehet elmondani.

„A makedónok forradalmasították a hadviselést – írja W. W. Tarn. – *A nagy változás nem ilyen vagy olyan technikai fejlesztésben vagy a jobb hadvezetésben állott; a nagy változást egy új szellem behatolása jelentette.*

Amikor Alexandros Gaugamela után annak elérésére törekedett, hogy az ellenség szervezett erőként ne vehesse fel újra a harcot, pontosan ugyanabban a szellemben járt el, mint sokkal később Nelson, aki kijelentette: a tengeri győzelem nem teljes, ha az ellenséges hajósornak akár csak egy tagja is ki tud csúszni. Ezt az új szellemet nem fejezzük ki pontosan azzal, ha azt mondjuk, hogy az amatőrség professzionizmussá változott – szinte úgy érezzük, hogy a régi világból átléptünk az új világba.

*Az intenzív komolyság és alaposság jellemezte őket. Nem volt előttük precedens, amelyből meríthettek volna, de voltak jól és alaposan megértett elveik; ha harcolnod kell, küzdj teljes képességeid szerint, és használj fel minden fegyvert, kivéve egyet. Mert a makedónok rendszerint nem műveltek olyan dolgokat, melyeket mi atrocitásoknak nevezünk; ha mérleget vonunk, meg kell állapítanunk, hogy a makedón hadviselés határozottan humánusabb volt, mint a görög vagy a római... De ha a nem szokványos módszerek segítségedre lehetnek, ha a hadműveleteidet elősegíti egy forradalom felszítása, a megfelelő propaganda, az Epirustól Indiáig terjedő hírszolgálat megszervezése – tedd meg mindezt, mint napi munkád szerves részét. Amikor valaki a későbbi kézikönyvek szerzői által olyannyira kedvelt kérdést tette fel Antigonos Gonatasnak: »Hogyan kell megtámadni az ellenséget?« – ő így felelt: »Minden módon, amely hasznosnak látszik.«"**

* „Hellenistic Military and Naval Developments" (A hellénisztikus kor katonai és tengerészeti fejlődése), 1930.

A makedón korszak előtt a hadseregek télen és gyakran aratás idejére is „becsukták a boltot". A makedónok ellenben kedvelték a téli hadműveleteket. A régebbi görög időkben az ostrom főleg abból állt, hogy az ostromló fél körülzárta a várost, aztán mindegyik fél várta, hogy a másik megmozduljon. Philippos és kiváltképpen Alexandros vezérkara új módszereket dolgozott ki, melyek révén gyorsan be lehetett törni az erődített helyekre.

Hogy magának Alexandrosnak mennyi része volt az új, tudományos hadviselési módszerek kidolgozásában, arra csak következtetni lehet. Annyi bizonyos, hogy ő vitte először tengerre a makedónokat. A gyors meneteléseket már apja idejében megszokták; az ő vezérlete alatt viszont keresztültörtek a tér és a természeti akadályok által emelt sorompókon. Ő volt az első hadvezér, aki ütközet után azonnal erőltetett iramban hajtotta haderőit a visszavonuló ellenség nyomában; az üldözés néha napokig tartott, mint például a gaugamelai csata után. És valami intuitív érzékkel mindig fel tudta ismerni az ütközet döntő pillanatait, amikor végső támadással ki lehet csikarni a győzelmet.

Másrészt viszont hiányzott belőle valami, ami nagy hadvezérekből ritkán hiányzik. Gyakran nem bírt ellenállni az ellenfél kihívó magatartásának – így volt ez például Thébainál, a Granikosnál, Aornos szikláinál, vagy az utolsó folyamátkeléskor a Jelumnál. Többször is kockára tette minden erőforrását, csakhogy időbeli előnyt szerezzen. Igaz, nagyon hatékonyan működő hírszolgálata volt, és ha kockáztatott, nagy tétekért kockáztatott; a hadviselés legnagyobb mesterei azonban nem szoktak ilyen hazárd módon mindent feltenni egy lapra. Hannibal hasonlóan vegyes összetételű sereget vezetett, amelyet szintén a vezér személyéhez való ragaszkodás tartott össze; de róla el sem tudjuk képzelni, hogy olyasmire mert volna vállalkozni, amit Makedoniai Alexandros vakmerően végrehajtott.

Azonkívül Pellától és Thébaitól Tyrosig lényegében a makedón vezérkar mozgatta a sereget – de talán még tovább is, egészen addig, míg Alexandros Egyiptomból el nem indult kelet felé. Ebben a kezdeti időszakban katonái legalább két ízben mentették meg az életét. Eltekintve attól a ránk maradt megjegyzéstől, amelyet Deiadés, a hadmérnök tett – hogy tudniillik ő, Deiadés, Alexandros segítségével foglalta el Tyrost –, egy dolog bizonyos: a makedón fővezér-király Tyros ostroma alatt idejének javarészét a mögöttes terület felkutatásával töltötte, s közben ismét veszedelemben forgott az élete. (Curtius szerint azért hatolt be a szárazföld belsejébe, hogy a fakitermelésre kiküldött makedón különítményeket megvédelmezze az arab törzsek támadásai-

tól. Csakhogy egy vezénylő főparancsnok nem szokott segédcsapatok őrzésére vállalkozni, mert az nem az ő dolga.)

Aztán van itt még egy figyelemre méltó körülmény: magától Alexandrostól nem tudunk meg semmi olyasmit, ami katonai ügyekre vonatkozott; e tekintetben mélységesen hallgatott. Nem hagyott ránk csatáival kapcsolatos kommentárokat, nem írta le egyetlen ütközetének hadirendjét vagy taktikai tervét. Római életrajzírói – főleg Arrianos – ennek a páratlan hadvezérnek egyetlen hadászati axiómáját vagy nézetét sem jegyezték fel – nyilván azért, mert forrásaikban ilyesmit nem találtak. Philippos bizonyára rendkívül éles hangú megjegyzések kíséretében kommentálta a chaironeiai csata után az egész ütközet lefolyását, és az is igen valószínű, hogy Parmenión heves szemrehányásokkal illette Alexandrost a Granikosnál elkövetett taktikai hibák miatt. Lent a tengerparton, Milétosnál Parmenión volt az, aki hajók építését sürgette, és a flotta stratégiai előnyei mellett kardoskodott. És Gaugamela előtt megint csak Parmenión volt az, aki kollégáival alaposan meghánytavetette azt a kérdést, hogy éjjeli támadást indítsanak-e vagy a makedón állások hátsó frontját megerősítve ne vonuljanak-e inkább védelembe. Alexandros lefeküdt, és végigaludta az egész éjszakát, mely élete legnagyobb csatájának reggelére virradt.

Ránk maradt rendelkezései és parancsai a következő tárgykörökre vonatkoznak: követendő útvonalak, hidak építése, a csapatok menetmozgása és egészségügyi ellátása, a tisztek magatartása elfoglalt területeken, egyes katonák és hadifoglyok személyi ügyei. Továbbá bővebb információkat kér az elefántok természetéről, folyók sodrának erősségéről, hajók árbocozatáról és kötélzetéről. Csupán akkor tesz bizonyságot a katonai helyzet beható ismeretéről, amikor csata előtt beszédet mond a sereg előtt – Issosnál például arra figyelmezteti katonáit, hogy az irániak fő haderejével állnak szemben, Gaugamelánál pedig arra, hogy az ellenség csapatai nem ugyanazok, melyekkel az issosi csatában harcoltak. Mindez azonban csak a buzdítás célját szolgálta.

A parancsára emelt emlékművek és az ütközetek után rendezett ünnepi szertartások is inkább az elesettek iránti kegyeletet, mint az ő győzelmének hirdetését szolgálták – kivéve a Beas folyónál felállított oszlopokat, melyek előnyomulásának végső pontját jelezték; de a Beasnál nem vívott ütközetet.

Mindebből azt a biztos következtetést lehet levonni, hogy Alexandros nem szeretett katonai dolgokról beszélni. Harci tapasztalatait magában a harcban szerezte, a hadseregvezetés minden csínját-bínját pedig a menetelések és felvonulások folyamán tanulta meg, mint ahogyan az egyes

gyakorlati tudományos ismereteket és a hajózás fortélyait is útközben sajátította el. Fürge elméje a legapróbb részletkérdésekre is kiterjedt – a kötélverés, a lovak zablája, a kígyómarás gyógyítása, a háborúskodástól megcsömörlött katonák hangulata és Dareios szellemi gyengesége egyaránt foglalkoztatta figyelmét.

Csak két ízben voltak súlyos élelmezési nehézségei: a Hindukus hegységen való téli átkelés idején és a Mekran sivatagban. És csak egyszer történt meg vele, hogy nem volt tisztában az ellenség hadmozdulataival: az Issos folyó partján.

Az ellenség üldözésében és ellenállásának felőrlésében Alexandros éppoly hajthatatlan és könyörtelen lehetett, mint Dzsingisz kán. De úgy látszik, nem volt meg benne a diadalittasságnak az a szertelen ujjongása, mely a mongol hódítót jellemezte. A harciasság nem ösztönéből fakadt; de ha akarta, csodákat tudott véghezvinni embereivel.

A makedón hadsereg arra szolgált neki, hogy felfedezőútjainak, telepítési politikájának és álomvilágában dédelgetett céljai elérésének eszköze legyen. Alatta a hadsereg valósággal mozgó nemzetté, népek teremtőjévé alakult át, s olyan sokoldalú tevékenységet végzett, akár egy modern kombájn. Nem vitás, hogy jóformán az emberi képesség határán túlra hajszolta veteránjait, mint ahogy önmagát sem kímélte. Sajátos dolog, hogy éppen ezzel nyerte meg rendíthetetlen ragaszkodásukat és odaadásukat.

Mint vezető, emberek vezetője páratlan volt, más dolgokban pedig géniusz, lángelme.

A diadochosok ismerték és alkalmazták is módszereit, de képtelenek voltak elérni olyan eredményeket, amilyeneket ő el tudott érni. Aranyuk nekik is volt bőven, s azon zsoldos seregeket toborozhattak; amellett egyre inkább heterogén elemekre támaszkodtak, melyek között tevés osztagok és harci elefántok is szerepeltek. Az új monarchák, különösen nyugaton, pazar bőkezűséggel szórták a pénzt, hogy minél több újfajta hadigépet szerezzenek be. Alexandriai tudósok a „görögtűzzel" vagy „tengeri tűzzel" kísérleteztek, amely bitumen, szurok, kén vagy petróleum keveréke volt, és a víz sem tudta eloltani. Ugyancsak Alexandriában valami gőzgépfélét is feltaláltak, továbbá újfajta ostromgépeket is konstruáltak; Archimédés – bár nem nagy örömét lelte az efféle foglalkozásban – csavaros hajószivattyút szerkesztett, és egy vagy több hatalmas homorú fémtükör segítségével sikerült bizonyos mennyiségű napenergiát hasznosítania. Uralkodója, a syrakusai Hierón számára szállítóberendezéseket és súlyos terhek emelésére szolgáló készülékeket tervezett; akár a Földet is ki tudná mozdítani a sarkaiból –

mondotta egyszer –, ha valahol rajta kívül szilárd támaszpontot találhatna.

A nyugati uralkodók ilyen romboló hadigépek révén meg tudták szilárdítani uralmukat a rabszolgatömegek és a szomszédos kis népek fölött. De egymással folytatott csetepatéik nem sok eredménnyel jártak. Karthagó, amely a keleti árucikkek óriási bazárjává fejlődött, meg tudta engedni magának, hogy egész hadsereget tartson a zsoldjában. Hannibal híres serege ilyen speciális haderőkből, zsoldosokból, numidiai lovas íjászokból és elefánt-osztagokból tevődött össze.

A római köztársaság csak nagy erőfeszítések árán tudott felülkerekedni Hannibalon, a syrakusai hadigépeken, majd később Antiochos harci elefántjain. Akkorra már a római légiók rugalmasabban mozgó harci alakulatokká váltak, melyek sok tekintetben Alexandros hypaspistés-csapataihoz hasonlítottak, s katonai vezetőik elsajátították az új hellénisztikus kor ostromgépeinek és hadihajóinak alkalmazását. De egyet nem tudtak megtanulni soha, amihez Alexandros csodálatosan értett – nem voltak képesek meghódítani Ázsia konok és hajthatatlan lelkét.

A történetírók egybehangzó megállapítása szerint a rómaiak keleten arra a fundamentumra építettek, amelyet Alexandros rakott le – de nem tudták megvalósítani azt, amire ő törekedett.

A LELKI DEPRESSZIÓ IDŐSZAKAI

Kétségtelen, hogy Alexandros testileg-lelkileg felőrlődött élete utolsó éveiben. A lelki depresszió időszakait világosan nyomon lehet követni azután, hogy Parmeniónt megölette. Kassandros közlése szerint Alexandros élete vége felé *„elvesztette értelme világosságát, az istenek oltalmába vetett hitét, és gyanakvóvá vált régi barátai iránt"*. A branchidák lemészárlása, a foglyok és menekülők ötletszerűen elrendelt megöletése az indiai hadjárat utolsó fázisában, saját életének állandó és oktalan kockáztatása – mindez világosan tanúskodik arról, hogy elméjét kór támadta meg.

Akkoriban kapott rá az éjszakai ivásra, mely később is állandó szokása maradt, és Kleitos meg Héphaistión halálakor súlyos melankólia ülte meg a lelkét; az ilyen neurotikus depressziók később is megismétlődtek. Ebben az időszakban valami ellenállhatatlan erő hajtotta, űzte az ismeretlen messzeségbe; félt visszatérni valamely ismerős tájra vagy városba, s iszonyodott attól, hogy ismét magára vegye a kormányzás

szürke gondjait. Seregét talán azért vezette a Mekran sivatag poklán keresztül, mert meg akarta büntetni a fellázadt veteránokat.

Arra azonban nincsen semmi bizonyíték, hogy szadista vagy megalomániás lett volna, mint Caligula vagy Nero. A vele volt naplóírók feljegyzése szerint szokatlan események és kedvezőtlen ómenek nyugtalanították, amikor visszafordult a Tigris folyó felé. De azért józan és higgadt tudott maradni, ha döntését kérték valamiben.

Nysában, ahol a makedónok annyira megörültek a rég nem látott hazai növénynek, a borostyánnak, Alexandros azt akarta, hogy a város száz legintelligensebb és legtekintélyesebb embere kísérje tovább a sereget. Amikor közölte elhatározását Nysa polgármesterével, az elnevette magát.

– Min mulatsz olyan nagyon? – kérdezte Alexandros.

– Ha elviszed száz legjobb emberünket, nem lesz senki, aki a városnak gondját viselné. Miért nem viszel inkább magaddal akár kétszázat is a leghitványabbak közül?

Alexandros erre nem volt hajlandó, de méltányolta a körülményeket, és a száz vezető polgár helyett csak két túszt vitt magával a polgármester családjából.

A katonai látványosságokat – lófuttatásokat, parádékat, versenyjátékokat – azért rendezte, hogy a csapatok szórakozzanak és szellemileg felüdüljenek. Gladiátor-viadalokat azonban nem engedélyezett – aki ismerte őt, tudta, hogy ilyesmit hiába is kérnének tőle. A susai tömegmenyegző fényes ünnepségeivel és lakomáival nem akart mást, csak azt, hogy népszerűsítse a vegyesházasságot népei között.

Kétségtelen, hogy nem szenvedett nagyzási hóbortban – sok görög író alaptalanul vádolta őt megalomániával. Hiszen megszüntette a leborulás perzsa szokását; módot talált arra, hogy a Tigrisnél fellázadt veteránokkal megegyezésre jusson valahogy; elutasította Stasikratést, aki az Athos hegyből akarta kifaragtatni monumentális szobrát – egy Nero kapva kapott volna az ilyen kolosszális terven –, és nem engedte, hogy az új pénzekre az ő képmását verjék Zeusé helyett. (A Lysippos által vésett Alexandros-főt közvetlen utódai, a diadochosok verették pénzeikre, az oroszlánsörénnyel és oroszlánmanccsal együtt.) Élete utolsó napjaiban azzal foglalkozott, hogy az Euphratést megtisztítsa a hajózást gátló akadályoktól, és kipróbálja azokat az új gályákat, amelyekkel Arábiát akarta körülhajózni.

Arrianos szerint talán azzal a gondolattal indult el utolsó hadjáratára a hegylakó kasszíták ellen, hogy ezzel a hadivállalkozással mintegy jelképes égő áldozatot mutasson be Héphaistión szellemének. De

Alexandros abban a tavaszi hónapban Ekbatanában tartózkodott; a lombok frissen zöldelltek, és az éghajlat még hűvös volt, mint a makedón hegyek között. Alexandros mindig is szeretett új útvonalakat felfedezni, meg aztán valószínűleg fázott attól a gondolattól, hogy visszatérjen a Tigris menti forró lapályra, és nekilásson azoknak a nehéz feladatoknak, amelyek Babylónban vártak rá.

De aztán mégis visszatért Babylónba, noha Marduk papjai óva intették ettől, s neki magának sem volt semmi kedve, hogy a városba lépjen. De ott várt rá Nearchos meg a többi parancsnok. Figyelembe véve kimerültségét, természetesen minél tovább szeretett volna a hegyek között maradni; azt hozta fel ürügyül, hogy a kasszita törzsek ellen kell büntető hadjáratot indítania. Már csak emberi roncs volt akkor, amikor maradék erejét összeszedve megindult a babylóni királyi palota felé.

Még Babylónban is kétségbeesett és elszánt erőfeszítéseket tett, hogy útnak indítsa hajóit, s maga is elvitorlázzon velük ismeretlen tájakra.

Ha már előbb, Ekbatanából elhagyja birodalmát, hogy új vidékeket és új népeket fedezzen fel, talán tovább élt volna.

JEGYZET

Ennek a könyvnek nagyobbik felét Ázsiában írtam, a háború alatt. Úgy adódott, hogy több mint két évig járhattam Alexandros nyomdokain, csak Észak-Indiába nem jutottam el. Makedoniát, Görögországot és az égei-tengeri szigetek nagy részét a háború után látogattam meg. Ami magát Alexandros útvonalát illeti, a háború idején majdnem minden vidékét bejártam, amerre a makedón hadsereg átvonult.

Az olvasó elnézését kérem, ha a görög nevek, a szereplő személyek és a leírt események tekintetében esetleg tévedést állapítana meg. Barsiné személye például meglehetősen bizonytalan; úgy látszik, kettőnél több Ptolemaios és két Koinos nevű tiszt is volt a makedón hadseregben, s így könnyen előfordulhat, hogy ezek a személyek könyvemben itt-ott összekeverednek egymással.

Magammal vittem Arrianos hosszú krónikájának angol fordítását, útközben felcsíptem valahol Quintus Curtius művének latin nyelvű kiadását; a teheráni Régészeti Múzeum könyvtárában pedig megtaláltam Strabón és Plutarchos könyveinek francia kiadásait. Bagdadban rábukkantam Aristotelés munkáinak arab és angol nyelvű fordítására. Egy görög lelkész nagynehezen kölcsönadta Démosthenés beszédeinek francia szövegét. Egy amerikai archeológus, az akkoriban Iránban tartózkodó dr. Joseph Upton kölcsönadta Sir Aurel Stein tanulmányát, amely Alexandros Mekran-sivatagi útjával foglalkozik.

Számos értékes adatot találtam a beiruti Amerikai Egyetem nagyszerű könyvtárában. Utazásom alatt keleti tudósok voltak segítségemre; felvilágosítást nyújtottak a Nagy Sándor korabeli népekről és kultúrákról, s felvázolták, milyenek lehettek azok a városok, melyekben a makedónok királya megfordult. Az archeológiai leletek részletadataiból meglehetősen teljes kép alakult ki mindarról, amit a kelcti hadjáratok makedón katonái láttak maguk előtt.

Könyvemnek az a célja, hogy a mai olvasó számára mintegy rekonstruálja Nagy Sándor keleti expedícióját.

Ennélfogva csak annyiban a képzelet terméke, amennyiben a különböző forrásokból merített részleteket oly módon igyekeztem egymáshoz illeszteni, hogy kerek és összefüggő egészt adjanak. Arra törekedtem, hogy életközelségbe hozzam Alexandros történeti alakját, megláttassam az olvasóval azt, amit ő láthatott és tapasztalhatott hadjáratai során, és megmutassam azokat a népeket, valamint azokat a problémákat, amelyekkel neki dolga akadt.

Huszonkét-huszonhárom évszázad eltelte után nem könnyű feladat részletek hitelességét megállapítani. Azt azonban ki lehet nyomozni, milyen ismeretekkel rendelkeztek általában abban a korban a görögök, az egyiptomiak, az irániak, a szíriaiak és más népek. Alexandros szelleme is nyilván ezekből a kultúrákból táplálkozott.

A Nagy Sándor utáni kor ideológiájára nem tértem ki, minthogy ez kívül esik könyvem témájának keretein.

TARTALOM

Első rész

I. A napszekér útja 9
II. Milyen alakú a Föld? 35
III. Démosthenés és a chaironeiai sírok 67
IV. A hegyek és Thébai 84
V. Trója felé 100

Második rész

VI. A hídfőállás 119
VII. Az első nyár és tél 127
VIII. Issos 138
IX. A damaskosi asszony 152
X. A Tenger Kapui 165
XI. Kelet felé 178
XII. Fenevadak Úrnője 191
XIII. Persepolis 205
XIV. A szárnyak, a nap és a birodalom 220

Harmadik rész

XV. A luxus mérge 235
XVI. A Tenger Folyója és a Homok Folyója 254
XVII. Roxané 269
XVIII. Az elefántok és az utolsó folyó 286
XIX. Vissza nyugatra 305
XX. A bőség rozsdája 320
XXI. A hadsereg megszűnése 331
XXII. Babylón vizei 338
Utószó 344
Jegyzet 371

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója – Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója – Felelős szerkesztő: Terényi István – Kontrollszerkesztő: Ferenczy Endre – Műszaki vezető: Kálmán Emil – Műszaki szerkesztő: Horváth Jenő – Védőborító és kötésterv Csillag Vera munkája – Megjelent 31 000 példányban, $23\frac{1}{2}$ (A/5) ív terjedelemben – Ez a könyv az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabványok szerint készült.

GO 339 – f – 6668

653530 Athenaeum Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Soproni Béla igazgató.